

רבי בן-ציון יאדלר

בטוב ירושלים

בטוב ירושלים

וראה בטוב ירושלים כל
ימי חייך (תהלים, קבח)

זכרונות מחיי ירושלים וגדוליה במאה האחרונה

כתובים בידי

רבי **בן-ציון יאדלר** זצ"ל

המגיד הירושלמי

הובא לדפוס על-ידי נכדו

יצחק זאב כהרב חיים דוד יאדלר-גולדברג

Digitized by Touro College Libraries

For Project Zikaron

www.zikaron.tourolib.org

2021

הוצאת „נצח“, בני-ברק

ערוך ומסודר בירי כצלאל לנדוי, בהשתתפות אהרן מורסקי

להשיג את הספר:

הוצאת „נצח“, בני-ברק, ר' עקיבא 73
יצחק זאב יאדלר, ירושלים, ת.ד. 6179

נדפס בארץ ישראל תשכ"ז

כל הזכויות שמורות

All Rights Reserved

Printed in Israel

1967

Digitized by Touro College Libraries

For Project Zikaron

www.zikaron.tourolib.org

2021

דפוס „גיב“, ח"א

ב ת ו כ ן

עמוד

ה	רשימת תמונות ופקסימיליות
ז	***
י	דברי פתיחה — מאת בן המחבר
טו	עם הספר — בצלאל לנדוי
יז	הקדמת המחבר
כג	פרק ראשון — תולדות חיים שנות עלומיו — לימודיו מפי מלמדי דרדקים — מחלת עיניו — בישיבת „דגל תורה“ — ה„הדרן“ הראשון — בכרית הנשואין-
ל	פרק שני — על משמר הקודש פתח דבר — סיג לתורה — ילקוט הגדרים והסיגים שתיקנו גאוני ירושלים — טהרת החינוך — מדרכי הקדושה — בנדי צניעות — דרכי החינוך — פני שבת — מכתב לועדת החקירה-
סו	פרק שלישי — מלחמתה של תורה ראשית פריצת בתי-הספר החילוניים בעיר הקודש — החרם שהוכרז — החינוך הקלוקל לבנות — השפה העברית — אגרות של האדרת — אגרת לקהילת ביירות-
פו	פרק רביעי — החינוך החרדי לבנות פתח דבר — יסוד מפעל חינוך חרדי לבנות — תקנות „בית יעקב הישן“ בעירוד הגרמני דיסקין — קטע מדרשה על חינוך הבנות-
צח	פרק חמישי — מגיד מישרים פתח דבר — מדבריו של ה„חפץ חיים“ — חיבת התוכחה — כיצד נעשיתי מגיד מישרים — בעידודו של הגרש"ס — דרשותי בישוב החדש — ליד הכותל המערבי — העירוב בהר-טוב-
קטו	פרק ששי — חובת לימוד המוסר ענין הלימוד בספרי מוסר ויראת שמים — הרצון יסוד המוסר — לחיזוק הלימוד — אין חכם כבעל נסיון — שתהיו עמלים בתורה-
קכג	פרק שביעי — במשא הציבור פתח דבר — בשליחות ראשונה לחוץ-לארץ — תביעתי להבטחת שמירת שבת וכשרות במושבות החדשות — בשליחות ירושלים לכנסיה הגדולה — תקנות „חברת משמורים“ — חילופי מכתבים עם הגרמני זוננפלד-
קנ	פרק שמיני — גשר בין הישוב הישן והישוב החדש פתח דבר — מסעותי אל המושבות החדשות — מסע התשובה של הרבנים (תרע"ד) — סבל חלוצי החינוך החרדי בגליל העליון-
קעה	פרק תשיעי — השגחה על קיום מצוות התלויות בארץ פתח דבר — הפעלת ההשגחה במושבות החדשות — אגרות מהרב קוק — קריאות הגאונים וראשי הציבור — הפרשה שלא מן

המוקף לזכות הרבים — פעילות בשטח השמיטה — סדר ההשגחה שתיקנו נאווי ירושלים — הפרשת תרומ'ם ביקב ראשון-לציון — ההפרשה על אתר במושבות — בקיבוצים חילוניים — שאלות ותשובות בענייני תרומות ומעשרות — הגר' שמואל סלנט מתווכח עם סרבנים — מקטרגים מבית — השגחה בענייני שמיטה — ביטול הסדרים ע"י ה"חדשים מקרוב באו" — ט"ו אגרות ותעודות יקרות-ערך.

פרק עשירי — תיקוני העירובין בירושלים רמט

פתח דבר — גלגולי התקנת עמודי העירובין בתקופות שונות — תיקון המדות והמשקלות — היקף העירוב הכללי — בהשתדלות ה"דר"ת — סדר ההשגחה על תיקוני מדות ומשקלות — אגרות.

פרק אחד-עשר — שיח יצחק רסה

תולדות אאמו"ר רבי יצחק-זאב ידלר זצ"ל — ענף עץ אבות — נעורים — עלייתו לארץ-ישראל — ירושלים וא"י ע"י יסורים — מסוב הארץ — יסורין במהדורא בתרא — באהלה של תורה — הסכמת הגר"ל דיסקין והגר"ש סלנט לספר „תפארת ציון" על המדרש — עבודה שבלב — כל המחובר לטהור — חדש אסור מן התורה — מנהגי קודש — חנוך לנער — לישיבה של מעלה.

פרק שנים-עשר — אור זרח שי

תולדות מו"ר רבי זרח ברורמן — לימודה ושימושה — יקר מזולל — עיון תפלה — מדות הקודש — פעולותיו להקמת תלמודי-תורה במושבות — יסורין של אהבה.

פרק שלושה-עשר — תפארת ירושלים שלה

הגר' מאיר אויערבך — הגר' משה-יהושע-לייב דיסקין — הגר' שמואל סלנט — הגר' אליהו-דוד רבינוביץ-תאומים (האדר"ת) — הגר' חיים ברלין — הגר' יוסף-חיים זוננפלד.

פרק ארבעה-עשר — תורה עם דרך-ארץ שבג

בעלי-מלאכה בירושלים — ר' ניסן שוסטער — ר' שמואל דער אמריקאנער שניידער — ר' שמואל שניידער — ר' נתן בעקער — ר' יצחק סטאלער — ר' גרשון שמיד — ר' נפתלי מעלער.

פרק חמשה-עשר — מצניעי לכת שפז

רבי צבי-מיכל שפירא — רבי אברהם-חנוך הופמן — רבי זאב שחור.

קובץ דרושים שצה

פתיחה — דרשה ראשונה בשבת כלה — בכנסיה הגדולה הראשונה — בביהכ"נ „שיף שול" — לחיזוק החינוך — לשבועי של פסח — לפרקי אבות — ללימוד התורה — תורה עם דרך-ארץ — לימי הסליחות — לראש השנה — לשבת הגדול — לחיזוק הדת — לשמירת שבת.

קטעים מצוואת המחבר תכט

אחרית דבר — המביא לבית הדפוס תל

תמונות ופקסימיליות

עמוד

כה	המחבר לעת זקנה	1.
כח	ה'הדרן' הראשון בכתב־ידו	2.
נז	בעל „חתם סופר“	3.
סג	המחבר במלבושי שבת	4.
עא	האיסור על החינוך החילוני	5.
עג	כרוז הסברה כידיש	6.
עו	כתב־ידו של האדר"ת	7.
פא"ב	אגרת לקהלת ביירות	8.
צב"ג	תקנות יסוד של „כית יעקב הישן“	9.
צה	רבי יצחק־ירוחם דיסקין, מירושלים	10.
צט	מודעה על דרשה	11.
ק	מודעה ב„קול ישראל“	12.
קו	רבי יוסף זכריה שטרן, משאויל	13.
קיב	המחבר מקונן ברבים בח"ב	14.
קיג	סיור במושבות החרשות	15.
קכד	תקנות יסוד לחברת משמורים	16.
קכו	מודעת דרשה לכבוד הקיסר הבריטי	17.
קכה	אגרת מהנציב העליון אל המחבר	18.
קכט	כנ"ל באנגלית	19.
קלא	המחבר בגיל העמידה	20.
קלו	רבי משה בלוי, מירושלים	21.
קלח	רבי יוסף־צבי דושינסקי, מירושלים	22.
קלט	האדמו"ר רבי יששכר־דוב רוקח, מבלז	23.
	האדמו"ר רבי חיים־אלעזר שפירא ממונקאץ' ורבי מאיר שפירא מלובלין	24.
קלט	פתיחת הכנסיה הגדולה	25.
קמ	החפץ חיים	26.
קמא	המחבר ורבי איסר־זלמן מלצר, מסלוצק	27.
קמב	רבי חיים־עוזר גרודזנסקי, מוילנא	28.
קמד	רבי ישעיהו פירסט, מוינה	29.
קמו	אגרת מרבי יוסף־חיים זוננפלד	30.
קמס	דף מפנקס „ועד לחיווק הדת“	31.
קנו	רבי משה קליערס, מטבריה	32.
קסב	אגרת מרבי יצחק־ירוחם דיסקין	33.
קעז	אגרת מר"ח זוננפלד	34.
קעט	הודעה מתבר"צ בדבר הפרשת מעשר	35.
קפא	הרידב"ו מסלוצק־צפת	36.
קפג		

עמוד

קפד"ה	37. קריאה מגדולי ירושלים
קפו	38. הוראות בדבר מעשרות ועירובין
קצה	39. קריאה אל ראשי חברות-קדישא
קצז/ח	40. אגרת חכמי ירושלים וחתומותיהם
קצט	41. קריאה אל ראשי ה"כוללים"
ר	42. המלצת הגר"ח זוננפלד
רב	43. רבי אליהו קלצקין, מלובלין
רב	44. המלצת גאב"ד לובלין על הפרשת מעשר של המחבר
רג	45. שאלת חכמים
רד	46. תשובת ראב"ד הערה ההרדית
רה	47. השאלה ותשובת הבד"צ והגר"ח זוננפלד
רו	48. התחייבות סוחר ירושלים בשמיטה
רח	49. פתק לקבלת תפוזים בקדושת שביעית
רטו	50. אישור מאת ד"ר סהון לעשר הפירות
רלג	51. רבי יוסף צבי הלוי, מיפו
רלה	52. תשובה להלכה מרבה של יפו
רנא	53. התחייבות ב"ב השכונות בדבר העירובין
רנא	54. מאגרות המושל הבריטי בירושלים אל המחבר בעניני עירובין
רנב	55. כג"ל
רנג	56. המלצה מרבי יוסף-צבי דושינסקי
רנד	57. מודעה בדבר העירובין
רנה	58. רבי זליג ראובן בנגיס, מירושלים
רנו	59. מודעה בעניני עירובין ומעשרות
רס	60. התחייבות מוכתרי שכונת הבוכרים
רעה	61. רבי נחומק'ה מהורדנא
רעז	62. הגר"א מוילנא
רפה	63. רבי בנימין אפרים ידלר
שי	64. רבי זרח ברוורמן
שמ	65. רבי יהושע-לייב דיסקין
שנה	66. רבי שמואל סלנט
שסב	67. רש"ס ט"ו יום לפני פטירתו
שסג	68. רבי אליהו דוד רבינוביץ-תאומים (האדר"ת)
שעא	69. רבי חיים ברלין
שעה	70. רבי יוסף-חיים זוננפלד
שעז	71. רבי זאב שחור ורבי אברהם-יוחנן ידלר, ליד הכותל המערבי
שפ	72. כתב רבנות ירושלים להגר"ח זוננפלד
שפא	73. אגרות ברכה מפולין להגר"ח זוננפלד
שפב	74. רבי אברהם-מרדכי אלטר, מגור
שפה	75. רבי איצליה בלאזר, מפטרבורג

מגילת־החיים של הגה"צ רבי בן־ציון יאדלר זצ"ל, המגיד הירושלמי, מקפלת בתוך יריעותיה מסכת מופלאה בדברי הימים של הישוב המתחדש והמתרחב בירושלים ובארץ־ישראל כולה, במאת השנים האחרונות. היתה זו תקופה סוערת ועשירה במעללי מלחמה וגבורה, חירוף נפש למען בניית הארץ וההתנחלות על אדמתה, בד־בד עם מאבק איתנים על צביזנה היהודי המקודש לבל יחולל, על השלטת התורה בחיי הפרט והכלל, על קיום ההווי המסורתי הטהור מבית ומחוץ ועל חינוך דור העתיד ברות ישראל סבא — תוך כדי התגוששות מרה עם אחרים תועים ומפירי ברית, המבקשים להפקיע את האומה היהודית מן העדי שקיבלה מחר חורב. בכל אלה נטלו חלק פעיל גאוני ויקירי ירושלים, נקיי הדעת שבה. הם שהיו ראשונים לפעולות ולקרבנות על מזבח הפרחת שממות הארץ, הם אשר מבלי להתלבש באיטלא של „מנהיגים" וללא שום תעמולה והמולה נסשו את הגולה ועלו לארץ הצבי לחונן את עפרה, הם הם שהניחו את היסודות לכל מה שנעשה אחריהם עד היום הזה — אף כי למרבה הדאכון נשכחו מן הלב. הם העומדים על משמר חומות היהדות לבל יפרצו בהן פרץ, הם הנלחמים עד טיפת דמם האחרונה למען קדושת הארץ וביסוס חיי תורה בגבולותיה, הם המוסרים את נפשם למתן חינוך כשר לבנים ולבנות והמספקים הווי ומסורת מפוארת של חיים יהודיים טיפוסיים, חיים המאפיינים את ה„ביישנים, רחמנים וגומלי הסדים" — הם שזכאים כי נרחש להם תודה האידגא, על כי נשאר ניר ושריד ליהדות אמת בארץ חמדה, ולא נעשה ככל הגוים בית ישראל, כי נהפוך הוא: יהדות התורה מתעצמת וכוחה גובר והולך, היא מאדירה השפעתה ומלאת תקוה וביטחה, כי עוד ילמדו תועים כינה וישמעו רחוקים ויבואו.

המגיד הירושלמי הנודע, שנולד בין חומות ירושלים העתיקה לפני קרוב למאה שנה ונשם אל תוכו את אוירתה הסהורה במשך כל ימי חייו, יצק מים על ידי תקיפי ארעא רישאל והתערה במציאות החיה שלה, לחם את מלחמותיה וכאב את יסוריה, אהב כל רגב מעפרה והתרפק על סלעי חומותיה — עד שהיה לחלק כלתי נפרד מאותו נוף ירושלמי שגיא־הוד. הוא האיש אשר חי בדמו ובנפשו את כל ההיסטוריה של הישוב הישן והחדש בארץ, בשני היובלות האחרונים, על גלגוליהם והרפתקאותיהם. מלבד היותו גדול בתורה כמדות ובמעשים, הצטיין רבי בן־ציון יאדלר זצ"ל בפה מפיק מרגליות וגאוני ירושלים הכתירוהו כמגיד־מישרים דמתא, אשר נועד לקרב לבם של ישראל לאביהם שבשמים בנועם מדברותיו ותוכחותיו, אבל הוא לא הסתגר בין החומות ויצא בנדודיו למסע־תוכחה־ותשובה על פני כל הארץ, בערים ובמושבות, מיהודה

עד הגליל ועמק יזרעאל, הרבה הישנים וזכויות ייזקפו לשמו. הוא הניח אשיית לחינוך תורתי ראוי לשמו בהרבה מקומות, הוא השריש את תודעת קיום מצוות התלויות בארץ כקרב חקלאי ההתיישבות העובדת, וגיבש לשם-יך סדרים ונהל מיוחד במישור הציבורי ובהיקף גדול למדי; הוא שפיקח באורח אישי על כשרות העירובין ודיוק המשקלות בעיר הקודש והוא שידיו רבו לו בעוד עשרות מפעלים ועיסוקים כמילי דשמיא, וזאת על אף שתי בדלידות והיה כל ימיו מדוכא ביסורין של אהבה, בשיכול בנים, בחשכת מאור-עיניו ובשאר מדווי גוו המסוגף אשר שולח בו רזון. גבורתו הרוחנית הכריעה את חולשת גופו. מים רבים לא כיבו את אש אהבתו לה' ולתורתו, לארץ הקודש וליושביה, גלים זועפים ונהרות אינסופיים לא שטפוהו. עוד ימים רבים זכור יזכרו בני הישוב הארצישראלי לכל רובדיו — למן הקיצוני שבקנאים ועד לנידח שבחילוניים — את דמותו והאהובה, הרחימאית, הדמות שנראית כשל מוכיח קדמון מימי הנביאים, או כשל מקונן מתקופת התורבן, או כשל מבשר בעידן עקבות המשיח, ואשר התוכחה בשבט-פיו הפכה גם היא מגזיר-חובלים למקל-נועם.

יהא זה, איפוא, טבעי עד מאד שכל המבקש להכיר את ראשית התרקמותו של הישוב בארצנו הקדושה אחרי אלפיים שנה בקירוב לגירוש הבנים מעל שולחן אביהם, כל הבא אלמור איך חיו תלוצי הישוב האמיתיים בפלטין של מלך — ימצא תיאור חי ומהימן, ממקור ראשון ממש, בספרו הנוכחי של המגיד הירושלמי „בטוב ירושלים“, אשר מאין כמוהו להחייאת עברנו המפואר בעיר דור, כלילת היופי-של-מעלה.

רבה של ירושלים הג"ר יוסף-חיים זוננפלד זצ"ל היה אומר: „וראה בטוב ירושלים“, על האדם להשתדל שיראה רק את הצד החיובי והטוב של ירושלים. ברוח זו נקרא שם הספר דנן „בטוב ירושלים“, אף כי נמצאים בו גם דברי תוכחה וייסור המתייחסים למגרעות ולתופעות שאינן לשבח, שכן רק מתוך עוצם אהבתו ל„מקדש מלך עיר מלוכה“ ולעם ה' היושב בה הביע המגיד הירושלמי את הדברים האלו, רק מתוך שהיטיב לראות מאחריים את „טוב ירושלים“ וידע להעריך את עיר המטרופולין לשכינה כיאות, ודוקא משום כך, היה חרד מאד לטוהר צביונה ועומד על המשמר לבל יחולל ולבל יקויים בה „כל המקודש יותר תרוב יותר“.

הספר „בטוב ירושלים“ מהווה רק נדבך אחד לסדרת ספרים מקיפה על התנחלות תלוצי האוכלוסיה היהודית — הראשונים לבונים — בארץ הצבי, מפרויו שממותיה בישוב הישן והחדש, על חיי הישוב החרדי ומאורעותיו, על גדולי

הרוח שהצמיח מתוכו ושעמדו בראשו. מחוך ספרים אלו, שהופיעו ושיופיעו בס"ר עלידי הוצאתנו בעתיד הקרוב, ילמד הדור החדש להכיר את דיוקנם של חובבי ציון האמיתיים ומנחי היסוד לארץ-ישראל המלאה אוכלוסין של ימינו, הלא המה בחירי וטובי בניה של היהדות החדית, השומרת אמונים למורשת סיני בכל נפשה ומאורה.

★

עם שיבת ירושלים העתיקה ושריד בית מקדשנו „הכותל המערבי" לידי יהודים במלחמת „ששת הימים", שהתחוללה בשנה זו, תשכ"ז — מתוך גסים פומביים וגילויים מופלאים של חסדי ההשגחה העליונה — מקבל הספר הנוכחי משמעות אקטואלית כפולה ומיוחדת במינה. אותו הווי טיפוסי נפלא שנרקם במשך דורות בירושלים העתיקה, ואשר אודותיו מספר רבי בן-ציון יאדלר זצ"ל, משתייך כבר להיסטוריה. הישוב היהודי בין החומות נהרס לחלוטין וחוסל עם נפילת העיר העתיקה בידי הערבים לפני י"ט שנה ויותר. עתה משוכנינו ושוב הגיע חור ה„עיר שחזרה לה יחדיו", עיר הנצח, לחדש זיו-נעוריה, ועלינו ללמוד ולדעת מה דיוקן ותואר נשווה לה כיאות לעיר הקדש והמקדש, גיטיב ללמוד זאת במדה גדושה מתוך ספר החיים של המגיד הירושלמי, בחינת „בוה ראה וקדש". אנו האמונים עלי השקפת התורה יודעים, כי גאולה חומרית באין גאולת הנפש היא כגוף בלא נשמה, כי לא נגאלה ירושלים של מטה בטרם תשרה בה השכינה והקדושה, בחינת ירושלים של מעלה. ירושלים הנאווה על מירב שכיותיה וחמדיותיה, הכותל המערבי ומקום המקדש, אכן שתיה והר המוריה, שלנו הם ותפארתנו עליהם רק כאשר יורח עליהם אור ה' ונוגה כבודו, הוא אשר באש הציתה ועתיר באש לבנותה ולהיות לה חומת אש סביב.

★

זכיה היא לנו, שזכינו להיות המגש הנבחר אשר מעליו מושטת לציבור הקוראים יצירה משוכחת זו, ספרו של המגיד הירושלמי המהולל.

„נצח"

מכון ספרותי מסורתי

בני-ברק, ארץ-ישראל

דברי פתיחה

נאמת בן המחבר

אודה את ה' ככל לכב, כראותי את ספר הזכרונות לאאמ"ר זצ"ל יוצא לאור, וכדברי רש"י על הפסוק „אלה תולדות נח": „למדרך שעיקר תולדותיהם של צדיקים מעשים טובים, וכפירושו של בעל „שפתי חכמים": „מדותיהם אלה תולדות נח, ומעשר מקודם „זה איש צדיק תמים", ואח"כ „וילד נח שלשה בנים", משמע דמעשים טובים של הצדיקים עיקר תולדותיהם. רבי אהרן מקארלין היה אומר: „זה ספר תולדות אדם", כל תולדה של אדם הוא ספר בפני עצמו, והימנו יכולים ללמוד הרבה מתוך מאורעות החיים שעברו עליו — ואם לגבי כל אדם כך, על אחת כמה וכמה שמתולדותיהם של נאונים וצדיקים ומעשיהם הטובים יכולים אנו ללמוד מהם הרבה, איך להתבשר ולהטיב לכת בדרכי ה', ובפרט תולדותיו ומעשיו הטובים של אאמ"ר זצ"ל שמתוהו למעשיו הטובים, שיש בהם לימוד הרבה, היה משמש כמה נאונים וצדיקים ועל כן יש ללמוד מתולדותיו ומעשיו הטובים לאין ערוך, וכאמר חז"ל: „גדולה שימורו של תורה יותר מלימודה".

יש המפרשים את הפסוק „הורו לה'", כמה? „קראו בשמו"! כשמוכירים את שמו בלבד יש בזה משום הודאה לה'. ניתן להמליץ כך גם בנדון דידן, כשמוכירים את השם שלו: „רבי בנימין ידלר", השם בלבד דיו לתת מושג לאנשי ארץ-ישראל, על האיש ופעלו, ובפרט לאנשי ירושלים, ואין צורך להאריך בתאודים וכדומה, השם הזה מזכיר את מהותו של האדם היתיד במינו ואנו נזכרים כרשותיו, אשר יצאו בלהבת אש מלבנו, ונכנסו בלבם של השומעים, כאמר חז"ל: „רברים היוצאים מהלב נכנסים בלב". כמה פעמים שמעתי מכמה אנשים אשר העירו בפני, כי החזיר אותם בתשובה שלמה. אחר השומעים סיפר, כי מיר לאחר ששמע את דרשתו של אאמ"ר נכנסו הרברים בלבנו, ומעתה הפסיק מלהבנים בפיתו שום דבר טרף רח"ל. השני התחיל להיוהר בריני טהרת המשפחה כהנה וכהנה, והניעו למדרגה שניתו להמליץ עליהם: „אשרי נשוא פשע כשוי המאה", עד שאפשר לשבח אותו ללא כל פסוק: „רבים השיב מעווז".

פעם אחת חזר אאמ"ר מררשת בכת"מ-הסתה („ריימשער פלאצ"), בעיר העתיקה, יצא דרך השער ואחרי כמה דגעים חזר לאתרויו, בהוסיפו: „כמרומה לי כי בשעה שעברנו את השער, שכחתי לנשק את המוזה", וכך חזר ונשק את המוזה בהתלהבות, וכאן סיפר על בעל ה„חתם סופר" זי"ע, שאחד בא

לפניו כדי לקבל ממנו „קבלה“ על שחיטה, אך משהרגיש כי לא נשק את המזווה בעזברו את הדלת לא רצה ליתן לו „קבלה“ משום זה.

כן היה מקפיד שלא לסרק זקנו כלל, שמא יתלוש ודיו שערות. כצאתו לשליחות לאיסטמבול, מטעם בני ירושלים, הקירו לו שבראי לו לסרק זקנו, כדי לעורר את הרושם של הדרת-פנים כנהוג, והוא הסכים רק בתנאי שאחר יעשה לו זאת, ולא הוא בעצמו, ונימנמן עמו: כדי שלא להקל בפעם אחרת, וד"ל.

מעוריו היה אבא מסור לסוכת הציבור, וכיחוד בעניני העירובין. כשנת תרס"ב פשהישוב התחיל להתרחב מחוץ לחומות ירושלים ת"י, הפיל עליו הנאון רבי אליהורודר רבינוביץ-תאומים (האדר"ת) וצ"ל, רבה של ירושלים ת"י, את סידור העירובין, ואף שילם לו את ההוצאות. כשאבי וצ"ל שאלו: הלא הוא יכול ליקח את סכום הוצאות העירובין מהועד הכללי? השיב: „חז"ל אמרו מי שגזל ואינו יודע למי, יעשה צרכי ציבור, ולזה מה שאני נותן על צרכי ציבור הוצאות העירובין, יהא לי לכפרה על מה שגזלתי“.

בראשונה היה אבי מורי ז"ל הכל, המנהל, הפועל והסבל, ומיד לאחר שנעשיתי בר-מצוה לקח אותי לעזרתו, והייתי הפועל והסבל, ועדיין אני זוכר כי בימי הפסח היינו מסוככים עם חבילות קטנות של מצות, כשי למוכתר של שכונת הערבים בשוף גיראח ע"י שמעון הצדיק, וכדומה, על שהם נותנים לנו להעמיד הקורות והחומים של העירוב.

בעצם ימי המאורעות, כשהיתה סכנה לסוכב באזורים הערביים, הלכנו לתקן העירוב שעל יד שער-שכם, בלווי שני שומרים אנגלים מזוינים, שהועמדו לשמור עלינו, לפי הוראת האדון קיסלוב, שהיה מנן מושל ירושלים והעריך את פעולת אבי מזרי, אך הוא עצמו לא פחד מפני הסכנה, וכמובן שלא היה מעצור לו מקור, מגשם, ובל מה שעשה עשה במסירות מופלאה לכבוד ה' ולכבוד עם ישראל.

בספר הזכרונות המונה לפניכם, תראו את אפס קצהו מפעולותיו הנשגבות בעניני ציבור לזכות את הרבים, שכל שנות חייו הברוכות שרשרת ארוכה הן של כסירות נפש להשיב רבים מעוון, ולמנוע אותם ממכשולים, ואיני צריך להוסיף אמילו מלה אחת, אולם רואה אני חובה לעצמי להקדיש מלים ספורות בעניני תפלה.

חז"ל אמרו: „ולעבדו ככל לבבכם“ — איזו עבודה שהוא כלב, הוי אומר זו היא תפילה. התפילה היתה אצלו חלק מן היום, ואם עבר יום שהתפילה לא היתה מסודרת כהלכתה וכמהנהגו, לא היה נחשב היום ההוא כיום כלל, וניתן להמליץ עליו: „כא כימים“, שכל הימים היו מתוקנים כהלכתם, וזהירותו בעניני תפילה לא היתה אלא דוגמא להתנהגותו בכל דבר ודבר במילי דשמיא ובמילי דעלמא גם יחד.

שנים רבות שמר על מנהגו להתפלל כותיקין, ועל מצוה זו מצאתי הוכח בעצמי להזכירה ולחזקה, כמאמר חז"ל שאחד מן הדברים אשר צריכים חיזוק זו תפילה, כי תפילת ותיקין נחלשה מאד מאד. כמעט שזו נמצאת רק בידו זקנים (ה' יאריך ימיהם, וכמאמר חז"ל „איכא סבי כפכל דמקראי וזחשכי בבי כנשתא" וזהו פנולה לאריכות ימים), וכפי המבואר בשו"ע ובאחרונים, הרי תפילת ותיקין לקרות קריאת שמע לפני הנץ ולהתפלל אחר הנץ, הוא לכתחילה, ואילו קריאת שמע אחר הנץ הוא בדיעבד.

זכרני ערין בימי נעורי, כאשר תפילת השחרית כותיקין היתה מנהג קבוע לכל, והוא שהיה זמן התפילה המקובל, ורק אלה שאיחרו מצד אונס התפללו לאחר ותיקין.

ביתר הצטיין אאמ"ר זצ"ל בענין תפילה כל השנים, שמר על זמן תפילה כותיקין, ואף לפעמים שלא ישן יותר משתי שעות בלילה, לא שינה מנהגו להתפלל כותיקין, ואף בשנים האחרונות, שהיה מתנודד בקטמון, כמרתף מתחת לביהמ"ד הגר"א, התקינו חוס מכית המדרש, עד למרתפו, וכאשר הגיע השנין לברכת „נאל ישראל" היה מושך כחוס, כדי שאאמ"ר זצ"ל ירע לסיים קריאת שמע, ולהצטרף עם הציבור לתפילת שמונה עשרה.

עלי להוסיף, כי שעה ארוכה לפני עלות השחר היה אבי מורי זצ"ל קם ממשכבו ומתחיל להתפלל בבית ולברך הברכות, ולא היה הברל אם היה ישן במשך הלילה, שש שעות, ארבע או שתיים כלכד — משהתקרבה שעת הותיקין ירד במיטתו, והתכונן לעבודת היום.

תיזכר למוכה אמי הצדקנית מרת הענא ע"ה (נפטרה בשיבה טובה ביום ה' תשרי תשכ"ה), שהיתה לו לעזר, ותאמץ זרועותיה לא יכבה כלילה נרה, כל עוד שאאמ"ר היה בביתה, כיהור בשנים שראיתו לקתה, והיא ידעה שהוא לא יכול להסתדר בלעדיה, ומעולם לא הלכה לישון עד שא"מ היה כא הביתה אף שוב כמאחר, כן היתה קמה בבוקר השכם ולחזיר לו על השעה המדויקת, כי כנלל ליקוי הראיה שהיה לו ידעה שהוא לא יכול להסתדר לאכול בלעדיה, וכן לא היה יכול לירע בדיוק השעון.

עד עתה אני זוכר את ה„אמ"ר הצלול שהיה היתה עונה על הברכות, כשהייתי ישן בביתם, בימים שא"מ לא הרגיש בטוב. נוסף על כך קורה לו בדרקוקיו לאכול לחם רק מה שנאפה בבית וכמה פעמים שהיה יוצא מביתו לשבוע או יותר בנסיונותיו לדרוש במושבות, היתה צריכה לצייר אותו בלחם לכל ימות השבוע, והמלאכה היתה עצומה: ניפוי הקמח, לישה ועשיית הלחם, להעבירו לתנור ולהחזירו — והכל על ידה, כלי קורה ממי שהוא. תנצב"ה.

זהירותו של אבי מורי זצ"ל בעניני אכילה היתה מן המפורסמות. בכל כוחו השתדל שלא לאכול בשר אלא בשבת, ואף כשהל ראשי-חודש באמצע השבוע

או יומא דסגרא אתר, לכבר אותו באכילת כשר — היה אוכל רק מבשר עוף, אשר הוא בעצמו היה בורק המכין של השוחט.

לא אתת התפלאו רבים מתושבי ירושלים, בראותם את המגיד הירושלמי עובר ברחובות העיר עם תרנגולת ביד, כדי לעמוד בעצמו, בשעת השחיטה, לבדוק הכבין קורב שחיטה, וכן הידר לקיים כמו ידיו מצוות כיסוי הרב. וזכורני שבימים שהיה חולה וחרופא צוה עליו לאכול בשר בקר, קיבל את הוראתו, אך הזמין את שני השוחטים מבית המטבחים, וביקש מהם כי האחר יבדוק את הסכין של השני, ועשה אותו שליחו לעמוד על גביו של השוחט האחר בשעת שחיטה — והרי זה ממנהגי זהירות, שנהג מעורריו ועד אחרית ימיו.

על זהירותו לישון בסוכה, שמר נב בשהותו בתו"ל. ואם כי כתב בו שהה בתו"ל ירד גשם וכפל סוכה היו מתקנים בנפיים לסגור בעת הגשם, ישן א"מ וצ"ל כל הלילה בסוכה, וצויה לא לסגור את הכנפיים. בכוכר, כאשר שאלו אותו: איך ישן בסוכה, והרי ירד בלילה גשם ולעפות? התבטא א"מ וצ"ל שלא הרגיש כלל את הגשם היורד. עד כדי כך היה שקוע במצוות סוכה.

ומה אפשר על הקדוקיו בעניני מצות שמורה, שאינם ניתנים להעלות על הכתב. נב בזמנים היותר קשים, כאשר כל השדות היו זרועות חטים בידו הערבים, שאף לאחר שהשתוו כבר עם הערבי כפי רצונו המוב, הרי ידוע שאין אמונה בנוי, ובאמצע הדישה היה הלה מתחרט ואומר: "תוסיפו לי כך וכך, ואם לא — אני שופך עליהם מי". העבודה כשמירת מצות שמורה היתה קשה, כיום ובלילה, שבים היו קוצרים ובלילה היו צריכים להכניס כבית, כדי שלא יעלה הטל על החטים הקצורים, ואח"כ בהבאתם לירושלים — ואז לא היו שום בלי דבב, רק היו צריכים להובילם על סופים ותמורים, ואם הררך היתה רחוקה היו צריכים להביאם על-ידי הרכבה, ואז היו צריכים לנקות הקרן ולסגור אותו עם מנעול מיוחד והמפתחות נשמרו בידו, ולבסוף — הבאתם מהרכבת אל הבית.

כאן התחילה פרשה חדשה של התקנת החטים, ניקוי החטים שהיו מלאים עפר ואבנים, שהערבים היו מטילים בהם כדי להכביר על המשקל, וזה לקח כמה שבועות, עד אשר הועברו לשחתת הקמת של יד.

הסידורים להכנת אפייתם התחילו ג"כ מכמה שבועות לפני אפייתם, להתקנת כל כלי האפיה כנון אבני שיש ה"קשלעטס", לנקותם ולרחצם.

הלילה לפני אפיית המצות היה ליל שימורים, וזכורני בשנים ההן כאשר התנור היה במרכז מגוריהם של ערביי ירושלים, ליד הכותל המערבי, ומכנת ההליכה מביתנו היתה מרובה, כיתור בשעות תרומ, ובכל זאת הלכנו כמה פעמים במשך הלילה מביתנו כרחוב היהודים, עד למאפיה, כדי להתקין את צרכי האפיה.

כולנו היינו מתפללים ב"ותיקין" כאמור ותכף הלכנו לתנור, כל הפועלים היו נוזזים צפרניהם, רחצו ידיהם, התלבשו בסינור לבן, וכל אחד אמר: "לשם מצות מצוה", עד שראו ממש את הקדושה מרחפת מעל המצות — וזכור לטוב הרב ואב שחור וצ"ל, אשר לקח חלק חשוב במסירותו באפיית המצות בלב ונפש. אם הזכרנו את אפיית המצות, עלינו להזכיר גם את זמירותו בימים אלה; כל המאכלים שהיה אוכל כחג הפסח, הכל נקנה לפני החג ובכסף דגים אם כי אז לא היו מקררים ולא קרה, ושומר מצוה לא ידע דבר רע.

יתר על כן, ניתן לציין על אבא, שהיה איש ציבור במלוא מובן המלה בכל הענינים. ולא זו בלבד שהיה מורקק במצוות, אלא היה ידוע טעירותו כמשני שלום בין איש לאשתו ובעיני ראיתי כיצד היה שם לילות כימים, ולפעמים עד שהגיע זמן קריאת שמע של שחרית, עד אשר נגמר הטנין בשלום. ולמחרת ארצות ותקופות הגיע שמו הטוב. סיפר הגאון רבי ישראל טויסניג נשיא ישיבת מאטערברוק, כי כאשר אאמ"ר ביקר במאטערברוק, לא רצה לשנות ממנהגו ולאכול שם בשר, אם כי השוחט היה בראוריין ויר"א, אלא כתנאי שישחוט השוחט לפניו.

מעמדו כנגיד מרשימים בירושלים עוד הקודש הונצח לזכרו בפי כל. הרה"צ רבי אהרן ראטה זצ"ל, בעל "שומר אמונים", היה אומר עליו שיש בו ניצוץ מנשמתו של ירמיהו הנביא, שקונן על חורבן המקדש.

ואמנם לפני הרב יצחקיזאב הי"ד, אשר קיבל עליו את העומס הזה, לתקן את הבתי ולדרוש מוקני ירושלים שיתור, מה שהם זוכרים על אאמ"ר זצ"ל, והרכה טרת עד שהביא הספר לדפוס, וזה כודאי יהיה לנחת רוח לאאמ"ר זצ"ל, ואני תפילה לה, לאצטו לברכו ולתומכו, ימלא ה' כל משאלות לבו לטובה. וברכה מיוחדת להוצאת הספרים החרדית, "נצח" ומנהלה חר"ר יתקאל רוטנברג הי"ד, שנתגלגלה הוכות על ידם להוציא לאור ספר יקר-ערך זה. "חמרא למארי ומיכותא לשקיא".

בסיום דברי זכיר את מנהגו להתפלל לפני עמוד השחר, שהוא היה מעורר השחר [שאו עת רחמים] הן על בני כיתו, והן על אלו שהיו כאים לבקש הימנו שיתפלל, ונדולים צדיקים כמותן יותר מבחייהן, ויהי שיהיה מליץ יושר עלי ועל בני"ב ועל כל המשפחה, שנוכה לנדל כל יוצאי חלצינו לתורה ולחוסה ולמטשים טובים, ונוכה לראות בנחמת ציון וירושלים ובבנין בית המקדש, כמחרה בימינו אמן.

חיים דוד

בלאאמ"ר הרו"צ ר' בן ציון זצ"ל

יארלר

פעהיק ירושלים תובב"א

עם הספר

באת העורך

זכות מיוחדת נפלה בחלקי להתקין לדפוס את רישומי זכרונותיו של המגיד הירושלמי המפורסם רבי בן-ציון יאדלער, אשר בשנות נעוריו נתקבל כ"מגיד מישרים" בקרתא דשופריא ומאז עמד על משמרתו עד אחרית ימיו עלי אדמות.

לא רק זכרונותיו האישיים הם אלה. זה ספר מלחמות ירושלים. בו יסופר לדורנו ולדורות הבאים על מאבק הגבורה של שומרי החומות, כנגד אלה שניסו לפרוץ בה פרצות.

תקופה זו היתה תקופה מכרעת לצביונו של הישוב היהודי בירושלים וביתר ערי מושבות הישוב החדש. פורצי גדר, שניסו להפשיט מבני עם קדוש את עריו מהר סיני, הלכו בעקבות המתיוונים בדורות קדמים והניפו בפלטרין של מלך את נס המרד בה' וככל הקדוש לישראל.

ראשית מעשיהם היתה בשטח החנוך, לזעזע את מסורת החנוך המקודש מדור דורים — ומתוך הנחה ש"אם אין גדיים אין תיישים" ואם יצליחו לנתק את הדור הצעיר מדרך אבותיו, תהא הדרך פתוחה לפניהם, להמשיך ולכוון אותו במדרון הרוחני. אולם בחסדי ה' אשר הבטיחנו "לא ימושו מפִּיךָ ומפי זרעך ומפי זרע עד עולם", הוכשלה המזימה. תקיפי ארעא דישראל, התיצבו על תומת עיר הקודש וכמיטב יכולתם ביצרו את החומה. תומת היהדות הנאמנה.

עשרות בשנים נמשך המאבק על דמותה של ירושלים עיר הקודש. רבים רבים נפלו בנופלים מבחינה רוחנית. אולם הדות לשומרי החומות הובטה צביונה התורני. מקום מכובד שמור לו לרבי בן-ציון יאדלער בשורת המגינים על החומות, כאחד משליחיהם הנאמנים של רבני ירושלים

שעמדו בראש המערכה, שכן כל ימיו עמד במערכות המלחמה, אם כנגד המחפרצים שיצאו בגלוי לקעקע את חומת האמונה, ואם כנגד החוגים המתונים כביכול, הפשרניים, שניסו לערער את החומה מבפנים, ויחד עם חבריו שומרי החומות ביצר את חומת היהדות הנאמנה, אשר הוקמה ע"י בחירי קברניטיה מדור דור.

בתפקידו כ"מגיד משרים" השמיע רבי בן-ציון את דבריו הנמרצים כנגד פורצי הגדר, ואין איפוא כל פלא כי חשף את עצמו להתקפותיהם. אולם הוא לא התרגש מהם אלא המשיך את דרכו לבטח, ודברי גאוני ירושלים נר לרגלו ואור לנתיבתו.

זכר למלחמותיו של רבי בן-ציון נשתמר בעתונות החילונית של הימים ההם בארץ ומחוצה לה, שלא סלחו לו את עמידתו הנמרצת התקיפה והגלויה, ובייחוד עסקו בכך כמה מבין הסופרים החילוניים שלחמו כנגד היהדות הנאמנה, והם ששימשו כחוד החנית במלחמתם של פורקי העול ופורצי הגדר. היו ביניהם שהוסיפו לו כינויי גנאי, כביכול, והם לא ידעו כי כינויים אלה — תארי כבוד הם לו, אשר בהם יתפאר.

שנים רבות עמד רבי בן-ציון במערכה, ואמנם זכה לראות ברכה בעמלו. ירושלים נשמרה בסהרתה ובקדושתה. אלופיה מסובלים בתורה ובמצוות. תלמדי התורה הושיבות מלאים וגדושים וכאז כן עתה עומדים שומרי חומותיה על משמר הקודש.

"כל כלי יוצר עליך לא יוצלח", כל נסיונותיהם של פורצי הגדר ועורריהם, הגלויים והמוסווים, לפרוץ את החומה, נכשלו הודות לעמידתם הנאמנה של שומרי החומות שעמדו כל ימיהם על משמרת היהדות הנאמנה, ופעלם חרות בדברי ימיה של יהדות המורה.

בצלאל לנריו

הקדמת המחבר

בה יבואר בעז"ה : א) על מה אדני הספר הוטבעו ;
ב) הסיבה שהניאתני לחברו ; ג) התועלת שיפיק
הימנו הקורא-

יסוד החסידות ושורש העבודה הוא בטחון, והוא האות הראשונה שבתורה, וכדברי הגר"א זצ"ל שששת האותיות של תיבת „בראשית" רומזות לששת היסודות, לקיום התורה : ב' בטחון, ר' רצון, א' אהבה, ש' שתיקה, י' יראה, ת' תורה. והבטחון הוא היסוד הראשון, לבטוח בה' יתברך בלב שלם, שאפילו צרה קרובה מאד, יהא בטחונו בהקב"ה שירחם עליו להצילו, כמו שאמר דוד המלך ע"ה „סבוני כדבורים דועכו כאש קוצים, בשם ה' כי אמילם". ר' רצון, זאת אומרת לבטל רצונו מפני רצון הקב"ה. א' אהבת ה'. ש' שתיקה, שאם חלילה באו יסורין עליו, ישתוק כמו שכתוב וידום אהרן, ופירש"י קיבל שכר על שתיקתו. י' יראת ה' — ובחמשה יסודות אלו יזכה לת' תורה.

והבטחון הוא כמו צינור, להמשיך השפע והברכה מן השמים לארץ, דוגמת האדם הרוצה להמשיך מים לתוך ביתו שמתקין צינור, ואי אפשר לו בלעדו, הוא הדין הרוצה להמשיך שפע וברכה ברוחניות ובגשמיות, עליו להתחזק במדת הבטחון, וכמו שבצינור של מים זורמים המים לפי רוחב הצינור, כן מקבל האדם את השפע והברכה לפי גודל מדת בטחונו, אם רב אם מעט, וכמו שהצינור צריך להיות שלם בלי נקב, כן הבטחון צריך להיות בשלימות, בלי ספק כלל.

ואפילו לזכות לחוקי חיים ג"כ אי אפשר בלא מדת הבטחון, כמו שסדרו לנו חכמינו ז"ל, בברכה שני' שלפני ק"ש של שחרית „אהבה רבה" : „בעבור אבותינו שבטחו בך, ותלמדם חקי חיים", שע"י הבטחון זכו ל„חקי חיים", ובסוף הברכה „ולא נבוש לעולם ועד, כי בשם קדשך הגדול והנורא בטחנו".

ובזה מבואר מה שאמר הקב"ה לאברהם אבינו ע"ה: „למה זה צחקה שרה", לכאורה מאי נפקא מינה, הלא הוא דבר העבר, וכבר צחקה, וחלילה שהקב"ה יבוא בטרוניא על שרה אמנו, ולא יזו תועלת אמר הקב"ה לאברהם „למה זה צחקה שרה"? ולפי דברינו הנ"ל יתיישב בזה, דהיינו שכיון ששרה אמנו צחקה ולא קבלה הנבואה בשלימות, אז יכולה להיות חלילה איזו פגימה במדת הבטחון שלה, ועי"ז לא תתקיים הנבואה חלילה, לזה אמר הקב"ה לאברהם „למה זה צחקה שרה"; הלא יכול לבוא עי"ז קלקול גדול, ולכן הוצרך הקב"ה לבשר לאברהם שנית „למועד אשוב אליך, כעת חיה ולשרה בן", ואז קבלה שרה אמנו את הנבואה בבטחון שלם, שבוודאי יקוימו דברי השם.

למטרה זו צייתה לנו התורה לזכור תמיד את יציאת מצרים, וגם חכמינו סדרו לנו בברכות של אחרי ק"ש „אמת ויציב" שחרית, ו„אמת ואמונה" ערבית, שנוכח תמיד את כל הנסים שעשה הקב"ה לאבותינו בצאתם ממצרים, ואת קריעת ים סוף, שע"י הזכרת הנסים נתעורר לאמונה ובטחון בהשם, כמו שנאמר „וירא ישראל את היד הגדולה וגו' ויראו העם את ה' ויאמינו בה". לכאורה צריך להבין: א) מה טעם התחיל הפסוק ב„ישראל", „וירא ישראל", וסיים ב„העם", „ויראו העם"? ב) מה חידשה לנו התורה בהפסוק „וירא ישראל את היד הגדולה", הרי כבר כתוב „וירא ישראל את מצרים מת על שפת הים"? ואפשר לבאר על פי הידוע, שהאומה הישראלית כלולה משני סוגים: א) ישראל, ב) העם. ישראל הוא החלק החשוב שהוא קרוב להשם, בלימוד התורה ובתפילה ובעבודה, וחלק „העם" כולל את אנשי ההמון הפשוטים, ומובן שחלק העם אינו יכול להתקרב להקב"ה, להתבונן בנפלאותיו וליראה אותו ולהאמין בו, אלא עי"ז חלק ישראל, שהם מתבוננים בגבורות ה' ובנפלאותיו, ומתחזקים ביראת ה' ובאמונת ה', בזה הם משפיעים ג"כ על חלק „העם", ולזה סידרה התורה בראשונה „וירא ישראל את מצרים מת על שפת הים", בפשטות, ואח"כ „וירא ישראל את היד הגדולה", שהחלק הנקרא ישראל התבונן וראה את הנסים והנפלאות שעשה הקב"ה בקריעת ים סוף, והוא השפיע ג"כ על חלק העם, שהתחזק גם הוא ביראה ובאמונה בהקב"ה. וכן בכל דור ודור עושה הקב"ה נסים ונפלאות לחזק את לבב ישראל באמונה ובטחון, כמו שמבאר הגר"א זצ"ל את

חתימת הברכה בתפילת שמונה עשרה „משען ומבטח לצדיקים“, מהו „משען“ ומהו „מבטח“: משל לחולח שהרופאים קבעו את סוג מחלתו, והוסיפו שאם יחיה שבועיים נוספות מהיום, יוכל להתגבר על מחלתו ולהבריא, אך מכיון שגופו חלוש, יש לתת לו תרופות וזריקות לחזקו ולאמצו, ואף שאין בכוחו של התרופות לרפאותו מחליו, אבל יש בהן כדי לחזק את כוחות גופו שיוכל להתגבר על מחלתו במשך שבועיים הללו, ואם יחזיק מעמד עד אז, ממילא יבריא ממחלתו כאמור, כן לפעמים צרת יחיד או רבים זקוקה לזמן מוגבל עד שתעבור, ובתקופה שבינתיים, על האדם או הציבור הסובלים, להתחזק בבטחונם ולחכות לקץ הישועה, מה עושה הקב"ה? הוא שולח להם ישועה זמנית, שעל ידה יתחזק בטחונם, בכדי שיזכו להיוושע ישועת עולמים.

וכן היה בימי מרדכי ואסתר שעשה הקב"ה נס תליית המן בחג הפסח, ובאמת בתלייתו של המן עוד לא נושעו ישראל כלל, כמו שנאמר „כי כתב אשר נכתב בשם המלך ונחתום בטבעת המלך אין להשיב“ (אסתר ח, ח), אלא שלא היה בכוחם להיות בבטחון שלם מהפסח עד הפורים, קרוב לשנה, לזה עשה הקב"ה נס בתליית המן בפסח, ועי"ז נתחזק בטחונם בהקב"ה כל הזמן עד הפורים, שבודאי יעזרם. וכן נמצא בחז"ל שהמן היה תלוי מפסח ועד פורים, ועי"ז בטחונם באה הישועה. זהו „משען ומבטח“ שלפעמים עושה הקב"ה איזה נס בתור „משען“ להצדיקים שיתחזק בטחונם, ובה מקרבים את הישועה.

וכמו כן ציוותה לנו התורה „השמר לך ושמור נפשך מאד, פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך וגו' והודעתם לבניך ולבני בניך“ וגו', ואף שפשוטו של מקרא מדבר במעמד הר סיני, אבל אמרו חכמי המוסר שכל אדם מישראל יש לו שעה שרואה ממש השגחת ה' עין בעין, לפעמים בשמחה ולפעמים בצער, ולכן חובה על האדם שלא ישכח את הדברים שראו עיניו בהשגחת ה', שעיי"ז יזכור תמיד את ה' וגם יספר לבני ביתו מה שראו עיניו, עין בעין, שעל ידי זה יזכרו גם הם את הקב"ה ויבטחו בו בלב שלם.

הרידב"ז בהקדמת ספרו שו"ת „בית רידב"ז“ מביא את דברי החיד"א: „הן ראיתי בספר, ברכי יוסף' להגאון הקדוש החיד"א ז"ל, בהקדמתו מבקש מכל מחבר שיכתוב בהקדמתו להשמיע מקורותיו, או מקורות בני דורו, במשך זמנו עלי אדמות, וכן

לדור יבוא, יגיע מזה תועלת רב ללב חוקר לתולדות הזמן והליכותיו" וכו', ומביא ראיה מספר „אברבנאל" וספר „ברה כחמה" וספר „צידה לדרך", ובהקדמה למס' אבות מהרב המאירי ז"ל עיי"ש דמאריך בזה. והאריך ג"כ מטעם זה הרבה בהקדמתו, מקורותיו ומקורות בני דורו. ולקיים דבריו הקדושים של החיד"א זצ"ל, מאריך גם אני לספר לדור יבוא מקורות בני דורי ומקורותי אני, וביחוד בענין חיבת ארץ הקודש, כי לפי מה שנמצא כתוב בהקדמת הספר „ציר נאמן" אמר הגאון שר התורה אור ישראל נר מערבי רשכבה"ג מוהר"ר משה יהושע יהודה ליב דיסקין זצלה"ה, הרב מכריסק, כי תקותו חזקה אשר ההתעוררות של אהבת הארץ הנעשה והנשמע במתנה היהודים, ראיה גדולה לקיום היעוד „עוד אקבץ עליו לנקבציו", אולם דאג תמיד שלא יקלקלו יושבי הארץ את התקוה הזאת, ח"ו, במניעת קיום מצוות התלויות בארץ, ומחוסר חינוך טהור לילדיהם, לזה נתתי דעתי ונפשי לסדר כל מה שראו עיני בדור ההוא, וכולם בקדושה ובטהרה, ואת יגיעתי ופעולתי בענין חיבת ארצנו הקדושה.

כתיב „ומבשרי אחזה א-ל" (איוב כו), פירוש, שמן ההנהגה שהנהיגו הקב"ה מיום היולדו ראה את השגחתו בכל עת ורגע, והדברים אמורים כלפי כל יציר ונברא. המתעמק במחשבתו ומרומם עצמו מן רגילות החיים היומיים, יחזה ויראה בהשגחתו בה על כל סטיה קלה, וכמאמר ז"ל „אין אדם נוקף אצבעו מלמטה עד שמכריזין עליו מלמעלה" (חולין, דף ז'). וכן ראיתי בהקדמת „פאת השלחן" על הלכות שביעית כי חובה לאדם לספר מעללי ה' וכל אשר מביא על האדם, יסורין וצרות ואשר עוזר בנפלאותיו, כמ"ש בזהר פ' בא ז"ל: „כגוונא דא חובה הוא על כל בר נש לאשתעי תדיר קמי קוב"ה, ולפרסומי ניסא, בכל אינון ניסים דעבד" וכו' עיי"ש, ומטעם זה האריך בהקדמתו כמה דפים וסיפר שם מקורותיו מיום שבא לאה"ק, הן היסורים שעברו עליו, שלקח הקב"ה את אשת נעוריו, ל"ע, ומיתת ב"ב רח"ל, וכן הנפלאות שעשה לו הקב"ה, ולכאורה צריך להבין לאיזו מטרה סיפר לנו יסוריו שעברו עליו, ומה תועלת יש להקורא בזה? אך זהו ג"כ שייך להתחזק באמונת חז"ל, שאמרו שישב א"י הוא מהדברים שבאין ע"י יסורין, וחכמי המוסר מבארים זה במשל לכפרי שהתגורר כל ימיו בכפר ואכל מאכלים גסים, כדרך הכפריים, וכשבא לעיר הוא בסכנה, כמו שאמרו חז"ל „שינוי וסת תחילת חולי מעיים", וצריך לדרוש מהרופאים שיתנו לו

סמים לנקות את גופו מאכילתו הגסה בכפר, ולסדר לו מאכלים, שיהא גופו זך ונקי, והוא הדין בזמן שאדם מישראל בא לדור בארץ הקודש, שאמרו חז"ל אין תורה כתורת א"י, וכן יש כמה מצוות שבחו"ל הם מדרבנן ובא"י מדאורייתא, וביחוד מצוות התלויות בארץ, שאי אפשר לקיימן כלל בחו"ל, לזה כל מי שבא מחו"ל לדור בא"י, צריך הקב"ה לטהר את נשמתו, כדי להביא את נשמתו בקודש הקדשים, לפני ולפנים, ויזכה ג"כ לקיים מצוות התלויות בארץ.

ולכן סיפר בעל ה"פאת השלחן" את כל היסורים שעברו עליו, וקיבל אותם בדעת ובהשכל, שבאו עליו בפקודת המלך, מלכו של עולם, ובשביל זה זיכה אותו הקב"ה אח"כ בישיבת א"י, באהבה ושמחה, וגם זכה וזיכה את הרבים לבאר המצוות התלויות בארץ.

מטעם זה מסר לי גם אבי מורי זצ"ל את קורותיו, והיסורים שעברו עליו, שקיבל אותם בתור יסורי א"י, וביחוד כל הנפלאות שהראה לו הקב"ה, ואעלה את הדברים על הכתב, כל מה ששמעתי ממנו, ומה שראו עיני, ולמסור זה לבני ביתי ולמשפחתי, וביחוד אהבתו לארץ הקודש, ומסירות נפשו על ביאתו לארץ"ק. ואפתח בסיפור קורות ימי חיי עלי אדמות.

בן-ציון יאדלער

מ"מ דמתא פעה"ק ירושלם תו"ב

פרק ראשון

תולדות חיים

בשמונה ימים לחודש כסלו, שנת תרל"ב, נולדתי בעיר העתיקה ירושלים, בין החומות, לאבי הגה"צ רבי יצחק־זאב מעיר מיאדל זיע"א, ובחמשה־עשר בו הוכנסתי לברית של אאע"ה. המוהל היה הנאון רבי מאיר אויערבאך, הרב מקאליש זצ"ל, ושנים רבות נהגתי להשתמח על קברו ולבקשו שימליץ טוב בעדי, שהקב"ה ינהגני בדרך ישרה, שתהא תפארת לעושיה ותפארת לו מכני אדם, כי הוא עשני ליחודי, ו„המתחיל במצוה אומרים לו נמור“.

הסנדק היה אאמו"ר זצ"ל, והגם שכבר היה סנדק לאחי הגדול ר' אברהם־יוחנן זצ"ל, שנולד בחו"ל, היה א"מ אומר שבביאתו לא"י נעשה כבריה חדשה, ואין מעשה חו"ל מצטרף. אאמו"ר קרא את שמי בישראל „בן־ציון“, כי מתוך חיבתו לירושלים אמר: „יהא נא שגור בפי לומר ציון“.

מילדותי נענשתי מן השמים בקדחת ובכליון עינים, וכמעט שלא עברו עלי חדשים שלמים, שלא סבלתי ממחלות אלו, עד שלא הייתי רואה בעיני כלל, רח"ל.

אע"פ כן הלכתי ללמוד ב„חדר“, והסלמד היה לומד עמי אח אוטיות הא"ב והנקודות בע"פ, עד שריחם השי"ת והאיר עיני, והתחלתי ללמוד ב„סידור“ וכ„חומש“, והיו כל הרופאים תמהים על הנם שאירע לי, עד לבלתי האמן, והרופא החשוב שבימים ההם בחן את כח ראייתי להבחין בין נוונים שונים, ועל כולם ענית על נכון ויגדל הפלא.

אחד המלמדים הראשונים שלי היה רבי משה קאדאנער זצ"ל, שדקדק עמי הרבה, כי נילה כי כשרונות מיוחדים, מתוך מעשה שהיה, שמיד בהתחלת לימוד ה"חומש", כשהגענו לפסוקים, את שני המאורות הגדולים וגו' את המאור הקטן" וגו', הפסקתיו ושאלתיו שאלת חו"ל: "לעיל כתיב את שני המאורות הגדולים, ומהיכן היה המאור הקטן", והתפלא המלמד ע"ז מאד, ואמר שזה עשרות בשנים הוא מלמד-דרדקי, ועדיין לא שמע שאלה זו מפי תלמיד, ומני אז יעדני לגדולות.

גם מדת הרחמנות היתה סבועה בי מילדותי, ובכיון גדול הייתי, וזוכרני שבזמן שהמלמד לימד אותנו במגילת אסתר והגענו לגזירת המן, בכיתי בכיה גדולה, עד שהמלמד הרגיע אותי באמרו: "אין לך על מה לבכות, נלמוד עוד דף אחד, ונראה את מפלת המן וישועת ישראל".

עבר זמן-מה ושוב נחליתי בעיני רח"ל, והפעם היה המצב גרוע מאד, עד כי את אור השמש לא ראיתי. הרופאים היו נותנים לי הרבה סמים ורפואות, והכל ללא הועיל, ולא היה בהם אחד שיביא סיבת הדבר, עד שאחד מהם יעץ להורי לנסוע אתי ליפו, לרה"ו במי הים. הורי קיבלו עצתו ונסעתי ליפו, בלויית אחי הגדול ר' אברהם-יוחנן זצ"ל. כנסיעתנו ישבנו ע"י מחמר העגלה, כי בפנים העגלה היו נשים, וזוכרני שהיתה שם בין הנוסעים אשה זקנה, ובראותה את צערי סכאב עיני, אמרה לי: "בחור, תקבל על עצמך שלא תסתכל בנשים, אז יאיר הקב"ה את עיניך, ותראה מאורות בעיניך".

זמן מה שהיתי ביפו, אולם כראותי שגם מי הים לא הועילו כלום, חזרנו לירושלים ללא שינוי במצב בריאותי. לילות הרבה לא יכולתי לישון אז מן הכאב העצום שבעיני. אמי מורתי היתה עסוקה לפרנסת ביתה, וקנתי מרת אימה שהיתה מגדלת את בני הבית, השגיחה עלי כלילות ההם. זוכרני שפעם אחת כשנכמרו

(1) כאלה היו הנשים בדורות ההן, שיראת שמים היתה סבועה בהן, והן הסביעו אותה גם על אחרים (הערת המחבר).

רחמי על טרהתה הרבה עבדרי, הבטחתי לה שאחר אריכות ימיה
אלמד משניות לעילוי נשמתה, והיא נפטרה בי"ט לח' מנחם אב,
ומקיים אני הבטחתי עד היום הזה בעז"ת עד היכן שידי מגעת.
כמה חדשים עברו עלי ביסורים אלה עד שמעצמן הוטבו עיני,
והיה לי זמן זה יקר מאד, שכן יכולתי ללמוד נפ"ת מתוך הספר.
בזמן שיפור זה היתה ראייתי בהירה ביותר, עד שהייתי קורא את
האותיות הקטנות ביותר, כגון מסורת הש"ס וכדומה, ושוב נלאו
הרופאים לידע את סיבת הדבר.

עשרים שנה בערך הייתי במצב זה, רח"ל. חדשים אחדים
השכו עיני, וחדשים אחדים אורג, וכך הייתי נוהג, כי בעת שעיני
היו חולות הייתי חוזר בעל-פה על מה שלמדתי בזמן שהיו

המגיד הירושלמי לעת זקנה, סג"מ נהור — עינו כהתה אך לא נס ליחו

בריאות, וחברי היו נוהגים, כשלא היו מבינים איזה פירוש בנמרא, או במפרשים, היו אומרים לפני את התיבות ואני הייתי אומר לפניהם את הביאור.

באחד הימים ההם נתלוויתי לאבי מורי, שהלך רגלי להשתטח על קבר רחל אמנו, יחד עם הגאון ר' אליעזר-דן רלב"ג, ממשפחת הנרי"ל דיסקין זצ"ל, הנקרא בפי כל „ר' ליישקע". כמובן שנהליכתם קיומו מצות „וכלכתך בדרך", וכל אחד תור על חידושי תורתו לפני חברו, ומתוך כך ארכה דרכם כמה שעות. אמרתי איפוא לאבי שכוהי כבר נחלש מהליכה מרובה זו, אך הוא ענה לי „לו היית מבין מה שאמר ר' אליעזר-דן בשם הרב מכריסק לא היית מרגיש עייפות כלל". בשמעתי את דבריו חזרתי לפניו מיד על דברי ר' אליעזר-דן, וזה היה חשבוננו של הנרי"ל דיסקין על דברי ראובן שאמר ליעקב אביו „את שני בני תמית", שזה חלק הבכורה בדיוק (ראה בהערה י"א לפרק „תפארת ירושלים"). הדבר מצא חן בעיני אאמו"ר, ולא נתקררה דעתו, עד שהבטיח שיעשה לי בגד משי לכבוד ש"ק, ואמנם קיים את דבריו, ועשה לי הבגד, והיה הדבר לפלא לכל מתפללי בהכנ"ס, שנער קטן לבש בגד משי כעין זה.

כשהייתי קרוב לששים עשר שנים, היה רצוני איתן להתענות בתשעת באב. לאחר שכמה ממתפללי בהכנ"ס פנו לאבי והפצירו בו לצוות עלי להפסיק התענית, הציע לי ללכת ולשאול את פי הרב הגאון ר' שמואל סלנט, נעניתי לו ושטחתי לפני ר' שמואל את הדברים.

„בחור'ל, מפני מה הנך רוצה להתענות?" — שאל אותי ר' שמואל.

„האיך נאכל כיום הזה — עניתי לו — הלא היום הזה יום שריפת בית אלוקינו הוא".

(2) ראה אודותיו בספר „עמוד אש" להרב יוסף שינברגר, וכן ב„תולדות חכמי ירושלים" ח"ג ע' 270.

„מפני מה מפריעים לך?“ שאלני שוב.

„מפני שעיני הלושות“ — עניתי לו.

„אם משום כך אתה יכול להתענות, ויהא התענית הזה רפואה לעיניך“ — הפטיר, ונפרדנו בשלום. וברכתו של צדיק נתקיימה, וכמה שנים עברו אז שהקב"ה האיר את עיני כבריא ושלם.

כשנעשתי לבר מצוה נתקבלתי ללמוד בישיבת „דגל תורה“ ושני ראשי ישיבות היו שם, ה"ה: הגאון ר' אפרים הוכשטיין זצ"ל, הרב מקאמין, והרה"ג ר' ראובן שפירא זצ"ל מסלוצק. בתקופה ההיא למדתי בשקידה רבה, ורוב הלימוד היה שם בסדר נשים, וגם בשיעור שהיה אאמו"ר אומר בבהמ"ד הישן בסדר מועד השתתפתי, ומתוך כך קיבלתי ידיעה רחבה בשני סדרי ש"ס אלה.

ת"ל שירשתי מאבי הגה"צ את הכשרונות והסגולות של התמדה ובנעורי הייתי שקדן גדול, שחזרתי כל דף עשר פעמים, ואח"כ כל פרק כך, ואח"כ כל מסכתא כך, וכמה מסכתות חזרתי עשרות פעמים, עד שהייתי בקי בכל שמות התנאים והאמוראים שבכל מסכת, והייתי הוזר עשרה דפים בשעה, עד שהייתי יודע מתוך כך לכוון השעה, ולא הוצרכתי לשעון.

וזכרני שבליל הושענא רבה למדתי את כל מסכת קדושין, וכן הייתי בקי בילדותי בע"פ במסכת חולין עד פרק „העור והרוטב“, ובטוח אני שכל זה בא לידי רק מתוך ברכתו של הגאון ר' שמואל סלנט זצ"ל, שברכני בהזדמנות אחת.

אך מלאו לי שש עשרה שנה כיכדני אבי באמירת „הדרן“ בסיום מסכת שבת לפני קהל גדול, משתתפי השיעור שהיה אומר בביהמ"ד הישן שבהורבת רבי יהודה החסיד. אחרי שסיימתי שאלו השומעים את אבי במליצה: „האם זה אב מלאכה?“ והשיב להם אבי שזה „תולדה“... ומאז הפך הדבר לסדר קבוע, שבכל פעם שהיה מסיים את המסכת היה מכבד אותי באמירת ה„הדרן“, וכמה פעמים הזמין מגדולי ירושלים לסיום, וזכורני כי בסיום מסכת פסחים השתתף גם הגאון ר' יצחק וינגרד זצ"ל ראש ישיבת

היה כי די אומץ-לב הדרוש לשם כך.

[illegible]

„הדרך" ראשון שדרש רבי בן-ציון ברביס, בגיל ט"ז, והעלהו בכתב

כשמלאו לי ח"י שנים כבר דאג לי אבי הרבה, שכן אחי ר' אברהם-יוחנן נישא בהיותו בן שש עשרה שנה, אך רצון יראיו יעשה, ובאותו פרק זמן באתי כבדית השידוכין עם בת הר"ר יוסף, הרב מסלאי, ובעמ"ס ספר גדול על המהרש"א.

(3) ראה להלן בסרך „מניד מישורים“.

4) כו"ש נשא את הא' הענא בת הרב מרדכי יקותיאל הכהן גלויברמן. מיקורי
קרתא דשופריא — אשה צדקנית וחסודה שעמדה כל שנותיה לימין

כמה חדשים אח"כ התקיימו הנשואין. את החופה העמידו ליד ביתו של הגר"ל דיסקין זיע"א, הרב מבריסק, שמידר את הקדושין. כיוון שהתחיל הרב לקרוא את הכתובה הפסיק מיד וחזר לביתו. אבי מורי נכנס אחריו לכרר פשר הדבר, ועל מה יצא הקצף, ואז הסביר לו הרב מבריסק, שראה כתוב על הכתובה שם המדפים, מן המשכילים הנוודעים, שההלכו לחבל או בכרם ישראל, — „רפוס לונין“ — והרב חשש שיש לחתן או למי מהמחותנים איזה שייכות עמו, ולכן לא רצה לסדר הקדושין, — ורק אחרי שהוכרח הדבר שאקראי בעלמא הוא ונמחק שם המדפים, הסכים הרב לסדר את הקדושין.

בהיותי בן עשרים שנה קבלתי עלי ללמוד את כל ספר „חפץ חיים“ בעיון גדול, ולקהתי לי בזה חבר את הר"ר אברהם-חנוך הופמאן, שעלה לא"י כמעט רגלי. כשהגענו למאמר „כל מילתא דסיתאמרא באפי תלתא“ שבספר זה, נתקשינו בו מאד ונכנסנו לפני הרב מבריסק זיע"א ולמד עמנו את הפרק.

לאחר חתונתי אמרתי לא"מ ז"ל: „מהו השבח של אדם שאומרים עליו שיכול לגמור את הש"ס בשנה אחת, הרי אף אני יכול ללמוד את הש"ס כולו בשנה אחת?“ הוא ענה לי: „אם תלמוד את הש"ס בשנה אחת, תהיה סמוך על שלחני עוד שנה“, וכן היה. גמרתי את הש"ס בשנה אחת, והוא קיים הבטחתו...

באותו זמן עלה לירושלים הרה"ג ר' אריה-ליב ראשקעס זצ"ל משניפישאק, ויסד את ישיבת „פרי יצחק“, שהיתה מיוחדת לאברכים מצויינים בישיבת „עץ חיים“ ובע"ה נתקבלתי בין הלומדים שם. באותו זמן הרביתי בשיעורים שונים, ביניהם שיעור בבית-יוסף, „יורה דעה“ הלכות טריפות.

בעלה וסיעת בידו בתפקידיו הקדושים, הקימה דור ישרים מבורך ונפטרה ביום ח"י תשרי תשכ"ה.

(5) ראה להלן בערכו. בפרק „תפארת ירושלים“.

(6) ראה להלן בערכו. בפרק „חום המשולש“.

פרק שני

על משמר הקודש

פ ת ת ד ב ר *

תקופה סוערת היתה זו, תקופת חייו של רבי בן־ציון יאדלער. בתקופה זו נשתנו פניה של ארץ הקודש מן הקצה אל הקצה. רבבות ומאות אלפים העתיקו את מושבם מחו"ל ועלו אל הקודש להתישב בארצנו הקדושה, וכל השנים ההן תרם ר' בן־ציון את חלקו על פי דרכו, במערכה לעיצוב צביונו הרוחני של הישוב בארץ ישראל.

בימיו התרחב, התפשט והתבסס הישוב החדש, שיסודותיו הונחו עוד בידי יוצאי הישוב הישן, מייסדי פתח־תקוה וכו', והישוב היהודי המחודש שהחל מתלכד באר"י, הגיע בשנות תייו האחרונות עד למעלה משני מיליון נפש, וכל השנים נמנה רבי בן־ציון בין שומרי החומות העומדים על המשמר.

ימי נעוריו עברו עליו בתקופת המאבק על צביונו של הישוב היהודי בארץ. בתקופה ההיא החלו לזרום גלי עליה חדשים לאר"י, רובם מרוסיה, ותקופת עליה זו מכונה בשם „עליה שניה“ לאחר עליית אנשי ביל"ו. השפעתם החלה להיות מורגשת בציבור, החלו ההתנגשויות עם הישוב הקיים בארץ הקודש — וכפי שהחלו לכנותו מאז: „הישוב הישן“.

עוד בארצות מגוריהם נתפסו רוב עולי ה„עליה השניה“, להשקפות חילוניות, ברוכן לאומיות, בתוספת סממנים של „שמאליות“. ועם עלייתם לארץ שינו במדה ניכרת את מאזן הכוחות בישוב הקיים, וביחוד כתוצאה

* דברי הפתיחה לפרק זה, וכן למרבית הפרקים הבאים שבספר — מאת העורך, ר' בצלאל לגרני.

ממדיניות החילוניות הלוחמת בת נקטו למורת רוחם של שומרי האמונים. תושבי ארץ הקודש שקדמו להם.

משניסו חלוצי העליה השניה — חדורי השקפה לאומית חילונית — להחדיר את השקפת־עולמם בקרב בני הארץ, פרצו ההתנגשויות הרוחניות הראשונות בין נושאי דגל הלאומיות וה„קידמה“ שהתבצרו בישוב החדש לבין שומרי החומות בישוב הותיק.

פורקי העול, חוגים ניהליסטיים, שעוד בארצות מגוריהם הקדמים פרקו עול מלכות שמים ומשהגיעו לארץ החליטו ליצור „עם חדש“ תוך התפרקות מוחלטת ממורשת סיני. העניקו למגמת החנוך החילוני גושפנקא „לאומית“ כביכול, בתוספת לואי של הפקרות בחיי החברה והמשפחה.

רבים מבני עליה זו פנו לראשונה למושבות החקלאיות, אולם לא עברו ימים מועטים, ורובם הגדול התישבו ביפו, שהפכה למרכז העליה השניה. היו מהם שהתישבו בירושלים, והללו עודדו את הפורצים, מיוצאי הישוב הישן. שנמנעו עד כה לפרוץ גדר ולהתמרד בגלוי — וכך החלו להתפתח איים של חילוניות גם בעיר הקידש.

בימים ההם, כאשר רבי כרציון היה עדיין צעיר לימים, הטילו עליו גדולי ירושלים שעמדו בראש שומרי התומות, תפקידים נכבדים במערכה כנגד פורצי הגדר, ובתיקף תפקידו כ„מגיד מישרים“ השמיע את קולה של ירושלים הנאמנה, הלוחמת על קרשתה כנגד המנסים לפרוץ גדרים. אין איפוא כל פלא כי פורצי הגדר ראו את רבי כרציון כאחד האישים המפריעים להם, והם נלחמו בו בעל פה ובכתב, ורישומי מלחמה זו נשתמרו בעתונות הדור ההוא.

* * *

שנים רבות העיזו אליעזר בן־יהודה להתקומם כנגד כל הישוב היהודי בירושלים ששמר אמונים למורשת אבות, ובגודל חוצפתו לא העיז איש להתמודד עמו.

בעיני הרב מבריסק ושומרי האמונים, שהיו רוב בנין ורוב מגיני של הישוב היהודי בירושלים, היו בן־יהודה ויתר המשכילים — מרביתם מחללי שבת ופורקי עול — מנודים מכלל הצבור, והם התרחקו מהם ככל האפשר,

אך נמצאו כאלה שהתחברו עמהם. אי אפשר להסביר את שיטתו של מר מיכל פינס, למשל, איש שומר מצוות בעצמו, שהתחבר עם בן־יהודה וחבריו המשכילים הראשונים, וסייע בידם בייסוד מוסדות ה"תרבות" הראשונים בירושלים. כגון: הקמת ספריה והפצת ספרי ההשכלה.

לנוכח סכנה זו פתח הרב מבריסק במערכה לחיסול האנדרלמוסיה, שהיתה עלולה להתפשט יותר ויותר, ובעזרת בני החבורה שהיו נאמנים לו הציב תחומים ברורים בין הקודש ובין החול, אולם החוגים המתונים טענו כנגד עמדתו הקיצונית, כפי שכונתה על ידם.

באחד הימים פרסם בן־יהודה בעתונו "הצבי" קריאה למרד נגד השלטון העות'מני ודרש מהצבור: "לעמד על נפשנו, לאסוף חיל ולצאת נגד השלטון".

מיד לאחר פרסום המאמר נמסר למנהיגי היהודים כי המאמר לא הוגש לצנזורה, והפחה שנודע לו על כך, רוגז וסוער, בראותו בכך הכרזה גלויה של היהודים, כביכול, למרוד במלכות, וכבר יצא הקצף מלפני הפחה.

לנוכח עמדתם העוינת של השלטונות התורכיים להתרחבותו של הישוב היהודי, היתה נשקפת לו סכנה רצינית. ראשי העדה, שהוחרדו לנוכח התפרצות פרובוקטיבית זו, לא ראו לפנייהם דרך אחרת אלא להסתייג ולהסיר מעליהם את האחריות למעשהו של בן־יהודה. שני הרבנים, הגרש"ס והגר"ש אלישר ה"חכם באשי", פרסמו גילוי דעת כי המאמר נכתב על דעתו של יחיד ואין הצבור היהודי אחראי לו.

ערך לפני פרסום גילוי הדעת נעצר בן־יהודה ע"י השלטונות התורכיים. אולם החוגים החפשיים בארץ ומחוצה לה לא חדלו מלהפיץ האשמות נגד הרבנים ויתר מנהיגי הישוב הישן. הגאון רבי שמואל סלנט שיתף אז פעולה עם ה"חכם באשי" הספרדי והטילו עליו "חרם". אולם ער מהרה נכנסו למערכה החוגים המתונים ותבעו לדרך את המלחמה ולפי השמרעה אף פייסו אותו.

פרשה זו אינה אלא אחת מרבות, בה התייצב בן־יהודה בראש פורקי עול, בנסיגותיהם לערער את יסודות הישוב הקיים.

שנים רבות פרץ בן־יהודה גדרי הקדושה בעיר הקדוש ולא חמל, ורבים מבני משפחות מפוארות נפלו ברשתו, רשת ההשכלה הכפרנית.

החוגים המתונים חששו להלחם כנגדו, וזכור הוא לטוב רבי כרציון יאדלער, שהעזו להתייצב כנגדו. על עמידתו זו זכה לקיתונות של שופכים בעתונות החילונית, ואף לכינויי גנאי, אולם המוני היהודים הנאמנים, שומרי החומות הכירו לו תודה על עמדתו, ואותם כינויי גנאי שבהם התכוונו לפגוע בו כביכול — קילוסין של שבת היו לו, ובהם יתפאר.

* * *

הלהגלה הציונית החלה בימים ההם בעבודה מעשית בארץ ישראל. כתניעה קולוניזטורית והתיישבותית, שהציבה את ישוב ארץ ישראל על דגלה, היתה צריכה לסייע להתפתחות המושבות התקלאיות, אולם למעשה היו כל מאמציה מכוונים לשטח החינוך, מרבית תקציבם של „חובבי ציון“ הוזרם להקמת מוסדות חינוך חפשיים, מתוך כוונה ברורה לחנך את הדור הבא ברוח כפירה ומינות. כך נוסדה הגימנסיה „הרצליה“ בת"א, כך נוסדה הגימנסיה בירושלים וכו'.

חברת „עזרה“ הגרמנית, שנוסדה על מנת לעזור לירושלים, סבורה היתה אף היא שתסייע להרמת קרנם של בני ירושלים ע"י הפצת „אור ההשכלה“, וכל הכספים שנאספו על ידה הופנו להקמת מוסדות חינוך חפשיים. כיוון שרובם הגדול של ההורים שמרו אימונים למורשת אבות וסירבו לשלוח את ילדיהם לבתי הספר החילוניים, שנאסרו על ידי רבני ירושלים, הוקצבו סכומים ניכרים כשלמונים להורים חלושי אופי, שנתפתו לשיחה נאה או להבטחות סרק על שיגור בניהם לפריז, כדי שיהיו דוקטורים או אגרונומים, וכך החלו ההשכלה והלאומיות לחדור גם לחוגי הישוב הישן בעיר הקדוש. עד כמה שהדבר לא יאומן, הרי גם אז, לפני כששים-שבעים שנה, החל כבר המאבק על דמותה של ירושלים, כאשר נמצאו חוגים בהנהגה הרשמית של הישוב הישן שגילו מתינות כלפי הפורצים אשר החלו לפגוע בחומותיה של היהדות החרדית הנאמנה, תוך התבטלות בפני כל „פריץ“ מבני-כרית ומשאנים בני-ברית.

כאשר היה צורך לשגר נציג למסיבות רשמיות לקבל פני ה„פחה“ וכדומה, נבחר אפרים כהן, מנהל בית הספר החילוני של „עזרה“, מפני שידע ללבוש חולצה מגוהצת עם עניבת פרפר, ומדיניות זו לא היתה

לרוחם של שומרי התומות, שהתיצבו במערכה בקומה זקופה ולא התבטלו בפני שליטים ותקיפים, ורבי בן־ציון שימש שופרם הנאמן.

זה עתה מלאו חמישים שנה למלחמת השפות שפרצה בשעתה על ידי המורים בבתי הספר של „עזרה“ בגרמנית, בתביעתם להנהגת עברית כשפת הלימודים בטכניון, שעמד להיוסד אז בחיפה, ובעקבות מערכה זו התארגנה מחדש מערכת החינוך החילונית בארץ ישראל בחסות „ועד הצירים“.

היהדות החרדית לא ראתה ענין בריב זה, שכן בתי הספר החילוניים של „עזרה“, כיתר בתי הספר החפשיים, נאסרו אף הם ע"י רבני ירושלים, ללא כל הבדל אם לימודי הכפירה ומינות נלמדים בעברית או בגרמנית, אולם משום מה מצא לנחוק המוסד המרכזי של החוגים המתונים בימים ההם לפרסם כרוז לטובת בתי הספר של „עזרה“, ובסאונם „מוריה“ העמיד את עצמו לשירות „עזרה“ במלחמתה האכזרית — ואין אלה אלא דוגמאות לעמידתם הרכיכה של החוגים המתונים כלפי החפשיים, שהתלו לצאת במצת נחושה ולפרוץ גדר ראשונים. רבי בן־ציון היה בין הנאמנים שיצאו למערכה נגדית.

* * *

רבי בן־ציון לא הסתפק ב„סוד מרע“, אלא שקד גם על „ועשה טוב“, ועוד לפני ששים שנה ומעלה נטל חלק ביומה להעלאת קרנם של בני הישיבות בירושלים.

מאז ומעולם צנועים הם בני ישיבות ירושלים, השוקדים על דלתות התורה וממיתים עצמם באהלה. את כל שנותיהם הם מקדישים לתורה, אולם אין הם ששים להתעטר בכתרה של תורה. אינם נושאים עיניהם למשרות הרבנות המתפנות פה ושם, ואף בשעה שראשי הצבור נושאים עין אל אחר מהם, כדי להכתירו בכתר תורה, ולהטיל עליו את האיצטלא, הרי רק בקושי רב הוא נענה להפצרת הרבים ליטול על עצמו את עול הצבור ומשאו.

רבים הם לומדי ירושלים, שהוצעו להם משרות רבנות מפוארות בארץ ובתפוצות, הצעות קוסמות מבחינה גשמית ורוחנית גם יחד, אולם מתוך צניעות ומרוב עניויות אינם נוטים להיענות להן.

רבי בן־ציון יאדלער נטל חלק באותה התעוררות להרמת קרנם של בני התורה בעיר, ונמנה בין חברי „אגודת בני תורה” שנתארגנה בשנת תרס”ד ותקנותיה נדפסו לראשונה ע”י הרב מנדל פרוש בספרו „מבין החומות”. במבוא לתקנותיה הודגשה החובה המוטלת על בני תורה שתורתם אומנתם בפעה”ק „שיתאחדו אחד אל אחד וירחיקו את מדת ההתבודדות ואי אחדות השוררות בעו”ה ביניהם, באופן מוזר מאד אין איש דואג לטובת זולתו, איש לעברו פנה ולבכו רחק מהתבונן בעד הכלל כולו, וההרגל הכיאיס לידי מצב מוזר מאד, בלי הרגישם עד היכן הדברים מגיעים, וכל אחד מתבודד כמועדו, בלי דואג על מצבו העתידי, עד כי מצבם החיובי ע”י התורה כ”כ ירדה פלאים”. מטרותיה העיקריות היו „להרים מעלות התורה ברוחני בכל האפשרי בכלל ע”י הסרת מניעות המגיעות בני תורה המוכשרים לעלות במעלות התורה, להיות מורי הוראה וכיו”ב, ולהחזיק בכל האפשר בפעולה זו, ששאפתה להרמת קרן התורה הרוחני”.

בין מטרות האגודה נקבע „לעזור בעזר גשמי איש לאחיו בכל האפשרי, ולדאוג איש לטובת אחיו, ועוד יהיה לו לפה ולמליץ בכל הדרוש לו לעזרתו בצר, והועד ימלא משאלתו בכל אשר תהיה באפשרותו למלא משאלתו”.

ביום ד’ אייר תרס”ד נתקבל ר’ בן־ציון כחבר לאגודה, ותוך ימים מועטים נמנה בין הפעילים ביותר, ובישיבה שתתקיימה לאחר שלשה שבועות, אור ליום כ”ת אייר, העלה הצעה „לכחור אנשים מוכשרים וראויים להוראה מאנשי חברתנו, שיהיו מוכנים בהחלט לקבל עליהם משרת הרבנות באחת המושבות בעת ידרשום, והאנשים האלה יבחרו הועדים, ואם יהיה יותר מכדי הצריך לע”ע יבחרו ע”י הועדים עפ”י גורל”.

בין ההצעות שהועלו בדיוני אגודה זו ניכרת ידו של ר’ בן־ציון: „להתיצב כמערכה נגד הפרצות שנראו בירושלים”, ועל כן הוצע לעיין בענין „התחברות בין בחורי חמד שגם המה יתאגדו ביניהם, שע”ו יתעלו במעלות המדות והתורה, ואנשי חברתנו ישגיחו עליהם, שיתנהגו במישור ובנכון”.

בכרו שנתפרסם במטרה לבאר נחיצות ההתאחדות יראי ה’ ומטרתם, נאמר: „ראשית עלינו לדעת היטב כי אדיר כל חפצינו הוא למלאות את

חסרון המורגש מאד בעיר קדשינו, והוא התאחדות יראי ה' בלב אחד ולהגן על המחזיקים עוד בתורתנו הקדושה בתמימות, לחזק את ידי יראי ה' ולעזור איש את רעהו ולאחיו יאמר חזק, ובהתאחדות כחות משותפים, די עוז יהי לנו להתגבר ולהגן על חנוק דת קדשינו, אם אך נחיש לזה בעוד מועד אשר יש בתוכנו הודות לה' רבנים גאוני ישראל, וצעירים השוקדים על התורה ועבודה, רוב מנין ובנין של עירנו הקדושה הם יראים ושלמים".

כחוג אגודת "בני תורה" אף הותוותה תכנית פעולה לביצור היהדות החרדית: "הן אמת, העת לא עת תגרה היא, ואין לנו כל חפץ ותועלת להתגרות מלחמת תגרה בעוזבי תורתנו ומשנאיה, כי לא בסיפה וסערה דרך ההולכים בתורת ה', אשר דרכיה דרכי נועם אבל מי מעכב בדינו לחזק איש את אחיו בתורת ד' וחנוק הדת", על שלומי אמוני ישראל, איפוא, רק "ללמוד את מעשיהם הם, ומסרתם אשר עצת שלום ביניהם, ורק מפני התרפותינו, בראותם כי אין איש מאתנו מתעורר להתזיק מעמד נגדם, עתקו גם גברו חיל וחדשים לבקרים נשמע חבורי עצבים עם שמות שונים אשר מסרתם לבלע ולהשחית את כל הקודש לנו, גם בחבולו תחבולות לכבוש לפניהם, איזה הנהגה צבורית שיתנהגו לפי רוחם, וכל אחד מהם יתכבד בתברתו ויתגאה בחירות מעשיהם", "אשר על כן חובה מוטלת על כל ירא וחרד על אמונתנו ותורתנו, להתחבר יחד ולהיות כמוהם בעצה אחת ובלב אחד, לחזק הדת ולחבבה על מחזיקיה בעצמם, ובכבודה יתימרו, ויהיה לכבוד להתגאות בפומבי, עד שיתרגלו לבטל את מחריפי שומרי תורה בטול גמור וללעג לגדופיהם ולמהתלותיהם, ובלי אמצעים מגונים ובלי ריב וקטטה, רק בעסקינו אנן בדין יתקבצו על נקבצים, ויתחברו אלינו חברים חדשים לבקרים, אשר יתנו ידם לנו, כי רבים הם שלבבם חם וחס, ורק מפני הקור והקפאון השולט בינינו, נגררו אחרי החפשים האורבים לנפשם, וגדול כח החכרה לתת עוז ותעצומות להחברים לחזק ולהחם איש את אחיו, כי ההתחברות לחברה היא התחיבות המתחבר על עצמו, למלאות אחרי התנאים והחקנות הטובות שהם מוטלים על כל אחד מהם לשמדם".

בחדש שבט תרפ"ד כאשר רבי בן־ציון שהה בחו"ל, עמד בקשרי

מכתבים עם הגר"ח זוננפלד, על דרכי המלחמה, ובאחד ממכתביו, מיום י"ב וארא תרפ"ד, מייעץ לו רבי יוסף-חיים: „וידע רמע"כ שיעקר בכל הענינים לעשות הכל לשם שמים, ובמקום שיש לחוש אפילו צד רחוק לגרום חלילה חלול ש"ש או חילול שם אה"ק ועה"ק תובב"א, יש להתרחק ולהזהיר בזהירות יתרה, גם לרבות במקום שיש לחוש אולי ע"י איזה מעשה לגרום היוק ליושבים בקידש, אפילו על צד הרחוק, חלילה לשם יד לזה, אולם במקום שימצא שם שמים מתקדש ולעשות דברים וכן פעולות לעשות נחת ריח לפניו, אין לפניו בזה לחשוש, ובלבד שיידע כוונתו רצויה לפני בוחן לב וכליות ית"ש".

ר' בן-ציון, שעמד כששים שנה על משמר הקדש, ראה ברכה בעמלו, עוד בחייו וזה לכך שגם בערים החדשות ובמושבות, מרכזי הישוב החדש, החלו להחפתח חיים תורניים וחסידיים, הממשיכים את דרכו של הישוב הישן, אם כי בצורה אחרת, בבחינת נהרא נהרא ופשסיה, בתל-אביב, בכני-ברק וביושבים אחרים, נוצרו ריכוזים של יהודים שומרי תורה ומצוות, ההולכים בדרך אבות ומחנכים את בניהם אחריהם ללכת בדרך ה' ללא כל סטיה, הן בשמירה על סדרי החינוך המסורתי, לחנך את בניהם בתלמודי התורה ובשיבות, והן בשמירה על ההווי החסידי גם כמעגלי החיים הסואנים.

* * *

סייג לתורה

„ושמרתם את משמרתי לכלתי עשות מחוקות התועבות אשר נעשו לפניכם" — כתוב בתורתנו הקדושה (ויקרא, יח). ופירשו המפרשים: אם רוצים אתם בקיום ושמירת מצות התורה, עליכם להציב עליהם גדרים וסייגים. שנו חז"ל שלשה דברים: „היו מתונים בדין והעמידו תלמידים הרבה, ועשו סייג לתורה" (אבות פ"א, ט"ב). ופירש הרע"כ ז"ל: „סייג לתורה, גדר, שלא יבוא ליגע באיסור תורה". מזה אנו רואים שהעיקר לקיום התורה הוא הסייג.

אנשי כנסת הגדולה, שעמדו לישראל בסופה של גלות בבל,

חזו כרוח קדשם והכינו בהכמתם שלא חרבה ירושלים, אלא על שהעמידו דיניהם על דין תורה, כלומר על כיטול הגדרים והסייגים ואי קיום החומרות והמנהגים שמוסיפים חכמי דור ודור, ועל כן עמדו וציוו לתלמידיהם: „עשו סייג לתורה“.

אף חכמי המוסר המשילו, כי בעת המלחמה מקיפים את בני הישוב בחוטי ברזל דוקרני, ולפי האמת איזה שמירה היא זו, הלא במספרים יכולים להפסיקם, אבל האמת הוא שכל זמן שהחוטאים קיימים, בטוחים בני הישוב שלא יבואו לשום נזק, ובזמן שרואים שנפסקו החוטאים, אז כל בני הישוב בסכנה — כן הוא בשמירת התורה והמצוות, כל זמן שסייגי התורה בחוקם וקיומם, אז בטוחים אנו שקיומה של התורה והמצוות יהיו כמלואם.

חכמי המוסר מספרים על איש אחד שבא לרבו בשאלה כיצד לנצח את היצר, שבכל יום ויום מתגבר עליו ומנצח אותו. הרב הציע לו לפנות בשאלה אל איש פלוני, חכם ושכלו ישר, והלה ישיב לו את התשובה לשאלתו.

בבואו לביתו בתחילת הלילה מצא את הדלת סגורה. הוא צלצל ולא ענו לו. הוא צלצל פעם נוספת ומשלא נענה הציין דרך החלון, וראה שהלה מיסב לשלחנו ובני ביתו סביביו. הוא דפק בחזקה, אך גם הפעם לא ענו אותו.

חזר איפוא אל רבו, ולשאלה: „מה אמר לך“, סיפר לו על ביקורו והדלת הסגורה.

„פלא גדול — הניב רבו — הלה שהוא איש ישר ובעל דרך ארץ גדול, לא יקבל אדם בביתו“, ועל כן הציע לו לבקר אותו שוב למחרת בבקר ולשאול אותו פשר דבר.

למחרת בבקר פנה אליו שוב. אף הפעם מצא את הדלת סגורה, אולם הפעם, מיד לאחר שצלצל בא בעל הבית בעצמו לקראתו, פתח לו הדלת, קבלו בסכר פנים יפות ואף נתן לו כסא לישוב.

„מה בקשתך?“ — שאל אותו בעל הבית.

„שאלה אחת בידי לשאול“ — אמר לו.

„שאל, בני, שאל“ — החזיר לו.

האורה פתח איפוא בסיפור הדברים „אתמול כתחילת הלילה הגעתי לכאן. צלצלתי כמה פעמים ולא ענו לי“. לשמע הדברים פנה אליו בעל הבית „אתה היית זה שרפקת אתמול, פעמים רבות על הדלת? האם אינך בוש לצלצל פעם, פעמיים ושלוש על דלת ביתו של הבירו? בזמן שאדם רואה שהוא מצלצל ולא נענה, עליו להזדרז על עקבותיו ולא לצלצל יותר. מי כאן בעל הבית, אני או אתה? אם אתה מוכרח לפתוח לך את הדלת בכל פעם שאתה תבא, אם כן תהיה אתה הבעל הבית, ואני אתה המעצב שלך“.

עם כיום השיחה בא לו אצל רבו וסיפר לו את כל המאורע והפעם הסביר לו רבו: „בני, זוהי התשובה לשאלתך ביצד לנצח את היצר הרע, שכן היצה"ר, אין לו רשות ליכנס לאדם, אלא הוא עומד אצל הפתח ומצלצל כמו שאמר הכתוב: „לפתח חטאת רוכץ“ (בראשית, ד) וכל החכמה של ירא-שמים הוא שלא לפתוח לו הדלת, ואז לא יצטרך לפתוח עמו במלחמה כלל, אבל מי שאין לו דעת ופיתח את הדלת, יתפרץ לתוכו היצר הרע והוא נעשה בעל הבית, כמו שאמרו חז"ל שמתחילתו הוא אורה, אח"כ נעשה הבעל הבית, והדלת הוא הסייג של תורה. כל זמן שהסייג קיים אינו יכול ליכנס כלל, להלחם עמו, וזה שאמרו חז"ל „לא חרבה ירושלים אלא שהעמידו דבריהם על דין תורה“ (בבא מציעא, ל"ב), שביטלו את הסייג ואז היצה"ר מתגבר עליו בכל יום והוא עלול, ח"ו, לנצח.

ילקוט הנדרים והסייגים משמרת למשמרת

אשר הציבו קדושי עליון, גאוני וצדיקי ירושלים

מאז ועד עתה הלכו גדולי ומנהיגי ישראל, עד לדורות האחרונים בכל העולם כולו, בעקבות הקדמונים, ופקודתם שמרה רוחם, וכיחוד נתקבלו סייגים אלה בירושלים עיר הקודש והמקדש. ומייסדי הישוב בירושלים, גאוני וצדיקי עולם: הגה"צ ר' מאיר

אויפערבאך מקאלישני והנה"צ ר' משה ליב מקוטנא, הנה"צ ר' יהושע ליב דיסקין, הנה"צ ר' שמואל סלנט, הנה"צ ר' שניאור זלמן מלובלין זצ"ל, כשכאו לייסד ולכונן את הישוב בירושלים וא"י מהדש, היתה ראשית פעולתם לגדור גדר ולסתום פריץ.

כל זמן שהיו גדרים וסייגים אלו קיימים בירושלים, היתה התורה מתקיימת לכל פרטיה ודקדוקיה, ומיום שפרצו פרצות ונהרסו הגדרים, ובפרט גדרי החינוך, השבת והצניעות, ירד מצב הדת מטה מטה, רח"ל, וילדי ישראל מתהנכים על דרכי הכפירה והמינות, שבת קודש מתהללת בפרהסיא בראש כל חיצות, ובנות ישראל מתערטלות מקדושתן.

והנסיון מעיד על זה שהדור שאני מצאתי, היו כולם דרים בעיר העתיקה, ובזמני התחילו לכנות בתים מחוץ לעיר, וכל רוב מנין ובנין של הישוב היה ברחוב שנקרא „רחוב חכרון“ (להזכיר תמיד זכות ישני חכרון) והיינו מרחוב היהודים ולמטה, ע"י שערי בית המקדש — שכל היראים שעברו ושבו ברחוב זה היו משתחווים נגד שערי בית המקדש — והרחוב „מוזבנה“ עד שער שכס, וברחוב „באבע האמע“ עד „שער האריות“. בשטח הזה היו שנים ועשרים בתי כנסיות, ספרדים ואשכנזים, ושתי הישיבות הגדולות „תורת חיים“ ו„חיי עולם“, מלבד ישיבות הספרדים, ובשטח הזה היו חמשה עשר בתי מקואות, ובבתי הכנסיות של „שומרי החומות“ שהם ע"י שערי בית המקדש הנקרא „שער חנויות“ היו שם משמרות, היינו משמר הראשון מתחילת הלילה עד חצות, ומשמר השני מחצות הלילה עד אור הבוקר, וישוב הזה היו מעורבים בשכנות עם ערבים, עם כל זאת לא היה פחד לילך יחידי, שלא היה שום שנאה מערבים לישראל, אדרבא היתה אהבה בין השכנים הערבים וישראל [אני בעצמי נתגדלתי בשכנות עם הערבים, שהוא

(1) ראה: תולדות חכמי ירושלים ח"ג, ע' 269.

(2) שם, ע' 240.

(3) ראה להלן בערכו המיוחד. בפרק „תפארת ירושלים“.

(4) ראה להלן בערכו המיוחד, בפרק „תפארת ירושלים“.

(5) ראה תולדותיו בספרו של ר"י גליס: „מגדולי ירושלים“.

הישמעאלי היה בעל החצר, וא"מ ז"ל היה בתור שכן, והמשמר הראשון הלכו לביתם בחצי הלילה, והמשמר השני באו אף מרחוב „באכע האטע" ולא היה להם שום פחד, ומהם שהלכו להכותל המערבי בהצות הלילה לומר „תיקון חצות" בכיות והתלהבות גדולה, ולא היה שום פחד מהשכנים שלנו, ונראה עין בעין שנתקיים הפסוק „וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך" (דברים כח) כי ממש היה נקרא שם ה' על כולם, על הגברים ונשים ועל הילדים וילדות, היינו שהגברים היו מעוטרים בזקנים ובפיאות ארוכות וגם הילדים בפיאות ארוכות והנשים בבגדי צניעות.

אשרי עין ראתה כל אלה, אשרי עין שראו הילדים הולכים מה„חדרים" לביתם בימים ובלילות, עם הגמרות תחת זרועותיהם. אשרי אוזן ששמעו את קול הזמירות כליל שבת קודש, שבידוע שהרחובות של עיר העתיקה קצרים מאד, והחלונות זו כנגד זו כב' וג' קומות, ובעת שהתחילו כולם לומר זמירות, היה קולם הולך בכל הרחובות, וכולם הרגישו קדושת המקום וקדושת השכינה ממש, שנתקיים אז הפסוק „כי ה' אלקיך מתהלך בקרב מחניך, והיה מחניך קדוש" (דברים כג). אבל בעוונותינו הרבים מעת שחסרנו כל אלה, שהכניסו פריצות במקום צניעות, ובלוריות במקום פיאה וזקן, ושעורי ערב מבחורים ובחורות במקום משמורים, ומורים ומורות במקום מלמדים, וספרי חצונים במקום ספר „צאינה וראינה" וכהנה וכהנה, אז נתקיים הפסוק „ולא יראה בך ערות דבר ושב מאחריך" (דברים כג) והכניס הקב"ה שנאה כבושה מערבים לישראל, והרגו מהם כמה שהרגו והנשאר כרחו חוץ לעיר, ואפילו מי שהיו להם חצרות ובתים סקנין בספם בירושלים העתיקה הניחו אותם וברחו חוץ לעיר, ונתקיים מחדש „נחלתינו לזרים בתינו לנכרים" (איכה ה).

אף בתי כנסיות ובתי מדרשות, שכמעט לא נפסק מהם קול התורה, לא ביום ולא בלילה, מהם חרבו ומהם נשרפו, ובכללם ישיבת „תורת חיים" ובבתי כנסיות הנשארים יושבים ערכים

ועושים שם מה שרוצים, ונתקיים מחדש „באו נויים בנחלתך
טמאו את היכל קדשך“, אוי לנו שעוונותינו גרמו לנו, שלאחר אלף
ושמונה מאות שנה, היו יושבים אבותינו בעיר העתיקה בקדושה
ובטהרה והעיר חרבה בעוונותינו וגלה יקרנו, וכעת לא נמצא איש
אחד בכל השטח שיזכיר את שם ה'. תהלה לא-ל, שיש לנו זכות
לילך אצל כותל המערבי — וגם כן בפחד.

נתקיים בנו מאמר הו"ל שלא חרבה ירושלים אלא שהעמידו
דבריהם על דין תורה כפשוטו, וגם הרובע המצומצם שנשאר
ברשות היהודים בעיר העתיקה, דהיינו „בתי מחסה“ וישיבת
„פורת יוסף“ וסביבותיהם צריכים רהמים מרובים, שנזכה לישב
בשלום ושלוח, השקט ובטח.

בזמן האחרון נתגברה יד השמאל גם שמה, שיסדו שם שעורי
ערב, כחורים וכתולות, שתוא יסוד לכל התאוות שבתורה, ונתגבר
ההילוך בפריצות, ומושכים גם לב ילדים וילדות של בעלי-בתים
השובים לדרכיהם. לזה חיובא דמיא להשגיח על בניהם ובנותיהם,
שלא ילכדו במצודות החפשיים, וילכו דוקא בבגדי הצניעות,
והשם הטוב יכפר.

כמו כן יש לנו להתבויש ולהתאבל על עיה"ק חברון, שעוד
לפני שנים מועטות היה בעיה"ק חברון ישוב גדול של יהודים,
ספרדים ואשכנזים, וישבו היהודים עם הערבים ביחד, ולא היה
שום פחד, וגם תושבי ירושלים נסעו לשם להתחילף אויר וך ולבקר
את ישיגי חברון, את מערת המכפלה, והכל בשלום ובהשקט ובטח
ואהבה, זה הית בזמן שהיה שם התורה והמצות בקיומם, והבושה
והצניעות וקדושת ישראל, היתה ניכרת ברחובות. אבל בעוונותינו
הרבים, מזמן ששלטה שם יד השמאל, והכניסו שם בתי ספר
ושעורי ערב, ואף כחורים וכתולות, והיו מטיילים בימים ובלילות,
ולא היה שם אף תלמוד-תורה אחת, והרכבים שבאו לבקר את

(6) הרברים נרשמו בשנת תש"ה בערך, ומאז לא היתה לנו דריסת רגל בכל
סמחה של ירושלים העתיקה עד שנבשה שוב בידי אחב"י באייר תשכ"ז
לאחר נסים גלויים, יהי רצון שניגאל גאולה שלמה בקרוב ויעלו לציון
מושיעים במהרה בימינו.

„מַעֲרַת הַמִּכְפֶּלֶה“ אָמְרוּ לַתּוֹשְׁבִים מִה יִהְיֶה עַל מֵאֶמֶר הו"ל „כֹּל עֵיר שֶׁאֵין בָּהּ תִּינוּקוֹת שֶׁל בֵּית רַבִּן מַחֲרִיבִין אוֹתָהּ“, וְאוֹ הַכְּנִים הַקִּבְ"ה שְׁנֵאָה כְּבוֹשָׁה בֵּין הָעַרְבִים לְיִשְׂרָאֵל, וְהָרְגוּ מֵהֶם הָרַג רַב, וּבְבֵית אֶחָד הָרְגוּ שִׁבְעָה עֶשֶׂר נַפְשוֹת, אֲבוֹת וְיָלִידִים, זָקֵנִים וְזַקְנוֹתַי. כֹּל בְּתֵי יִשְׂרָאֵל הָיוּ מְלֵאִים דָּם, וְהָיָה דָּמָם נִשְׁפָּךְ כְּמִים, וְהַנְּשֹׂאִים בָּרָחוּ לְיִירוּשָׁלַיִם, וְנִתְכַּטַּל לְגַמְרֵי הַיִּשׁוּב הַיְּהוּדִי בְּעֵיר הַקֹּדֶשׁ חֲבֵרוֹן, וְזָמַן רַב לֹא הָיָה לָנוּ רִשׁוֹת לְבַקֵּר אֶת מַעֲרַת הַמִּכְפֶּלֶה, וְת"ל הַיּוֹם כִּבְר יִכְוָלִים לְבַקֵּר רַק כְּהִלִּיכָה וְחֹזֶרָה, גַּם זֶה בִּפְחָד גְּדוּלָּה. אוּי לָנוּ, מִה שֶׁגִּרְמּוּ לָנוּ עֲוֹנוֹתֵינוּ הָרַכִּים, לְכִיטוֹל הַיִּשׁוּב הַיְּהוּדִי בְּעֵיר הַקֹּדֶשׁ חֲבֵרוֹן, וְאֵיתָא בְּזוּהָר שְׁאַרְבַּע מֵאוֹת פְּרָסָה קוֹדֶם חֲבֵרוֹן צְרִיכִים אָנוּ לְנִשֵּׁק אֶת הָעֵפֶר הַקֹּדֶשׁ מִקְדוּשַׁת יִשְׁנֵי חֲבֵרוֹן.

אֲבוֹתֵינוּ בְּקֹדְשֵׁתָם כִּבְשׁוּ אֶת הָעֵיר הַזֹּאת לַיִּשׁוּב יְהוּדִי, וְאַנְחֵנוּ, בְּעֲוֹנוֹתֵינוּ הָרַבִּים, הִחֲרַבְנוּ אֶת הַיִּשׁוּב הַיְּהוּדִי, וְהַכֵּל מִפְּנֵי בְּתֵי תִּסְפֹּר הַחֲפָשִׁים וְהַפְּרִיצוֹת, שְׁנֵתִקִּים הַפֶּסֶק, וְשֵׁב מֵאַחֲרֶיךָ. הִנֵּה הָרִי יֵשׁ לִפְנֵינוּ שְׁנֵי עֲדִים, יִירוּשָׁלַיִם עֵיר הָעֵתִיקָה, הָרַחוּב שֶׁנִּקְרָא „רַחוּב חֲבֵרוֹן“, וְעִיָּה"ק חֲבֵרוֹן, שְׁעֵי הַפְּרִיצוֹת נִחְרַב וְנִהָרַם הַיִּשׁוּב הַיְּהוּדִי. לֹא צְרִיכִים אֲנֵחֵנוּ לַחֲזֹק אִישׁ אֶת רַעְתּוֹ בְּדַכַּר הַצְּנִיעוּת, וּבְדַבַּר הַיִּנּוּךְ הַבָּנִים לַתּוֹרָה וְלִירָאָה, שְׁעִי"ז נֹכַח לַיִּשֵּׁב בִּירוּשָׁלַיִם וּבֵאָה"ק בְּשָׁלוֹם וּבְשִׁלוּהָ, כְּהִשְׁקָט וּבְטָחָה, וְנִזְכָּה לְבִיאַת גּוֹאֵל צֶדֶק כְּמִהֲרָה בִּימֵינוּ.

הִנֵּה מִסֵּרְתִּי לְדוֹר הַכֹּא אֶת מִה שֶׁמִּצַּאתִי בְּדוֹרִי, כְּדֵי שִׁידְעוּ אֶת קְדוּשַׁת יִירוּשָׁלַיִם בְּהוֹסְפָהּ.

הַבְּנָדִים הָאֲרוּכִים וְהַכּוֹבְעִים הַמִּיּוּחָדִים לִירָאִים, גַּם הֵם סִיּוֹג גְּדוֹל לְקִיּוֹם הַתּוֹרָה בְּכִלְלָהּ וּבְפֶרֶטָה, כִּי מַעֲוֹלָם לֹא הִלְכוּ כְּבָנִידִים אֲרוּכִים בְּ„סִינִימָה“ וּבְ„תִיאֲטֵעֵר“. כִּבְר רָאִינוּ שְׁאֲנָשִׁים שִׁשִּׁינוּ אֶת כְּגִדֵּיהֶם לְדֶרֶךְ אַחֲרָת, וּמֵהֶם שִׁיצְאוּ לְתִרְבוֹת רַעָה, ל"ע.

הַגֵּאוֹן ר' יְהוֹשֻׁעַ אֵיזִיק הַמְּכֻנָּה בְּשֵׁם ר' אֵיזִיק וְצ"ל מִסְלֹנוֹיִם, הָיָה שׁוֹנֵא בְּתַכְלִית הַשְּׁנֵאָה אֶת הַחֲדָשׁוֹת אֵף בְּכָנִידִים. בְּאַחַד הַיָּמִים

(7) הַכּוֹנָנָה לְמֵאוֹרְעוֹת אֲב תרפ"ט, שָׁאוּ נִחְרַב הַיִּשׁוּב הַיְּהוּדִי בְּחֲבֵרוֹן.

(8) רָאָה לְעִיל : הָעֵרָה 6.

נכנס אליו אחד מתלמידיו, ומלבושיו, המנעלים והמכנסים שונים, כמנהג המודרניים, וכשראה אותו נאנח במרירות לב.

לשאלת תלמידו: „מפני מה נאנח רבי ומורי?“ ענה לו ר' אייז'ל: „נזכרתי במיתת אמי“...

„מה שייכות ביני למיתת אמו של רבי ומורי?“ שאל התלמיד.

„מעשה שהיה כך היה — הסביר לו רבי אייז'ל — אמי מורת ו"ל היתה בטכע עדינה, ובסוף ימיה צבתו רגליה, ואמרו בני הבית שזה סימן למחלה רצינית, ומכיון שהיא עדינה בטבע מיתתה קרובה, ואם כי לא הבינתי זאת בשכלי שלהו לקרוא את הרופא, ואף הרופא אמר שהיא מסוכנת, והסביר כי בעת שצבתו רגליה סימן שהמחלה מתפשטת יותר ויותר, עד שמגיע אצל הלב והאדם גופה את נשמתו, ואמנם כן היה“.

„הרי יש כמה אנשים, שהם בעלי כשר הרבה, מכף רגל עד ראש והם חיים מאה שנה?“ — שאלתי את הרופא — והוא השיב לי כי האנשים שהם כך מיום היוולדם, כל האברים החיצוניים בעלי בשר, וכן האברים הפנימיים הם ג"כ בריאים ועבים וחזקים, ולזה יוכלו להיות כמה שנים, אבל היא היתה מטבעה עדינה ואכזרית הפנימיים דקים מאד, ומה שרגליה נתעבו זוהי מחלת הצבה, ומחלה זו מתפשטת עד שכאה אל הלב, שהיא אבר עדין ביותר, והוא מתפקע“.

„בני — הוסיף ר' אייז'ל — כן הוא גם לגבי הלבושים המודרניים. אף שיש כמה אנשים שהולכים מלבושים מודרניים מכף רגלם עד ראשם, והם יראי שמים אמיתיים, מפני שנולדו ונתגדלו בערים ששם הולכים בלבוש מודרני, ולזה הם יראי שמים, אבל אתה, בני, שנתגדלת לישון על הספסלים וללכת במלבושים פשוטים, כאנשים יראי אלקים ממקומינו, ועכשיו אני רואה ששינית את מלבושיך והיא מחלת הנאווה, והיא הולכת למעלה למעלה עד שמגיע ללב, ושוכח את ה' כמו שאמר הכתוב „זרם לבבך ושכחת את ה' אלקיך“, וכמאמר חז"ל „אין אני והוא יכול לדור בעולם

אחד", ע"כ חזור בני מדרכך זו החדשה, ותלך כמו שהלכת קודם עם הבגדים שהלכת עד כה".

סיפר לי הרה"ג ר' זלמן חיים ריבלין, מנהל ת"ת "עץ חיים", שפעם אחת נכנס הרה"ג ר' משה מגיד ז"ל לביתו ומצא ילד קטן יושב ליד השלחן וסכין בידו, פתח בצעקה שיבואו אנשים להצילו. כאשר נכנסו השומעים ומצאו את התינוק יושב על השלחן והסכין בידו, פנו אליו: "רבי משה, מה מקום לקולות אלה, הרי ת"ל הילד יושב על השלחן ומצהק", השיב להם, "מתי אצעוק, לאחר שיפול מהשלחן וינזק מהנפילה ומהסכין שהוא בגדר סכנת מות? מה תועיל לי אז הצעקה, אבל כעת עדיין ת"ל שלא נפל, ועל כן יש מקום לצעקה, שבני הבית יתביישו, ולא ישאירו עוד פעם ילד קטן על השלחן, וכן ישגיחו שלא יקח סכין בידו".

ואמנם כך נהגו הרבנים וצ"ל במחאותיהם, שלא המתינו עד שתצא הפרצה בשוקים וברחובות, ויהא להם היתר של "עבר ושנה הותרה לו" (קדושין, כ' ע"א) הותרה לו סלקא דעתך, אלא נעשית לו כהיתר. מקשין העולם: א"כ למה אמר רב הונא "הותרה לו", היה צריך לומר נעשית לו כהיתר, אלא רב הונא הידש לנו שממש נעשית לו כהיתר, ואז לא יועילו שום מחאות, שהוא לא יקבל את דברי המזחים כלל, לזה מיחו הרבנים שבירושלים, וכאשר ראו בשכלם שיכול לבא לידי פירצה מיחו תיכף, כמו שלמדו אותנו הכמינו ז"ל במשנה הראשונה בברכות: "מפני מה אמרו חכמים עד הצות, כדי להרחיק את האדם מן העבירה", וכן בפסחים פרק ח' מ"ז, "ואין עושים חבורה נשים ועבדים וקטנים" ופירש הרע"ב משום הרגל עבירה וכדומה, ובכך קיימו את מאמר חז"ל, "כל צורבא דרבנן דאיתא במתא כל סילי דמתא עלי' רמיא", ר"ל שהיום מהנכים את הח"ת בני הישיבות לעמוד בפרץ ולמחות על כל מעשה לא טוב¹⁰.

(9) מגדולי החורה בירושלים, ובמשך עשרות בשנים עמד בראש תלמוד תורה "עץ חיים".

(10) ראה להלן בפרק על מדות ומשקלות, וכן בערך על תולדות האזר"ת, על תביעתם מכני הישיבות לעמוד על משמר הקודש.

זכור לטוב הרה"ג משה סמניצר (העלער) זצ"ל, מכני ביתו של הגאון רבי צבי מיכל זצ"ל, והוא יסד, „ועד משמרת הקודש“ מטעם הרכבים הגאונים עיני העדה הגאון מהר"ל זצ"ל מבריסק, הגרש"ס זצ"ל, והגאון ר' שניאור זלמן זצ"ל הרב מלובלין. ראש הועד היה הרב הגאון ר' שאול חיים הלוי הורביין, לפניו הרב מדובראוונא, שהיה רב במאה שערים, ומייסד תלמוד תורה וישיבת מאה שערים. הועד הזה השגיח על כל הנזכר לעיל וגם העירוב הכללי, שסידר הגאון האדר"ת, היה בהשתדלותו של ר' משה הנ"ל, ומקופת „ועד משמרת הקודש“.

כן עמד ועד זה על המשמר שלא לקבל שום טובה מהמסיון, וכן עשו איסור חסור, ח"ת, שלא לבקר בבית החולים שלהם, הנקרא „איינגלישער שפיטאל“, ומי שימות שמה בבית החולים שלהם, לא יכוא לקבר ישראל, וכן היה שהמסיון קברו מי שמת שמה, וגם נזרו שלא לקבל עבודה אצלם, שמנהגם היה לתת עבודה לפועלים. פעם בא הקונסול מאנגליה להגרש"ס ז"ל לדרוש מכנו, מפני מה הם מרחיקים כל כך אותם, והשיב, שאנחנו עושים הכל על פי דת תורתנו הק'.

לאחר פטירתו של הגאון האדר"ת סידרו ועד הרכבים בפיקוחם של החכם באשי והגרש"ס, שישבו יום אחד בשבוע, לעיין במילי דמתא, לחזק גדרי התורה והיראת השגחה על כל עניני כשרות, והועד היה מורכב משלשה בתי דינים: בי"ד של הספרדים, בי"ד של פרושים ובי"ד של חסידים, ולזה עוד חמשה רכבים: הגאונים ר' יוסף חיים זוננפלד, ר' דוד הרב מארגנטינה, רבי ישראל יעקב יעבין מקרעמענטשוק, רבי אריה לייב ראשקעס משניפישאק והרב ר' דוב בער אבראמוביץ, וקבעו את כל יום ד' לילך ולעיין במילי דמתא, והשגיחו על כל הנ"ל כמו „ועד משמרת הקודש“ בימי הגר"ל מבריסק.

כן הכריזו על בעלי העגלות המאחרים בכניסת שבת, שאסור

(11) ראה להלן, בפרק הפיקוח על מדות ומשקלות.

(12) מנאמני הגאון מבריסק, נפטר תרע"ח.

לנסוע אתם, וכן ענשו — בדמי „חלוקה" שלהם — חולכי פריצות והולכי כסינימה, ומשלחים את בניהם ובנותיהם לבתי ספר, עד שיחזרו כתשובה, וסחו ומנעו טיולים בהורים ובתולות, אפילו חתן וכלה.

וזכור לטוב הרב ר' שמואל דייטש ז"ל, שמכר נפשו והשגיח על הילדים שהולכים לבתי-ספר וההורים שפרצו גדר באו על ענשם.

כן השגיחו על כל ההנויות שלא יכשלו חלילה במאכלות אסורות, ועל האופים שינפו כהוגן את הקמה שלא יהיו תולעים וכן להפריש הלה, אבל השטן התגבר ועשה כינוס לרשעים היותר גדולים שבירושלים, היינו המכשילים את הרבים במאכלות אסורות, מהללי שבתות, ה' ירחם.

לאור כל זאת נתעוררתי אני הק', להעלות לזכרון בספר את כל סדר הגדרים והסיגים, שנהגו בהם בני ירושלים בדור הקודם, שהיו כעין גדר וחומה לעיה"ק, דברים שזכיתי לראות בעיני ולשמוע באוזני, מפי זקני ירושלים, ובפרט מאאמור"ר זצ"ל, ואזכיר מקצת מעשיהם לדוגמא, כל אחד בשמו וכזמנו, לקחת לנו מוסר, איך שמסרו נפשם ונשמחם, לשמור את כל מנהגי ישראל, כקטן כגדול, שלא יזוזו כלל, מדרך שקבלנו מאבותינו, ואקוה להשי"ת שדברי היוצאים מלב נשכר וגדכה על הריסות קדשנו, יתקבלו על לב הקוראים והמעיינים, וישפיעו עליהם לטובה לאחוז מנהג אבותיהם בידיהם.

טהרת החינוך

מאז היה ישראל לגוי היו התורים מזסרים נפשם כדי להשריש קדושה וטהרה בלב ילדיהם מעת לידתם ממש, ואף הורחם היתה

(13) מחשובי האברכים ככולל שומרי החומות, נפטר ביום ח' בחשון תש"ה.

כך, כי האשה המעוברת היתה נוהגת צניעות יתרה בעצמה בכלל, ובלבושה בפרט. בשעה שהיתה מדלקת נרות שבת היתה מתפללת כדמעות שלישי, שילדה יוכה לתורה וליראת שמים, כמו שאמרו חז"ל (שבת כ"ג) הרגיל בנר הזוין ליה בנים תלמידי חכמים, ובפרש"י שם דכתיב נר מצוה ותורה אור (משלי ו), וגם לבהכנ"ס הלכה מפעם לפעם, כדי לשמוע דברי קדושה שיטפיעו על העובר כמעשה המוכאת בנמ' באשה מעוברת שלחשו לה על אזנה „יום הכפורים היום“.

והעיקר: בעת שמגדלים את הילדים ואת הילדות, הובח על האמהות להשריש בהם יראת שמים, ואמרו חכמי המוסר על המשנה (שבת, פרק כ', מ"ו) „על שלש עבירות נשים מתות בשעת לידתן, על שאינן זהירות בנדה ובחלה ובהדלקת הנר“, לכאורה צריך להבין: נדה — חייב כרת, חלה — טבל במיתה, אבל מי שאינה זהירה בהדלקת הנר, למה חייבת מיתה חלילה? ומבארים על פי המוסר, שהדלקת הנר הוא מכון להפסוק „נר ה' נשמת אדם“ (משלי כ) שעל הנשים יש החיוב שהיא מחוייבת להדליק את הנר, נר ה', ואת קדושת הנשמה של הילד באמונת שכר ועונש, שאז הילד טאמין בכל מה ששומע מאמו. ה' יוכינו לראות בנים ובני בנים עוסקים בתורה ובמצוות.

כאשר יצא הולד לאור העולם התקינו מיד ליולדת מטה מוקפת כדינים משום צניעות, ובכל יום לפנות ערב היו מתאספים אצלה תינוקות של בית רבן וקוראין „שמע“, ואח"כ יושבים בני המשפחה ועוסקין בתורה עד הצות הלילה, וכיון שהגיע ליל שמיני הנקרא „וואכ-נאכט“, היו מתאספים במנין תלמידי חכמים ולומדים שם כל הלילה משניות וזוה"ק, והיה המנהג שגם למראשותיו של תינוק היו מניחים ספר אחד, כדי שיחד עם חלב אמו יספוג לתוך מעיו אהבת וקדושת התורה.

כשהגדיל התינוק והחל להבין, היתה אמו מספרת לו בלבתו לישון בעריסתו, סיפורים המתקבלים על לב התינוק, מגדלות הלומר תורה לשמה, ושכרצ"ה גם הוא יעלה ויתפתח לגדול

בישראל. ושמעתי פעם מפי הגרי"ל דיסקין זיע"א ששמע מפי זקני בריסק, דהטעם שמרגיעים ומיישנים את התינוק בספור „ציגעלע מיגעלע“, כנהוג, הוא עפ"י הפלוגתא דאיתא בחז"ל באיזה לשון יבשר אליהו את בשורת הנאולה לישראל, יש אומרים „צאי גולה“ ויש אומרים „צאי מגולה“ — וכל זה כדי להשריש בלב התינוק את אמונת ביאת המשיח.

עוד בהיות התינוק בן שנה והחל להכין את סביבתו, היו מכסים ראשו בכיפה הנקראת „ירמולקע“ (נוטריקון ירא סא-לוה), כי היכי דתיהוי עליה אימתא דשמיא כדאיתא בגמ', והיו משגיחים בו שלא יוציא מפיו דבר מגונה ח"ו, ואפילו בשם בהמה וחיה טמאה היו נזהרים.

כיון שהתחיל לדבר מעט, מיד למדו אביו לומר את הפסוק „תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב“ (דברים לד), וגם האם היתה עמלה הרבה להשריש בלבו יראת שמים, ובכל הזדמנות היתה מספרת לו כי יש דין ויש דיין בעולם, הנמל לכל איש ואיש כפעלו, וכל ילד המשקר או מוציא שבועה מפיו, או האוכל בלא ברכה, יבוא על עונשו בניהנום, ואילו הילד הטוב, השומע בקול אביו ואמו, ומכסה ראשו, מכרך וקורא קריאת שמע, יפתחו לו שערי גן עדן, וכל הדברים המצוינים, הספונים לצדיקים, יהיו סיועדים לו.

כהשגחה רבה השניחו ההורים על הילד שלא ישחק עם ילדות, והגה"צ ר' צבי מיכל שפירא וצ"ל, כשהיה מוציא את בנו יחידו, הצדיק ר' בן ציון, לחצר ביתו, כדי לשאוף אויר היה עומד כל הזמן בפתח הבית ומשגיח שהילד לא יגש להתחבר לילדות השכנים.

בערב שבת אחד נודע לו שאחד השכנים של בנו יחידו בן-ציון, הוא מקלי הדעות, וציוה איפוא לבנו לצאת תיכף מן החצר, ועוד לפנות ערב, קודם הדלקת הנר הוציא אותו ואת בני ביתו מאותה החצר, בהוסיפו שאסור לו לחזור אליה, כמאמר המשנה: „הרחק משכן רע“.

כהנה וכהנה היתה מסירות נפשם של אבותינו, כדי לשמור על קדושת הילד וטהרתו מיום היולדו, כענין שאמרו חז"ל, שדהמע"ה שר שירה להקב"ה על שברא את דדי האשה במקום בינה, כדי שלא יסתכל במקום ערוה, וכדי שלא ינק במקום הטינופת.

כשגדל הילד וזכו הוריו להכניסו ל"חדר" הוסיפו קדושה על קדושתו וטהרה על טהרתו, והיה אכיו מעטפו בטלית, כדי שלא יסתכל בשוק בדברים טמאים ויפגום את עיניו הטהורות, ועל ידיו היה נושאו אל ה"חדר". כיון שהגיע ל"חדר" היה המלמד מטיל מלמעלה אל הילד ממתקים, מגדנות ומעזות קטנות, ובאמונתו התמיסה בטוח היה הילד שהזורק מלאך מן השמים הוא, כי כן גם הסביר לו המלמד שכל זה בא לו בגלל למדו את ה"א"ב, וככל שיתמיד בתלמודו ירבו לו את הממתקים מן השמים בכפל כפלים. ביום שנעשה בר-מצוה היו משניחים עליו שיעסוק כל היום בתורה בקדושה, ושלא להוציא חלילה שום דבר גנאי מפיו, ואין צריך לומר כעס, תלילה, כמובא בספרי המוסר, שחיובא רמיא על האבות לשמור אותו באותו יום מכל דקרוק עבירה, ועסוק רק בקדושת התורה והעבודה.

ובאמת שעל כל ענין זה כבר הזהירנו החכם מכל האדם בכתוב: "שמע בני מוסר אביך ואל תטוש תורת אבך" (משלי א), ולכאורה צריך להבין: הרי אין האם מלמדת כלל תורה לבנה, אלא ד"תורת אבך" קאי על האמונה הפשוטה שהיתה האם משרישה בשנות הילדות, גם לעת זקנותו לא יטוש זאת.

ולעת כזאת בימינו אלה, עד היכן הנענו וירדנו מטה מטה. נשים מעוברות יוצאות לשוק בשרן גלוי וראשן פרוע לשמצה, ומה נורא צווחו בסה"ק כי פריצות האם מזיקה לעוברי ומה גם אחרי שכעות"ר ירדה חולשה לעולם, והנשים יולדות את ילדיהן בבתי החולים, וכמובן ששם אי אפשר להתנהג כמנהגי אבותינו הק' מאז ומעולם.

(14) עיין בזהר הקדוש, ומובא ב"משנה ברורה" סימן ע"ה, סעיף ב'.

ולא זו אף זו, כשתן חזרות בשלום לבתיהן, הרי הן מרדימות את התינוקות כשירי עגבים ואסורים, וגם אח"כ כשהילדים גדלים אין הן נוהרות לכמות ראשם, ובעונותינו הרבים נודע בעת שישנם בינינו השולחים את התינוקות לגן ילדים מעורב, שם משחקים ילדים וילדות יהודי, בצעצועים ותמונות של דברים טמאים, כגון תמונת כלב והתול וכדומה.

אויה לנו, שכה נברה הפפשות בימינו, כי לא די שאין מקדשים ומטהרים את נפש הילד, עוד מגדלים אותם בפריצות ושטויות. על כן, אחי, בואו חשבון ובינו נא, כי העצה היחידה שעדיין נותרה לנו כדי להציל את נפש עוללנו וטפינו, היא להתאמץ להמשיך אך ורק בדרכי אבונה"ק שמאז ומקדם עמדו לנו, ואיש לרעהו יאמר חזק.

מדרכי הקדושה

מלפנים היו זהירים בני ירושלים מאד מאד שלא לגזו זקנם אפילו במספרים, וזוכרני שמי שנאלץ לכך מחמת חולי או מכה, ה"ו, היה מתבייש לצאת לשוק עד שהיה קושר פניו במטפחת.

מעשה ואחד מבני ירושלים החל לייפות זקנו במספרים, ושלח לו הרב מכריסק, הגרי"ל דיסקין, לשאלו, "מה זה ועל מה זה ראה להכניס את עצמו בספק אסור לא ילבש גבר" וכו', והרה"ג ר' נפתלי הירץ זצ"ל אבד"ק יפו והמושבות, הקפיד מאד על כך בהיותו האחראי על כשרות היקב בראשון לציון¹⁵. וזכרני שאשתו של אחד מהעובדים החדשים שנתקבל לעבודה ביקב היתה קובלת בפני חברותיה, "אוי לי עד היכן חובת הפרנסה מנעת, הנה נתקבל בעלי לעבודת היקב, והוכרח לגדל זקנו"¹⁶.

(15) ראה תולדותיו להלן, בהערה לתולדות הארר"ת, בפרק "תפארת ירושלים".

(16) להלן, בפרק ההשגחה על הפרשת תרומות ומעשרות, מוכאים סררי ההשגחה.

כיום אחרי שבאו החדשים והעמידו גם ענין זה על דין תורה, לומר שלא רק לגזוז הוקן במספרים מותר, אלא אפילו לגלחו כולו בהם מותר, נהפכו הדברים. כדור הקודם היה היוצא גלוח שובע קלון. כיום סחביישים הצעירים לגדל זקנם, ויש מבני ההמון שמגלחים גם בתער, כי לא ידעו ולא יבינו ההבדל שבין תער לסם, ומתוך כך עוברים בחמשה לאוין, המגלח והמתגלח גם יחד.

באחת מדרשותי ע"י „הכותל המערבי" אמרתי לבאר את דברי חז"ל (ב"ק דף ס') „אין פורענות באה לעולם אלא בזמן שהרשעים בעולם, ואינה מתחלת אלא מן הצדיקים תחילה", על ענין דין שהפורענות באה אמנם לעולם מפני הרשעים המגלחים זקנם בתער, אבל מתחלת מן הצדיקים שהעמידו דבריהם על דין תורה והתחילו לגלח זקנם בסם.

כשסיימתי את דרשתי נגש אלי זקן אחד מבין הקהל, שבניו היו כמובן בין „צדיקים", אלה שהזכרתים בדרשתי, ואמר „עד מתי יקניט את הרבים בדרשות כגון אלו?"

מיד הלכתי והרציתי את דבריו של אותו זקן לפני הנה"צ רי"ח זוננפלד, אולם הרב טען עמדי: „אסור לך לשעות לדברים אלו, ואני מצוה עליך להמשיך לדרוש על ענין זה, וכל דבריך צודקים ואמיתיים".

ובעוה"ר בימינו אלו, כמעט שכבר נשתקע האיסור של השחתת הוקן, ומסיני הגילוח, מגלחי הנשמה והגוף, מבצבצים ועולים מכיסים הבחורים, ואויה לנו שגם החרדים מסתפרים כבר במספרה, זו החדשה מקרוב שבאה אלינו, ורואים בעיניהם את בני ההמון מתגלחים בתער, ואין מוחין בידם וכידי הספר, ומבטלים בזה מ"ע של „הוכח תוכיח". אוי לאותה בוש, אוי לאותה כלימה.

בדידי הוי עובדא, כשנודמנתי לכהמ"ד הגדול בעיר תיפת, עבר לפני התיבה איש אשר ירעו בו שהוא מגלח זקנו בתער. מיד עמדתי לפני המתפללים והוכחתים על פניהם, וכה אמרתי להם: „התכוננו וראו, לו היה ביניכם איש הנוגם בפיו התיכת בשר חזיר רח"ל ובעודו בפיו רוצה לרדת לפני התיבה, האם הייתם מתרצים?"

בדאי שלא! הנעו עצמכם, האוכל בשר חזיר עובר רק כאחת, והמגלח זקנו בתער עובר בחמשה לאוין, ובעוד החטא מטפח על פניו, הוא יורד לפני התיבה ואין פוצה פה ומצפצף. כהנה וכהנה המשכתי בדברי, עד אשר בולס הבינו כי כמעשה הזה לא יעשה. עד כמה הגיעה תזהירות הנפלאה של אנשי ירושלים מלפנים בכיסוי הראש בדורות שלפנינו, תעיד המעשה באחד מפועליו של אהרן הסנדלר, מרחוב היהודים שבעיר העתיקה, שגילה ראשו בשעת עבודתו. משנודע הדבר לרבי שמואל סלנס, יצא בעצמו אליו מביתו, וניגש למקום עבודתו כדי להזהירו שלא יעשה כזאת בישראל.

ובאחרונה כשרבו עלינו הצוחים „די לנו בדין תורה“, „גילוי הראש מותר בבית“ וכדומה, גדלה הפרצה ומתרחבת, עד שכיום הזה רבים הם ההולכים ברחוב וראשם מגולה, ללא שום בושה, וידוע מה שדרשו חז"ל על הפסוק „ובעבור תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו“ (שמות כ) „על פניכם — זו בושה“; „לבלתי תחטאו — מלמד שהבושה מביאה לידי יראת חטא, וכל המתבייש לא במהרה הוא חוטא“ (נדרים, דף כ').

אין לתאר ולספר את גודל הבושה והצניעות שהיתה אז בימים ההם, בירושלים. עד אשר אף בזמן שהגיעה הכת לפרק „בתולה נשאת“, והיתה נפגשת לפני זה עם הבחור על מנת לראותו ולהתראות בפניו כדיו, „אסור לאדם לקדש אשה עד שיראנה“, היתה מתביישת לדבר עמו, וכל הפגישה עברה בשתיקה גרידא.

וכמובן שמומן הקנין וה„תנאים“ עד לנשואין, לא נפגשו ח"ו במקום אחד, ואם נפגשו במקרה לא היו ממשיכים בשיחה, אלא נפרדים, זה לדרכו וזו לדרכה.

בזמנים ההם, הרי הבזיון הגדול ביותר לבת ישראל היה שהולכת היא לסינימה רח"ל, וזכורני מעשה כשתי נשים שהתחפשו

(17) הדברים מובאים בהרחבה לתלן, במדור על תולדות הג"ר שמואל סלנס. בפרק „חטאת ירושלים“.

בתלבושת נכרית והלכו לסינימה, אך כיון שנודע הדבר קבלו עונש חמור מבית הדין.

ועתה כשירדנו מטה מטה, בעוה"ר, החתן והכלה מטיילים בשוק לעיני כל, ומתוך טמטום הלב אפילו אין מרגישים שעבירה בידם, וכבר צווה החכם מכל אדם: „היחתה איש איש בחיקו ובגדיו לא תשרפנה, אם יהלך איש על הגחלים ורגליו לא תכוונו" (משלי ו'), ואמרו חז"ל (שבת ס"ד) „אם מידי עבירה יצאנו מידי הרהור לא יצאנו".

וכך הלך ונסתלק לאט לאט מסווה הכושה מעל בנות ישראל רה"ל, ואזיה לי מה ששמעתי שכבר יש מבנות ישראל שמטיילות בשווקים עם בחורים, הולכות לסינימה ולתיאטראות.

הלא תודו לי, אחי, מה גרם לכל הרעה הזו, אם לא הריסת הגדרים וביטול הסיניגים, ובראש וראשונה התראות החתן והכלה לפני הנשואין.

בגדי צניעות

בימים מקדם חובה היתה מוטלת בירושלים על כל אשה היוצאת לשוק, להתעטף בסדין. וסיפר לי אאמו"ר וצ"ל שגידל בביתו יתומה מקרובה של אמי ע"ה שעלתה עמהם לא"י. מיד כשמלאו לה עשר שנים קבל הוראה מהרבנים שכבר הגיעה זמנה להתעטף בסדין, ובלעדיו אסור לה לצאת בשוקי.

במרוצת השנים הוחלפו ב„שאלע" [מטפחות], אשר גם הם כיסו רוב הגוף, אך כאשר באו החדשים ביטלו תלבושת זו, כי נראית להם כמיותרת, ואמרו, „די להן לנשים לכסות גופן וידיהן

(18) ראה גם בספר „שאלו שלום ירושלים" להגאון ר' משה נחמיה כהנוב מהאסלאויטש (ירושלים תרל"ח. עמ' 7) על בני ירושלים „כולם כאחד הולכים בדרך צניעות ובמלבושים ארוכים, והנשים על פי הרוב, הולכות מעוטפות בסדינים לבנים".

ורגליהן כדין", ובלי ה"שאלע" והסדיון, מה נעשה לבסוף? התחילו לקצין בשולי הבגדים קמעה, בשרוולים קמעה, וכנרבים קמעה, ובתחילה נהגו כן רק בתינוקות, באמרם: עדיין קטנה ופעוטה היא, וכשתגדל תתנהג בצניעות, אך הורים אלו לא שמו על לב מה שאמר הכתוב „הנוך לנער על פי דרכו גם כי יוקין לא יסור ממנה" (משלי כב), וכן היה בעוה"ר, ככל שנתגדלו הנערות גדלה הפריצות עמהם, בקיצור הבגדים, וביחוד הרגלים, וגם אלו אשר עדיין מתכיישות הן ללכת יחפות ממש, לובשות גרביים דקות בצבע הבשר, ולכל הפחות לרמות את חברותיהן שתחשכנה שיהפות הנזה, רח"ל.

ויש אשר האבות יביאו את בנותיהם הקטנות לבית הכנסת כשהן לבושות כפריצות, ועפ"י הדין כיון שהגיעו לשלש שנים אסור להתפלל כנגדן, דטפח באשה ערותה, ומתוך כך מכשילים את כל המתפללים.

ובעוה"ר הגענו כבר עד כדי כך בפריצת גדרי הצניעות, שאף נשים נשואות יוצאות לשוק בתלבושת פרוצה ושהצנית, ומרכים ארמו של יצה"ר בעולם, וכבר צווח הנביא ישעיה „יען כי גבהו בנית ציון ותלכנה נטויות גרון ומשקרות עיניים, הלוך וטפוף תלכנה, וברגליהם תעכסנה" (ישעי' ג' כ"ו).

ואזיה לנו על מה ששמעתי, שבזמן האחרון נפרצו כבר שיירי הגדרים של הצניעות והטהרה ע"י צעירות הלובשות מכנסיים, בדרך הנברים, ועוברות על לאו מפורש בתורה „לא יהיה כלי גבר על אשה", ללא שום בושה על פניהן, ומיפרו לי שראו איש אחד עובר בירושלים עיה"ק ולבושו כגד משי, כמנהג החסידים ואנשי מעשה, אך בידו הוליך ילדה כבת עשר שנים, לבושה מכנסיים ללא שמלה, אוי לעינים שכך רואות.

בוא וראה עד היכן הגיעה הריסת הקדושה בישראל, וכל כך למה, על שביטלו המיינים והנדירים הראשונים. עוד בדורנו זה, היתה מוטלת חובה על האשה, שמיד למחרת יום חופתה תנלח כל שער ראשה, ותנאי קודם למעשה היו מתנים אז בירושלים, שמיד

ממהרת הנשואין תגלת הכלה כל שער ראשה, כפי המנהג המקובל מאכזה"ק. סעודה מיוחדת קבעו לתגלחת זו, והיו קוראין לה „שלייער ווארימעס" („ארוחת הצעיף"), כי מיד לאחר התגלחת היתה האשה מכסה ראשה כדת וכדין.

אף הנשים הבאות מחו"ל, אם כי במקומן רגילות היו בלבישת פאה נכרית, הרי מיד כשבאו ירושלימה הסירו אותה, והמטפחת לקחה את מקומה, ולא היתה בירושלים אשה אחת אשר העיזה לשנות המנהג, עד שבאו ה„חדשים" והעמידו דבריהם על דין תורה, ואמרו „די להן לנשים בכיסוי השערות, ואין צורך לגלחן". מה היה לבסוף, שהתחילו לגלות משערותיהן מעט מן הצדדים, בפניהם וכו' וכדאי שעוברים בזה על דת יהודית.

ומה נוראים דברי הזוהר המובאים ע"י בעל „משנה ברורה"¹⁰, וב„ביאור הלכה" הוא פוסק להלכה שבארצותינו שנתפשט המנהג עפ"י הזוהר, איסור גמור הוא, ויש לחוש לרביצת האלה האמורה בזוהר, ומי שחפץ בכרכה ירחיק ממנו.

וכך היתה הפרצה הולכת ומתרחבת מעט מעט, עד שכיום הזה בעזה"ר הגענו שבנות ישראל יוצאות לשוק פרועות ראש ממש, רת"ל, וגם מסות הכושה הסירו מעל פניהן, ועוד מכזות ולועגות לאלה המכסות ראשן כדון, באמרן להן: „הגם אתן מן הדור הישן".

סיפר לי הנאון הצדיק רבי יוסף-חיים זוננפלד זצ"ל, שבימי הגה"ק בעל ה„חתם סופר" זיע"א, פרצה אשה אחת את גדר הצניעות, ויצאה לשוק וראשה פרוע. בעל „חתם סופר" שיגר לה אזהרה שתכסה ראשה מיד ולא קבלה. הוא שלח לה שנית והיא עמדה ברשותה, גם כאשר שלח לה אזהרה חמורה בתוסיפו כי בודאי תכוא על עונשה.

מיד לאחר מכן כאשר חלתה האשה אנושות ורופאים נתיאשו ממנה, שלחה להניד לבעל „חתם סופר" שהיא חוזרת כתשובה

(19) סימן ע"ה, ס"ק נ"ד.

שלמה, אך הוא הגיב: „כבר אהרה את המועד“. ומיד לאחר מכן
נפטרה האשה, רה"ל.

רבי משה סופר מפרשבורג, בעל „חתם סופר“

לשמע הידיעה על פטירתה תורה בעל „חתם סופר“ לאנשי
„חברה קדישא“ להעביר מטתה בסמוך לכיתו. כשהגיעו נושאי
המטה ליד כיתו, יצא לקראתם. כמה מן הנאספים סבורים היו שהרב

עומד לפיוסו, אולם להפתעתם ציוה לגלות פניה וירק עליה, כאמרו: „חצופה, חפצת במעשיך לפרוץ פרץ בחומת קדושת ישראל, ולא עלתה בדיך” — וזכרה נשאר לדראון עולם לכל תושבי המקום.

באחד הימים, כאשר התפללתי בבהכנ”ס הגדול „שערי תורה” אשר בנוה-שלום ביפו, ראיתי חבורת אנשים עומדים ומשוחחים בשעת חזרת הש”ן. אחר התפילה נגשתי אליהם והערתי להם: „היתכן לבזות את התפילה” מיד הרעים עלי אחד מהם בקולו באמרו: „אל לך להטיף לנו מוסר, כי חטאוך גדולים מהטאינו”. כמוכן שכבר לא הרפיתי ממנו והפצרתי בו לגלות לי חטאי, כדי שאוכל להתוודות עליהם, עד שלבסוף טען בפני: כבודו עליל לגרום למחלוקת וריבות בין איש לאשתו, בזה שרגיל לומר בדרשותיו, אשה היוצאת לשוק וראשה פרוע תצא בלא כתובה”. כיון ששמעתי את דבריו הוכחתיו בשבט מוסר, והראיתי לו משנה מפורשת (כמסכת כתובות, ד’ ע”ב) ושכך גם נפסקה ההלכה (בשו”ע אע”ה קט”ו), עד שהתחילו דברי להיכנס לתוך לבו, וסיימתי לפניו „ודע לך יקירי שאת אשר תורו לנו חז”ל הקדושים רק אותם אדבר בדרשותי”.

והנני לעורר על התקלה החדשה אשר ראה ראיתי גם בין שופרא דשופרא, אשר אברכים רבים נכשלים בענין קירוב המטות בביתם, שהדבר מאוס וגם אסור מדינא²⁰. אוי לדור שכך עלתה בימיו.

חסדי ה’ אוכיר, תהלות ה’ על כל אשר נמל עמדי והצילני בנמי נסים, מתאונות דרכים. פעם ראשונה היה זה ביום ערב שבת, שלטה עשר בתמוז שנת תרצ”ב, כאשר עברתי ברחוב יפו, בא עלי טקסי ושיכר את רגלי השמאלית, הביאו אותי לביה”ח ושם התקינו הרופאים את רגלי בגבס, וכך הייתי שרוי עד קרוב לימים הנוראים, עד שבת ח”י אלול, אז ברכתי ברכת הגומל, אך עוד לפני כן, בליל תשעה באב, הביאו אותי למאה

(20) עיין בקצור שלחן ערוך סימן קנ”ג, סעיף ח’.

שערים עם הגבם כמנהגי לומר מדרש איכה במאה שערים, ושם למדתי מדרש איכה כנהוג בכל השנים.

תאונת דרכים שניה אירעה לי ביום ח' ניסן שנת תרצ"ה, כאשר הייתי בתל אביב והלכתי במתירות להתפלל מנחה, ונפלתי ממקום גבוה, ונשברה ירכי הימנית, והביאו אותי ל"הדסה", וביום ראשון סדרו הרופאים גבם על כל הגוף, וביום שלישי הביאו אותי לירושלים שם שכבתי ונשארתי עם הגבם עד תמוז, ואז ברכת הגומל.

גם עלי להתבונן את גודל חטאי, מהנם שעשה לי הקב"ה ביום ט' תמוז תש"ה, היינו שביום א' ח' תמוז, דרשתי דברי התעוררות בפתח תקוה, בחצר של ביהמ"ד הגדול, לפני קהל גדול, והשומעים אמרו שמעולם לא שמעו דברי התעוררות כאלה. ביום ב' הדביקו מודעות בכני ברק, שאדרוש ביום ג' שמה בחצר ביהמ"ס הגדול וביום ב' בעת ערב התפללתי מנחה בביהמ"ס מושב זקנים ברחוב אלנבי בתל אביב ולאחר מנחה, כאשר הלכתי לבית מלוני והוכרחתי לעבור את הרחוב אחד העם ממזרח למערב הניע טקסי שפנע בירכי הימנית, והטיל אותי על המדריגה, ובדרך גם ניצלתי.

יתר על כן: מההשלכה של הטקסי קבלתי דלקת הריאות, שכמעט אצל הרופאים היה לאחר יאוש ולא רצו לטפל עם רגלי, כי אמרו: קודם שישאר בהיים. ותהלה לא-ל שהוטב מעט מצב מהלת הריאות, ואז הודיעו הרופאים שיכולים להעביר אותי לירושלים, וביום שלישי י"ז תמוז, הביאו אותי לירושלים לביה"ה שערי צדק, שם סדרו הרופאים גבם על כל הגוף, וכך שכבתי עם הגבם מיום ראשון כ"ב תמוז, עד ימים נוראים, ותהלה לא-ל שבראש השנה ברכת הגומל. הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו.

כיצד קרה הנס אי אפשר להבין, איך השליך אותי על המדרכה, ובדרך הטבע היה צריך לעלות עלי ולדרוס אותי, אך זהו כדברי אאמו"ר, שהיתה לי זכות הדרשה של יום ראשון

בפתח תקוה, וזכות הדרשה של מחר בבני ברק, ובזכויות אלו נצלת, שכן זכות המצוה של רבים הנינה עלי, להציל אותי ממכנת מות, ומבין אני מזה את גודל חטאי, ומהויב אני לחזור בתשובה שלימה.

דרכי החינוך

נחזור לענינינו בתיאור דרכי החינוך בטהרה ומסירות נפש של ההורים על כך. כה היו הדברים נמשכים, עד שהגיע הנער לחינוך, והיה אם לא זכה האב בעצמו לקיים „ושננתם לבניך“ היה מוסרו לידי מלמד יר"ש מרבים ות"ח גדול, כדי שידריכו בדרך התורה והיראה. וגם המלמד כתיבה וחשבון צריך היה להיות דוקא כגון זה, ועוד נוסף על כך היה האב משגיח בקפדנות יתרה, שכל ילדי ה„חדר“ כולם יהיו נערים יראי השם, וכן שהחדר בופא יהא דווקא בסביבה חרדית, וכל זה למה — כדי שלא תושפע נפש הילד מהשכנים.

כיון שגדל הנער וכבר למד גפ"ת בעצמו, היה המלמד מוסיף לו גם לימוד בספרי מוסר וכשו"ע או"ח, וגם האב שהיה בוחן בש"ק את ידיעת ילדיו בתורה, הוסיף להם פרק בהלכות שבת, כדי שידעו את הדרך ילכו בה, ובהגים ומועדים הוסיפו להם את הלכות החג.

בימים ההם היו מקיימים בירושלים את אשר הורו לנו חז"ל (כתובות נ) בענין החינוך: „ספי ליה כתורא“, כפשוטו וכמשמעו. כאשר הגיע הנער לבגרות היה כופלים ומכפלים השגחה והדרכה זו, כדי שיעמוק בתורה ואל יוציא מפיו דבר מגונה, ומהירים אותו משאר מדות הרעות, וכה היה הולך ומוסיף וגדל בתורה ויראת שמים עד לנשואיו.

ההורים היו משתדלים בכל מאורם ובכל נפשם להשיאו לבת ת"ח ויר"ש, ולא שמו עיניהם כלל לגדל סכום הנדוניא. סדר מתוקן

היה שהורי החתן יכלכלו את כני הזוג על שולחנם כמה שנים אחרי הנישואין, כדי שלא לתלות מיד את הרייתים בצואר הנשוי, ויוכל להקדיש שנים מספר ללימוד התורה. ושמעתי מהגאון ר' זלמן בחר"ץ זצ"ל, כמך למנהג זה מהא דאמרו (באבות פ"ה) „בן שמונה עשרה לחופה, בן עשרים לרדוף“, ופירש הרע"ב „לרדוף — אחר המזונות“, ואם תאמר מה יאכל בשנתיים הראשונות אחרי חופתו, אלא ידאי שיהיה סמוך על שולחן אביו או תחתנו.

ובאמת שמתוך כך היו או רובם של האברכים תורתם ואומנותם, וכל היום למדו בישיבה, אבל גם אלה שיצאו לעסוק בעבודה ובמסחר להיו יום יום, מילאו קודם לכן את כריסם בש"ס ופוסקים וכל ימיהם קבעו עתים לתורה, וכל משאם ומתנם עם הכריות היה בנחת ובאצילות דקדושה, עד שכל רואיהם הללו ואמרו „אשרי יולדתם“ ו„אשרי מי שלמדם תורה“.

בעונותינו הרבים נחשכו המאורות של קדושת החינוך שבירושלים, שבמקום לעמול בתורה עמלו בהגיון, בעתונים ובלימוד השפות, באמנם שמתכוננים למסחר או למלאכה, ונשאר בור ריק, בלא תורה ובלא יראה, ובמקום הזרת הלימוד היו הזורים על לימוד השפות, ומוכן כשבא זמן הנישואין היה הכל כדעת הבן, וכן חינוך הבנות נתקלקל ביותר, וכל מנסתם להשתלם בלימוד השפות ולומר לכל אחד „שלום“, כמו שאמרו חז"ל על הפסוק „שלומית בת דברי“ מובא ברש"י (ויקרא כד יא) „ומטיילת עם כל מי שלבה הפין“, וכעת הנישואין היא כוהרת לה התן כפי רצונה. או לנו שכך עלתה בימינו.

ויהי רצון מלפני אבינו שבשמים שיחון את פליטתנו לרחמים ויחזיר אותנו כחשובה שלימה.

מני שבת

אם אמרתי לעלות על הכתב ולתאר את קדושת ושמירת השבת בירושלים, ראיתי שהדבר בנדר בלתי אפשרי הוא, כי עד

(21) ראה תולדותיו בספר „הפוח שער" לר' אליהו כירטוב.

כמה שאתאר ואספר אתיה כגורע מן האמת, אך להפטר בלא כלום גם זאת לא יכולתי, ולכן אמרתי אגע בקצהו, ואספר על מקצת מן הסדרים והמנהגים שנהגו בירושלים בקבלת פני שבת מלכתא.

ביום הששי, ערב שבת קודש וכן בערבי יו"ט היו האנשים הממונים על כך מסובבים ברהובות ובשווקים, להשגיח על החנונים שיסגרו את חנויותיהם, ועל העגלונים ושאר בעלי המלאכה, שיבטלו ממלאכתם זמן ניכר לפני זמן הדלקת הנרות, כדי שלא יבואו ה"ו לידי חילול שבת.

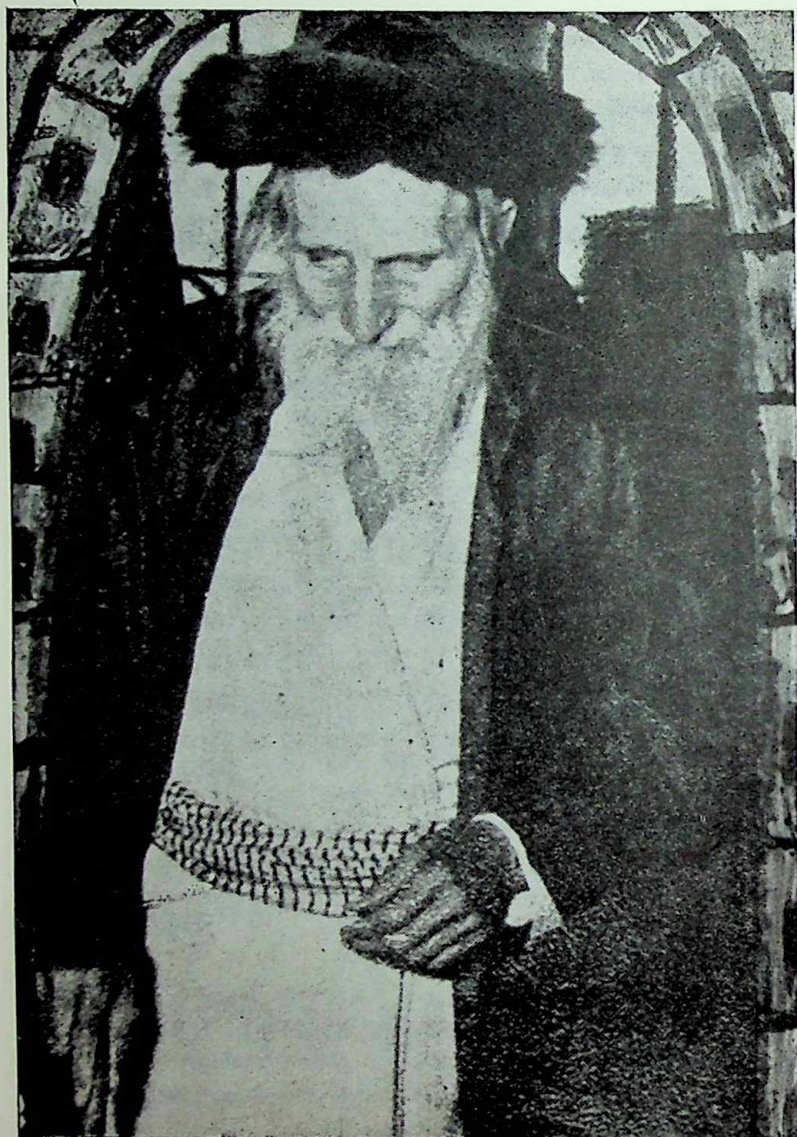
והיה אם נמצא עגלון שאיחר קצת, היה מקבל מיד את עונשו מהבד"צ, שהיו מכריזים „אסור לנסוע בעגלתו של פלוני“, עד שיהזור בתשובה ויקבל עליו שלא ישנה בחטאו.

מעשה בסוחר אחד בירושלים שנסע בעגלתו בעצם יום השבת, והכריזו עליו מטעם הבד"צ, „שהרי הוא כעכו"ם לכל דבריו, פתו פת עכו"ם ויינו יין נסך“, ורק כשבא לפני הבד"צ וקבל עליו עונש חמור, וגם הבטיח שלא ישנה באיולתו — הותר לו.

גם בחולו של מועד היו יוצאים שלוחי הבד"צ, אשכנזים וספרדים, לפקח על בעלי החנויות שלא יפתחו בית ממכרם שלא לצורך המועד, ולפעמים, היו יוצאים הרכנים בכבודם ובעצמם לפקח על כל זה.

לפני תיקון העירוב בירושלים היו עומדים בשער יפו שבעיר העתיקה: הרה"ג ר' משה סמניצער (—הלר), ושומר מטעם הממשלה, והיו בודקין בכיסו כגדיו של כל אחד ואחד היוצא מחומת העיר החוצה, כדי שלא יוציאו בהם דבר מת, ויעברו על לאו דהוצאת. וכאשר נמצא בכיס אחד היוצאים שעון או זרעונים וכדומה, היו לוקחים אותם ממנו, ורק כאשר חזר לעיר, היו מחזירים לו.

והיה סדר זה נהוג בירושלים, עד שעלה הנאון האדר"ת וצ"ל וראה שהדבר מכביד על הצבור, עד שאי אפשר לעמוד בו, לבלתי הוציא שום דבר מהעיר העתיקה לשכונות החדשות, עמד ותיקן

המגיד הירושלמי במלבושי שבת

תיקון גדול, וסידר את העירוב הכללי, שמחבר את כל השכונות החדשות לעיר העתיקה⁹².

ועתה בעוה"ר שבאו החדשים, אשר מקלם יגיד להם, ואמרו „מוטב שיהיו שונגין ואל יהיו מזידין“, והחלו מקילין בתוספת שבת זו הנהונה על פי גאוני קדמאי, ולא שמו על לבם את דברי חז"ל הקדושים „למה אמרו חכמים עד הצות כדי להרחיק את האדם מן העבירה“ (ברכות ב' ע"א) וכך הלכו והתדרדרו מדחי אל דחי. שבת ראשונה נתאחרו בכמה רגעים אחרי הזמן, ואח"כ יותר עד שבוטלה שמירת השבת לחלוטין, רח"ל, כאשר בעוה"ר עינינו רואות איך שההנהגות פתוחות לרווחה והאופוזיטום, ובפרט מכוניות הטקסי נוסעים בראש כל הוצות, ודורסים ברשע ובאכזריות את נשמת השבת, עד אשר לרחוב יפו שבירושלים ומכיבותיו „רחובות פאריס“ יקרא – ואין פוצה פה על כל זה.

ואזיה לנו על שמועה המסמרת שער, ששמעתי לאהרונה שנבאי בתי הכנסת עוד מחניפים ומכבדים מחללי שבת בפרהסיא ב„עליות“ חשובות ובמקומות מכובדים וכדומה, כי הכסף שהללו מרויחים מחילול שבת יענה את הכל.

אוי לנו מעלבונה של תורה ומהרפתה של שבת קודש, ויה"ר שכמהרה רחום יכפר עון, ויהידינו בתשובה שלמה לפניו, ויזכנו כביאת גא"צ בב"א.

מכתב מיום כ"ה בתשרי תשי"ז לועדת החקירה בענין מאורעות השבת

ב"ה לכבוד ועדת החקירה!

א.מ.נ.,

שלום וברכה!

בתשובה למכתבכם מיום כ"א תשרי תשי"ז מס' 94.

הנה כאשר תהלה לה' שאני יליד ירושלים וה' זיכה אותי להיות „מגיד מישרים“ בירושלים ובכל ארץ ישראל, הן במושבות והן בקיבוצים, זה יובל

(22) ראה להלן בפרק המיוחד להתקנת עירובין בירושלים. וכן בתולדות האדרי"ת, להלן בפרק „תפארת ירושלים“.

ושמיטה שנים, שאני דורש לקיום התורה וביחוד לשמירת השבת, ובכל מקום מקבלים אותי בכבוד, שאני מפרסם בהדרשות, שאני לא באתי לקבל פרס, רק לכבוד ה' ותורתו, ובכל מקום נשאר רושם גדול לשמירת השבת.

וספרו לי על בחור אחד שישב ב„גן העיר“ בכל שבת, ומעשן סיגריות, שאמר „לאחר ששמעתי הדרשה מר' בן ציון יאדלער הפסקתי לחלל שבת“, וגם הילדים הקטנים שאינם מבינים כל הדרשה, שואל אחד לחבירו „מה הוא דורש“ וחברו משיב לו שנכוא אחד בא מירושלים וזועק על חילול שבת, וגם ספרו לי שהנחורים שבאו לשמוע אותי רק בדרך בדיחות, היו מזלפים דמעות בשעת הדרשה.

הרי הנסיון מעיד שעצם המחאה יש לה כח גדול, ואני זוכר מימי נעורי כל סדר ההנהגה והשגחה לקיום הדת, וביחוד לשמירת שבת, וביחס שהממשלה התורקית עזרה לנו ושלחה שוטרים לעזור לאנשים המוחזים בחילול שבת.

לכן מצאתי חובה לעצמי למסור לפני הוועדה מפרטי ההנהגה לשמירת השבת בכללות בירושלים עיה"ק. עד שבא הגאון האדר"ת זצ"ל, בתור רב בירושלים, לא היה עירוב חוץ משערי ירושלים, ואז היה החילול שבת מאנשים שהלכו לטייל משערי יפו וחוצה, ובכיסם היו חפצים כמו שעון ומטפחת וגרעינים, וכדומה, וזה חילול שבת, הוצאה מרשות היחיד לרשות הרבים, שבירושלים היה רה"י, שהיתה מוקפת חומה, וחוץ לעיר היה רשות הרבים, ואז ביתר שמירה ומחאה היה עומד השמש שנקרא קאבאס של הגאון י. ש. אלישר זצ"ל, ושוטר הממשלה וגם הרה"צ ר' משה העלר זצ"ל ב"כ של הגאון ר' שמואל סאלאנט זצ"ל, וחיפשו לכל היוצאים ולקחו מהם כל מה שהיה בכיסם ובחזרתם נתנו להם בחזרה.

ולזה אני מתפלא שבזמן שאנחנו היינו תחת ממשלה תורקית, היתה הממשלה עוזרת לנו ע"י שוטרים לקיום השבת, ועכשיו שאנו נמצאים תחת ממשלת ישראל, באים המשטרה של הממשלה להכות מכות נמרצות במקלות, ולשפוך מים על האנשים הכשרים, שהולכים למחות נגד חילול שבת, כי על פי דעת תורה אנו מחוייבים למחות במי שחילל שבת, ולאמר לו „שבת היום, ואסור לחלל שבת“, ולהזכיר לו הפסוק „מחללי מות יומת“, ולולא שהיה עיכוב מהמשטרה היה מועיל המחאה ולא היה שום חילול שבת.

ובשעה שמוכרין לו חומר האיסור מחילול שבת, נכנס בלבו הרהור תשובה, ובזכות שמירת השבת נזכה לגאולה שלמה במהרה, כמאמר חז"ל „אלמלי שמרו בני ישראל שתי שבתות מיד היו נגאלין“.

בן-ציון יאדלער

פרק שלישי

מלחמתה של תורה

ראשית פריצת כתי הספר החילוניים בעיר הקודש

בשנת תרט"ז, כאשר הגיע לירושלים ד"ר פראנקל ובירדו סכומי כסף עצומים, היתה מטרתו לייסד בי"ס חפשי בעיר הקודש. ירושלים היתה אז בתפארתה. בימים ההם חי עדיין הצדיק רבי זונדל מסלנס, רבו של רבי ישראל סלנטר מייסד „חנוצת המוסר“. הילדים בגיל ה„חדר“ למדו או אצל מלמדים יראי שמים. 40 מלמדים היו אז בירושלים, וב„חורבת“ אף נתארגנו כמה חדרים ששימשו יסוד לתלמוד תורה „עץ חיים“ בעתיד.

ד"ר פראנקל הגיע לירושלים, כשהוא מצויד במכתבי המלצה מממשלת אוסטריה והקונסול האוסטרי נצטווה על ידי ממשלתו בוינה לעמוד לימינו של פראנקל, ולהפעיל את כל השפעתו להקלת התפקיד שד"ר פראנקל נטל על עצמו, לכונן בית ספר לבנים בעיר הקודש, שבו ילמדו גם לימודים חילוניים.

בראשונה הסווה ד"ר פראנקל את מטרתו. בשעה שהיה נכנס לביקורי נימוסין לבתי הרבנים בירושלים, היה מנשק את המוזהב כבואו ובצאתו. אולם הללו לא נתפסו לצביעות. שומרי החומות הספיקו לפרסם ברבים כי עוד בעיר מולדתו נתפס לריפורמה, ואף רבני ירושלים הבחינו בסכנה הנובעת מתכנית ה„שקאלע“ שהוצעה על ידו.

רבני ונכבדי ירושלים ממוני הכוללים, ספרדים ואשכנזים גם יחד, הוזמנו לאספה בביתו של החכם באשי, והד"ר פראנקל, שהרצה לפניהם התווה את תכניתו. בין היתר טען כי בבית הספר אשר בכוונתו לייסד ילמדו נוסף על לימודי הקודש, גמרא, חומש ותנ"ך, גם לימודי חול, והוא

ביסס את טענתו על יסוד הטענה: „טוב תורה עם דרך ארץ, שיגיעת שניהם משכחת עוון“.

משסיים ד"ר פראנקל את דבריו יצא כנגדו רבי ישעיה ברדאקי, ובקול שקט הודיע לו על התנגדותם הנמרצת של תושבי ירושלים לכל פגיעה בסדרי החינוך המקובלים מדור דור. „אם כגולה ידענו למסור את נפשנו על חינוך הבנים, בעיר הקודש על אחת כמה וכמה שהילדים ברוכי אלקים צריכים להיות שקורים בלמודיהם הקדושים, וכל הפרעה בלימודיהם לחטא ייחשב“ — הכריז.

ד"ר פראנקל ניסה להתווכח עמו, אך רבי ישעיה ברדאקי טען בצורה נמרצת כנגדו על נסיונו להחריר את הריפורמה בעיר הקודש. „רואה אני כי רוחו של משה דעסויער מדברת מתוך גרונוך, לא רק שלא נשלים עם יסוד בית הספר המוצע, אלא שנילחם כנגדו בכל תוקף“, ויחד עם יתר הרבנים האשכנזים יצא ר' ישעיה מאולם האספה.

מלבד כמה יוצאי רופן היתה ההתנגדות לתכניתו של פראנקל כללית, אולם משמעות מיוחדת היתה להתנגדותו של רבי ישעיה, שהוכר כמנהיגו של הישוב האשכנזי בירושלים, ואף היה לו מינוי כבוד בממלא מקום של הקונסול האוסטרי. רבי ישעיה, לא זו בלבד שהודיע על התנגדותו הנמרצת, אלא שהבטיח לגייס את כל הישוב הירושלמי למערכה נגדו.

רבי ישעיה קיים את אשר הבטיח. עוד באותה שנה יצא האיסור החמור כנגד בתי הספר החפשיים (ה„שקאלעס“) וחתמו עליו כל רבני וגדולי ירושלים, יחד עם זאת הוחל בארגון מוסדות החינוך המרכזיים בירושלים ונוספו כתות נוספות לתלמוד תורה „עץ תיים“ בהקפדה מיוחדת על סדרי הלימודים, וכך החל ביצור חומת החינוך החרדי בעיר הקודש.

המלחמה כנגד נסיונות חדירת ההשכלה לעיר הקודש נמשכה גם בדורות הבאים על ידי ממלאי מקומו ברבנות ירושלים, הרב מקוטנא, הרב מקאליש, הרב מבריסק, רבי שמואל סלנט, ורבי יוסף־חיים זוננפלד, שהמשיכו את המערכה כנגד ה„שקאלעס“ — ורבי בן־ציון אחד משומרי החומות הנאמנים במערכה זו.

עוד בהיותו צעיר לימים נתמנה רבי בן־ציון כ"מגיד משרים" וניצל כל הזדמנות שבאה לידו להדגיש את איסורם של בתי הספר, אם כי היו מן החוגים המתונים, שניסו לסעון כנגד עמדתו התקיפה.

בשנת תרס"ה, בהלויתו של האדר"ת, הכריז רבי בן־ציון באזני קהל האלפים מתושבי ירושלים שבאו להשתתף בהלויה, את האיסור על בתי ספר החילוניים. היו מבין גבאי המוסדות, אשר נמנו על החוגים המתונים, שטענו שלא היה כאן מקום להכרזה זו, אך הרבנים סמכו את ידיהם על פעולתו.

אף מזכרונותיהם של הסופרים החילוניים שהובאו לדפוס, אנו למדים כמה היתה אימתו של ר' בן־ציון מוטלת על פורצי הגדר, והם חששו מתגובתו הנמרצת.

בשנת תרפ"ב, בעת הפרעות ביפו, ל"ע, נתכנסה בער"ה מרחשון עצרת גדולה כישיבת מאה שערים, וקהל רב נתאסף לומר תהלים ובקשות, הגרי"ה זונפלד השמיע דברי התעוררות על המצב, והכריז שכל הצרות האלו הם משום עון חינוך הכנים והכנות, ששולחים לבתי ספר, ואחריו עלה רבי בן־ציון והלהיב את הצבור בדברים נלהבים.

רבי בן־ציון בעצמו מציין שכל הרבנים והדרשנים שדרשו בימים ההם דברי מוסר לפני הקהל, היו מזכירים בכל פעם את חומר האיסור של בתי ספר, ובהלויות אדם גדול, ר"ל, היו שלוחי הבד"צ מכריזים בעת ההלויה, בשם הרבנים הגאונים, שמי שעבר על האיסור הנ"ל, אסור לו לנגוע במיטת הנפטר, ועד ימיו האחרונים עמד רבי בן ציון על משמרת נאמנה זו.

* * *

אף על פי שכמה ספרים וקונטרסים, אשר האריכו אמרים כענין זה, נדפסו כבר, כגון, "מעשה אבות", "דרכה של תורה", ועוד, ובהם מפורטים כל החרמות והאיסורים, שהוטלו על בתי הספר החפשיים, בגזרת עיריין קדישין גאוני קדמאי קדישי שבכל

ישראל, בכל זאת מצאתי לי חובה לספר לדורות הבאים, את כל מה ששמעתי וראיתי בעיני, ומבשרי חזיתי מגאוני ירושלים ויע"א, ומה ששמעתי מפי זקני ירושלים, שהיו עדי ראיה ונוכחו בשעת ה"חרם" והאיסור הנורא, וגם מה שראיתי את גודל התורכן וההרס, שפורצי גדר הללו המיטו על כלל ישראל.

היה זה בשנת תרט"ז, כשהחל החינוך החפשי לנעוץ צפרנו בעיר הקודש בירושלים ע"י בתי ספר לתורה ולמלאכה שהקימו לשם כך. בעודו עטוף בטלית שכולה תכלת, כאשר מיסדו ומנהלו נתעטר בשני זוגות תפילין, ואל מול שולחנו תלוי היה טם שחרוט עליו „שויתי ה' לנגדי תמיד“, הכירו נאוני קדמאי קדושי ויע"א, את שפלות מטרתו של החינוך זה, שהוא המשך ותולדה של ההשכלה הארורה, אשר רבים חללים הפילה בקרב ישראל.

וכיון שהכירו בכוונת החינוך החילוני מיד התיצבו למלחמת הרמה כנגד המהרסים, ואז בשנת תרט"ז („ובחרת בחיים“ לפ"ק) נמנו וגמרו ראשי קהלת עדת ישורון בירושלים, גאוני ומצוקי תבל, ה"ה הגה"צ ר' ישעיה ברדקי, הגה"צ ר' יוסף זונדל סלאנטי וחתנו הגרש"ם: הגה"צ ר' נחום, הגה"צ ר' אהרן משה מבראד, תלמיד ה"חווה מלובלין, הגה"צ ר' יעקב אבי ה"נצי"ב, וכו' ויע"א, להכריז את החרם הנורא ולאסור באיסור חסור, שלא יהיו איש מישראל, לשלוח את בנו או את בנותיו לבתי ספר אלה. ואף לימוד שפות זרות וכדומה אסרו ללמוד בחבורה.

כל העדה כולה קבלו עליהם את החרם והאיסור הנורא, ואליהם הצטרפו גם מגאוני וצדיקי עדת הספרדים, ויהי הדבר לנס, כי נגדעה בכך השפעת המהרסים מכל וכל.

(1) ראה תולדותיו בספר „הצדיק רבי יוסף זונדל מסלנט“ לר"א ריבלין, ירושלים תרס"ז.

(2) ראה להלן בערכו, בפרק „תפארת ירושלים“.

(3) הוא אבי משפחת וויספיש בירושלים. ראה „תולדות חכמי ירושלים“ ח"ג ע' 226.

(4) ראה תולדותיו בספר „תולדות חכמי ירושלים“ ח"ג ע' 222 וכן בספרו של הר"י געלים „מגדולי ירושלים“.

(5) „תולדות חכמי ירושלים“, ח"ג ע' 246.

מומן לזמן ומימים לימים חיזקו גדולי ירושלים את האיסור והחרם הזה, ופרסמוהו בתוך קהל ועדה.

בשנת תרכ"ב, כשעלו לירושלים הרבה מהגדולים שבחו"ל, ובראשם הגאון הצדיק ר' משה יהודא ליב מקוטנא, בעמח"ס „תפארת ירושלים“, „זית רענן“, חיזקו את האיסור ביתר תוקף וביתר עז, וגאון זה בא בראש החותמים. כמו-כן בשנת תרל"ב, ע"י הגאון ר' מאיר אורבך זצ"ל, ובשנת תרל"ג ע"י כל נאוני ירושלים, ועל מודעת האיסור חתמו אז יותר משלש מאות רבנים. בשנה ההיא גם הוסיפו עיה"ק חברון צפת וטבריה איסור לעצמם ע"י גדולי עיר ועיר.

בשנת תרל"ח נתחדשה מלחמת החינוך עם הופעת קדוש ישראל הגר"ל דיסקין זיע"א, בתוככי ירושלים. מיד עם בואו אזר כגבר הלציו ותבע מבני ירושלים, שהמליכוהו אדון לראשם, לקיים את כל גזירות הראשונים, ובפרט על ענין טהרת החינוך, וחתם עצמו על חיזוק האיסור והחרם, ואחריו באו כל גדולי ירושלים, יותר ממאתיים רבנים מפורסמים. גם אז הצטרפו אל האיסור המיוחד הרבה מגדולי הספרדים.

בשנת תרנ"ו עת רבו פורצי הפרצות בחומת החינוך, שוב נתחזק האיסור ע"י בית דין הגדול בירושלים, ה"ה הגר"ל דיסקין, הגרש"ם סלאנט והגרש"ז מלובלין, בעל „תורת חסד“, שעלה בינתיים לירושלים. איסור נורא זה נתפרסם אז בירושלים בשם „גחלי אש“.

בשנת תרס"ז, כשנתרכו העולים לירושלים שוב חזק האיסור ע"י הגרש"ם ונאוני ירושלים (כתב זה עם חתימת ידם מונח תחת ידי) וכן בשנת תרע"ד.

והיו גדולי ירושלים מנצלים כל תודמנות, כדי להזכיר את חומר האסור ופרשת החרם, ולעורר את הקהל על זה, וגם גדולי

(6) „תולדות חבמי ירושלים“ ח"ג, ע' 238.

(7) ראה להלן בערכו, בספר „הטארת ירושלים“.

(8) ראה בספר „דרכה של תורה“.

(9) ראה להלן בערכו בספר „תפארת ירושלים“.

ישראל שבחו"ל, שהיו עולים מפעם לפעם לבקר את א"י וירושלים הצטרפו לאיסור וחזקוהו.

כשעלה הנאון האדר"ת לירושלים וראה את המודעות „תשובה כהלכה“, תמה על זה וכתב למטה „פליאה לי מאד שהרבנים אסרו למסור את בניהם לשמר, ל"ע, כמאה שנים קודם בזמן שבאו החדשים ויסדו בתי ספר והיו נקראים „תורה ומלאכה“, והיו הולכים בשתי זוגות תפילין, רש"י ור"ת, חששו שמא יתעו בתריהם, לזה אסרו איסור המור שאסור לילך שם, אבל כעת שאנו רואים הפירות מבתי ספר, חלול שבת בפרהסיא, מלבושי פריצות, צעירות בלא סקוה, אוכלים מאכלות אסורות, על זה צריכים שאלת האיסור? רחמנא יצילנו“.

סיפר לי הרה"ג ר' אליהו הכהן ב"ר שמעון — מגדולי התורה בישיבת „עץ חיים“¹⁰ שאיש אחד שאל להנאון מבריסק אם מותר לו להכנס לבית ספר כדי להתראות עם איש אחד, והשיב לו שהאיסור חל גם על האסקופה של הפתח, ואסור לעבור על האסקופה של בתי ספר, והשפיע גם על בני דורו ללחום ג"כ נגד הבתי ספר.

ושמעתי מספרים על הנה"צ ר' צבי מיכל שפירא זצ"ל, שהיה מטיל בכל יום לשאוף אויר בפקודת הרופאים, והיה יוצא מביתו עד לשער ציון והוזר על עקבותיו, כי לא רצה לצאת חוץ לחומה. באחד מן הימים ראותו מפסיק לפתע את טוילו זה. כאשר שאלוהו למעם הדבר השיב „מדי עברי בדרך זו קלטו אוני מאחד הדרים בה דברי מינות, והו"ל אמרו „שאני מינות דמשכא“, ומי יאמר קים לי כגואי, שלא יעשו עליו הדברים רושם, ולכן אין אני רוצה להתחכם ולנסות ללכת שוב בדרך זו“.

ביחוד החלה להתרחב פרצת בתי הספר בירושלים לאחר פטירתו של הגרי"ל דיסקין זיע"א, בשנת תרנ"ח, שכן כל ימי

(10) ראה בספרו של הר"י געליס, „מגדולי ירושלים“.

(11) ראה תולדותיו בספר „צבי לצדיק“ להגרי"מ חרל"ס זצ"ל וכן בספר „מגדולי ירושלים“.

היו היה פחדו ומוראו על כל בני ירושלים, כגדול כקטן. כיון ששלח איש אחד מילדיו לבית הספר, צוה הגאון להכריז עליו מיד ח"ת, רח"ל, ועד יום פטירתו לא נמצאו בבתי הספר בירושלים יותר מתשעה ילדים אשכנזים, ששה שבאו מערי הארץ ושלשה ממצרים, אבל בני ירושלים שלחו כולם את ילדיהם ונכדיהם לתלמודי התורה והשיבות.

מיד אחרי פטירת הגאון מכריסק הרימו המקילים ראש ואמרו, "הלא נשים פטורות מת"ת, וא"כ מדוע יאסר לילדות ללמוד שפות זרות ושאר לימודי החולין", ועוד טענות ממין זה, והאמת כי הוא ידבר פיהם, כי לא רק שהאיסור וההרס הוטל על בנות כבנים, בכל תוקפו, בגזרת עירין קדישין, כפי ששמעתי בעצמי מזקני ירושלים, וכמובא במפורש בנוסח החרם שנתפרסם ברבים, אלא גם מן הסברא למדנו דבר זה, כי נשים דעתן קלות, ומושפעות הרבה יותר מלמודי הכפירה והמינות של המורים והמורות, ועוד שענין זה, שהנערים מחויבים בתלמוד תורה מעלה הוא אצלם, כיון ש"מעט מן האור דוחה הרבה מן החושך". וכעצמי גם נוכחתי שהבנות, הלומדות בבתי הספר, משפיעות לרעה על אחיהן הקטנים, הלומדים ומתחנכים בתלמודי תורה.

בשנת תרס"ד גבר כח החפשיים וחיזקו את הלשון "עברית", וכל בתי ספר החפשיים לימדו בעברית. מחללי-שבת בפרהסיא, החלו לדבר בלשון "עברית", והיו מוכרים בשבת קודש מיני משקאות בלשון "חצי גרוש בקבוק", והיה זה מורת רוח להרבנים הזקנים בירושלים, ובראשם הגאונים הגרש"ם והאדר"ת, שכל המחללי שבתות ואוכלי נבילות וטריפות השתמשו בלשון "עברית".

גדולי ירושלים כדור ההוא הכיעו את התנגדותם ללימוד עברית, כאמרם כי בלשון עברית משתמשים המחללים שבת בפרהסיא, בלשון עברית הם מחללים את השבת, ובלשון עברית הם מושכים את לב הצעירים והצעירות לחינוך החפשי, לזה אין אנו מדברים עברית, שיותר טוב לדבר "אידיש" ולא נתחבר עם מחללי שבתות.

ואת ועוד יותר, כתוצאה מחנוכם הקלוקל של בתי ספר החפשיים שהעברית הונהגה בהם נפסק המנע האישי בין אבות ובנים, נתערערו הקשרים המשפחתיים בין הצעירים לזקנים, בניגוד למה שכתוב בתורה „והודעתם לכניך ולבני בניך“ „שאל אביך ויגדך זקניך ויאמרו לך“, שכן הצעירים נתהנכו בלשון ה„עברית“, שתזקנים לא הבינו, והתחום העמיק יותר ויותר.

בסוף חודש שבט שנת תרס"ה שאלתי להגאון האדר"תני מה יהיה מהינוך החפשי שבכל יום ויום נתרבה הפירצה של הינוך הבתי ספר, ויש בעלי בתים חשובים שבנותיהם הולכות לבתי ספר, ושעורי ערב, בהורים ובתולות, ואמר לי כזה הלשון: „אני מת מצער זה, אני ראיתי זאת ברוסיה וחשבתי שאני אבוא לירושלים פה יהיה קודש קדשים, ובעוונותינו הרבים באתי לירושלים מצאתי פה גם כן שריפה“. אמרתי אז להרב „מה נעשה“ ואמר לי שצריך לעשות הברה של יראים, ואיש יחזק את חבירו על כל המנהגים שקבלנו מאבותינו, ולא נוזז מהם אפילו כחוט השערה.

בימיו האחרונים חיזק אותי הגאון האדר"ת במלחמתי נגד בתי הספר החילוניים, שזרקו את לימודי הקודש מתוך הלמודים, ומסתפקים בלמוד העברית. אף נתן לי תעודה בכתב יד קדשו. וזה לשונו המהור:

„הנה בהתפרץ תבערה גדולה רח"ל, האוכלת כל סביביה באין מציל, ואז אין לשים לב על אשר כבר הועילה התבערה, ואז ישוב כל איש להציל עצמו ביתו ורכושו, כן הדבר הזה אש הכפירה והמינות בעזה"ר עתה ללהב יצתה ע"י מדיחים ומסיתים, ובערו ימין ושמאל לכפור בכל תורתנו הק', ולפשוט סימני טהרה בטלפיהם, העמידו כל התורה על „לימוד לשון עברית ותולדות ישראל (—היסטאריע)“ ולעשות כל התורה שככתב כספורי מעשיות ומתורה שבע"פ אין זכר, הן כל הנתפס בחרמם, שוב לא ישוב ואין להם תקנה, עד יבוא בעל הכרם ויכלה את קוציו, ואנחנו בשם ה'

(12) ראה להלן בערכו, בסרך „תפארת ירושלים“.

[illegible]

כתב יד קדשו של האדר"ת, ימים מעטים לפני פטירתו

נדגול, לכן נתאגד לאגודת קודש ללחום עם מעשי פריצי הדור מלהמת ה', לא מלהמת הנופה, כ"א מלהמת מנן, להתבצר בחומת דת תורה הקדושה, אשר נשארה לנו בנהרי נחלי דם, דמי אבותינו ורכותינו הקדושים, וע"כ כל תוה"ק הכתובה והמסורה וכל מנהגיהם, גם אנחנו כמוהם נשמור לילך בדרכיהם אשר קדוש יאמר לו, ואין לימוד לשון עברית מעיקרי הדת, רק הכשר ללימוד תוה"ק וכו'". עד כאן לשונו המהורג.

באחת משיחותי עם הגרי"ח זוננפלד¹³, כאשר שאלתי אותו „מה טעמו שהוא שותק בענין עברית“, ואף הראיתי לו את כתב ידו של האדר"ת, שאסור לדבר בעברית, ענה לי שהיה זה דעת עצמו ולא צירף אליו חכמי ירושלים ובתי דינים, לכן אם אחד עובר ולא שומע לו אינו נקרא עובר על דברי חכמים, „אבל אם אני אסכים בצירוף חכמי ירושלים ובתי דינים, אז יהיה האיסור של דברי חכמים, ומי שיעבור על זה יהא בכלל עובר על דברי חכמים, ולהגדיל לאדם את הגיהנום עבורו, זה אין רצוני מעולם, כי אני רואה שכולם מועין בזה ומגדלים את בניהם כך, לזה אני שותק“.

בשנים שלפני מלהמת העולם הראשונה רבו הפרצות כחומת החינוך הקדוש ע"י החפשיים, ומתוך כך הלכו מדחי אל דחי, עד שלמדו דברי מינות, והיו המורים מפטמים את ילדי ישראל באפיקורסות, רח"ל.

ואויה לנו שהגענו עד הלום, מתוך שפרצו את הגדרות שהוקמו ע"י ראשונים כמלאכים, והירידה תורגשה, בין באנשים ובין בנשים, ועל ידי זה היו כל דרכי הצעירות בערמוניות כמו שאמרו חז"ל.

כאזני שמעתי כיצד שאלו לצעירה אחת מיוצאי כתי ספר נילווים אלה, למה אינה משגחת בטהרת המשפחה, והיתה תשובתה

13) שלש שנים לאחר מכן, ביום ט' בשבט תרס"ז הובא קטע זה באגרות של שומרי החומות בירושלים, לקהילת ביירות, כדי לחזק אותם בעמידתם על משמר החינוך הכשר.

14) ראה להלן בערכו, בסרך „תפארת ירושלים“.

כי בבית הספר למדה את כל התורה כולה, ולא מצאה כתוב רק „ורחץ במים וטהר“, ודבר זה היא יכולה לעשות גם בביתה, רח"ל.

כל יראי ה' ותושבי שמו בירושלים היו עומדים על המשמר נגד קלקולים מתועבים אלה בחינוך המקודש, ותוסיפו משמרת למשמרת, ואנכי הקטן פעלתי בזה גדולות ונצורות לפי הוראת הרבנים, ובעז"ה שכל שנותי עמדתי על המשמר נגד בתי החינוך החופשיים.

באחת מדרשותי שהשמעתי ברכים הסברתי את הפסוק „אם בחקתי תלכו“ (ויקרא כו), ופרש"י על פי חז"ל „להיות עמלים בתורה“, למאס את מי ששולח את בנו לבתי ספר, ולא רק את בית הספר החפשי ממש, אלא אפי' הבתי ספר שמכנים את עצמם בשם תלמוד תורה, אבל שאין מקיימים בתלמידיהם להיות עמלים בתורה.

ובארתי על פי דעת התורה הקדושה, שזה לא נקרא „תלמוד תורה“ אלא בתי כפירה ר"ל, כמו שכתב רש"י על פי חז"ל על הפסוק „אם לא תשמעו לי להיות עמלים בתורה“, שמנה רש"י שם שבע מדריגות למי שלא עמל בתורה, דהיינו: (א) לא למד; (ב) ולא עשה; (ג) מואס באחרים העושים; (ד) שונא את החכמים; (ה) מונע את האחרים; (ו) כופר במצות; (ז) כופר בעיקר; הרי מי שאינו עמל בתורה סופו להיות כופר בעיקר, רח"ל, ובפרט במקום שלומדים זכרים ונקבות יחד, שמרגילים אותם לידי זימה, רח"ל.

ביום כ"ט תשרי תרפ"ב, יומא דהילולא רבא של שמעון הצדיק, משיירי כנסת הגדולה בהתאסף קהל ירושלים בישיבת מאה שערים, כדי להתפלל ולבקש על נפשם, כי הימים ימי הפרעות והרציחות בעיר יפו, עלה על הבימה הנאון רי"ח זוננפלד זי"ע ועורר את העם לתשובה, ואמר הרב שכודאי כל הצרות האלו שתקפו עלינו, הן בעון החינוך החפשי של בתי הספר, שמתפשט והולך כדכתיב „וירא ה' וינאץ מכעס בניו וכנותיו“, (דברים ל"ט),

ובסיום דרשתו סיפר לפני הקהל את כל סדר החרם שהחרימו גאוני קדמאי וצ"ל את כל השולח בניו ובנותיו לבתי ספר אלה.

ברדת הרב מן הבימה, עליתי אני הקטן לבקשת הקהל והכרזתי בקול גדול: „רכותי, זכור ואל נשכח את הדברים הנוראים ששמענו עתה מפי הנאון הרב, אשר בחסד ה' עמנו נותר לנו משיירי כנה"ג של דור הקודם, כדי לספר לנו את אשר ראה בעיניו הטהורות, וממה ששמע באזניו את סדר ה„חרם“ האיום, שהחרימו גאוני קדמאי, הדומים למלאכי ד' צבקות“.

מעשה ושמעתי על אחד מידירי מזקני ירושלים, שהוא בקפידא עלי, והלכתי אצלו להודיע על מה זה ומפני מה זה, ויאמר לי: „הנה שמעתי שבדרשות שהנך דורש על ענין החינוך, אתה מקלל את הזקנים שנכדיהם לומדים בבתי הספר, ואין אתה צודק כלל בזה, כי מה פשעי ומה חטאתי, הלא אנכי שלחתי את בני לתלמודי התורה ושם התחנכו על טהרת הקודש, ומה אעשה שבועה"ר נתקלקלו אח"כ, והם שולחים את ילדיהם לבתי הספר, וגם אנכי מחיתי בידם כמה פעמים, ולא שמעו אלי. ומטעם זה איני נותן להם אפילו לעבור על מפתן ביתי, וא"כ מדוע זה תקללני?“

והזקן המשיך בשטף דיבורו „דע נא, ידידי ר' בן-ציון, שזוכרני שהייתי בגיל ה„בר מצוה“ כשהכריזו את החרם הנורא, בבהכנ"ס אשר בחורבת ר' יהודה החסיד, וזוכרני שהבית כנסת היה מלא מפה אל פה, ופתחו את ארון הקודש והדליקו נרות שחורים, ועל הבימה עלה אחד מזקני ונכבדי ירושלים או הרה"ג ר' יוסף שמואל הרשלה וצ"ל, והרים את קולו כקול הארי וזעק „הבדלו מתוך העדה הרעה הזאת“ וכו', ויגועו אמות הספים, ופחד ומורא נורא ואיום נפל על כל השומעים. ועכשיו איך יעלה בדעתך, שאעשה עתה את הרעה הגדולה הזאת, וחטאתי לאלקים, אם אסכים שנכדי ילמדו בבתי ספר אלה“.

כיון שנח הזקן קמעה מדבריו, המשיך ואמר: „והלא גם את פי הנאון ר' יוסף חיים זוננפלד שאלתי כיצד צריך אני לנהוג, והוא ענה לי „כי כיון שכבר עשיתי כל מה שביכולתי יצאתי ידי

חובתי, ובקשתיו להעלות את הדברים על הכתב, וכן עשה, וכבר צויתי את ביתי שלאחר אריו"ש יניחו כתב זה תחת ראשי".

כאשר כילה ידידי הישיש את דבריו, אמרתי לו „ימחול לי ידידי, כי רק לעז הוגד לך עלי, וכע"ה, מיום עמדי על דעתי, לא הוצאתי קללה מפי על שום אדם מישראל, ורק זאת אמרתי בדרשתי שראוי שהזקנים ויהירו את בניהם, שלא יהטיאו הם את בניהם אחריהם ע"י לימוד בבתי הספר החפשיים כדכתיב „עטרת זקנים בני בנים" (משלי י"ז). אולם שמח אני ומודה להשי"ת, מסבב המיבות, שסיבב סיבה זו, בכדי שאזכה לשמוע מפי עד ראיה ושמיעה את פרשת ומעשה האיסור וההרס הנורא על כתי הספר".

אחרי כמה שבועות נתלווה אלי ידידי הרה"ג ר' מתתיהו דייוויס, מחכמי ישיבת „עץ חיים" וי הלכנו לבקר אצל ישיש זה, ולבקשתנו חזר שוב על מעשה החרס לפרטיו.

כשנפטר הישיש לבית עולמו, חזרתי בהספד עליו על כל דבריו כמ"ש הו"ל „אין אומרים לפני המת אלא דבריו של מת" (ברכות, דף ג').

כהנה וכהנה ועוד יותר מזו היו תוצאותיו של החינוך המוחרס, כי רב מאד היה חלקו בעקירת הדת וחורבן היהדות בירושלים ובא"י כולה.

(15) מגדולי התורה בירושלים ומשומרי תומותיה. נפטר ביום ט"ז שבט תשכ"ג.

(16) וראה עוד בספר „תולדות החינוך התורתי", מאת ר' אהרן סורסקי (בני ברק, תשכ"ז), פרק שביעי, המוקדש ברובו לתיאור המאבק.

בעזה"י, יום חמשה עשר לחדש שבט תרס"ז, בעיה"ק ירושלם תובב"א.
 שלמא רבה ונפישא, מאוירא דביא וקדישא, יעלה ויבא ויגיע לקדם
 אחינו בית ישראל, ההונים בתורת יקותיאל, דורשי ה' זרע אברהם אוהבו,
 תושבי עיר בירות יע"א, יהי חן ה' עמכם, ויהי נועם ה' עליכם, כאשר קיוותה
 נפשיכם, נסו"א.

אחים יקירים, צעקתכם הבאה אליכם שמענו ע"ד אנשי בלי שם ברוח
 חדש מקרוב באו להפיח רוחם הזר גם בתוך מחנכם הק', להפריע העם
 מתורתם ועבודתם בקודש, ולהטותם מהדרך הישנה, הסלולה לפנינו זה
 אלפי שנה, והעמידו בית ספר חדש באנפין נוכדאין, בשם „גן ילדים“, לתת
 ע"י ילדים וילדות קטנות, ושמים על פניו מסוה, לעשותם לרוח הלאומית,
 אבל ידוע לכל יראי ה' וחושבי שמו, כי כן דרכם כסל למו של המורים
 החדשים הללו, כמתלהלה יורו זיקים נגד אמונתנו ותורתנו הקוה"ט שבכתב
 ושבע"פ, ומנהגי ישראל, שמים אור לחושך וחושך לאור, ולפעמים אומרים
 שכוונתם לחיזוק הדת, למען תפוס את בית ישראל בלבם, וללכוד במצודתם
 גם הישרים בלכותם, ונותנים עיניהם בתחילה בזרע קודש, ילדי צאן קדשים
 ולהשריש במו שורש פורה ראש ולענה רח"ל, וכבר התעוררו על זה תקיפי
 וחסידי דארעא דישראל, לקדם פני הרעה ואסרו איסור חמור בכל תוע' כדת
 של תורה, לכל יזיד ח"ו שום בר ישראל למסור בנו או בתו בבתי ה„שקאלעס“,
 בכל אופן שהוא, הלא כה דכריהם כאש בוערת, לא בסתר דברו כי אם
 כרוזא קרא בחיל, בכתבים הנדפסים ע"ש להודיע ולהזהיר בשער בת רבים
 באזהרה איומה, לכל ילכד שום בר ישראל ברשתם ח"ו, ומלאו ע"י כל חכמי
 ורבני ונאוני ירושלם ת"ו נוחי עדן, ויכדלו לחיים החיים אתנו הי"ו, וזה
 לא ככיר אשר תזר וניעור, ויקץ כישן פיגול כי באו פריצים ורצו להעמיד
 „שקאלע“ החדשה בשם „גן ילדים“ הנו', אז נתעוררו כל חכמי עו"ק בפעם
 שנית, שניות לדברי סופרים, חזרו ויסדו ועשו חיזוק לדבריו הראשונים, והודיעו
 כי הוחקה כתיב ב' כמו בשאר „בתי שקאלעס“, בלי שום הבדל ופדות, והא
 לכם העתק מכתב יד קדשו של הגאון הצדיק הרב אליהו דוד ראבינוביץ
 תאומים זצוק"ל, וזה לשונו הטהור „והנה בהתפרץ תבערה גדולה רח"ל,
 האוכלת כל סביביה באין מציל, אז אין לשים לב על אשר כבר הועלה
 בהתבערה, ואז ישים כל איש להציל עצמו, ביתו ורכושו, כן הדבר הזה אש
 הכפירה והמינות בעוה"ר עתה ללהב יצתה ע"י מדיחים ומסיתים, ובערו
 ימין ושמאל לכפור בכל תורתינו הק', ולמשוט סימני טהרה בטלפיהם, העמידו

כל התורה על לימוד לשון עברית ותולדות ישראל (היסטאריע), ולעשות כל התורה שבכתב כסיפורי מעשיות ומתורה שבע"פ אין זכר, הן כל הנתפס בחרמם שוב לא ישוב ואין להם תקנה עד יבא בעל הכרם ויכלה את קוציו, ואנחנו בשם ה' דגול, לכן נתאגד לאגודת קודש ללחום עם מעשי פריצי הדור מלחמת ד', לא מלחמת התנופה כ"א מלחמת מנן, להתבצר בחומת דת תורה הקדושה, אשר נשארה לנו בנהרי נחלי דמי אבותינו ורבותינו הקדושים, וע"כ כל תוה"ק הכתובה והמסורה וכל מנהגיהם, גם אנחנו כמוהם נשמור לילך בדרכיהם, אשר קדוש יאמר לו, ואין לימוד לשון עברית מעיקרי הדת, רק הכשר ללימוד תוה"ק כו"א אלה המה דבריו הקדושים וצ"ל, ועתה אתם ברוכי ה' זרע קדוש, אשר ה' נתן לכם לב לדעת ולהבין אחרית דבר מראשיתו, כי ע"כ רחש לבבכם דבר טוב לעמוד בפרץ, לבלי תת המשחית לבא אל בתיכם, אשרי חלקיכם אשר זכיתם להיות למגן ומחסה לחומת תוה"ק, חזקו ואמצו וכל אשר תמצא ידכם לעשות בכחכם עשו, לשקוד על תקנת רבים, ולהודיע ולגלות למו את תוקף ועוז האסורין הללו, ובאלו אמרו גודרים ומוסיפים וגודרין, ובטוחים אנו בתסדי ה' כי יגלגל זכות ע"י זכאים וחפץ ה' בידכם יצליח, להיות ממצדיקי הרבים כאשר עם לבבכם, וזכות התורה והמצוה תגן ותטגי קמיכו והצלוחכם בכל מעשה ידיכם, ומרן דבשמיא יהא בסעדיכון בכל עת ועידן, עדי נזכה לחזות בנועם ה' בשוב את שבות עמו לציון ברינה, ואז יתפרדו כל פועלי און, ומלאה הארץ דעה את ה', ויטו שכם אחד לעבדו עבודה תמה ונקיה אמן.

בעתירת המדברים לכבוד תורתנו ואחינו, מחכים לתשועת ה' וחותמים

בברכה —

נאום חיים ברלין

נאום שאול-חיים בהר"ג מוהר"ר אברהם הלוי

נאום אליעזר-יעקב ברא"ל לעווי מציטעוויאן

נאום ישראל-יעקב יעבץ בהרב רמ"א ז"ל הרב דקרעמנטצוק

נאום חיים-צבי הירש במוהר"ש ברוידא, הרב מאגד

נאום ארי' ליב, מלפנים רב בשניפישוק

נאום אפרים בנימין הוכשטיין

נאום יצחק בלאזר, מלפנים רב בעי"מ פ"ב

נאום אליקים שלמה במהר"ת ז"ל שפירא

נאום יוסף חיים זוננפלד

נאום שלמה זלמן בהר"ן ז"ל לעוי

נאום דוד בא"מ יוסף זלה"ה מזאבעלין וארגנטינא

נאום דובער אפרת

נאום זרח ראובן בראווערמן

נאום רפאל אברהם חיים דוב שקאלל

דברי הרבנים הנ"ל א"צ חיזוק, והנה עיניכם הרואות (בהודעה הנדפסת הנשלח לידכם) את כל תוקף שפר גזרתם של הרבנים הגאונים ארזי הלבנון, אדורי התורה, ודעת לנכון כי אין כח ב"ד בעולם יפה להזיז מדבריהם, אפילו ויז כ"ש, והדבר אמור בכפילא, לחזק דברי הראשונים ואך למותר להוסיף עוד על דבריהם, לא נצרכה אלא לאפשי גברי, להעיד בעם ה' אלה, לבל יכשלו במזימות זו חשבו, להם המורים החדשים האלו, הלוכשים אדרת שער למען כחש, ועתה אתם בית ישראל זרע אמונים, מאמינים בני מאמינים שימו לבבכם לכל הדברים האלה, חוסו וחמולו נא על נפש עולליכם וטפיהם, סורו נא אותם מעל אהלי החדשים האלה, ועשו משמרת למשמרת לבל יקרבי אל פתח ביתם, וה' ישמור רגלי חסידים מלכד ויעזרנו ע"ד כבוד שמו מעתה ועד עולם אמן.

כעתירת שני בתי דינין דפעה"ק ירושלם תובב"א, המדכרים לכבוד ה' ותורתו, חותמים בברכה לסדר אלה הדברים אשר תדבר אל בני ישראל ה' תרס"ז —

נאום חיים יעקב שפירא

נאום משה נחום וואלנשטיין

נאום ארי' ליב בהרא"ד ז"ל

נאום ליפמאן דוד במהר"י ז"ל

נאום יוסף יהודה בר"ד הלוי ז"ל

נאום אברהם בלא"א מו"ה דוד הכהן ז"ל

דברי הרבנים הגאונים האמורים לעיל אינם צריכים חיזוק, וכבר הודעתי בשער בת רבים, כי אין בכח שום בית-דין, לבטל ח"ו האיסור מגאונים קמאי זיע"א וד' ית"ש ועזרנו להעמיד הדת על תלהי כ' שבט תרס"ז.

כעתירת הבאעה"ח שמואל סלאנט

פרק רביעי

החנוך החרדי לבנות

בעמידתו הנאמנה על משמר החנוך, דאג רבי בן־ציון גם לבנות ירושלים. בתקופה ההיא היו בין תושבי ירושלים ששלחו את בניהם למוסדות החינוך התורניים, אולם את בנותיהם שיגרו לבתי ספר חפשיים, שנאסרו ע"י גאוני ירושלים — ועל כן ראה רבי בן־ציון מצורך השעה להקים את בית החנוך החרדי לבנות.

לנוכח הסכנה המאיימת ביותר על הבנות שלא חוסנו כראוי מפני רוחות הזמן הועלתה עוד בשנת תרס"ג הצעה ב„אגודת בני תורה בירושלים“ — שרבי בן־ציון נמנה בין חבריה הבולטים — „ליסד בעירנו גן ילדים על סהרת הקודש, ונותנים טעם ברבר שבזה יהיה בידינו הכח והעוז ללחום כנגדם כיאות, וגם יביא ברכה וישועה לעירנו, ומנהלי הגן הזה והוצאותיו יהיו ע"י אגודתנו או ע"י חברים שיבחרו מחברי אגודתנו“. אולם כנראה שהצעה זו לא בוצעה אלא לאחר כ־15 שנה ע"י רבי בן־ציון. ביחוד הורגשה הירידה הרוחנית לאחר מלחמת העולם הראשונה, ואז נטל רבי בן־ציון את היזמה בידו, ובהתייעצויות עם מנהיגי הישוב הישן, בראשות הגה"צ ר' יוסף־חיים זוננפלד והחליטו להקים בית חנוך מיוחד, להבטיח את חנוך הבנות ברוח האמהות והסבתות, להמשך השרשרת, והשם שניתן לבית החנוך היה „בית־יעקב“ כמאמר חז"ל במדרש: בית יעקב אלו הנשים.

ראשיתו מצער: מספר מועט של 10—15 ילדות נאספו לחדר אחד באחת מסמטאותיה המעוקלות של מאה שערים. אחת הבנות, שהיה לה כשרון מיוחד לחנך ולהטיל את השפעתה על הילדות הצעירות, נתמנתה כמורה, ועליה הוטל לחנך את דור הבנות.

היתה זו רק התחלה ולא ארכו הימים, וכל בני ירושלים שחששן בראשונה מפני המוסד החדש „בית חנוך לבנות“ החלו לשלוח אליו את ילדותיהם, לחנך לתורה וליראת שמים, והם ידעו יפה כי הילדה, אשר משנותיה הראשונות מקבלת חנוך ראוי לשמה, תוכל לעמוד בפרץ גם בפני רוחות הזמן הסוערות.

המוסד הלך וגדל. מספר התלמידות הגיע למאות, והיה צורך בקורסים מיוחדים להדריך את המורות ולספק להן את ההדרכה הפידגוגית המתאימה, שתיכלנה להטביע את חותמן על הבנות הצעירות, הצריכות לגדל ולחנך את הדור הבא.

בית יעקב הישן התפשט לא רק לרוחב ולא רק מספר תלמידותיו הלך וגדל. אלא הוא גם התפשט לעומק. התלמידות קיבלו את מלוא ההכשרה הדרושה לא רק בדת ישראל — למטרה זו למדו: תפילה, תורה, דינים השייכים לגשים, דברי ימי ישראל — אלא גם כתיבה וחשבון, שתוכלנה לנהל את משק ביתן מתוך צניעות וחסכון.

אף נפתח בית מלאכה מיוחד ללימוד גיזרה ותפירה, כדי שהבנות הבונות את ביתן לתפארה, תוכלנה להיות עקרות בית נאמנות, ולסייע לבעליהן בהחזקת הבית, מתוך האמצעים הצנועים שבן ירושלים יכול להגיע אליהן כבן ישיבה או כנהנה מיגיע כפיו.

עשרות בשנים עברו מאז, הבנות הצעירות שישבו בימים ההם על ספסלי הלימודים והתחנכו במוסד גדלו והתחתנו, המשיכו לטוות את שלשלת הזהב, כשם שילדיהן המשיכו ללמד ב„חדרים“ ובתלמודי התורה ובישיבות, כך המשיכו הילדות לסיים את חוק לימודן בבית יעקב הישן, ומאז ועד עתה נקרא המוסד על שם המייסד: „רבי בן ציון יאדלער'ס חדר“. ההשגחה על המיסדות נמסרה להרבנים הגאונים מחבר"ר יצחק-ירוחם דיסקין ומוהר"ר יוסף חיים זוננפלד וחברי הבד"צ, וכך הונח היסוד לביה"ס הראשון של „בית יעקב הישן בירושלים“.

ברבות הימים התפתחו הימנו מוסדות החינוך החרדי לבנות בערי ומושבות ארץ ישראל לכל שלוחותיה ומגמותיה, המקיפה רבבות תלמידות, אולם רבי בן-ציון לא נמנע מלהעיר ולעורר על כל פרצה שנחגלתה פה ושם אף במסגרת חדשה זו.

יסוד מפעל חינוך חררי לבנות

בפרק „על משמר הקודש“ צוינה ההשגחה המיוחדת על חנוך הבנים לתלמוד תורה, ואם השגחה רכה היתה בחינוך הבנים, קל וחומר בן בנו של קל וחומר בחינוך הכנות שדעתן קלה, אשר כמה וכמה מסירות נפש והשגחה יתירה, היתה דרושה מההורים שלא תתחכרנה לאלה שאין יראתן שלמה.

וגם סדר בהנהגת חינוכן הותקן בירושלים. שעה אחת בכל יום היתה הבת לומדת מפי אשה חשוכה, שהיו קוראין לה „רעבעצין“. את סדר התפילה מספר תהלים, ותרגומים באידיש שיעורים ב„צאינה וראנה“, כתיבת אידיש וחשבון.

כשגדלה הבת והתחילה ללמוד את מלאכת התפירה כנהוג, אז היו ההורים משגיחים מאד מאד שהתופרת המלמדת, וגם הברותיה המתלמדות יחד עמה, תהיינה חרדות לדבר ה' ולבושות בצניעות כדת וכדין.

ואיסור גדול היה מוטל על בנות ירושלים לטייל ברחובות קריה, כדכתיב „כל כבודה בת מלך פנימה“ (תהלים מ"ה). ובפרט בש"ק, שאז היו יושבות בכיתן וקוראות ב„צאינה וראינה“, „סנורת המאור“, פרקי אבות ושאר הספרים הקדושים, אשר תורגמו לאידיש, כמו שצוה הגר"א זיע"א כאגרתו הידועה מדרכו לא"י: „והנה יש לי כמה ספרי מוסר עם לשון אשכנז ויקראוהו תמיד, וכל שכן בשבת קודש קדשים“. ובנות ירושלים היו רגילות לקרות אגרת זו שתורגמה לאידיש.

כך ועוד יותר היתה מדת הקדושה והטהרה נסוכה וחופפת על פני בנות ירושלים, וכיון שהגיעה הנערה לפרקה, היתה ניכרת בצניעותה, וניכר היה לעין כל כי בטלה דעתה לגבי דעת הוריה, והם היו קובעים לה את בן זוגה לעתיד, בעל תורה ויר"ש, כטוב בעיניהם.

(1) ראה לעיל בפרק „סיוג לתורה“.

(2) בהשלטות לספר „הגאון המסיד מוילנא“, (ירושלים תשכ"ז), מוכאה דעה שהאגרת נכתבה במקורה ע"י הגר"א באידיש.

עם הירידה הרוחנית בתקופת מלחמת העולם הראשונה, הורגשה במיוחד הירידה בהיגיון הבנות. באחרונה העלו מתחכמים אלו טענה חדשה באמרם, שכודאי לא ישפיעו המורים על בנותיהם לרעה, כיון שבבית מחנכים אותן לצניעות, ולומדים עמהן בספרי מוסר ויר"ש, אבל בעזרת שוכחים הורים אלה את מה שהורו לנו חז"ל, "שאני מינות דמשכא" (עבודה-זרה, דף כ"ז).

מעשה באחד העסקנים שבא מקאוונא, שם היה קנאי גדול, עד שנקרא מאנשי "הלשכה השחורה". ונתקרבתי אצלו בירידות, עד ששמעתי שהוא שולח בתו לבית ספר. כאשר באתי אצלו ושאלתי לו מה זה, ענה לי, "על בתי אין שום פחד, שישפיעו עליה, כי אני לומד אתה בכל יום פרק ב, חובת הלבבות". אמרתי לו, "מה אומר לך, לימוד, חובת הלבבות" קשה לי מאוד ללמוד, כי ב, חובת הלבבות מביא פסוקים הרבה, וא"מ ז"ל לא הניח לי ללמוד תנ"ך, ואתה לומד אתה בכל יום, חובת הלבבות", אך ימים ידברו".

לאחר זה שמעתי שבתו נישאה. הנשואין התקיימו כשכונת, "זכרון משה", והיא לא כסתה ראשה בעת, "שבע ברכות".

כאשר באתי אליו ושאלתי אותו, "שמעתי שבתך הולכת פרועת ראש", אמר לי, "אמת כן הוא, אני התניתי עם החתן שתכסה ראשה, ואח"כ התחרט".

"ת"ל שהוצאתי בנותי, ולא התניתי עם החתן כלל, ובכל זאת הן הולכות בכסוי הראש כדין" — הודעתי לו, וטענתי אתו: "בשביל מה הבאת את בתך לעשות החתונה פת, לכוזות את ירושלים". הוספתי כי בכל הדרשות אספר זאת והלכתי מסנו אף בלא דרישת שלום.

ואלה הן פירות בתי הספר החילוניים אף אם האב לומד אתה, "חובות הלבבות" כמו במקרה זה.

ומעשה באחד מחשובי ונדולי ירושלים שהיה לומד עם בתו, "שיר השירים" בכל יום, ואח"כ בעת נשואיה הייתי בעת החופה.

(3) ראה לעיל בספר "מלחמה של תורה".

לאחר החופה ראיתי שבאים אנשים ונותנים היר להחתן והכלה, ולא התכוננתי מרחוק, אם הם גברים או נשים, אבל בכל זאת נותנים יד אחת לזה ולזה. נתקרבתי יותר עד שראיתי שהם אברכים וכוהנים. עמרתי על רגלי וצעקתי בקולות „אלה הן תוצאות לימוד „שיר השירים“, שאשת איש תתן יד לבחירים, בפני כל, אם כי כמשנת פסחים כתוב שהכלה הופכת פניה מפני הבושה“. הלכתי ללא דרישת שלום מהמהותנים.

אבל סוף כל סוף גברה יד השמאל בענין הלימוד של בתי ספר ר"ל, כעוה"ר. ה' ירחם להשיבנו בתשובה שלימה.

לעיל בפרק על מלחמתה של תורה, הבאנו את הקלקולים של כתה"ס החילוניים בעברית. אין אני נכנס בויכוחים של הלשון עברית אם מותר אם אסור, רק אעלה על הכתב את הקלקול שיצא מזה, והיינו: כתוב בתורה „והודעתם לבניך ולבני בןיך“ (דברים ד) וכו', לכאורה צריך להבין למה ציוותה התורה „לבניך ולבני בןיך“, הלא היה די לנו לכתוב „והודעתם לבניך“, והבן הזה יודיע לבנו, ולאיוזה תועלת יש יותר, אם זקינו יודיע לנכדו? אלא הביאור הוא בדרך משל: בזמן שהבן הוא בן עשר שנים, האב הוא בן שלשים שנה וזקנו בערך חמשים שנה, וידוע מאמר חז"ל (קנים סוף פ"ג) „תלמידי חכמים כל זמן שמזקינים, דעתם מתיישבת עליהם“, לזה בזמן שהאב בן שלשים שנה והוא טרוד בעסקיו, בענין הפרנסה, בגידול בנים, אין דעתו צלולה להודיע לבנו את גודל אהבת התורה ואהבת יראת שמים, שהוא בעצמו ג"כ קר כזה, אבל זקנו, שכבר עברו רוב שנותיו ודעתו מיושבת עליו, הוא מסוגל להכנים לבן בנו אהבת התורה ויראת שמים, והנמיון יעיד על זה, שהבן בעת שהוא קטן מה ששומע מזקנו, וזכר הוא כל ימי חייו, „כך אמר זקני“, וכן הילדה כל מה שהיא שומעת מזקנתה ג"כ היא זוכרת כל ימי חייה ואומרת, „כך אמרה זקנתי“. כן בעת שזקנתה מדלקת הנרות לכבוד שבת ובוכה שיוכה הקב"ה אותה לבנים ובני בנים, שיהיו תלמידי חכמים ויראי שמים, והבנות יקחו חתנים תלמידי חכמים ויראי שמים, כמבואר בשבת (כ"ג): שכזכות

הדלקת הנר לשבת וזכין לבנים תלמידי חכמים, והבת, בזמן שהיא קטנה והיא שומעת, נכנס בלבה אהבת התורה אמיתית, וכן כל דבר שהיא שומעת מוקנתה נכנס בלבה וזוכרת כל ימי חייה ש„ כך אמרה זקנתי, אבל כעת על ידי הלשון עברית נפסק הקשר בין הנכדה לזקנתה, שהיא אינה מבינה כלל מה שזקנתה אומרת וכן הנכד אינו מבין כלל מה שזקנו אומר, ובטלה השפעת הזקן על נכדיו, אדרבה הם הושבים את הסבא והסבתא למשוגעים, שאינם יכולים לדבר, ומה יהיה עם הפסוק (דברים לב) שהוא יסוד לקיום התורה „שאל אביך ויגדך וקינך ויאמרו לך“, כאשר אינם מבינים זה את זה.

באחד הימים נודעזעתי, כאשר נקלעתי לבית רבנית זקנה במושב פתח-הקדוה, ושמעתי את נכדה הקטן פונה אליה בבקשה להביא לו אחד מבגדיו. מכיון שלא הבינה את דבריו שנאמרו בעברית, הביאה לו את כובעו. הנכד הקטן התפרץ איפוא בצחוק באמרו: „סבתא כבר משוגעת“. ואם זאת במילי דעלמא, ק"ו במילי דשמיא, שהקטנים שוהקים על הזקנים, שאין מבינים את המדברים אליהם, הצעירות שלא ידעו לקרוא באידיש פסקו מלומר את התחינות, הבקשות והתפילות, הכתובות בסידורים, שאמהותינו היו מהפללות מעומק הלב לפני הדלקת הנרות ואף המצוות המועטות שהן מחזיקות בהן, נעשות ללא טעם ומתיקות עד שמכטלים אותן לגמרי, ח"ו.

ויהי כאשר ראו גדולי ירושלים כי פירצת החינוך הולכת ומתרחבת, נועדו כולם לטכס עצה ותכונה, כדי לקדם את פני הרעה, לבל תתפשט בבתינו וברחובותינו, ואז בעידודם ובהסכמתם יסדתי את בית החינוך לבנות עפ"י דרך ישראל סבא, הנקרא עד היום בפי כל „בן ציון יאדלער'ס חדר“, אשר בו ילמדו הבנות את סדר התפילה, ספר תהלים, חשבון וכתובה על טהרת הקודש, ובשפת אם — אידיש. ועל ידי עוזרו הרבנים הרה"ג ר' בנימין כהן, הרה"ג ר' אברהם משה קצנלנבויגן, והרה"ג ר' עקיבא פרוש, שלא על מנת לקבל פרס.

הוא יורה על הנהגה, יסוד היסוד.
 זה כל פתח קריאה אליו הגאונים והמנהלים והחזקתו, וזה כל המאמץ
 המוריד אותו בקופסא אליו וקריאתו זה כל חוקיהם ופתיחתו ופתיחתו על פתח
 משהו בקריאה אליו עד אולם, כי חזקתו פתח, נמצאת ית המאמץ הקריאה פתח
 וזה חזקתו בקריאה אליו, זה כל חזקתו פתח בקריאה יורד אליו המאמץ

הוא **המאמץ** וזה **המאמץ**
 וזה **המאמץ** וזה **המאמץ**

זה **המאמץ** וזה **המאמץ**
 זה **המאמץ** וזה **המאמץ**

זה **המאמץ** וזה **המאמץ**
 זה **המאמץ** וזה **המאמץ**

תקנות בית החינוך לבנות

"בית יעקב הישן"

הנקרא "ר' בן ציון יאדלער'ס חדר"

שנוסחו ע"י המיסדים ואושרו ע"י ה"בד"צ ובראשם מרן

הגרי"ח זוננפלד זיע"א

תקנות קבועות שנו כאן

מבית חינוך הישן לבנות בפעח"ק ירושלים תובב"א

(א) שם המוסד הקדוש ההוא, "בית חנוך הישן לבנות" ובלשון זשארנאן
 שמו, "חדר" ולא בית ספר או "שוהלע".

(ב) מטרת החדר:

ללמוד לבנות החרדים תפלה מוסר ודרך ארץ, כתיבה, חשבון מלאכת יד.

(1) תפלה: ללמוד מהתחלת א"ב עד שתוכל לקרוא ולהתפלל ולתרגם היטב
 את התפלה ותהלים, ונס לקרות ולהבין בספרי יראים, כמו "צאינה
 וראינה", "מנורת המאור" וכדומה בשפת זשארנאן, אבל לא חומש ונ"ך,
 וכל ספרי למוד, שהם בלשון הקודש.

(2) מוסר ודרך ארץ: לקבוע ומן קבוע להשריש בלבנות הבנות מוסר ויראת
 שמים ודרך ארץ מאבותם ואמותם כאשר צוה השי"ת בתוה"ק ולשמור

את נימוס דרך ארץ מהנדולות מהן, ולהזהיר את חומר האיסור
מקללות ושבועות ולשון הרע ומדות המנונות וכדומה.

(3) כתיבה: כתיבה תמה ומכתבים וחשבון, ובזשארנאן דוקא.

(4) מלאכת יד: רקמה, תפירה, מחתלה עד השלמה עם גזרה.

(5) ללמוד עמהם בזמן קבוע דינים הנחוצים כמו דיני הברכות על כל דבר
ידוע, ודבר כעתו ללמוד לפנייהם הלכות הנחוצות, כמו הלכות שבת,
הלכות החגים ולבאר לפיהם היטב את מהות השבת ק' והחגים
בזשארנאן.

(6) כל הלמודים הנ"ל והשפה המדוברת בהחדר יהי הכל בזשארנאן דוקא
ולא בלשון אחר כמו עברית וכדומה, ואפילו שאלת שלום יהיה דוקא
בזשארנאן, ולקרות את המורות ג"כ בזשארנאן כגון רעבעצין ולא בשם
נברת.

(7) המורות תהיינה מחויבות בחינוך הישן, ביראת ה' ושלא למדו בבתי
ספר האסורים, ויהיה מלובשות במלבושי צניעות, וארוכות כאמותינו
הצנועות, ושתהיינה מוחזקות ביראת שמים, ואם תבוא אל החדר
בלבוש חצופי, אכדה את זכותה בתור מורה, בלתי אם תקבל עליה על
העתיד בפני הבד"צ.

(8) הבנות תהיינה מלובשות במלבושי צניעות וארוכות כאמותינו הצנועות.
ואם תבואנה להחדר בלבוש חציפות תגורשנה מהחדר, בלא שום
טו"מ, עד שההורים יבטיחו לתקן זאת.

(9) אם ח"ו יוודע שאתה מהתלמידות הולכות לבית ספר בשעות מיוחדות
כמו שעורי ערב וכדומה, תגורשנה מהחדר, בלא שום טו"מ, עד
שההורים יבטיחו בפני הבד"צ שלא תלכנה עוד שמה, ומכל שכן
להמורות.

(10) על הגבאים והמנהלים והמורות מהחדר הנ"ל לקבל עליהם את כל
התקנות הנ"ל, שלא ישונה מהם אפילו זיו כל שהוא עד עולם, ולחתום
במקס הבד"צ לכל מקהלות האשכנזים בפעה"ק תוב"א.

(11) בכל ששה חדשים צריכה שתהיה אסיפה מהגבאים והמנהלים בהשתתפות
הבד"צ לטכס עצות לחזק החדר הנ"ל.

(12) על המורות להשגיח על הבנות שתבואנה חפופות ראש, בנקיות וכדומה,
ולהשגיח שתבאנה בזמן הקבוע, ואם לא תבוא בזמן הקבוע עליהן
לדרוש אמתלא מאכיה או אמה של הבת סבת הדבר.

את כל הנ"ל קבלנו עלינו הגבאים והמנהלים מהחדר הנ"ל ועל כל הגבאים

ס ר ק ר ב י ע י

אחרינו לשרת בקודש, לשמור ולקיים את כל התקנות הנ"ל ושלא ישונה מכל הנ"ל, אפילו כקוצו של יוד עד עולם כי החדר הנ"ל נתיסדה רק באופן תקנות הנ"ל.

נאום ברוך בראנד (האלמינר) ונאום בן ציון יאדלער
ונאום בנימין הכהן ונאום משה בלויא בתור גבאי

ב"ה הננו מאשרים בזה את התקנות הנ"ל בכת ב"ד יפה ובכל תוקף וח"ש היום ה' כסלו תרפ"ו לפ"ק.

בד"צ לכל מקהלות האשכנזים פעה"ק ירושלים

נאום מרדכי ליב רובין

נאום דוב צבי קארעלענשטיין נאום יצחק במוהר"מ ז"ל פרנקל

ב"ה דברי הבד"צ הרה"ג נר"ו א"צ חזוק ובעה"ח בברכת להחזיק מורשת אבותינו הק'
[12]

נאום הק' יוסף חיים זוננפלד

במיוחד עורדני אז הגאון ר' יצחק ירוחם דיסקין ז"ל בנו של הגרי"ל דיסקין ז"ל, שנתן לי כתרומה ראשונה חמש לא"י מקופת

רבי יצחק ירוחם דיסקין, זקן רבני ירושלים

„בית היתומים" למוכת ה„חדר". כאשר שאלתי: הלא אמרו „יתמי לאו בני עבדיו מצוה ניהו", ענה לי „כנסף זה אני מכין ומוזין כלות יר"ש ליתומים שלי, וזה הצטרפותם ממשי" והוסיף „כך היה מנהגו של אבא, שהיה משלם מקופת בית היתומים לאנשים שיוסבכו כעיר מבית לבית, לבדוק את כשרות המוזנות, באמרו שהוצאה זו הכנסה קרי לית, דכתיב בה „למען ירבו ימיכם", שהמוזנה מגינה על חיי האבות, ומתוך כך לא יתרבו היתומים ויתמעטו הוצאות המוסד".

קטע מדרשה על חינוך הבנות

לאחרונה באו המקילים ופרצו את הפירצה באמרו כי הילדות הן פטורות מלימוד התורה, לכן יש להן זמן ללימודי השפות הזרות ולא יושחתו מדברי המורים והמורות החפשים, ובאמת הוא בהיפך שהילדות נשחתות יותר מהילדים מדברי המורים הכופרים המסיתים והמדיחים, הן כמאמר חז"ל „נשים דעתן קלות", וכן משום שהילדים לומדים עכ"פ תלמוד ואגדות חז"ל, וקדושת הלימוד משפיעה על הילדים, ומעט של האור דוחה מן החושך. תרבה, אבל הילדות שאין להן קדושת הלימוד נשחתות מדברי המורים הכופרים.

וגם המלך החכם בספר משלי המשיל הכפירה והמינות ר"ל בתור אשה, שהכפירה שנכנסת בלב האשה מזיק יותר מהכפירה הנכנסת בלב האנשים, ואף הנחש הקדמוני לא היה לו כח להשפיע על אדם הראשון רק על אשתו חוה, ואח"כ השפיעה גם עליו, ואנחנו רואים כי השולחים בנותיהן לבתי ספר ובניהם לתלמוד תורה, לא די שהן נשחתות אלא שמשפיעים ג"כ על אחיהן ועל אבותיהן.

וכזה מתישב המשך הפסוקים „ויאמר הנחש אל האשה לא מות תמותן וגו', ותרא האשה כי טוב העץ למאכל" וגו' (בראשית ג), צריך להבין, וכי קודם שדיבר הנחש עמה לא היתה יודעת שהפרי טוב למאכל ולמה כתבה התורה לאחר שדבר הנחש עמה „ותרא האשה", וכפי מה שכתבנו נחא, כי קודם ששמעה דברי כפירה מהנחש לא נכנס בלבה כלל לחשוב על יופי הפרי, אבל אחר ששמעה דברי כפירה מהנחש השפיע עליה יצרה והסיתה גם לבעלה.

14 וראת סקירה נוספת על מוסד זה, בספר „חולדות החינוך המירתי", פרק עשירי.

גם כזה מתישב ביאור הפסוק שבפרשת ציצית (כמדבר טו), ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם", שהזכיר הפסוק הלב קודם לעין, וחז"ל אמרו, "עין רואה והלב חומד", הרי העין קודם הלב, ולפי הנ"ל כן הוא שבעת שהלב הוא שלם באמונה, ואין בו שום פגיעה של כפירה ר"ל, אז העין אינו רואה כלל כמ"ש חז"ל גבי ר' יוחנן, "דמי לי כקאקי חורא", וכן בכתובות (י"ז) גבי עובדא דרב אחא: "דמיין עליכו כשורא", אבל בעת שנכנס איזה זקדוק כפירה ר"ל, בלב האדם, אז, "העין רואה והלב חומד".

פרק חמישי

נוגיד מישרים

מקום מיוחד נתבצר להם למגידי מישרים, להדריך את המוני העם בדרכי ישרים. בצדם של הרבנים ומורי ההוראות, שהורו לעם ה' את הדרך אשר ילכו בה, נועד מקום מיוחד לדרשנים, שהיו מטיפים את אמריהם באוזני שומעיהם, ומשתדלים לכוון את לבם של בני עם קדוש לאביהם שבשמים.

חז"ל כבר הדגישו את האחריות המיוחדת המוטלת עליהם: „אמרי רבנן צריך אדם לומר פרקו או אגדתו או מדרשו, בשעה שהוא מבקש לאמרם בצבור, לא יאמר הואיל שאני יודע בו יפה, כשאכנס לדרוש אני אומר, אמרי רבי אחא מן האלקים אתה למד, כשבקש לומר תורה לישראל, אמרה ד' פעמים בינו לבין עצמו, עד שלא אמרה לישראל, שנאמר „אז ראה ויספרה הכינה וגם חקרה“ (איוב כח), ואח"כ „ויאמר לאדם“ (שמות רבא). ואם הדברים יוצאים מן הלב, הם נכנסים אל הלב, כדבר הכתוב „שמעו ותחי נפשכם“.

בשעתו, לפני כמאתיים שנה, אף העניק „ועד ארבע הארצות“, ששימש כמוסד העליון של יהדות אירופה המזרחית, אישור מיוחד לרבי ברכיה ברך בעל „זרע ברך“ לדרוש ברבים: „זת כמה פעמים בכל פעם שבחיהו גדולים וקטנים להרב הנ"ל, שמרכיץ תורה תמיד, ולא פסק פומיה מגירסא, ואור תורתו זרת לילות וימים, דורש טוב לעמו כשער בת רבים, מדי שבת בשבתו, ומראה חריפותו ובקיאותו, ומורה לעם המעשה אשר יעשו, להשיב רבים מעון, וביותר שכל דיניו שדן המה ישרים ונוכחים, וכל כוונתו לשם שמים, ושכל אחד על מקומו יבא בשלום — הנמצא כזה בכל מדינתנו, אשר רוח אלקים בו, ככן אמרתי נוצר תאנה

יאכל פריה", והרשות ניתנה לו „להיות דרשן ומוכית — — — בלי שום שאלת רב ומנהיג, בלי מוחה ומעכב, וחלילה לשום אדם לפעור פיו נגדו בשום דבר, קטן וגדול, ולהררי ולכבדו בכל מיני הידור כראוי ונכון, לזקן ת"ח כמיתו ירבה בישראל".

מודעה לפרסום בחוצות קריה על דרשת המגיד הירושלמי
את הפרטים היו מוסיפים בכתב-יד...

לביהכ"נ הכללי לעדת התימנים והסעירו את הצבור על סכנת החנוך החילוני ובהופעתם נתגייס הסכום הדרוש להחזקת התלמוד תורה לתקופה מסוימת.

קרוב לשבעים שנה מילא רבי בן-ציון את תפקידו הקדוש כמגיד מישרים בירושלים קרתא דשופריא. את גדולי התורה שנפטרו לבית עולמם הספיד לפני מסתם או במלאת השבעה והשלושים. בשעת הצורך השמיע דברי התעוררות על דבר המצב בארץ ובחוץ לארץ, ומדעות מיוחדות כבר היו מוכנות שאפשר יהיה לפרסם מיד ביום ובמקום בו יהא הצורך לקיים דרשת התעוררות זו.

בתקופת המערכה על צביונו של הישוב החרדי בירושלים, נטל רבי בן-ציון תפקיד נכבד כשליחם הנאמן של גדולי ישראל, שהתיצבו בראש שומרי החומות, ואת תפקידו מילא באמונה ובכבוד, לא נשא פני גדולים ותקיפים, ורבים השיב מעוות.

שמו של רבי בן-ציון יאדלער, אשר שימש בקודש בירושלים קרתא דשופריא, ייחרת איפוא בשרשרת המגידים והדרשנים, בקהילות המפוארות. בהדגשת מעמדו המיוחד כאחד השומרים הנאמנים על חומת ירושלים.

* * *

בפרק על דרשותי כרבים אני חייב להזכיר את דבריו של ה"חפץ חיים" זצ"ל, שכונס את רבני הערים והעיירות הסמוכות לראדין, עיר מגוריו, ופנה אליהם: "בני, כל זמן הגלות שלנו אנו חיים רק מהדרשות שדרשו הראשונים, על גיהנם וגן עדן, ומעת שפסקו אלו הדרשות פסקו חיי נשמת ישראל, והדרשות המודרניות יותר מזיק להשומעים, ע"כ אני דורש עוד פעם מכם, שתרחמו על נשמת ישראל, ותתחילו לדרוש הדרשות כמו הראשונים, אולי נוכל להציל את עם ישראל. היו דרשנים יראי אלקים, שהיו עוברים ושבים בכל עיר ועיר, וכמעט שלא עבר שבוע שלא היו איזה רבנים ודרשנים, והדרשנים היו דורשים

בהתעוררות בשלהבת אש ממסכת גיהנם, שב"ראשית-חכמה", ולפעמים היו גם כן דופקים על הסמנדר בביהכ"נ, והיה כמו רעם גדול, ודברים היוצאים מן הלכ נכנסים אל הלכ. גם הנשים שהיו ב"עזרת נשים" לבם היה מתלהב כאש בוערת להוליך את בניהם לתלמוד תורה, ולהשגיח על כנותיהם בצניעות, אבל בעוונותינו הרבים, כעת אין דורש ואין מבקש, ופסקו הדרשנים ופסקו הדרשות, ואף מי שהוא דורש, דורש לפי הזמן המודרני, וכבר נשכח הגיהנם והגן עדן, לזה הילדים הולכים לבתי ספר ולשיעורי ערב, בחורים ובתולות, וכשביל זה באה הרעה הזאת, ומי יודע מה שיהיה מוקף כל סוף, ודרש מהם שירחמו על כלל ישראל, ויתחילו לדרוש בעירם ובסמוך לעירם, בנוסח הדרשה שדרשו הראשונים בעיני גיהנם וגן עדן, אולי יוכלו להחזיר העטרה ליושנה, ולהחזיר התינוקות של בית רבן לתלמוד תורה ובנות ישראל לצניעות.

יש הטוענים, "מי ישמע היום דרשה של גיהנם וגן-עדן, דרשה כזו היא לצחוק בעיני הקהל, וכן בזיון להרבנים שידרשו מזה, מפני שלא יבא שום איש לשמוע", אולם לפי עניות דעתי אין ממש בדבריהם, ובע"ה הלכתי בעקבותיו של אותו צדיק וקדוש, וכל שנותי הייתי דורש ברבים בנוסח הישן, כמו הדרשנים הצדיקים בדורות הקודמים.

היו כאלה שניסו למעון כנגד דרשותי, בבתי המדרש בין מנחה לערבית, מחמת ביטול תורה כביכול, ובדידי הוי עובדא שדרשתי באחד מבתי המדרשות בערי יהודה, ובאו לפני כמה מן השומעים ואמרו לי שכדרשותי בבהמ"ד אני גורם לביטול תורה ח"ו, ועניתי להם, "אם כן איה איפוא דרשות המנידים בדורות שלפנינו: הסניד מדובנא, המניד מקעלם, ה"חפץ חיים" והצדיק ר' אליקום נעצל וכו' וכו' צדיקים לברכה, אם לא בבתי כנסיות ובתי מדרשות, ולא חששו לבטל תורה, ולהלן בפרק על לימוד המוסר אזכיר את דברי הגר"ח מוואלווין זצ"ל, בספרו "נפש התיים", (שער ד' פרק ו') "שכותב במפורש, ואינו חושש מפני

כטול תורה אלא בודאי שאין זו רק עצת יצה"ר, כדי למנוע התעוררות השובה מלבם של ישראל".

בתורה אנו מצווים בכמה פסוקים על חיוב השמיעה, כמו "והיה אם שמוע תשמע" וכו' (שמות טו), "אם שמוע תשמעו" וכו' (דברים יא) וכן כמה פסוקים. וכן בדברי הנביאים אנו מצווים כמה וכמה פעמים, לשמוע: "האזינו ושמעו קולי" (ישעיה כח כג), "שמע בני מוסר אביך" (משלי א), "הט אזנך ושמע", וגם על פי הלכה צריך כל ציבור להעמיד מנידים שידרשו לפני הציבור, וכן סיפרו לנו אבותינו, שבערי הגלות לא היתה עיר שלא היה בה "מגיד מישרים" וכמו שהיה רב בהלכה, כן לקחו מגיד שידרוש דברי מוסר, וגם בהישוב הנוכחי שנתיסד על פי תלמידי הגר"א ז"ל שלחו משקלוב לפה בשנת ת"ר את הגאון ר' משה מגיד, לדרוש דברי מוסר. מי היה אז, רובם זקנים, וכולם חכמים, כולם נכונים, כולם יודעים את התורה ועם כל זאת שלחו לפה את ר' משה מגיד לדרוש לפניהם דברי תורה ומוסר.

היו אנשים שהפריעו לדרשות, באמדם שהמנידים הם מקטרגים על עם ישראל, ועושים יסוד לדבריהם בדברי הנמרא (יבמות, מ"ט) מישעיה שנענש על שדיבר על ישראל, בתוך עם טמא שפתים" (ישעיה ו), אך הם לא ראו את דברי רש"י ז"ל האומר שזה לא מחמת תוכחה, שאז דיבר עם הקב"ה ולא לכלל ישראל, וכראמרי אינשי, "על ישראל אסור לדבר, אל ישראל מצוה לדבר", וכדתניא (תמיד כ"ח) "רבי אומר איזו דרך ישרה שיבור לו האדם, אוהב את התוכחות, שכל זמן שתוכחות בעולם, נחת רוח באה לעולם, טובה וברכה באין לעולם, ורעה מסתלקת מן העולם, שנאמר (משלי כד) ולמוכיחים ינעם ועליהם תבוא ברכת מוב".

תוכן כל דרשותי נסבו בעיקר על ענין חינוך הבנים והבנות, לעמוד בפרץ כנגד הפצות, שהחלו החדשים לפרוץ בכתי ספר, ולמודי חול וכתערובות בנים ובנות.

בן הרביתי לדרוש בענין מהרת המשפחה, וכן על פרצות הדת, שהחלו להתראות בקיבוצים החדשים, וכנגד תלבושת פרוצת, שהתחילו להקל בה, גם בבתינו רח"ל, וכנגד מתללי שבתות ואוכלי נבלות וטרפות שהחלו מופיעים בישובים החדשים בארצנו הקדושה.

ביצד נעשיתי מגיד מישרים

בהיותי בן עשרים וכמה שמעתי שעורים בגמרא, מפי הנאון רבי אריה-ליב ראשקעס משניפישוק, שהיה גם דרשן גדול, ובקי נפלא באגדות חז"ל, וסדר היה לו שככל פעם לפני הלימוד היה מקיים עמנו שיחה באגדות חז"ל.

באחד הימים קראני לפניו ואמר לי „בן ציון, היודע אתה שהנך מסוגל להיות דרשן ושיש בכך כל הכשרונות הדרושים לכך“. לאחר זמן מה קראני שוב אליו, והעמיד אותי, בעל כרחי, על הבימה, כדי שאדרוש לפני הלומדים, ומאו נמכע על גבי כעין חותם של דרשן, והיו אנשים באים אלי בהצעות שונות: „בן ציון, כוא דרוש כאן, ובוא דרוש שם“.

דרשתי הראשונה שדרשתי לפני קהל ועדה בפרסום, היתה ב„שבת כלה“ לפני שכועות שנת תרס"א, בשכונת מגורי „ימין משה“. השניה — בבהכנ"ס בשכונת „מאה שערים“, והשלישית בבהכנ"ס דשכונת „בית ישראל“, ואח"כ הוזמנתי מעיר יפו לדרוש שם בבהכנ"ס הגדול „שערי תורה“ אשר בשכונת „גנה שלום“. וכה נמשכו הדברים עד שהניע אותו שבת זכור, שנת תרס"ב, כאשר הנאון ר' שמואל סלנט זצ"ל קרא לי וכיבד אותי לדרוש בבהכנ"ס הגדול אשר בתורבת רבי יהודה החסיד, ששימש בבית הכנסת המרכזי של העדה האשכנזית בירושלים.

ופתחתי אז מהא דאמרו חז"ל (במשנה פ"ד דאבות): „רבי מאיר אומר אל תסתכל בקנקן אלא במה שיש בו“, והדבר פלא, כי באמת אין זה ממנהג העולם, לתת מעדנים בכלי מאוס, ותירצתי

דרכי מאיר בא להוסיף על הנאמר במשנת הקודמת „הלומד מן הקטנים דומה לאוכל ענבים קהות, ושותה יין מגתו“, אבל יש לך לפעמים שדומה הקטן לקנקן שאינו נאה, ואתה צריך לראות מה נמצא בתוכו, אם אומר דברי עצמו הרי זה בהינת „יין מגתו“, שאינו שות כלום, אבל בשאומר וחוזר על דברי חזקנים ועל מה שכבר נאמר בספרים, הרי הוא בהינת יין ישן, אע"פ שהקנקן עדיין אינו נאה, שעדיין אין זקן לבן יורד על פי סדותיו, „והנה גם אני חוזר לפניכם רק על דברי הצדיקים וחזקנים שלפנינו“.

בדרשתי זו הצלחתי מאד בעז"ה, עד שהיו הקהל אומרים: „אלמלא שמענו זאת, לא היינו מאמינים שגם בין ילידי ירושלים נמצאים בעלי כשרונות כעין אלו בדרשנות“.

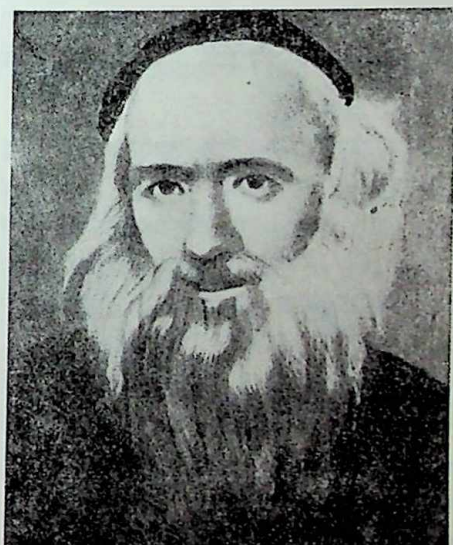
עוד באותו שבוע הכתירוני חשובי ירושלים, ובראשם מרן הגאון ר' שמואל סלנט זיע"א, בתואר „מגיד מישרים“ דעיה"ק ירושלים. ומאז הייתי דורש בקביעות בשבתות המיוחדים כגון שבת ר"ח ושבת חנוכה וכדומה, בחורבת ר"י חסיד, אע"פ שאז הי' עוד הגאון ר' נחום זצ"ל המגיד מזורשא, שהיה דורש לפעמים לפני הקהל.

באחד מימי „בין כפא לעשור“ כבדני רבי שמואל לדרוש ברבים בשבת שובה, פרשת נצבים וילך, אולם עוד לפני השבת נודמנתי יחד עם רבי שמואל, והוא פנה אלי: „בן ציון, יש לי צער כל שהוא“. לשאלתי על מה, סיפר לי שהמגיד ר' נחום ביקר בביתו, וטען לפניו על מה הסב לו הרב עגמת נפש על לא דבר, שהנה הוא דורש כבר שנים הרבה בכל שבת ושבת, והיתכן שבשבת הראשונה בשנה יכבד הרכ אברך צעיר, להשמיע את הדרשה, בהדגישו שהדבר יגרום לו הלכנת פנים.

מיד בשמעתי את דברי הרכ אמרתי לפניו: „רבי ומורי, תלילה לי מעשות את הדבר הזה לבזות ת"ה, שהוא גם איש שיבה, ובשום אופן לא אדרוש בשבת זו“, הרב שמח מאד על דברי, ומיד שלח לתודיע להמגיד ר' נחום שהוא ידרוש.

עבר זמן מה, ושוכ באו אנשים לפני הגאון רבי שמואל סלאנט בסענה „איך מינה אברך שעדיין לא הגיע לכן שלושים, למגיד מישרים בירושלים, הרי זו כפגיעה בכבוד עיר הקודש ח"ו", אך הרב דחה אותם בשני ידים, באמרו להם „כמה פעמים כבר שמעתיו דרך הלון ביתי", וכל דבריו דברי אלקים חיים.

למרות תשובתו של רבי שמואל, עדיין לא שקטו הרוחות, והמערערים באו גם לפני הגאון האדר"ת, ששימש אז כרבה של ירושלים, וכך נמשכו הערעורים והטוענים היו סובבים מזה לזה. פעם הלכו לפני רב זה ופעם לפני גדול זה, עד שהגאון ר' יוסף אליהו וינגראד, שהיה מפורסם בכוחו הגדול כדרשן, האזין להספד שנשאתי על הגאון שר התורה רבי יוסף זכריה שטרן זצ"ל משאויל, ומיד לאחר ששמע את הספדי, עלה אל רבי שמואל ואמר לו: „דעו שכל דברי ר' בן ציון דברי אלקים חיים הם", והרוחות

רבי יוסף-זכריה שטרן, משאויל

שקטו. כאן עלי להוסיף, כי בעת שאני צריך ללמוד ולסדר הדרשה וכדומה, מוכרה אני לילך לביהכנ"ס שאין שם אנשים, שלא יבלבלו אותי. בעת שדרשתי בעיר העתיקה, הייתי לומד בביהכנ"ס רבי יוחנן בן זכאי ז"ל, ובחזון לעיר ג"כ בביהכנ"ס הספרדים, ובלא זה אי אפשר לי לחדש ולסדר שום דבר כתיקונו.

גם הגאון ר' יוסף-חיים זוננפלד היה מחזקני ומעודדני לדרוש, וכמעט לכל דרשותי הופיע, ופעם אחת כשדרשתי בשבת בישיבה „מאה שערים“, בא רגלי מהעיר העתיקה, כדי לשמוע הדרשה, כאשר כמה מן הקרובים אליו שאלו אותו על מה כל הטרחה הזו, השיב להם כי „מצוה לחזק את דרשותי של ר' בן ציון כי יש כבוד דרשותיו להשיב את לב עם ישראל בתשובה שלומה“. בכל יום-תפילה מיוחד היה דרכו של הגר"ח לדרוש דברי התעוררות על המצב. פעמים הרבה עליתי אחריו, והייתי ממלא את דבריו לפי הזמן, ואם כי הייתי נוהג להאריך איזה שעות, היה מחכה עד שנמנתי את דרשתי. דרכו של גאון וצדיק זה, שהיה מתענה בכל יום שהיה בו סרך תענית, ופעמים שהארכתי בדרשותי שבין מנחה למערב, זמן הרבה אחר צאת הכוכבים, ולא הלך הגאון למעום עד שסימתי, כי אמר: חושש אני, שאם אלך אגרום לר' בן ציון חלישות הדעת.

באחת מתעניות הצבור לפני קריאת התורה „ויחל“, דרשתי דברי התעוררות על המצב, וגכאי של בית הכנסת הרה"ג ר' יצחק אליעזר חרל"פ ז"ל הזרה לי לדרוש באמצע התפילה, הגם שבמודעות היה כתוב „לאחר התפילה“, עם כל זאת אמר שאדרוש באמצע התפילה, שכן אז היה קהל גדול מפה אל פה, ומכל פוני האנשים, ואילו אחרי התפילה ילכו רבים מהם, כנהוג.

לא רק בירושלים השמעתי דרשותי ברבים, אלא גם ביפו וביתר ערי ומושבות הישוב החדש; ואזכיר בזה את הדרשה שדרשתי בתל-אביב בבית הכנסת „מרכז בעלי מלאכה“: „באמת פלא על מה שהז"ל קראו לתנא האלקי רבי יוחנן הסנדלר, על שם מלאכתו, ולא קראו לו על שם אביו, וכמו ר' יוחנן בן זכאי,

ר' יוחנן בן נורי, ר' יוחנן בן ברוקא, היו צריכים לקרוא אותו ג"כ על שם אביו, וכמו"כ התנא האלקי רבי יצחק נפחא, אך באמת זהו כבוד גדול שקראו לו על שם מלאכתו, שאף שהוא היה עוסק במלאכתו לפרנס את בני ביתו היה לו כח דקדושה, כמו כל התנאים, גם לפעמים לחלוק עם דברי התנאים, כמו בענין המבשל בשבת (כתובות, ל"ד) וכדומה, ועי"ז קראו אותו חבמינו ז"ל על שם מלאכתו, להראות לכל שהמלאכה אינה פוגעת בכבוד האדם, כמאמר המשנה, „יפה תלמוד תורת עם דרך ארץ" וכו', וביזה חלקתי כבוד לביהכנ"ס, הנקרא „מרכז בעלי מלאכה", שזהו נחת רוח גדול להקב"ה גם מהשם, וברכתי אותם שיצליחו בתורתם ובמלאכתם.

בדרשותי הייתי נוהג לתבוע מהנאספים לעשות למען טהרת המשפחה, שהיא יסוד היהדות, ובעזונותינו הרכים, יש בדור הצעיר שכמעט אינן יודעות כלל מהמקוה הכשרה, הן חושבות שהמקלחות או ה„אמבטיא" די ויותר, מה צריך עוד מקוה, וזהו פרי בתי הספר החפשיים, ועל זה צעקתי בכל דרשותי בהתעוררות גדולה, ובארתי להם הדיון, שאפילו היא רוחצת בעשרים אמבטיות ועשרים מקלחות, כל זמן שאינה טובלת במקוה כשרה כדיון, חייבי כריתות היא ובעלה רח"ל, ואמרתי להם בפירוש: „תרחמו עליכם ועל זרעיכם, כי כל ילד או ילדה שנבראת מאמא שלא מהנורה פגום הוא, וכשיבא הגואל צדק במהרה בימינו, לא יתנו להם להתערב עם כלל ישראל, והם בעצמם ינקרו את עיני אבותיהם".

„אדם אחד מאלף מצאתי" — את הרח"ג רבי אפרים זלמן הלפרין שהיה דואג ומסור נפשו על זה, אבל מה כה של אדם אחד לפעול, וכודאי אם היו עוזרים הרבה, היו פועלים הרבה.

לפני שנים רבות לא היתה ביפו, בנוה שלום, מקוה משוכללת לפי הזמן. הנדיב רב הפעלים ר' בצלאל לפין זצ"ל שקבל עליו לבנות מקוה מוכשרת, ולעשות כפי הדרוש, קנה נחלה לבנות שם המקוה, אך הענין התנהל בכבידות מפני חסרון כסף, ובקש ממני לעזור

אותו בכל מה שאפשר. הייתי שמה „בין כסה לעשור“, ודרשתי שם כמעט בכל הבתי מדרשות, וספרתי להם מעשה רב :

מעשה בגאון אחד שבעירו היה דרוש סכום כסף לתקן המקוה בעירו, ולא היה לו. מה עשה? בשבת שובה דרש לפני הקהילה שלו בזה הלשון : „אם לא יהיה לי עד ערב יום הכפורים סכום כסף זה שאני צריך לתיקון המקוה, אומר אני, בגזירת הרב, שלא יבא שום איש לביהכנ"ס לומר „כל נדרי“, אלא כל אחד יאמר בביתו, ורק תפילת ערבית יבואו להתפלל בצבור“. כיון ששמעו כן הביא כל אחד חלקו תיכף ומיד.

כן, רבותי, לא רב אנכי, אבל אני אומר שכל מי שלא הביא את חלקו לבנין המקוה לא יעשה מנהג הכפרות, שבושה עלינו לומר, „זה התרנגול יהא כפרה שלי, הוא ילך למיתה ואני אלך להים טובים ארוכים“, בזמן שיש עלינו עון גדול כזה, חייבי בריתות, לא עלינו, רח"ל, ומי יודע על חשבון מי יכתב זאת בבית דין של מעלה, כמאמר חז"ל „מי שיש בידו למחות ואינו מוחה“, (שבת נ"ב), והיו הדברים יוצאים מן הלב, וכמאמר חז"ל נכנסו ללב, ואמרתי לפניהם שכל מי שנתן את חלקו על המקוה הוא כמו „אקציא“ בבנק שמביא תמיד פירות, כן החלק הזה שיתנו מביא פירות, ופירות פירות, להם ולזרעם עד עולם, וגם אני נתתי את חלקי בהוצאות המקוה, והתחילו להביא כל אחד את חלקו המגיע ממנו, ותהלה לא-ל שנגמר בנין המקוה בבי טוב.

בשנים הראשונות לאחר יסודה של „רמת-גן“ לא היה מקוה, והתאספו הרבנים לדרוש מהם שיעשו מקוה, אך המניעה הגדולה היתה שלא היה מקום לבנות את המקוה, ובתוך הדברים נדב אחד מחברי המועצה את נחלתו לבנות שם את המקוה. הדבר היה לפלא גדול בעיני הרבנים, שאיש פשוט מחברי המועצה נתן נדבה רכה כזאת. כשראה שתרבנים מתפלאים על זה, הסביר להם : „הריני מודיע לכם למה נתתי את הנחלה לצרכי המקוה. אבי היה גר בהורודנא, והיה לומד בכל יום בביהכנ"ס „חיי אדם“ בהורודנא, והרה"נ ר' אהרן יאדלער (אחיו הבכור של אבי מורי רבי יצחק-

זאב וצ"ל), כיהן ברב בבית המדרש, שהוא היה מתפלל, וכן דרש בדברי מוסר מ"חובת הלבבות". בכל פעם שאבי הלך ללמוד, לקח ג"כ אותי, לשמוע את דברי מוסר שלו, ונכנסו אז כל דבריו בלבי, ועדיין הם קיימים בלבי, עד שנתתי את נהלתי לבנות את המקוה. וכמה גדולים דברי המלך החכם שאמר, "כתבם על לוח לבך" (משלי ג), וזהו פרי עבודתו של דודי, אחי אבי ר' אהרן ז"ל, כמאמר חז"ל "דברים היוצאים מן הלב נכנסים אל הלב".

סיפר לי הרב"ג ר' יצחק וינשטין הי"ו, הרב דוישניווא, כי אחרי המלחמה הראשונה, כשהזר הגאון ר' חיים עוזר זצ"ל לווילנא, היה צורך לתקן את המקוה לפי הזמן, והסכום הדרוש היה מאות אלפים ולאטעם. נתכנסה אסיפה גדולה, בה הוחלט שהרב, יחד עם העשיר הגדול שבוילנא, יבקרו בבתייהם של מספר עשירים גדולים בעיר ויקבלו מהם את הסכום הדרוש לתיקון המקוה. הם נתכנסו בכיתו של עשיר אחד ושם היו גם נאספים אחרים, כנהוג. כאשר הרב פנה אליו בדרישתו להשתתף בסכום ניכר בהוצאות הדרושות לתקן את המקוה, השיב לו: "מה אענה להרב, מוכרח אני לומר את האמת, איני מאמין כלל בענין המקוה, בזמן שיש אסבטיות ומקלחות, מה נחוצי עוד למכול ב"מקוה?"

"מה יש לענות לאיש כזה בזמן שאומר איני מאמין, ל"ע" — חשב הרב בלבו. תוך שהוא יושב ומתווכח עמו, חילק אותו הגביר סיגריות לכל המסובים, ואחר לקח גפרור והדליק שתי סיגריות, והשליך אותו. לקח גפרור נוסף והדליק לשני אורחים נוספים, גפרור נוסף והדליק עוד לשני אורחים וכו'.

כאשר הרב פנה אליו בשאלה: "הרי יכול אתה בגפרור אחד להדליק לכל הסיגריות", ענה לו "כך שמעתי, שאין מדליקין בגפרור אחד, יותר משתי סיגריות".

"מבטן מי יצאה אמונת הבל זו?" — חזר הרב ושאל אותו.

"איני יודע — ענה — אלא כך שמעתי".

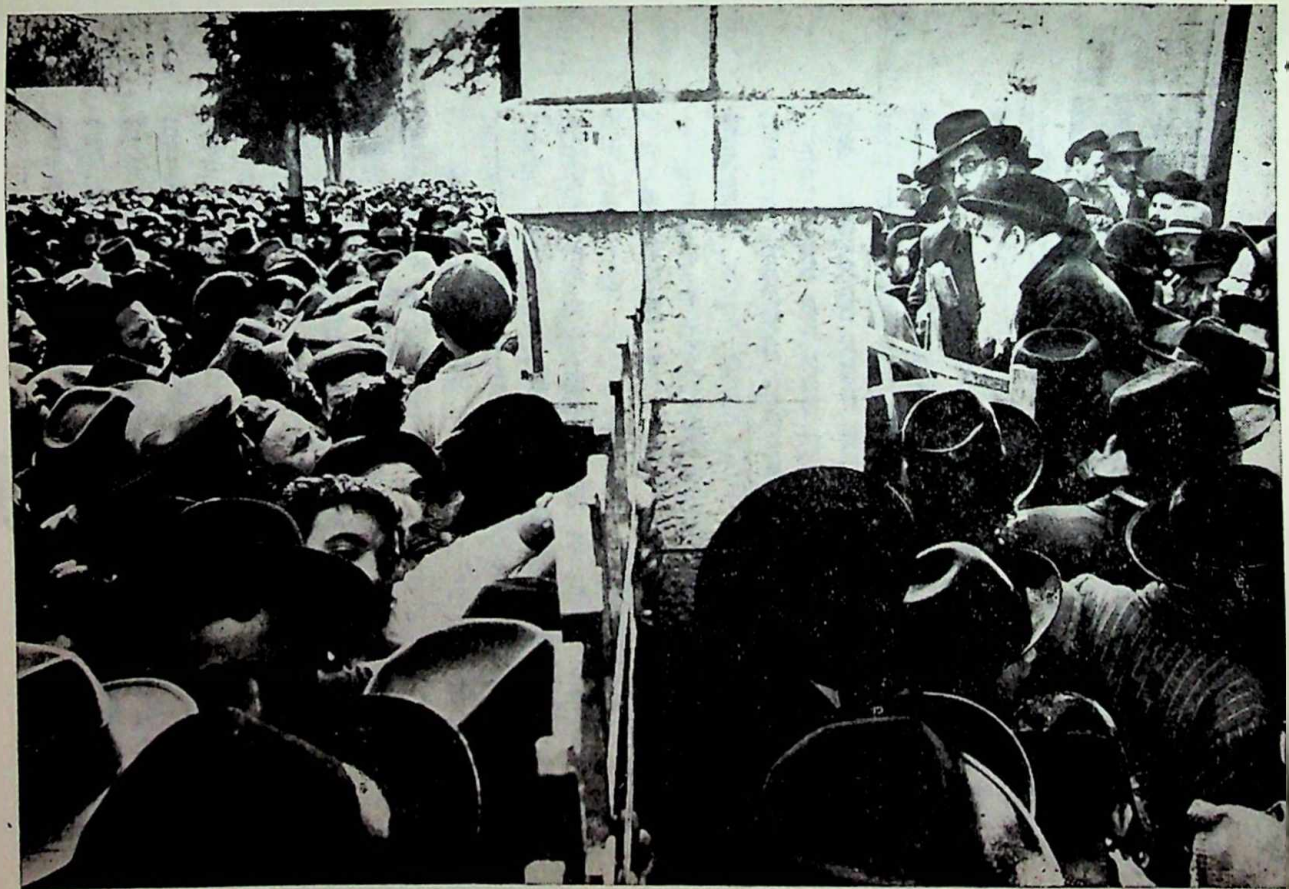
וכאן המשיך הרב בדבריו: "אומר לך, זה יצא מבטן ה"טאטור", הלא הם העניים הנכרים, היושבים ברחוב ומקבצים נדבות,

הקרויים „טאטערס“, ואחד מהם שמת לפני מאה שנה אמר ככתב בשטויות אלו אתה מאמין? דיבר אתו הרב קשות, „ואני אומר לך דבר שאמר החכם והפרופיסור הגדול ביותר בעולם, הלא הוא הרמב"ם, והוא כתב שחור על גבי לבן שכל זמן שאינה טובלת במקוה כשרה, דין נדה עליה ובאיסור כרת ר"ל, ובוה אין אתה מאמין? אוי לאותה בושה“, ובאמת בני ישראל הם מאמינים בני מאמינים, זאת האמונה היא ירושה בטבע, אם האב מאמין, גם הבן מאמין, אבל בעונותינו הרבים הם מהליפים כשרונותיהם וטבעיהם על דברים בטלים, על דברים אפורים, ובעבור שהם מאמינים בהבליהם, נשאר חלק התורה בלי אמונה, כמ"ש הפסוק „האומרים לרע טוב ולטוב רע, שמים חושך לאור ואור לחושך“. ובוה ניתן להסביר גם כוונת הכתוב „הם קנאוני בלא אל כעסוני בהבליהם“.

מסורת היתה בידי לדרוש ברכים מדי שנה בפני הקהל שנאסף בליל תשעה באב ע"י הכותל המערבי, במדרש איכה, ואף השלטונות ידעו כבר שאין לאיש רשות לדרוש בליל זה, ע"י הכותל, הוין ממני. בזמן הפרעות היו באים שוטרים, בפקודת המושל, לקחת אותי ממקום מגורי או בשכונת „מאה שערים“ אל הכותל, ואחרי שסיימתי היו מחזירים אותי לביתי.

לעיתים קרובות לא הכתפיתי בדרשות שהשמעתי ברכים ונטלתי יומה לתיקון הדברים הטעונים תיקון. בהר-טוב לא היה עירוב מעולם, ועל כן הבאתי עמודים וחוטי ברזל מירושלים, והתקנתי שם עירוב כדיון. כן נתקלקלה המקוה בהר-טוב ולא היה כסף לתקן.

בתקופת זו נולד שם אצל איכר פטר חמור, וביקשו ממני למדר חגיגת פדיון פטר חמור, בפרסום ובהומנות ובכלי זמר ובדרשות רבנים, כדי לאסוף את הכסף הדרוש לתקון המקוה. נענית להם ועשיתי כן, אך הרבנים הגאונים האשכנזים לא הסכימו לזה מטעם „מצוה הבאה לידיך אל תחמיצנה“, וההצעה לדחות המצות של פדיון פטר חמור עד שיתקבץ הסכום הדרוש לא נראתה

המניד הירושלמי מקונן על החורבן בתשעה-באב. הצדיק רבי אהרליה ראטה העיד שיש בו ניצוץ מנשמת ירמיהו הנביא

רבי בן ציון מסייר במושבות החדשות

בעיניהם. הם לא רצו להפריע. שכן חששו בדבר המקוה, אך לאות מחאה לא באו הרבנים האשכנזים, רק רבנים ספרדים, כי כל האכרים של המושבה „הר טוב" כולם ספרדים.

ולמיום פרק זה עלי לציין שת"ל זה ערך ארבעים וחמש שנה (הדברים נרשמו בשנת תש"ה בערך) שאני דורש ברבים בירושלים

עיה"ק ת"ו, ובכל ערי יהודא והמושבות, בגליל התחתון ובגליל
העליון, והכל בלי שום קבלת פרס, אדרבא אני מבאר דעתי לפני
הקהל, שאין רצוני שהשומעים ישלמו לי בעד הדרשה, ולפי הבנתי,
אם אקבל פרס מהיחידים השומעים אלי תתקרב כל אש ההתעוררות
של הדרשה.

פרק ששי

חובת לימוד המוסר

„מוסר ה' בני אל תמאס, ואל תקוץ בתוכחתו" (משלי ג)

ענין הלימוד בספרי מוסר ויראת שמים

בראותי את הקרירות וחוסר ההתלהבות בעבודת הבורא, שהשתלטה עלינו באחרונה בדורנו זה, עד אשר כל דרכנו בה נעשתה כמצות אנשים מלומדה, ח"ו, שמתי על לבי לחשוב על מה זה ומשום מה זה, ואחרי התבוננות מרובה חזיתי, והנה כל ענין זה בא לנו רק עבור הרפיון בלמוד המוסר, אשר עסקו בו הראשונים מעולם, קטן וגדול, פשוטי העם, כצדיקים וחסידים, פעה"ק ירושלים ת"ו.

ודבר זה היה הסייג והחיוזק לקיום התורה והמצוות, וביחוד לעשותם בשלמות, תוך שמחה והתלהבות כחדשים בכל יום, כי על ידי למוד זה נכנעת תאות האדם, רצונו ומחשבתו מפני יראת ואהבת השי"ת ותורתו.

אמרתי אעלה איפוא על הכתב את הניוני אלה לספר את סדר למוד המוסר, דרכיו ואופניו בדור הקודם, ואת לפיונו בדור הזה, למען ישמעו ויראו וילמדו.

הרצון — ימוד המוסר

מעשה באחד מחכמי המוסר שהופיע לפניו יהודי פשוט אחד, והתלונן כי שמירת התורה והמצוות כבדה עליו מאד, כנלל טורח עסקיו, עד שאינו יכול לעמוד בהם ח"ו, וא"כ מה יעשה וירפא.

החכם ענה לו „בלך לך לכפר הסמוך ותקבל תשובה לדבריך". כשנכנס הלה לכפר ראה לפניו כפרי אחד עומד על גבי ענלה מלאה עצים, ומסדרם זה על גבי זה. כיון שראה הכפרי את האורה פנה אליו בבקשה: „עשה עמי חסד והושט לי את הקורות המפורות לרגליך".

„איני יכול להגביהם, כי כבדות הן" — ענה לו האורח.

„אבקש ממך, אל תאמר „איני יכול" אלא אמור „איני רוצה" — הניב הכפרי — „כי אם היה הדבר ברצונך גם יכולת, כי אין לך דבר העומד בפני הרצון".

כאשר חזר האדם הפשוט אל העיר והרצה את הדברים לפני החכם, אמר לו הלה: „שמור בלכבך את דברי הכפרי, כי הרצון הוא היסוד לקיום התורה והמצות".

וזהו ענינה של תורת המוסר, כי הרי לאיש זה כל קיום התורה והמצות היה תלוי במדת אחת, מדת הרצון, שבתורה"ק לא נצטוינו עליה כלל, ורק סתוך ספרי המוסר, השגנוהו.

גם הגר"א זיע"א, כשהיה מורה נוטריקון במילת „בראשית", היה סונה את הרצון כאחד מאותיות הנוטריקון (ראה לעיל בהקדמה). הגה"צ ר' יוסף יוזל מנובהרדוק זצ"ל, שהיה מגדולי המוסר, היה רגיל לומר: „ניט קענען איז גיטא, ניט וועלען איז דא", וכאמת שכל ענין זה כבר הורו לנו תו"ל בדבריהם, בהא דאמרו (אבות פ"ב) „בטל רצונך מפני רצונו".

וכענינה של מדה זו, שלא מצינו לה תרופה אלא בתורת המוסר, כך הם עניניהם של המדות כולם, שרק הלמוד בספרי המוסר מגנת ומצלת מקלקולם, ומטיבה מטיבותם, וכבר יעצנו על זה החכם מכל אדם בדכתיב (משלי ד') „החזק במוסר אל תרף", וכמו שכתב הגר"ח מוואלווין זצ"ל בספרו „נפש החיים" (שע"ד פ"ד): ראוי לאדם להכין עצמו כל עת, קודם שיתחיל ללמוד, להתחשב מעט עם קונו יח"ש, במהרת הלב וביראת שמים, להסתר מעונותיו בבירורי תשובה, וכן באמצע הלמוד הרשות

נתונה לאדם להפסיק זמן מועט, מרם יכבה מלבו וראתו ית"ש, שקיבל עליו קודם".

וראיתי להסמיך את ענין למוד המוסר, להא דכתיב (ויקרא ו) „והאש על המזבח תוקד בו לא תבבה, ובער עליה הכהן עצים בבקר בבקר, וערך עליה העלה, והקטיר עליה חלבי השלמים, אש תמיד תוקד על המזבח לא תכבה", והתוה"ק מרמזת לנו, שאם האדם רוצה שתוקד בו תמיד, אש של אהבת ויראת השי"ת, לא די לו שאינו שופך מים ומכבה את להבת האש בידים, אלא שמוכרח הוא להוסיף עצים בכל עת וככל שעה, כדי שלא יכבה האש מאליו.

וכן שמעתי מספרים על גדולי גאוני וצדיקי ישראל, רבי יונתן אייבשיץ ובעל ה„חתם-סופר" זיע"א, שהיו רגילים לומר: „יום בלא מוסר כאינו דמי". גם מרן ה„בית יוסף" והרמ"א זיע"א פתחו דבריהם בשו"ע באחד מיסודי המוסר: „התכוננות". וכתב מרן בעל „בית יוסף": „יתגבר כארי לעמוד בבקר לעבודת בוראו וכו'", והוסיף הרמ"א: „גם בשכבו על משכבו ידע לפני מי הוא שוכב", כלומר שכדי להתגבר בבוקר כארי לעבודת הבורא, צריך, כבר מכערב, לשכב מתוך התכוננות „לפני מי אני שוכב".

ומובן לכל וכידוע, שרק מתוך העסק הרב בספרי מוסר וי"ש, אפשר להניע ולנעת בקצותה של מדת ההתכוננות. וכמה נאים הם הדברים למי שאמרם, בעל ה„חפץ חיים" (בספרו משנה ברורה ס"א ס"ד): „צריך האדם לקבוע לו עת ללמוד ספרי מוסר בכל יום ויום, אם מעט ואם הרבה, כי הגדול מחבירו יצרו גדול הימנו, ותבלין ליצה"ר היא רק בתוכחת מאמרי חז"ל". וכ„שער הציון" שם הוסיף: „והוא חיוב יותר מלמוד משניות".

כששאלתי את הגר"ל דיסקין זצ"ל על העצה להתחזקות בתורה ועבודה, אמר לי: „התחזק בלמוד המוסר, ביגיעה רבה

(1) מפי הרה"ג ר' שמואל ספח הלפרן, שכיהן בערוב ימיו כמו"צ בשכונת ימין משה. (הערת המחבר).

ובתצנע לכת, ויועיל לך". ותלמידו ה"ה מו"ר הגה"צ ר' זרח בראווערמאן זצ"ל, הוסיף לספר לי כי באחד הימים נקרא אל רבו הנ"ל, והלה הראה לו שבתוך כים הטלית ותפילין שלו, מונח בתמידות הספר „שערי תשובה“.

גם אאמו"ר זצ"ל היה מורו אותי ואת אחי, ללמוד מוסר ככל יום ויום, והיה משתבח בעצמו: „אע"פ שלומד אני ככל יום מדרש ואגדות הז"ל, בכל זאת לא זזו מידי ספרי המוסר". ועדיין וזכרני את תשוקתו העצומה לקניית כל ספר חדש מספרי המוסר, שהיו מופיעים בדפוס.

לחיוזוק לימוד המוסר

בני הדור החדש רפו ידיהם מלמוד המוסר. התלמיד חכם ואיש ההמון יחדיו, ממעטים בלמוד נחון זה, ולסיבת הדבר ישנן כמה וכמה כתות. יש הדורשים מתוך שבח ויש הדורשים מתוך גנאי. הצד השוה שבהם, שבכל דרכם ומנהגם אפילו בעסקם בתורה ובמצות, הנך מכיר מיד את התכלין החסר להם.

יש האומרים מה לנו וללימוד זה, הרי יודעים אנו את התורה, וגם מקיימים כל מצותיה ומה יתחדש לנו בכך. ובאמת שבודאי טועים טעות המורה והם בכחינת „אינו יודע שאינו יודע“, כמכואר בספר „חיי אדם“ (הלכות עשי"ת) „שאפשר לעבור ככל יום על כמה מ"ע ול"ת מבלי להרגיש אפילו בכך“. וכענין שהיה הגאון ר' צבי מיכל שפירא רגיל לומר בבדיחותא, שכל הרוצה להיות ירא שמים בנקל, לא ילמד מוסר, ואז יהא בעיניו ירא וחרד, שכן אם ילמד יראה ויבין, שעדיין לא הגיע לקרסוליו של ירא שמים אמיתי.

ויש המצדיקים עצמם באמרם „על הזמן דוה נפשנו“, ובזמן שלומדים מוסר הלא אפשר ללמוד דף נמרא, ומוכן שגם טענה זו

(2) ראה להלן בערכו, בפרק „תסארת ירושלים“.

(3) ראה להלן במדורו המיוחד „אור זרח“.

של הבל היא, שכן אותם התנאים שלימדו אותנו הלכה, לימדו אותנו דברי אגדה, הלא הם האגדות שבש"ס, וספרי המוסר רובם ככולם גדושים ומלאים באגדות חז"ל, והם אמרו (ספרי עקב) „רצונך להכיר את מי שאמר והיה העולם, למוד אגדה“, וגם המסכת הראשונה שבש"ס, מסכת ברכות, מלאה אגדות חז"ל ושיתות התנאים והאמוראים, וכן בכל מסכת ומסכת כמה דפים באגדה, והם גופי תורה, ח"ו שהעסק במוסר אינו כעסק כנגעים ואהלות.

אין חכם כבעל נסיון

בכל למוד ולמוד ישנן מניעות רבות ומשונות, שהיצה"ר, המתחדש על האדם בכל יום ויום, ובפרט כלמוד המוסר, שהרי זה מחזירו למוטב, ועל כן אוכיר כאן מהנסיונות והמניעות שהיו לי בלמוד תוה"ק, ובפרט במוסר, למען ישמעו ויראו וילמדו דעת ותרונה, וכענין שאמרו „אין חכם כבעל הנסיון“.

כבר סיפרתי לעיל, כי בילדותי קשתה עלי הקריאה והלמוד, מחמת מחלת עיני, ואע"פ שבבגרותי הוטב לי מעט, בכל זאת אסרו עלי הרופאים לעיין בספרים שנרפסו באותיות קטנות, ומובן שבעיקר פגע הדבר בשיעורי המוסר, כי הרי רוב ספרי המוסר נרפסו בצורה זו, ומתוך כך הוכרחתי להסתפק כמה ששמעתי מפי אאמו"ר ומפי אחי הגדול ר' אברהם יוחנן זצ"ל. אולם עיקר למודי במוסר התחלתי רק אחר נשואי בעת למדי בישיבת „עץ חיים“, שם הכרתי את הגה"צ ר' יהודה מאיר, ואת הרה"ג ר' ישראל דוד מקובנא זצ"ל, הם שהשפיעו עלי מרוחם הטהורה, ונטעו בלבי אהבת-איתן לתורה ויר"ש, עיון תפילה ולמוד המוסר.

באותם הימים התחלתי משפר התנהגותי, והייתי מאריך בתפילה וכדומה. כדרכם של בני אדם, נמצאו כאלה שהטרידו אותי על כך. באמרם שהדבר מיחוי כיוהרא, מכיון שאני מאריך בתפילה יותר מוקני בהכנ"ס. נכנסתי איפוא לשאול את פי

הנרי"ל דיסקין זיע"א, והוא אמר לי, "הלילה מלומר כן, ואין בזה חשש יזהרא כלל וכלל", ואחר הוסיף: "אדרבא, הזקנים שכבר הורגלו בתפילתם, ושכלם זך וטהור, אין צריכים להאריך ולעיין כל כך בתפילתם, לא כן הצעיר לימים שעדיין לא הורגל בתפילה ובהשתפכות הלב, וגם שכלו ותרגשותיו אינן זכות, שצריך לעיין ולכוון בתפילה, ועל כל פנים כדי כוונת פירוש המלות".

כיון ששמעתי את דבריו הקדושים נמלה בלבי החלטה לעזוב את הישיבה ולהתחיל ללמוד בצינעה, וכן עשיתי, ומיד ביום א' של שבוע הראשון שלאחר מכן, ארזתי הפצי והלכתי לבהכנ"ס של הספרדים, מקום שאין לי מכירים, ועסקתי שם בתורה עם אחי ר' היים בנימין אפרים, שהצטרף אלי, והיינו שוהים שם יחדיו עד יום הששי, עש"ק אחה"צ.

וסדר למודינו שם היה כתנ"ך, בגפ"ת ובספרי מוסר, וכל מאכלנו מן הלהם שהכאנו מכיתנו, עם כמה כוסות תה שקכלנו מאנשי בהכנ"ס, ונתקיים בנו אז מה שאמרו חז"ל, "אין לך דבר העומד בפני הרצון", ותהלה לה' שגם נשותינו המכימו על כך.

שתהיו עמלים בתורה

כלל גדול אמרו בעלי המוסר בלמוד חלק תורה זה, והוא שצריך הדבר להיות כיגיעה רבה ועמל עצום, לא פחות מלמוד ההלכה והתלפול, ומה שאמרו חז"ל, "יגעת ומצאת" וכו' שייך גם בלמוד המוסר.

ובנפשי חזיתי, מה רב ערכה של שיחת מוסר, שמעתי לאחד מהרבנים שחזר מאות פעמים על מאמר חז"ל, "ויתר הקב"ה על עוון עבודה זרה, גילוי עריות ושפיכות דמים, ולא ויתר על עוון ביטול תורה", במשך מחצית השעה, ונתרשמתי מדבריו כל כך, עד אשר כל מלה שהוציא מפיו נקבה את לבי כמחט, וזכרני שימים הרבה לא נתנו לי תדברים מנוח, עד

שנכנסתי אל הגר"ל דיסקין זיע"א מבריסק, ושאלתיו: „למדנו לבנו, מה הן הדברים אשר יוגדרו כשיחה בטלה, ועד היכן שיעורו של ביטול תורה?“

הרב שאלני: „על איזה זמן הנך מתכוין, על שהותך בישיבה או מחוצה לה?“ ועניתיו לו שבדרך כללות אני שואל. מיד עמד מכסאו ונגש לארון הספרים, והוציא מתוכו משניות סדר נזיקין, והראה לי באצבעו במסכת אבות (פ"ג מ"ו) לדברי חז"ל „המהלך בדרך ושונה ומפסיק ממשנתו, ואומר מה נאה אילן זה, מה נאה ניר זה, מעלה עליו הכתוב כאילו מתחייב בנפשו“, ובפירוש הרע"ב שם כתב „אע"ג שע"י כן מברך „שככה לו בעולמו“, אעפ"כ מעלין עליו כאילו מתחייב בנפשו, כיון שהפסיק ממשנתו“, וסיים הרב מבריסק: „והלא דברים ק"ו, ומה המהלך בדרך, שאין קבע למשנתו, אם מסיח לבו אפילו לדבר מצוה מתחייב בנפשו, היושב בישיבה, שכל זמנו קבוע לתורה, על אחת כמה וכמה, שמתחייב הוא בנפשו אם הפסיק ממשנתו“.

פעם אחת נמסר לי שרצונו של הרב מבריסק וצ"ל שאכנס אליו, שכן מעולם לא קרא איש לביתו, אלא רק ברמז. כשנכנסתי אצלו שאל אותי: „שמעתי עליך שאתה הולך לבית המוסר“, ואמנם אישרתי את הדבר.

„בני, לשם מה אתה הולך שמה?“ חזר ופנה אלי.

„בשביל לימוד מוסר — הסברתי לו — שכן לומדים שם בהתלהבות גדולה, וכן מפני שעל פי רוב הולך הזמן, חצי השעה בין מנחה למערב, לאיבוד“.

„לימוד המוסר הוא דבר נחוץ מאד — חזר והסביר לי — אבל יותר טוב ללמוד בביהמ"ד בלא רעש ובצנעא, בנסתר, ואין רצוני שתלך שמה“. כמובן שאני לא עברתי על דברי הרב, אולם הוא חיוק אותי הרבה בלימוד המוסר.

ומדברי הרב למדתי שבעידן שפותחין את הנמרא ללמוד, הרי כל המצוות צריכין להיות כאילו במלות ח"ו, כי זו אחת מתחבולות היצר, להעסיק את האדם במצוות ובמעשים טובים,

דוקא בשעה שיושב ללמוד, וכל זאת בישיבה ועל אחת כמה וכמה מחוץ לכותלי הישיבה, שעלינו לשקול כל דיבור ודיבור היוצא מפינו בפלס, האם הוא לצורך מצוה, בריאות או פרנסה, ואם אין בו תועלת לאחת מאלו, הרי זה דברים בטלים ומבוטלין כפשוטם.

על הנאון ר' ישראל סאלנטער זצ"ל מספרים שחזר על ספר „מסילת ישרים“ שמונה שנים רצופות, עד שהדברים נכנסו בלבו, כדי שיוכל לכוון את דרכיו כראוי, לשקול את דיבוריו ולצעוד בדרך ישרים. ובע"ה זכיתי להכיר את אנשי המוסר שהלכו בעקבותיו ויגעו על לימוד המוסר, ובמדת יכלתי השתדלתי בכל שנות חיי להפיץ את התביעה ללימוד המוסר, ויהא רצון שורעי נורע זרעי ימשיכו את דרך הקודש המסורה לנו מדור דור, לתפארת אבות.

פרק שביעי

במושא הצבור

בפתיחה לפרק „על משמר הקדש“ הזכרנו את חלקו של רבי בן-ציון ביסוד אגודת „בני תורה“ להגביר פעלים לתורה ולתעודה. מתעודה אחרת אנו למדים על „חברת משמורים“ שנוסדה על ידו, והימנה משתמע שהוא עמד בראשה. בפנקס תקנותיה של חברה זו, רשום לאמור:

„אחרי שנתייסדה החברה משמורים בשכונתינו „ימין משה“ ע”י הר”ר בן-ציון יאדלער נ”י בתקנות קבועות, הדורשים מעט עבודה להחזקת החברה, ולמען הקל על הרב”צ נ”י, הסכימו כל באי חברתינו לברור מתעסקים, לנהל את החברה, ואנחנו הח”מ אשר יצאנו כוורים עפ”י הגורל, החלטנו למנות את ר’ מרדכי שפירא נ”י ואת ר’ אהרן ווינאגראד נ”י אשר בשם „שומרי תקנות“ יקראו, והם ישגיחו בעינא פקיתא שתתנהג החברה עפ”י תקנותיה, ופעם בחדש יתאספו עם הר’ בן-ציון נ”י, לפקח על עניני החברה הצריכים חיוק, ואי”ה בחוהמ”פ הבע”ל יעשה קלפי חרשה, והבוררים אשר יעלו או יראו אם להחליף את שומרי התקנות, או שישארו על משמרתם, עד חוהמ”ס, וכן בכל חוהמ”מ. ובאעה”ח מוצש”ק אור ליום א’ פ’ ויחי ה’ לחדש טבת תרס”ג.“

בפרוץ מלחמת העולם הראשונה אף נשלח רבי בן-ציון בשליחות חכמי ורבני ירושלים לאיסטאמבול (היא קונסטנטינופול) בירת הממלכה העותומנית, כדי לבקש הקלות ובקשות עבור החכמים מבני ירושלים, לומדי הישיבות, כדי לשחרר אותם מחובת השרות לצבא התורכי.

בימי המלחמה העולמית הראשונה, כאשר מבחוץ שיכלה חרב ומתדרים אימה, הוסיף רבי בן-ציון לעמוד על משמרתו, ובחדש כסלו

תרע"ה אף נתכנסו ביוזמתו ראשי הכוללים בעיה"ק להבטיח את המשך ההשגחה על תרומות ומעשרות וכו'.

נוסף על עמידתו על משמר הקודש, נטל חלק בארגון פעולות עזרה לעזרת בני ישיבות בירושלים שנמקו ברעב ממש, וכאן הפעיל רבי בן ציון את קשריו עם המושבות החדשות, וד"ר יעקב טהון, מנהל המשרד הארצי-ישראלי ביפו ששימש כעין מרכז לשוב החדש, אף מסר לידי ר' בן-ציון את קריאתו מיום י"ג מנ"א תרע"ז לבני המושבות לבוא לעזרת בני הישיבות בירושלים כדלהלן:

„המצב הקשה של המשבר הנוכחי, אשר רוב תושבי ירושלים סבלו ממנו, השפיע ביחוד לרעה על בני הישיבות. מקורות הכנסותיהם נסתתמו. הקשר עם המנדכים בחו"ל, שהיו מחזיקים בהם בשנים כתקונן, נפסק. נשפחות רבות של תלמידים ומורים נעזבו ע"י מפרנסיהן, ונשארו בעוני ובמחסור.

עתה התאחדו הישיבות בירושלים וכחרי בועד שבראשו עומדים ה"ה הרב דב עפשטיין והרב זאב שחור, כדי שידאג להם ולקיום תלמידיהן ומוריהן. הועד הזה פונה לבני המושבות, בבקשה שיכואו לעזר לבני הישיבות עתה, בזמן הגירון והבציר: מעשה טוב יעשה כל מי שיפריש למטרה זו את תרומתו כפי יכלתו“.

ביחוד גברה פעילותו לאחר מלחמת העולם הראשונה, שזעזעה את בית ישראל, שכן בתקופה זאת גבר המאבק בירושלים, כאשר היהדות התרדית נלחמה על עצמאותה מפני החוגים הלאומיים, שהשתלטו על חיי הצבור, וניסו ליטול תחת חסותם גם את המוסדות הדתיים, רבנות וכו'.

כאשר נדמו התותחים לאחר המלחמה השתנתה דמותו של בית ישראל בעולם כולו. מסך הברזל ירד על רוסיה וניתק מגוף האומה כשלושה מיליון יהודים, רובם ככולם שומרי אמונים ונאמני מורשת, ובשנים אלו נראו פירותיה של ההשכלה החילונית, לניתוק הדור הצעיר מדרך אבות, ובקהילות רבות בחו"ל באירופה המזרחית עלה מספרם של הפורקים-עול על שומרי האמונים.

פגעי הזמן שערערו את קהילות ישראל בגולה פגעו בעקיפין ע"י הפסקת התמיכה גם ביישוב היהודי באר"י וכאן נוספו בשנות המלחמה מגיפות הדבר, התרעב, שששו שמות בקרב היישוב היהודי וביתוד במרכזי היישוב הישן. שרידים דלים בלבד נשארו בארבע ערי הקודש: ירושלים, תברון, צפת וסבריה.

מאידך הגבירה התנועה הלאומית את כוחה, ועם מתן הצהרת בלפור ע"י הממשלה הבריטית אף זכתה למעמד רשמי בארץ, ותוך הדגשת מעמדה זה הגיע ד"ר ווייצמן, מנהיג התנועה הציונית בימים ההם, להטיל את מרותו על הארץ ותושביה. כמדינאי מפוכח נשא את עיניו להשתלט על מוסדות החינוך.

מתוך הנחה — שהיא נכונה כשלעצמה — כי תלמודי התורה אינם יכולים להתקיים ללא עזרה מן החוץ, בטות היה כי יאסוף אותם כאסוף ביצים עזובות, ואם החינוך יהא בידיו ובהשפעתו, הרי דור העתיד יהא כבר ברשותו ולפי רוחו.

הוא הודיע איפוא על נכונוהו להתזיק את תלמודי התורה כיתר בתי הספר החילוניים, וכאן המשיך רבי בן־ציון את מלחמתו לביצור החינוך הישן.

כתנאי הימים ההם שררה בציבור הירושלמי אנדרלמוסיה לא מועטת. היו כאלה שעמדו בתוך החומות והטילו בליסטראות כנגד המגינים על החומה, דוקא הם הרחיקו לכת בהתנגדותם. מעולם לא גילו מנהיגי החוגים הפשרניים יכולת יתרה בשטחי פעולתם הם, אך מאידך היתה עינם צרה בתצלחת מוסדותיה של היהדות החרדית העצמאית.

רבי בן־ציון התגייס לעמידה נאמנה על משמר היהדות החרדית במאבקה על זכויותיה. אף נבחר כנציגה לכנסיה הגדולה הראשונה של אגודת ישראל העולמית, שהתכנסה בוינה באלול שנת תרפ"ג.

בתקופת מאבקה של היהדות החרדית על זכויותיה, להבדל מעדת „הערד הלאומי“, נמנה רבי בן־ציון בין הלוחמים הנאמנים שעמדו לפקודת רבי יוסף־חיים זוננפלד, שהתיצב בראש שומרי החומות בירושלים.

כימי השלטון הבריטי נאלץ בחוקף תפקידו לפנות לעתים לשלטונות
בעיני התקנת עמודי הערובין בצדי הדרכים וכו', והוא נענה בכל שעה
שהיה זקוק לעזרתם בעינים אלה.

כתר מלכות

ביום ד' ב' סיון תרצ"ז בשעה 11 לשעות אר"י
4¹ 2 איחודית ש"י הערים

ביום הכתרת הוד מלכותו
אדונינו הקיסר
ג'ורג' השישי יר"ה

ידרוש

הרה"ג ר' בן ציון ידלר שליט"א ס"מ רמתא

במאה שערים מצר בית והכנסת ישועות יעקב
בענין כבוד מלכותו ובבוד אדה"ק ושמחת החג

ותפללו ברוב עם הדרת מלך בשלומה של מלכות
ובשלום כל משפחתו הרמה

ביום וכיבוש תישע יהודה וישראל ישכון לבנת אמן

לכבוד הקיסר הברוני

בטוב ירושלים

כמקובל בקהילות ישראל השמיע רכי בן-ציון בתוקף תפקידו כמגיד מישרים את דבריו לכבוד השלטונות, וכיום ב' בסיון תרצ"ז — במלאת כ"ה שנים להכתרתו של המלך ג'ורג' השישי — נתכנסה עצרת כבוד בחצר בית הכנסת „ישועות יעקב" במאה שערים, ואף נתפרסמו מודעות על כך.

Mr. Ben-Zion Adler,
Yemin Mo'ete Quarter,
Jerusalem.

לכבוד
ר' בן-ציון ידלר,
טכונת ימין מטה,
ירושלים.

Government of Palestine

*In replying to this
letter please quote the
date and reference
number.*

X/25/27/II

*Chief Secretary's Office
Jerusalem,
Palestine*

27 במאי, 1937.

ארוני,

נצטוית' ע"י הנציב העליון לאשר אם קבלה

מכתבך מיום 12 במאי, 1937, ולהביע לך בשם הוד מעלתו

רנשי הוקרה על איחולך הנאמנים לכבוד הכתרת הוד

מלכותו המלך.

1937 27

המזכיר הראשי,

הנציב העליון מביע רחשי הוקרה — בעברית...

[קנח]

מ ר ק ש ב י ע

Government of Palestine

*The following is the
letter which goes the
date and reference
number.*

X/25/37/II

*Chief Secretary's Office,
Jerusalem,
Palestine.*

27 May, 1937.

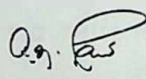
Sir,

I am directed by the High Commissioner
to acknowledge the receipt of your letter dated
the 12th May, 1937, and to convey to you an
expression of His Excellency's appreciation of
your loyal wishes on the occasion of the Coronation
of His Majesty the King.

י ש מ,

Sir,

Your obedient servant,

fz CHIEF SECRETARY.

...ובאנגלית

רבי בן-ציון שהעביר את איחוליו לנציב העליון, קיבל את תודתו
על המזכיר הראשי.

לאחר התחלפות השלטונות בא"י לא היסט רבי בן-ציון להתיצב
במני השלטונות ובשנת תשי"ז כאשר הוקמה „ועדת חקירה לבירור
מאורעות השבת“, פנה אליה רבי בן-ציון, ומסר פרטים בקשר לפעולתו על

[קכט]

משמר הקדוש (ראה נספח). וכך צמד על משמרתו עד ימיר האחרונים מתוך התמסרות לשמירת קדושת ירושלים.

* * *

בשליחות ראשונה לחוץ לארץ

בסוף שנת תרע"ד, כאשר טורקיה הצטרפה למלחמת העולם והאנגלים עלו על ארץ ישראל, החלו השלטונות המקומיים לשלב בצבאותיהם את היהודים. בהתאם לחוק שוחררו כל ראשי הדת, ה"חכמים", מלצאת בצבא, וכל שהשיג את תעודת ה"חכם" לא התייצב, אך היה מן ההכרח שאיש אחד יצא לאיסטמבול כדי להפגש עם ה"חכם באשי", חכם תיים נחום ולבקשו שיעזור להשיג שחרור זה גם עבור בני הישיבות בירושלים, ולהמציא להם את תעודת ה"חכם".

רבני וחכמי הישיבות בירושלים הטילו, איפוא, את התפקיד עלי, לנסוע לאיסטמבול, כדי להשתדל לפני ה"חכם באשי" בענין זה.

ויהי בראשונה היה הדבר לשחוק בעיני החדשים, כאמרם בלעג, "הנה ר' בן-ציון יאדלער, הבטלן, בעל הפיאות הארוכות, יסע להשתדל לפני הממשלה, ועוד יתראה עם ה"חכם באשי", היושב בכבוד מלכים", אך אנכי שמתי מחסום לאוני ופי, ונעניתי לבקשת הרבנים ונסעתי.

ותהלה להשי"ת שהצליח דרכי, ומיד ברדתי מהספינה באיסטמבול פגשתי ביהודי אחד, סתושכי העיר, שנתן לי שלום בסבר פנים, וארחני במלונ, ועוד הודה לה' שזיכהו במצות הכנסת אורחים.

(1) זכורים לטוב הרבנים ר' שאול זאב גולומב ור' מרדכי בער ז"ל, שהתעסקו במסירות נפש ממש בענין הצלת בני הישיבות מעבודת הצבא. ובימי הערדי מארץ ישראל קבלו עליהם את ההשגחה על הפרשת תרומות ומעשרות ועל תיקון העירובין (הערת המחבר).

שליח נאוני ירושלים — בימי העמידה

כשנהתי קצת ממורח הדרך שאלני למשרת בואי וסיפרתי לו את כל הענין, וכי מעונין אני להתראות עם ה"חכם באשי". הוא יעין לי להתנהג כאן בדרך כבוד, כדי לעורר רועם מכובד. כך, למשל, יעין לי שלא ללכת ברחוב לבדי, ללא משמש, וכדומה. ברוב טובו הציע את עצמו לשמשני ולהוליכני לבהכנ"ס הגדול שבעיר להתפלל, אולם משהבחנתי שרהיטי בהכנ"ס מסודרים כמנהג הריפורמה, מיד עקרתי משם את רגלי ופניתי לבהכנ"ס אחר.

למחרת הלכתי להתראות עם אחד מנכבדי העיר, המקורב לשלטונות, משלא מצאתיו בביתו השארתי את שמי בידי מזכירו, כדי שיאמר לאדונו, שרוצה אני להתראות עמו, וכן להוסיף כי לא יכולתי לחכות לו, מכיון שזמני קצר ועוד נאלץ אני ללכת עתה ל"חכם באשי".

כאשר הגעתי לביתו של ה"חכם באשי" קבלני בכבוד גדול. בעוד אנו יושבים ועוסקים בשיחת נימוסין, נשמע צלצול הטלפון והיה זה קולו של האיש הנכבד שבקרתיו בביתו ולא מצאתיו. ועל כן הודיע ל"חכם באשי" שהוא ממתין לי ושאתדל לבוא אליו במקום.

מה' יצא הדבר, שהודעת אותו נכבד שהוא ממתין עלי, עשתה רושם עז על ה"חכם באשי", שלא ידע על ביקורי בביתו של אותו נכבד. הוא נענה לכל דברי, ובעז"ה"ש נתקבלה בקשתינו לפני הממשלה ויהי לנא.

עוד בהיותי באיסטמבול ומתכוונן לחזור לא"י, פרצה המלחמה בכל תוקפה. גם שם נשמעו קולות וברקים מהפצצות והיריות במיצרי הדרדנלים והסביבה הקרובה, ולא ידעתי לשית עצה לנפשי כיצד לחזור לירושלים, עד שבאו אלי מתושבי העיר ואמרו לי: "למה תשב פה, הלא הנך יכול להציל את נפשך בשובך לירושלים, ושם הרי ביתך ומשפחתך", והם הוסיפו שהסכנה גדולה גם בנסיעה על הים.

ימים נוספים של סכוכה עברו עלי במצב זה, ותהלה להשי"ת הטוליכני מעודי, שהזמין לי ספינה שהלכה לארץ-ישראל, והסכנה בה היתה מועטה ביותר בעז"ה, שכן מעליה התניסם דגל לבן, המראה שפניה לשלום, וחזרתי בשלום לירושלים עיר הקודש, והרכנים ובני הישיבות ציפו לכואי בציפיתם לשמוע מה פעלתי וכאשר סיפרתי לפניהם את הדברים שמחו שמחה גדולה.

תביעתי להבטחת שמירת שבת

ובשרות במושבות החדשות

בשובי מביקורי במושבות הגליל העליון והתחתון, יחד עם

משלחת הרבנים: כאשר ראיתי כמו עיני את הנעשה במושבות, ובפרט במושבות הגליל, חילול שבת, מאכלות אסורות, והפריצות רח"ל, ההלטתי להתחיל מיד בפעולות הצלת.

נוכחתי לדעת מה רבה התביעה מכל אחד ואחד, וכל שכן מן הרבנים, לפעול בין אחינו בני ישראל, לחיזוק הדת, אשר כמה וכמה גדולות ונצורות יכולים לעשות בזה.

ומה רבה התועלת שהיתה לי בזה, שראיתי את הדברים הצריכים תיקון מקרוב, וקשרתי קשרים הדוקים בין יושבי המושבות והמון העם, ובין ראשי העדה.

שלחתי מכתב לאוסישקין, המנהל של ה"קרן קיימת", שיש לי אליו דבר נהוץ בענין ישוב הארץ, ובקשתיו להקציב לי זמן ומקום ואכזא לדבר עמו.

אחרי ימים אחדים קבלתי תשובתו, אך התנה עמי, שכל השיחה תהא בלשון "עברית", וכאשר נפגשתי עמו ספרתי לו מעשה, כהקדמה לדברי:

"ברוסיה נישאו פעם זוג עניים צעירים, ששפת דיבורם היתה כרגיל "אידיש", מאמע לשון". לאחר נישואיהם התחיל הבעל לשלוח ידיו במסחר, והתצלחה האירה להם פנים, עד שנעשו לעשירים מופלגים, והחלו להתנהג על פי ה"מאדע", עד שהתביישו לדבר בשפת אמם ב"אידיש", ודיברו רק בלשון רוסית.

עבר זמן מה. האשה הגיעה עד משבר, והגיעה שעתה ללדת. הביאו אליה את הרופא המילד, הלה הגיע מיד אולם הסתין לטפל בלידה. האשה היתה צועקת מכאביה וכל דבריה בלשון רוסית, אך הרופא עדיין עומד מן הצד, עד שהבעל נאלץ לצאת מגדרו, ופנה לרופא בבקשה לקדם את הלידה ולהקל על יסוריה, אך הרופא הסביר לו לבעלה, שעדיין לא הגיעה שעת הלידה. האשה הוסיפה לצעוק, ועדיין הרופא מסתין, ורק כאשר נשמעו אנקותיה באידיש, "אוי, מאמע, העלף מיר", קם הרופא וניגש

(2) ראה להלן בפרק שמיני: "גשר בין הישוב הישן והישוב החדש".

לטפל בה, באמרו: הניעה שעת הלידה, שכן עכשיו כאשר צעקה בשפת אמה, מן הלב היא צועקת'..."

ומטעם זה אמרתי לו לאוסישקין, "גם אנכי אדבר באידיש, כדי שיהיו דברי יוצאים מן הלב ולא מעושים, כדבריהם".
 "המאמין אתה כמי שאמר והיה העולם?" פניתי אליו בשאלה, והוא ענה בחיוב.

שוב שאלתי: "המאמין אתה בדברי חז"ל, דע לפני מי אתה עתיד ליתן דין והשבון, ושאתה אוסישקין, תעמוד לדין והשבון על כל מעשיך?" ואף כאן השיב אוסישקין בחיוב.

טענתי עם אוסישקין: "הרי נסעתי בגליל ההתתון ובגליל העליון, ובכל מקום שהגעתי והתאכסנתי, הרי כאשר הצעירה המבשלת היתה חושבת שאני רוצה להשתמש באיזה כלי מהמטבח, אמרה לי המבשלת: אדוני הרב, סכין זה אינו בשבילכם, קערה זו אינה בשבילכם, ודי למבין, וזה הישוב של ארץ ישראל?". הוא ענה לי שגם הוא אינו אוכל שמה, אבל הם אינם שומעים לו, לעשות מטבחים כשרים ושמירת שבת.

אמרתי לו: "המסיף הראשון היה צריך להיות בכתב החוזה — כי הרי אתם שנותנים להם אדמה והפרידות וכל המכשירים — שיתנהגו על פי תורה, ואם יהיה כתוב בו יהיה כל הסדר אחרת, והכל יהיה על פי כשרות".

המשכתי לדבר עמו דברים כדרבנות, ואלה תוכן דברי: "יתכונן נא אוסישקין ויאמר מה יענה ליום דין, על מה פעלת כל-כך הרבה רעה בחיך, גרמת לחורבן והרס הדת ביושבים בא"י, על ידי חילול שבת, גידול ואכילת שפנים, ישובים של תערובת צעירים וצעירות, ישובים שאין בהם לא ביהכנ"ס ולא מקוה טהרה, אוי לך שע"י זה גלינו מארצנו ככתוב, "ולא תקיא הארץ אתכם", הנה עברתי בארץ לארכה ולרחבה וראיתי היאך אתם מכשילים את ישראל באיסורי סקילה וכריתות רח"ל, ועתה באתי אליך למחות על כך, כדי לצאת ידי חובת מחאה, וראה הוהר הזהרנוך. אני עשיתי את שלי, אוסישקין יעשה את שלו".

ותהלה להשי"ת שפעלתי המעט, ומאז החלה הקרן-הקיימת להכליל בהזוי מכירות הקרקע שלהם, תנאי לשמירת שבת, ואע"פ שהיה הדבר רק לפנים, ובעוה"ר לא קיימו תנאי זה, ראיתי בדבר זכות לעצמי, כי עדיין יזכר שם יום השבת.

כן נפגשתי עם ה' נוט הידוע, בעל סינימה "ציון", ודברתי עמו דברים קשים בנידים על הפריצות והכיעור שהביא על ירושלים עם הסינימה שלו, ובאחרונה גם חילול שבת במכירת הכרטיסים, והזהרתיו כי דמו בראשו. הוא הבטיח לי למנוע חילולי שבת, ואמנם קיים.

בשליחות ירושלים לכנסיה הגדולה

בחדש אלול של שנת תרפ"ג עמדה להתקיים בעיר ווינה הכנסיה הגדולה של "אגודת-ישראל". וכפי שנקבע ע"י המארגנים שכל מדינה ומדינה תשלח נציגים לכנסיה, בחרו בי אנשי ירושלים לייצגם שם. כן היה רצוני עז להתראות עם כל גדולי ישראל, שעמדו להשתתף שם בכנסיה. לא רציתי לצאת שוב מא"י לחו"ל, ועל כן שאלתי את זקן רבני ירושלים הגאון רבי יצחק-ירוחם דיסקין זצ"ל, והוא הטיל עלי חובה לנסוע לכנסיה שכן אנכי מכיר את מצב הדת בארץ ישראל הרבה יותר מהאחרים, והוסיף באזני בזה הלשון: "מקנא אני בכל האנשים שיזכו לעמוד במחיצתם של כל גדולי ישראל בכפיפה אחת".

אף הגאון ר' יוסף-חיים זוננפלד האיץ בי לנסוע, וכך יצאנו לווינה יחד עם כל המשלחת, בהשתתפות הגאון ר' מרדכי-לייב רובין הראב"ד של העדה החרדית, הרה"ג ר' משה בלויא והרה"ג ר' רפאל קצנלנבויגן, הרי"ל חאניז, ועוד.

וחיובא רמיא עלי לספר את הנם שעשה עמי הקב"ה בנסיעה זו, בעת שנסענו ברכבת מא"י למצרים. מכיון שמקומות הישיבה בקרון בו נסענו היו גדושים, רציתי לעבור לקרון השני,

בו היו מקומות פנויים. המעבר בין קרון לקרון היה מכוסה בנדרים, אולם במקום בו עברתי ושמתיו את רגלי, לא היה הכיסוי מהודק היטב, וכך נפילתי בין שני הקרונות, ורק החבילה הגדולה עם הטלית ותפילין שהיתה בידי, היא שבלטה למעלה ומנעה את נפילתי על פסי הרכבת. אחזתי בה בחזקה, אולם הרכבת הוסיפה

רבי משה בלוי, ממנהיגי תיחדות החרדית בארץ-ישראל

לנסוע במהירות, וכך הייתי תלוי רח"ל עד שאפס כחי. סכנת מוות נשקפה לי וכבר קראתי „שמע ישראל". בדרך נס הרגיש בזה הרה"ג ר' רפאל קצנלנבויגן והוציאני מן המיצר. „חסדי ה' כי לא תמנו, כי לא כלו רחמיו".

באותה שעה קיבלתי עלי לשמור מאד פי ולשוני בעת דרשותי כאשר אספר על מצבם של יושבי ארץ הקודש, ואף בענינים שאהיה נאלץ לדבר אשתדל שלא לפגוע בכבודו של איש, כמו שאמר הכתוב „שומר פיו ולשונו שומר מצרות נפשו".

בשכוע ההוא בו נסענו, התקיים גם קונגרס הציונים בעיר קרלסבד. חברי ובראשם הגאון ר' מרדכי-לייב יעצוני לנסוע לשם, כדי למחות ולדבר על לב הצירים התמימים הנאספים שם, לקול קריאת ראשי הציונים, לספר להם על מצב ההרס, שהביאו ראשי הציונים על אר"י.

כיון שרכו עלי הפצרות חברי הסכמתי להפנות את צעדי לקרלסבד. כל נוסעי הספינה השתתפו בהוצאות הנסיעה לקונגרס. ביום ג' כ"ה מנחם אב הגענו לווינה, ולמחרת ביום ד' נסעתי ברכבת המהירה לקרלסבד.

בעיר זו היו אזרחים מרובים, עד שלא עלתה כידי להשיג בעל הבית ירא שמים שיבשל עבורי לכבוד שבת, ונס במלון היהידי שבעיר, שהיתה לו תעודת הכשר מהרב, לא יכולתי לפמוך עליו ולאכול שם. ונצטערתי מזה הרבה. עודני עומד ומצטער, בא לפני בעל המלון והודיעני שהגאון מחוסט רבי יוסף צבי דושינסקי וצ"ל, (לאחר מכן רבה של ירושלים) נודמן אף הוא לעיר ומתאכסן במלוננו. מכיון שפנהגו של הרב שהוא בודק בעצמו את סכין השחיטה למאכלו, יעצני לבקר אצלו, ובוודאי אסתדר שם על נכון.

תיכף זמיד הלכתי לבקר את הרב דושינסקי. הרב שמח בי שמחה גדולה, על שזימן לו הקב"ה אורח יתודי מירושלים. גם קיים בי „שאלו שלום ירושלים“, שאלני וחקרני על מצבנו בירושלים ובארץ-ישראל, ואני ספרתי לפניו את מטרת בואי לקרלסבד.

בשבת קודש אחה"צ דרשתי שם בבהכ"נ הגדול לפני קהל רב, ואחר השבת נפגשתי עם הרבה מהנאספים והוכחתים בפרטות על השתתפותם בעניני הציונות. וגם ספרתי לפניהם מהחורבן שעשו הציונים בא"י. כפרט בענין החינוך בכתי ספר ונימוניות שלהם, חילול שבת ופריצות, וגם על מה שהקימו לאחרונה את המטבח הגדול בירושלים עבור הפועלים וכולו על מאכלי טריפה.

רבי יוסף צבי דושינסקי, רבה הראשי
של היהדות החרדית בארץ-ישראל

מיד ביום א' ר"ח אלול נסעתי משם למרינבד, כי שמעתי
שהאדמו"ר מבעלז הגה"צ ר' יששכר-בער והאדמו"ר ממונקאטש
הגה"צ ר' חיים-אלעזר זי"ע, שוהים שם ומאד איוותה נפשי
להתראות עמם.

האדמו"ר רח"א שפירא ממונקאץ' (מימין)
בשיחה עם הג"ר מאיר שפירא מלובלין

האדמו"ר
רבי יששכר-דוב רוקח, מבלז

באתי למרינבד ומיד פניתו למקום האכסניה של האדמו"ר
מבעלז. בעז"ה קבלני בסבר פנים יפות, ושווחתי עמו זמן רב.
בתוך הדברים שאלתי אותו לדעתו על „אגודת ישראל“, מדוע הוא
עומד מרחוק ואינו נותן ידו להתאחד בה? ואמר לי בזה"ל „מתירא
אני מאד מן החדשות, וכל החדשות שנתחדשו בימינו סופם
לא טוב היה“.

בהמשך שיחתנו נשאלתי על מצב הדת בירושלים ומשלום היראים ומענייני המושבות, וספרתי לו כפי ידיעתי בדברים אלו. כן שאלני על פעילות „אגודת ישראל“ בירושלים בחיזוק הדת וכאן אמרתי לו שבאמת ירושלים אינה צריכה לחיזוק מצד „אגודת ישראל“, ורק כשתובעים משהו מהממשלה בכתב הכתוב על פירסא של „אגודת ישראל“ ובשוליה מופיעה חתימת הגה"צ רבי יוסף-חיים זוננפלד, מתהשכת הממשלה יותר בדרישה המוגשת אליה.

שיחתנו נמשכה עד הצות ולבסוף אמר לי בזה"ל: „מעולם לא שמעתי מליטוואק דברים של יראת שמים כגון אלה“, ובקשני שאתראה עמו גם למהרת לאחר מעריב, וכן עשיתי בעז"ה. אח"כ תזרתי לווינה וכיום ד' ג' אלול נפתחה הכנסיה ע"י זקן גאוני ישראל, רבי ישראל-מאיר הכהן בעל ה„הפץ היום“ זיע"א. זוכרני שפתח בפסוק „לא תעלה במעלות על מזבחי“ (שמות כ), ופירש שרמוז בזה שלא יתפאר האדם במעלותיו, והמשיך ואמר שזה שבחרו בו לפתיחת זו, ביודאי מצד זקנותו, ולא משום מעלותיו ותשיבותו, ואיה"ש אפשר שכנסיה זו תהא

מעמד פתיחת הכנסיה הגדולה של „אגודת ישראל“

(3) לאחר פטירתו ביום כ"ב מרחשון תרפ"ז, כשהגיעה הידיעה לירושלים הספרותי הספר גדול וספרתי לפני הקהל את דבריו שאמר לי, מדוע לא הצטרף ל„אגודת ישראל“ וכן למדתי מוסר השכל מיראתו מן התרשנות (הערת המחבר).

רבי ישראל-מאיר הכהן מראדין, בעל „חפץ חיים”

אתחלתא דגאולה דהלא אמרו „אין ישראל נגאלין אלא בתשובה“, והאיך יכולים כל ישראל לעשות תשובה בבת אחת ובזמן אחד, אלא שהדבר יכול להיות רק מתוך כנוס כעין זה, שיש כאן צירים מכל פנות היהודים שבעולם, ובעת שיחזור כל אחד ואחד לכיתו ולעירו, ויעשה שם נפשות לתשובה בבת אחת ובזמן אחד, תבוא גאולת ישראל בעז"ה.

בסיום דבריו בקש מכל הנאמנים שכל אחד יקבל על עצמו לנסוע לכל הפחות המישים מיל פכיכות עירו, כדי לדרוש ולעזור על חיזוק הדת, ויקויים בנו דברי הו"ל: „המוכח את הרבים וכות הרבים תלוי בו“.

כן נבחרה שם „מועצת גדולי התורה“, היינו שכל שאלה שתהיה בהנהלת „אגודת ישראל“ הם יפתרו אותה. ועלתה אז על

רב"צ (משמאל) בשיחה עם רבי איסר-זלמן מלצר, שכיהן בסוף ימיו כנשיא „מועצת גדולי התורה“

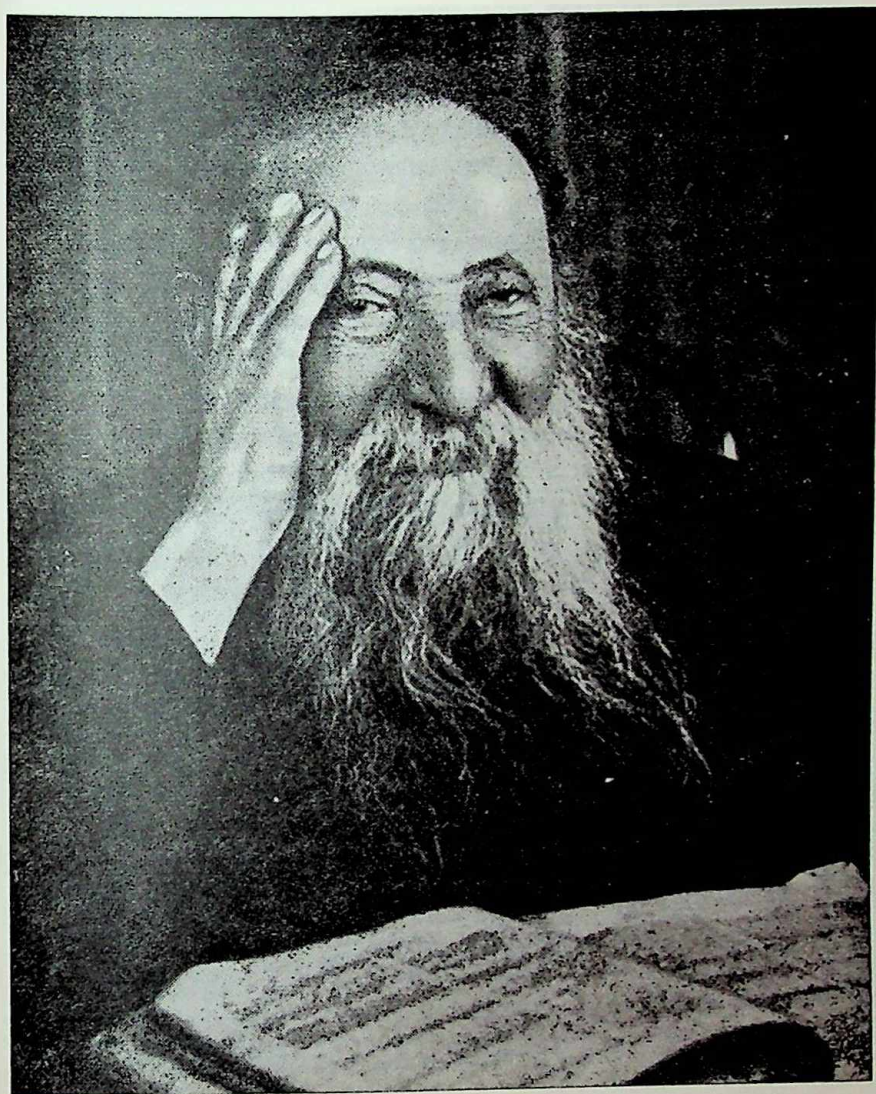
השלחן שאלת החינוך, היינו שידוע שבכל מדינה יש לה חינוך בפני עצמה, ר"ל שאינו דומה החינוך הירושלמי לחינוך של ליטא או פולין, והחינוך דליטא ופולניה אינו דומה לחינוך גרמניה, וכעת שכולם קשורים באגודה אחת, מי נדחה מפני מי, ועל כן קיבלה המועצה החלטה מפורשת שלא יבטל חלילה שום חינוך קודם של מדינה אחת את החינוך של מדינה אחרת, אלא אדרבא החיוב של מנהלי „אגודת ישראל" הוא לחזק את החינוך שהתנהג עד כעת, ואין רשות חלילה לאנשים שבאו ממדינה אחרת, לשנות את החינוך במקום שכאו, באיזה אופן שיהיה, אפילו כקוצו של יוד, כי אין רשות להקל במקום שההמירו.

כיום א' נפגשתי שם לשיחה עם הגאון ר' חיים עוזר גראדזינסקי מוילנא וצ"ל, וכתוך הדברים, כששוחחנו על משרתי כמגיד דמותא ירושלים, ותוכן דרשותי, ספרתי לו שישנם הטוענים על קיצוניות מרובה בדרשותי, ולכן שאלתיו מה דעתו עליהם. לאחר ששמע קצת מהוכנן, אמר לי שחובה מוטלת עלי לדרוש אך ורק בדרך זו, וגם לזעוק מרה על החידושים בעניני הדת, בפרט בענין החינוך.

ואמר לי: „אתם מחוייבים לדרוש כפי דעתכם, שכן כל אחד מישראל יש לו חלק בתורה, ומי שיש לו כשרון לפרסם את דברי התורה עליו לעשות זאת, על כן אתם מחוייבים לפרסם דעתכם, כי גם לכם יש חלק בחינוך לא פחות מכל הרבנים, ולא תפחד לקול המון בלל, ואני אומר לך בפירוש שאם חלילה אחדש דבר בחנוך נגד ההנוך שקיבלנו מאבותינו, עליכם לפרסם ברבים שזהו נגד התורה“.

אח"כ נכנסתי אל הגאון הצדיק בעל ה„חפץ חיים" וצ"ל, וספרתי לו שבעוה"ש מקיים אני זה הרבה שנים את דבריו, ונוסע לערי ומושבות ארץ ישראל לחזק את תושביהם לשמירת התורה והמצוה, ושמח כי הרב שמחה גדולה.

(4) אחרי פטירתו כיום ה' מנחם אב ת"ש הספדתיו הסמך גדול, וחורתי לפני הקהל על דבריו הקדושים (הערת המתבר).

רבי חיים-עוזר גרודזנסקי, מוילנא

ביום ב' הגיע תורי להופיע בפני הכנסיה הגדולה כנציגה של ירושלים עיה"ק. בפתח דברי מסרתי לפני הנאספים את דברי הגאון ר' יצחק ירוחם דיסקין, שאמר לי לפני נסיעתי „אני מקנא בנאספים שיוזכו לעמוד בבפיפה אחת עם כל גדולי ישראל". לאחר שמסרתי את ברכת גדולי ירושלים לכנום, הצעתי לפניהם שכל הנאספים ישגרו ברכה לגדולי ירושלים והצעתי נתקבלה בתשואות הן ובקריאות „יחי".

פתחתי בפסוק „ברוך הבא בשם ה' ברכנוכם מבית ה'" (תהלים קי"ח), דמקרא זה צריך הכנה, שהתחיל בלשון יחיד וסיום בלשון רבים, ופירשתי שהיו ישראל עושים חבורות חבורות ומשגרים אחד מן החבורה לבית המקדש, עם נדרים ונדבות בשם כולם, ובהעדרו מעירו היו בני החבורה מטלאים את מקומו כדי שיהא לבו סמוך ובטוח. כשהיה הראשון חוזר היה השני נוסע והראשון ממלא עבודתו, וכן השלישי וחוזר חלילה, נמצא שיש לכולם זכות בנסיעתו של האחד לכהמ"ק, ודבר זה היה דוד המלך משבח „ברוך הבא" לשליח, ו„ברכנוכם" למשלחים והמסייעים אותו „מבית ה'", כי לכולם יש זכות בזה.

וסיימתי : גם היום אקרא עליכם פסוק זה „ברוך הבא בשם ה', ברכנוכם מבית ה'" — „ברוך הבא" לנציג תיחיד מכל עיר ועיר, ו„ברכנוכם" כל השולחים והמסייעים.

בשבת שלאחר הכנסיה הגדולה, דרשתי שם בבמה"ד הגדול הנקרא „שיף שול", עד שעת מנחה גדולה, שכן מנהגם היה לאכול את סעודת החמין, דהיינו ה„טשאלנט" וה„קוגל", אחר מנחה גדולה, ובאמת שהיו שם אנשי העיר מהדרים מאד לענג את השבת. ויקויים בנו במהרה מה שאנו מתפללים בתפילת שבת קודש : „קדשנו במצותיך ותן חלקנו בתורתך וכו', וטהר לבנו לעבדך באמת, אמן".

רבי ישעיהו פירסט
רבו של ביהמ"צ „שיף-שול" בווינה

נספחות

תקנות חברת משמורים

שתיקן רבי בנציון זצ"ל בשכונת „ימין משה", ירושלים

- (א) הלילה נחלק לשתי משמרות, בקיץ יהיה משמר הראשון מתחלת שלש עד חמש וחצי, ושני מחמש ומחצה עד אור הבקר, ובחורף יהיה משמר הא' מתחלת ארבע עד השעה שבע, ומשעה הנ"ל עד שעה עשירית.
- (ב) ואין בעלי המשמר יכולין להפטר ממשמרתם בלתי אם ע"י אונס ח"ו דמוכח לה"ראש דגל" אשר במשמר זה.
- (ג) בעלי הלימוד יתעסקו ויתנו רק בלימוד תוה"ק ועבודת ה', כל אחד מאשר חננו ה', ולא יסיחו דעתם לדברי חול וח"ו לדבר בטל והבאי, שלא יצא שכרם כו'.
- (ד) החברה הק' תתנהג עפ"י שנים עשר ראשי דגלים, אחד ר"ד בכל משמר.
- אנחנו הח"מ הסכמנו בנפש חפצה, להיות כל אחד מאתנו נעור חצי לילה בכל שבוע, בלי נדר, לבוא ללמוד בבהמ"ד „בית ישראל" בשכונת ימין משה מה שלבו

מ ר ק ש ב י ע י

חפץ, ומאתנו יראו וכן יעשו גרי השכונה, ואין שום אחד בן חורין להפטר מזה, וכ"א ירשום בע"ה באיזה משמר הוא בוחר, ואם יארע אונס אשר לא יוכל לקיים ללמוד באשמורה שבחר, יהיה יכול להתחלף עם אחר, אך לא יעבור השבוע מבלי לימוד משמר, ערך חצי לילה, ובעה"ח בחדש כסליו תרס"ג לפ"ק, אור ליום ו' משמר א'.

הק' ארי' ליב גאדליב בלי"נ	יצחק חגיז
הק' חיים נוטליב בלי"נ	הק' יודא דרייער
אליעזר מנחם גאלדברג	אליעזר הלוי

* * *

חילופי מכתבים עם הגרי"ת זוננפלד

ב"ה יום ד' וישלח שנת תרפ"ד

שלום וברכה למעלת כבוד הנאון הצדיק המפורסם, נר מערבי, פאר הדור מוה"ר יוסף חיים זוננפלד שליט"א, אחדשה"ט באהבה רבה כראוי לו בקודש.

ראשית כי ת"ל החוה"ש אתי, יתן ה' לשמוע ולהשמיע כל טוב. שנית כי דעתי לנסוע עוד למדינת טשעכעסלאבקי, ובסת נחוץ לי את תעודות הדר"ג שליט"א, אך יוכל להיות שאיזה אנשים יש שאומרים שע"י נסיעתי יוזק חלילה את קופת רמבעה"ן, לכן מצאתי בי חובה להודיע להדר"ג שליט"א שחלילה לי לגרום שום היזק או גרמא, אדרבה עד כה היה כל התביעות שלי רק לחזק את הישוב הישן ולומדי התורה היינו קופת רמבעה"ן, ובארתי לפניהם את צער ולחץ של לומדי תורה, ולהדליק בלבם שלהבת ה', להחזיק את קופת רמבעה"ן, וגם לענין חיזוק בתים, וגם זה יכול להיות שכל הכסף שיקובץ מאלו מקומות יהיה בעד אנשי כולל „שומרי החומות“, כי מאי נפקא מינה, רצוני הוא רק בנין ארץ הקודש בחינוך הישן, ואקוה לה' שהנסיון יעיד על זה, שיתרבה סכום הנתינות בכל עיר ועיר, ואחר זה יתנו לי אנשי הכולל תודה וברכה מה' ית"ש לער, ותמכתי יתדותי על מאמר רו"ל „דברים היוצאין מן הלב נכנסים ללב“. ובסת יקבל הדר"ג שליט"א את דברי האמיתים היוצאים והנאמרים באמת, ומלתא דעבידא לנלווי לאו משקרי אינשי, ויטהר ה' את לבנו לעבדו באמת.

כן אשאל מהדר"ג שליט"א את דרך ה', כי פה רצה ד"ע דוקא שאני אשתדל גם כן בעד „בית ונחלה“ וה"ד אמר לי שנטשכוסלבקיה שם כבר משתדלים בזה, אם מפני שמימי לא עשיתי שום פעולה על הדבר שלא ידעתי אותו באמיתות, וזה „בית ונחלה“ אין אני יודע מה טיבו הרוחנית, והגשמיות אמר לי שהדר"ר וואלך יודע מזה, ואם לא אשתדל גם בשביל „בית ונחלה“ לא יחזור „וזה ישראל“, ואמרתי לו שאני לא אעשה פה שום פעולה, בלא דעת הדר"ג „שאל אביך ויגד לך“.

[ק מ ז]

לכן אבקש מהדר"ג שליט"א בטובו להשיבנו את דרך הי"ת, ובכלל העיקר השתדלות ב"בית ונחלה" החליטו פה כל אנשי הוועד, להמתין על תשובת הדר"ג וכבר כתבו להדר"ג את שאלתם ובטח ישיב הדר"ג את דעתו בכבוד, לכן אדרש גם כן מהדר"ג להשיבני את שאלתי. דברי עבדו המצפה לברכתו ולתשובתו ומכבדו כערכו הרמה בקודש.

בן ציון יאדלער

* * *

תשובת הגרי"ח זוננפלד זצ"ל

בעה"י ירושלים עה"ק תובב"א יום ב' לסדר וארא בני בריתי לפ"ק.

חיים ברכה ושלום וכ"ט סלה מציון לכבוד הרה"ג נכבד בשמו, שפתותיו שושנים דרשו נעימות, להשיב לב הבנים לאביהם שבשמים כש"ת מהר' בן-ציון יאדלער נ"י בן לאותו צדיק הרב הג' זצ"ל, אשר השתדל כל ימיו בקודש, להרבות תורה ויראת שמים, והניח ברכה אחרי חבור נעים ונחמד על המד"ר, מלבד שארי חי' זי"ע, ויזכה להוציא כלי למעשהו כראוי לו ולזכות את הרבים, וימצא כרכה והצלחה לשוב מהרה לעה"ק תובב"א.

נועם מכתב ימינו הניענו אתמול לעת ערב, לאחר תפלת המנחה, בהיותי בבהמ"ד, ולאחר תפילת מעריב בכואי לביתי קראתי אותו בשים לב, הנה דבורי שהיה יותר טוב אם היה נמצא בעה"ק ת"ו, המה פשוטים, אם כי גלוי השכינה לצורך ישראל, ובכל זאת מעולם לא זזה שכינה מכותל המערבי, והגם שיש גם בנולה צער בנפש, ליודע ומרגיש שהשכינה הק' שרויה בצער, ותהלה לה' בני ארעא קדישא עם בני בכל אין דינם אחד, ואצל עם הקודש בגולה, אשר חסרונו ניכר, במקומו הרי הוא צער כפול, וידע רמע"ב העיקר בכל הענינים לעשות הכל לש"ש, ובמקום שיש לחוש אפילו בצד רחוק לגרום חילול ש"ש או חילול שם אה"ק ועה"ק תובב"א, ראוי להתרחק ולהזהר בהירות יתירה, גם לרבות במקום שיש לחוש, אולי ע"י איזה מעשה לגרום היזק ליושבים בקודש, אפי' על צד הרחוק, חלילה לשים יד בזה, אולם במקום שימצא ששם שמים יתקדש, ולעשות דברים לשם פעלם, לעשות נחת רוח לפניו, אין לפנינו בזה לחשוש, ובלבד שידע כוונתו רצויה לפני כוחן לב וכליות ית"ש. בכך יתנהו השי"ת לחן ולחסד לעשות רק מעשים טובים כאלה, ולזכותו להשיב רבים לתורתו ועבודתו ית', כאשר באמנה אתו, וישוב מהר לעה"ק לשמחת לב אוהביו ומוקיריו.

כעתירת לב ונפש דוש"ט כ"ה המצפה לישועה קרובה

הק' יוסף חיים זוננפלד

פרק שמיני

גשר בין הישוב הישן והישוב החדש

מעולם לא חדלה חיבת הקודש מלפעם בלב כל יהודי שומר אמונים למורשת אבות. שלוש פעמים ביום היה נושא את עיניו בתפילה „ולירושלים עירך ברחמים תשוב“. מאז חרבה עירנו ושמם בית מקדשנו, לא חדלו בני עם קדוש לשאת את עיניהם אל ארץ הקודש, ארץ אשר עיני ה' אלקינו בה, מראשית השנה ועד אחרית שנה.

בכל דור ודור נמצאו יחידים, בודדים, אחד מעיר ושנים ממשפחה, אשר התגברו על המכשולים שעמדו לפניהם, ועלו אל הקודש לרצות את אבניה ולחונן את עפרה.

חיבת הקודש מחד והגברת הרדיפות בארצות מזרח־אירופה מאידך, תרמו את חלקם להגברת העליה. לפני כתשעים שנה זרמו לארץ משפחות מתושבי רוסיה, פולניה ורומניה, ביניהם תסירים ואנשי מעשה שעקרו מארץ מגוריהם, בה התגוררו במשך שנים מרובות, ועלו לארץ, וברובם קיבלו את ברכתם של מוריהם ורבותיהם לפני עלייתם.

פרטים אלה חשובים ביותר לאחר נסיונותיהם של רושמי תולדות ארץ ישראל להפריד בין „הישוב הישן“ ו„הישוב החדש“, ויש ביניהם המנסים לנגח את הישוב הישן, הם אנשי ה„חלוקה“, כאילו התנגדו לישוב החדש. בחינה אובייקטיבית של העובדות חוכיח כי היוזמה ליסוד המושבות יצאה דווקא מבין חוגי היהדות החרדית, אם מבין שומרי תומות ירושלים בארץ ישראל, ואם מבין שומרי תורה ומצוח בחר"ל.

עוד לפני שהתנועה הלאומית של „חובבי ציון“ החלה בפעולה התישבותית, ועוד לפני פתיחת גלי העליה המוגברת מרוסיה, בעקבות הפרעות שפרצו במדינה זו, קמה בין חומות ירושלים העתיקה תנועה להתישבות הקלאית. המסרה המוצהרת על ידם היתה כלשון הימים ההם „להיות מעירים ומעיררים במעשיהם את שאר אחינו יושבי ארצנו הקרושה, כי הם יראו וכן יעשו גם הם, לתת לבם וידם לעבודת האדמה אשר עובדיה ישבעו לחם יגיע כפיהם, ולא יצטרכו עוד למתנת בשר דם“. הגאון רבי מאיר אויערבך, גאב"ד ירושלים ורבה של קאליש לפנימ, הצטרף לתנועה זו והעניק לה את חסותו.

באותן שנים החלה להתפשט גם בקרב בני ירושלים המגמה להרחיב את שטח ההתישבות היהודית והסיסמה היתה „הרחיבי מקום אהלך“. בשלב ראשון פרצו את חומת ירושלים העתיקה והקימו את השכונות הראשונות, הם פרברית הראשונים של ירושלים החדשה: „נתלת שבעה“ ו„מאה שערים“. כמה מחלוצי ההתישבות העירונית בירושלים לא הסתפקו גם בכך, והם נמנו בין מייסדי המושבה הקלאית הראשונה „פתח תקוה“.

לכשנרצה לדעת מה היתה מטרתם של מייסדי „פתח תקוה“, נסתכל נא בשער „ספר התקנות“ בו צוינה המטרה „לכבוש הדרך לשוב אחינו באה"ק. על מנת לעבוד את ארמחה ולקיים המצוות התלויות בה, למען תרום קרן ישראל בכבוד“. התנאי הראשון שהמתישבים נתחיבו בו היה „ראשית דבר יראת ה', שיקבל כל אחד מהחברים על עצמו, לקיים המצוות התלויות בארץ ע"פ המורה אשר יורהו חכם העדה“. וב„ספר התקנות“ משנת תרמ"א נדרש כל אחד לחתום: „קבלנו עלינו לקיים את כל המצוות התלויות בארץ, והפרשת ונתינת תרומות ומעשרות בלי שום ערמה ומרמה והוראות היתר כלל, רק תמים נהיה להפריש ולתת המעשר והתרומה כד"ת“. „בכל דבר שיש מחלוקת הפוסקים ישאלו לרבני ירושלים האשכנזים וכן יקום, ואין רשות לשום אדם להקל או להחמיר“.

הם הקימו את בתיהם במרחק גיאוגרפי מירושלים, אך הקשרים עם בני ירושלים לא נותקו. אחד הסעיפים המחייבים בתקנות פתח תקוה קובע „ראשית חובת הדרים למנות עליהם ת"ח מומחה, אשר רבני ירושלים היו סמכו ידיהם עליו, ותהי המשרה על שמו. לדון דיני ממונות בד"ת ולפקח

ביתר שאת על שמירת המצוות התלויות בארץ, אשר הלכותיהן מרובות ויודעיהן מועטים".

לנוכח התחייבויות אלו קיבלו את הסכמתם וברכתם של רבני ירושלים, כהעודתו של בי"ד הגדול בחורבת רבי יהודה חסיד: "ראה ראינו את מוסדות החברה, "אגודת מיסדי הישוב בפתח תקוה ת"ו", וקראנו את כל תקנותיהם, ראינו את הדרך אשר בחרו להם וההתנהגות אשר קבלו עליהם, להתנהג בהם וללכת בה, ראינו ושש לבנו, כי אנחנו רואים אם יהיה הי"ת בעזרתם ויעמוד לימינם, להוציא את מחשבתם לאורה, תשועה גדולה תצמח מזה לארצנו הקדושה".

והדברים לא נשארו על הכתב בלבד. הקשרים בין פתח תקוה ו"מאה שערים" הלכו והתהדקו, ומן הענין לצטט את דבריו של אחד מרושמי הקורות המתאר, כיצד הובל היבול הראשון שגדל באדמת פתח-תקוה לירושלים: "התבואות של סלומון ושאר חברי ירושלים, וכן המעשרות מחלקו של גוטמן, העמיסו על גמלים להובילם בטכס יפה ירושלימה, ובשכונת "מאה שערים" פינו בית גדול, שאליו הכניסו את התבואות ואת המעשרות. היום ההוא עשה רושם כביר על כל תושבי ירושלים, שיצאו בהמונ מן העיר ל"מאה שערים" לראות במחזה".

ובעקבות פתח תקוה נוסדו מושבות נוספות ע"י העולים החדשים שהגיעו לארץ הקודש לבנות אותה ולהיכנות בה. ושוב נציין כי מייסדיהם של רוב המושבות החקלאיות היו יהודים יראים ושלמים, שעלו לארץ הקודש לעבדה ולשמרה, ובספרי התקנות של המושבות הראשונות בולטים הסעיפים המחייבים משטר יהודי מלא, כולל סמכות מחייבת של התורה בחיי הכלל והפרט. עם יסוד המושבות, אף הוקמו בהם תלמודי תורה, שהלימודים התנהלו ברוח החינוך המסורתי להמשך מסורת אבות, אולם במשך השנים נפגע המצב הרוחני במושבות החדשות בזרם החילוני וחל שינוי מכריע בצביונם של המושבות החדשות. בראשונה התמוטטו מוסדות החינוך התורני ובמקומם הוקמו בתי"ס חילוניים, שהעניקו לילדים חינוך חפשי, בכוונה תחילה להוריד אותם מן הדרך הישרה.

רבים מבין המתיישבים שעלו ארצה על דעתם הם ובאמצעיהם, ובמדת האפשר ללא עזרת אחרים, לא תיארו לעצמם את הקשיים המדוכים שיעמדו בפניהם, ומשניכחו לדעת כי לא יוכלו לעמד בכוחות עצמם, נאלצו להשלים בהכרח עם אפטרופסתו של הברון אדמונד די (בנימין בר' יעקב) רוטשילד. הברון זכה ובצדק לתואר „אבי הישוב“, שכן מסור היה בכל לבו ונפשו למען ישוב ארץ ישראל, ומסירותו זו באה לידי ביטוי בהבטחתו להחזקתם המלאה של המתיישבים כמושבות החקלאיות החדשות בארץ, ואת הבטחתו זו קיים הלכה למעשה במשך עשרות כשנים.

בהזדמנות אחת הצהיר הברון כי אחת ממטרותיו בישוב ארץ היתה „להבטיח את עתיד היהדות“, אולם עושי דברו, המה פקידי הברון, לא הבינו את התפקיד אשר הוטל עליהם וע"י התנהגותם גרמו לחיכוכים רציניים עם המתיישבים, ולא במעט הפריעו להתפתחותם הכלכלית. וסכסיכיהם אלה הלא הם רשומים בקורות ההתישבות בארץ ישראל.

אפטרופסתם של פקידי הברון היתה לרועץ ביתוד בשטח הרוחני, וזו פרשה שרושמי הקורות לא עסקו בה, שכן השתלטותם על עניני החינוך גרמה לערעור מעמדן הרוחני של המושבות ולהידרדרותם ההדרגתית של המושבות מבחינה חורנית.

פקידים אלה היו אמנם אגרונומים מומחים, אך הם לא הבינו לרוח ישראל, ובתפקידם לחנך את המתיישבים בעבודה חקלאית, חרגו ממסגרת סמכותם והתערבו גם בעניני החנוך, במגמה לחנך את הדור הצעיר לפי רוחם. כאמור, הקימו המתיישבים עם עלייתם „חדרים“, חזמינו אליהם „מלמדים“ על מנת לחנך את ילדיהם ברוח מסורת אבות, אך פקידי הברון עודדו בתי ספר חפשיים, ולדוגמא נציין את חובת למד השפה הצרפתית שהוטלה על הדור הצעיר, ומאידך חוסלו ה„חדרים“ המלמדים פוטר.

בראשונה נעשה הדבר מטעמי קימוץ כלכלי, כביכול. לא נשכרו מלמדים מיוחדים, והשוחטים נדרשו ללמד גם את הילדים. המתיישבים נאלצו איפוא להתזיק את המלמדים ללמדרי הקודש על חשבונם. לעומת זאת הוחזקו המורים החפשים על ידי הפקירות, וכך נתחנך הדור החדש במושבות ברוח התרבות הצרפתית. המוכשרים שבהם אף נשלחו להשתלמות נוספת בסריו „על חשבון הברון“.

בתקופה זו נראו כמושבות יהודה והגליל בני „העליה השנייה“, שפרקו עול מלכות בגולה ובאו לפרוק עול מלכות שמים גם בארץ הקודש, והיו ביניהם שראו מ„חובתם“ לעשות מעשים כדי להרגיז את היהודים הנאמנים, ושילוב גורמים זה גרם לראשית המרד הרוחני במושבות החדשות ורבים רבים נפלו בנופלים מבחינה רוחנית.

בני ירושלים ניסו להציל את המצב ויסדו אגודת „שומרי תורה“, שמטרתה היתה לשגר מלמדים למושבות החדשות לחינוכם התורני של תינוקות של בית רבן. במושבות יהודה, כגון: פתח תקוה, ראשון לציון, רחובות, עקרון וכו', נוסדו תלמידי תורה לפי מסורת אבות. במשך שנים מועטות התפתחה אגודת „שומרי תורה“ וקיימה רשת מסועפת של מוסדות הנוך חרדיים במושבות הישוב החדש.

זכור לטוב רבי זרח בראווערמאן ואתו רבי בן־ציון יאדלער ויתר פעילי חברת „שומרי תורה“, שפתחו בהקמת מוסדות חנוך תורניים כדי להציל את הנוער מפני הזרם החילוני. הם עמדו במאבק רציני ביותר נגד התקיפים, ולא הסתפקו בהצלת הדור הצעיר, אלא השתדלו לשפר את המצב הרוחני בכלל, וכך אנו מוצאים כפנקס הפרוטוקולים של האגודה התשאית „אגודת בני תורה“ בירושלים, שרבי בן־ציון נמנה בין חבריה הפעילים, כי בישיבה מיום כ' ניסן תרס"ד, נתקבלה פניית ועד „שומרי תורה“ לשגר מורי הוראה מבני ירושלים למושבות החדשות ועשרה מבני האגודה נבחרו להשתלם בהוראה, כדי שיהיו מוכנים לנסוע למושבות יהודה והגליל.

כוונתם של מייסדי האגודה „שומרי תורה“ היתה לטובה, אך הבעיה הכספית היתה בעוכריהם, שכן בהיותה מבוססת על התנדבות אישית, ללא מכשירים לגיוס כספים וכו', לא יכלה לקיים על חשבונה את בתי הספר שלה. היו מושבות, בהם הסתפקה בשיגור „מלמד“ שנועד ללמד לימודי קודש תומש ותלמד, בעוד שאת לימודי החול למדו מפי המורים החילוניים.

מלמדים אלה אמנם נתקבלו בסבר פנים יפות ע"י ההורים, ששאפו לחנך את בניהם כיהודים נאמנים, אולם המורים החילוניים, שנשכרו ע"י

פקידי הברון להורות לתלמידים למודי חיל, לעגו להם והפריעו להם במלאכת הקודש אשר מלמדים אלה נטלו על עצמם מתוך מסירות מופלאה. משה סמילנסקי מתאר את המורה הירושלמי: „מורה הדת” — כמו שקראי לו — שהיה „ממונה על התלמוד”, ומוסיף לספר כי „שעות למוד אלו היו מוקדשות לבדיחות הדעת. התלמידים היו מתקלסים במורה הירושלמי, והלה היה מתחנן על נפשו בדמעות. האכזרים הקסנים שהוסתו ע”י מוריהם החילוניים. ככל מה שהלה היה מתחנן יותר, היו מקניטים אותו יותר”. לא היתה איפוא תועלת מרובה בהוראת לימודי הקודש במוסדות החנוך החילוניים.

בתקופה זו יצר רבי בן־ציון שנמנה בין החברים הפעילים של אגודת „שומרי תורה” את הקשר עם המושבות החדשות בכל אזורי הארץ. בארץ יהודה ובשפלה, בגליל העליון והתחתון, וקשרים אלה הלכו והתהדדו, לאחר שרבי בן־ציון נתמנה ע”י רבני ירושלים כממונה הראשי על תרומות ומעשרות.

בגנזי רבי בן־ציון נמצא עדיין חשבון ההוצאות של „הועד לחווק הדת”, בו מובאת „הקאנטא נסיעות הרבנים והרה”ג ביד”צ ספרדים ואשכנזים מפה ומיפו ת”ו ונסיעות המשגיחים שנסעו ליפו והמושבות: מוצא, הר טוב, רמלא, באר יעקב, סאראפענדי, לוד, מקוה ישראל, פ”ת, רא”ל, ואדי חנו, רחובות, עקרון, קאסטינא, קאסרה, עגלה לנסיעת הרה”ג ר”ח זאנפלד ור”מ ליב רובין עם ר’ בן ציון יאדלער למוצא ע”ד ערלה וכלאים — — ט”ז תמוז תרס”ח; נסיעה להר טוב ה’ אלול תרס”ח, הרה”ג ר’ ליפמאן דוד ור”מ טאגיר ור’ נחמן בהרה”ק ווידאל עם ר’ בן ציון הנ”ל במסע”ב הליכה וחזרה, עגלית להבאן וטל”ג תמורים להר טוב מהסטאנציא והוצ’ אש”ל, עגלות מהבאן לירושלים חזרה, פארטא וחילוף מטבע, מזוזות לאנשי הר”טוב העניים אשר לא שילמו מתירן”.

נוהג היה רבי בן־ציון לפקוד את המושבות החדשות מתקופה לתקופה. בנועם מרבדותיו היה דורש לפנייהם דברי חיוק ועידוד, להתחזק מעמד לנוכח הזרמים התילוניים השוטפים כל חלקה טובה, פעילותו ליצור את הגשר בין הישוב הישן והחדש הגיעה לשיאה, כאשר ארגן את נסיעת הרבנים ההיסטורית בשנת תרע”ד, השנה האחרונה לפני מלחמת העולם

316

የገቢት ጥቅም

19

[קנו]

חיבת ארץ הקודש באה לי בירושה, כי נפשי ורצוני לנסוע תמיד לערי יהודה ולהמושבות, לא לשם כבוד ולא לשם ממון, רק כדי להתראות עם אחינו ולדבר עמם באהבה עזה ובלהבת אש, בענין קיום התורה בארץ הקודש, הנם שבזמן שאני רואה ושומע את המצב האיום לגבי עויבת התורה והמצוות, בודאי צערי מקרר אותי מחיבתם.

לאחר שהתחלתי לדרוש ברבים בירושלים עיר הקודש וראיתי שהפך ה' הצליה בידו, בעזרתו ב"ה, נשאתי לבי לנסוע למושבות א"י, כדי לעזור את לב אחינו האיכרים לאביהם שבשמים.

וראשית דרכי, שמתו פעמי ל"גוה שלום" אשר ביפו, כי כבר הייתי מוכר שם, וכשהתכוונתי שם בצרכי הדת, ראיתי שאין שם מקוה טהרה כלל, אע"פ שהיה הדבר נחוץ שם מאד, וכעזרת ה' מצאתי שם איש אחד כנפשי, ה"ה בצלאל לפיון, שקבל על עצמו להקים מקוה טהרה שם, וכבר קנה טגרש עבור זה, אך מהמת הסרון כים, התנהל הענין בכבודות, והחלטתי להיות לו לאהייעור כזה, ולשם כך הייתי שם כל הימים שבין כסא לעשור, ודרשתי שם בכל בתי הכנסיות על ענין גודל נהיצות המסכה טהרה בשכונת. ותהילה לה' שעזר קודם יום הכיפורים הביא כל אחד את חלקו, והמקוה הוקמה על תילה, ורק אז חזרתי לירושלים. וכיון שראיתי ולמדתי כי יכולים לפעול במצב הדת גדולות בנסיעות מעין אלו, שוב עלה על לבי לנסוע מעכשיו למושבות הרי יהודה ונסעתי לראשון לציון, לרחובות, לעקרונ, לגדרה, לקסטינא, לפתח תקוה ולבני ברק, לנחלת גנים, לכפר סבא ולחדרה, לזכרון יעקב ולעתלית, ודרשתי בבתי הכנסיות שם, ובעז"ה גם נסיעותי אלה היו לתועלת רבה.

(1) בנו של ר' פישל הכהן לאפיון. מראשי הישוב בירושלים. בנו ר' בצלאל עבר ליפו, וכאן נמנה בין עסקני קהילת יפו למען המסדרות התורניים. ראה לעיל בפרק "מגיד מישרים". וראה עוד: "זכרון לחובבים הראשונים", חוברת ב'.

וכך היה סדר נסיעותי מחוץ לירושלים: מירושלים הייתי נוסע בקרון הרכבת עד רמלה, ושם היה מחכה לי ערבי אחד שנשכר ע"י השו"ב של רמלה, והוא היה לוקח אותי על המורה, ומסיע אותי למושבות השונות, ושם הייתי שוהה מיום ראשון עד יום השני. הערבי בעל החמור, היה ישן במושבתי, ובכל בוקר היה מסיע אותי בחמורו ממושבתי אחת אל אחותה, ולפעמים כשלא הספקנו להגיע למושבתי מטרת דרכי, הייתי ישן בכפרי הערבים, כי לא היה שום פחד מפניהם בימים ההם.

ואודה את ה' בכל לבב, שנתן כי דעת אמת בימים ההם, שלא ליהנות כלל מאנשי המושבות, כדי שלא יראה הדבר כמי שמקבל טובת הנאה עבור הדרשות, ובכל נסיעותי הייתי נוטל עמי פת ולפת, ואף כלי שתיה שהייתי מביא עמי מביתי, ורק כוס תה הייתי שותה אצלם, לפעמים, כדי לכבדם.

באותם זמנים נתקיים בי „טוב אחרית דבר מראשיתו“, כי בעודי בילדותי רגיל היה רכי נחום רוגוזניצקי, הממונה על המקואות בירושלים מטעם הגרש"ס, לקחת אותי לעזרה, בכל פעם שהיה הולך להכשיר מקוה, אע"פ שהיו אז בישיבת גדולים וטובים ממני. כמובן שכשעות אלו היה משוחח עמי על כל הדינים והפעולות השייכים לזה, ודברים אלה עמדו לי עכשיו, ובכל מקום בואי הייתי מבקר מיד את כשרות המקוה ומתקן את הצריך תיקון. שנית לפעולתי בכל מושבתי, היתה לעיין בכשרות העירוב, ובתרכה מקומות לא היה עירוב כלל, ופדדתי זאת מיד. גם מתנה טובה נתן לי הקב"ה, והיא: הרגשה דקה בסכין השחיטה, ומיד עם בואי למושבתי בדקתי את סכיני השוחטים, והיה אם לא נמצא יפה, מסרתי זאת לרב הסמוך, שישים עין על כך וידע מה לעשות. באחד מביקורי בכפר-סבא מצאתי שם את המקוה פסולה, ועל כן דרשתי שם בשבת על ענין זה, בהדגשת חומר האיסורים

(2) חתנו של רבי זלמן חיים ריבלין, ומילא את מקומו כמנהל תלמוד תורה „עץ חיים“. וראה בספרו „חזון נחום“.

(3) ראה להלן במדק המיוחד לעניני ההשגחה על העירובין.

והמכשולים היוצאים מכך. בימים ההם היתה שם התעוררות לבנין בית כנסת, אולם לאחר ששמעו את דרשתי החליטו כולם לתת את הלקס לבנין המקוה, ועדיין לא היה הכסף מספיק, ועל כן נסעתי לפתח תקוה, ועוררתי את הגבירים מר אליהו דינוביץ וחתנו מר הנוך מלור, ובע"ה נתנו לי כל אחד עשרה פונט להוצאות הבנין.

נסעתי לירושלים ולקחתי עמי את הרה"ג ר' שלמה לייב אליעזרוב, מלפנים רב בחברון, שהוא היה יודע ורגיל לעשות המקוה כפי הראוי, בבשרות וביופי, בן לקחתי עמי את הרב צימרון מפתח תקוה, ונסענו כולנו לכפר סבא, ובנו מקוה חדשה בתכלית התידור והיופי, ובמעשה זה נזכחתי לדעת עד כמה גדולה הפעולה שיכולים לפעול בדרשת התעוררות אחת.

באחד מימי חודש מנחם אב דרשתי ליד הכותל המערבי, בענין טהרת המשפחה, ואחר שגמרתי את דרשתי, בא לפני איש אחד מבין השומעים, ומען בפני: „רבי, אתם מעוררים הרבה, אכל אין בידינו לקיים. הנה אנכי דר במושב „הרצליה“ ואין שם מקוה טהרה כלל.“ בשמעני את דבריו הבטחתי לו שאי"ה בהקדם אסע לשם לעורר את הציבור בענין זה, אך כעוה"ר, מיד כאשר האיש הלך ממני, שכחתי את הבטחתי, ורק לאחר חדשים, בין כסא לעשור, נזכרתי מזה.

בשנה ההיא חל יוה"כ להיות ביום השני בשבת, והיה הדבר קשה מאד לנסוע. אמרתי בלבי: איך אבוא להתוודות על עוונותי לפני המלך, בזמן שיש בידי להציל בני ישראל ממות לחיים? על כן החלטתי לנסוע מיד, ושמתי בצרורי לחם, בשר ודגים, כמנהגי ודרשתי שם בהתעוררות גדולה, ותהלה לה' ית"ש, שכל אחד מהבע"ב שם התחייב סך חמש פונט לבנין המקוה, ותוך זמן קצר עמד הבנין על תילו.

כהנה וכהנה היו פעולותי בנסיעות למושבות יהודה, שבהם עלה בידי לפעול גדולות ונצורות בעו"ה, אך למושבות הגליל לא נתן לי אאמו"ר רשות לנסוע, כי מתיירא היה מאנשים דלא מעלי שבמקומות אלה, שיפגעו בו, אך בחסדי ה' מצאתי גם לזה עצה.

באחד מן הימים עליתי לאבי מורי ובקשתיו רשות לנסוע
 לטבריה ולהשתטח שם על קבר אמי מורתי ע"ה. אחרי שקבלתי את
 ההסכמה על כך, נסעתי בחודש אלול לטבריה. התפללתי על קבר
 אמי שאצליח בדרכי, ומשם נסעתי למושבות שבגליל התחתון:
 יבנאל, כפר תבור, מנחמיא, מזרע, ותודה וה' ית"ש, נתקבלתי
 בכל מקום בסבר פנים יפות ובכבוד גדול. מקום לינתי בכל המקומות
 האלה היה בבית הרב או השוחט, ובכל מקום בואי היו האנשים
 תמהים על שאיני רוצה ליהנות מהם בשום דבר, אך כאמור,
 התחזקתי שלא לשנות ממנהגי.

כשבאתי לכפר תבור מצאתי שם אנשים שעלו לאר"י מעיר
 ביאליסטוק, ששמחו עמי מאד, ואמרו לי שזה להם כבר כחמש-
 עשרה שנה בארץ ישראל ועדיין לא שמעו כאן דברי אלוקים היום,
 כפי שרגילים היו לשמוע בעירם שבחו"ל.

כשסיימתי את בקורי במושבות אלו, נסעתי למירון, להשתטח
 על ציונו הקדוש של התנא האלקי רבן שמעון בן יוחאי זי"ע.
 ואתפלל שם, ואודה את ה' אשר הצליח דרכי, ומשם יצאתי לסיים
 את מסעי במושבות הגליל העליון: ראש פינה, משמר הירדן, יסוד
 המעלה ומטולה.

בשובי לירושלים עליתי לאבי ומפרתי לפניו את סדר נסיעותי,
 והוא נתנה מאד ושמח בי שמחה גדולה.

נסיעת הרבנים למושבות החדשות

להלן אעלה את מעשה נסיעת הרבנים למושבות א"י לחזק
 הדת, וכיחוד במצוות התלויות בארץ. היה זה מסע של תשובה
 והתעוררות, אשר סדרתי בשנת תרע"ד, ובו השתתפו ולקחו חלק
 הגה"צ ר' יוסף-חיים זוננפלד, הגאון רבי אברהם-יצחק קוק רב
 דיפו, הר"ר יונתן-בנימין הורביץ מנבאות אמשטרדם שכירושלים,
 והגאון רבי יעקב-משה חרל"פ מירושלים — זכר כולם לברכה.

סדרתי את הנסיעה לחודש ימים, והעלתי על הכתב סדר
זמן נסיעתם, לכל מקום ולכל מושבה, ופרסמתי זאת בהודעות
למושבות, כדי שידעו זמן הבקור.

והיה כבוד הרבנים בנסיעה זו ככבוד מלכים, מאן מלכי
רבנן, ולי נתנו המשרה להורות להם הדרך והשיטה, וקראוני בשם
„שר הדרכים“.

יצאנו ביום השני לפרשת „תולדות“ שנת תרע”ד, ולקחנו
עמנו כל כלי האכילה, כי היה בדעת הרבנים לבקר גם את בני
הקבוצות, אשר בעוה”ר אי אפשר להשתמש בכליהם.

בבסף הוצאות הנסיעה השתתפו יקב „ראשון לציון“ וקופת
פקידי אמשטרדם. נסענו ליפו, ומיפו לחדרה, ומחדרה לזכרון
יעקב, ובמושבה זו נתאכסנו בשבת פ’ תולדות אצל השוחט דשם
הרב ר’ גדליה ז”ל, שם נצטרף אלינו הר”ר חיים דב, שו”ב דמושבה
שפיה. כשהלכנו להתפלל שם בבהכנ”ס, ראינו והנה הבימה עומדת
ע”י ארון הקודש, כמנהג הריפורמה רח”ל, ולא באמצע, כנהוג
בישראל. הרבנים לא רצו להכנס לבהכנ”ס, עד שהכתיחו הנבאים
כי מיד אחר השבת, יתקנו את הדבר כדין, ובעו”ה קיימו את
דבריהם.

בשבת קודש דרשו הרבנים בבהכנ”ס, ובמוצאי שבת כינסנו
את ועד המושבה, ועוררנו אותם על הדברים הצריכים חינוך
ותיקון.

משם נסענו למושבה עתלית, ומעתלית לחיפה, ומשם לעפולה,
ומעפולה לקבוצת „מרחביה“ ולמושבות חיפה שאליהם נלוו אלינו
גם הרב ר’ ברוך מרכוס רב העיר חיפה, ואח”כ נסענו ממרחביה
לקבוצת תל עדשים, ומשם למושבה כפר תבור ולמושבות הגליל,
אשר אליהם נלוו אלינו הגאון ר’ משה קליערס וצ”ל, רבה של
טבריה.

(4) הוא חותנו של רבי נחום וויספיט, בנו של הגר”ד דוד בהר”ן וצ”ל.

(5) ראה תולדותיו בספרו של ר’ אהרן טורסקי „דמויות הוד“ (בניברק תשכ”ז)
פרק עשירי.

רבי משה קלירס, גאב"ד טבריה

וסדר פעולותינו במושכות היה כך: ביום בוא הרבנים תקעו בחצוצרות, כדרך שהיו קוראים לאסיפה, והיו האנשים מתקבצים לבהמ"ד, וגם הנשים מתקבצות לעזרת נשים, לשמוע הדרשות, ואח"כ עולים הרכנים לדרוש זה בענין שמירת שבת וזה בענין חינוך הבנים והבנות, זה בענין טהרת המשפחה וזה בענין מצות התלויות בארץ, ואח"כ עליתי אני לדרוש את סיכום הדברים.

והייתי אומר אז בדברי, שנמיעת הרבנים דומה לקונסוליום של רופאים לחולה שמצבו חמור רח"ל, שאז אין מספיק הרופא הרגיל, ואע"פ שאני מבקדם תמיד, הוכרחתי לסדר כעת נמיעה זו לנוכח המצב החמור.

יצאנו מכפר תבור ונסענו לסג'רה, ומסג'רה ליבנאל, ומפני שלא ניתן שם להשיג עגלה, נכנסו הרכנים ליבנאל רכובים על

בוסים, וגם בני המושבה יצאו לקבל פנינו רכובים בשירה ובזמרה, עד שאמרו אז „מי שלא ראה שמחה זו לא ראה שמחה מימיו“, ואותי קבלו בכבוד מיוחד כי אמרו „פעולת הרב יאדלער הוא זה“. ואמרו אז הרבנים בבדיחותא כי בנסיעה זו החלה להתקיים גבואת זכריה (זכריה יד) „ביום ההוא יהיה על מצלות הסוס קודש לה“.

ואת הטאי אזכיר, שקבלתי מכבוד זה שהלקו לי קצת גבוהות הלב, אבל מיד קבלתי עונשי ונפילתי מהסוס שרכבתי עליו, ונתקיים בי „משפיל גאים“, וכל השכת הזכרתי לשכב במטה ולא נשאתי את דרשתי.

לכבוד הרבנים שהמו בני המושבה אוזנים וטרחו בסעודות, ושמחו ממש כבשמחת תורה על שזכו לבקור זה.

במוצאי שבת קודש, ערכנו סעודת מלוח מלכה ברוב הדר, ואמר לי אז הרב קוק, שכבר יש לו הריווח מנסיעה זו, כי למד ממנהגי רבי יוסף-חיים זוננפלד, להקפיד ולאכול סעודת „מלוח מלכה“, מיד לאחר הבדלה.

לאחר שגמרנו הסעודה התאספו אנשי הועד ומכובדים מהסביבה, והרבנים דרשו לפנייהם על החובה להקפיד במצות התלויות בארץ, ובפרט בהפרשת תרומות ומעשרות.

וזכרתי שהיה שם במושבה אחד מן החדשים שכאמצע דרשתי של הרב מיפו התרים בדברים כנגד הפרשת תו"מ, וזעק „במקומנו לא יהיה בדבר הזה“, וכעס הרב מיפו מדבריו מאד וקללו נמרצות, עד שהגאון רבי יוסף-חיים הרגיעו ואמר לו: „עוד יראה הרב שאיש זה יחזור בתשובה, ויתן בעצמו את פירותיו לעשר“, ודברי הגר"ח נתקיימו במילואם, כי אחרי דרשות אלו בכואי למושבה זו לעשר עמד איש זה לצידי בכל הענינים.

והיה שם ג"כ איש פשוט שהזדקק ממקומו ואמר „אני מוחה מחאה נמרצה נגד האיש שאמר „הפרשת תרומות ומעשרות הוא דבר חדש, ואין לנו לקבל חדשות“, כמה דם של ישראל נשפך על הרגל האדום, „די רויטע שמאטע“, אם כי זה ממש דבר חדש אצלינו, ועדיין לא נצמח לנו פירות מזה כלל, עם כל זאת אנחנו

מוסרים נפשינו על זה, על אחת כמה וכמה הפרשת תו"מ שהוא ישן נושן, מימות יהושע בן נון, שהניח לנו את ארץ הקודש, ושמירת שבת הוא מימות משה רבינו ע"ה, כודאי אנהנו מחוייבים ללחוס בזה נגד אנשים שאינם יודעים איך לקיימם, וכן נקיים בעזר ה' לעמוד בכל תוקף ועוז, שכל איכר ואיכר מחוייב לקיים מצות הפרשת תו"מ". ובאלו הדברים נחה דעתו של הרב קוק.

אגב אוכיר מעשה נורא שקרה כיבנאל בבחור אחד ממשפחה מיוחסת, שעבר על כל התורה כולה בפרהסיא, וכל התוכחות ללא הועיל, ועל כולם היה עונה, "כל התורה והמצוה אינם נוהגים רק בחו"ל, אבל בא"י כבר נאמר, "וכפר אדמתו עמו", ומותר לעבור על כל העבירות שנעולם", כדברי החדשים, רח"ל.

ימים מעטים הסית שם בדברים, ואחר כך נהרג בידי רוצחים ערביים יחד עם שלשת חבריו, ונתקיים בו, "וכפר אדמתו עמו", והיה הדבר לפלא. ובוודאי היה זה זכות אכותיו הק', שלא הספיקו בידו להשתקע בחטאים.

כשסיימנו ענינינו כיבנאל, שם התאכסנו אצל השו"ב ר' מאיר עקיבא, המשכנו בדרכנו ונסענו לקבוצת "כנרת" ומשם לדגניה א', ב' ו-ג', שם ציפו לנו הצעירים והביעו רצונם לשמוע דברי אלקים חיים. משם נסענו למכרית ורכה של טבריה הגאון ר' משה קליערס ערך לכבודנו משתה, בישיבת רבי מאיר בעל הנס, בכבוד וכתפארת.

משם נסענו לעיה"ק צפת וגם הרב מצפת, הרה"ג ר' אברהם לייב זילברמן, ערך לנו סעודה גדולה, וכן נלווה אלינו בדרכנו לראש פינה.

בשבת קודש פרשת וישלח שבתנו כראש פינה, והיתה שם פירצה בכשרות של ניקור הכשר ודרשו הרבנים על ענין זה, ומיד עשו לתיקון הדבר.

מראש פינה נסענו ליסוד המעלה ומשמר הירדן, ומשם למטולה. ושם כיהן אחד הפוקרים כמורה לילדים, והיה מחנכם לכפירה ומינות רח"ל ומצחק מכל דרשות הרבנים, ובליצנות אחת היה דוחה מאת

תוכחות, וגם נגדנו דיבר בעזות רבה. כיון שהניע תורי לדרוש התכוונתי בדברי במיוחד לאיש זה.

ופתחתי בהא דאמרו כמדרש בפרשת נצבים „כששמעו ישראל צ"ה קללות, הוריקו פניהם ואמרו „מי יוכל לעמוד כאלה" ? התחיל משה לפייסן, „הרבה הכעסתם לפני המקום, ולא עשה אתכם כליה", והדברים תמוהים מאד, הנשמע כזאת שאב המוכיח את בנו, כשיראהו אח"כ מצטער על מעשיו הרעים, יאמר לו „אל תירא בני, הרבה הכעסת" וכו', ועוד שאח"כ פנה משה אליהם שוב בתוכחה ואמר להם „אם יש בכם שורש פורה ראש ולענה, והתברך בלבבו וכו' והבדילו ד'" וכו' ?

ובארתי את הדברים שהקב"ה מתנהג עם ישראל בחשבון פרטי וכללי, שבתהילה עושים למעלה את חשבון המצוות והעבירות של כל אחד ואחד, ואח"כ מחשבים עבירות ומצוות של כל ישראל יחד, ומצוה של אחד מישראל מגינה לפעמים על כל הכלל, ומובן שדבר זה הוא רק כשישראל מתאגדים ומתאחדים זה בזה, ובדברים אלו פייסן משה ואמר להם „אתם נצבים היום כולכם", כיון שכולכם היום מאוחדים ומאוחדים, ירחם הקב"ה עליכם, ולא יעשה מכם כליה ח"ו, שמצוה של האחד מגינה על חברו, ולהיפך, אך הזהרו פן יהיה בכם „שורש פורה ראש ולענה", שאינו רוצה להתאהד עם חבריו, אלא מסית ומדיח, „והבדילו ד' לרעה", לאיש כזה אין זכות קיום בעולם.

ותהלה להשי"ת שראו כולם איך שדברי נכנסו ללב האיש, כי ניכר היה בפניו הזעופים, שהיו לו הדברים כסטירת לחי.

באחת ממושבות אלו, כשבקרנו את המקוה מצאנו אותה לדאבון לב סגורה על מסגר, חלונותיה שבורים וכותליה מלאים קורי עכביש, וניכר היה בבירור שאין מבקרים בה כלל, רח"ל. הרבנים נתרגשו מאד. האב"ד דיפו דרש ואמר כי המושבה שיש לה מקוה כתיקונה, אך יש צעירות שאינן הולכות ל"ע למקוה, זהו נקרא עוונות פרטיות, אבל אם המושבה שאין לה מקוה כלל, או שהמקוה אינה מוכשרת ללכת בה, דהיינו שהתושבים אינם

משגיחים על המקוה, ואין מקבלים שום אחריות מזה, היא נקראת עיר הנדחת ל"ע, ורעדו כל תושבי המושבה כשמעם את דברי הרב.

וכן השמיעו הרבנים דברים חוצבים להבות אש, עד שממש רעדו בני המושבה לנפשם, ובע"כ תיקנו המקוה ורכים חזרו בתשובה שלמה.

בגמר הביקור במטולה חזרנו לטבריה, ומטבריה ליפו, ומיפו חזרנו לירושלים, ואיני יכול להעלות על הכתב גדול ההשפעה לחיזוק הדת שהשפיעה נסיעת רבנים זו בכל ארץ ישראל, ומה אמר כי בכל מקום בוואנו היו עושים כעין יו"ט, עד שהיו כולם בטלים ממלאכתם, והיו אומרים מי יתן והיה לנו ביקור רבנים כגון זה לכל הפחות פעם אחת בשנה, כי ראית פני הרבנים בלבד, עשה עליהם רושם כל ימחה, כי לעולם היו רגילים לראות במקומם רק פני גלזלי וקן ומגדלי בלוריות.

ועוד שנתגבר בזה כוחם של חרדי המושבות וירדה השפעתם של החפשים, בראותם כבוד מלכים זה שחלקו לרבנים, כי עד אז היו רואים רק איך שמכבדים למנהלים ודוקטורים שהיו באים אליהם לעיתים, וגם שהיו מלאים התפעלות מדרשות הרבנים אשר לא יסולאו בפז, נגד החינוך החפשי וחילול שבת, ובענין טהרת המשפחה והפרשת תו"מ וכו'.

אשרי עין ראתה כל אלה.

בעינינו אנו ראינו תועלת נסיעה זו, שאחריה קצרנו את פריה, ברוב המקומות בהם בקרנו, התקינו מקוואות כשרות עם מדורים להמם את המים, וכן הוקמו בכל המושבות ועדים לשמירת השבת ויתר עניני הדת.

ובפרט שחפץ ה' בידי הצליח והקימותי ארבעה תלמודי תורה בארבע מושבות, ושלחתי לשם מלמדים מירושלים: לזכרון יעקב, את ר' הלל ויספיש נ"י; ליבנאל — את ר' משה פרוש נ"י; לכפר תבור — את ר' יצחק כהן נ"י; ולראש פינה — את ר' מיכל שיפמן נ"י, ושלחתי להם סידורים, מנדבת קופת פקידים אמסטרדם. ר' משה

פרוש הצליח ביותר ביבנאל, וכמעט שלא נשאר שם ילד אחד בבית הספר החילוני.

כשהוקמה התלמוד תורה כראש פינה היתה שם אשה אחת אלמנה, שהוציאה את בנת מבית הספר ומסרה אותו לת"ת, ובאותו זמן היה שם מנהל הפקידות הד"ר קלבורנסקי, מתלמידי הישיבה הנודעת בליטא, ויהי לו הדבר לבזיון גדול, כי ילד זה יניק וחכים היתה. הוא שלח לקרוא את האשה ושאל אותה: „מפני מה הוצאת את בנך מבית הספר, הלא יש בו כשרונות מצוינים, ויכול הוא להיות מושלם בלמודו בבית הספר, משא"כ בת"ת", אך האשה ענתה לו בתום לבכה „רוצה אני שבני יהא גם בן ד"ר כמו קלבורנסקי, וגם הוא הרי לא למד אלא בישיבה, וכן שמעתי על כל מנהלי המושבות והדוקטורים, ואילו מבתי ספר אלו רואה אני שיוצאים מהם רק מושלמים בתאוות וב„פוטבול“ (—כדור-רגל), בחילול שבת ובפריצות“, וכה המשיכה האשה בדבריה עד שפני הד"ר חפוי.

מעשה במורה אחד מבתי הספר, ששלח מכתב להטבח, לשלוח לו בשר שאינו מנוקר, כי אינו חפץ בבשר מנוקר. המכתב הזה הגיע ליד השוחט הרב ר' מאיר הי"ו, ירא אלקים מרבים, והוא הראה אותו להרבנים, ובדרשותיהם הכיעו מחאה נמרצה על כך. ועוד פירצות רבות תיקנו בנסיעת הרבנים הלזו. סאו ועד עתה המשכתי בעזה"י לנסוע למושבות החדשות לדרוש בביהכנ"ס, וכן במקומות המרכזיים של המושבות, ללא שום קבלת פרס.

כסדר הזה דרשתי בכל המושבות. ברוב המושבות כרחוב שעל יד בית הכנסת, ובחדרה — ששם נמצא ביהכנ"ס מהצד, שלא במקום הילוך הרכים — דרשתי ליד בית המועצה, ששם מתקבצים הקהל לשמוע חדשות, וכן בעמק יזרעאל, בנהלל, כפר יחזקאל.

(6) על פרשת הסבל של הורי תלמידי תלמודי-התורה במושבות הגליל העליון. ראה בנספחות לפרק זה. על סבל ההורים והתלמידים של ה„חדר“ בפתח תקוה, וכן על התנכלויות פקידי ה„בארן“ ופעולות האגודה „שומרי תורה“. ראה עוד בספר „תולדות התינוך התורתי“ מאת א. סורסקי, פרק שביעי.

עין חרוד, תל יוסף, כפר גדעון, בלפוריה ותל עדשים. במקומות שבהם אין התקבצות אנשים בבית הכנסת דרשתי ליד המחלבה, ובאמת אף שדרשתי בלשון חיבה ואחות, אך בתוכם היו דברים קשין כגידון.

באחת משנות השואה דרשתי בעמק יזרעאל על ג' פשעי ישראל: (א) על החילול שבת שהיה בעין חרוד, בקהל גדול אלפי ישראל; (ב) על כזיון התורה שהחזירו ספר תורה ולא רצו לעשות "מנין" אף בשבת; (ג) על כינוס המומרות, שקיבצו צעירים וצעירות והיה חילול השם גדול. וכך אמרתי להם: "אתם מתפארים שיש לכם לב טוב, אהבת ישראל, איך יתכן כי בעת שדם ישראל נשפך כמים בנחל שומף, והיה לנו לכבות יומם ולילה על הללי בת עמי, אתם מתקבצים לתזמורות לתראות את השמחה שבלבכם, ואין אתם מרגישים בצערן של ישראל מאומה, סכורים אתם שבאתם לארץ הקודש רק לחלל שבת ולאכול שפנים, לחלל קדושת ישראל בטהרת המשפחה? לא כן, לא על זה באנו לארץ הקודש".

אספר לכם מעשה בקצרה — המשכתי בדברי — בעיר אחת חי איש עשיר גדול, ולו בת יחידה שהניעה לפרקה. כל צעיר שאביה רצה בו, אמרה: "איני רוצה בו", עד שבא צעיר אחד ממרחקים ומיד כאשר ראתה אותו אמרה לאביה: "בו אני רוצה". "בתי היקרה — פנה אליה אביה — מנין את יודעת מי הוא זה, והרי אין איש מכיר אותו?" אולם היא חזרה ומענה אל אביה, "אני רוצה בו בלי שום דיחוי".

"עשי כרצונך" — הפטיר אביה מתוך יאוש. הבת עשתה כרצונה ונישאה עם הצעיר. לאחר שישב עמה כשלשה חדשים, נתברר שהוא איש בליעל, נזל הימנה את כל הרכוש שהביאה מבית אביה, אף הכה אותה מכות אכזריות, והוציאה החוצה, באמרו: "לכי אל אביך".

כמוכן כי בשוכה לבית אביה לבקש את סליחתו לא היו פניה כמו לפני כן, בעשותה כרצונה לתת את לבה לאחר, ולא שמעה לאביה, על כן באה עליה כל הצרת הזאת.

„בתי — פנה אליה אביה — אמרי נא לי, מפני מה רצית בו?”

„אומר לך האמת — סיפרה לו — יש ספרונים מיוחדים לבני הנעורים, ששם מתוארות נקודותיו ותכונותיו של צעיר יפה. לגבי כל צעיר שהצעת לי הסתכלתי בספרים אלה, וראיתי שעדיין חסר לו שלימות נקודה, ורק בצעיר זה מצאתי את כל הנקודות הכתובות בספר, וכך נזכחתי לדעת שהוא מושלם ביופיו.”

„האם קראת את כל הספר עד סופו, בתי? — הוכיח אביה אותה והוסיף — כשאדם קורא בספר כגון זה צריך הוא לקרוא עד הסוף, והרי כתוב שמה, כי בסופו של דבר יתברר שהוא איש בליעל, שיקה את כל רכושה ויוציאה החוצה, ואם היית קוראת זאת, לא היית באה לכלל הצרה הזאת.”

כן, אחי היקרים, בשביל מה באנו לארץ הקודש? בשביל שזוהי ארץ אבותינו, והקב"ה נשבע לאבותינו שזאת הארץ ירושה לנו, ועל יסוד זה אנחנו באים לארץ הקודש, לזה אנחנו צריכים ללמוד את כל התורה עד הסוף. נזכור מה כתוב בתורה בענין מאכלות טרפות, שאסור לאכול שפנים, ומה כתוב אח"כ „לא תקיא הארץ אתכם”. כן בפרשת העריות, וטהרת המשפחה כתוב ג"כ „ולא תקיא” וכן בחילול שבת, ובפרט ששתי פעמים כבר השליך הקב"ה אותנו מארץ הקודש, בימי ירמיהו הנביא, וכיסי ר' יוחנן בן זכאי, לזה פלא גדול שכעת זיכנו הקב"ה לבוא בפעם ג', ואנחנו חזרנו לטומאתנו, לגדל שפנים וחזירים לאכלם, ואיננו מתביישים ממשח רבנו ע"ה.

נזכור מה היה בימי ירמיה הנביא, בזמן שאמר בשליחות הקב"ה, „כה אמר ד'", שמרו את התורה, שמרו את השבת ואם לא — יבוא נבוכדנצר ויחריב את ירושלים, ויגלה את יושביה לגלות, גם אז עשו הבחורים צחוק מזה, לא שמעו לו ואף ביוז אותו. מה היה הסוף: „בתולותי ובחורי הלכו בשבי”, כמו שאמר הכתוב, „בחורים טחון גשאו”, ואמרו חז"ל שהעמים על בתורים שקים מלאים חול והוליכם על האבנים ועל ההרים, יחפי רגלים.

אחי היקרים, לא נביא אני ולא כאתי לפניכם בדברי ירמיה הנביא „כה אמר ד'", רק ירמיה הנביא דיבר עם ישראל בשני הסוגים, הן לטוב והן להיפך, ואני רוצה לדבר אתכם רק הצד הטוב, לזה אני אומר לפניכם שבארץ הקודש נוכל להתקיים רק בשמירת שבת ובמאכל כשר ובטהרת המשפחה, והצד השני מדעתכם תבינו.

בשמעם דברים כאלה נכנס כלבם הרהור תשובה בשעת מעשה, ובלי רוח זו לא היו שומעים דברים קשים כאלו. ב"תל עדשים" התלוננה הנגנת, שהילדים אינם יכולים לישון, מפני קול הדרשן, ובקשה שנפסיק את הדרשה, אולם התושבים לא שמעו לדבריה ונמדת כל הדרשה, זוהי ממש זכות להישוב החדש, שצעיר וצעירה ההולכים לטייל, בעיר או בכפר, מכסים ראשם, ועומדים לשמוע מאיש ירושלמי דברי אלקים חיים, ועומדים עד גמירא, ולפעמים הם מתפללים ערכית ביחד. אף סיפרו לי שצעיר אחד אמר, שאין הוא זוכר עוד את הלילה שהתפלל מעריב חוץ מפעם זו. וכן סיפרו לי על צעירים שישבו בשבת בנן כדרכם לטייל, וצעיר אחד הודיע: „אין אני מעשן היום סיגריות, מפני ששמעתי מהרב יאדלער שאסור לעשן בשבת".

ואם כי רבים נפלו בנופלים, עם כל זאת אשים בטחוני כה' יתברך שמו, שהוא הבטית לנו שלא תמוש התורה מפנינו ומפי זרעינו, ומקווה אני שגם הישוב החדש יכיר את האמת, ונשוב כולנו בתשובה שלימה להקב"ה, לדרך התורה, ועי"ז עוד יתקרבו לבבות הישוב החדש עם הדור הישן, כמאמר הנביא „הנה אנכי שולח לכם את אליהו הנביא, והשיב לב אבות" ונוכה לנאולה שלמה.

פרשת סבלם של תלוצי החינוך החרדי במושבות הגליל העליון

בעה"י יום ו' לסדר ויט שכמו לסבול ויהי למס עובד שנת תרע"ו לפ"ק ראש פינה, א"י.

שלום וברכה למע"כ הרבנים הג' המפ' לשו"ת חברי הועד להת"ת שבמושבות הגליל ת"ו כאו"א לפי"מ שליט"א וכבוד חרה"ג נבאי ומנהלי הת"ת

ושיבת עץ חיים שליט"א, וכבוד הרה"ג כו' מוהר"י פורת שליט"א, וכבוד הרה"ג כו' מוהר"ב צ' יאדלער שליט"א.

אחדש"ת כיאות להדר"ג, מאורע חשוב בחיי החדרים הוא הטיוול שסידרנו בחנוכה להנושבות הקרובות ל"יסוד המעלה" דרך "משמר הירדן", אחרי ששמעתי כי מנהלי בית הספר דפה, מתעתדים לטיוול עם תלמידיהם ל"יסוד המעלה" דרך "משמר", ושמה יערכו נשף, ויצינו מחזות נה, "חדרים", אשר עיזו חשבו להשפיע על בני לומדי ה"חדרים" שיקנאו בחבריהם, אמרתי, "עת לעשות לד'" הי' בדיא הדבר שנבטל יום או יומים ע"ג, אל יהיו החדרים עולמות נפרדים, ותועדו הילדים המתחנכים זה לזה, יכירו אלה את אלה, יראו הם חניכי הת"ת, כי אינם יחידים בדבר הזה, וביום השני, ה' חנוכה אחר הצהריים, נסעתי עם תלמידי הגדולים למשמר הירדן, ושמה נלוח אלי המלמד דשם עם תלמידיו, וביחד הלכנו ל"יסוד המעלה", ולעת ערב באנו שמה, וחברנו מר יצחק ריבלין המלמד דשם ועוזרו עם תלמידיו יצאו לקראתינו.

המחזה היה מקסים ומהודר. מחנה תלמידיו כארבעים בערך, כ"י, באו לרחוב המושבה, בסך ובסדר, ושרו "מעוז צור", "אדון עולם", ואכרי המושבה קבלו את פנינו בשמחה ובשביעת רצון מיוחדת, וחלקו להתלמידים אגוזים ותפוחי זהב, ואחר תפלת ערבית הזלקנו את הנרות לפני מעמד התלמידים, ואחד מהתלמידים ביאר לפני חבריו במעמד הנאספים "מאי חנוכה", וכה חמה תוכן דבריו: "עמים אחרים מפרסמים מלחמתם ונצחונם, מראים אותות על גבורה ועל הכלי זיון, מלמדים לדור יבוא אומץ וגבורה. עמנו יורע כי לא בחיל ולא בכח, כ"א ברוח ה', וזאת אנו מראים בהנרות הללו, מסרת גבורים ביד חלשים, ורבים ביד מעטים", עבור שאלה טמאים ואלה טהורים, עבור מחשבתם הק' של החשמונאים, ועל שקמה מלכות יון הרשעה על עמך ישראל להשכיחם תורתך!" אח"כ תיאר אחד מהתלמידים את גודל מצות הכנסת אורחים, וכל תלמיד לקח לו שני אורחים מהתלמידים, ולמחר בבוקר אחר התפלה, שלחו אבות הבנים להביא יי"ש, ושתו לחיי הרבנים המייסדים, ובחנו את התלמידים בלימודם, ובפרט בדיני חנוכה, ואחד מאבות הבנים קרא כרגש ואמר "רבנותי, בחנוכה הזה יתוסף לנו נר אחד, אור התורה, ועלינו לברך ברכת "שהחיינו", וסיים, "יתן ד' שהנר הזה יעלה וידליק, ידליק ויעלה, ויהי לשלכת יה", ומתוך התקרבות חברותית נפרדו הילדים מעל חבריהם, והטיוול השאיר זכרונות נעימים בלב התלמידים, וגם אנו נפרדנו מעל חברינו, מתוך התרוממות הרוח, בתקוה וברצון כביר, לעבודה פוריה ומוצלחת. על הנשף שערכו מנהלי בה"ס אמרו לי האכרים כי נדמה להם למעשי קופים, כי כבר קדמוהו רבנו.

כל האמור למעלה, ובמכתב העבר, נותן ציור כללי מחיי הת"ת ההולכת וכונשת לה דרך בין אבני הנף ושוחות עמוקות, הנפורים לרגליה, אבל עוד רב הדרך לפנינו. עוד רב כחם של הדובים הגדולים, קלבוריסקי וסגנו סגל ועוד,

צפרניהם אוחזים את רוב ילדי המושבה ומלעיטים אותם ברעל האפיקורסות, ומשרישים בלבם זרע פורה ראש ולענה, אהה! כמה ילדים אשר לגדולות נתעתדו, תועים בשממון תהוהו אין דרך, צר לי עליכם, ילדים תמימים, לבי לחללי האלה! והמעט להם כי סרו לב בנים מעל האבות, וילמדם לפרוק עול תורה ועול מוסר, ללכת בשרירות לבם, המעט להם כי חיללו את הקדש ואת המקדש, כי עוד נשאם לבבם להפוך את בית הכנסת למקום פריצים ופריצות, ולהתהולל שמה, ולהרים יד ברשע, לכבוש כביכול את מלכו של עולם, עמו בבית. נדמה לי כי בימות האינקוויזיציע אנו עומדים, במעשיהם החשוכים והאי-מוסריות, הנעשים לנגד החרדים המחזיקים בהם.

בעת הזאת אשר אחינו האכרים נתרוששו ונתרלדלו עד מאד, לרגלי הארבה, וכמעט אין אף לאחד מהם לחם לפי הטף, עד עת הקציר וגם מה יש להם לקוות מהקציר, שחטים לזריעה אין להם, והאומללים האלו, למי יפנה א"ל להאדמי-ניסטרטער קלבוריסקי, המתיימר לפטרונם הדואג לשלומם וטובתם, אבל תיכף בצעדם על מפתן ביתו נרשם מעל פניו, וזכר להם את חטאם אשר חטאו כי שלחו את בניהם ללמוד תורה, והלכו להם בפחי נפש. ומה יעשו הנדכאים האלה, היעמדו על דעתם? היוכלו לעמוד בנסיון, בידעם כי עליהם לגווע את כל החורף והקיץ הבא אחריו ברעב, היעצרו כח לבלתי התרפס לפניו, ולכוף את ראשם, למכור לו את נשמת עולליהם בעד נזיד עדשים, טרף ביתם, הוי אומללים. אשה אחת בקשה ליתן לסול נאפיז, שימציאו לכעלה העובד בצבא בכאר שבע, ע"י התלגרף ואמר לה, "לך לרב"צ ידלר ולמלמדי בניך, והם ישלחו לך". הוי אכזרים! והשו"ב דפה הרה"ג ר' מאיר נ"י נעשה עכשיו לכדור משחק בידם, אותו העמידו בשורה הראשונה למלחמתם כנגד ה"חדר", וזה הפעם השניה ששלחו לקרא לו והתרו בו שיבטל את ה"חדר", וגם הוא ענה להם כיהודי קשה עורף, ואמר להם, "אם הייתי מוצא בו שאוכל להביא תועלת לה"חדר" אז בלי תפונה הייתי מביא גם את הקרבן הזה, לסכן את לחמי על מזבח התורה, אבל לדאבוני אין אני מוצא בי את האיש, אשר יוכל לעמוד בפרץ כנגד הצרעת הממארת, אשר פשתה פה. זאת ועוד אחרת, וכי רק בראש פינה נתיסדו ה"חדרים", והלא בכל מושבות הגליל נתיסדו "חדרים", וכי גם אני המיסדס? על רבני ירושלים, מיסדי ה"חדרים" תביעותיכם, ואני מה כי תלינו עלי? ואח"כ שאלו אותו, "הלא רב"צ ידלר ארח בביתכם, האין ראיה מוכחת, שאתם רות החיה ביסוד החדר". ענה להם: "הלא ביתי פתוח לרוחה לכל אורח הבא בשער מושבתנו, ומה גם לאורח נכבד כזה" (אנשי סדום של זמנינו) "אחת הוא לי — ענה קלכריסקי בסוף דבריו, אחת היא לי אם כדבריכם, או לא, ה"חדר" מוכרח להבטל, ראו כי כתב ההתפטרות כנגד פניכם, את טובתכם אני דורש אל תסכנו את לחמכם", ואחד מחברי ועד המושבה ספר לי כי שמע קלכריסקי מדבר לאמר: "מה לנו מהשוחט הזה, הדוחק את הספסל כ"ה, הלא טוב לנו ליקח שוחט, אשר ישמש לנו גם

למורה לגנייה, ול"דת" בבית הספר, ירק במחיר ארבעים פרנק לחודש, ומה בצע לנו מהש"ב הזה, היושב על ראשנו", והשו"ב שיח' למרות כ"ז מתגנב בלאט לחדרי ומדבר מעט מעל לבו הכואבת.

מורי ביה"ס מחזרים מבית לבית, לאבות תלמידי, ומסיתים אותם שיקחו את בניהם מה"חדר" ואם לא — ישללו מהם כל עזרה לעב"צ, כמו הרופא, המילדת, בית הרפואות, ועוד, ובפגשם את תלמידי בשוק, מדברים על לבם ומפתים אותם שילכו לבה"ס. מה לכם מה"חדר", מקום המוכן לפורענויות, ה"רבני" רודה ומעניש תמיד, ועוד זכרים יפים נאלה, וכמובן פועל דבריהם לרעה על תלמידי. המורה בכבודו ובעצמו מבקש ממנו קרבתו, ומה יעשה הילד שלא ילך ואת זה, להמעיס מספר תלמידי, עוד לא עלה בידם, אבל כמה מן הסכלנות דורש דבר זה ממני לזרוק מרה בתלמידים בלי שום אזהרה על עונש שהוא בבחינת "שבור את החכית ושמור את יונה", גם גרשו את הבנות מבה"ס שאחיהם לומדים בהת"ת. לחקות מעשי הת"ת התחילו ללמוד בבה"ס פרש"י, את כה"ק לומדים בדרך רציונלית רק הוסיפו גם פרשה רש"י לעזור את העינים.

כן בשאר המושבות נשנים ונעשים מעשיהם האימוסריים האלה, אכרי, יסוד המעלה" הידועים לחרדים לדבר ה', אשר כל ימיהם החזיקו מלמדים לבניהם על חשבון עצמם, ואשר בשנה הזאת נעשו לרפי אונים להחזיקם, ותיכף כשנתיסד ה"חדר" שלהו את בניהם ללמוד תורה, וחוץ מהבנות לא נשאר אף ילד אחד בבה"ס. האין לנו לשמוח על זה, אבל ההצלחה הזאת העציבנו עד מאד, תארתו לפני' הרדיפות העתידות לנו ממורי בה"ס. המורים שנשארו בודדים ונעזבים בתוך כותלי בית ספרם, והטמינו ידם בצלחת לעבור בשתיקה ע"ז, הלא בטח יחגרו את כל כחם לקנא קנאת ב"ס הנהרס, ודאנותי אלה באו ונהיה. סגל ווילקאמין נסעו תיכף ל"יסוד", ואיימו על האכרים שיסגרו את ה"חדר", ובאותו היום שלחתי מכתב חם לאחינו אלה, שיעמדו על נפשם, וב"ה אחינו האכרים עמדו כנגדם בקשיות עורף, אף לאחר כל האיומים, והם שבו כלעומת שבאו, אבל מה מאד דוה לבני בראיתי כי אחינו אלה עומדים כל היום על פתח קלבריסקי, שיתן גם להם חיטים לזריעה, והוא מורד להם כמדתם. אחד מהם אמר לי באנחה, "האוכל להשתיק את רעבון ביתי כתורת בניו עונת הזריעה כבר עברה, וגרעין זרע אין לי". כמה אנוחות ושוברות מתנים ומרעישות לב בשר, נשמעות מדבריו אלה, היוצאות מלב קרוע ומורתח, אי שמים! אחינו, עצמנו ובשרנו, רודפים באף ובחימה את אחיהם, עצמם ובשרם, על לא חמס בכפם, על שלחם את בניהם ללמוד תורה, אהה ד' אלקים!

כבר דיים העובדות הללו להוכיח עד כמה שנאתם להדת והתורה הגיעה, וכנגד מתנגדינו אלה, הנוכל לישב בחבוק ידיים, ולא נצא אל המערכה כנגדם! את מה שהם עושים, אין אנו יכולים ואין אנו רוצים לעשות, אבל להלחם בהם אנחנו צריכים, לעבוד עבודה חיובית ומסודרת, נשקיע את כל נפשינו בשכלול הת"ת

בכל דבר העומד להרים את החנוך, ולהגביר את רגש הדת; נגולא את דרישת אבות התלמידים, בהתאם למטרתנו, כמו להביא מורה לשפה הערבית, הנחוצה לבני מושבה, שיוכלו לבא במו"מ אזרחי ומסחרי עם תושבי המקום, ועם מוסדות הממשלה. ולזה ביאת האברך כמר אלתר ריבלין לפה נחוץ הוא, אם הוא יודע את השפה הזאת על בוריה ע"כ לתת לקח לתלמידים בשלמותה, כי התלמידים החדשים שאני מקוה להשיג ע"י ביאת המורה לערבית, כבר רכשו להם ידיעה חשובה בהשפה הזאת, התופשת מקום חשוב בלמודי כה"ס, וכבר נוכח לדעת כבוד הרב"צ ידלר כהיונו פה, כי מהתלמידים הנוכחים אין מה לקוות מהם הרבה, הרוב מהם הם משפל המדרגה, מבני הדלים והאביונים, אשר מצב דלותם, משפיע לא מעט על מוסריותם ועל מראיתם החיצונית, בתלבושתם הקרועה והאי נקיה, וגם אחדים מהם מבני הספרדים אשר דלותם ידועה לכם למדי, וזה הוא הגורם להעדר בני הבעלי בתים האמידים כה"חדשים". אמנם הזהירו בבני עניים שמהם תצא תורה, אבל „הזהרו" כתיב להלבישם ולפרנסם, לו יכולנו.

כבר הגיעה השעה ליסד „בית חנוך לנערות", אשר נחיצת יסודה איננה פחותה מהת"ת לנערים, לא לבד מה שנוכל עי"ז לרכוש לנו עוד תלמידים, אלא גם ועיקר מה שניצל בנות ישראל משערי הטומאה. אל לנו לשכוח כי חובת חינוך הבנים כמושבה תלוי ומוטל ביתוד על האמהות, לרגלי שהאבות טרודים כל הימים, ומה יש לנו לקוות מהבנות, שנתחנכו עד שנת העשרים בבה"ס האובסים אותם יום יום בתיפלות? בנות ישראל כשרות וצנועות, שומרי דת יהודית, עלינו לחנך, שגם ליום מן הימים יוכלו להשפיע תורה על בניהם, תורת אם! המושבה הזאת, אם מושבות הגליל, צריכה להיות לראש פינה בעבודתינו הקדושה, אל לנו להרתע אחור מפני המעצורים, כי לא נבראו המעצורים אלא כשביל שנתנבר עליהם, ע"י עבודה וע"י מרץ, ובעבודה חיובית נוכל להם, עמדה יפה וחזקה רכשנו לנו, וכבר היא דורשת את זכות קיומה, עלינו להגן עליה, לפארה ולהאדירה, למען יגדיל תורה ויאדיר.

כנפשכם ונפש מוקירכם ומכבדכם, החותם ברגשי כבוד ויקר
י' מיכל קאהן מורה הת"ת בראש פינה ת"ו.

השו"ב דפה פורס בשלומכם הטוב באה"ר, ובקש ממני שאכתוב בעדו, על נחיצת יסוד בית חנוך לנערות. אלו דבריו: לא לבד להציל הנערים נצרך ביה"ס של הילדות, אלא גם להציל נפשות הילדות מכאר שחת. כ"ז ברור כשמש, כי הילדה הלומדת בבה"ס, לא תינשא לאיש מגדל זקנו בשו"א, ולא תכסה ראשה כדת יהודית, בשו"א, כי כח המועל בנפעל, ויותר בודאי לא, המורה מגלח זקנו והמורה ראשה פרועה, איך תעשה בהיפך הילדה האומללת, אשר מקטנות התגדלה על ברכיהם, ובפני רשעים וצורותיהם שבעה עינה, וא"כ מה נרויח כי ניצל הילדים, והילדות ילכו לאבדון!

פרק תשיעי

השגחה על קיום מצוות התלויות בארץ

שנים מספר עמד רבי בן־ציון במאבק להנהגת סדר ההפרשה של תרומות ומעשרות מפירות המושבות העבריות החדשות. לא בשעת כניסתם לירושלים, שכן בינתיים נכשלים האכרים באכילת טבל, אלא שבמקום גידולם, במושבה עצמה, שם יקבע משגיח מיוחד להפרשת התרומות והמעשרות, כדין וכהלכה.

כנהוג לכל הצעה טובה קמו לה ספקנים ושוללים, ואף מתנגדים. אולם בקיץ תרס"ב, לאחר פטירת רבי נפתלי הירץ מביאליסטוק, רבה של יפו, נתכנסו ראשי הרבנים בירושלים, הגאון רבי שמואל סלנט, הגאון האדר"ת, רבני ירושלים, והגאון רבי יעקב שאול אלישר, "חכם באשי" ו"ראשון לציון" וקיבלו הצעה זו, אף פרסמו כרוז מיוחד, למתיישבים במושבות הישוב החדש (ראה להלן, בהמשך הפרק הנוכחי).

ארבע שנים לאחר מכן, כאשר הראי"ה קוק נתקבל כרבה של יפו, פנו אליו ראשי הישוב בירושלים, חברי בתי הדין אשכנזים, פרושים, חסידים וספרדים, וכן רבי שאול־חיים הורביץ מדובראוונא ורבי יוסף־חיים זוננפלד, בבקשה להפעיל את ההסדר שהונהג בשנת תרס"ב, כאמור. רבי בן־ציון נשלח אליו כשליחה של ירושלים, וכן נמסר במכתב שנשלח אליו ביום כ"א תמוז תרס"ז:

"שלום רב למע"כ הרב הגאון הג' וכו' מהו"ר אברהם יצחק הכהן קוק שליט"א.

אחדשה"ט, הננו להודיע לכת"ר שיחיה, כי שולחים אנחנו לכת"ר שי שלח מיוחד, שהוא ימסור דברינו לכת"ר דברים הנדרשים לתיקון התר"מ. שלא יכשלו אחרינו ב"י באכילת סבל ר"ל, וראשית כל לשמור ולקיים את המודעה הנדפסה בשנת תרס"ב מהרבנים הגאונים, ביחוד בסעיף ג' וסעיף ה', וביותר דאב לבנו על שמועה ששמענו כי נתמעטה ההשגחה מפירות ערלה וכלאי הכרם, ומי יודע כמה מכשולים יוצמח מזה, ע"כ מבקשים אנחנו מכת"ר שיחיה שישים לב לדברי שלח דידן, הרב ר' בן-ציון יאדלער נ"י, ואולי יטריח כ"ת ליסע אתו להמושבות, אשר לפי דעתנו מוכרח הדבר, להזהירם בכח תוה"ק, ולתקן כל מאי דאפשר לאפרושי מאיסורא, ועיקר הדבר שבכל מושב ומושב יהיה איש מיוחד תחת השגחת כת"ר שיחיה, להפריש תומ"ע כדת, ולא יהא הדבר מסור לכל. ומבטחוננו שכ"ת, אשר זאת מסור ת"י, ישתדל בזה — קצרנו.

רבי שמואל סלאנט הצטרף אליהם במכתב מיוחד:

„חז"ל אמרו כל שחכריו נמנים לדבר מצוה וכו', לזאת הנני גם אני לעורר את כתר"ה כי ישתדל בכל עוז לתקן בעניני שמירת מצות התלויות בארץ, במושבות אחב"י בארצנו הקדושה, וככל האמור במכתב הרבנים בד"ץ הי"ו לכתר"ה“.

אולם בעיקר מודגש מעמדו המיוחד של רבי בן-ציון במכתבו של הגאון רבי חיים ברלין כדלהלן:

„אודיעהו בזה כי זה הנוכחי הרב מ' ב"צ יאדלער ש"י — — — נשלח מאתנו ומכל בתי הדין, האשכנזים והספרדים הי"ו, לפקח על עניני המצות התלויות בארץ במושבות, ומוכן שראשית פעולתו יהא לבוא ולהתיצב לפני הוד גאונו ש"י, שהוא הראש והראשון לדבר הזה, ואחרי אשר יציע לפני הדר"ג ש"י, את כל הקלקולים ואשר נצרך לתקנם, אין מזרזים אלא מזרז, כמהו ירבו בישראל, והנני בטוח כי ידלג כאיל, ברוב עוז ותעצומות, להשתתף עמו במצוה זו, להציל רבים מאחב"י ממכשול עון, חכות הרבים יהא תלוי בר“.

לרבי בן ציון הצטרף ר' פנחס המבורגר, שעסק בהשגחה על הפרשת תרומות ומעשרות במושבות יהודה, ובתשוכתו, מיום ה' מנ"א תרס"ז, מאשר הרב קוק:

„מצאתי לנכון להודיע למעכתה שקבלתי בשמחה מכתב קדשם, ע"י
 שד"ר הרבנים היקרים יצ"ר הר' פנחס והר' בן ציון שי, ובנסעי לקרייתא
 רא"י במושבות הסמוכות, לפקח על עניני ערלה וכלאים שבכרמים.
 סידרנו הדבר לתקן ג"כ את ענין תיקון ההפרשה דתומ"ע מפירות היוצאים,
 בפרט הבאים בשוק ירושלים ת"ו, וע"י ועדי המושבות נתמנו אנשים
 נאמנים ומומחים לתקן הפירות וליתן הכשר ע"ז, ע"כ יהי נא משוב כתר"ה
 להודיע גלוי לכל עם ד', כי לא יקנו כי אם ממי שמביא עמו כתב הכשר
 מהממונה שבכל מושבה, שהוא או שו"ב המושבה או מאיש נאמן אחר.
 שנתי לו ע"ז רשות והרשאה מיוחדת שישלח בפעם הראשון ג"כ את
 תעודתו, ויודיעו מפורש, שאין הבדל בין קונה מישראל לקונה מנכרי, על
 הכל צריך הכשר, ובהכשר יהיה ג"כ מפורש שאין בהם ג"כ חשש ערלה,
 והאיסור חל בין על החנונים הקונים, בין על הקונים מהם, ובזה יתוקן
 הענין בעה"י כראוי, ואותן הפירות שהמביאים אומרים שהם של הגויים
 ממש, יביאו אתם תעודה ע"ז מנאמן מפורסם".

חדשים מספר לאחר מכן, בחורף תרס"ח, אירעו מאורעות מסויימים
 ביפו, אך הרב קוק עמד על המשמר, וביום ט"ו אדר תרס"ח הריץ מכתבו
 לרבני ירושלים:

„ואף כי לא צילא דעתאי מהשערוריה אשר היתה פה עה"ק בעזה"ר,
 והננו שרויים בפחד ודאגה, שומר ישראל ינצרנו וירחיב לנו, ויהיה מגן
 לעמו ונתלתו, וא"א לי לסדר דברי כראוי להדרת גאון הדרתכם שליט"א,
 מ"מ לא אוכל לעכב את דברי בדבר הגדול הנוגע להסיר מכשול מדרך
 הרבים, והנה בעיקר הענין, על הדברים המובאים לירושלים ת"ו, אין דרך
 ועצה יותר טובה כ"א לפרסם ולהזהיר שלא ימכר ולא יתקבל שום דבר
 הסעון מעשר כי אם עם ההכשר מהממונים שבכל מושבה, ואיני מוצא
 שום עצה אחרת, כי בכל האופנים ימצאו יחידיים עבריינים, בעזה"ר, שאין
 ידינו תקיפה עליהם ולא עלתה כלל על דעתי שיתקבל לשוק בעי"ק
 בלתי הכשרים ברורים, אחרי שזה היה עיקר התקנה של אשתקד, במינוי
 הממונים, ואנכי הנני עומד הכן מצדי בעה"י, להזהירם במכתבים שיהיו
 זהירים מצדם במושבות, בין מצד עצם יראת השי"ת ושמירת המצוה, בין
 לטובת העסק של פדיון סתורתם, ובדברים הנשלחים לתו"ל אנכי מצדי הנני

עושה כל מה שביכולתי, ואשלח להזהיר ולהזכיר, והרוב מתקנים, ולתקן לגמרי כבר חשבתי ע"י הרבה ולא עלתה בידי לע"ע, להנצל ממקרים של שלות בלא תיקון, ומ"מ נראה לע"ד שראוי ונכון להעריך מכב' בדרך מכתב, בדרך תוכחה מאהבה, להוסיף אומץ וזריזות, ויש תקוה שיעשו הדברים רושם בלבם כאשר יראו שהדרת גאונם מעיר עו לנח, ואנכי הצעיר, יחד הננו עסוקים יחד בתיקון הענין, לולא מצב העיר כעת שא"א לי לזוז ממנה, עד יתכונן אי"ה סדר בדבר הערבותיה, הייתי חפץ בכל לב לעלות אל הקודש לעי"ק תובב"א, ולטכס עצה ותושיה ע"י אור תורה של כינוס לצדיקים בענין זה, ובעוד ענינים חשובים, העומדים והראויים לעמוד על הפרק, אבל כעת אין דנים אפשר משא"א, עכ"פ הנני כופל דברי שבש"א לא ימכר שום דבר, בלי הכשר ברור".

ק/עה
מלכה רגה על כל מי לבעור קצו אבינו אמן הרי' דמים
מתנות אונס וחמור דין ספרים יאן פזר אר
העם על דבר תפארת יתום האות על עניי עתה
על חמץ הקדש להלש קדשקד בזה אר חת' עולם
חפלי בזה ית' כי נצחו כי אר ^{הי} הארץ על אר
החמץ והח' בזה החמץ ^{הי} הארץ על אר
חמץ הארץ

מכתב מהגרי"ח זוננפלד: „עיקר בנין הארץ ע"י שמירת התורה" ק והמצוות

שיתוף הפעולה בין רבני ירושלים והרב קוק נהדרק יותר, ובחדש סיון תרס"ח נתכנסו חברי בתי הדין אשכנזים וספרדים, יחד עם חשובי העסקנים בעיר הקודש, והחליטו „לשוב ולחדש ולחזק התקנה הישנה

משנת תרס"ב, כי על אחינו הקאלאניססען תיובא רמיא, לבלי לשלוח מחוץ להמושבה שום פירות ותבואות שאינם מתוקנים, ובאם ישלחו לא יקובלו הפירות בשום אופן, והנה נוכחנו כי להוציא הדבר לפועל אין עצה אחרת כי אם להזהיר את ועדי המושבות, שהם יקחו הענין תחת השגחתם לפקח בכל תוקף ועוז, לבל יהיו שום אחד מבני המושבות, לשלוח פירות ותבואות שאינם מעושרים, בין לירושלים ובין לחו"ל, ועל הועדים לשמור תקנה זו, בתוקף כל תקנות המושבות, לכוף ולמחות ביד כל מי אשר לא יאבה לשמוע בקולם".

הפעלת ההשגחה במושבות החדשות

רבני ירושלים במכתבם מיום ב' בסיון אל הרב קוק, ששימש אז כאב"ד יפו והמושבות, ביקשו הימנו לעמוד בראש הפעולה „להקים עולה של תורת אמת וחיי עולם, לכתוב ידו תיכף אוהרה לכל ועדי המושבות, ראשון לציון, עקרון, רחובות, ואדי חאנין, גדרה, קאסטינה, באר יעקב, וביחוד להרב דפתח תקוה שי, לקיים ולקבל עליהם כל זה" והם מביעים תקוה כי „ידע הדר"ג שי את אשר לפניו, וצדיק מושל ביראת אלקים כתיב, לצאת בשרביט הזהב אשר בידו, להזהיר את בני המושבות, דכייפו תחת הדר גאון עוזו על כל הג"ל, ובחכמת אלקים אשר בקרבו על כל המצות התלויות בארץ, ערלה וכלאים ומעשרות וכו', ולנקוט גם סנקציות הדורשות כנגד המסרבים, ואם המצא ימצא בין בני המושבה גבר אלם דלא צייט להו, ואין ידם תקיפה עליו, על הועד להודיע הדבר תכף להדר"ג".

אף הפעם הצטרף לפניו זו רבי שמואל סלאנס, המוסיף „ותקותי חזקה כי מדת־כהנים וזרזין הם, יזדרו בכל היכולת ובכל אשר תמצא ידו ברצות ה' לעשות תקונים ומשמדות לבלי יכשלו אחב"י באיסור טבל חר"ש. ואילו רבי חיים ברלין מוסיף „וכל מי שיראת ה' בלבו וידוע שדבריו יתיר נשמעים להסרים למשמעתו, חובה עליו שלא ינוח ולא ישקוט, ולא יהא יושב דומם ומחריש, אך לקרוא בגרון ולא יחשוך יום יום, להזהיר ולתורר להזהיר, וכולי האי ואולי יתקן הדבר על ידו, ויהא זוכה ומזכה את הרבים, וזכות הרבים תלוי בו, וביתר הכהן הגדול מאחיו הגאון אב"ד דיפו והמושבות עליו החובה ביתר שאת לחפש דרכים ועצות לתקן המעוות".

ראשית דרכם. להרחיב הפעולה על דברים רבים ורמים, אשר ברומם של עולם עומדים, למען יעשה שורש יעקב, המתחיל להכות גזעו על אדמת הקודש, צמח ופרי, הבאים ישרש יעקב ויציץ ופרח ישראל".

בקשר לענין ההפרשה הוא מודיע: „בענין תיקון הפרשת המעשרות ע"י פיקוח הועדים הנה ירי עמכם, רבותי, ובכל אשר ימצא חילי החלש, הנני עומד על ימינכם, והנני מוכן כעת לכתוב בעה"י הרצאת דברי קדשם. הצטרפותי להדר"ג בהסכמה בעזה"י, לועדי המושבות, ונראה דבר מה יענוני".

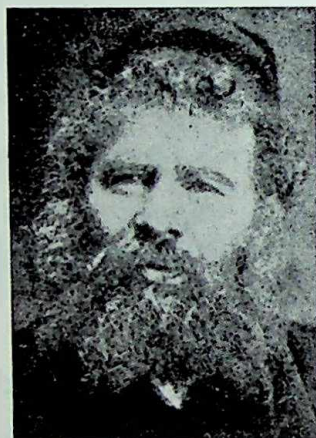
כן החליט לצאת למושבות כדרכו בכל שנה, „וביחד שנה זו אשר הננו זקוקים למשגיחים מיוחדים ע"ז בכל מושבה — — — וכבר החילות להעמיד משגיחים פרטיים בכל מושבה ממושבות הכורמים, אמנם הענין צריך עדיין חיזוק, וצור ישראל ב"ה יאמצנו בישועתו, ובע"ה ע"י הנסיעה נדע בבירור איך להתנהג עם הסדר החדש, ואיך לבצרו ולאמצו, ואקוה להודיע הכל להדר"ג שי' והנני תותם בכרכה ובבקשה רבה, תהי' נא ידם הקדושה תמיד יחד עמדי, לרומם הדר קודש ד' בהררי קודש של הישוב החדש. למען שם ה' ולמען עמו ונחלתו".

בני ירושלים נטלו על עצמם חלק מהמעמסה הכספית הכרוכה בכך, ובאותה שנה, תרס"ח, נתכנסו נכבדי העסקנים בירושלים לדון על הדרכים להסדיר בעית הפרשת תרומות ומעשרות מפירות גדולי אחינו בני ישראל במושבות החדשות, והחלט לשתף את תושבי ירושלים בהוצאות אלו. על ההחלטה שנתקבלה ביום ח' בסיון תרס"ח, חתם ראשון רבי חיים ברלין, ואתו הגרש"ת הלוי הורביץ מדובראוונא, הגרי"ח זוננפלד, הגר"ד אפרת מחברון, הר"ד הלוי עפשטיין, הגרי"י יעבץ, והרא"י לעווי וכן ראשי בתי הדין פרושים וחסידיים, ואשר את פנייתם הגאון הרידב"ן, והר"ח ברלין אף חינק את ידי הר"מ סמניצר לדרוש ברבים בנושא זה.

מסעם הועד המפקח על תרומות ומעשרות ועירובין נתפרסמו מודעות משותפות, הן לגבי גבולי הערובין, והן לגבי מצב השוק והפירות, לגבי הפרשת תרומות ומעשרות.

בהתאם להסדר שנקבע פורסמו מודעות בירושלים, והרי אחד הכרוזים שפורסם לפני מלחמת העולם הראשונה:

„בהיות שעתה מביאים לפה הפירות ממושבות אחב"י, הננו להודיע את אתב"י כי החובה על כל אחד לדרוש אחרי ההכשר שביד המוכר, חתום מאת הכתי דינין הי"ו, שנפרש מהם תרומות ומעשרות כד"ת, ולדקדק היטב בזמן כתיבתו. כן יזהיר כל אחד את בני ביתו, שלא יקנו משום מקום, הן מתנויות ישראלים והן מתנויות שאינם ישראלים, טרם שיראה ההכשר הנ"ל, כן הקונים יין ושמן לאכילה, עליהם לחקור ולראות ההכשרים ביד המוכרים כנ"ל, ובטוחים אנחנו באחינו ב"י שיוהרו שלא יגעל נפשם במאכלות אסורות ח"ו, ושלוהם על ישראל".

הרידב"ז מסלוצק-צפת

וכן באיספאניולית: „לוס רבנים אקאבירדאן די נו מיכקאר פאסאטאס גאקונדיריאס אלמי דראס אי בינו די דינגונה מוטיקה ני די גידיוו ני די טורקו סיני די לה בוטיקה קי טייני הכשר די ברו די איס טימפון". בסוף ההודעה נוספה הערה: „כעת הדרישה על הכשרים הוא על שקדים". בינתיים נמשכה הפעולה להסדרת הרשימה במושבות עצמן: הרב ר' אהרן אורלנסקי, רבה של פתח תקוה, הצטרף לפניה זו, ובמכתב מיוחד לועד פתח תקוה הוא מסביר את ההסדר החדש.

ביתא שנתו יחד יתחברו ה"ח בפרקא על שני דמזמזות יושבאות מכל פירות

הבית לפעם ה' תו מהמנאבות אל אחזי כנודע שצוהר דבה העזוז. בזה
 גרבים מתחזי נכאלים באבילות פכלים מבלי מאים, והקולר תלוי אל ראשי
 העט ל', ואם אגחנו תחמים ותאצו עין חוש, ולתבליה זכ עלינו לתקן
 כמתי שנינים הנחוצים בזה, לקדים המכאולות ולהציל רבים מעין, ואם
 לכל התקונים אנכא ולתקן, ודנא לנו כסף סך נכון על ההוצאות הגדולות
 לזה, ובלא זה נמנע שאלנו לתקן אום תיקון אידי, והכסף אשר הועד
 הכללי הותך לזה, חין יחסיק לטובא גדולה ורבה כזה, וצערט עתה אשר
 מתו מתי פירות הגבה הבאים מהמנאבות, וגם כפרבו מושבות אשר
 אולמים פירותיהם לפעם ה' תו, על כן רמננו כולנו יחד החם. לטעם
 פניה זה על תושבי ארסק תו אכל אחד יאא צעול ההאאות הדורשות
 לזה, דמי מדאי, חו אעתי, כל אחד לפי שרנו ונדבת לכגו, וטהורה —
 ובתמים אגחנו באחזי היקרים וורחי לב אלא ואכו דבריו ריקם
 אלא יחזלו מלכאיתקו בדבר ואלוה זכות טרצים, והמוסף שומיפך
 לו כיים וגבה נזה, ונסף נדנות יוצא ליד מעני הועד הנצחק לזה,
 העסקים על הוצאות הדורשות לזה, וכזכות אמירת הפרשת תרומות
 דמקשרות, כדת, הצטיח לנו, מלאכי הנוביא לפתח להם אתאחזות

נדולי ירושלים קוראים לממן את הוצאות ההשגחה

האנשים ולהריק להם ברכות עד צלי די, יחזק בן יהי רצון וחתמנו אמנו
 ונאם לוי יום חלומות ערמא נאם חיים פלמן
 ונאם פאול חייק האו פלמן ונאם וספאלא נאמן ונאם
 ונאם בעקר יעקב ונאם וואו יעקב נאמן
 ונאם פאול חייק ונאם וספאלא נאמן ונאם
 הפתי דינין דקהלות פרואים וחסידיים היו
 נאם וספאלא נאמן ונאם וספאלא נאמן
 נאם וספאלא נאמן ונאם וספאלא נאמן
 נאם וספאלא נאמן ונאם וספאלא נאמן
 נאם וספאלא נאמן ונאם וספאלא נאמן

בין הבאים על החתום: רבי חיים ברלין, רבי יוסף-חיים
 זוננפלד, וראשי בתי הדין של קהלות פרושים וחסידיים

„כאשר זה כמה שנים בעור הרב הגאון הצדיק ר' אליה דוד זצ"ל היה
 בחיים חיותו, השתדלו רבני וגאוני ירושלים בכל מאמצי כחם, הן בגופם והן
 בממונם, לתקן בירושלים, שלא יכשלו ח"ו בעון טבל ותרומ"ם, והנסיון הראה
 להם שלא יוכלו לתקן כראוי, ובפרט שדבר זה להפריש תרומ"ם בירושלים
 הוא נגד הדין מצד שאין פודין מע"ש בירושלים, וגם זה נגד הדין שאין
 המוכרים רשאים למכור טבל" — וכאן הוא מדגיש את חלקו של רבי
 בךציון יאדלער — „ע"כ הסכימו עכשיו רבני וגאוני ירושלים, בצירוף

מודעה נחוצה

באותו שבתונים בעזה ירקות ופירות מנינות ושהות
ישראל ונכנסת להשיק ביד יום כיזמו ביחוד מהחנות
הישראליות הקדומות ואי אפשר לתקנם בתרומות ומעשרות
זולת ע"י קניית סבל דבר יום כיזמו שעולה זה בהוצאה מרובה.
לכן הנני מודיע שכל מי שמוצה להנצל מאכילת סבלים הוא
וכני ביתו צריך שיתחייב עצמו בסכום קצוב לחודש לשאת
בעול ההוצאות המרובות. ויעשה בשבילו ויוריעו לו את הסדר.

וירשמו עצמם אצל הנכנס ומתל החשבונות הר" אלתר ברקאי
במאה שערים והוא יהן קבלה. וז"י הסוכן. או ברחוב היהודים
בעיר פנימה בחנות ר' אביגדור עדא נ"י. וראוי שיקדימו לשלם
במוקדם בעד שני חדשים לפחות.

כן הנני מודיע שמדרך שבנת בית ישראל למחנה יהודה
אין היתר עירוב זולת בדרך העבונות אחזה וסוכן משה. ולא
ישר ע"י דרך שנעדר שמאחורי בתי הילנא.

כן מהשבונות ומהעיר לשערי חסד דוקא ע"י דרך הפלוגה
העולה ישר מבית מנסק לשערי חסד כמו בשעת הזרעים.

בן ציון יאדלער

הסכמה הראשי לתקון היום ועירובין בארץ הקודש.

הוראות לבני ירושלים בדבר המעשרות והעירובין

הגאון הגרש"ס שליט"א ורבני גאוני הספרדים. וכולם ישלחו להמושבות
שליח את הרב רב"צ יאדלער נ"י. ע"כ גם אנכי מבקש מכבודם הרמה

שתעשו ג"כ מודעה רבה ואזהרה גדולה, בשמי ובשם הועד דמושבתנו, שלא ירהיב שום איש עוז בנפשי, למכור ולשלוח טבל בלתי מעושר, הן מתבואה והן מירקות, והן מענבים ושקדים לירושלים והן ליפו וגם בפה מושבתנו, עד שיעשר לו איש נאמן ומימחה ובקי בהפרשה כד"ת, ואח"כ ליקח כתב הכשר ע"ז, ואם יעבור ע"ז יהיה מי שיהיה, יענש ע"ז בקנס, כנכון".

יומיים לאחר קבלת ככתבו נתכנס ועד פתח תקוה וקיבל את ההחלטה הבאה: „למגית איש במשכורת קצובה שיהיה משגיח על הפרשת תרומות ומעשרות, מתבואה ומפירות, וגם להדביק מודעה אשר בה יזהירו בכל תוקף מטעם הרב וועד המושבה שבני מושבתנו לא ישלחו כל תבואה וכל פירות, לירושלימה או לאיזה מקום אחר, בלי תעורה מהממונה על המעשרות, מטעם הרב של מושבתנו, ואם ישלח איש בלי תעודה לא יקחו ממנו פירותיו, ומוכרת יהיה להשיבם להמושבה, ואם יעבור איש ע"ז, מלבד הנזק שיגיע לו, עוד יענש האיש על חפצו להכשיל את הרבים".

ועד המושבה „ראשון לציון" פרסם אף הוא מודעה ואזהרה תמורה: „בשם הרב דיפו ורכני ירושלים הננו מתכבדים להודיע זה בגלוי, כי כל אחד מכני המושבה אשר ישלח ענבים שקדים או שאר פירות וירקות, למכירה לירושלים, הן ע"ז עצמו הן ע"ז אחרים, והן שימכור ע"ז ערבים, מוסל עליו החוב להפריש תרומות ומעשרות ע"ז הר' מרדכי זינגער שו"ב דפה, ויקבל מהר' מרדכי שו"ב כחב על כל הנפרש תחת ידו, ומי אשר לא יפריש התו"מ ידע הוא כי ענביו שקדיו ושארי ירקות, אשר ישלח לירושלים, לא יקנו שם בשום אופן שבעולם, ומוכרת יהיה לקחת פירותיו בחזרה".

אף ועד המושבה „רחובות" נתכנס לפי פניית הרב קוק, שדרש „עפ"י תוקף חוקי הדת ולטובת הישוב בכללו למנות משגיח להפרשת תרומות ומעשרות", והחליט „למנות איש במשכורת קצובה, שישגיח על הפרשת תרומות ומעשרות, וכל הפירות תבואות וירקות הנשלחים מחוץ להמושבה — — — ועל הועד להודיע זה בהמושבה כמודעה, מטעם הרב וועד המושבה, כי לא יהיו איש לעבור על זה, ומי שיעבור יענש כעובר על דברי הרב ותקנות המושבה".

החלטות דומות נתקבלו גם ע"י המושבות של וואדי חנין, היא „נס־
ציונה“, ובאר טוביה.

בפתח תקוה נתכנסו בעלי הפרדסים וקיבלו עליהם להפריש תרומות
ומעשרות מתיבות פרי ההדר שנשלחו לחו"ל, וכך קיבלו עליהם:

„אנחנו הח"מ בעלי הפרדסים הסכמנו שכל האראנג'יס, אשר ישולחו
מאתנו לחו"ל, יתקנו אותם בהפרשת תומ"ע כדת של תוה"ק. להוצאות
הנדרשות לזה להממונה המיוחד ע"ז קצבו פארה אחת מכל תיבה אשר
תתקבל ברשיוננו, הניהן בזה ע"י הועד שלנו, הצטרפו אליהם גם בעלי
הפרדסים כיפו. תושבי המושבות באר טוביה, באר יעקב, מוצא ועקרון,
קיבלו אף הם הסדר זה שלא למכור פירותיהם ללא הפרשה מוקדמת,
כאמור. בגדרה שנוסדה ע"י אנשי ביל"ו היה כנראה קושי, ורק בשנת
תרע"א פרסם ועד המושבה את האזהרה הנדרשת.

הרב קוק עמד בקשר סדיר עם רבני ירושלים והודיע להם על המצב
במושבות השונות. במכתבו מיום כ' תמוז תרס"ח הוא מודיע כי שלח
מכתבים בנידון לכל המושבות, אך „עוד לא הגיעוני עליהם תשובות כי
אם מרחובות שהענין שם כבר הוא כמעט מתוקן, ומפ"ת מהרב —
שנמסרו הדברים להועד, ועוד טרם אדע החלטתם, ומיתר המושבות עיד
לא אדע. כפי הנראה, הנם מוכרחים להתאסף איזה פעמים, עד שיוכלו
להודיעני דבר ברור בזה. בקרוב אקוה להיות באיזה מושבות, ואקוה בעה"י
לקרב את הענין לפועל כפי היכולת“.

לאחר שנים אחדות הוא תובע מרבני ירושלים:

„רבתי החביבים שי' הנני מוצא לי לחובה קדושה להעיר את לב
קדושת תורתם ויראתם, על דבר ההתעוררות וההתאמצות הדרושה מתמיד
בכל שנה, לחינוך שמירת הפרשת תרומ"ע, מכל הדברים הטעונים תקון
הבאים מהמושבות, יכוננם עליון, ועיקר התקון תלוי שיהי השוק שבירושת"ו
משומר היטב, עפ"י השגחה טובה, כאשר היה עד כה בלא שום שינוי,
ובזה אנו מחזיקים את הענין כולו, בין פה בין במושבות עצמן, ואם חלילה
התרופף השמירה וההשגחה מהשוק שבירושלים ת"ו, בשום אופן לא יהיה
אפשר להחזיק מעמד בענין השמירה הקדושה הזאת, ותתרכה הפרצה ח"ו
מאכילת סבלים לאין מרפא, ד' ישמרנו, ע"כ אחלי נא הדר"ג מר שליט"א

וכל קהלא קדישא די בירושלים, יאשרו ויקיימו הדברים, שתהי' ההשגחה כאותו הסוּר שנוסד עד כה, וב"ה שראינו פרוי לטובה, שמתוך כך הולך ומתאמן יסוד הפרשת תרומ"ע, גם פעה"ק וגם במושבות, והדבר פועל אפילו על היחידים בבתיהם, וזכות הרבים תלוי בהם".

הרב קוק אף העניק סמכות מלאה לר' בן־ציון, ובכרוז מיוחד הוא מרבה בשבתו:

"להודיע לכבוד אחינו היקרים יושבי המושבות ת"ו, הרחוקים והקרובים, שהרב היקר המצוין בעבודתו מו"ה בן־ציון נ"י, המוכ"ז, המשגיח הכללי לתיקון תרומ"ע בירושלים ויפו והמושבות ת"ו, הוא נוסע בעסק תיקון הפרשת תרומה על פי ובשליחתו, ורוחו נאמנה לישוכנו הקדוש".

אף במכתב מיוחד לוועד "ראשון לציון", מציין הוא את חלקו של ר' בן־ציון בפעולה זו:

"כאשר נוסע כזה כ' הרב ר' בןציון נ"י יאדלער, העומד כראש השגחת עניני הכשרות במצות התלויות בארץ, בשוק אשר בעיקר ירושלים ת"ו, לתקן כעת את הסדר של כל הענינים הטעונים תיקון תרומ"ע, הנשלטים מהמושבות לירושלים, וכאשר הל הדברים שבמושבות ת"ו, עושה הוא הכל בהסכמתי ועצתי בע"ה".

פעילות זו הקיפה גם את החוות החקלאיות "חולדה" ו"בן שמן", שנוסדו ע"י ההנהלה הציונית בראשית פעולתה כישוב החדש. במכתבו של ד"ר רופין להרב קוק מיום י' תמוז תרע"א הוא מודיע "מנהל החוות בן שמן ובחולדה כבר שב מנסיעתו, ויכולים עכשיו לעסוק בענין תרומות ומעשרות כפי הדין". לאחר שלשה שבועות מעביר אליו מוכיר המשרד הארצישראלי כיפו יהושע פלדמן, את הצהרתו של ד"ר רופין: "מסכים גם אני, הח"מ, מנהל המשרד הארצישראלי של ההסתדרות הציונית, לקבוע גם בחוות חולדה ובן שמן, שעל קרקעות הקרן הקימת הלאומית לישראל, העומדות תחת פקודתי, את תקון הפרשת תרומ"ע מכל יבול הארץ של הקרקעות הנ"ל, כפי אשר נקבע בן גט בשאר המושבות שביהודה, ע"י ועדי המושבות הנכבדים, כי לא ישולח שום פירות וירקות מפרי אדמת החוות הנ"ל, בלתי אם הופרשו מהם מקודם תרומות ומעשרות כדין, ע"י הממונה המיוחד לכך, מטעם הרב דיפו והמושבות ת"ו".

ענין מיוחד במכתבו של מנהל החווה בבן-שמן לר' שלמה מרקין. השו"ב דרמלה, שהשגיח על הפרשת תר"מ בסביבה: „לפי שעה אין אנו יכולים לקיים את מצות תרומע"ש. באשר כי הממשלה עוד טרם לקחה את חלקה, ואין לנו רשות לנגוע בערמה. כחוק המדינה, ואחרי שנגמור עם הממשלה בדבר העשור, אז נעשר את כל התרומע"ע, כחק וכדין ישראל."

בתמוז תרע"א החליט הרב קוק להנהיג פתק מיוחד לכל תיבה שתימסר לידי נכרי, ובמכתבו מיום כ"ט תמוז הוא מודיע למשגיחים על הפרשת תרומ"מ במושבות: „אודיע בזה לכבודם, שהחלטתי לתקן שאם יהיה נשלח כל דבר הסעון תיקון תרומע"ע בידי נכרי, אז חוץ מההכשר הכללי תהיה מדובקת פתקא שכתוב עליה „כשר", כפי התכנית המתקנת. על גבי חוט, אשר יקיף את כל התיבה, וכל כלי הנשלח הפתק תהיה מדובקת היטב על גבי הקשר היחידי של החוט, ובלא תיקון זה לא יתנו שום הכשר ביד נכרי."

וכן פנה לסותרי השקדים לשמור הסדר זה:

„גם זאת אודיעם, שכאשר יתקנו את השקדים ישימו תעודת הכשר בתוך כל שק, חוץ מההכשר הכללי, ובמכתב יודיעו להסוחרים קוני השקדים, שאם ירצו להריק את השקדים מן השקים שהובאו בהם לשקים אחרים, ישלחו אחר הממונה המקומי שבעירם, שיבוא לפני פתיחת התפירה של השקים ויתן להם תעודת הכשר אחרת, וישים בכל שק מהשקים השניים, ויתפרו אותם בפניו של הממונה המקומי."

כן עמד בתוקף במכתבים מיוחדים לראשי הצבור בירושלים, להקפיד על שמירת השוק בהדגישו ש„ההשגחה על תיקון תרומות ומעשרות בפיקוח מיוחד על השוק בעיר קו"ת ירושלים עה"ק ת"ו הוא דבר מוכרח. בין מצד עצם הסרת המכשול של אכילת טבלים חלילה, ובין מצד החזקת יסוד קדושת המצוה של תיקון תרומע"ע בכלל, בכל סביבי ירושלים והמושבות בכלל, והכרח גדול הוא להעמיד מפקחים בכל מקום, ולהוציא הוצאות על נסיעות מיוחדות, לעתים מזומנות, כדי להעיר ולעצור את האהבה, להזהר בתיקון הפירות כדת תוה"ק על אדמת הקדוש, כי ע"כ תקותי חזקה בעהשית" שכל גדולי עיה"ק ת"ו יתנו יד להחזיק את המעמד, ואת התיקון אשר הוחל בזמנו הראוי, ע"י כבוד מר המי גאון ישראל הצדיק האדר"ת

ז"ל, בתיקון תרומ"ע ופירות השוק. יתזקו על מכוננו, וטהורי ידים יוסיפו אומץ, ואי אפשר בשום אופן לסמוך על השגחתי בכללות ענין זה ופרטיו. כ"א כשיצורף לזה גם מפקחים תמידים על תיקון השוק בכל מקום בפ"ע, ואם ח"ו יהיה איזה התרשלות בדבר, יכול הענין לבא לידי ביטול יסוד המצוה בעיקרה ח"ו, ומכשול אכילת טבלים יוכל חלילה להתרחב לאין מרפא".

בקשר מיוחד עמד עם רבי בן-ציון יאדלער. במכתב מיום כ"ח אלול תרע"א הוא מודיע לו:

"קבלתי מכתבו ע"ד השקדים, ועד כה לא עלהה עדיין בידי לברר את דבר הכשרם, והנני מחכה היום אולי נוכל לברר הדברים, ואצוה לר"פ המשגיח להודיע לכת, מובן הרבר שאי אפשר ליתן להם הכשרים ללא בירור כראוי. בכלל, מחויב הדבר שנחזיק המעמד, שיבא לירושלים ת"ו הכל מתוקן, כאשר כבר בארתי לכבודו בכתב ובע"פ, שחוץ מה שאנו נמלטים בזה, מכבדות ע"ד המע"ש, עוד הוא מחזק את הזרירות בענין תרומ"ע גם בכל הסביבה".

ובמכתב שני, לאחר שלשה חדשים, הוא מזמינו לביקור ביפו. "הנני מוצא לנחוץ שיבא כ"ת לפעה"ק במקדם, וע"י בעז"ה יתקן כראוי".

במכתבו מיום כ"א בסיון הוא מודיע לו: "ע"ד המישמש כפי הנראה עדיין עומד הדבר לע"ע בחזקת רוב של נכרים, רק צריך לדעת ולחקור אם אינם באים מהמושבות הישראליות".

כן הוא תוכע הימנו לנסוע למושבות: "ודאי נחוץ הדבר מאד לחזק בכל שנה ושנה בע"ה את תוקף שמירת קדושת הפרשת תרומ"ע, והחועלת גדולה מאד מהנסיעה, שהכל יודעים שהיא בהסכמת גדולי ירושלים והסכמתי — — נחוצה היא נסיעתו של כבודו להעיר ולעורר ולעשות בזה כדת כל השנים, פרסום לחיווק שמירת הפרשת תרומ"ע ומניעת איסור טבל".

הרבנות המאוחדת ליפו חיזקה את ידיו של רבי בן-ציון, ובמכתב שנחתם ע"י רבני יפו, הג"ר יוסף צבי הלוי והג"ר שלמה זלמן שאך, הם מציינים לשבתו:

„כבר התמתה במלאכת שמים בתקון תרומ"ע את יבול המושבות חוב"א זה כמה שנים, ומזכה את הרבים בזה, וחכם לב יקח מצוה גם להבא בענין הגדול הזה, ולכן מבקשים את כל ועדי המושבות ת"ו וכל אנשי לב לחזק את ידיו בכל מיני חזק וחבה למען ימלא את מלאכת שמים זו ולתקן את היבול כתורה. ובעה"ת פעה"ק יפו תבוא יום כ' מרחשון שנת תרע"ב.
בינתיים נתקבל רבי ישראל אבא ציטרון כרבה של פתח תקוה ואף הוא הציע במכתבו מיום ר"ח חשון תרע"ב לועד המושבה למנות פקיד מיוחד להפרשת תרומות ומעשרות כדבריו:

„המצב הנוכחי, שהדבר נמצא בידי יחידים מבעלי הפרדסים לקבץ כסף מהבעלים, ולהחזיק בקומץ שאינו משביע, את הממונה לאותו דבר, והרעז רק מסייע בידי העוסקים באיות תמיכה שאינה מספקת, לא יוכל להשביענו רצון, כבר נתברר כי הנתינות אינן מספיקות, כי אי אפשר לסמוך על יחידים בדבר זה, וחשיבות הענין גדולה כ"כ, עד כי מחויבים אנו להוציא את הדבר הזה מרשות היחיד לרשות הועד. — — — כי משכורתו תהיה בטוחה ע"י ועד המושבה, אז נדע כי יכולים אנחנו לקנות פירות מהשוק, בלי חשש כלל, כאשר יהיה לנו איש קבוע הממונה על המעשרות, אז נוכל לסמוך גם בענין האכילה, איש אצל רעהו — — — עוד עיקר חשוב יש לנו המכריחנו למנות איש מיוחד ממנו להשגיח על המעשרות, וזהו בשביל רוב מנין ורוב בנין של בני מושבתנו ת"ה, השולחים פירותיהם לחוץ למושבה, עפ"י הדין אסור למכור טבל, אפילו למי שמעשר, אם נקיים את הדבר הזה, להעמיד ממונה מיוחד על המעשרות אז יגדל כבוד מושבתנו בחוץ, ופירותיה יהיו מפורסמים לשבח".

בתקופה זו עמד ר' בן-ציון בקשרי מכתבים עם הרב קוק בענינים המעשיים הקשורים בענינים אלה. הרי שתיים מאגרותיו של הרב קוק בנדון זה:

ב"ה

מאז נוסד הישוב נאה"ק נתמכו את ידם כל יראי ה' וחושבי שמו אשר בעקבות ירושת"ו את יסוד הקודש של שמירת המצוות התלויות בארץ לשמירה ממכשול אכילת טבלים, ועל גביהם גדולי הדור אשר בעה"ק וכאשר רבה התבואה, וההוצאה עולה למעלה ראש, חובה ומצוה הוא לכל טהר רוח לתמוך בעול

פרק תשיעי

ואומץ ענין הקדוש הזה לכל יפול בנופלים, ויתחזק ויתאמץ יסוד הקדש, הכח המעמיד את ישובי ארצנו, חמדת ה' וישראל עם קדשו, ויביאו נא תרומותיהם לתיקון תרומ"מ ולתיקון עירובין בעה"ק, אשר הוא יסוד כלל וציבור וכו' לכל נגד קבלה ממוקידנו הנכבד הר"ר זסיל חבס נ"י וברכת ה' תבא על כל המשתתפים במצוה רבה זו, ויזכו לראות ירושלים בתפארתה כבוא אפריון ובבוא לציון גואל בב"א.

בעה"ח ב' אלול תר"פ.

הק' אברהם יצחק הכהן קוק
עובד עבודת הקודש על אדמת הקודש

בעה"י

אחי היקרים, עם הקדוש, נאולי ה' אשר כמושבות יהודה והגליל ת"ו, יכוננם עליון, צור ישראל וגואלו, לשם ולתהלה על אדמת הקודש לעד.

אחים חביבים, מיום אשר זכני ה' לשוב אל ארץ חמדה, נפשי ערנה לחזות בנועם מושבותיה צמיחת קרן ישועתנו מאז, ומה גם בעת התעוררות אור ישועת עולמים להתנוצץ על עם ה' וחבל נחלתו, כעת הזאת, אבל המוני הטרדות, אשר סבבוני, לא נתנו לי למלא את מאויי לבבי עד כה, והנני עומד ומצפה לחסדי השי"ת שיחדש עלינו ועליכם ועל כל עמו ב"י, שנה טובה ומעוטרת, שנת תר"פ ותעלה רפואה ונאולה, ורוממות קרן, ובמוקדם היותר אפשרי אקוה שיחנני ד' לסייר את המושבות היקרות, ולשמוח בחברתכם הנעימה, חברת אחים, הבונים ומחיים את שדמות ארץ אבות, והנה כאשר מני אז ת"ל רוח טהרה ועז ד' שורה על ישובנו הקדוש, והמצות התלויות בארץ הולכות ומתחזקות בו, להוסיף עצמה וברכה, קדושה ותפארת לעם ה' ותיקון התרומ"ע מוחזק ועומד הוא כזהירות וזריזות, ובה מוסיף ישובנו בקודש גם עוז וחבת אחים, ושוקי היבול נעשים מוכשרים למסחר כל אחינו החרדים לדבר ד' ושומרי מצותיו, בחבת קודש נאמנה, ברוכים תהיו לד' שוכן ציון.

והנה זה רביעי בשנים אשר ציר אמונים לדבר מצוה רבה זו, המחזקת את יסוד קדושת ארץ חמדה, הוא מה"ו הרב הגדול בתורה ויראת שמים, מו"ה בן ציון ידלר שליט"א, המוכ"ז, וכעת כאשר זכני ד' ברחמי לשוב לעבוד"ק לשרת עם ד' גוי קדוש יושב ציון, הנני כמאז מאמץ ומחזק את ידי הרב הנ"ל העובד באמונה בלב תמים ובאהבה נאמנה, לישובנו הקדוש, לכבודו וטובתו, ואחלה בזה מכבוד

ועדי המושבות, המנהיגים יחידים סגולה וכל אנשי שם שיואילו נא לחזק ולאמץ את ידי הרב הממונה הכללי שלוח לתיקון היבול של אה"ק מוהרב"צ הנ"ל בכל עיר ובכל מושבה, לתקן את התבואות והפירות, וכל יבול אה"ק כדת של תוה"ק, נאורח חיים ימינו עדי עד וברכת ה' וגאולתו מהרה תבוא ותצמיח על עם ד' וחבל נחלתו, וראו כל אפסי ארץ את ישועת אלקינו, אשר יפליא לעם קדשו, והיה זה שלום וברכת השנים, אהבת אמת וברכת עולמים.

כנה"י ונפש ידידם, דבק באהבתם ומצפה אשרם ורוממות קרן ישעם לעד.

הק' אברהם יצחק הכהן קוק

חילופי שלטון ותמורות מדיניות לא הפריעו בעד רבי בן-ציון להמשיך בעבודת הקודש. ומיד לאחר התכנסות השלטון הבריטי בארץ ישראל ארגן מחדש את הועד המפקח על תרומות ומעשרות ועירובין, והמשיך בפעולותיו כמקדם.

הועד, שבו השתתפו הרבנים: ר' דובער הלוי עפשטיין, ר' זאב שחור, ר' לייב ליפשיץ, ור' יוסף זיו, ברק ביום ט"ו אלול תרע"ט את התשכון שהוגש ע"י ר' בן-ציון: "התקציב להוצאות העירובין ותומ"ע. לשכירות משגיחים ופועלים ושמשים להוצאות שונות, ונסיעות להמושבות יהודה והגליל, וגם ש"ס להרב"צ הי"ו לסכום של ששה ועשרים ל"מ לחודש", והם התחייבו לתפס מקורות לכיסוי התקציב.

על החלטה זו התחייב גם הגרי"מ חרל"פ, כדבריו:

"שמחים אנו על ההחלטה הנזכרת והננו גם אנו בל"נ נשתדל בזה, בכל אשר נמצא בעזה"י, למען כבוד קדושת המצות תרומ"ע ועירובין. נאום יעקב משה חרל"פ".

מיד לאחר שהישוב הירושלמי החל להתארגן לאחר הכבוש הבריטי, היתה אחת הבעיות סידור ההשגחה על התרומות והמעשרות, ועל תיקון העירובין. וברעד שנתכונן למטרה זו השתתפו: הגרי"ח זוננפלד, הגר"ד עפשטיין, הגר"ר יחיאל מיכל הורביץ, הגרי"מ חרל"פ ועוד.

והרי הפניה שהופנתה ע"י חברי הועד לכל הציבור החרדי בירושלים:

בעזה"ת

כ"ה אלול פר"ת לפ"ק

הננו ועד המפקחים על תרומות ומעשרות ועירובין בפעה"ק ת"ו מצאנו חוב קדוש על עצמנו להודיע בשער בת רבים, שב"ה נתרחב ונתגדל הישוב כארצנו הק', ונתרבו פרי תנובה, ודרוש לזה הוצאה רבה, משגיחים ונסיעות להמושבות, כמבואר בדברי הרבנים שליט"א והוצאות העירובין נ"כ נתגדלה כידוע.

וההכנסה עוד מועטה כמו ארבעה פונט לחודש מבית ועד הכללי ושלש פונט לחודש ממפעל אחד בפעה"ק ת"ו, ומה תספיק הסך המצער ההוא נגד ההוצאה הגדולה הדרוש לזה, ועלולים ח"ו להיות נכשלים באיסור טבלים וחלול שבת קודש. לכן על כל אחד ואחד אשר יראת ה' בלבבו למען טובתו וטובת אחינו בפעה"ק ת"ו, להרים תרומת ה', כפי נדבת לבו הטהורה, ולרשום את שמו ונדבתו בפקס הנוכחי, ויקבל קבלה חתומה מסוכן הועד הר"ר זיסל חבס נ"י.

ובזכות קיום מצות התלויות בארץ ושמירת שב"ק יזכה לגאולה שלמה כנ"א.

בעזה"י בכלות שנה נשלח לכל חבר חשבון
דובער הלוי עפשטיין
ראש הועד

אחזק בזה את דברי ידידי הרה"ג ר"ד עפשטיין נ"י ע"ד החזקת המצב של תיקון תרומ"ע וערובין הצריכים חיזוק כעת עוד יותר מכל שנים קדמוניות, ואקוה שמעכ"ת ימלאו את המבוקש הקדוש הזה ויהי חלקם ממזכי הרבים ככוכבים לעולם ועד, והיה זה שלום, כנה"י ונפשם ירו"ע דוש"ת באה"ר
הק' אברהם יצחק הנ"ל

לפניה זו הצטרפו גבאי החברות קדישא של הכוללים השונים. והרי כמה מהם:

„אנחנו גבאי דת"ק כולל ווארשא קבלנו את התלסת הרה"ג שליט"א. לתת לכל חודש וחודש כפי הסכום מספר הנפשות כנ"ל.

באעה"ה יום י"ט מג"א תרע"ט, וכעד חודש מג"א שלמנו.
יעקב יוסף הרלינג.

„ג"א הח"מ הסכמנו כפי הנ"ל, ובאופן שיחנו לזה גם ועד השחיטה ויתר חברה קדישא שבציר ות"ש ואו אלול תרע"ט בשם גבאי ח"ק גמחש"א דכוללות פרושים.

ליב ליפשיץ.

„גם אנחנו הת"מ כולל וזהליו מסכימים על כל הנ"ל וח"ש יום ז'
לח' אלול התרע"ט.

„גם אנחנו הת"מ גבאי חב"ק גחש"א דכולל חב"ד, הננו מסכימים על
כל הנ"ל וח"ש יום ירד אלול תרע"ט.

כ"ק.

חזק מנחם אב תרפ"ב, פמה"ק ירושלים חו'

אחרי ראותנו את דברי הרבנים הגאונים הלדיקים
נמי נפא זע"א ויכלע לחיים אלה אשר איתנו פה בכל
האמור למעלה, אשר בארו את גודל הנחלות לתמוך
להנחלות תרומה, ובפרט בזה אשר בודות לה
ית' נתרם ונתגזל הישוב ונתרבו **מדי תבונה** —
חמוצות אחר כתבואה וקטניות פירות ויחיות,
מובן לכל שההשגחה של תרומה ועולה וכלאי הכרם
נחוצה ביותר וכבוכה בהנחלות מחובות אלה, ובזמן
לזה ענין תקון השירובין בעיר קדשא תבב"א —
לנבולותיה מסכס, וכנראה שכל איש ירא מחויב —
לשאת בעל הנחלות להכיל רבים מקבצול
מאכילת טבלים וחלול שבת חו' לשאת אחר
הח"מ מסכימים לתת על הנחלות תרומה וזקוק
השירובין בשקתו בל"ג כ"א חו' למסד וצנזור
מזות מלגיות בארץ נחמה לנחלות הארץ
וכניה, ולקבוצ נחמ יאחזל בתורה נח

חכמי ירושלים מעודדים את פעולות ההשגחה

ביום ו' כסלו תרפ"א פנה הועד במכתב לכל הכוללים כדלהלן:
 „עפ"י התלטת הגאונים זצ"ל בשנת תרס"ח, ונתחדש מתוך ע"י
 הרבנים הגאונים שליט"א, החיים ב"ה אתנו היום, שחובה על כל בית אב,
 להצטרף בעור ההוצאות לתרומ"ע ועירובין, וכפרט כעת אשר ב"ה כי
 נגדל הישוב באה"ק ת"ו, ונתרכו פרי תנובה, והוצאות העירובין ג"כ

בְּעֵתָא

ועד המפקח על תרומות ומעשרות ועירובין

ממעם הרבנים הגאונים שליט"א פה קרוא קרישא ירושלים תובב"א.

First two _____ still _____

... zum 1. März 1880 ...

[illegible]

The first part of the paper is devoted to the study of the properties of the function $f(x)$ defined by the equation $f(x) = \int_0^x f(t) dt$. It is shown that $f(x)$ is a continuous function and that it satisfies the differential equation $f'(x) = f(x)$. The second part of the paper is devoted to the study of the properties of the function $g(x)$ defined by the equation $g(x) = \int_0^x g(t) dt$. It is shown that $g(x)$ is a continuous function and that it satisfies the differential equation $g'(x) = g(x)$.

per. In mela m. rep

[illegible]

קריאה אל ראשי ה"כוללים" להשתתף במימון הפעולות

[קצט]

למותר להאריך בגודל המצוה לתמוך בידי המתעסקים בקדש, לאפרושי מאיסור טבלים וח"ש ח"ו, וכבר באו ע"ז בארוכה הגאונים המפורסמים הצדיקים נ"ע, ויבדלו לחיים אלה אשר אתנו, ובודאי שכל מי אשר יכולת בידו להשתתף בהוצאות הדרושות לא ימנע עצמו, ויהי בכלל מזכה הרבים, ובשכר זאת נזכה לגאולה שלמה בנ"א.

הכו"ח לכבוד התורה ומצותיה, המחכה לישיעה קרובה.

יוסף חיים זוננפלד

הפרשה שלא מן המוקף לזכות הרבים

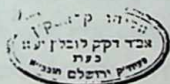
בתוקף תפקידו כממונה הראשי על הפרשות תר"מ, דאג רבי בן-ציון גם לפירות הנמכרים ללא הפרשת תר"מ מסיבות שונות, וכדי לזכות את הרבים הציע דרך של קניית טבלים לשם הפרשה על החיוב באמצעות זכייה וכו'.

גם כאן עמד רבי בן-ציון במלחמתה של תורה. בשאלת הפרשת תרומות ומעשרות שלא מן המוקף, לאחר שהגאון רבי שלמה אליעזר גלפנדר יצא בקונטרס מיוחד לערער על ההסדר שהונהג על ידו.

במכתב שהופנה כיום י"ז טבת תרפ"ה ע"י כמה מנכבדי ירושלים, ובראשם: רבי ברוך ראובן שלמה יונגריץ, רבי ברוך פערבראנד, רבי משה יצחק חעשין, רב"צ שפירא, רא"ג פרוש ועוד, לכבוד הבד"צ ובראשו הגאון רבי מרדכי ליב רובין, נאמר: „בזמן האחרון נתפרסמו מודעות מהבד"צ שליס"א, שכל הפירות והירקות הנמכרים בשוקי ירושלים ובהשכונות, הן בחוקת שאינם מעושרים, והירא לנפשו שלא יכשל באכילה מטבלים ודמאי יעשר בביתו, ומפני שאי אפשר לכל אחד לעשר כל הנכנס לביתו, סידר הבד"צ שליס"א סדר הפרשות הנעשה ע"י הרב רב"צ יאדלער הי"ו, שהוא קונה טבלים בשביל אלה המנויים אצלו והוא מפריש בעדם. והנה נתפרסם עתה קונטרס תשובה מהגאון אלפענדרי שליס"א ערוך אל כת"ר שליס"א שבו הוא מפקפק בדבר הפרשה הזאת לרעת איזה פוסקים, וכיוון שהחומים הצטרפו לסדר של הרב"צ יאדלער, ביקשו את חוות דעתו של הבד"צ לדעת ממנו הלכה למעשה. אם פירותינו מתוקנים בד"ת על פי הפרשה הנ"ל."

רבי אליהו קלצקי, מלובלין

[illegible]

גאב"ד לובלין בנדון צורת הפרשה שחידש הרב"צ, ואני בעצמי נמויתי לדבר זה ועשיתיו שליח שיעשר עבורי"

כבוד הרבנים הגאונים הבד"צ ז"ל, ה' זה אכבדוים שליט"א
וביחוד להראב"ד הרב ר' און הפורסם מוה"ר מרדכי לייב
שליט"א

פעם ק' חוב"א

אחדות"ט

נפסם בזמן האחרון נחפזנו מודעה מהד"צ שליט"א שכל הפירוט והירקות
הנחמרים בשוק ירושלם ובחשבונונו הן בחוקה שאינם מעוררים והירא לנפשו שלא
יטל נכילה מבלים ודמאי יעטר בביתו, ופניי שני אפשר לכל אחד לעטר כל
הנכסל רבית מדר הבד"צ שליט"א מדר הפרשו הנעשה ע"י הרב רב צ' יולער"ה י"ו
נחוא קונה מבלים בשביל אלה הנכונים אצל והוא מפרסם בעדם.
והנה אפרסם עתה קונכוס הכובח הגאון אכפנדרי שליט"א ערוך אל
כח"ר שליט"א שבו הוא מפרסם ב' דר הפרשה זאת לדעת אידה חסמים.
בהיותו ואנו הח"ס הננו מזה סטנ"ה המפורסם אצל חוב"א יולער"ה י"ו
הננו מונים ל' כח"ר שליט"א לדעת חסנו ולכח למעשה ים פירוהינו חסונים
כד"ח על פי הפרשה הנ"ל. כמו כן ייטיב ח"ר שליט"א להו"י לנו בדודתנו
זו אם ישנה ונחמה מספיקה על הפססם הפרוה חר"ס המכירות הנחמרים בדוקי
ירושלם ואם חסון הוא כחוקה חסון מאיס ר' דמאי או לא.

בכח רבבוד

לשם יוסף מנחם
והוא משה מנחם
הוא משה מנחם
הוא משה מנחם

הוא משה מנחם
הוא משה מנחם
הוא משה מנחם
הוא משה מנחם

שאלת חכמים: האם לסמוך על הפרשה רב"צ יולר, או שמא לחשוש לדעתו
השוללת של הגאון אכפנדרי?

ב"ה . י"ב לחדש סיון תרפ"ט , עת"ק ירושלים ה"ו ,

1929

הרבנים הנאונים חברי ב"ד לכל מקהלות משכנדים שליט"ם ובראשם הנסיון
ראש"ד הגדה החרדית סוהר"ר מרדכי ליב רוכין שליט"ם
ע"ה"ק ירושלים ה"ו ,

רבנים מאר נכבדים !

אנחנו הת"ם טרשים לעצמנו כזה לכאול מאה ב"ג שליט"ם בי היום שעתה
כיסוי הקיץ פרטים להפ"א פירות וירקוח משובות חב"י אשר וקוסים
להפ"ט חר"ם , הואילו נא להודיענו את חות דעתכם אם כפי שינוי לשונם
כספירה והסנה על הסדק חר"ם על הפירות הסובאים משובות חב"י
לירושלים ה"ו , ואשר לקנות בשוק פירות וירקוח ולאכול כלי שום חס
סקטין על סך אלו מופרים שהם מפרדים כר"ה , כן השיבו נא להודיענו
אם אפשר למסוך על זה סמינו לשליח בסמנו את הרמ"ג ר"י בן גורן יודלער
כל"ס"א שהוא יעשר בסבילנו בהסכלים שהוא קונה עבורנו בכספנו כלי שום

בשם"ה יום חב"י עת"ק ירושלים ה"ו .

לדעת חב"י
לדעת חב"י
לדעת חב"י
לדעת חב"י
לדעת חב"י
לדעת חב"י
לדעת חב"י

ר"מ רב"ל רב"ל רב"ל רב"ל
רב"ל רב"ל רב"ל רב"ל
רב"ל רב"ל רב"ל רב"ל
רב"ל רב"ל רב"ל רב"ל
רב"ל רב"ל רב"ל רב"ל
רב"ל רב"ל רב"ל רב"ל
רב"ל רב"ל רב"ל רב"ל

האז חב"י אפ"ל אפ"ל אפ"ל אפ"ל
האז חב"י אפ"ל אפ"ל אפ"ל אפ"ל
האז חב"י אפ"ל אפ"ל אפ"ל אפ"ל
האז חב"י אפ"ל אפ"ל אפ"ל אפ"ל
האז חב"י אפ"ל אפ"ל אפ"ל אפ"ל
האז חב"י אפ"ל אפ"ל אפ"ל אפ"ל
האז חב"י אפ"ל אפ"ל אפ"ל אפ"ל

השאלה — ותשובת חב"ד"צ והגר"ח זוננפלד

למחרת היום השיב להם רבי מרדכי־ליב „בתשובה על מכתבכם דנא: הנני ממציא לכם כזה קונטרס התשובה שהשבתי להרה"ג הרש"א אלפנדרו שליט"א, לכדר את טעמי ההיתר, שאיש אחד יכול להפריש תר"מ בעד אחרים, אפילו שלא מן המוקף וכו', ואף כי מאד נזהרתי שלא לסתור מפרש את דברי הרב הנ"ז — — — בכל זאת המעיין בדברי, יראה איך שדברי הרב הנ"ל נסתרים ממילא, ומאד אתפלא עם הנוכח שכל יסודו להחמיר בנוי בעיקר על הג' יבמות (צ"ג) דמשם משמע — — — שאפילו התורם משלו על של חבירו נקרא דשב"ל, ובאמת זה תמוה מאד, דהרי קימ"ל דהמפריש משלו על של חבירו לא בעינן דעת וכו'".

פעילות בשטח השמיטה

רבי בן־ציון, ששימש כאחראי לעניני ההלכות התלויות בארץ ריכוז בשנת השמיטה (תרצ"א) את מרבית סוחרי הירקות והפירות בירושלים, וקיבל מהם התחייבות כדלהלן:

„בשנתנו זאת, תרצ"א, שנת השמטה, לא נקנה ולא נכניס לרשותינו שום מין ירק או פירות האילן שיש עליהם חשש איסור שמיטה, אנו נכניס לרשותינו רק ירקות ופירות הכשרים, ועל פי היתר הבד"צ הנ"ל, דהיינו שעלינו להשתמש בירקות ופירות, שהרב הנאמן הנמנה מאת הבד"צ על זה, ירשה לנו להכניסם, ונקנה רק מהמקומות, אשר יפקוד עלינו נאמן הבד"צ".

השפעתו של רבי בן־ציון היתה מרובה גם בקרב עדות המזרח. בגנוזי שמורה הפנייה שנשלחה אליו מטעם „בית דינא רבא דק"ק ספרדים" בעיה"ק ירושלים, ואשר בה הוזמן לדיון משותף בעניני הסדר הפיקוח: „כיון שההשגחה של ההשגחה בעניני תרומות ומעשרות, עירוב וכיוצא, היא לקויה, ורוצים אנו למצוא את הדרך של עבודה משותפת בין הספרדים והאשכנזים, בענינים אלה, בכדי שההשגחה תהיה מעולה".

* * *

ההערות ההלכתיות בפרק זה הם מהרבנים הגאונים
 רבי אברהם-דוד רוזינטאל שליט"א,
 ורבי חנוך-זונדל גרוסברג שליט"א
 ורבי ישראל-יעקב פישר שליט"א
 שהאירו את הדברים בהערותיהם — המלכה"ד.

מצאתי חובה בנפשי להעלות על הכתב את סדר ההשגחה על
 קיום מצוות התלויות בארץ, שמדרו גאני קדמאי, ומאחר שבעז"ה

„לאכלה ולא לשחורה...“

זכיתי להיות בגופו של ענין, וגאונני ירושלים ובראשם מרן הגרש"ם והגאון האדר"ת זצ"ל מינו אותי לתפקיד זה, לא אמנע הטוב ואספר דברים אלה :

חלק תורה זה אין ידוע לכל וגם הפוסקים קיצרו בזה, בחשבם דינים אלו כהלכתא למשיחא, כדיני קרבנות וכדומה, וראיתי רבים שעלו מחו"ל שלא הבינו את חומר האיסור, כי לא היו רגילים בזאת, ובפרט בענין הפרשת תרומות ומעשרות, וידוע שעון זה חמור יותר מנבלות וטריפות ש"אפילו באלף לא בטיל".

במושבות הקרובות לירושלים היתה מוטלת ההשגחה על רבני ירושלים, ואנכי הייתי שליחם, וכל שאלה שהיתה עולה על הפרק, הודעתי להם, ומהם שהיו נוסעים עמי למקום לברר את הדבר ולהכריע בנדון.

פעם נסעתי למושבה מוצא עם הגאונים ר' יוסף-חיים זוננפלד ור' מרדכי לייב רובין זצ"ל, ושוב פעם נסעתי להר-טוב עם הגאון הר' דוד'טשע שובאקס זצ"ל, וכשהחלו בנטיעות הכרמים במושבה "קרית ענבים" נסעתי לשם, יחד עם הגאונים ר' יוסף-גרשון הורביץ ור' ישראל-זאב מינצבערג זצ"ל.

וכך היה המדר ככל המושבות, שאחריות הכשרות היתה מוטלת על רבני העיר הסמוכה. כשנוסד היקב בראשון לציון מינה

(1) ראה תולדותיו בספר "עמודא דנהורא" לרבי משה בלויא זצ"ל, וכן בספרו האוטוביוגרפי של הרב בלויא : "על הומותיו ירושלים" (שהופיע בהוצאת "נצח"), ובספר "דמויות הוד" לר"א סורסקי, פרק חשיצי.

(2) מגדולי התורה בירושלים, מהדיינים הראשונים בביה"ד של ועד העיר האשכנזי ולאחר פטירת הגאון ר' משה נחום וולנשטיין בשנת תרס"ב נתמנה כראב"ד. נפטר בשנת תרס"ו.

(3) ראב"ד לעדת החסידים בירושלים.

(4) רב שכונת מאה שערים וחבר הכיר"צ בראשות הגאון ר' צבי מסח פראנק זצ"ל.

(5) ראב"ד לעדת החסידים בירושלים ומהבר ספר שו"ת "שאריית ישראל", ראה תולדותיו בספר "דמויות הוד", מאת ר' אהרן סורסקי, פרק י"ד.

רבה של יפו הגאון ר' נפתלי הירץ זצ"ל, את הר"ר שניאור זצ"ל, איש ירא אלקים וסר מרע, על ההשגחה מערלה וכלאי הכרם והפרשת תרומות ומעשרות.

איסור היה מוטל על כל האיכרים לנטוע כרם בלי ידיעתו, וכל תכנית נטיעת כרם נמסרה לרבי שניאור. ולפי שיש בהרבה מהגפנים שאינן נקלטים בשנה הראשונה, נוטעים במקומו בשנה השנית, ואם גם בשנית לא נקלטו נוטעים במקומם בשלישית, היה ר' שניאור כותב על כל אילן ואילן שנת נטיעתו, ובזמן פריחת אילנות ערלה היו הבעלים חייבים להסיר הפריחה, כדי שלא יגדלו הענבים, ויהא אז קשה לשמור שלא יכשלו באכילתם ח"ו.

כל איכר שלא היה לו הכשרו של ר' שניאור לא קבלו את ענביו ביקב, וכן היו מפקחים על איכר זה שלא ימכור לאכילה, ופעמים הרבה היה הגאון ר' נפתלי הירץ נוסע בעצמו עם ר' שניאור, כדי לבדוק את הכרמים ולהזהיר מאיסור כלאים.

כן היו משגיחים ביותר על כשרות היקב גופא. את הענבים היו נוטלים רק מבעלי הכרמים שהיו עומדים תחת השגחת ר' שניאור, וכן היו מקפידים שלא יתערב בין הפועלים פועל מחלל שבת. רבי נפתלי הירץ אף מינה את חתנו הרה"ג ר' יוסף-צבי הלוי להשגיח בזה, וההסיר בזה, עד שהתקין שאף מי שנוטל זקנו במספרים בלבד, לא יתקבל לעבודת היקב (וזכורני שהיו נשים בראשון-לציון שהיו מתאוננות בפני חברותיהן, שבעליהן מוכרתים לגדל זקנים ארוכים, משום שעובדים ביקב ראשון-לציון), ובכל שנה אחרי נמר בציר הענבים, היה הרב בא יחד עם חתנו ומפקחים על הפרשת תרומות ומעשרות.

לאחר פטירתו של הגאון ר' נפתלי הירץ בשנת תרס"ב היה הגאון האדר"ת נוסע מירושלים, כדי להפריש תרומה והיה מספר

(6) ראה תולדותיו להלן בהערה למולדות האדר"ת בסדק. תפארת ירושלים.
(7) לכל מי ששואל אותי בדבר איסור ערלה אני מיעץ שלא למהר לאכול אותם, מיד עם הופעתם בשוק, אלא להמתין איזה שבועות שיתחילו ג"כ ללקט מהישנים, ויהא כל דפריש מרובא פריש" (הערת המחבר).

שהוא שופך בכל פעם כמה אלפי ליטרין לתרומת מעשר, אך אחרי זמן מה התירו הרבנים שלא ישפכו יין זה אלא יטילו בהם סם, כדי שלא יכשלו בזה, ואח"כ היו עושים מזה ספירט להבערה וגותנים לכהנים שישתמשו בזה כדון.

ובר"ח סיון תרס"ד בא הרב הגאון אברהם יצחק הכהן קוק, לכהן כרב ואב"ד דיפו והמושבות, והמשיך הוא את עבודת הקודש, הן בתרומות ומעשרות בהיקב, והן בהשגחת עדלה וכלאי הכרם, כסדר שסידר הגאון ר' נפתלי הירץ על פי דעת הגרי"ל דיסקין מבריסק זיע"א.

וכך נמשכו הדברים בירושלים ובמושבות, עד שהתחילו להביא לירושלים את פירות וירקות המושבות בכמויות גדולות יותר — אז מינו אותי הגרש"ס והאדר"ת זצ"ל לפקח על הפרשת תרומות ומעשרות בעיר עצמה והיו תחת ידי שלשה משגיחים: אחד בעיר העתיקה, שני במאה-שערים וסביבותיה והשלישי במהנהגיהודה וסביבותיה.

עם כל זה לא היה עדיין התיקון בשלמות, כי מי יוכל לערוב על איזה תיבות פירות שימכרו לא מעושרים, וכן היו נכרים מביאים פירות וירקות ממושבות ישראל, ומוכרים לא מעושר, וגם כל הפירות שהיו שולחים מא"י להו"ל לא הופרשו, ואחינו בני ישראל, ששמחו ליהנות מפירות ארץ הקודש, היו נכשלים בזה.

בימים ההם דרשתי הרבה על ענין זה, ובדרשותי הייתי מסביר את נבואת מלאכי שהיא נבואה אחרונה שבנביאים, שכתוב שם שהקב"ה יתבע או מכלל ישראל העון של הפרשת תרומות ומעשרות, ואמרתם כמה קבענוך המעשר והתרומה". ובסוף נבואתו חתם, "הנה אנכי שולח לכם את אליהו הנביא", היינו שנבואה זו נבואה האחרונה לפני ביאת משיח צדקנו. והוא פלא גדול בעינינו בכל שנות הגלות, כיצד יתבע הקב"ה מעמנו תרומות ומעשרות, ובי בארצות הגולה בליטא, בפולין, באמריקא בנרמניא ובצרפת, צריכים להפריש תרומות ומעשרות? ולא עלה על לב ישראל שנזכה להפריש תו"מ קודם ביאת הגואל, אכל כעת שזיכנו

הקב"ה שכאנו לארץ ישראל, ואלפים מישראל עומקים בעבודת החקלאות ומתחייבים להפריש מפירותינו תרומות ומעשרות, אולם לצערנו ישנם המתרשלים בזה ויש השולחים פירותינו טבלים לחו"ל ומאכילים אחינו בני ישראל, מה שאינם יכולים לבוא לידי איסור זה בארצם, וכזה נתיישבה נבואת מלאכי, שלפני בוא משיח צדקנו יתבע הקב"ה מאתנו הקפדה על עניני תרומות ומעשרות.

לימים נברה הספקת הפירות מנידולי ידי יהודים, והיו מביאים ממושבות יהודה לירושלים קרונות מלאים פירות וירקות, עד שלא עלתה בידי וכיד המשגיחים, להשתלט על כל סוכני הפירות והירקות.

הזעקתי, איפוא, בשנת תרס"ב אסיפת רבנים לדון במצב, ובאספה זו נתקבלה ההלטה שלא לעשר כלל את הפירות בירושלים, אלא ככל מושבה יופרשו התרומות והמעשרות ע"י השו"ב דשם, או ע"י משגיח שיתמנה לכך, ורק אחר שאלה יתנו תעודה לבעלי המושבה שהפרישו כדין, יתקבלו פירותיהם בירושלים.

ההלטה זו בחתימת ידי הרבנים נשלחה לכל המושבות. לאחר קבלת החלטה זו בירושלים נסעתי למושבות, כדי להוציא את הדבר לפועל, ובכל מקום כואי קראתי את ועד המושב לאסיפה, מסרתי להם על החלטת הרבנים והמסכרתי את ההכרח בפעולה זו.

וכדי לעורר ספרתי לפניהם מעשה בשאלה שבאה מחו"ל בימים אלה לפני הגרש"ם. רב אחד במדינת אונגריה איקלע ל"קידושא רבא" שאחרי נשואין. בעודו יושב שם שמע משהחיים שעוד מעט ויכבדו את הקהל ב"פשטידה", העשויה משקדים של א"י. סיד קם הרב ושאל אם עישרו את השקדים. מובן שקבל תשובה שלילית, שכן לא היו הגילים שם בכך. מיד החלו הרבנים שבין המסוכים להתפלפל במלחמתה של תורה. בעוד רב זה מצדד לעשר, טוען השני, "כל דפריש מרובא פריש", ורוכ הפירות והירקות בא"י של ערבים הם, עד שקם השלישי ואומר שעל אריות שקדים אלה מצויר "מגן דוד", סימן מובהק שפירות אלה של יהודים הם, שכן השקדים הערביים מצויר עליהם חצי סהר.

לאחר דיונים הוהלט לא לאכול את הפשטידה מטעמי זהירות, ובינתיים לשגר שאלה זו לרבה של ירושלים הגרש"ם: „פירות שהגיעו מהתם להבא, מה דינן לגבי תרומות ומעשרות". כאשר הגיעה השאלה לפני הגרש"ם בא הרב במבוכה, כי לענות להם שאינו מעושר לא רצה מפני חילול ה', ובהיתר של רובם נכרים לא רצה להתיר להם, שכן פירות מושבות היהודים הולכים ומתרכבים, ומי יודע מה יהא בעוד זמן מה, והשאלה נשארה ללא הכרעה.

כשתכוננו במיפור זה — אמרתי להם — תיווכחו שרק משום דבר זה גופא היצרנו לתקנה החדשה. כי כל מושבה שתפריש תו"מ ע"י משניה, יפורסם בכל העולם, שפירות מושבה זו מעושרים הם, ויתקדש שם שמים וכבוד א"י. ותהלה לה', שדברי נתקבלו בכל מקום ברצון, והתקינו השגחה מעולה בשדותיהם. העתקה מהחלטתם זו אף נמסרה בידי.

אהר בקורי במושבות נסעתי ליפו למר שמעון רוקח, שהיה ראש הברת ה„פרדס" בא"י, ובע"ה גם הוא הסכים שלא להוציא מתחת ידו שום פירות ללא מעשר, וגם התחייב להעמיד משניה ולתת לו מיל אחד (פרוטה אחת) מכל תיבה עבור ההוצאות.

בהסכמת הרבנים מפתח-תקוה מנתי את ר' אשר קופלמן הי"ו למשניה, ונסעתי עמו בכל הפרדסים לצורך הסידור הראשון, והתקנתי לו נוסח מפורט ומוסכם, כיצד לעשר, ואיך לקבוע מקום למעשר ראשון, שני ועני, כי לפעמים כשהיתה הספינה ממהרת לנסוע, היו לוקחים את הפירות מיד לפני המעשר, וטוענים אותם על הספינה למשלוח.

גם בירושלים עצמה הגברנו את השמירה, שלא יקבלו פירות רק מהמושבות אשר תחת ההשגחה. באחד הימים הגיעו לירושלים ששה שקים שקדים בלא הכשר, ושלחו אותם בחזרה, שיעשרו אותם במקומם ורק אח"כ יביאום כדי שלא לפרוץ פירצה בהשגחה. השמירה היתה מעולה מאד, כי השומרים סובבו בשווקים, ואחרי בדיקתם היו מוסרים לכל חנוני הכשר מטעם הכד"צ,

אשכנזים וספרדים, ואיסור גמור היה בירושלים לקנות מהנוני ללא הכשר.

אחרי שראיתי שסדר זה הצליח בירושלים, נסעתי ליפו, וסידרתי גם שם סדור זה בשכונת „נוה צדק“ ו„נוה שלום“, וביתר העיירות בא"י, בעז"ה.

התבואות והקטניות שנלקטים פעם לשנה היו נעשרים רק על דין, והייתי נוסע למושבות. בכל מושבה הייתי נוטל מהועד המקומי רשימה מכמות התבואות של כל איכר, ויחד עם סבל המושבה הייתי הולך ממקום למקום ומפריש, והוא נושא את התרומת מעשר למרתף המושבה, כי הרבנים התירו אז למכור את התרומת-מעשר לכהנים, לאכילת בהמתם, והכסף היה קודש לדבר מצוה במקום, דהיינו ביהכנ"ס, ת"ת, מקוה או גמ"ח — ותהלה לה', שלא שיניתי אף פעם ממנהגו, ועשיתי את כל הדברים האלה, בלא שום קבלת שכר טרחה ופרס כל שהוא.

אפילו בקיבוצים של אלה שלא דקדקו בתורה במצות רח"ל, הפרשתי מכל תוצרתם כי היו עמי מכתבי המלצה מהד"ר רופין ומד"ר טהון, שיתנו לי לעשר תבואותיהם, וכן במושבות „הר טוב“ ו„מקוה ישראל“ הפרשתי תו"מ, כי היה עמי מכתב מהאדון ענתבי הממונה עליהם.

אף לגבי הפירות והירקות שנתחלקו במושבות נופא, העמדתי השגתה, כדי שהאיכרים עצמם לא יכשלו באכילת טבלים, ח"ו.

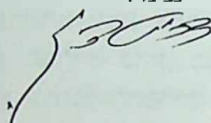
כשהייתי חוזר לביתי בירושלים הייתי בא לפני הגרש"ם ומרצה לפניו על תוצאות מסעי, ופעולותי הוטבו בעיניו מאד מאד. פעמים הרבה, כשהייתי שואל ממנו שאלות בענינים אלו, היה שואלני: „אמור לי בן ציון, מה היית עושה אתה, לו קרה לך כענין הזה?“ הייתי עונה לו „כך וכך“ ובדרך כלל היה מסכים לי, באמרו: „צדקו דבריק, ואין אתה צריך לדידי“.

(8) הערה: נראה כי הרבנים נחזו לזה דין רמאי, דתרומת מעשר מוכרה לכהן כמבואר בסור סי' של"א ובר"ש פ"ג דתלה מ"ט ועוד ראשונים, ומ"מ הסכימו עם בעה"ב שהכסף ילך לדבר מצוה ולא לכעה"ב בעצמו.

זג

הרב בן-ציון ידלר נוסע במקודת הבד"צ להפריש תרומות ומעשרות כחוק. אנו מבקשים להיות לו לעזר בנידון זה כפי שידרש לו. את ההוצאות הכרוכות בנסיעה זו כבר שלטנו לו.

מכבוד

א) בן-שטן

ב) חולדה

ג) אגודת-הדת-ישראל טרחכית

ד) קבוצת-הפועלים טורק

ה) קבוצת-הפועלים כנרת

ו) קבוצת-הפועלים דגניה

אישור מטעם ראשי מפעל ההתיישבות

בכואי פעם אחת למושב עקרון כדי לבדוק את ההפרשה, סיפרו לי כי הממונה על ההפרשה כבר הפריש את כל החיטים, והלכתי אחר הממונה לבקר את סדר הפרשתו ואמר לי שבפעם הזאת עשה לפניו משורת הדין והפריש גם על החלק שלקחה הממשלה. כיון ששמעתי דבריו, אמרתי לו שלפי דעתי קלקלת במעשיך את כל ההפרשה, כי החלק של הממשלה פטור מן המעשר, ואתה הפרשת מעשר ראשון גם על חלק זה, וא"כ היית סרבה במעשרות, ואין בידי לחקן לך, בלא שאלת פי הרבנים.

[רטו]

נסעתי אל הרב דיפו והרציתי לפניו את השאלה, כי לא מצאתי מוצא מסבך זה, שכן לשאול על ההפרשה אין יכולים כאן, כי האיכרים כבר אכלו מזה, ונמצא שאכלו טבל, ח"ו, וגם לתקן ע"י טבל אחר, כמנהגי, אי אפשר כאן, כיון שלא נשאר שום טבל במושבה, ויגענו הרבה בדבר, עד שעלה בדעתי מוצא מן הסבך.

נוכרתי בהכרעת הגרש"ם במעשה שקרה לי, שהפרשתי תו"מ בעיר העתיקה, ואז היתה השנה רביעית לשמיטה, והפרשתי את המעשר שני בלא הכשר קבלת טומאה, והיה אסור בפדיה. שאלתי איפוא את הגרש"ם והוא אמר לי: „לתקוני שדרתיך ולא לעוותי“, וכל זמן שלא תפריש כדין, בטלה שליחותך כממונה על המעשר מטעם הכד"צ, ותוכל להפריש מחדש“, וא"כ גם כאן כשהמשגיח לא הפריש כדין, בטלה שליחותו, ואפשר להפריש מחדש.

ושוב הוקשה לנו: „א"כ מה יהא על הפירות שאכלו האיכרים“, דלפי דרך זה הם טבלים גמורים. עד שבעז"ה נוכרתי בעוד פסק דין, שפסק לי הגאון האדר"ת, כשנאכל פעם בטעות טבל גמור. כאשר באנו לפניו ושאלתי עצה כיצד לתקן דבר זה, אמר לי שאשער בדעתי כמה נאכל, ואם היה בערך עשרה רוטל אקח שתי רוטל פירות טבלים, ואעשה האחד מעשר ראשון על מה שאכלו, ואפריש מזה תרומת מעשר, והרוטל השני, פחות קצת, אעשה מעשר עני, ואח"כ אפריש משתי הרוטל כמכל גמור, דלפי הפוסקים שסוברים דלא חל מעשר על מה שאכלו כבר, הרי שתי רוטל אלו טבל גמורים הם, והדברים הוטבו בעיני הרכנים ויעשו כן.

מעשה ונתערבו חימים טבלים ומעושרים, ולא ידעתי היכן לקבוע מעשר הראשון, ושאלתי את הרכנים והורו לי שאקבע מעשר ראשון ושני בכל חיטה וחיטה, בצד החריץ מעשר ראשון ובצד השני מעשר שני. שוב קרה לי כענין זה בשקדים, והורו לי שאקבע בכל שקד, בחודו מעשר ראשון ובקצהו מעשר שני.

9) הערה: בענין תהר"מ כנראה לקח ממעשר שלא ניטלה תרומתו והפריש גם על זה.

מעשה באחד מסוחרי חטים „שמורה“ בהר-טוב (כשנת תרע"ט) שהפריש בעצמו תו"מ. לאחר מכן כשבאתי למושבה הר-טוב ואמרו לי את החשבון כמה שקי תבואה התקין וכמה הפריש לתו"מ, ראיתי שהוא טעה, היינו שמיעט בחשבון תו"מ, ונמצא חלק ממעשר ראשון בלא תרומת מעשר. מסרתי זאת להכד"צ של חסידים, שכן הסוחר היה מעדת החסידים, ושלחו אחריו לדרישה והקירה, ונמצא אמת הדבר, שמעה בחשבון של תו"מ, וזה דבר הקשה לתקנו, שכן יש צורך להשיג חטים של מעשר ראשון שלא ניטלה תרומתו, ובקש ממני הרה"ג רבי ירוחם-פישל ברנשטיין¹⁰, שאני אתקן אותו כדין וכן עשיתי. נטלתי מעשר ראשון שלא ניטלה תרומתו והפרשתי על המעשר ראשון.

במושבה מוצא נידלו האכרים קטניות הנקרא „באב“, שהיו מלקטים אותו יום יום ומביאים לירושלים למוכרם, ולא היה שום אדם שיוכל לעשר אותם יום יום. לזה נטלתי אצלי לירושלים כמות משוערת יותר מאחד ממאה ממה שיהיה בכל הקטניות, והפרשתי כהנוסח שהתו"מ יהיו חלים לאחר שיתלשון. כאשר ספרתי זאת להגרש"ס הוטב בעיניו, והתו"מ היו מונחים אצלי עד שלקטו כל הקטניות.

פעם אחת עשה איכר אחד חטים „שמורה“ במושבה אחת, ואמר לי שאעשר, ונתן לי בשביל תרומת מעשר, חטים פשוטים שלא של שמורה, ואמרתי לו לפי דעתי אי אפשר לעשר מחיטין פשוטים על חיטין של שמורה, כשם שמטמא על הטהור, ומטמא על הטהור אף בדיעבד אין תרומתו תרומה. וכלל הוא: שכל דבר שבדיעבד תרומתו תרומה, נוהגים בזמן הזה אפילו לכתחילה, אבל זה שבדיעבד אין תרומתו תרומה אין נכון להפריש אפילו בזמן הזה. אבל הלה לא רצה לשמוע לי, שחם על החיטים של „שמורה“. נסעתי ליפו ושאלתי להרב אב"ד דיפו, ונתן לי הוראתו

(10) ראב"ד לעדת החסידים בירושלים, ור"מ ומנהל ישיבת „חיי עולם“.

בכתב שלא יפריש מחיטים פשוטים על ה"שמורה" מפני הטעם הנ"ל.

שנה אחת, הכניסו בטעות בירושלים ליד בתי מחסה, שנקראים אצלנו בשם "ציון", חיטים שמורות לפסח, קודם הפרשת תו"מ, והיתה אז שנת מעשר שני. שאלתי להגרש"ם כיצד לנהוג כאן, שהרי אין פודין מעשר שני בירושלים, והורה לי להוציא את החיטים חוץ לחומה, להפריש ולפרות כדיוני.

כאהד הימים נכנסתי לסוחר יין שהיה רגיל להפריש לעצמו, ושאלתיו את נוסח המעשר. בתשובתו חזר לפני על כל נוסחו ולא ידע כלל שצריך לקבוע מקום לתרומה גדולה, וא"כ לא היה חל המעשר כלל, והערתי לו על המכשלה, אך הוא עמד על דעתו, שכבר הפריש לפני גדולים וטובים ולא אמרו לו דבר, והסכמתי עמו שילך וישאל את אחד הרבנים. הוא פנה בשאלה להרה"ג ר' ליפמאן דוד שובאקס וצ"ל, אב"ד בד"צ חסידים, והוא הסכים עמי באמרו, "הצדק עם רבי בן-ציון, ועתה לך ובקש הימנו שיתקן לך את פירותיך".

בשנות מלחמת העולם השניה, כאשר ממשלת המנדט הטילה הגבלות על הובלת תבואה, הוענק רשיון מיוחד לסוחר החיטים "שמורה" לפסח, בתנאי שיקנו כולם את החיטים במקום אחד, ואז יצאה הוראה לסוחר החיטים "שמורה" שהחיטים יהיו מעושרים, ע"י הרב ר' בן-ציון יאדלער, שהוא כבר רגיל בזה יותר מארבעים שנה וחוא יסע בלא קבלת שכר כלל.

(11) הערה: תמוה, דהרי מפורש בשו"ת "נודע ביהודה" ומותר, וצ"ע.

(12) ב,המעשר והתרומה" מכיא הג"ר ח"י גרוסברג דעת בעל "חיי אדם" בספרו "שערי צדק" (פ"א ס"ה) דנהגו להתיר לפדותו אף בירושלים בזמן הזה, וגראה שהוא עפמשי"ב ב,כפתור ופרח" פמ"א בשם ספר התרומה, ואף דהכפ"ס השיג עליו, סמך עמש"ב בספר חרדים, שאנשי ירושלים, סמכו על הרב בעל ה"תרומה" ופודים בתוך ירושלים, וכדאי הוא בעה"ת לסמוך עליו בשעת הרחק" הוא מוסיף, שוב בא לידי ספר התרומה, ותפשי אחר הדברים שהביא הכפ"ס בשמו ולא מצאתים. שו"ר שכבר עמד בזה ב,פאת השלח" (סימן ג' אות כ"ח).

כאשר הגעתי למושב יכנאל אמר לי אחד מהסוחרים, תלמיד חכם, שהוא יודע לעשר על צד היותר טוב, והוסיף שכבר הפריש ממספר שקים. שאלתיו: „כיצד הפרשת?" לאחר שהסביר לי בדרך משל, „היו שם מאה שקים ומהם הפריש עשרה שקים למעשר ראשון, שק אחד לתרומות מעשר, ותשעה שקים למעשר עני". אמרתי לו „לפי דעתי לא הל התו"ם כלל".

כאשר תמה על זה שאלתי אותו: „עשרה שקים שעשית מעשר ראשון של מי הם?"
„של פלוני ופלוני" אמר לי.

„תשעה שקים של מעשר עני של מי הם?" הוספתי לשאול.
אותו.

„של פלוני ופלוני", ענה לי.

„האם לקחת רשות מבעל החיטים לעשות מעשר ראשון ומעשר עני משלהם על של אהרים?" הוספתי ושאלתי אותו.

כאשר ענה לי בשלילה, אמרתי לו שלפי דעתי לא חל המעשר כלל, כיון שהפריש בלא רשות בעל הבית, וביחוד מעשר ראשון ומעשר עני מצוה לתתם ללוי ולעני, ומי ירצה לעשות חיטים שלו מעשר על אהרים. לפי דעתי — הוספתי — אין אתה צריך אפילו לשאול על מעשרותיך, שלא חלו כלל. עם כל זאת לא סמכתי על דעתי, ונסעתי למברית, להרב הגאון ר' אשר-זאב ורנר הגאב"ד דשס"ו, ואף הוא הסכים שהצדק אתי, שלא חל מעשר כלל, והוא אינו צריך לשאול על המעשרות.

חזרתי איפוא ליכנאל, והפרשתי תו"ם כמנהגי, היינו מכל שק ושק לבד, מעשר ראשון בפי השק ומעשר עני בשולי השק, שכן יש הרבה שקים שיש בהם פסולת כפליים מאחרים, וחושש אני אם אעשר משק אחד על אהרים, עלולה להיות שאלה של מרבה במעשרות או ממעט במעשרות, ואלפים מישראל עלולים לאכול כזית מצה מטבל, חלילה.

(13) חיבר ספרי „דעת זקנים", „כנערינו ובוקנינו", נפטר ביום ז' טבת תשי"ח.

פעם אחרת, הפריש תלמיד-הכם אחד מעשר במושבה על החיטים „שמורה“ שלו שקנה. לשאלתי : „תאמר לי כיצד הפרשת?“ אמר לי : „ברשותי עשרה שקים, וכן נשארו אצל בעל-הבית חמשה שקים. לאחר שבקש ממני לעשר גם את החטים שלו, הפרשתי איפוא יחד עם עשרה שקים שלי“.

„יש בזה שאלה גדולה — אמרתי לו — שכן הלקוח הוא דרבנן ושל בעל הבית הוא דאורייתא לכמה פוסקים. כיצד הפרשת ביחד, שיכול להיות מהפטור על החיוב ומתחיוב על הפטור, ואפילו אם נאמר שתרומה בזמן הזה דרבנן, ג"כ יש חשש שזה חד דרבנן וזה תרי דרבנן“. אמרתי לו שישאל על המעשרות שלו וכן עשה ואח"כ הפרשתי תו"ם כדון, מזה לבד ומזה לבד.

כהנה וכהנה בא לידי הרבה פעמים שעשה מעשר מי שאינו רגיל, ומצאתי כמה שאלות בהפרשתו. בן צריך להזהר לפי דעתי בענין הפרשת תו"ם מהחטים של „שמורה“, כי יש בתוך הטבליים חטים גרועים דקין שאינן נקלפים מחדישה של המכונה, ונשארים עוד בקליפותיהם, ומכניסים אותם בן לבית בקליפותיהם. נמצא שחטים אלה נפטרים ממעשר מדאורייתא. ואח"כ מנקים אותם בכברה כבית, אז נקלפים מקליפותיהם, ולפי הסדר שנותנים תו"ם מהפסולת, יכול להיות שמעשרים מהפטור על החיוב.

סדרים אלה בהפרשתי גרמו לפעמים לאי-הבנה ביני לבין הסוחרים, עד כדי כך שבעת שנפטר הרה"ג פנחס המבורגר ז"ל, שהיה מעשר במושבה מוצא, באו אנשי מוצא לפני הגרש"ם, וקבלו שעכשיו „מפחדים הם מר' בן-ציון, שהוא מחמיר מאד“, ומי יודע כמה יין ישפוך להם למעשר — עד שהגרש"ם לקחם בדברים, והמביר להם שהכל לפי החשבון, והסכימו לעשר על ידי.

שני ימים קודם חג סוכות אחד, נודע לי שנשלחו לחו"ל ארבעת אלפים אתרוגים טבל ודאי. פניתי איפוא להגרש"ם בשאלה כיצד לתקן את זאת, מאחר שכבר לא היה זמן מספיק כדי לנסוע למושבות לאסוף אתרוגי טבל, לעשותם תרו"ם על אלה ששלחו כבר.

בתשובתו הורה לי הגרש"ם שאעשר לכל אתרוג מיניה וביה, ולקבוע התו"מ אצל העוקץ, ויהא האתרוג כדון הסר, וכיון שבשנה ההיא חל יום הראשון של חג בשבת, שאין בו חובת אתרוג מן התורה, ואילו ביום השני גם הסר כשר מדינא, לכן אפשר לעשות כן. טענתי לפניו שיש אנשים שעושים אחרי החג מרקחת מאתרוגים, וע"י זה יבואו לאכילת תרו"ם ח"ו, ומיד עלתה במחשבותי, דהנה יש עמי קצת אתרוגי טבל, אצרפם לתו"מ עם עוקצי האתרוגים השלמים לכל אתרוג, ויהא כל עוקץ טבל באחד ומאה — והוטבו דברי בעיני הרב מאד.

ימים אחדים קודם פסח שמעתי על אחד מסוחריו, "שמורה", איש פשוט, שעושר בעצמו. שאלתי אותו: "אמר לי כיצד הפרשת"? אמר לי שלקח מהחטים תרומת-מעשר ושרף אותם, ואחר כך לקח מעשר ראשון ופדה אותו. כיון ששמעתי נוסח זה לא אמרתי לו כלום, שכן רגיל אני כבר עם אנשים אלה, שאם אני אומר לו: "מעשר ראשון צריך פדיון? (כתמיה) מעשר שני צריך פדיון?", יאמר לי תיכף: "טעיתי, עשרתי מעשר שני ופדיתי אותו", לכן לא אמרתי לו כלום, רק אמרתי לו שיש איוז שאלה בנוסח של המעשר, וצריכים אנחנו לילך ביחד להבד"צ, ותאמר הגוסס שהפרשת ונשמע מה יאמרו הכד"צ. הלכתי תיכף להבד"צ וסיפרתי להם שכך וכך אמר לי, וכאשר יבוא לפניהם ישאלו אותו מה עשה במעשר ראשון, ומה עשה בתרומת מעשר, וכן היה. הוא בא לפני הכד"צ, וסיפר להם שפדה את המעשר ראשון, אמרו לו הכד"צ שמעשר זה אינו כלום, והוא צריך לשאול על מה שעושר ואח"כ עליו לקנות חטים טבל ודאי, ולבקש מר' בן-ציון יאדלער שהוא יעשה מעשר, כי לעשר את זה צריך זקן ורגיל, וזה דבר קשה, שכן מחיטה זו כבר עשו קמח, וכן התערבו בהריחיים בעת המחינה בקמח של אחרים, וכבר היתה מצה אפויה, וכן שלחו לתל אביב ולהמושבות, ולכן מוכרח דוקא ר' בן-ציון יאדלער לעשר, ולא אחר". כיון ששמע זאת, צעק בקולות: "אלו הן פעולות של ר' בן-ציון יאדלער, שהוא רוצה להיות יחיד בדור, שרק הוא

יכול לעשר ולא אחר", אולם הרה"ג ר' פנחס עפשטיין שליט"א הסביר לו: "לא תצעוק, אם אין אתה שומע לדברינו, הרי אנחנו מכריזים תיכף שהמצה שלך אסורה". כיון ששמע זאת שילם תיכף להבד"צ בשכיל מבל ודאי, ואני תיקנתי הכל כדיון.

בעיות דומות עלולות להיווצר גם בקשר למעשר יין, וכאן אציין כיצד אני נוהג לעשר יין. ראשית אני לוקח מעט יין ועושה תרומה גדולה על הכל, כי הנרש"ם לא היה שבע רצון לעשר יין וכל דבר לח בנוסח שרגיל אצלינו, היינו: „מה שיש יותר מאחד ממאה בצד זה יהיה תרומה גדולה", מפני שבזמן שהוא אומר יותר מאחד ממאה שיש כאן, נאסר הכל כתערובת של תרומה גדולה, וקשה אח"כ לעשות זה מעשר ראשון, והיה אומר שמה שכתוב במשנה ובשלחן-ערוך הנוסח של הפרשת תו"מ הוא דוקא על דבר יבש, לכן היתה דעתו להפריש תרומה גדולה בצד לבד וכן אני עושה, ואח"כ מכינים לפני יין בהבית אחת או שתיים את השיעור הראוי ליתן לתרומת מעשר בעד כל היין הנמצא בהמרתף, יין נקי בלא ספירטום ובלא מים, ואח"כ אני אומר ככה: „יין זה, כל מה שהכנותי פה לפני הכל יהיה התחלת מעשר ראשון, והשלמה לשיעור מעשר ראשון, הדרוש בעד כל היין הנמצא במרתף, יהיה בכל הבית וחביתיו: שיעור הראוי בשכיל אותה הבית למטה כשולי הכלים למעלה מהשמרים, והעשירית של מעשר ראשון יהיה כשולי הכלים שהכנותי לפני תרומת מעשר על המעשר ראשון, ושיעור הראוי למעשר עני (או מעשר שני) יהיה בפי הכלים בכל הבית וחבית שבמרתף"א.

(14) הפרה: חמה. הרי ייחד יין בכלי מיוחד ולמה צריך לומר כך, וצ"ע.

(15) כעל „המעשר התרומה" מעיר לגבי בנוסח הפרשת יין (המובא בתולדות מוהרי"ז כלנס וצ"ל). „שמעתי מהרה"ג רב"צ ידלר שליט"א בשם מרן הגרש"ם וצ"ל, שדעתו היה לכלול בברכה אחת גם פדיון המעשר שני, ונ"ל בטעמו ע"פ המובא ב„אבקת רוכל" (סימן ד) שנהנו בזמנו שלא לברך על הפדיון, מפני ספק השנים, ואף שכתב שם שאינו מנהג קבוע עפ"י ותיקין מ"מ מפני הספק הנהיג הגרש"ם לכלול עם ברכת ההפרשה".

אך צריך להזהר שלא לעשר היין שנעשה מן הענבים של ישראל על היין שנעשה מן הענבים של נכרים, ובמושבה של „מוצא“ או בשאר מושבות ישראל יש שלשה סוגים, היינו: ענבים של בעלי-בתים בעצמם, וענבים שקנו ממושבות ישראל, שזה דין לקוח, וענבים שקנו מנכרים שג"כ צריך לעשר מכל אחד ואחד לבדו. על ענבים של ישראל צריך לברך על הפרשת תו"מ, ועל ענבים של נכרים אין צריך לברך — ולפי דעתי הוא מעין שאמרו חז"ל ש„מי שאינו יודע בטיב גיטין וקדושין לא יהא לו עסק עמהם“.

מעשה במוכר יין שהיה רגיל לעשר בעצמו. פעם אחת שאלתי אותו: כיצד אתה מעשר? והוא אמר לי הנוסח הרגיל אצלינו: „מה שיש בו יותר מאחד ממאה יהיה תרומה גדולה“ וכו'. עד סוף הנוסח. אמרתי לו: „לפי דעתי יש שאלה גדולה בזה, שהרי לא קבעת מקום לתרומה גדולה, ולא חל תרומה גדולה כלל. גם יכול להיות שבשביל זה אין קביעות מקום בשביל תרומת מעשר, מפני שהכל בכלי אחד“. השיב לי: „הרי נוסח זה כתוב בשלהן ערוך, ואני מעשר עשרות שנים, ובמה פעמים עשרתי לפני תלמידי חכמים גדולים, ולא אמרו לי שום בקורת על זה“ — ואין זו אלא דוגמא לזהירות הדרושה בענין זה.

ובאמת השאלות העלולות לקרות בדין הפרשת תו"מ אינם ידועים לכל. נתבונן כמה אלפים ספרים יש ראשונים ואחרונים בהלכות בשר-וחלב, וכן על הלכות „והיה מחניך קדוש ולא יראה בך ערות דבר“ וכדומה, אף שהם דינים פרטיים, ומי שאינו לומד אותם יוכל לחיות מאה שנה ועובר בכל יום על דינים של שלחן ערוך בלא ידיעה, והוא בכלל אינו יודע שאינו יודע. על אחת כמה וכמה סדר זרעים, שהוא חלק גדול מהתורה, מצוות התלויות בארץ, ויש רק איזה דינים בקיצור ב„בית יוסף“ וברמ"א, וגם האחרונים לא האריכו בהלכות אלו, שכולם חשבו שזה הלכתא דמשיחא. כמה מכשולים יכולים להיות בזה.

כהנה וכהנה היו שאלות המעשר והתרומה שעלו על הפרק בימים ההם, מהם נחזה כיצד צריכים אנו להיות זהירים בדינים והלכות שבהם, ועוד יותר כמה צריך להיות בזה זקן ורגיל, כי כל הדברים הנזכרים לא היו ח"ו מתוך סרבנות — חוץ מפעמים אחרים שאציגם לקמן — רק מתוך שלא היו רגילים בכך, וכענין שמספרים על הנאון ר' ישראל סלנטר זצ"ל ששהה פעם אהת מחוץ לעירו ורצה לשחוט תרנגולת לכבוד שבת וחיפשו אחר שוחט, עד שבא אחד לפניו, ואמר לו: „רבי, יודע אני לשחוט“. אך ר' ישראל אמר לו: „הגד לי בני, למי קוראים גנב, למי שיודע לגנוב, או למי שגונב? הרי כולם יודעים לגנוב, ורק הרגיל בכך מקבל את התואר“. ואני אומר שכל מי שמעשר רק פעמים אחדות בשנה, קשה מאד לסמוך על מעשרותיו.

לכן אני טוען שכל מי שרוצה לשמור עצמו מחשש טבל יתענין מי היה המעשר, אם הוא זקן ורגיל, ואף שיש אנשים שעושים מעשר בעצמם כל מה שמביאים לכיתם, לפי דעתי גם זה לא יועיל להוציא מחשש טבל, שזה מועיל דוקא לדמאי כשספק אם עשה מעשר אם לא עשה מעשר, אבל אם עשה מעשר וקלקל המעשרות, לזה כמעט אין תיקון, כי יכול להיות מעורב טבלו, ויכול להיות מעורב במעשר-ראשון שלא ניטלה תרומתו שמיעט בתרומת מעשר, ומה יועיל שיעשר בנוסח הרגיל אצלינו. הן בחיטים של „שמורה“ והן בעושים יין יש כמה ספיקות, למשל: אם מיעט במעשרות, ואם טבל עם חולין מעורב, אם הרבה במעשרות נמצא מעשר ראשון וטבל מעורב, ואם מיעט בחשבון של תרומת מעשר נמצא מעשר ראשון שלא ניטלה תרומתו. לזה תיקנו גאוני קדמאי בירושלים שכל המעשרות יעברו דרך אדם אחר, שהוא זקן ורגיל.

ואני פרסמתי כמה פעמים שאני מוכן לילך ולעשר לכל מי שידרוש ממני, הן חיטים של „שמורה“ והן יין, בלי שום קבלת שכר כלל. כי תודה לא-ל שזה חמשה וארבעים שנה, שאני עוסק בענין הפרשת תו"מ, ומי זה הוא האיש שיאמר בפני שדרשתי

ממנו כסף בשביל הפרשת תו"מ, ועל להבא אקוה אי"ה ג"כ שאעשר לכל מי שידרוש בלי שום קבלת פרס, ורק הקנאה ושנאת חנם שעדיין הוא מרקד בינינו, זוהי הסיבה שלא יהיו מעושרים כדון, והוא רחום יכפר עון.

והרי כמה ענינים שהיו ביני לבין הסרבנים. באחד הימים הופיע מר יעקב טשערטוק לפני הגרש"ס וסיפר שיש לו בית הכד בכפר הערבי „עין סיניה" שעל דרך שכם, ולקראת חג הפסח הוא רוצה לעשות שמן כשר לפסח. הוא ביקש איפוא מהרב שיסדר לו השגחה, כדי שיוכל לקבל תעורת הכשר.

בתשובתו הודיע לו הגרש"ס: „ראשית כל הנך צריך לעשר את השמן, כדי שלא להכשיל את ישראל בטבל ח"ו, ולכן קרא לך את ר' בן-ציון שיעשר לך, ובאותו זמן יסדר לך גם את הכשרות לקראת חג הפסח."

לאחר ימים אחדים קבלתי מכתב מפקידו שאבוא לאחותו לעשר את השמן. לקחתי את חבילתי, מלית ותפילין וכן צרכי אכילה, ונסעתי עם הפקיד בעגלה רעועה בדרכים עקלקלות, במשך שעותיים וכל הדרך התפללתי להקב"ה שלא יכבדוני שם במאכל ובמשתה, משום שהיה מן החפשים שאין לסמוך על כשרותם. הקב"ה עשה עמי חסד ושמע תפילתי, ולא קבלוני שם בסבר פנים כלל, מאחר שראו אותי מצוין בפואות וכבגדים ארוכים, ואפילו שלום לא נתן לי בבואי, וכל שכן כשא לגוח עליו מטורח הדרך.

זמן מה עמדתי כך מן הצד, עד שהואיל לפתוח פיו ופנה אלי: „יבוא נא האורח לאכול לחם". עניתי לו שלא אוכל לאכול לפני שאראה עבודתי מה היא, כי לא משום כך באתי הנה. הלכנו לבית הכד ומצאתי לי שם חדר ריקן, וסדרתי לי שם מטה ושולחן לתפילה ואש"ל. במשך היומיים שהייתי שם ראיתי שעשה הכל על צד היותר טוב ומהודר, כי כל הכלים שהשתמש בהם לפסח היו חדשים.

אך ראיתי שעומדת שם חבית אחת ענקית, שהיה בה שמן פי עשר ממה שהכין לפסח. כאשר פניתי אליו ואמרתי לו שגם

את זה צריך לעשר, ענה לי בחוצפה שאינו עושה שמן זה לפסח, ועל כן אינו רוצה לעשר.

כאשר גמרתי עבודתי בהכשרת השמן רצה לשלם לי, אך כמנהגי מיאנתי לקבל. כשביקש ממני את ההכשר לפסח עניתי לו שאיני רב על כשרות לפסח, רק על תרומות ומעשרות, ועל כן אעיד לפני הגרש"ם שהכל על צד היותר טוב מבחינת הכשרות, והוא יתן ההכשר. והוטב כענינו.

כשנפרדתי מעמו אמר לי: „סוג היראים שכמותכם אין בהם כל נימוס ודרך ארץ, הנה היית כאן שני ימים ולא טעמת כלום משלנו, הלא גם אננו יהודים“. והמשיך בדבריו, כדברי החפשים המדברים גבוהה גבוהה: הענקתי לו מנה אחת אפיים ואמרתי לו: „בואו השבון, הנה באתי אליכם בדרך קשה זו, ללא תמורה, ובעת בואי לא נתן לי איש מכם „שלום“, ואפילו כסא לנוח עליו מטורח הדרך לא הקרכתם לי, שכן ראיתם חזותי ומלבושי היהודי, ועדיין הנך מדבר, הלא תכוש ותכלם, ועל כגון דא כבר אמר הכתוב „אל תלחם את לחם רע עין“ (משלי כג) וכשמעם דברי שנאמרו בעז, לא היה מענה בפיהם כלל.

כבואו לירושלים למעון כנגדי בפני הגרש"ם על שסירבתי לתת לו „הכשר“, גלגל עמו הגרש"ם כחכמתו, עד שגילה לו שיש ברשותו כמות נוספת של שמן חמץ, לא על פסח. מיד הודיע לו הגרש"ם שאינו יכול ליתן לו הכשר, כל זמן שאין כל השמן מעושר. הוא נאלץ איפוא לבוא אלי שנית ולבקש הימני לבוא אליו בפעם נוספת ולעשר כל השמן, וכן עשיתי.

בעת שבאתי לעשר את התבואה של המושבה גדרה (כי אז היתה גדרה בבחינת „פסולת“ של מושבות היהודים) אמרו לי התושבים: „היגיעה שלכם עדיין לא הצליחה, הרי יש פלוני ופלוני שלא מעשרים ומוכרים פירותיהם לנכרים“. אמרתי להם: „שתי תשובות בפי — א) המשל מהממשלה, שיש להם כמה שומרים ויש להם בית המשפט, ויש להם בית האסורים, עם כל זאת נמצאים איזה ננבים ג"כ, אבל כל אנשי העיר הם זהירים בכבודם, שהם

נאמנים, אבל בזמן שאין ממשלה ואין בית המשפט ואין בית האסורים, כמה גנבים יהיו, וחלילה כל אנשי העיר יהיו גנבים — כן בעניינינו אם יש איזה אנשים שאינם רוצים להפריש תו"מ, אבל תודה לה' רובם ככולם מעשרים והמושבה יש לה שם שמעשרים פירותיהם; ב) אפילו אלה האנשים שלא עישרו עד היום, אקנה לה' שיהזרו בתשובה ויעשרו או שימכרו ליהודים, והם יעשרו, שכל זמן ששם המעשר לא נשכח, יוכלו כולם לחזור בתשובה ולעשר".

באחד הימים נודע לי כי מר אהרן אייזנברג, מחברת „מנוחה ונחלה" ומראשי המושבה רחובות, מבקר בירושלים. מיד עליתי להגרש"ם ואמרתי לו: „הנה זה מבקר בירושלים, והושבני שאם הרב יקראהו ויבקש ממנו שיתן להפריש תו"מ בנחלותיו, בודאי יתן". מיד שלח הגרש"ם את משמשו להפש אחריו, ומצא אותו בבנק א.פ.ק. ומסר לו את בקשת הרב לבוא לפניו.

הדבר היה לאייזנברג לכבוד גדול ומיד הופיע בבית הגרש"ם. „דע לך כי כל קיום המושבות תלוי בהפרשת תו"מ — טען הגרש"ם עמו — ולכן, אבקשך שתואיל לתת להפריש". אייזנברג ענה לו שמוכן הוא להפריש, אך טען מפני מה שלחו את הרב יאדלער, שהוא קנאי גדול ומפריש בכמויות גדולות.

רק אחרי שעה ארוכה של הסברה ושכנוע רב מפי הרב, שכל ההפרשה היא לפי חשבון, וכן שרכני ירושלים מינו אותי על זה, קבל את הדברים והסכים לעשר על ידי, ומאז הייתי פונה אליו מדי בואי לרחובות והוא היה עוזר לי בכל הענינים.

באחד הימים הנעתי יחד עם המשגיח לפרדס גדול בפתח תקוה, שהיה שייך לד"ר מוֹיָא, רופא בבית החולים בירושלים. משבקשתי לפקיד שיתן לי חשבון התיבות, כדי שאוכל להפריש, סירב בטענה שהוא מוכן לתת כמה תיבות בשביל תרומות ומעשרות, אך אין ברצונו לגלות את החשבון.

טענתי עמו, כי כלי חשבון אי אפשר, שכן אני צריך לידע החשבון כדי לעשר לפיו, אך הוא בשל, אין לו רשות ליתן החשבון

ללא רשות מבעל הכית. כמובן שזה תזיק לכל סדר ההשגחה וההפרשה.

חורתי לירושלים, וספרתי על כך באוני הגרש"ס. הד"ר מו"א היה בא לעתים קרובות לכקר את הגרש"ס, ובכיקורו הקרוב של הד"ר מו"א העיר לו הרב על כך. אף באן ענה: „הרב יאדלער אינו שותפי בפרדס שאתן לו החשבון, רצו לתת לו כמה תיבות והוא סירב לקבל“.

„שמע נא ד"ר — פנה אליו הגרש"ס — האם תסבול שאני אתערב ברפואות שהנגן נותן, לומר לך „תן רק מזה, ומזה תן קצת“, הלא כודאי שלא, הוא הדין כאן, בענין זה שאינך יודע ומבין כו אסור לך להתערב“.

לאחר שהגרש"ס הסביר לו את הענין ואת ההכרח לדעת את החשבון בתרומות ומעשרות, הסכים הד"ר מו"א והודיע לפקידו בפרדס למסור בידי את החשבון המפורט ולאפשר את ההפרשה כד"ת.

בימים ההם גדל הישוב במהירות בעו"ה, ומתוך כך הוצרכתי להוסיף משניחים ונסיעות ועלו ההוצאות למעלה ראש. אע"פ שלא נהניתי מעבודתי אפילו בפרומה אחת בעו"ה, בקשתי מלפני הרבנים שישינו עבורי את ההוצאות. באספה אחת שנקראה על ידי הרבנים בענין זה, הועלו והורדו הצעות שונות. איש חכם ומכובד, רבי יואל-משה מלומד, שהיה נוכח באסיפה, בא בטענה לפני הרבנים הנאספים, וקטרג על כל סדר ההפרשה שתקנתי. באמרו: „הנה אמרו חז"ל במסכת סוטה „רבי יוחנן כהן גדול תיקן דין דמאי, כיון שראה שאינם מעשרים, תיקן שיעשר כל אחד בביתו“, והדבר היה קשה מאד מכמה דברים, כגון שחבר אסור לאכול אצל ע"ה ועור, ועתה נראה לי כל ענין זה כפלא — ומדוע לא עשו או בסדר הזה של ר' בן-ציון יאדלער“?

משפנו הרבנים אלי בבקשה להסביר את הענין לפני הנאספים, עליתי אל הדוכן ואמרתי: „רבנותי, אילו הצעתי לפניכם לתקן שכל תושבי המושכות באשר הם, לא יאכלו מכלים, היתה שאלת ר' יואל-

משה במקומה, כי זאת היא הדוגמא למה שאמרו חז"ל, כי כל אחד מהם יש לו פירות וירקות טבלים, שמכניסם לביתו ולקדרתו, ואוסרים כל התבשיל, אבל תיקון וסדר זה שתקנתי בעז"ה יכול להתקיים רק בירושלים ויתר העיירות כשאין במקום עצמו טבלים, וכל הטבל בא ממקומות אחרים". אמרתי שבתקנה זו והשתתפות בהוצאות לא יכשלו באיסור המזרז, וגם התיקון שבהז"ל שכל הפירות דמאי הם ויעשר כל אחד בבית, אי אפשר בזמן הזה, שמערכים פירות של ישראלים ונכרים, ויבואו לעשר מפטור על החיוב.

ותהלה לה' שהוטבו דברי לפני כל הנאספים, עד שגם הרה"ג ר' אשר זוסמן די-ליאון ממונה ומנהל דכולל מינסק, שמעון בראשונה שתקנתי לא תועיל בהרכבה, וגם לא מצינו בחז"ל שיהיו משניהם על הפרשת תרומות ומעשרות והביא ראיה מהמשנה במסכת שקלים: "יוצאים על הכלאים ושומרי ספיחים", ולא אמרו שומרי תו"מ, גם הוא קבל לבסוף את דברי.

ועוד הצעה נוספת הועלתה באסיפה זו ע"י אחד הנאספים: לתקן בסביבות העיר כמה חנויות שיעמדו תחת השגחה מעולה, ולפרסם זאת במודעות, שמי שאינו רוצה להכשל באכילת טבלים ח"ו, יקנה רק מחנויות אלו. אך הרכנים התנגדו להצעה זו, כאמרם שאין זה תיקון אלא קלקול, דלפעמים זקנה או ילד לא ידעו מהמודעות, ויקנו בהנות אסורה, ולאחר זה נמנו וגמרו כולם פה אחד, "דאין לנו אלא תקנת ר' בן-ציון, שלא יכניסו כלל טבל לירושלים".

הרכבים החליטו, איפוא, פה אחד להטיל מס על ממוני הכוללים, וחייבו כל כולל ליטול חלק בהוצאות הפרשת תו"מ, כפי מספר הנפשות שבכולל. ומאז היו כולם מעושרים רק על ידי ועל ידי המשגיחים שעמדו למרותי, ואפילו התלמידי חכמים שבין הסוחרים היו מפרשים על ידי, כרי שלא לבייש את מי שאינו יודע, כמו שאמרו חז"ל במסכת בכורים: "בתחלה מי שהיה יודע לקרות היה קורא, ומי שלא היה יודע לקרות היו קוראים עמו, והיו מונעים את

עצמם מלהביא מפני הכושה, והתקינו שיתיו קוראים עם כולם, אפילו עם התלמידי חכמים, כדי שלא לבייש את מי שאינו יודע לקרות".

השגחה בעניני שמיטה

כמו ששונים האיכרים איש מרעהו בעניני תו"מ, שהיו ביניהם מהדרים במצוות כדת בלא היתרים וקולות, ויש פשוטים יותר וגם סרבנים — כן היו הדברים בדבר השמיטה. האיכרים היראים לא חרשו ולא זרעו כלל, כי לא רצו להיכנס בשאלת היתר השמיטה, ובאילנות לא עבדו רק „לאוקמי אילנא" כדיו, והפשוטים השתמשו בהיתר השמיטה ועבדו בעצמם אך ורק עבודות דרכנו, אבל עבודות דאורייתא נעשו רק ע"י נכרים, לא ע"י ישראל חלילה. ובעונותינו הרבים התחילו בזמן האחרון לחרוש ולזרע, ולעשות כל עבודות דאורייתא בעצמם. על כן סידרו הכד"צ שלוש חנויות בירושלים — בעיר העתיקה, מאה-שערים וסביבותיה ובמחנה-יהודה וסביבותיה — שימכרו פירות וירקות שלא יהיה עליהם שום חשש פירות שביעית, והודיעו במודעות כי בחנויות אלו אין על פירותיהם שום חשש שביעית, והאיכרים שרצו לשלוח את פירות האילנות שלהם לירושלים, היינו: ענבים, שקדים ותפוחי-זהב, סידרו על פי הכד"צ כמו שמבואר בתוספתא, היינו שמסרו פירותיהם להכד"צ, והכד"צ שלחו שלוחים לבצור את הענבים וללקט את השקדים ולקטוף את התפוזי לשלחם לירושלים, ופה חילקו לכל אחד ואחד חלק, בלא משקל, בתור מתנה ולא בתור מכירה, ורק לאנשים שיאכלו בקדושת שביעית, ולנהוג בהם דין פירות שביעית, והמקבלים את חלקם נתנו כל אחד בעד חלקו להוצאות הפועלים וההובלה ומס הממשלה והוצאות השלוחים, ותודה לה' שבכל שנות השמיטה היו איכרים שקיימו דין שמיטה כדיו תורה, לא חרשו ולא זרעו כלל וגם בשמיטה שעברה (שנת תש"ה לפ"ק) ג"כ היו איכרים שלא חרשו ושלא עבדו בשנת

השמיטה, שמכרו פרדסיהם בחודש תשרי תש"ה שלא יבואו לידי נסיון לעבוד כלל.

בשנת תר"ע באו באי כח העובדים והאיכרים להגאון ר' חיים ברלין וביקשו ממנו הוראות בענין השמיטה, היינו שיתן רשות למכור את פירותיהם בירושלים בהיתר-מכירה, והיו איכרים אלה מקיימים הלכות שביעית כדת וכדין תורה ממש, וכמו שאמרו חז"ל: „גבורי כח עושי דברו“ — אלו שומרי שביעית (ויק"ר פ"א), אשרי עין ראתה זאת.

בוא וראה כמה ועד היכן הגיעה אמונתם של איכרים אלה. פעם אחת כאשר הייתי ב„כפר חסידים“, באו אלי אנשי המושבה וסיפרו לי שבמו עיניהם ראו, שכל מי שהשתמש בהיתר ועבר אדמתו כשביעית לא ראה מוצא שום הרווחה והצלחה, וכל עמלם היה לריק, רח"ל, פעמים נפגעו מעכברים ופעמים מריבוי ומיעוט הגשמים או שדפון.

בימים ההם נתתי תודה להקב"ה, שזכיתי לראות איכרים יראים מסוג זה. יה"ר שנחזור בקרוב לקדמותנו, לקיים את הדינים התלויים בארץ תו"מ ושביעית וכו' בשלימות.

במשך שנים רבות התנהל סדר זה להפרשת תרומות ומעשרות. בכל המושבות הוקמו ועדים בפיקוח הרבנים, לעזור בהשגחה על פי הסדר המיוחד של ירושלים, ויתר העיירות לא העלו טבלים כלל, וגם הפירות שהיו נשלחים לחו"ל היו נעשרים, וכן שווקי המושבות ותבואות האיכרים עצמם היו נעשרים.

השגחה כזו היתה השגחה אמיתית, היינו: א) שלא יתנו להכנים לירושלים ולתל-אביב טבל ודאי; ב) שכל פירות הנשלחים לחו"ל יהיו מעושרים; ג) שהמשגיחים שמינו אותם להפרשות תו"מ שיהיו מסכבים ג"כ כשוק המושבה, לעשר את כל הפירות וירקות שמביאים למכור לירושלים עיה"ק; ד) שהאכרים בעצמם במושבותיהם לא אכלו טבל, שכל תבואותיהם היו מעושרים על ידי.

והיה סדר זה נהוג כהלכות וחוקות המעשר, עד שבאו ואמרו שהפירות יתעשרו בירושלים ובעיירות, ולא במושבות, ומתוך כך נהרסה כל השגחה ה' יכפר בעד. כיון שאי אפשר בשום אופן להשגיח שלא יבריהו בכל יום כמה תיבות טבלים לירושלים וכו', וגם שהסיטונאים מערבים פירות ישראל ונכרים, ואתי לאפרושי מפתור על החיוב, ועוד שכל השוק יש לו דין קבוע, כי יש חנויות המוכרות טבל וודאי.

ומה גם נענה ליום דין, היאך הרשינו שבמושבות א"י יאכלו ישראל טבלים, רח"ל, ולא עוד אלא שמכשילים גם את בני חו"ל בפירות א"י טבלים.

ובכל המושבות נשכחו מצוות המעשר והתרומה, אוי לאותה כושה, שכל הרוצה לאכול פירות נשרים מביבות ירושלים מהפש פירותיהם של נכרים דוקא.

והיה הנשאר לפליטה בכמה מושבות שלא נשתנה שם הסדר: פתח תקוה, רחובות ובני-ברק, שהיו מעשרים לפני משלוח פירותיהם.

וזכרני, שמיד אחרי שינוי הסדרים במושבות, שהה הרה"ג ר' מיכל טיקוצינסקי במושבות הגליל להבראת גופו, וכשחזר בא לפני וסיפר לי כנאב לב, איך שראה שכל האיכרים שם אוכלים טבל, רח"ל. ובעוה"ר נתקיים בנו מה שאמרו חז"ל (שבת ל"ב), „בעון במול תו"מ שמים נעצרין מלהוריד טל ומטר, והיוקר הווה, והשכר אכזר, וכני אדם רצין אחר פרנסתו, ואין מגיעין", ולא אמרו חז"ל, „בעון שלא הפרישו תו"מ" אלא „בעון ביטול תו"מ". ובעוה"ר גם נתקיימו בנו כל העונשים שמנו שם חז"ל, ובעינינו ראינו איך שבוסן האחרון נהרסו הרבה פרדסים עד היסוד.

עוד חקוק על לבי כמה וכמה היה חושש הנאון רבי יהושע-לייב דיסקין זצ"ל מימים אלה שיבואו, שבהם יבטלו בא"י את דיני המעשר מעיקרם.

וראיתי פעם לפרש על הא דאמרו חז"ל (שבת ק"ב) „אין אדם עומד על דבר הלכה אלא אם כן נבשל בח", דמי שיודע שבתחילה נבשל, יודע שאח"כ צריך לתקן, אבל מי שאינו יודע שבדרכו מכשול גם אין יודע שצריך לסלקו.

ולענין הפרשת תרומות ומעשרות בימים אלה, אחרי ביטול סדר גאוני קדמאי, הרוצה שלא יכשל ח"ו באכילת טבלים, מחוייב לעשר כל הפירות והירקות שמכנים לכיתו, וגם כעת אחרי ביטול הסדרים אין לנו דין דמאי, כי הפירות ודאי טבלים הם, ובמקום דין דמאי יש לנו דין דימוע, וע"כ הרוצה להנצל מכל חשש ופקפוק יפריש מכל פרי ופרי או ממכל וודאי.

רבי יוסף הלוי, רב אב"ד יפו

ואומר עצה טובה בזה, שכל הפירות והירקות, כשמקלפים אותם לאכילה נשאר על הקליפה מקצת מן האוכל, יותר מאחד ממאה, וזאת יפריש ויצא מכל השש.

והרה"ג ר' יוסף צבי הלוי ז"ל פסק לי, שאפשר לעשר מקליפות תפוזים, אשכוליות, לימונים וקלמנטינות על הפרי עצמו, כיון שכמינים אלו גם הקליפות אוכל יהשב.

את כל הדברים האלו סדרתי ופרסמתי ברבים, ממה שראו עיני, ואני תקוה ותפילה להשי"ת שתחזור בקרוב עטרה ליושנה, בהשגחה מעולה ככתחילה, כפי סדר גאוני קדמאי, ובזכות זה נזכה במתרה לקיבוץ גלויות ובנין בית הבהירה.

אגרות ותעודות

א.

מודעה ואזהרה

לאחינו היקרים שומרי תורה ושבִי המושבות קאלאניות, מקיימי מצות ישוב אה"ק החומרי, ד' עליהם, יתנו דגן ויפרחו כגפן סלה.

שמעונו אחינו, החרדים על דבר ה' וישמע אליכם האלקים הננו מזכירים ומוזהירים אתכם באזהרה חמורה בשם תורתנו הקדושה על מצות הפרשת תרומות ומעשרות

א) הן מביאים להעירות למכור פירותיהם, שנגמרו מלאכתם ונתחילו כבר בתרומ"ע, חלילה להם למכור כל מיני פירות האילנות, והן כל מיני פירות האדמה, בלתי מעושר, וגם לאינם יהודים אסור למכור טבלם.

ב) לא יסמכו על מה שידמו שהקונים יפרישו, מפני שהקונים סומכים עצמם על המוכרים, שמן הסתם הפרישו הכל כראוי.

ג) ע"כ אנחנו מזהירים אתכם שופרישו תרומות ומעשרות ע"י הרב מורה הוראות במקומם או ע"י השו"ב שלהם דוקא הם יפרישו וגם הת"ח הבקי בעצמו בדיוני הפרשות, יפריש בפניהם, וכל המביא פירותיו למכור יביא אתו תעודת ההכשר מהם כתוב ותתום כי הכל מופרש ומתוקן כד"ת ומותר לכל ישראל לאכול מהם.

ד) בשנה הזאת, תרס"ב, הששית לשנות השמיטה, חייבין להפריש מעשר עני במקום מעשר שני שבשנה העברה, ומעשר עני יכולים ליתן זה לזה, לאחר ההפרשה כדת, אך רק למי שהוא עני, אבל חלילה ליקח לעצמו גם אחר ההפרשה, שגם העני מוזהר על שלו, כדחז"ל.

ה) וידעו שבפעה"ק נדפסו מודעות שאסור לקנות ממי שאין לו תעודת ההפרשה, ולכן יזכרו שלא יהיה להם חפסד מזה, וכל אחד יחוש לנפשו, שלא

פרק תשיעי

יכשיל לאחרים במכרו שאינו מעושר בחזקת מעושר, והוא בכלל מאכלות אסורות שבתורה, והעון תלוי בהמוכר ר"ל.

בזכות המצוות התלויות בארץ ישלח ה' ברכה במאודם ויהי נועמו עליהם עד העולם, ומעשה ידיהם להתפאר יכונן סלה, ויזכו לישועת ה' את עמו ארצו ונחלתו ב"ב.

כתקות וברכת המברכים דורשי שלומם טובתם ואושרם כו"ת יום ד' לס' ושמרתם את משמרת הקודש שנת „כי אין מחסור ליראיו" (תרס"ב) פעה"ק ירושלים תוב"א אלקים יכוננה עליון.

הצעיר יעקב שאול אלישר ס"ט, בא ס"ו ישא ברכה הני"ו

שמואל סלנט

אליהו דוד רבינוביץ תאומים

ב.

ב"ה

בהתאספנו יחד אנחנו הח"מ לפקח על עניני תרומות ומעשרות מכל פירות הבאים לפעה"ק ת"ו מהמושבות של אחב"י, כנודע שכעוה"ר רבה העוובה בזה, ורבים מאחב"י נכשלים באכילת טבילים מבלי משים, והקולר תלוי על ראשי העם ר"ל, ואם אנחנו מחשים ומצאנו עון חו"ש, ולתכלית זה עלינו לתקן כמה ענינים הנחוצים בזה, להרים המבשולות ולהציל רבים מעון, אמנם לכל התקונים שנרצה לתקן, דרוש לנו כסף סך נכון על ההוצאות הנדרשים לזה, ובלא זה נמנע מאתנו לתקן שום תיקון שיהי', והכסף אשר הועד הכללי נותן לזה, אין מספיק להוצאה גדולה ורבה כזה, ובפרט עתה אשר נתרבו מיני פירות הרבה הבאים מהמושבות, וגם נתרבו מושבות אשר שולחים פירותיהם לפעה"ק ת"ו על כן הסכמנו כולנו יחד הח"מ להטיל ענין זה על תושבי ארה"ק ת"ו שכל אחד ישא בעול ההוצאות הדרושות לזה, דמי חדשי, או שנתי, כל אחד לפי ערכו ונדבת לבבו הטהורה, ובטוחים אנחנו באחב"י היקרים נדיבי לב, שלא ישיבו דברנו ריקס, ולא יחדלו מלהשתתף בדבר המצוה, זכות הרבים, והמוסיף מוסיפין לו תיים וברכה רבה, וכסף נזכות יובא ליד סוכני הועד הנבחר לזה, המפקחים על הוצאות הדרושות

[רלו]

בסוכ ירושלים

לזה, ובזכות שמירת הפרשת תרומות ומעשרות כדת, הבטיח לנו מלאכי הנביא לפתוח להם את ארובות השמים ולהריק להם ברכות עד בלי די, אמן כן יהי רצון. וחתמנו שמנו יום ח' לח' סיון תרס"ח

נאום שאול חיים הלוי הורביץ

נאום ישראל יעקב יעבץ

נאום דובער אפרת

נאום אליעזר יעקב לעוי

נאום דובער הלוי אפשטיין

נאום יוסף חיים זאנענפעלד

הבתי דינין וקהילות פרושים וחסידים הי"ו

נאום משה נחום וואלנשטיין

נאום ארי' ליב בהרא"ד ז"ל

נאום צבי פסח פראנק

נאום ליפמן דוד במהר"י ז"ל

נאום יוסף יהודה הלוי ז"ל

נאום אברהם בלא"א מו"ה דוד הכהן ז"ל

ונאום חיים צבי הידש במוהר"ש ברוידא מזאנר

כאשר הנוכחי מוחזק לאיש נאמן וכשר מכמה שנים, ע"כ אחי ועמי, בכל בית מדרש ובכל כנסיה שבא לעורר בזה הענין הק', לתת לב לדבריו, ולהטות אוזן קשבת. הנו"ח היום ט"ז סיון תרס"ט לפ"ק נאום יעקב דוד רידבו רבי חיים ברלין זצ"ל הוסיף בשולי האגרת: „כבר איתמחי נכרא ויקירא מוהר"ר משה סמניצר — ולא ימנעו ממנו לדרש בכל כנה"מ וכו' י"ט סיון דשנת תרס"ט, יראי ה' יכבדו“.

ג.

איגרת מנהלי הכוללים בירושלים

בעזה"י

כבוד הרה"נ ועד המפקח על תרומות ומעשרות הי"ו,

פעה"ק תובכ"א

מבטיחים אנו בזה לכבודם הרמה, כי כסף השנתי, שהיינו נוהגים בכל שנה לתת לכס, כל כולל לפי מדתו, יותן לכס בעזה"י גם ממה שמגיע משנה הזאת, אי"ה כשיחזור המעמד, ויבוא כסף מחו"ל. ומאת כבודכם נבקש להנהיג הלאה את שמירת תרומ"ע, כמאז ומקדם, למען לא יכשלו אחב"י באכילת טבלים חלילה.

[רלח]

פרק תשיעי

וד' יהיה עמנו, ונזכה לאכולה קרובה וישועת כל ישראל במהרה בימינו,
אנחנו מו"מ הכוללים היום ח' כסלו תרע"ה לפ"ק.

נאום זלמן הכהן רובין

נאום יוסף בנימין שימאנאוויטץ

נאום אשר זאב יעלענסקי

נאום מענדיל נאה

נאום מרדכי שלאנק

נאום יעקב משה חרל"פ

נאום גדליה נחמן בראדער

נאום אהרן קאלמענאוו

נאום זרח אפרים עפשטוין

נאום אברהם אליהו בהרב הנאון מוה"ר יחיאל מיכל

ד.

בעזתי"ת

בואו ונחזק טובה להח' הרה"ג רב"צ יאדלער נ"י אשר זוכה ומזכה את
את הרבים, בהיותו עוסק ומפקח על הפרשת תו"מ ותקון ערובין, לאפרושי
מאיסורא דטבל וחלול ש"ק ת"ו, ולהאכיל את ישראל פירות מתוקנים כדת
של תורה, הוא האחד, המומחה ומצוין, נאמן ורגיל וזריז בעבודת הקדוש
הזאת ב"ה, בחמש ועשרים שנה, ואתמחי גברא דנא, כי הוא גברא דמריה סייעא,
להיות זכות הרבים תלויה בו, לזכות את אחב"י במצוות העומדות ברומו של
עולם, להיות הישוב הקדוש באה"ק, מבונה ומבוסס על שמירת התורה והמצוות,
חובת הגוף וחובת הארץ אשר בחר בה ה'.

ואת אחב"י אשר משמיה קא זכו להו, להיות ישיבתם באה"ק על טהרת
הקדש, אנקשה נא לתמוך ולסייע להרב הנ"ל, בכל אשר תמצא ידם, הן בגוף
והן בממון, לבעבור יהיה חלקם בין מצדיקי הרבים, וכדאיות הן המצוות הללו
להושיב את ישראל על אדמתן, ולהחיש את גאולתנו ופדות נפשנו באמת, ולכנס
פזרינו, ונדחי ישראל יבנ"ס לפ"ק בירושלים ע"ק ותפארתנו שתבב"א כעתירת
אסיר התקוה המצפה לישועת קרובה.

נאום יצחק ירוחם בהנאון החסיד מו"ה משה יהושע יחזקאל ליב זצ"ל דיסקין
ולראיה מהימנה נתתי לזה חמשים ג"מ.

חודש מנחם אב תר"פ לפ"ק בפעה"ק ירושלים תו"ב

אחת ראיתי את דברי הרבנים הגאונים הצדיקים נוחי נפש זיע"א ויבדלו לחיים אלה אשר אתנו ב"ה, בכל האמור למעלה אשר בארו את נודל הנחיצות לתיקון תרומ"מ, ובפרט בזה"ז אשר הודות להשי"ת נתרבה ונתגדל הישוב, ונתרבו פרי תנובה ממושבות אחב"י, בתבואה וקטניות, פירות וירקות, מובן לכל שההשגחה על תרומ"מ וערלה וכלאי הכרם נחוצה ביותר, וכרוכה בהוצאות מרובות מאד, ונוסף לזה ענין תיקון העירובין בעיר קדשנו תובב"א ולנבולותיה מסביב, וכודאי כל איש ירא ה' מחויב לשאת בעול ההוצאות להציל רבים ממכשול מאכילת טבלים וחלול שבת ח"ו, לזאת אנחנו הח"מ מסכימים לתת על הוצאות תרומ"מ ותיקון העירובין בעה"ק תו"ב בל"נ כ"א כפי ח"י דלמטה, ובזכות קיום מצוות התלויות בארץ, נזכה לנאולת הארץ ובנינה, ולקבוץ נדחי ישראל בתוכה כב"א.

נאום משה נחום וואלנשטיין (כעת נתתי חמשה שילינג ואי"ה בל"נ אוסיף כהנה)

נאום מרדכי ליב רובין

נאום יצחק במוהר"א ז"ל פרענקיל (וגם אני אוסיף בעה"י)

נאום זרח ראובן בהר"ט ז"ל בראווערמאן

ונאום אלי ברוך פערלמאן (ונתתי חצי פונט)

נאום יצחק יעקב וואכטפוינעל 5

נאום יעקב ירוחם הלוי קצינלבוגין 5

נאום אליעזר יחזקאל זאהן 5

נאום יעקב שמואל חלוי וואלפא 5

נאום משה ליב שפירא 5

נאום עמרם בלוי 5

נאום דוד הלוי יונגרייז 5

נאום ישראל מרדכי פישבין 5

ס ר ק ת ש י ע

5	נאום נפתחי צבי הערצל
5	נאום ברוך יעקב זיסערמאן
5	נאום צבי בלויא
5	נאום מתתיהו דיניוס
125 ג"ר	נאום חיים ליב אויערבאך
150 ג"ר	נאום יוסף נרשון הורביץ
100 ג"מ לשנה	נאום יעקב משה חרל"פ
100 "	נאום יוסף זיו
100 "	נאום ישראל מורת
100 "	נאום נתמן גדליה בראנדער
100 "	נאום ישעיה שפירא
100 "	נאום יצחק סבויר
150 "	נאום משה ליב שחור

1.

בעוה"י

הן ידוע עונשו של ביטול תרומות ומעשרות, והמוכר גם עליו עוד עונש של לאו „לפני עיור“, ע"כ אשרי למי שמציית לדברי רבותינו ומקיים בהנבחה תו"מ כדינו, ואם ח"ו מכשיל רבים, וחס על ממונו שאינו שלו, ולא תס על נפשו, עונשו גדול מאד, והנוכחי הרב ירא ה' מוח"ר בן ציון יאדלער קיבל עליו לעורר המוכרים פירות, שמחויבים להפריש תרו"מ כדת, תנס שידוע לכל, אלא אבוא בזה לעשרות יראי ה' שמקבלים ממני להיות סניף לעורר הבריות, וידוע לכל, כי בעוה"ר העניות והיוקר מתגבר, ע"כ מחויבים כל יראי ה' להחזיק ביד הרב מו"ה בן ציון הנ"ל בגופו ובממונו וכו' ומקיים מצות תוכחה, וגם מזכה את הרבים, וגם ביתו. נאום הק' משה יוסף תאנמאן מפאפא

2.

ב"ה

כאשר תיקון תרומ"ע ותיקון הערובין פעה"ק ת"ו דורשים הוצאה מרובה, והמקורות אשר מהם נעזרים לצרכי הקודש הללו פסקו, ממני המצב הכספי, ע"כ חובה קדושה היא על כל אחד מבאי עיה"ק ת"ו, להשתתף בדבר מצוח זו,

[רמא]

להציל את עצמו ואת ב"ב ואת הרבים בכלל, מאכילת טבלים ומחלול ש"ק, וזכות הרבים תעמוד לכל הנטפלים לעושי מצוה, ויתברכו מקודשי כנח"י ונפש מברכם באהבה, הכעה"ת ח' טבת תרפ"א,
הק' אברהם יצחק הכהן קוק

ח.

בי דינא רבא דק"ק ספרדים ירושלים ת"ו

לכבוד הרה"ג כמוהר"ר בן ציון יאדלער יצ"ו

כאן

ר-נ.

הנני מתכבד לבקש את כת"ר בשם ב"ד, להוואיל לבוא לאספה שתהיה אי"ה במשרד ב"ד, בשכונת אבן ישראל, בשעה 11 ביום ה' לחדש זה, לדון בעניני תרומות ומעשרות, עירוב וכיוצא.
ההשגחה על הכשרות בענינים אלה ועוד, היא לקויה, ורוצים אנו לחפש את הדרך של עבודה משותפת בין הספרדים והאשכנזים, בענינים אלה, כדי שההשגחה תהיה מעולה, וה' יעזור בידינו.

בכבוד רב

יעקב ברוך

ט.

כאשר נתברר בעת האחרונה מדברי המשגיחים בעצמם, מכל המפלגות, שבעיר קדשנו תובב"א, אשר גם אתרי גודל יגיעם ועמלם לתקן שוקי ירושלים מאיסור טבלים, לא עלתה זאת בידם, והוא מן הנמנע שאפילו בהחזיות שהמשגיחים מפרשים תרומות ומעשרות, אי אפשר עדיין לומר שהשוק בחזקת מתוקן, ותמיד נשאר השוק בחזקת דמאי, מה שהתחילו החדשים מקרוב באו להנהיג ע"י ביטול התרומות מעשר בתערוכות מאה ואחד, זהו נגד הדין, ואין לסמוך על זה כלל ועיקר, ואסור לבעלי הטחנות ולהסוחרים ובעלי החנויות לתקן פירותיהם באופן זה.

פרק תשיעי

ובאשר ת"ל נמצאים בעיה"ק יראים ושלמים שכל שאיפתם ומנמתם לחיות
פה ביתרון הכשר, ובפרט שלא להתפטם ח"ו מאכילת אסור של טבלים.

לזאת מצאנו חוב קדוש להודיע לכל אלה אשר יראת ה' נגע בלבכם שהשוק
בעיר קדשנו אי אפשר לתקן, כל זמן שהסוחרים ובעלי החנויות אינם חברים,
כפי שהורו לנו חז"ל, לכן כל אחד ואחד בעצמו מתויב לתקן פירותיו, להפריש
התרומות ומעשרות מכל המינים המחויבים בהפרשה, כד"ת.

ומי שאינו בקי בכל דקדוקי הפרשה של תרומות ומעשרות כראוי, בנקל יכול
להכשל ח"ו בהרבה מכשולים, ילך אצל חכם ויתקנו.

ובזמנים שנמצאים בשוק מיני פירות ידועים, שרובם משדות וברמים של
אחינו בני ישראל, אזי אין הבדל אם קונה אצל בן ברית, או אצל שאינו בן
ברית, הכל אז בחזקת טבלים.

גם זאת למודעי שאותן השולחים לחוץ לארץ וינות, שמנים ופירות ממושבות
היהודים מחויבים להפריש בתחילה תרומות ומעשרות, בכדי שלא להכשיל את
אחינו שבנולה באיסור טבלים ח"ו.

והשומע וכד"ת יעשר, יתברך ויתעשר בשפע ברכה, ובזכות זה נוכה בקרוב
לנאולה שלימה ע"י ביאת משיח צדקנו בבא"ס.

וע"ז באנו על החתום, יום ה' ג' לחודש שבט תרפ"ז ירושלים תובב"א,

ביד"צ לכל מקהלות אשכנזים

נאום מרדכי ליב רובין

נאום יצחק במוהר"א ז"ל פרנקל

נאום דוב צבי קרעלענשטיין

ראיתי מה שהזהירו כבוד הרה"ג הבד"צ נ"י וכן נכון ליתן עין על הקהל
שלא יכשלו באיסור מאיסורים המצויים, ובוודאי אחינו בני"י החרדים יזהרו כל
א' בפ"ע, ובפרט המוכרים לרבים יזהרו שלא יהיו בכלל משכילים את הרבים,
ותבוא עליהם הנכרה הנאמרת, ונוכה לקיים במהרה המצוות הקדושות הללו,
בביאת משיח צדקנו בב"א.

כעתירת לב ונפש המצפה לישועה קרובה,

הק' יוסף חיים זוננפלד

י.

יוסף צבי הלוי

אב"ד לעיה"ק יפו ואגפיה

רחוב יונה הנביא מס' 24

תל-אביב ארץ ישראל

ב"ה

יום ת"י לחדש כסלו תרפ"ח

כבוד יד"נ הרה"ג המפורסם נאה דורש ונאה מקיים, עומד בפרץ כ"ו מו"ה
בן ציון ידלר הי"ו אחדש"ה בתשובה למכתבו מיום י"ד לחודש דוא ע"ד שאלתו
ובקשתו להודיע חות דעתי בענין הדין בהפרשת תרומות ומעשרות, בשביל
אנשים שנמנים אצלו, להפריש על כל מיני מאכל שלהם תרומות ומעשרות,
ולתקן אותם שיהיו מותרים לאכול, ולא יכשלו בעון איסור טבל ח"ו, ומעכ"ת
קיבל על עצמו את הטורח הזה, לקנות טבל, כפי שיעור הדרוש, להפריש מהם
לפי מספר הנמנים אצלו, ולפי השיעור שמשער הכמות הנמצא אצל כ"א מהנמנים,
ויפריש כל יום בשבילם שלא מן המוקף, בכל שנה כדינו. אם הנהגה זו מתאים
עפ"י יסודי הלכה? הנני להודיעו את חות דעתי בזה, כי באופן שהוא נוהג, פירותיהם
מתקנים עפ"י הדין, ומעשיו רצויים, וזכות הרבים תלויה בו, וירבו כמותו בישראל,
להשתדל לתקן ולהסיר המכשולים ותקלות בשאר פרצות ותקלות, אשר מתרחשים
בעוה"ר בזה"ז, ויהיה נועם ד' עליו ומעשה ידיו יכונן.

ממני המצפה לישועת עם ישראל והרמת קרן התורה הקדושה במהרה בימינו,
הק' יוסף צבי הלוי

יא.

לאפרושי מאיסורא

ב"ה

היות ובתורף העבר פרסמנו מודעות להזהיר את תושבי עירנו שלא להכשל
במאכלות אסורות של אכילת טבלים ת"ו, הנמצאים בשוקי עי"ק ת"ו, ושאין
לזה שום תיקון, רק שכל אחד יפריש תרומ"ע לעצמו, הנה גם השבוע פ' בלק
תקרנו עוד הפעם, ושאלנו את המשגיחים המסככים בשוק, המתעסקים בהפרשת
תרומ"ע בהחנניות, והגידו שוב בפה מלא, כי בלתי אפשר בשום אופן להיות

ס ד ק ת ש י ע

בטוח שהשוק מתוקן כדבעי, ואין הם מקבלים עליהם שום אחריות על הכשרות, כלל ועיקר, ואחרי הדברים האלה אנו מזהירים את כל אחב"י, החסים על נפשם, שלא להתגאל במאכלות אסורות, שעליהם להפריש תרומ"ע, כל אחד לעצמו דוקא, וליתר תוקף ישתתפו גם בקניית טבלים עם הרה"ג ר' בן ציון יאדלער שליט"א, הממונה על התרומ"ע זה קרוב לשלשים שנה ע"י גאוני וצדיקי קמאי דעי"ק ת"ו.

וח"ש היום ד' תמוז תרפ"ז לפ"ק, בר"צ לבל מקהלות האשכנזים, פעה"ק ירושלים ת"ו

נאום מרדכי ליב רובין

נאום יצחק במוהר"א ז"ל פרנקל נאום דוב עבי קרעלענשטין

ב"ה ראיתי הכתוב מכבוד הבד"צ הרה"ג נ"י, ואשריהם לנזירים ועושים, כמנהג גאוני צדיקי זי"ע, יזכו לחוות בישועה קרובה.

כעתירת המחכה

הק' יוסף חיים זוננפלד

יב.

ברור דברים בנוגע להפרשת תו"מ

ב"ה א' תמוז תרפ"ז, ירושלים ת"ו

כתור ממונה על הפרשת תרו"מ בעה"ק תוב"א שנתמיתי לזה ע"י רבנן קשישאי הגאון מוהר"ש סלנט זי"ע"א והגאון מוהר"ד רבינוביטש זי"ע, וע"י כל רבני וגאוני אה"ק, מהם אשר בארץ החיים חמה, ומהם שאתנו בחיים לאוי"ט, ובתור מומחה לאותו דבר, ע"י נסיון של קרוב לשלשים שנה שבכל משך הזמן הזה תקנתי בע"ה את השוק עפ"י הוראותיהם של הגאונים הנ"ל, הנני מוצא חובה לנפשי להודיע גלוי לכל את חוות דעתי בענין זה, על המצב של עכשיו.

כאשר נתמנתי למשרה זו ע"י רבני ירושלים הוטלה עלי האחריות להשניח בעינא פקחא בעצמי וע"י משניחים שונים, שלא יכניסו שום טבלים ח"ו להשוק הירושלמי.

בזמן האחרון כאשר נתרבו מיני טבלים חדשים הנמכרים בירושלים, לא הספקתי עוד לתקן את כל השוק מטבלים, והשנחתי תיתת רק על הטבלים

[רמה]

הידועים כגון ענבים, שקדים, תפוחי זהב וכדומה, ומשאר המינים תקנתי רק כמה שהיה אפשר לי.

והנה עתה חדשים מקרוב באו להתערב בענין ההשגחה על הפרשת תרומה, עפ"י סדרים חדשים שלא שמענו עד כה. אנכי מחיתי נגד זה כמה פעמים, ולא עלתה בידי לתקן תקלה זו, עי"כ נעשה לי — — — וא"א כעת לתקן שום דבר, והנני מוצא את עצמי מחויב להודיע לכל תושבי עיר"ק, שמעתה אין אחריות השוק עלי כלל, אפ"י בענבים ושקדים. טבל ודאי ומדומע, נמכרים עתה בכל שוקי ירושלים ואף החנויות, שיש להם איזה הכשר ממי שהוא, אין הכשרו בטוח, והירא את דבר ה' וחרד לנפשו מלהכשל במאכלות אסורות לא יסמוך על ההכשרים האלה, כי לפי מצב שוק המסחר א"א לתקן השוק, בשום אופן שבעולם, וכל אלה האומרים שהשוק מתוקן בהשגחתם, הרי הם ככלל מכשילים את הרבים, ואין עתה שום תיקון אחר, זולת שכל אחד יפריש תרומה בביתו מכל מה שהוא קונה, כפי שנתפרסם כבר ע"י הבד"צ שליט"א.

אולם היות וקשה לכל אחד להפריש בכל יום תרומה מכל מה שמכניסים לביתו, ויש גם הרבה שאינם רגילים בזה, והחפרשה תלויה לפעמים בשאלות חמורות של חיוב ופטור וכדומה, מפני שהזמנים של הטבלים הם שונים, לפעמים הם עפ"י רוב משדות ישראל, כגון עכשיו בנוגע לקארטפיל, בוריקס בראנדזיער קאלעוועטע, קרויט, אונערקעס, אבטיחים ועוד. ולפעמים המצב הוא אחר, וגם שאר מיני ירק מובאים מהמושבות והקבוצים בזמנים שונים, מבלי שאפשר כלל לדעת מתי ומאיפוא הובאו, לכן קבלתי לסדר את התקלה עבור היחידים החרדים לדבר ה', והנני מודיע שכל הרוצה ליהנות מתיקון זה, אשר סדרתו בע"ה עפ"י הוראות רבני ונאוני אה"ק, יחייב א"ע בסכום קצוב לחדש עבור הוצאות קניית כל מיני טבלים, בעדו ובעד בני ביתו, וליתר שאת סדרתי את החפרשה בתיקון כזה, שלא יהיה צורך לסמוך על היתר של „ברירה", באופן שהסדר הוא רצוי ומקובל לכל.

את אופני התיקון נכון אני להודיע לכל מי שירשום א"ע בתור מנוי לזה ויאכלו ענבים וישבעו.

בכל הכבוד,

בן ציון יאדלער

ממונה ראשי להפרשת תרומה בארץ ישראל

ב"ה כ' לחודש אייר תרפ"ט, עיה"ק ירושלים ת"ו

כבוד הרבנים הגאונים, חברי ביד"צ לכל מקהלות אשכנזים שליט"א, ובראשם הגאון ראב"ד העדה החרדית מוהר"ר מרדכי ליב רובין שליט"א פעיה"ק ירושלים ת"ו.

רבנים מאד נכבדים,

אנחנו הח"מ מרשים לעצמנו בזה לשאול מאת כ"ג שליט"א, כי היות שעתה בימי הקיץ מרבנים להביא פירות וירקות ממושבות אהב"י, אשר זקוקים להפרשת תרו"מ, תואילו נא להודיענו את חות דעתכם אם נא שינוי לטובה, בשמירת השנחה על הפרשת תרו"מ, על פירות המובאים ממושבות אהב"י לירושלים ת"ו, ואפשר לקנות בשוק פירות וירקות, ולאכול בלי שום חשש פקפוק על סמך אלה שאומרים שהם מפרשים כד"ת. כן תטיבו נא להודיענו אם אפשר לסמוך על זה, שמנינו לשליח בשמנו את הרה"ג ר' בן ציון יאדלער שליט"א שהוא יעשר בשבילנו בהסכלים שהוא קונה עבורנו, בכספנו בלי שום קבלת פרס.

באעה"ח יום ה'נ"ז פעיה"ק ירושלים ת"ו.

נאום בנימין הכהן	נאום חיים וואלעס
נאום שמעון ברגמאן שו"ב	נאום רפאל אברהם חיים דוד שקאלל
נאום לייבוש גראסמאן	נאום יצחק דוד ראטמאן
נאום משה איזענבאך	נאום ברוך יעקב זיסערמאן
נאום ברוך פעלדבראנד	נאום יודא פריימאן

עם קבלת הפניה שנחתמה ע"י יקירי ירושלים, ניסח הראב"ד הגאון רבי מרדכי ליב רובין בכתב ידו את תשובת הבד"צ:

שיל"ת

בתשובה על שאלתכם כבר נתפרסם מטעם הבד"צ, שהשוק הוא תמיד, אפילו אחרי סיבוב המפרישים, בחזקת דמאי, כל זמן שהתנונים לא קבלו עליהם להיות נאמנים על המעשרות, כמבואר בגמ' ופוסקים, ור' בן ציון נ"י כבר קבל עליו בפני הבד"צ כדון, ולמי שהוא אומר שמפריש בעדו, אפילו שלא מן המוקף, הוא נאמן, ויאכלו עניים וישבעו.

נאום מרדכי ליב רובין

נאום יצחק במותר"א ז"ל פרנקל נאום דוב צבי קרעלענשטין

ב"ח

ראיתי הכתוב מהרה"ג הבד"צ נ"י ויאכלו
ענוים וישבעו

כעתירת המצפה לישועה קרובה
יוסף חיים זוננפלד

יד.

מודעה נחוצה

בהיות שמתרבים בעזה"י ירקות ומירות מגינות ושדות ישראל, ונכנסות להשוק
מדי יום ביומו, ביחוד מהחנות הישראליות הקרובות, וא"א לתקנם בתרומות
ומעשרות, זולת ע"י קניית טבל דבר יום ביומו, שעולה זה כהוצאה מרובה.
לכן הנני מודיע שכל מי שרוצה להנצל מאכילת טבלים, הוא ובני ביתו, צריך
שיתחייב עצמו בסכום קצוב לחודש לשאת בעול ההוצאות המרוכות, שיעשרו
בשבילו, ויודיעו לו את הסדר.

וירשמו עצמם אצל הנובה ומנהל החשבונות הר' אלתר ברקאי נ"י במאה
שערים, והוא יתן קבלה בחת"י הסוכן, או ברחוב תיחודים בעיר מנימה, בחנות
ר' אביגדור ענדא נ"י, וראוי שיקדימו לשלם במוקדם בעד שני חדשים לפחות.
כן הנני מודיע שמדרך שכונת בית ישראל למחנה יהודה, אין היתר עירוב
זולת בדרך השכונות „אחזה" ו„זכרון משה" ולא ישר ע"י דרך שנעלר, שמאחורי
בתי וילנא.

כן מהשכונות ומהעיר לשערי חסד, דוקא ע"י דרך העליונה, העולה ישר
מבתי מינסק לשערי חסד, כמו בשעת הזרעים.

בן ציון יאדלער

הממונה הראשי לתיקון תו"מ ועירובין
בארץ הקודש

טו.

בעזה"י

מצוה רבה על כל מי שחיבולת בידו לסייע, למען הציל רבים מאכילת
איסור, וחמורים דברי סופרים יותר מד"ת, שכל העובר על דברי חכמים וכו',
הנתעים בחבלי שוא, יכירו וידעו כי עיקר בנן תארץ ע"י שמירת התורה"ק והמצוות.
ירחם השי"ת על עניי עמו ויחון על ארצנו הקדושה, להשיב בתשובה שלמה לכל.
כעתירת חמתכה לתשועה קרובה
הק' יוסף חיים זאנענפלד

פרק עשירי

תיקוני העירובין בירושלים

עוד בימיו של האדר"ת, כאשר רבי בן-ציון היה צעיר לימים, הטילו עליו גדולי ירושלים להשגיח על מדות ומשקלות תקינים בחנויות ירושלים, וביחוד על תיקוני העירובין בירושלים. מתוך הקפדה מיוחדת להתקין את העירוב בכל תהיירות האפשריים — ועד ימיו האחרונים עמד על משמרתו זו.

כאשר היו מתעוררות שאלות הלכותיות קשות היה האדר"ת מבקר אישית במקום, ונחתן את ההוראות הדרושות ומתיר את השאלות הסבוכות. בענינים רבים החמיר לדעת רוב הפוסקים, אך במקרים שמצא הכרח בכך נהג גם להקל. כך הקל בשאלת הזרעים המבטלים את העירוב, מבלי שיהא צורך להקיף את מקום הזרעים.

אחרי פטירתו חזרו השאלות ונתעוררו בימי הגאון רבי שמואל סלנט, והוא ציווה לא להקל ולהקיף את מקום הזרעים בכל המקומות בצורת פתחים, בהוסיפו „לאדר"ת היו כתפים רחבות, והיה בכוחו לקבל על עצמו אחריות הכשר העירוב בלי הקפה, אך אני מתיירא לקבל על עצמי אחריות דבר חמור זה".

בתקופה מסוימת נתמנה על ידו הגאון ר' מיכל הורביץ, מדייני ירושלים, כממונה ראשי על העירוב, ובמשך עשרות בשנים החנהלו בירושלים סדורי העירובין על ידו בקפדנות, שיהיו דווקא בעמודי עץ וחוטי ברזל, כפי שמסרו לו רבנן גאוני קדמאי זצ"ל.

בכל ערב שבת היה רבי בן-ציון יוצא עם בנו הרב חיים דוד יאדלער שליט"א, לפקח על עמודי העירובין. אחד מוקני ירושלים מספר כי בחג פסח אחד מצא את הרב"צ ובנו הולכים עם חבילות בידם לשכונות

הערבים. כששאלו לו לפשר הדבר, ענה, שזה כמה שנים שהוא מבקר בימי התגים, בבתי נכבדי הערבים, שעמודי העץ של העירוב תקועים ברשותם, ומביא להם מצות כתשורת חג, כי זה חביב להם יותר מכסף.

כמה פעמים נוקק לעזרת השלטונות ותשובי הצבור נצטרפו לו בשעת השתוללות אצל נכבדי האומות וראשי הדתות שלהם. כגון: הגרי"ח ווננפלד, רבי משה בלויא, רבי זאב שחור זצ"ל ועוד נכבדי ירושלים. ד"ר משה וואלאך, למשל, הצטרף אליו לבקש את הנהלת בית החולים הצרפתי ב"נוטרדס", להרשות להעמיד את עמודי העץ של העירוב בגבולם.

כמה פעמים עמד בעש"ק עם בנו בגשם שוטף, ותיקנו את העירוב, ואם כי ניסו לשדלו לחכות עד שיעבור הגשם, ענה להם שהשבת אשר אינה מפתחת מהגשם, מתקרבת ובאה, והמלאכה מרובה, וכך שקד במסירות לקיים את דברי גאוני קדמאי זצ"ל.

ועד מיוחד שבו השתתפו מנכדי ירושלים, שימש כ"ועד המפקח על העירובין" ובין חבריו היו בחקופות שונות: הר"ד הלוי עפשטיין, הר"ז חבס, הר"מ טוקצינסקי, הר' ראובן שלמה יונגרייז, הר"ז שחור, הרש"ו שפיצער, הר"מ מושקין, הר"ז סאלאוויצקי, ר' אברהם ישראל געליס, ר' פסח מרגולין זכרונם לברכה ויב"ח הרב ישראל לוריא שליט"א.

הועד בא בדברים עם ועדי השכונות, וקיבל את השתתפותם להחקנת העירובין, (ראה להלן בסוף הפרק) וראשי ועדי השכונות בירושלים אף התחייבו לגבות מכל התושבים את השתתפותם בהחזקת העירובין.

רבי בן-ציון נאלץ לעמוד במאבק עם השלטונות, שהפריעו להעמדת עמדי העירובין. בשנת תרפ"ח ניהל רבי בן-ציון משא ומתן בעזרת עסקני הועד המפקח על העירובין, עם מושל מחוז ירושלים, שהתנה את רשיונו להצבת העמודים, שיורחקו 10 מטר מאמצע הדרך, וכן יוסרו בשעה שיהא צורך בכך (ראה להלן בסוף הפרק).

מושלה הבריטי של ירושלים נענה לבקשתו של רבי בן-ציון ומסר הוראה לקצין מזרחי שעמד בראש החלק המערבי של משטרת ירושלים

אנחנו חתים אחרי ועדי השבונות בירושלים חסן הסמנו לרייטה ועד הערובין
(בחנאי שכל השבונות יסכימו לזה) לחת כלה גרוש אחד על כל דירי בשכונתנו,
וכן אחרי חצי שנה עוד גרוש אחד על כל דיר, להוצאות השנחה וחקון הערוב החסיי
בכל שבוע, ובזכות ספירת שבת נזכה לגאולה שליטה.
ירושלים חודש סיון תרצ"ז

חתימת ב"כ השכונה

1. 1948 -
 2. 1948 -
 3. 1948 -
 4. 1948 -
 5. 1948 -
 6. 1948 -
 7. 1948 -
 8. 1948 -
 9. 1948 -
 10. 1948 -
 11. 1948 -
 12. 1948 -
 13. 1948 -
 14. 1948 -
 15. 1948 -
 16. 1948 -
 17. 1948 -
 18. 1948 -
 19. 1948 -
 20. 1948 -
 21. 1948 -
 22. 1948 -
 23. 1948 -
 24. 1948 -
 25. 1948 -
 26. 1948 -
 27. 1948 -
 28. 1948 -
 29. 1948 -
 30. 1948 -
 31. 1948 -
 32. 1948 -
 33. 1948 -
 34. 1948 -
 35. 1948 -
 36. 1948 -
 37. 1948 -
 38. 1948 -
 39. 1948 -
 40. 1948 -
 41. 1948 -
 42. 1948 -
 43. 1948 -
 44. 1948 -
 45. 1948 -
 46. 1948 -
 47. 1948 -
 48. 1948 -
 49. 1948 -
 50. 1948 -
 51. 1948 -
 52. 1948 -
 53. 1948 -
 54. 1948 -
 55. 1948 -
 56. 1948 -
 57. 1948 -
 58. 1948 -
 59. 1948 -
 60. 1948 -
 61. 1948 -
 62. 1948 -
 63. 1948 -
 64. 1948 -
 65. 1948 -
 66. 1948 -
 67. 1948 -
 68. 1948 -
 69. 1948 -
 70. 1948 -
 71. 1948 -
 72. 1948 -
 73. 1948 -
 74. 1948 -
 75. 1948 -
 76. 1948 -
 77. 1948 -
 78. 1948 -
 79. 1948 -
 80. 1948 -
 81. 1948 -
 82. 1948 -
 83. 1948 -
 84. 1948 -
 85. 1948 -
 86. 1948 -
 87. 1948 -
 88. 1948 -
 89. 1948 -
 90. 1948 -
 91. 1948 -
 92. 1948 -
 93. 1948 -
 94. 1948 -
 95. 1948 -
 96. 1948 -
 97. 1948 -
 98. 1948 -
 99. 1948 -
 100. 1948 -
 101. 1948 -
 102. 1948 -
 103. 1948 -
 104. 1948 -
 105. 1948 -
 106. 1948 -
 107. 1948 -
 108. 1948 -
 109. 1948 -
 110. 1948 -
 111. 1948 -
 112. 1948 -
 113. 1948 -
 114. 1948 -
 115. 1948 -
 116. 1948 -
 117. 1948 -
 118. 1948 -
 119. 1948 -
 120. 1948 -
 121. 1948 -
 122. 1948 -
 123. 1948 -
 124. 1948 -
 125. 1948 -
 126. 1948 -
 127. 1948 -
 128. 1948 -
 129. 1948 -
 130. 1948 -
 131. 1948 -
 132. 1948 -
 133. 1948 -
 134. 1948 -
 135. 1948 -
 136. 1948 -
 137. 1948 -
 138. 1948 -
 139. 1948 -
 140. 1948 -
 141. 1948 -
 142. 1948 -
 143. 1948 -
 144. 1948 -
 145. 1948 -
 146. 1948 -
 147. 1948 -
 148. 1948 -
 149. 1948 -
 150. 1948 -
 151. 1948 -
 152. 1948 -
 153. 1948 -
 154. 1948 -
 155. 1948 -
 156. 1948 -
 157. 1948 -
 158. 1948 -
 159. 1948 -
 160. 1948 -
 161. 1948 -
 162. 1948 -
 163. 1948 -
 164. 1948 -
 165. 1948 -
 166. 1948 -
 167. 1948 -
 168. 1948 -
 169. 1948 -
 170. 1948 -
 171. 1948 -
 172. 1948 -
 173. 1948 -
 174. 1948 -
 175. 1948 -
 176. 1948 -
 177. 1948 -
 178. 1948 -
 179. 1948 -
 180. 1948 -
 181. 1948 -
 182. 1948 -
 183. 1948 -
 184. 1948 -
 185. 1948 -
 186. 1948 -
 187. 1948 -
 188. 1948 -
 189. 1948 -
 190. 1948 -
 191. 1948 -
 192. 1948 -
 193. 1948 -
 194. 1948 -
 195. 1948 -
 196. 1948 -
 197. 1948 -
 198. 1948 -
 199. 1948 -
 200. 1948 -
 201. 1948 -
 202. 1948 -
 203. 1948 -
 204. 1948 -
 205. 1948 -
 206. 1948 -
 207. 1948 -
 208. 1948 -
 209. 1948 -
 210. 1948 -
 211. 1948 -
 212. 1948 -
 213. 1948 -
 214. 1948 -
 215. 1948 -
 216. 1948 -
 217. 1948 -
 218. 1948 -
 219. 1948 -
 220. 1948 -
 221. 1948 -
 222. 1948 -
 223. 1948 -
 224. 1948 -
 225. 1948 -
 226. 1948 -
 227. 1948 -
 228. 1948 -
 229. 1948 -
 230. 1948 -
 231. 1948 -
 232. 1948 -
 233. 1948 -
 234. 1948 -
 235. 1948 -
 236. 1948 -
 237. 1948 -
 238. 1948 -
 239. 1948 -
 240. 1948 -
 241. 1948 -
 242. 1948 -
 243. 1948 -
 244. 1948 -
 245. 1948 -
 246. 1948 -
 247. 1948 -
 248. 1948 -
 249. 1948 -
 250. 1948 -
 251. 1948 -
 252. 1948 -
 253. 1948 -
 254. 1948 -
 255. 1948 -
 256. 1948 -
 257. 1948 -
 258. 1948 -
 259. 1948 -
 260. 1948 -
 261. 1948 -
 262. 1948 -
 263. 19

התחייבות באי-כח השכונות : „כל דיור משלם גרוש"

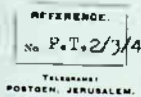
IN REPLY PLEASE QUOTE
810

bea kizale

Mr Ben Zion Yarden needs
protection in connection with
his work on Simon Tashler's in
your area. Pl. help him
Thank,
Kre

מאגרות המושל הבריטי אל הרב"צ...
[רנא]

בסוב ירושלים

GENERAL POST OFFICE,
JERUSALEM.

13th February 1931.

Sir,

I have to inform you that it has been brought to notice that, on the 2nd instant, and again on the 9th instant, you were responsible for the erection of certain wires at Talbich in such a manner as to render them a danger to the property of this Department.

Under the Post Office Ordinance persons or bodies causing damage to Telegraph Routes are liable to heavy penalties and I shall be glad if you will kindly take suitable steps to avoid a similar recurrence in the future.

I am, Sir,
Your obedient servant,

Mr. Ben Zion Yadur,
o/o Central Agudath Yisrael,
Lea Shearim,
Jerusalem.

W. H. W. H.
POSTMASTER GENERAL.

---בעניני העירובין

לספק לו הגנה מתאימה בהצבת עמודי העירובין באזורו (אותו גוי, או בעצת יועציו היהודים "המלומדים", כתב "עירוב חבשילים"...)
כל רבני ירושלים מילאו את ידיו של רבי בן ציון בעמידתו על המשמר, ותבעו מאת הצבור לחוק את ידיו ולסייע לו בכיסוי ההוצאות המרובות. לרומא נביא קסע מקריאתו של הגרי"צ דושינסקי, בשנת תרצ"ו:

"הנני ממלא אחרי הנ"ל, ואין ספק שתקון העירובין הוא מצוה רבה הנוגעת לכל הצבור בעיה"ק ח"ו בב"א, וכל חושבי ירושלים עיה"ק מחוייבים לעזור בזה להסיר מכשול מקרב העם, ועל כל גבאי השכונות

[רנב]

וגבאי בתי כנסיות עליהם החוב לגבות מכל איש ואיש גרוש א"י לחצי שנה ואין נקי לפסור עצמו מלפרוש מצרכי צבור.

כ"ה

ירושלים ה'ת"ג כ"ה מנ"א זרע"ט

לכבוד

באח ראח סע"ט את דברי הרה"ג אברהם זליפ"א זצ"ל עליו שלום
העירובין גורם לחלול שבת של רבים, לזה הנני סודיע כי עפ"י המנהג
מחוייב כל בר ישראל להשתתף בהתקנת העירובין בעתק ח"ו ואיננו יכול
לסמך את עצמו ולהסיל הדבר על הצבור במקום בית הספרון ר"ס בצבור.
והזכור שמירת שבת בהלכות נזאל בנאולח עליפה כנ"א.

רבי יוסף צבי דושינסקי, רבה של ירושלים: „כל בר ישראל מחוייב להשתתף..."

במשך כל השנים עמד רבי בן-ציון על משמרת העירובין בעיר
הקודש, ומדי פעם פרסם מדעות מתאימות על הרחבת ההיקף הכללי
והכללת אזורים נוספים או צמצומם בגלל מסיבות הזמן והפרעות שונות.
שלא ניתן היה להתגבר עליהן.

בשנות המאורעות, תרצ"ז-תרצ"ט, נפגעו עמודי העירובין בשכונות
הספר, הגובלות עם השכונות הערביות. פעמים מספר יצא ר' בן-ציון

(יחד עם בנו הר"ג ר' חיים דוד שליט"א, שעזר לאביו ומילא את מקומו בסיקוח על העירובין) עד לאזור שער שכם, בלווי שוטרים

כ"ה י"ט תמוז ה'ת"ש

מודעה נחוצה בדבר הערובין

היות כמו שידוע שהערוב מהעיר העתיקה והשכונות היה מקולקל זה קרוב לשנה וכבר פרסמו ב"מ שגבול הערוב הכללי הוא רק עד שכונת נחלת שבעה ומשם אסור לפלפל להעיר העתיקה, ובכל זאת נכשלו אלפי ישראל בתלול שבת בפרהסיא בסלמיל מחוץ לערוב. באכזרם כי המכשול הוא על ראשי העם. על שאינם מתקנים את הערוב.

ולזה נמצאי אנשים יראי ה' שנתנו עד הוצאות תקן הערוב הזה ותיק שנתנו הערוב המחקר את העיר העתיקה להשכונות וכעת מתיר לפלפל מסיכנות נחלת שבעה להעיר העתיקה אך ורק בדרך רחוב יפו ולא בדרך אחרת.

העיקר הוא בהסנחה המידית בכל ערב שבת, ובפרט במקום הזה שצריכים להסנחה רבה, ולזה דוג קרוש על כל תושבי עירנו להשתתף בהוצאת הערוב והסנחתו ותקונו.

אבל נבול הערוב מצד מערב נשאר במקורם שאסור לפלפל הלאה מבית הזקנים הספרדי וכל השכונות מ"ס והלאה הם מרין לערוב. רק שלש השכונות טינסיפורי ובית יוספים ריסקין ונבעת יאלי נחברו בערוב ימיתר גלמיל משכונת אחת לשניה אבל לא מוצה להם.

כן כל המקומות שפרשתי שהם חוץ לערוב צריך לא נתקט וכוונות שמירת שבת נוכח לפתיחה וחתימה טובה לנאילה שלימה כ"א

המחנות הרשמי על הערובין

בן ציון ידלר

מחודעות „הממונה הראשי על הערובין“

בריטנים, (הדות לתיווכו של מר קיסלוב-אברני, קצין המחוז בימים ההם), כדי לתקן את העירוב, וכל עוד הדבר לא תוקן פורסמו אזהרות מתאימות להזהר ממכשול.

ביום כ"ב באייר תרצ"ט, עם ההפוגה במאורעות, יצאו חברי הבד"צ בראשות הראב"ד הגאון רבי זעליג-ראובן בענגיס זצ"ל, לבקר את העירוב הכללי, ובשובם פרסמו הודעה לצבור, שכלל את גבול העירובין, כפי שנקבעו ע"י הרב"צ יאדלער.

רבי זעליג-ראובן בענגיס, בעל „לפלות ראובן”
וראב"ד העדה החרדית בירושלים

בשנת תש"ה, כאשר חברי הבד"צ ביקרו ואישרו מחדש את גבולי העירובין של הרב"צ יאדלער, קראו לצבור להשתתף בהוצאות ההחזקה, ואף פירסמו כרוז מיוחד ביום י"ב כסלו תש"ה, שכל אחד יביא „תרומתו קדש לשבת, קורות ישנים וחוסר ברזל, ויהא ממזכי הלבנים”. במלחמת תש"ח נפגע שוב העירוב הכללי, בשכונות הספר. ב„קול ישראל” מיום י"ט בסבת תש"ח, אף פירסם רבי כו"ציון את ההודעה

דלהלן: „לרגלי המצב השורר בעיה“ק, מחויבים וועדי השכונות לסדר עירוב פרטי לכל שכונה ושכונה, ולעשות עירוב חצירות בתנאי“ אולם מיד לאחר החזרת החיים לתיקונם, חזר רבי בן־ציון ואתו בנו הרב חיים־דוד שליט“א, להתקנת העירוב הכללי בשכונות השונות.

גם בימי חרום לא חדל משמירה על העירובין. ענין מיוחד יש בהודעה שפורסמה על ידו ביום י"ו סיון תש"ח, בעצם ימי ה"הפוגה", לאחר קרבות הדמים במצור ירושלים: „כאשר ידוע שבזמן האחרון נחרבו רוב גבולי העירובין, מסכת הפצצות עיה"ק, ובשבוע העברה פ' בהעלותך אחרי עבודה של כמה ימים וככמה פועלים, עלתה בידי בעה"י, לתקנו כמקודם בעמודי עץ וחוטני ברזל, כפי הגבולים המבוארים להלן". מדי שבע פורסמו הודעות ברחובות, וכן בעתונות החרדית, על הרחבת העירוב, בצירוף אשוריהם של רבני השכונות, כגון: הגאון רבי גרשון לפידות זצ"ל, לגבי העירוב בשכונת „בית ישראל“, ואילו את העירוב בשכונות אשר בסביבת „מחנה יהודה“ ביקר הגאון רבי חנוך דוב פאדווא שליט"א, רב השכונות.

עד ימיו האחרונים עמד רבי בן־ציון על משמרתו זו, והעמדים היו מסומנים „עד כאן עמודי העירוב של הרב בן־ציון יאדלער“.

* * *

התיקון השני שהאדר"ת יום, וביצועו הוטל על רבי בן־ציון, היה תיקון המידות והמשקלות. עד לבואו היתה בענין זה הונחה גמורה, לא היה כל פיקות על המדות והמשקלות שבידי החנוונים, שהיו עשויים עץ אבן או חמרים אחרים הנשחקים ומתפרכים.

היו חנוונים ישרים, שהיו מקיפים את המשקל בחוט כלשהו, כדי להחזיר את הפחת, אבל לא פעם היה החוט נופל, כך שהלקוחות היו יוצאים מרומים, ומקבלים פחות מן המשקל, אם מדעתם ואם שלא מדעתם של החנוונים.

האדר"ת היה עובר יחד עם רבי בן־ציון ולפעמים נלוו עמו מתנדבים אחדים מחנות לחנות, זורק את כל המידות והמשקלות ומצווה עליהם להתקין מידות ומשקלות מנחושת או מברזל, כן מינה שני אומנים

מורה רבה

בזה"ח

נבולי העיר ירושלים

לצד מערב דרך יפו עד בית מושב זקנים האשכנזים.

לצד דרום. ויד עד סוף השכונה. נחלת ציון ובתי אי"פלע

ובשעת הרעם צד דרך לבית ארפילי. דרך סמית נחלת ציון ענינה ומע"ה עד

"שערי חסד" ונחלת צדום. ובשעת הרעם אן דרך רשם רק חקא כנתי בולל

מינסק על הדרך העליונה והנלוות ישר רשערי רשערי ומשכונת שערי חסד להעיר

ע"י דרך שכונת נחלת שבעה.

דרך חברון. משער יפו. ומשער ציון. הימין משה" עד

רומא עניים ולשכונת הספרדים שבעמק הנמראת שאמא.

ובשעת הרעם חקא ע"י דרך הספר העליונה

דרך מאה שערים. למגרש שנעלער ולשכונת הבוכרים.

לצד צפון מ"שעד כתי ר' שלמה מילגר ובתי זינבערגין.

לצד צפון בית ישראל עד נחלת שמעון. והבתים שעל מ"ק ימנע העדק

ובשעת הרעם אן דרך רשם רק ע"י דרך הספר שבין כתי אשכנזי כנתי רשם ציון ולא ע"י דרך בית

משער שכם. עד נחלת שמעון והבתים שעל מקום קבר שמעון העדק

ובשעת הרעם רק חקא עד בית המטבחה של המושב הסמוך וירח.

העיר: לכן שנתקן העדק. הכל ישנם הרבה בטרם יוקעים הסככים את העירוב הקטן אותם

שלא יאבדו את הרכוש לכן יחד כמלא שבעת הרעם ילך חקא ובידורים הסלולות של

העליונה ולא יקצר דרכו. דרך הסדות העליונה.

ובדי סיורי ידע בדרך קמה נבולי העירובין ידבק כל שנתו. עד כאן נבולי

העירובין נעשה עתה מאין שלא יבטל השם. עירובין בסכמא את העירובין שבעת הרעם עד ככל מקד כהפסד העירובין חסדק חשנה יתקן בקרב שנה

ידבק העליונה הילל במקום המוסק. וידבק העירובין ידבק כל שנתו. עד כאן נבולי

בזה"ח שנתקנו בעה"י הרבה מינים פירות ותבואות וירקת

בבית אשכנזי ידע כלם מינים כאלה שנתקנו רשם בשדות ישראל

ואי אפשר לפרט ברבים שנים כפעם את המינים והדרכים הכשרה

לזאת הננו מודיעים כי מהיום והלאה

ינתנו הברשים כללים להתנונים

ולחלופים בכל הרש וחדש. ובסוף הדבש

שמעלות. ועל ענבים ותפוחי זהב ולימנים

ותפוחי אדמה יחליפו ההכשרים יום

ביום כנחוג עד עתה.

ומוכרי יג' ויש ההכשר שלהם לשנה.

וכך תחת בין של ידע בין שאינה של ידע שלם תהי לה

הכשר הילל. המינים והמנאים בה הם במזקת חשם סכר

ותעורבות חיוס ופסיר.

אחרי ההודים שלא להכשר כמאכלות אחרות ויתרו בעצמם

ויתורו לבני ביתם ידבק על ההכשר שהי מרוק וצנו שר

התדס אי שר היום כי בלא זה עלולים להכשר

באיסור מכלל ח"ו ובמות זה טכח לנאולה שלם אמן.

וכדי סיורי ידע בדרך קמה נבולי העירובין ידבק כל שנתו. עד כאן נבולי

העירובין נעשה עתה מאין שלא יבטל השם. עירובין בסכמא את העירובין שבעת הרעם עד ככל מקד כהפסד העירובין חסדק חשנה יתקן בקרב שנה

ידבק העליונה הילל במקום המוסק. וידבק העירובין ידבק כל שנתו. עד כאן נבולי

העירובין נעשה עתה מאין שלא יבטל השם. עירובין בסכמא את העירובין שבעת הרעם עד ככל מקד כהפסד העירובין חסדק חשנה יתקן בקרב שנה

ידבק העליונה הילל במקום המוסק. וידבק העירובין ידבק כל שנתו. עד כאן נבולי

העירובין נעשה עתה מאין שלא יבטל השם. עירובין בסכמא את העירובין שבעת הרעם עד ככל מקד כהפסד העירובין חסדק חשנה יתקן בקרב שנה

מורה משותפת לעניני עירובין ומעשרות

ה

ועד המפקח על תרומת עירובין

ובעלית בבית המטה ידבק חסדק חשנה יתקן בקרב שנה

מומחים, שיכינו מדות ומשקלות שונים במהיר שווה לכל נפש. את המשקלות היו מביאים לביתו ובודקים. ואם המשקל היה מדויק, היו מחתימים את המשקל בחותמת בית הדין. לאשר כי הלקוחות יכולים לסמוך על המשקל. אף השלטונות ראו פעולה זו בעין יפה ועודדו אותה. כן הטיל חובה על העסקנים המתנדבים לבקר באופן קבוע ושיטתי בכל החנויות, ובכל מקום שמצאו משקלות אחרים שלא אושרו על ידו היו מחתימים את המשקלות.

כן היה מבקר האדר"ת אישית במאפיות, לבדוק אם הם מקפידים היטב על הניפוי של הקמח. למנוע חדירת תולעים וכן אם הם שומרים על המשקל של הככרות.

* * *

לאחר מכן נתפיתי לחזור לפעולותי בתיקוני העיר בירושלים גופא, כגון תיקוני העירובין ותיקוני מדות ומשקלות, אצל החנונים, שהיו תחת השגחת בקורת הרבנים, והימים ימי התרחבות ירושלים, מכל רוחותיה, בשכונות חדשות, בע"ה. ראשית פעולתי היתה להגדיל את היקף העירוב הכללי, עד שהיה מקיף גם את כל השכונות שהוקמו מחוץ לעיר.

לפני כחמישים שנה היה כל הישוב בירושלים בעיר העתיקה. העיר העתיקה אינה צריכה עירוב, מפני שהיא מוקפת חומה (בעת שביקר המלך הגרמני וילהלם בירושלים, נפרצה החומה אצל שער יפו לכבודו, ומאז צריכה תיקון). כאותו הזמן היתה ממשלת טורקיה כא"י, ובזמנה היה השלטון החרדי בקפדנות כדי לשמור התורה. לזה היה נהוג שבכל שבת מבוקר עד ערב היו שומרי משמרת הקדש מעמידים שומרים על יד "שער יפו", שלא ימלטו מחוץ לעיר, כי מחוץ לעיר לא היה עירוב.

בין השומרים היה גם הרב משה סמניצער ז"ל, ועל ידו קאוואם (שומר ראשו של ה"חכם באשי", הוא הרכ הראשי לעדת הספרדים, והיה בידו שלטון כמו למושל העיר), ועל ידם שומר טורקי, וכל מי שיצא היו בודקין בכליו אם הוא ממלטל דבר מה,

וכשנמצא דבר היו מוציאים הימנו ומניחים אותו על יד השער, ורק כשחזר ונכנס היה מקבלו.

בשנת תרס"א, כשנתמנה הרב האדר"ת זצ"ל כרב בירושלים, וראה שהישוב מתרחב מחוץ לעיר, וההשגחה על יד השער קשה מאד, השתדל ועשה עירובין מחוץ לעיר, כדי שנוכל לטלטל גם מחוץ לעיר העתיקה, והוא בעצמו סידר את הערובין בהקפדה, שיהא עשוי רק בקורות וחומים, בלי שום צרוף של חומי טלפון וכדומה, וכשנגמר העירוב נתפרסמו מודעות בשם „בשורה טובה לתושבי ירושלים“.

העירוב היה מתנהל הכל על השבועו הפרטי, וכששאלו הרב רבי אשר זוסמן ז"ל, „הלא יוכל למסור את חשבון הוצאות העירוב לוועד הכללי“, ענה לו האדר"ת: „חז"ל הזהירו אותנו „רוכן בגזל“, רוב בני אדם נכשלים בעיון גזל, וכשגזל ואינו יודע למי גזל יעשה צרכי רבים, ואין לך צרכי צבור יותר מזה, בשעושים עירוב והצבור יכול לטלטל, וממילא נהנה מזה הגזל או בנו, וזה נקרא „השכח“.

לאחר כניסתה של ממשלת בריטניה לארצנו הקדושה, המשכתי בהתקנת העירובין, בהתאם לתוראות האדר"ת בימיו. לאחר שירושלים גדלה והתרחבה הקיף העירוב את כל ירושלים החדשה. מצד מערב הקיף את השכונות: רוממה, נבעת שאול, קרית משה, בית הכרם והשכונות שכנגדו, יפה נוף ובית וגן. מצד דרום, את השכונות: שערי הסד, נוה שאנן, רחביה א' ב' ג' ו-ד', קרית שמואל, מלביא, מקור חיים ותלפיות, ומצד צפון את כל השכונות עד שכונת הבוכרים, וגם את השכונות: בית ישראל החדשה, מחניים, סנהדרית, נחלת יצחק ושכונת נחלת שמעון (הצדיק), וכמעט שלא נשאר אף בית מחוץ לעירוב. העירוב שהותקן על ידי התבסס על עמודי עץ וחומי ברזל

(1) ראה בנספחות בסוף הפרק: מכתב הועד המפקח על העירובין למושל הכריטי בדבר תפקידי הועדה.

על נביתן, כדין וכהלכה, ללא שום צירוף של חוטי הטלפון, ויש לי על כך עדות מהרבנים, גדולי ירושלים וחברי בתי הדין. כל שכונה היתה משתתפת בהוצאות התיקון וההשגחה של העירוב. ברשותי היתה מונחת תכנית כל העירוב הכללי, ושל כל שכונה ושכונה, ובכל שבוע היינו יוצאים לבדוק את כשרותו, ולפעמים גם עשינו תיקונים בערב שבת, ואע"פ שהדבר היה עולה בסאמץ גדול, כדי להעמידו על מכונו לשבת. וכך מקובלני מן הרב האדר"ת זצ"ל, להשתדל לתקן בכל האפשרות את

גם איתנו נכא ונונהלי מושבה רחובות הסכונות
 יתין אשה נאפנעלען לכן אנה על כל אנה ואנה
 לתיקון העירובין היינו איהו כל מגרש ומגרש לבדו
 וגם כל דרך הרבים בכל המקומות נדרם כרי
 אנה יהי ממשול משכונה לשכונה ומדרך לדרך
 ועל הוצאות שמונינו כל כדל אנו נוהגים עכשין
 חצי נאפ ובכל סוכת ופסח יציאו לנו חשבון ונא
 עליה ולראי באנו על הח יום ב למודש רחמים
 אנה חרסן

נאום
~~הרב~~

אם אתם חלוצי ציון (אנשי ציון) אנא יצאו לנו חשבון

נכרי שכונת הבוכרים (רחובות) משתתפים פעולה

(2) זכור לטוב הרב ספח מרגולין זצ"ל אשר בחירוף נפש עבד להתקנת עירובין מעמודי ברזל בסביבות ירושלים, ונתיסר על ידו „ועד העירובין“ ביום ב' תמוז תרפ"ח, וכפי שידוע רשום בפנקס החברה, שהועמדו בפועל כשמונה ושמנים עמתי ברזל תקועים בהיקף הכללי אשר כלל את מושב זקנים המאוחד, נכעת שאול, קרית משה, בית הכרם, יפה נוף, בית וגן, שכונת הפועלים, נוה שאנן, אשר כל עמוד עליה יותר משני לא"י (הערת המחבר).

העירוב לפני השבת, אע"פ שכל קלקול היה מתפרסם מיד במודעות, ונימוקו עמו, כי ישנם הרבה שלא יראו את המודעות, ועוד יותר, שמטלטלים בשבת מתוך הרגל, ולכן המודעות עוד גורעין, ועל כן מוטב שיהיו שונגין ואל יהיו מוידין. והיה סדר מצוין זה מתנהג בהלכה, וכל הזמן היה תיקון והשגחה העירוב, תחת ידי בעלי תורה ויר"ש.

סדר ההשגחה על תיקוני המדות והמשקלות

סדר זה נקבע מיסודו של הגאון האדר"ת זצ"ל, שהטיל את אחריות הדבר על הכד"צ, ואותי ביקש להוציא את הדבר לפועל. בראשונה היה בעצמו מתלווה עמי להנויות, עד שנעשה הדבר להרגל, שכל חנוני מחויב לבדוק ולתקן מדותיו ומשקלותיו. לאחר מכן נקבע פקוח ממשלתי בחוק הממשלה על המדות, ופקידי הממשלה היו מתקנים את המשקלות, ע"י הוספת חוטי ברזל דקים, אך האדר"ת זצ"ל פסל זאת, כי מאחר שיכולים החוטים להתפרק מעצמם לא חשוב „אכן שלמה“, ולכן סידרתי עם נפח שיתקנם בברזל עבה.

הוראות ברורות היו בידי מהאדר"ת זצ"ל כיצד להתנהג בזה, כגון שההנויות המוכרים דברים חריפים צריכים לבדוק ולתקן מדותיהם פעמיים בשנה, ושאר החנויות פעם אחת בשנה. לאחר פרסום חוק הממשלה על זה השגנו בהשתדלות ה„הכס באשי“, את חותם הממשלה, והוא נמסר בידי לחתום בו את המדות והמשקלות המדוייקים.

סידור מיוחד נקבע ע"י המפקחים, לספק מדות ומשקלות מדוייקים לכל הרוצה לקנות וגם כדי להשאילם לחנוונים, בעת שהיינו לוקחים את מדותיהם לתיקון, והנפח הזה היה לוקח בערך הצי גרוש לתיקון כל מידה ומשקל, וסדר זה היה נהוג עד שפרצה מלחמת העולם הראשונה.

(3) זכורים לטובה הרבנים ר' מתתיהו עלבז, ר' בנימין כהן ור' נסע גולומב, שעזרוני בכל הקשיים הקשורים בדברים האלה בשכונות שסביב העיר הפתיקה, במאה שערים ובמחנה יהודה (הערת המחבר).

אגרות ותעודות

א.

למפקד המשטרה המחוזי ירושלים

א. ג.

בתשובה על מכתבך מיום 3 בינואר הננו מודיעים לך כי נשיא ועדנו הוא מר דב עפשטיין, ומשנהו מר זאב שחור, והמזכיר הוא מר בן ציון יאדלר. הסוכן הוא מר ויסל חבס והנוכרים להלן הם ששת החברים מנכבדי עירנו : א) אלעזר משה סלוצקין ; ב) אברהם דב שקאל ; ג) יעקב יוסף הרלינג, בעל המלון ורשבסקי ; ד) יצחק דודמן ; ה) יעקב סלויס, בעל טחנה ; ו) ר' יחיאל מיכל טיקוצינסקי, ומספר החברים, המשתתפים בכסף בעד הוצאות לעבודתנו, הם כחמש מאות. והננו להודיע בזה כי עבודת ועדנו היא מלבד ההשגחה על עניני תרומות גם על הערובין, להעמיד את הכלונסאות וחוטאי הברזל בסכיבות העיר, כפי מנהג ישראל על פי דתנו, וכבר ניתן לנו יפוי כח על עבודתנו מאת הממשלה.

בכבוד רב,

ז. בראוורמן

ימ"ל ברנשטיין

ב.

22 נובמבר, 1928

לכבוד הא' מיכאל מושקין

ועדה זמנית של העירוב

כאן

א. ג.

אתכבד להזכיר את מכתבי מיום 21 אוקטובר, 1928, ולהודיעו כי בתנאים אלה אין לי מניעה לעמודי העירוב, אולם עלי לבקשו להמציא לי הבטחה בכתב, כי העומדים יורחקו עד 10 מטרים מאמצע הדרך, וכן יוסרו אם ובעת אשר יהיה הצורך לכך.

בכבוד רב,

סעד רוחי עבדול חדי

בשם מושל גליל ירושלים

[רסב]

ב"ה

אנחנו הח"מ חברי ועדי השכונות בירושלים ת"ו הסכמנו לדרישת ועד העירובין, כתנאי שכל השכונות יסכימו לזה, לתת כעת גרוש אחד על כל דייר בשכונתנו, וכן אחרי חצי שנה עוד גרוש אחד על כל דייר, להוצאות השגחה ותקון הערוב התמידי, בכל שבוע, ובזכות שמירת שבת נזכה לנאולה שלימה.

ירושלים חודש סיון תרצ"ז

שם השכונה	חתימת ב"כ השכונה
ימין משה	זאב שחור
בתי כולל שומרי החומות	שמואל שפיצר
בתי נייטין	"
בתי כולל רייסין	נחמיה חעשין
בתי כולל הורדנא	נחמן גדלי ברורר
שכונת מזכרת משה	רפאל קצנלבוגן
בתי כולל ווילנה	שלמה בלזר
בשם ועד שכונת שערי חסד	משה אהרן נאלאמב
בשם בתי אהל יעקב ברוידא	נפתלי פרוש
בשם ועד שכונת מאה שערים	יצחק יעקב וכטפוינעל

ד.

„גם, אנחנו נבאי ומנהלי מושבה רחובות הסכמנו ליתן שלשה נאפוליון לכל שנה, על כל שנה ושנה, לתיקון העירובין, היינו שיהיו כל מגרש ומגרש לבדו, וגם כל דרך הרבים בכל המקומות לבדם, כדי שלא יהיה מכשול משכונה לשכונה, ומדרך לדרך, ועל הוצאות שכונתנו בד בבד אנו נותנים עכשיו חצי נא"פ, ובכל סוכות ופסח יביאו לנו חשבון לכמה עלה- ולראי' באנו על הח' יום כ' לחודש רחמים שנת תרס"ז,

נאום יצחק אמינוף

גם אני נתתי חצי נאפוליון לשנת תרס"ח לפ"ק, ע"ה אברהם ברוכוב

ח

ביום ט"ו חשון תרפ"ט נשלחו מכתבים
כרלהלן לועדי השכונות בירושלים החדשה.

ב"ה

א-מ-י. הרחבת הישוב פעה"ק ת"ו גרמה לידי כך שחלק גדול מהישוב נמצא
מחוץ לנכול העירוב הכללי. חסרון עירוב בשכונתם האלה הנמצאות מחוץ להעירוב
מכביד מאד על הישוב בהן, ומביא גם לידי חילול שבת. חובתנו היהודית היא להסיר
את המכשול הזה בהקדם האפשרי וכל יום העובר עלינו, מכלי שהמכשול הזה
תוקן, ממיט עלבון על עיר הקודש ועל היהדות שבה.

למטרת הצלת כבוד עיר הקודש והצלת קדושת השבת והקלת הישוב בהרבה
שכונות, נתעוררו הח"מ בעז"ה, והחלטנו להרחיב את ההיקף הכללי של העירוב,
ולהכניס בתוך תחומיו את כל השכונות החדשות שנבנו בזמן האחרון בעז"ה,
והעתידות להבנות בתחומה של עיר עד כמה שאפשר.

בהיות ואין שום מקור מיוחד לכסוי ההוצאות המרובות הדרושות לתיקון
זה, החלטנו לפנות אל השכונות אשר העירוב נעשה בשבילן, לבקש מהן השתתפות
בהוצאות אלה, כל אחת לפי ערך ההיקף הדרוש בשבילה, ויטוד ועדה מורכבת
מכל השכונות, ובהיות והשכונה שמע"כ דר בה הנה כמו"כ חוץ לעירוב, ומע"כ
מתענין בטובת השכונה, הנה מבקשים ממנו להצטרף אתנו בעבודה קדושה זו
ולחיות חבר בועדת השכונות להוציא לפועל מחשבה רצויה זו.

בכבוד רב: ועד המפקח על העירובין

נאום יחיאל מיכל טוקעצנסקי

נאום ברוך ראובן שלמה הלוי יונגרייז

נאום שמואל שפיצר סגל

נאום זאב שחור

נאום ישראל לוריא

נאום יחיאל מיכל מושקין

נאום זלמן הלוי סאלאוויצק

נאום פסח מארגליון

ונאום אברהם ישראל געליס

פרק אחד-עשר

שיח יצחק

„ויצא יצחק לשוח בשדה“ (בראשית כד) אין שיהא אלא תפלה
(ברכות כ"ו) היה עומד בחו"ל יכוין את לבו כנגד א"י, היה
עומד בא"י יכוין את לבו כנגד ירושלם (ברכות, ל').

„עטרת זקנים בני בנים ותפארת בנים אבותם“ (משלי יז).
מפסוק זה שאמר החכם מכל אדם משמע, שהמגדל בניו לתורה
ומצוות, לא זו בלבד שהוא מקיים מצות „ושננתם לבניך“, ו„למען
אשר יצות את בניו“, אלא גם מקיים מצות כיבוד אב, כי עושה
בזה עטרת תפארת לאביו.

לאור זה מצאתי איפוא חובה להעלות על הכתב את
גדולתו של אדוני אבי מורי ורבי הגה"צ רבי יצחק זאב זיע"א,
ולספר בפרטות את סדר עליתו לא"י ויסוריו עליה, ואת פעולותיו
ודרכי קדשו בפה עיה"ק ירושלים תובב"א.

„אמר רבי שמעון לתלמידיו: בני, שנו מדותי“ — כך שנינו
בגמרא (גיטין, דף ס"ז ע"ב), וכן עיקר משרתי בכתיבת תולדות
אאמו"ר זיע"א, כדי שהדורות הבאים אחריו, כן יראו ויעשו, ולכן
אתחיל בע"ה לספר ממעשיו הקדושים.

אבי מורי וצ"ל היה נוהג להזכיר את דברי הגר"א: למה לא
כתוב בתורה מדות טובות, מפני שהיגיעה על המדות הכרחית
ללימוד התורה. וא"מ הסביר מאמר זה במשל, לאחר הרוצה
לנטוע כפרדם איזה נטיעות שהגנן מוסר לו סדר נטיעתם, כל
נטיעה ונטיעה, אבל הגנן אינו צריך ללמד אותו שצריך לחכור

קרקע על מנת לנטוע וכן שבקרקע לא יהיו אבנים ושרשים של עשבים רעים המכלים את הנטיעות, כמו הנקרא „אינזיל“ וכדומה — כך התרי"ג מצות הם נטיעות, וכל מצוה ומצוה הוא אילן, לזה אמר דוד „והיה כעין שתול על פלגי מים“, והתורה מלמדת אותנו כיצד לנטוע כל אילן ואילן, כל מצוה ומצוה, אבל בטח צריך להיות היכון לנטוע, היינו באדם בעל מדות טובות שאם חלילה יש בו מדות נשחתות, הם מכלים את כל שרשי המצות חלילה. לזה היו רוב דברי המוסר של א"מ ו"ל, לקיום המדות טובות בלב כל אחד ואחד, וביחוד היה מדבר תמיד על מדת הבטחון, כמו שאמר הנר"א: הב' של בראשית הוא בטחון (עיין לעיל בהקדמה) והיה אומר שעל מדת בטחון צריך יגיעה תמידית בלי הפסק כלל.

ויהי רצון שבני ביתי ומשפחתי וכן הדורות הבאים אחריהם ברצ"ה, ילמדו מדרכיו את הדרך ילכו בה, וכאשר ישמעו מה גדול היה אביהם יאמרו: „מתי יגיעו מעשי למעשה אבותי“, ותהא זו עטרת תפארת לצדיק זה.

ענף עץ אבות

בעיר מיאדל הסמוכה לוילנא, התגורר הפרנס, שעליו גאות כל בני העיר, ה"ה זקני אבי אבי הרה"ג רבי יהודה דוד מלשקביץ זצ"ל.

בראבתן היה. אביו היה הגה"צ רבי יוחנן זצ"ל, ששמו יצא לתפארת ולתהלה בכל העיר וסביבותיה, וזקנו אבי אביו ה"ה הגאון האדיר בנגלה ובנסתר בוצ"ק ציס"ע רבי חיים זלוטנער זיע"א, ששם משפחתו אפרת, שכן היה בידו כתב יחוס עד לשבת אפרים.

לפני פטירתו ישב רבי חיים ואמר: „אנכי לא זכיתי לארץ ישראל, אבל בטוח אני כי, דור רביעי ישובו חנה" — ואמנם עם עלייתו של אאמו"ר לא"י, דור רביעי לרבי חיים, נתקיימו הדברים.

גם את זקנתי אם אבי, אשת רבי יהודה דוד, הללו בשערים מעשיה, ה"ה הצדקנית מרת גיטל בת הנה"צ ר' בנימין זצ"ל.

מצוין בהכמתו ויראתו וחכם גדול בכל הויות העולם היה זקני, וגם פעיל ובעל מעשה, ובעל כח נופני רב, גבור סמך, עד שבהצטרכו לחתוך לוח עץ עבה היה רושם בצפורנו ומכהו באצבעו והלוח היה נושר.

בכל תכונותיו אלו היה משתמש לעבודת ה', יוצא לעזרת אחיו להצילם מן הגוים אשר צררו רבות ליהודים בימים ההם, והיה מחרף נפשו עבורם, ומתוך כך נתגדל מאד ונעשה למנהיג העיר מיאדל.

באחד הימים כאשר היו עומדים בבהכנ"ס בתפילה, פרץ אחד היהודים לבית הכנסת במערה ובזעקה גדולה, ומיד נפל מתעלף. אחרי שהקיצוהו סיפר לפני הקהל את אסונו הנורא, שכומר העיר פיתה את בתו להשתמד רח"ל, וכבר היא נמצאת מסוגרת בבית הטמא.

כשמוע זקני הצדיק את סיפורו, מיד אור כנבר הלציו ויצא לישועת היהודי, ויצא להכין לו עגלה שתעמוד מחוץ לעיר, וגם העמיד כמה אנשים גבורים שיעמדו שם, כדי שאם ירוצו הגוים אחריו, יצילוהו, ויצוה אותם כי מיד כאשר יופיע הוא והרצים אחריו על ידם, ישתדלו למסור הדבר לשוטרי העיר.

הוא נטל סוס וירכב עליו עד לבית הכומר, ויסב את הבית, כדי להוכיח היכן נמצאת הנערה וכשהרגיש בחלון אחד שהיא שם, ניגש אליו וישברוהו ונכנס אליה ויתפשנה בשערה, וישימה על הסוס, וירץ אל מחוץ לעיר, מקום העגלה והנכורים. כאשר גודע הדבר בעיר רצו הגוים אחריו, וכמעט שהרגוהו ח"ו, אך בשעת התגרה שהתלקחה בין הגוים והנכורים, הופיעו השוטרים והובילוהו לבית הסוהר.

בחצות הלילה טיפס דרך ארובת בית הסוהר, ובצאתו הגיע עד מושל העיר ויאמר לו: „דע שהנני צפוי למשפט מות, עבור מעשה שעשיתי, ע"כ הנני מזהירך, כאם תעשה כל סאמץ

להצילני מוטב, ואם לא — דע לך שאגלה לפקידים הנכוחים את כל פרשת הכסף שאתה מקבל ממני בכל פעם עבור כיטול הנזרות על היהודים". המושל פחד על נפשו, שכן מדי פעם היה מקבל מזקני שוחד מרובה עבור הצלת יהודי העיר.

הוא יעץ איפוא לזקני להגיש מיד תביעה כנגד הכומר, שהוא מפתה בנות ישראל להתנצר, ובאם הן מסרבות הכומר מחטיאן, רח"ל, ובבוקר השכם יגיש את הכתב לבית המשפט, והמושל הבטחתו שיעשה כל מה שביכולתו להצילו, וצוה עליו לחזור לבית הסוהר, כדי שלא ירגישו בדבר שהוא ברח משם.

עוד באותו לילה לפני שחזר לבית הסוהר נפגש זקני עם אנשי עירו וסיפר להם את הדברים ואח"כ חזר לבית הסוהר.

בבוקר הגישו יהודי העיר את התביעה על הכומר, והמושל — שעמד בראש חבר השופטים — אמר שהוא מאמין לתביעת היהודים, והוציא כתב גירוש מן העיר על הכומר, ואילו את זקני שחירף נפשו להצלת ישראל שחרר לגמרי, ונתקיים בו „צדיק מצרה נחלץ ויבא רשע תחתיו" (משלי, יא.ג).

כן לא היה מפתח משום דבר. והרי סיפור אחד לדוגמא. פעם אחת, כאשר אחד מהשכנים שלו פתח את דלת המרתף נפל על הפתח ונתעלק, ואח"כ כשחזר לאיתנו סיפר, כי בשעה שפתח את הדלת ראה עין גדולה מסתכלת עליו ולכן נחעלק מפתח. אנשים

(1) אגדות מופלאות בקשר לכוחו הגדול בעליונים נתרקמו מסביב לאישיותו של הגרי"ז. נכדו, בן המתכבד, הרה"ג ר' חיים דוד ידלר, מספר על אגדה המקובלת במשפחה כי עוד בימי צעירותו של הגרי"ז נסע פעם בעגלת סוסים מלאה אנשים, ולפתע נעצרה העגלה והסוסים לא רצו לנוז על אף שוטו הכבד של העגלון שירד עליהם מפעם לפעם. גם הקלת המשא הורדת כמה אנשים היו ללא הועיל. והסוס לא רצה לנוז.

משירד הגרי"ז להידרע על מה היה הדבר ומדוע לא ינוז הסוסים ראה לפניו איש אחרי, שזה כבר כמה שנים שלא היה בעולם. עומד ומחזיק ברסן הסוסים ואיגו בותן להם ללכת הלאה. הגרי"ז ניגש אליו ושאל אותו: „מה לך סה ומדוע אתה מחזיק בסוסים?" האיש ענה לו: „בזכור לך בודאי שלויתי ממך פעם סכום כסף ולא טרעתי לך, ועתה אין לי מנוחה מזה, ולכן באתי לבקשך שהמחול לי. הגרי"ז ענה לו: „הנה זה ימן גדול שכבר מחלתי לך את החוב, ובכן מה לך סה?" אך האיש טען

אחרים שכאו לפתוח את הדלת אישרו את דבריו. אף הם ראו את העין הגדולה, וכולם פחדו ליכנס בתוך המרתף. לאחר שסיפרו לו אמר זקני: „איני מפחד“ ונטל בידו סקל חזק, ניגש עד קרוב לעין והנחית לה מכה במקל. כפי שהתברר היה המרתף מלא תבן, ועז שנכנסה בתוך התבן היתה כולה מכוסה, רק העין שנצנצה מתוך התבן הפחידה את כל אלה שרצו להכנס למרתף. כאומץ זה וככוחו הגדול היה עובד את ה'.

חמשה בנים המסולאים בפז היו לזקני זה: הבכור — הרה"ג ר' אהרן ז"ל שהיה מגיד מישרים בבהכנ"ס „חיי אדם“ בתורונא, וכן גם חיבר ביאור נחמד על אקדמות וביאור נעים על קהלת; הבן השני — הרה"ג ר' חיים שמעון ז"ל, שהיה מו"צ בעיר קאמין ואח"כ רב העיר ברישאב; השלישי — ה"ה אאמו"ר הגאון והצדיק מוהר"ר יצחק זאב זצ"ל; הרביעי — הרה"ג ר' נפתלי ז"ל; והחמישי — הרה"ג ר' יעקב ז"ל, שהיה שו"ב בווארשא.

נעורים

אאמו"ר רבי יצחק זאב נולד בשנת תר"ג, ובעורנו נער ניכר בו כי לגדולות נוצר. כשהיה לנער בן שנה חלה כמחלה מסוכנת,

עמו כי בפנקס שרושם בו את החזכות, עדיין לא מחק את הדבר. הגרי"ז הבטיחו למחוק את החזב ומיד נעלם המסוסים המשיכו בדרךם לחמחק ופחד הנוסעים.

שוב היה מעשה בירושלים באתר שאטחו נשתטת רח"ל שבא לסניו בכתב של היתר „מאה רבנים“ ובקשו שגם הוא יצטרף למתירים ויחחום על כתב הדיתור.

הגרי"ז הוציא מידו את הכתב ומיר קרעו לגזרים. האיש, שכל כך כרח ועמל עד שהחתיים את כל הרבנים, פרץ בבכי, אך הגרי"ז הבטיח לו: „הנה רק יעברו כמה שבועות ואשתך תוסיע בביתך, מה נורא יהא הדבר עליך ועליה אם חמצא בצל קורתך את אשתך השניה“. האברך הלך לו כפחי נפש, אך עברו כמה שבועות ודברי הגרי"ז נתקיימו, ואשתו הופיעה בביתו בריאה ושלמה, ומאן דרו יחריז באחזה גדולה ותיקמו דורות ישרים של בנים ובנות.

(2) בנו הרה"ג ר' יוסף-בנימין, עלה לעה זקנתו לאר"י.

(3) אף בנו, שמילא מקום אביו ברישאב, עלה לארץ.

רח"ל. אותו היום שבת היה, והיתה אמו הצדקנית גיטל נ"ע עומדת לפני עריסתו לשמרו וכוכה הרכה, אך בעלה הצדיק ר' יהודה-ידוד גער בה, באמרו: "שבת היום ואסור לבכות". הוא ביקש הימנה לשבת לשולחן לשמוע הקידוש ולאכול הסעודה, אבל זקנתי במר נפשה לא שמעה את דבריו.

עוד הוא מדבר ונכרי אחד, ממכירי זקני, נכנס בשאלה, "מה יש כאן?" כאשר ספרו לו על דבר מחלת הילד, אמר להם: "הנה יש בידי עשב טוב ומועיל לריפוי מחלה זו", ומיד הלך והביא מן העשב ויתן לנער וישת ויטב לו.

"ביון שנעשה נס, כודאי אין תקב"ה עושה נס בכדי — הניב זקני — ובטוח אני שקטן זה יהיה לגדול בישראל". אך תחל הנער להתפתח וראו בו שנתקיימה נבואת אביו, כי היה ירא ושלם, בעל תפיסה מהירה שקדן עצום, יראת שמים אמיתית קודמת לחכמתו בזקן ושבע ימים, וכל מבטא שפתיו בטוב טעם ודעת.

פעם אחת סיפר לי, כי בשנות ילדותו, כאשר רצה להכנס לחדרו של אבי ונתניח ידו על המנעול, רעדו אצבעותיו, וכאשר נכנס אליו רעדו כל עצמותיו בכתוב: "איש אמו ואביו תיראו", כך היתה יראת שמים שבו.

בהיותו בן שמונה שנים, כבר התרועע עם בחורים גדולים בשנים, מחמת הצטיינותו בתורה. כאשר שמע מבחור אחד איזה זלזול כנגד גדול מישראל, נתן עליו בקולו וזעק אליו: "אפיקורס", אף הלך אל אביו זקני, ואמר לו, "איני רוצה ללמוד יותר עם הכחורים האלה, כי אני מפחד שיקלקלונני", ובלית ברירה הוכרח זקני אכיו לשכור לו מלמד פרמי.

עומק לימודו בימי בחרותו אי אפשר לשער. כשהיה מתחיל בעיון באיזה ענין, היה שוכח את כל סדרי עולם. הוא בעצמו סיפר לי שפעם אחת באחד מילי החורף הארוכים נכנס לבהכנ"ס לעיין באיזה דבר והעמיד עצמו בקצה השולחן, כדי שלא יפריעוהו, כי כן היה דרכו שכל לימודו היה בעמידה, חוץ מכתובת חדרו"ת,

וכשגמר עיונו והרים עיניו מהנמרא, שמע שתחזן כבר אומר ברכות השחר, והוא לא הרגיש כלל שעלה השחר והאיר הבוקר.

דרכו היה לחפש אחרי מקום צנוע ביותר כדי לחזור על לימודו, כדי שיוכל להתעסק. הרבה פעמים היה חוזר על כל דף ואח"כ על כל פרק ואח"כ על כל מסכתא הרבה מאד. לא היה מתהיל במסכת אהרת, עד שהיה בקי במסכת הקודמת, כמונה בקופסא ממש, והיה חוזר על כל הש"ס בחודש אחד, וכשפ"א שמע איך שאנשים מתפלאים מזה, תמה מאד ואמר: „מה גדלות יש בזה?"

בימיו היה המנהג שלומדי תורה מהשיבות היו אוכלים על שולחן הבעלי בתים בעיר, אך הוא לא רצה לילך מכמה טעמים, והיה אוכל רק בבהכנ"ס, משום כך סבל רעב פעמים הרבה. באחד הימים באה לעירו עשירה אחת, וכאשר שמעה על כשרונותיו הגדולים, שלחה אחריו והציעה לפניו: „ראה נא, מה יהיה לך מלמודך, קצת נזיר עדשים שמביאים לבהכנ"ס, ותו לא, הנה יש לי בית מסהר גדול, בוא ואעשה אותך למנהל המסחר ואקציב לך משכורת שמנה".

„כל מגטתי ללמוד תורה — ענה לה אבי מורי — אף אם לא יהא לי כל ימי רק לחם ונזיר עדשים".

לאחר כמה ימים קראה לו שוב, אך הפעם לא רצה לילך, באמרו: „לאו בכל יום מתרחש ניסא, ואולי תשפיע עלי בדבריה, כמו שאמרו חז"ל, לישנא בישא, עד דלא עייל כוליה, עייל מקצתיה".

כאשר נתרבו התלמידים בעיר ולא היה ביכולת הבעלי בתים להאכיל את התלמידים ממקומות האחרים, הופנו תלמידים מספר לעיירות הגדולות יותר, כי עיירה זו קטנה היתה. גם אבי היה בתוכם, אך הוא לא הצטרף עמם, כי חושש היה כי במקום החדש לא יביאו לו את האוכל לבהכנ"ס ויצטרך לסעוד על שולחן אחרים.

אנשי העיר כחשבים כי גם הוא נסע מן העיר, לא הביאו לו את האוכל לכהכנ"ם. עברו כשני מעת-לעת והוא לא טעם כלום, משהרגיש שכמעט יאחזו הבולמוס מחמת רעבות, הרים עיניו למרום ואמר: „מאין יבוא עזרי“, והתפלל להקב"ה, ונעשה גם שתיקף ומיד נתעורר הספק אצל כמה מהבעלי בתים בעיר, שאולי נשאר הצדיק ר' יצחק זאב בכהכנ"ם בעיר, ואין לו מה לאכול, מיד הביאו לו אוכל, וצדיק אכל לשובע נפשו.

עלייתו לארץ ישראל

בהגיעו לפרק „האיש מקדש“ התחילו שדכני העיר להציע לפניו שידוכין עם בנות עשירי ונגידי העיר, כיאות לבחור כמוהו, אך הוא לא שת לבו לכך, והתפלל להקב"ה שיזמין לו אשה משכלת, כדי שיוכל להוסיף לישוב על התורה והעבודה. הקב"ה קיבל תפילת צדיק ונודמנה לו אשת חיל כרצונו, ה"ה אמי מורת, הצדקנית מרת מלכה ב"ר יצחק מהורודנא ו"ל, שם היתה התונתו ולשם העתיק מושבו.

כשנדלה המשפחה ונצטרכו לפרנסה, פתחה אמי חנות לצרבי מאכל, וה' הצליח דרכה מאד, עד שעלה ערך החנות לארבעת אלפים רובל. אע"פ שהיתה עסוקה במסחרה, היתה כל הנהגת הבית מוטלת עליה, ואאמו"ר כמעט שלא ידע אפילו את מקום

4) נכר הגרי"ז הרה"ג ר' מאיר ידלר, מספר כי פעם שמע ממנו שכמעשה זו קרה לו גם בעיר וילנא, כשמיר אחר נשואיו נסע הוא ועוד כמה אברכים לישיבה. הם היו לומדים אז שמונת-עשרה שעות ביממה, מתוך החלטה נחושה „לא ללמוד לשם רבנות אלא למעשה“, והצטרבוחם היתה מוטלת על בני העיר. לימים עלה היוקר ואול הכסף בעיר ותיקנו הרבנים לפרנס רק את אברכי העיר, ומשום „עניי עירך קודמין“. האברכים נסעו איש איש לדרכו, זולת הגרי"ז שלא נסע, כי אמר: „מעתה שהצלחתי בתורה, מקומי הוא כאן“. ובקשו הימנו לקבל את הרבנות. כיון שראה הגרי"ז שמן השמים רוצים שיכהן ברבנות דוקא, קבל את הדבר, אך התנה עמהם שכל שאלה שתעלה על הפרק תבוא לפני כל הת"ח בעיר, ורק בסוף הוא יכריע ביניהם.

ההנות. כל היום ישב ועסק בתורה, וגם במנהג אבותינו אחר, ומסר נפשו על קיום כל מנהג ישראל, וכשיצאה פקודת הממשלה בהורדנא שאסור ליהודים לגדל פאות ארוכות לא שת לבו לזה ולא קצין בפיאותיו.

באחד הימים, כאשר הלך לתומו מבחמ"ד לביתו, פגע בו שוטר הממשלה ויגז לו פאה אחת בחשבו שמתוך כך יגזזו אבי מורי גם את הפאה האחרת. הדבר ציער אותו מאד. הוא נשא עיניו השמימה, ויאמר: „הבט משמים וראה חרפתינו בין הגויים“, ומעשה זה הביאהו לכלל ההחלטה להוציא לפועל את מהשבתו אשר השב עוד בקטנותו — לעלות לארץ ישראל.

לאחר שנשא את אמי מורתי מרת מלכה ז"ל, התחיל לדבר עמה על דבר נסיעה לא"י, ויהי בעיניה כמתעתע, וכן כל מי ששמע ענין זה היה בעיניהם כמשוגע. שכן הוא היה אז בערך בן עשרים-וארבע שנים, ואמי הצדקת היתה אשת חיל וגם העסק היה שווה ארבעת אלפים רובל, ובאותו זמן היתה נחשבת עשירה כמובן, איך יוכל לעלות על דעת איש למכור את כל העסק שלה, ולנסוע לארץ מדבר ושממה? כי לארץ ישראל היו נוסעים רק ישישים שנים מספר לפני פטירתם, למצוא מקום מנוחתם על הר הזיתים, ולא כעלי משפחה בני עשרים-וארבע שנים. אולם אהבת אר"י בערה בלבו. ומיד התחיל מזרז באמי שתמכור את כל הרכוש ותתכונן לעליה.

כל השומע דבריו חשבהו למפטפט, כי לא האמינו לו על כך. אחרי שהקב"ה המציא לו כאן פרנסתו בריות, והוא יושב ועוסק בתורה ללא טרדה, וגם אוהבים רבים קנה לו בעירו, וכתר שם טוב שעלה על כולם, אולם הוא בשלו, עומד ומזרז להמחיש את הדבר, והיה מדבר על לב אמי, ומסביר לה את גודל העושר הרוחני שבא"י שהוא עולה על העושר הנשמי שבחז"ל, וגם בא"י יזמין לו הקב"ה, הזן ומפרנס, פרנסה ברווח כהנה וכהנה, וכך היה מדבר אליה ומשרל אותה עד שנתרצתה לו והתחילה למכור מעט מעט את רכושה.

בהוודע הדבר לאוהביו חמהו עליו ביותר כיצד הוא מקבל על עצמו דרך קשה זו, ובפרט כיצד יקח אתו את בנו התינוק, שהוא עדיין בן שנה אחת, בדרכים מסוכנות אלו. הם הוסיפו לדבר אליו יום יום להפריעו ממחשבתו, אך הוא לא שמע אליהם וכל יגיעתם היתה לריק, שכן בערה בו התשוקה הגדולה לעלות לא"י. וכל כך היה הזק כדעתו, שאפילו הגאונים שבהורודנא הנה"צ ר' נחום שמש והנה"צ ר' נחום רייצעס זצ"ל, לא יכלו להשפיע עליו לשנות את דעתו ולדחות את עלייתו.

מכיון שתיה קשה עליו להמרות את פי הגאונים שינה אאמו"ר את מקום תפילתו כביהכנ"ס ששם היה מתפלל יחד עמם, כדי שלא יצטרך להפגש עמם, אך באחד מן הימים עלה בדעת כמה סאוהביו להפריעו בדבר, הלכו ומסרו את הדברים לאביו הרה"צ ר' יהודה דוד זצ"ל, ויעצוהו שינזור עליו בגזרת כיבוד אב שלא יסע, וכן עשה.

אאמו"ר נמצא אז במבוכה, כי לא רצה להמרות גזרת אביו, אך אחר כמה ימים, מתוך תשוקתו לא"י, מצא תחבולה גם לזה, ושלח את אמי הצדקנית לאביו לומר לו, שהיא החליטה לעלות לא"י בכל אופן שהוא, וע"כ היא מבקשת ממנו, שבאם בעלה אינו רוצה לעלות, ישפיע על בנו שיתן לה גם כריתות, ואמי עשתה רצון בעלה הצדיק. אביו בשמעו את דבריה היוצאים מן הלב נזכר בדברי זקני הנה"ק ר' חיים זלוטנער, שאמר: „דור רביעי ישובו הנה“, וכיטל את גזרתו הקודמת וברכם שיצליחו בנסיעתם, ברוחניות ובגשמיות.

„רצון יראיו יעשה“ — ומן השמים סכבו שנים גדולי העיר הסכימו לנסיעתו, וכך היה הדבר: באחד מימי הכנותיו לנסיעה היה צריך למסור דבר הכרחי לאחיו הרה"ג ר' אהרן ז"ל, וזה האחרון היה נמצא בבהמ"ד, אשר גדולי הורודנא היו מתפללים שם. מיד בכניסתו ניגש אליו ר' נחום שמש ושאל אותו: „האם נכון שאתה מתכוון לעלות לא"י? כאשר אבי ענהו בחיוב, שאלו

שוב : „וכי כבר התרגלת לתעניות“, ברמזו שאין הפרנסה מצויה
שם, ויצטרך לעסוק בתעניות, אם ברצונו ואם בעל כרחו.

הצדיק רבי נחומק'ה מהורוונא

„שאלתכם אינה מובנת לי כלל — ענה לו אבי — אם מצד
קדושת א"י צריך להתענות שם, ואנכי לא ידעתי, ואם מצד
העניות אשר שם, חלילה לנו מלחשוב מחשבת פיגול כזו" —

והמשיך בדבריו: „בטוח אני בהקב"ה, הן ומפרנס מקרני ראמים עד ביצי כינים, שפירנסני בחו"ל, ובודאי יפרנסני גם בא"י."

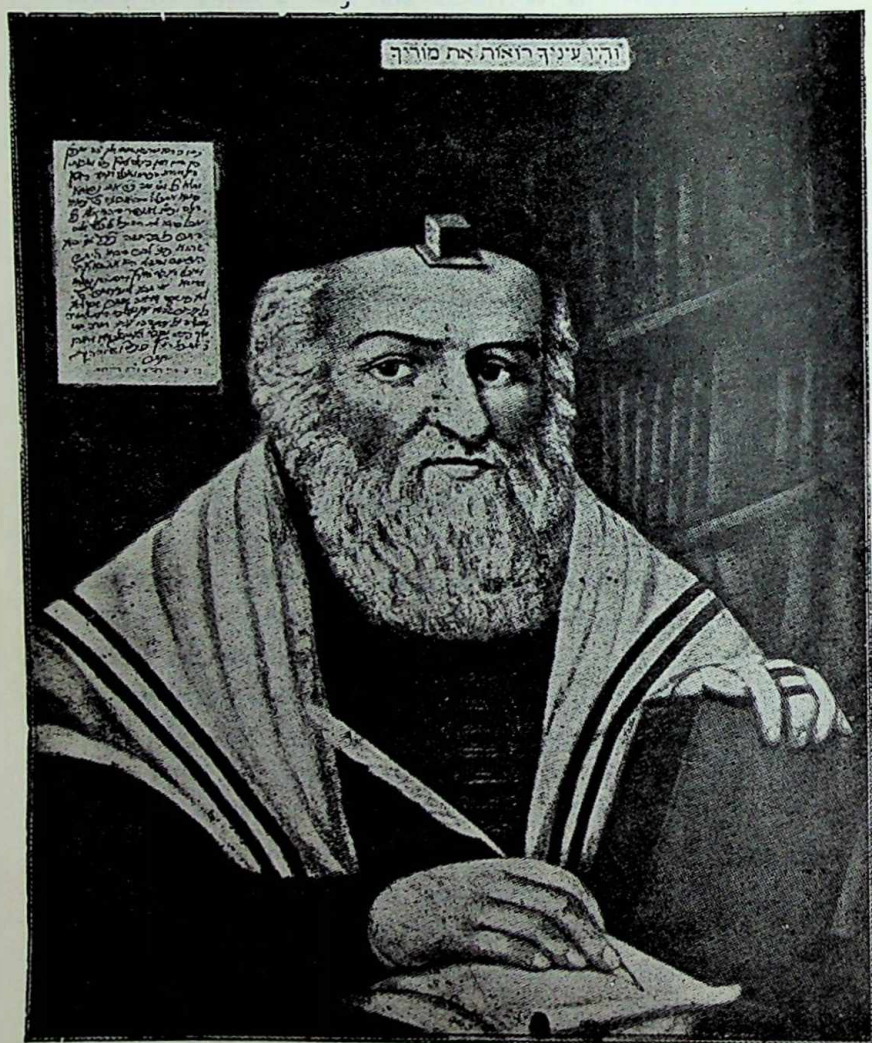
כיון ששמע רבי נחום את דברי אבי הנרגשים, וראה עד היכן מגעת חיבתו לא"י ובטחונו הגדול בה', ביקש מאבי סליחה ומחילה על דבריו: „לא ידעתי, עד היכן הדברים מגיעים. באופן כזה — הוסיף רבי נחום — מצוה גדולה היא לך לעלות, ועליך למהר בעליה קדושה זו". אף נתן לו את ברכתו שיצליח בדרכו ובכל אשר יפנה. ר' נחום אף ביקש מאבי שכאשר יזכה ויגיע לא"י, יכתוב לו להורודנא את כל סדר הנסיעה, ומעשיו שם, ואאמו"ר הבטיח לו.

כשמוע אאמו"ר דבריו של ר' נתום ותסכמתו לנסיעה, הגדיל זריזותו וגם אמי הצדקנית החלה נומרת את מכירת הרכוש, וכך קבצו על ידם שלושת אלפים רובל, ויצאו מהורודנא בדרכם לארץ הקודש.

בדרכו לארץ, כאשר שבת בעיר הנמל אודיסה נפגש לראשונה עם יהודים פורקי עול, העושים עצמם פקחים ומתירים לעצמם איסורים. בראותו את בנות בעל האכסניא שמרקו שערוותיהן במסרק בשבת, טחה כנגדן ואילו הן צחקו ממנו על שמקים רעש על דבר קל, עד שזקנה אחת שהיתה שם השתיקתם באמרה להם שבאמת כך נהגו לפנינו בישראל שלא להסתרק במסרק בשבת. כאשר ראוהו אוכל פת קיבר, כי היה חושש לאיסור חדש אפילו בחו"ל, אמרו אליו: „הנה אתה מחלל את השבת בזה שאתה אוכל פת קיבר, ולנו אסור לענג את השבת ולהסתרק במסרק" בדברי החדשים, רח"ל.

ביצאו מעיר זו הזמין לו הקב"ה אנשים מכובדים, שדרכם גם היתה לא"י, ובתוכם הישיש ר' אליעזר לנדא בן ר' יעקב משה בנו של רבי אברהם בן אדמו"ר הנר"א מוילנא זיע"א.

והיה אאמו"ר שמח שמחה גדולה, ונתן תודה להקב"ה שהזמין לו לעלות לא"י יחד עם נכד הגר"א, שהיה הראש והראשון שעורר לעלות לא"י, ויהיה דורש לפני תלמידיו את

הגאון החסידי רבי אליהו מוילנא (חנר"א)

הפסוק „שובה אלי ואשובה אליכם” (מלאכי, ג) שהקב”ה רוצה שנשוב לא”י, ואח”כ ישוב הוא, כביכול, אלינו וירחמנו, וכדמסיים שם הכתוב „הנה אנכי שולח לכם את אליהו הנביא”.

לאחר פטירת הגר”א זיע”א קראו תלמידיו לאפיפה גדולה בעיר שקלאב, וקבלו עליהם לקיים רצון רבם, ובשנת תקס”ח עלתה קבוצה גדולה מהם לא”י, ובראשם הגאון ר’ הלל משקלאב והגאון ר’ ישראל משקלאב כעמח”ס „פאת השולחן”. הקבוצה נמעה בספינה עשרה חדשים. בתחילה נתישבו בצפת ואח”כ, בשנת תקע”ה, עלו לירושלים והשלימו שם למנין עשרה בקהילת האשכנזים, ומאז היו תלמידי הגר”א עולים בכל הזמנים, וכן עשו תלמידי שאר גדולי ישראל, כגון עליית החסידים ועליית תלמידי ה„חתם סופר” זצ”ל.

לאור זה היתה מרגלא בפי אאמו”ר כל זמן הנסיעה „בזכות הגר”א ופעולותיו למען העליה לאר”י יוליכנו הקב”ה לשלום”. רובם של הנוסעים בספינה יחד עם אאמו”ר היו לעת זקנותם, והוא היה הצעיר ביניהם, בן עשרים וארבעה שנים, ועמו כל בני ביתו: אמי מורתי נ”ע, אחותי אסתר, שהיתה בת ארבעה שנים, אחי ר’ אברהם יוחנן, שהיה בן שנה ומחצה, ועמהם ילדה יתומה ממשפחת אמי שנתנדלה בביתנו.

והיה הדבר מפליא את כל הנוסעים, כיצד יוצא אברך זה עם ילדיו הקטנים למדבר שממת. בתשובה לשאלתם סיפר להם על אב עשיר שיש לו בא”י, כביכול, ואליו הוא נוסע. הנוסעים שהיו מקבלים את דבריו כפשוטם, היו אומרים לו ומבקשים ממנו: „כשיבוא אביך לקבל פניך ולהורידך מהספינה, כנהוג, נא לבקש ממנו שישים עין גם עלינו”, ואבי הצדיק היה עונה להם: „כמוני כמוכם, ובשם שישגיח עלי, כן ישגיח בוראי גם עליכם”.

בהבטחה זו נסעו כל הנוסעים כל זמן הנסיעה, כי אביו של האברך יבוא לקבלם. כשהגיעו ליפו ותחלו מציקים לו: „איה אביך העשיר”? ענה להם: „אבי הוא גם אניכם, והוא אבי כל העולם, וגם הוא עשיר גדול מאד ומפרנס לכל העולם, כדכתיב

„לי הכסף ולי הזהב“ (חגי ב) וכו' אנו צריכים לכסוח שיקבל פנינו בדכתיב: „השלך על ה' יהבך והוא יכלכלך“ (תהלים, נה).

בירדם מן הספינה ונכנסו לעיר, בא לקראתם זקן אחד שוקבל מגודל, ונתן להם שלום ודיבר עמם חלקלקות, ורצה להעמיד להם המורים ללא שכר, כדי לעלות בהם לירושלים, אך אבי סירב לקבל ודחהו, ואמר לו „איני רוצה רק בשכר“. הדבר היה לפלא בעיני הנוסעים, על שדחהו. לאחר מכן שוב הופיעו לפניהם שני אברכים ורצו להעמיד המורים בחנם, ואאמו"ר עמד כשלו וסירב לקבל וילכו להם.

רק אח"כ נודע הדבר מפי אנשי העיר, שהאנשים המתחסדים האלו מיסיונרים הם, שצדים בממון את העולים לא"י ברשתם, ואז נתן אאמו"ר ואתו יתר הנוסעים תורה לה' על שהצילם מרשת זו. אח"כ כאשר הזקן הופיע שוב והציע להם אש"ל כחנם, צעקו עליו: „רשע הסתלק מעמנו, פן נרוצץ את מוחך“.

עוד באותו יום נודמנה להם שם אכסניה טובה, ומיד למחרת שכר להם בעל הבית חמורים וערביים מחמרים לעלות לירושלים. והיתה הדרך בימים ההם קשה מאד, הרים וגבעות, ירידות ועליות. הרכיבה על גבי החמור היתה קשה מאד לאבי, כי לא היה רגיל בכך, וכן היה בזה סכנת נפשות, כי עמו ילד קטן, וטבעו של החמור להלך דוקא בקצה ההר, והוכרח לירד מן החמור ולילך רגלי. כיון שראו אותו הרוכבים מהלך רגלי, ירדו כולם מעל חמוריהם, ותלך כל השיירה רגלי, מחמרים אחרי החמורים, עד שהגיעו לשערי ירושלים והיה זה כאמור, בשנת תרכ"ז.

מיד בכניסתם לעיר קרעו בגדיהם על ירושלים ועל המקדש כדיון, אך עם זאת שמחו מאד שכבר נתקיים בם „עומדות היו רגלינו בשעריך ירושלים“ (תהלים, קכ"ב).

אנשי ירושלים קבלו פניהם בשמחה רבה ועצומה ובמנדנות רוב, וגבאי בהמד"ר „מנחם ציון“ שכחורבת רבי יהודה החסיד מינו את הישיש ר' אליעזר לנדא למגיד שעורים ומלמד מוסר, כי היה נודע לבעל כח גדול בדרוש והקב"ה ברך אותו בכך-זקונים

לעת זקנותו, והיה הדבר לשמחת כל הישוב בירושלים, ולאאמו"ר
היתה השמחה מכופלת, שהוא היה מן המסייעים לעלייתו של
ר' אליעזר לארץ ישראל.

ירושלים זא"י ע"י ימורים

מיום כוא אאמו"ר לירושלים החל להתיימר ביסורי א"י,
וחליים רבים פקדו אותו ואת ביתו. מעט הכסף שעוד היה עמהם
מחו"ל, נתבזבז בעד הרופאים והרפואות, כי רוב הכסף שהביא
כבר נאבד להם, במקרה מעציב שקרה להם עוד בעת נסיעתו.

בהיותו באודיסה כדרכו לא"י ושמעו שם אינשי דלא מעלי
שיש סכום כסף עמו, באו אליו והציעו לו שיקנה ספירט כדי
למכרו בא"י, וירויח בזה הרבה. כיון שלא היה מצוי בעניני אר"י
שמע אבי מורי אליהם, וקנה הספירט ברוב כספו, אך לדאבונו
הרב, כשכא ליפו להוריד את החביות מן הספינה, וגם את המכס
שילם עבור חביות מלאות ספירט, נתברר לו שהן ריקות ונעשה
כצוּק על ספינתו שטבעה בים.

מכל זאת היה מיצר מאד, כי היה חולה ומחוסר כל עד
חתיכת לחם טמש. באותו זמן ילדה אמי מורתי את אחותי ברוינא
ע"ה ואיננה, כי לקח אותה אלקים, וכצר לו הוכרח לשנות
ממנהנו שלא לבקש שום טובת הנאה מכני אדם, והלך אל הרח"ג
ר' זלמן חיים ריבלין, גבאי הת"ת „עץ חיים" ובקשו שיקבלהו
למלמד בת"ת, הלה נילה נכונות לקבלו אך גם שם לא היה מקום
פנוי כאותה שעה.

באותם הימים נזכר א"מ את אשר הכתיח להנה"צ ר' נחום
מהורודנא לכתוב לו על מצבו בירושלים, וזערו היה גדול מאד, כי
לא ידע לשית עצות בנפשו איך לעשות, שאם יכתוב את האמת
חשש שמא יכשל בעון המרגלים, שדברו סרה על א"י, ולכתוב
שקר גם לא רצה.

אך א"כ מצא פתרון גם לזה, והכין כעין שאלה ותשובה להגאון ר' נחום וכה כתב: כתיב „מי יעלה בהר ה' ומי יקום במקום קדשו, נקי כפים ובר לבב אשר לא נשא לשוא נפשי" (תהלים כ"ד) ופשוטו של הפסוק אשר מי שלא עשק ולא גזל ולא נשבע לשקר, שענינו „סור מרע", וזכה לשבת בירושלים. וכתיב „מי יגור באהליך ומי ישכון בהר קדשך, הולך תמים ופועל צדק" (תהלים ט"ו) ומשמע מפסוק זה שכדי לשכון בהר הקודש צריך להיות בבחינת „עשה טוב" — ולכאורה סתרי אהדדי?

ונראה לתרין עפ"י משל לאדם שהיה צריך לעבור ממדינה למדינה, וכידוע שצריך לזה תעודה הנקראת „פספורט", שהיא כעין ראייה שהוא איש ישר ונותנים לו לעבור, אבל כשנכנס כבר למדינה אין יכול בתעודה זו להשיג איזו עבודה לפרנסת ביתו, כי לזה צריך להראות את מעשיו ויכולתו.

וכן הוא בענין ארץ ישראל — סיים אבי את מכתבו — ה„סור מרע" הוא הפספורט להכנס אליה, וזהו שאמר דוד המלך ע"ה „מי יעלה", אבל להשיג כאן פרנסה, זהו שאמר הכתוב „מי יגור ומי ישכון", על זה צריך תעודה על גדלות המעשים, ואנכי עדיין לא זכיתי לזה בעוה"ר, ועדיין הקב"ה מטהרני מעונותי כהו"ל, ואקווה לה' ית"ש, שבקרב אוכה גם לפסוק זה, ויומין לי ולבני ביתי פרנסה בריוח".

מצבו של אאמו"ר הלך והחמיר מבחינה כלכלית מיום אל יום, אך כרוב צדקתו אינו עוזב בטתונו הגדול כה' יתברך.

ויהי כראות אמי הצדקנית את מצבו, אמרה אליו: „האם אינך רואה בעיניך, איך שאין אנו ראויים עדיין לא"י, הנה עוד עמי חמש מאות רובל השייכים ליתומה שעמנו, וככסף הזה אנו יכולים לחזור להורודנא, ואם נישאר כאן, נאכזר גם כסף זה, ולא יהא לנו להחזיר לה". בשמוע אאמו"ר את דבריה אמר בתוקף: „מא"י לא אצא, ואם ח"ו לא אוכה בה בחיים, אני זוכה בה לאחר מיתה, וישועת ה' כהרף עין, ואפילו רשעים שבגיהנום אין נדונין

יותר משנים עשר חדש, ובטוח אני שאחר כלות השנה ירחם הקב"ה עלינו".

בימים ההם — ספרו לי זקני ירושלים — היו העניות והרעב בירושלים גורא מאד, והיו רבים שעלו לא"י בעשירים מופלגים, וחזרו לחו"ל בעירום ובהוסר כל, וכן היו גדולים ומובים שסבלו חרפת רעב.

הגה"צ רבי יוסף-חיים זוננפלד, רעב ללחם היה בשעה שבא לירושלים, והיה סובל עניות גדולה, עד שהוכרח ללון ברחוב העיר, כי לא היה לו לשלם שכר הדירה.

באחד מן הימים ההם, כשהלך גאון זה להתפלל ע"י כותל המערבי, פגש בו אחד מן הת"ח שבקיר, אשר גם הוא סבל רעב ועניות, ואמר לו: „אמשול לך משל על מצבנו בירושלים כיום הזה. היה פעם איש סוחר מכובד שכל הנהגות ביתו בעשירות, ומתוך כך נתרגלו בני ביתו בכל דרכיהם בעשירות, באכילה ובמלבושים וכדומה, עד שנפטר העשיר, והאלמנה שלא יכלה להמשיך את העסקים ירדה מנכסיה, והחלה לחיות בצמצום גדול.

והיו הבנים רומנים על זאת מאד, עד שאמרה להם אמם: „הכרירה כידכם — או שאתם מוכנים לחיות במצב כזה, ולבטוח בה' שיעזור לבסוף, הרי מוטב, ואם לא סעו לכם לאן שאתם רוצים, כי איני יכולה להביא לכם יותר מזה“.

והנמשל הוא על מצב ירושלים: כל זמן שבהמ"ק היה קיים, וירושלים עשירה היתה, כל חושביה אכלו מעדנים ושמחו עמה משוש, אבל לאחר החורבן אומרת ירושלים לבניה: „אם רוצים אתם למכול את יסורי ולצפות לישועת ה', מוטב, וכאם לאו, שובו למקומכם“, ע"כ צריכים אנו להתחזק ולבטוח בה' ולדעת את מה שאמרו חז"ל „כל המתאבל על ירושלים זוכה ורואה בשמחתה“ (תענית, ל' ע"ב). ואמרו או, שאם היו כולם סובלים את תחילת ביאתם ולא חזרו אז היתה ירושלים רכתי עם, והיה אתחלתא

דגאולה, וכמאמר הזוהר בפרשת וירא (דף קי"ז) ובמה שחזרו קלקלו הרבה, והוא רחום יכפר עון.

בעיר הקודש התיידד אאמו"ר עם גדולי ישראל והרבנים, שהעריכו אותו עד מאד. לאחר שבא לאה"ק וראה את הכירה שטומנים מערב שבת לשבת, היה מתפלל, שלפי דעתו יש כאן השש הטמנה בדבר המוסיף הבל, ושאל את הג"ר שמואל סלנט. נטל איתו רבי שמואל בידו ונכנס עמו לבית תבשילו, והראה לו שיש לו פה גדול, שמניחים אותו על הכירה, סביב כל הקדירות, והכיסוי של הבגדים ושל ה"כנפי יונה" אינם נוגעים להקדירות כלל, ואין זו הטמנה.

מטוב הארץ

בכלות השנה הראשונה לבוא אאמו"ר לא"י, נתן תודה להקב"ה על כל היסורים שעברו עליו, והחל להתפלל בלב נשבר שיגולל עליו מן השמים את מדת הרחמים, ומי שאמר לעולמו די יאמר לצרותיו די.

ומאז נתחזק לב אמי ועלה בדעתה לשלוח ידה במסחר, כפי שהיתה רגילה בחו"ל. עמדה ושכרה חנות ברחוב היהודים, סמוך לחורבת רבי יהודה החסיד, אך מתוך שלא ידעה את השפה הערבית הפריע לה הדבר במקצת, אולם ברבות הימים הבינה את לשון בני המקום, והקב"ה שלח לה חן וחסד, ברכה והצלחה, עד שהיו האנשים אומרים כי החמאה הנקנית בחנותה משובחת יותר מכל מקום, וכן בשאר הדברים, והיו הקונים רבים סאד, עד שממש נראית הברכה בעיני.

(5) בירושלים היו מעבירים מפה לאוזן אגדות פלאים על חנותה של הרבנית מ"מיארל". והרי שנים מהם: מחבית של דגים מלוחים, שהיתה ניצבת בחנותה, היו הדגים נמכרים והחבית נשארת מלאה, עד שתמה אחד הקונים: "היש לך עוד מדגים אלו?" ועוד באוהו יום כלו הדגים. שוב מעשה שהיתה מוכרת שומן מבושל ממין משובח ורבו הקונים בבת אחת. היא מבשלת והקונים מביאים כליהם. ומחבת השומן אינה פוסקת מליצוק. עד שאזלו הקונים ונגמרו הכלים וססק השומן (מפי המו"ל, נכדו רי"ז ברה"ד ידלר).

כל יום היתה אמי מורתי מביאה את כסף הריחוק ואאמו"ר היה כותב את החשבון בפנקס, עד שראו שבמשך כמה חדשים נתמלא כל הפסד הכסף שהביאו עמם מחו"ל, והיה הדבר לפלא ממשי, שבדיוק ביום שנתמלא הפסד הכסף נפסק השפע, והחלו להרויח רק כדי פרנסתם, ויכתוב א"מ את הפלא הגדול הזה לגדולי עירו בחו"ל.

במשך זמן זה הפך א"מ לעשיר ממשי, עד שהיו קוראים לו בירושלים „העשיר ממיאדל“, כי תורה וגדולה נתאחדו על שולחנו, ומנהגו היה להזמין לש"ק הרבה אורחים עניים שיסעדו על שולחנו, וגם בימות החול היו עמו בחורים שאכלו על שולחנו. באותו זמן גם כתב ספר תורה לעצמו, אצל הסופר המומחה והירא שמים ביותר, גם את שם משפחתו מלשקביץ שינה אז ויקרא שמו גולדבערג, כי זכה לדור כהרי ירושלים הנחסדים מזהב („גולד“).

ששה ילדים נולדו בימים ההם להורי מורי, ואלו הן: אחותי רחל לאה, שקראו שמה ע"ש האמהות. אחריה נולדתי אני, שנקראתי בן-ציון, כבנם הראשון שנולד בציון. אחותי ראשקע, שהיתה אח"כ לאשתו של הרה"ג ר' אהרן יאדלער, מתלמידיו הראשונים של הגר"ז ברוורמאן. אחותי איטא, אשת הרה"ג ר' יהודה יאדלער. אחי ר' בנימין אפרים, שנקרא כן כי היה למשפחתי יתום עד לשבט אפרים. אחותי חיה רבקה, אשת הרה"ג ר' שאול זאב גולומב, גם הוא מתלמידי הגר"ז ברוורמן, והוא שימש מנהל בית התכשיל בישיבת מאה שערים וממונה על תיקון העירובין.

באותו זמן נפטר הישיש ר' אליעזר לנדא, ידידו של אאמו"ר, שעלה יחד עמו לא"י, ואנשי בהמ"ד „מנחם ציון“ שבחורכת רבי יהודה החסיד, קיבלו את אאמו"ר כמניד שיעור במקומו. לומדי השעורים היו אומרים „כשמת ר' אליעזר חשבנו שלקח עמו גם את „חובת הלככות“, אך כשמענו את שיעורו של ר' יצחק זאב, ראינו שאכן „חובת הלככות“ נשאר כאן“.

רבי בנימין אפרים ידלר, אחי המחבר

ששה, ולפעמים שבעה שעורים היה אבי מורי אומר בכל יום: בבקר אחר תפילת שחרית ארבעה שיעורים, בתורה נביאים כתובים, חובות הלכות, ושעה קודם המנחה, מדרש-דבת, ולאחר תפילת ערבית דף גמרא, ולפעמים גם שלחן ערוך, בין מנחה למעריב, והכל בלי קבלת פרס. גם קבוצה של בחורי חמד ומצוינים התאספו אליו כדי לשמוע תורה מפיו. בעת בואו לירושלים היה לו שלושה תלמידים שלמדו שתי-עשרה שעות ביממה, ובליל ששי הוסיפו עליהם עוד שש שעות. והיו בין תלמידיו שנחשבו לבחירים שכירושלים, כגון: ר' יצחק-שלמה בלוי, ר' אברהם יעקב הכהן, ר' בצלאל קמיניץ.

(6) ראה תולדותיו שנרשמו ע"י בנו הרב משה בלוי, בספר "ישבת ציון", מהדורה תנינא (הוצאת "נצח").

(7) ראה תולדותיו בספר "מדמויות ירושלים", ח"א.

בכלל מנהגיו בקודש: היותו מעוטף בטלית ותפילין כל היום, אפילו בעת למדו עם תלמידיו, ופחדו נפל עליהם ממש, כמו שאמרו חז"ל „מורא רבך כמורא שמים" (אבות, פ"ד). והיה חינוכם זה משמרם כל ימי חייהם, ואפילו אלו מתלמידיו שיצאו למסחר היו מדקדקים גדולים במצות ועוסקים בתורה. ובעצמי שמעתי שהתפלאו אנשים סוחרים על דרכם בקודש, עד שהיו אומרים: בודאי מתלמידיו של הרה"ג ר' יצחק זאב יאדלער הם, והיה הכל ניחא.

אזכיר לטובת אחד מתלמידיו, ר' בצלאל קמיניץ, שהיה כל היום לובש „תפילה של יד" כסתר, שחבריו לא ידעו מזה. ר' ליפא, אביו של ר' בצלאל, היה בעל המלון הראשון והגדול ביותר בירושלים, שגם אנשי הממשלה היו מתאכסנים אצלו, ואח"כ פתח לו סניף ביפו, והמנהל היה בנו ר' בצלאל. בכל ערב היה בא עם עגלה ושני סוסים מעיר יפו לנוה-שלום, לביחמ"ד „שערי תורה", להתפלל שם מנחה, ואח"כ היה לומד עם הציבור בין מנחה למעריב, ומתפלל מעריב, אח"כ חזר עם העגלה לביתו. האנשים היו מתפללים מהיכן יש לאיש פשוט, מנהל מלון, יראת שמים סרוכה לבוא עם העגלה להתפלל מנחה ומעריב, ואח"כ נתודע להם שהוא היה מתלמידי הרב הישיש רבי יצחק זאב יאדלער, והוא שאמר הכתוב (משלי כ"ב, ו') „הנוך לנער על פי דרכו גם כי יזקין לא יסור ממנה".

יסורין במהדורא כתר

עבר זמן, ושוב נתחפך הנלגל על תורי הצדיקים, מצבם ירד מטה מטה עד שמכרו את כל סחורתם ורכושם לתשלומי התוכות, ושוב הגיעו עד ככר לחם. אאמו"ר היה מספר כי כל ליל יום הכפורים היה נוהג להיות ניעור בכהכנ"ס ועוסק בתורה, מעוטף בטלית. בשנה ההיא נרדם על עמודו, והנה בחלומו באים לקטרג עליו בבי"ד של מעלה, הוא נודעזע מאד, עד שמתוך שינתו זעק:

„הושיעה ה'“! וכל עבודתו ביום הכפורים ההוא עמדה בסימן מצוקתו הכלכלית.

צער נוסף היה לו בהג המוכות של השנה ההיא, כאשר נפסל לו אתרונו המהודר, ונשבתה ממנו שמחת החג. במקרה הזה אירע גם לידידו הרה"ג ר' שלמה טלזר הי"ד, ולכן קנו יחד אתרונו אחר, ובאותה שנה באחד מלילי ש"ק נהרג ר' שלמה ע"י רוצחים ערבים.

מאז גברו צרותיו של אאמו"ר. גם המקרה המעציב של שריפת אחותי רחל-לאה נ"ע היה באותה שנה, בכ"ב בתמוז, ומצב פרנסתו היה הולך ורע, עד שהוצרכו שומעי שיעוריו לאסוף כמה גרושים בכל שבוע ולתתם לאמי להוצאות הבית. עם כל זאת לא הפסיק אאמו"ר מעבודתו הק' וממשנתו, והיה לומד ממש כל היום וכל הלילה, ומשמיע שיעוריו ברכים תמידין בסדרן, ואת היסורים היה מקבל באתבה באילו הם רעיו וחבריו.

עד היום הזה זוכר אני, עד כמה היתה מגעת העניות בביתנו בימים ההם. פעשה ואמי נתנה לנו כמה פרושות לקנות בהם משהו ללפת את הפת, אכלנו להם יבש, ואילו בכסף קנינו טבק לא"מ שהיה רגיל בזה, ובלבד שלא יופרע מתורתו, ואז נתקיים בו במציאות מה שאמרו חז"ל „תורה ניקנית ביסורים“ (אבות, פ"ו), כי אז כתב ותייבך את פירוש הגדול „תפארת ציון“ על המדרש רבת.

והמצב היה הולך וגורע, עד שהוכרחה אמי מורתי למכור את החנות והלכה ומכרה בלא ידיעת אאמו"ר. מששמע אח"כ על המכירה, הצטער מאד, כי כזה היתה תלויה פרנסת הבית, אך כדרכו שם בטחונו כה'. בימים ההם פנה אליו אחד מתלמידיו והציע לו הלוואה של חמש מאות גרוש, כדי שימשיך לעסוק במסחר. כאשר אמי מורתי שמעה את הדבר, הלכה לבד"צ וסיפרה שמכירת החנות היתה בלי ידיעת בעלה, ונגד רצונו, כפי האמת, והבד"צ ביטלו את המכירה.

אמי מורתי פתחה שוב את ההנות, והקב"ה שלח ברכתו והצליחה במסחרה כבתחילה, ומה היתה מפרנסת את כל בני ביתה, וגם שידוכין לילדיה עשתה מן הריוח, והוחזרה עטרה ליושנה, עד שאאמו"ר למד שוב תורתו בכבוד ובריוח.

וכה המשיכה אמי מורתי במסחרה עד שנת תרנ"ז, והיתה מפרנסת את בני ביתה, וגם לאחר שנישאו והקימו להם בתים סמכתם על שולחנה והיתה מחזיקה אותם, כדי שילמדו בישיבה ולא יעסקו בשום מלאכה.

בשנה ההיא חלתה אמי מורתי הצדקנית את הוליה בשיתוק חצי הגוף, וכן ניטל הימנה כה הדיבור רח"ל. מובן שצערן של א"מ גדל מאד, עד שהגרי"ל דיסקין הרב מכריסק התבטא אז ואמר: „אין בכוחי לסבול צערן של היאדלער רב“.

הרופאים ציוו עליה שתרחץ בחמי טבריה ותוכרחת לעשות כדבריהם והיא נסעה לטבריה ושהתה שם בערך שנה, ושם נפטרה בי"ח לחדש תשרי שנת תרנ"ט, ושם הובאה למנוחות. על מצבתה חרתו „פירנסה בעלה וב"ב במשך שלושים שנה בירושלים“, והאמת מצוה לומר שבה תלויה הזכות של כל משפחתנו עד היום הזה, וכמו שאמר ר' עקיבא על אשתו: „שלי ושלכם שלה היא“ (כתובות ס"ג).

באתלה של תורה

מיד אחרי תפילתו כותיקין, היה אאמו"ר טועם קצת מזונות וכוס קאווע, והתיישב ללמוד עד שעה תשע לשעון א"י, כלומר שלוש שעות לפני שקיעת החמה, בין בחורף ובין בקיץ, שזה כעשר שעות.

כל לימודו מעוטר בתפילין ובעמידה, לבד מכתובת חרושי תורה, ורק אחרי זה היה הולך לביתו לאכול סעודתו. אחרי שנמר סעודתו והיתה השעה קרובה לעשר, הלך להגיד את שיעורו במדרש, עד שעה אחת-עשרה. אח"כ התפלל מנחה וחלץ תפיליו.

אחר שיעורו לרכים בין מנחה למערב, התפלל ערבית וחזר לבית הלימוד, שכן היה לו חדר מיוחד ללימוד, כי היה עמק גדול, ולא היה יכול ללמוד בבהכ"נ מפני הכלכל. שם למד עד הצות ואח"כ הלך לביתו, אכל סעודת הלילה וישן קמעה. כל לימודו ביגיעה עצומה, ברמ"ח איבריו ושם"ה גידיו, ולפעמים מתוך עומק מחשבתו היה נושך שפתיו והדם יורד ושותת על דפי הספר והוא לא היה מרגיש בזה כלל.

בש"ק התפלל כותיקין, ומיד אחר התפילה היה מקדש ואוכל סעודת היום וחזר ללימוד עד שעת מנחה גדולה, וחזר ואוכל סעודה שלישית, ומנהגו לאכול את החמין והפשטידה בסעודה זו. אחר סעודה שלישית נח מעט עד תפילת מעריב, ואחר „הבדלה“ היה חזר ללימוד עד הצות ובא לביתו ואוכל סעודת „מלוה מלכה“.

כוחו בהידושי תורה היה גדול מאד, הן בפלפול והן בדרוש, וכשרצה להעלות חידושים על הכתב היה מסתפק מה לכתוב תחילה — בהלכה או באגדה. כאשר הרצה שאלתו זו לפני רבו הגר"ל דיסקין מבריסק, יעץ לו הרב לכתוב באגדה, כי הפירושים על זה מועטים מאד ואבי קיים את דבריו.

החל משנת תר"מ הקדיש אבי ארבע-עשרה שנה להעלות על הכתב את חידושיו על המדרש-רבה, וטרח ועמל והדיר שנה מעיניו, כדי להוציא מתחת ידו דבר מתוקן, וחפץ ה' בידו הצליח, כי כל גדולי וגאוני הזמן שבחו והללו את הפירוש, ועטרוהו בהסכמותיהם, ואת שם הספר קרא „תפארת ציון“ כאמרו: „קדושת ציון היא שעמדה לי לחבר ספר זה“.

ואעתיק כאן את דבריו בהקדמת הספר: „הנה מפני שהמדרש רבה הוא ספר סתום וחתום, וכל ישראל רוצים לריות צמאונם מדברי אלוקים חיים, לכן הקדשתי ימי לה, יומם לא נחתי ולילה לא שקטתי, ערך י"ד שנה, להבין דברי חכמים וחדותם על דרך הפשט השווה לכל נפש, וזכני ה' לגמור הפירוש על כל המדרש,

על המשת חומשי תורה והמגילות, וקראתיו בשם, הפארת ציון.
וראוהו נאוגי הזמן שלום"א והוטב בעיניהם ויהללוהו".

ומתוך אהבתו של הגר"ל דיסקין זיע"א לאאמו"ר וחביבותו
לספר, אמר פעם לא"מ: „כשיעזור ה' ונזכה לכיאת המשיח
אשתדל שגם הוא יתן הסכמתו על הספר"!

הסכמת הגאונים מוהרי"ל מבריסק ומוהר"ש סלאנט זצ"ל

לכבוד ידיד ה' ויד"נ הרב הגדול בתורה וביראה, רב פעלים, אוצר כלום
לתורה ולתעודה חובר חיבורים מחוכמים בש"ת מו"ה יצחק זאב נ"י ולכאש"א
שו"ר.

ע"ד בקשת כת"ר מאתי ליתן לו הסכמתו על חיבוריו היקרים על המדרש
רבה ועל נפ"ת, הנה ודאי לא נעלם ממך אשר מעודי נמנעתי מעצמי מזה. אותן
ההסכמות שנדפסו על שמי נעשו בשגגה. ואך למען חביבותי דכ"ת עינתי
בחיבוריו וראיתי כמה דברים שהוטבו בעיני וכיחוד בחיבורו על המדרש רבה,
אשר הוא חיבור יקר להלל, ולא אמנע ברכתי מאתו כי חפץ ה' בידו יצלח
ויזכהו ד' להעלותם על מכבש תדפוס, וגם אנכי אי"ה בל"נ אקבל באהבה את
חוברותיו, וכן גם הנחזיקים בידו יתברכו ברב טוב ומשכורתם תהא שלימה מאת
ה' מן השמים. כנפשם וכנפש המעטיר,

משה יהושע יהודה ליב בהנאון מו"ה בנימין זללה"ה מבריסק דליטא יצ"ו.
אחרי ראותי חתימת יד כבוד ידיד ה' ויד"נ עוז הרב הגאון הצדיק המפורסם
מוהרי"ל דיסקין שיחיה, החתום למעלה, העיד כגדלו שראה כמה דברים בכתבי
יד הרב המחבר הנ"ל, והוטב בעיניו, ולכן גם אנכי אברכהו, יזכהו ה' להוציא
מחשבתו אל הפועל, ויתברך ככל טוב.

כעתירת החותם בברכה להרב המחבר ולכל המסייעים אותו לדבר מצוה,

שמואל סלאנט

כשבא מורי ורבי הגה"צ ר' זרח בראווערמאן לירושלים,
וביתו היה בשכנות בית-לימודו של אבי מורי, הרי בכל ערב אחר
הצות, כשהיה הגר"ז חוזר מבית רבו הרב מבריסק, היה נוהג
להכנס לבית תלמודו של אבי מורי, שהיה חוזר לפניו על החידושים

שהידש באותו יום. הנר"ז היה יושב לפעמים זמן רב, עד שגמר דבריו, ורגיל היה לומר שיגיעת אאמו"ר בתורה היא למעלה מדרך הטבע.

בימים ההם היה מרבה להתפלל לסייעתא דשמיא, שיוכל להוציא לאור עולם את ספרו הגדול, ובשנת תרנ"ה הדפיס את מגילת רות יחד עם פירושו, ובשנת תרנ"ו את מגילת אסתר, ויותר לא המשיך מחמת הוצאות הדפוס.

והיה א"מ מיצר על זה המיד, ורגיל לומר לי: „כנראה שאינני זוכה להוציא לאור את פירושי על המדרש, ולכן אבקשך מאד, שלאחר אריכות ימי ושנותי תשתדל בזה מאד". אף הוסיף: „כשתבוא להדפיס את חידושי ותראה ביניהם דברים שלכאורה אין הדעת סובלם, ולא תרצה להדפיסם, הנני מזהירך שלא תעשה בדבר הזה, כי על כל חידוש קטן שבספר עמלתי הרבה מאד ולפעמים עמדתי על דבר אחד שלושה ימים, עד שהנני ה' בביאור הנכון".

ופעם אחת אמר לי: „אשרי חלקו של האיש שיקח חלק בהדפסת התידושים, כי רואים אנו שלרוב המחברים לא היו ההוצאות להדפסת ספריהם, עד שמספרים על הכ"ה זצ"ל שלקט ברחוב שיירי ניר לכתובת חיבורו, ודבר זה מן השמים הוא, כדי שגם אלה שלא זכו כל-כך להיות עמלים בתורה, יזכו בזה שיפרישו מהונם להדפסת החיבורים".

כהנה וכנהנה היתה יגיעתו הגדולה בתורה של אאמו"ר עד שנעשה אצלו ממש טבע, וגם בספרי מוסר יגע הרבות, כגון ב„תוכת הלבבות", „מסילת ישרים", ו„נפש החיים". והיה אומר „הגם שכל המדרש מוסר הוא, בכל זאת גם מזה אל תנח ידך".

(8) נכדו ר' מאיר יאדלר מספר: בדידי הוה עובדא כשהחלן לפני כמה שנים להדפיס את ה„תפארת ציון". בצאת חכר הראשון הביאו אלי אחד מנכדי המתבר כדי לקנותו, ואמרתי לו: „הנה בני כבר קנה את הספר, ואלמד בשלוי". בחלומי בלילה ההוא והנה לפני וקני בעל „תפארת ציון" ובירו כמה מספריו ואומר לי: „מאיר, קח לך ספר אחד". מיד למחרת קניתי לי את הספר.

עבודה שבלב

„עבודה שבלב זו תפילה“ — ועליו היה נראה כפועל ממש, מה שהובא בספרי מוסר, כי בשלשה דברים ניכרת באדם אהבתו להש״ת ב”ה: א) בהזכרת שמו ב”ה ביראה ופחד; ב) להזהר בקדושת בית הכנסת; ג) בקדושת הספרים.

בכל עת שהזכיר את שם הקב”ה, היה מזדעזע בכל אבריו ביראה ופחד, והכל במידור בפנים, ובכל עת שהיה צריך לברך איזה בדכה, אפילו ברכת „אשר יצר“ או „בורא נפשות“, לקח את המידור וכירך מתוכו.

כן לא הזכיר מעולם את השם בלא מצנפת העליון, וגם בעת שהתחיל לכתוב מכתב, ומתחילין כתיבת ב”ה, לבש מצנפת העליון בעת כתיבת השני אותיות ב”ה. כן היה זהיר שלא יצא מכית הכנסת ישירות אלא החזיר פניו לבית הכנסת ויצא לאחוריו.

בעת תפילתו או אמירת איוו ברכה, אזי היתה ניכרת אהבתו ויראתו את הש״ת, ובעת ששמעו מפיו איוו ברכת, ובפרט קידוש היום או ברכת המזון, נתעוררה יראת שמים בלב כל השומעים.

מנהגו היה להתחיל תמיד בתפלתו איוו זמן קודם התחלת הציבור, כדי שיוכל להתפלל שמונה-עשרה ביחד עם הציבור, ובעת ששמע שום ברכה שיצאה מפי איש קטן וגדול, במהירות ובחסיפת התיבות, היה מזדעזע מאד וצעק עליו: „כך עושים ברכה להש״ת“? ו„כך סוציאים שם שמים“?

והזהיר את בניו ותלמידיו שיותר טוב להתפלל ביחידות, במקום להתפלל בביהכ”נ שמתפללים בו במהירות, בלי יראת שמים, שגם זה הוא בלי כוונה, והרגל נעשה טבע, ואדרבה היה זהיר לקחת את בניו לבית הכנסת שמתפללים שמה במתינות גדולה, שגם זה הרגל נעשה טבע.

אאמו"ר היה מזהיר מאד לאלה המתפללים פסוקי דזמרה במהירות, כי „טוב מעט בכונה". ומרגלא בפומיה, „אם ישאלוני כב"ד של מעלה, מדוע לא למדתי תורה כהגר"א מוילנא, אענה כי לא היו לי כשרונותיו הגדולים, אבל כשישאלוני: מדוע לא התפללת כמו שיעץ בעל „יסוד ושורש העבודה" להתפלל מתוך הסידור, ולכוין לכל הפחות את פירוש המלות? לא יחא לי שום מענה על כך".

כל ימיו היה אבי מורי עומד ומזהיר על התפילה בלא כונת הלב, שמתוך כך באים להזכרת שם שמים לבטלה, ופעם אחת כאשר ראה אדם שאמר שיר של יום במרוצה, נגש אליו ואמר לו: „הידעת ששיר של יום הוא תקנת הז"ל בלבד, ואם לא היית אומר כלל עברת רק על תקנתם, לא כן כשאתה אומרו במהירות ולא מכוון את שם ה', שהנך עובר על דאורייתא, דכתיב, ליראה את ה' הנכבד" (דברים, כ"ח).

בחזרת הש"ץ היה עומד כל הומן על מקומו, וסידורו פתוח לפניו, ובאצבעו היה מראה על כל מלה שיצאה מפי הש"ץ, וכשהגיע ל„אמן" ו„יהא שמיה רבא" היה עונה בכל כוחו.

מאד מאד היה נזהר בקדושת בית הכנסת, שלא לדבר בהם כלל, ובפרט שיחת חולין, וכבר היו יודעים זאת בבהכ"נ ונוהרים ממנו מאד.

רגיל היה לומר: „מה לכם בחדשות של הכל שמתכבלין בכל יום, מוטב שתעסקו בחירושי תורה, שהם קיימין לעד". והיה אומר שבכל לילה שואלים לנשמה: „מה חידושים חידשת היום". במורא גדול היה יוצא מבהכנ"ס, בנשיקת המוזהב ובהשתחויה לעבר בהכנ"ס, וכן היה עושה כשהיה יוצא לפעמים באחד משערי ירושלים, וכן כשהלך מן ה„כותל המערבי". בכל פניה שהיה צריך להחזיר פניו לכותל, היה משתחוה ויוצא, וכך היה נוהג בעברו מול שערי בית המקדש בעיר העתיקה.

בתפילות המועדים היתה עבודתו גדולה ביותר, והיו מרגישים עליו ממש את שמחתו הגדולה, ביחוד בשעה שהתפלל „אתה

בחרתנו", ולעומת זאת הכירו עליו את צערו הגדול, בשעת תפילת מוסף ואמירת „ומפני חטאינו“.

כשהגיעו ימי „בין המצרים“ ובפרט בתשעה-באב, היו מכירים עליו את אבילות לבו, וכדרכו שלא לישב בתשעה באב אפילו על ספסל נמוך מאד, אלא על הקרקע ממש, בהפסק מטפחת, והיה אומר: „כדאי הוא בית אלוקינו שנצטער עליו“.

בליל תשעה-באב היה לומד מדרש לפני הקהל, בבחמ"ד „שונת הלכות“, ובשעת לימודו היו השומעים מתעוררים מדבריהם, עד שעיניהם היו זולגות דמעות בנחל.

כשהגיע חודש אלול היה שגור בפיו לומר: „הנה יום הדין הולך ומתקרב!“ והיה מונה והולך כל יום ויום, ובפרט בימי הסליחות הבחינו בו כאילו הוא מתכוון למשפט, באמרו: „ימים אלו הם ימי ביקור הקרבן, לראות אם כשר הוא ואם לאו“. והיה מרבה להזכיר את דברי המדרש (במדבר, כ"ט) על הפסוק „ועשיתם עולה“ שבכל החנים כתוב „והקרבתם עולה“, וכראש-השנה כתיב „ועשיתם“, לומר שכל אחד ואחד צריך לעשות עצמו עולה.

בערב יוה"כ היה שרוי בפחד נורא ממש, מאימת יום הקדוש, וכל השומע את ברכת המזון שלו ובכיותיו במעודה המפסקת, לא נזקק יותר לשום התעוררות. כל המעת-לעת של יום הכיפורים היה נזהר מהסחת דעת מקדושת היום.

בתפילת נעילה היה מתגבר כארי ומתפלל בהתעוררות נוראה, ובפרט כשלוש עשרה מדות, „אבינו מלכנו“ ו„שמע ישראל“ שהיה אומדם בזעקה עצומה.

במוצאי יוה"כ לאחר תפילת ערבית שמח שמחה גדולה, והיה אומר „כוודאי רצה הקב"ה את תפילתינו“, עד שמתוך השמחה היה מחבק את אוהביו שהיו סמוכים על ידו ומברכים.

כל המחובר לטהור

כבוד והערצה גדולה היה נוהג בכל דבר שמצא בו סרך קדושה ובפרט בספרים הקדושים. לפעמים היה-מסתובב בבחמנ"ם,

כדי להחזיר את הספרים המפוזרים על השולחנות למקומם, והיה גוער באנשים שנהגו זלוזל בספרים, וחוזר בפניהם מה שכתב בספה"ק „ראשית הכמה“, שמתוך מה שמכבד האיש לספר ניכרת יראת שמים שיש בו, וכשראה איש שממך גופו על ספר, אמר לו במילין דבדיחי: „ספר זה יש לו סמיכה מגדולים ממך, ואינו צריך לדכותיך“.

דרכו היה לאסוף את הנערים בבית הכנסת ומלמדם לנהוג קדושה בבהכנ"ס וכתפילין וכדומה, ופעמים הרבה היו רואים אותו שהוא נוטל התפילין מידו של נער, ומלמדו כיצד להחזיקם תחת בית שחיו, לחבקם ולנשקם.

המזווה בביתו היתה מכוסה במטפחת, חוץ מן התיק עצמו, כי לפעמים עוברים על ידה עם כלי מאוס, ומאד היה גוער באלו שעוברים כדלת ואינם מנשקים את המזווה וחוזר בפניהם את המעיטה מה „חתם סופר“ זצ"ל, שלא רצה ליתן סמיכה לשוחט שעבר על מפתן ביתו ולא נשק את המזווה.

בשעה שהתקינו בבהכנ"ס ספסל ארוך מצפון לדרום, ומתוך כך היו הקהל יושבין כשארון הקודש מאחוריהם, פנה אל הגבאי, וביקש הימנו להחליף את מקום הספסל מפני כבוד הקודש. לאחר שהגבאי התעצל בדבר, הזמין אבי מורי נגר על חשבוננו ותיקן את הדבר.

מנהג של כבוד היה נוהג גם בתשמישי מצוה, כגון כלולב אחר החג, או בערבה לאחר חבטה, ובסכך הסוכה לאחר מצוה, ובכל אלה היה נוהג שלא לנהוג בהם מנהג בזיון.

ובכל זאת עדיין לא הניע בזה למקצת מן המקצת, לעומת מה שהיה מכבד ומחבב לת"ה עצמו, עד שאי אפשר לעלות דבר זה על הכתב. אפילו מפני אברך צעיר, שהיה יודע שיש בו ריח תורה, היה קם, ובשעה שנפגש בילדי ה„חרד“ היה מחבקם ומנשקם, שואל בשלומם ומברכם.

כשאיקלע לפניו בעל בית שלקח לבתו חתן בן ישיבה, היה מתלל לפניו את חתנו מאד אפילו כשלא היה מכיר, באמרו:

„אשריך שזכית לחתן כזה“. החותן היה מספר את הדברים לאשתו, ומתוך כך היו מכבדים את התנם. מששמע החתן שרבי יצחק-זאב שבחו לפני חותנו, היה תולך לאבי להודות לו, ואבי ניצל את ההודמנות כדי לתכוע הימנו: „ראה שיהא הכל אמת“.

פעם אחת עלה לבקר את החולה הרה"ג ר' גרשון הכהן, ת"ח גדול וירא שמים באמת, וגם חכם גדול במילי דעלמא, ושניהם היו ידידים ואוהבים בנפש, וכשחזר ממנו אמר לי שכעת קבל תוכחה מר' גרשון ותורה לו על האמת. וכך העיר לו שיתבונן בדעתו שבאיו מדה ומשקל שהוא שונא את עושי הרשעה, בזו המדה עליו לאהוב את הת"ח, „כי באותה האש, אש ה', שאתם שונאים את עושי רשעה, צריכים אתם ג"כ לאהוב את הת"ח“, והודה לו שצריך עוד להתיגע בעמל במדת אהבת ת"ח.

תמיד היה משמח את הבריות בעת שמחת מצוה, ובפרט בשמחת נשואי בת תלמיד חכם לת"ח היתה שמחתו גדולה עד מאד, עד שיצא מגדר אנושי. אולם שמחת התורה עלתה על כולם, כי אם היה איזה יום שביטל מלימוד תורה, אף שעסק במצוה, היתה עצבות ניכרת עליו, ולהיפך בעת לימוד התורה נשכחו ממנו כל עצבותו ודאגותיו. גם בזמנים שהיה טרוד גדול, הן מצער גידול בנים, והן מצד פרנסתו, היה לימוד התורה משבח את כל צרותיו, וכמה פעמים היו בני-ביתו מתפללים מזה.

חרש אפור מן התורה

בכל לחט נפשו היה שונא את החדשות בעניני הדת, כגון בלבוש, בלשון וכדומה, ובפרט את הלימודים והמנהגים אשר מקרוב באו. וכשראה לאחד ששינה זיו כל שהוא בעניני הדת, לא יכול דברו לשלום. מעשה ופגע בו איש מכובד ממכיריו, שהחל מקצץ בזקנו, ורצה האיש לדבר עמו, אך אבי עשה את עצמו כאילו שאינו מכיר, שהרי הלה שינה את מראה פניו...

כן אשר לבישת פאה נכרית, ועל כן לא רצה להיכנס בשום
אופן לביתם של הרבנים שבאו מהו"ל ונשותיהם היו לובשות
פאה נכרית, שכן החזיק זאת כגילויי שערות ממש.

וכך היה אבי מוחה וזועק על כל פירצה כי באה של שינוי
קל במנהגי אבותה"ק מדור דור, ודרכו לומר שכל זמן שהאבן חם
ושופכין עליו מים הרי הוא זועק, וכיון שנתקרר הוא שותק. כן
היה מתמרמר כנגד אלה שאומרים לפעמים „גלייך זוערמעל" על
השבון מאמר הז"ל, והיה אומר שזו אפיקורסות.

באחד הימים התפלל במנינם של האברכים והיה הש"ץ
סהיר מאד בחזרת הש"ץ. כשגמרו להתפלל נגש א"ם אליו
והוכיחו על זה, אך האברך ענה לו בעזות מצה ובשחוק, וכדי
למיגדר מילתא ולכבוד התורה והתפילה ההרימו אאמו"ר. האברך
נבהל מאד, ורין אל הנרש"ס להתיר לו והלה סירב והצטרף לאבי
במהאנתו. „הזהר בנחלתן שלא תכזה" — טען בפניו רבי שמואל,
ויעין שילך ויפיים את אבי, ולהבטיח לו ששוב לא ישנה בדבר
זה. מיד לקה עמו האברך כמה אנשים והלך לאבי לפייסו ואבי
מורי קיבלו כסבר פנים יפות באילו לא קרה מאומה.

אאמו"ר לא היה מניה לאדם הלכוש בכגדים קצרים לעבור
לפני התיבה. כאשר פגש באחד ממכיריו שחזר מאמריקא, והיה
עדיין חולך לבוש בבגדי ה„מאדע" כאמריקא הוכיחו על פניו:
„היתכן לבייש את א"י, הנה כשנסעת לשם ועדיין היית בספינה,
לכשת את בגדי אמריקא, כדי שמיד כשתרד שם תלכוש כמנהג
המקום, וכאן אתה שרוי כבר כמה ימים ועדיין לובש אתה בגדים
אלה?"

מעשה כאחד מחשובי ביהכנ"ס שהיה מתפלל בו התחיל
מקצץ בזקנו, והיה זה לפני שמחת תורה, וכיקש מהנבאי שלא

(9) נכדו הג"ל מוסיף: מעשה כשהלך עמו פעם לבקר את הגר"ח בדליון, לפני
עבור את מסתן הבית, נעצר הגר"ח לזמן קטן, ואח"כ נכנס. לשאלתו של
ר' מאיר על מה ראה להעצר ע"י הדלת, ענה לו שפעם אחת הייתה אסיפת
רבנים בבית זה וכמדומה לו שהרגיש כאן באשה שלבשה סאת נכרית
שרינה כגילויי שערות, ועל כן רצה הפעם להוכיח כדי שלא יכשל בזה שוב.

יכבדוהו יותר בהקפה ראשונה, כפי שהיו נותנים לו, כי לא רצה לרקד יחד עם האיש, שגם הוא היה מתכבד בהקפה ראשונה. כן היה אאמו"ר שונא „מודערנע דרשות“, שלא נאמרו עפ"י הנוסח הישן של תוכחה ומוסר, וכשהיה נוכח בדרשה ושמע שהדרשן מתחיל בנוסח החדש, עקר רגליו משם.

מנהגי קורש

אאמו"ר היה בורח מן הכבוד ומהענינים המביאים לכך כמטחוי קשת. מעולם לא רצה לישב במזרח, אם כי היה מתפלל בתפילת שמונה עשרה דוקא כשפניו לקיר, ואע"פ שלא היה מקום פנוי. כן התרחק מעליות חשובות ומ„כיבודים“ בשמחות. אף על פי כן וזכרני שפעם אחת עמל הרבה, כדי שיזכה לעלות ל„חתן-תורה“, לאחר שנודע לו על איש אחד, שלא היה מן המצוינים שבקהל, הרוצה לקנות לעצמו עליה זו ואבי ראה את הדבר כפגיעה בכבוד התורה.

בשלוש רגלים היה לוקח את ילדיו ועולה עמם על הנג, כדי שיראו יפה את הר הבית ומתאר לפניהם את קדושת ירושלים, בזמן שביהמ"ק היה קיים¹⁰.

מצה היה אוכל דוקא מעבודת יד, והיה רגיל לומר: „איני רוצה לאכול מצה עם פלפולי הלכה“¹¹.

אפילו בימים נוראים היה מתפלל כותיקין. תפילין היה לובש כל היום מן הנץ החמה ועד שקיעתה. כשהיה חולץ תפיליו בערבי שבת ויו"ט, היה מנשקם ומחבקן, ומבקש מהשי"ת שיזכה ללבושן שוב אחר השבת, ובפרט בפסח וסוכות שיש בהם הפסקה גדולה, היה עושה כך, וכבר במוצאי החג היה שמח שמחה גדולה, כי למחרת יניח כבר התפילין.

(10) לדעת נכדו ר' מאיר לא ביקר הגר"ז אצל הכותל המערבי כל ימי היותו בירושלים, ואולי רב"צ מתכוין לומר שבשבת מברכים הלך רק בסמוך לכותל המערבי, כדי שיוכל לראות היטב את מקום הבית.

(11) פעם אחת בקומו בליל ססח מעריכת ה„סדר“, אמר בשמחה: „קיימתי עתה את כל ה„חריג מצוות“.

במה חדשים קודם החגים והמועדים, היה סופר ומונה כמה שבועות יש עוד עד המועדים, וביחוד לקראת יום הקדוש יום הכפורים היה מונה כמעט מיד לאחר חג הפסח, בימי הספירה, והיה אומר: „אם יזכנו השי"ת בחיים יהיה יום הכפורים, כיום זה, בעוד מספר שבועות" ובכך עודד אותי ואת כל השומעים להכין את עצמם הכנה בתשובה ליום הכפורים.

על מצות זמניות: מצה, שופר, סוכה, התפלל להקב"ה שיזכהו בחיים „לקיים את המצוה בשלימות ובשמחה", כי אמר: „העיקר בכל המצוה היא הכנה דרכה, וזה מרומז בפסוק, „והכינו את אשר יביאו", „ומי שטרח בערב שבת יאכל בשבת, וטוב הוא שההכנה וההומנה יהיה בלבו ובפיו".

כיום הראשון של חג הפסח היה מכין עצמו ואת בני ביתו למצות ספירה, וגם למד דיני העומר, ובליל מוצאי פסח הכין את עצמו ואת ב"ב למצות תפילין, ואמר „בני היקרים, הכינו עצמכם למחר לקיים מצוות תפילין בעוה"שית, שזה שבעה ימים או שמונה ימים, שלא קימנו מצות תפילין".

הגר"א זצ"ל היה אומר, כי אהבתו ויראתו של אדם ניכר בהידורי מצות, שכן את המצוה עצמה כולם מקיימים, אך בהידורי המצוות כל אחד מקיים לפי גודל אהבתו להשי"ת, וכן היה אצל א"מ זצ"ל, כי כל מה שהיה יכול להוציא על הידור המצוה הוציא, דוגמת מצוות תפילין, מלבד שהיו לו שני זוגות תפילין מוכחרים, היותר גדולים בעת התפלה והלימוד, והקטנים בעת הליכה לשוק, גם קיים מצות כתיבת ספר תורה, והיה גם כן בזמן העניות, שבזמן כתיבת ס"ת ירד הרכה מסעמדו, ואמר שגם זה נרמז במאמר חז"ל שתורה צריך שתהא נקנית בימורים, ואמר לי שנלוו וידוע לפני השי"ת, שהיה יכול לכתוב את הס"ת רק בדמעות ששפך וביגיעתו לשלוח להסופר להשלים הכתיבה.

כל ליל שבועות הקפיד להיות ניעור בלילה, ובביהכ"נ דווקא, בציינו כי לכאורה אין זה עונש יו"ט, אבל השמחה שיש לישראל העוסקים בתורה כבשעת נתינתה גדולה יותר.

מנחנו היה לעשות סוכתו לפני ראש השנה, ולסככה לפני יוה"כ, ובעצמו היה מורה בעשייתה ומעטרה בכל מיני נוי שעשה במו ידיו.

את האתרוג היה קונה לפני יוה"כ כדי שיצטרף לזכיות, ואת הלולב אחר יוה"כ, בהסתמכו על מאמר המדרש שע"י מצות לולב מראים אנו שזכינו בדין, והקפיד על האתרוג שלא יהא בו חשש הרכבה, אפילו אם לא השיג מהודר כ"כ, כגון שלא היה גידולו עם פיתום וכדומה. „טוב לי אתרוג בלא פיתום מפיתום בלא אתרוג" — היה אומר.

בליל הושענא רבה היה ניעור כל הלילה, ודוקא בסוכה, ואומר תהלים בצבור. נזהר היה שלא יעברו עליו שלושים יום בלא ראיית פני הר הבית, ומפני זה הלך סמוך לכותל המערבי בכל „שבת מברכים".

בשבת לא היה מטלטל, אפילו בתוך העיר העתיקה, ומעמו כי ישנם אנשים הפוסלים את עירובי החצרות — ומעם זה לא נילה. כששאלוהו על כך היה אומר: „כל מלאכתי בימות החול הוא המלטול" ומתוך שאיני מטלטל בשבת אני זוכרהו, ואעפ"כ נזהר שלא לצאת מחוץ לגבולי העירוב בשבת, כי אמר שאי אפשר שלא ישאו משא כל שהוא, כגון שנפסק חוט החלוק והנעל וכדומה, שהחוט הוי משאוי.

נזהר היה מאד שלא לפרוש מהצבור, ולכל קריאה מתבד"צ ולתפילה בצבור כבתי הכנסת, וע"י הכותל המערבי, היה מפסיק למודו ובא מן הראשונים. הקפיד מאד לומר „כותל המערבי", ולא „כותל" סתם, כדאמרי אינשי, והיה אומר שדבר זה נכלל במה שאמרו חז"ל (שבת, ל"ב) שעמי הארץ קוראים לארון הקודש „ארנא".

בשני וחמישי לא אכל בשר, חוץ מבסעודת מצוה. בכל הימים שהיה בהם סרך תענית, ולא היה בכוחו להתענות לא אכל סעודת הצהרים. מן המחלוקת התרחק כמו מפני האש, ובפרט מסכסוכים בין תלמידי-חכמים, והיה נזהר מאד שלא יזכר שמו

שם, ופעם אחת סיפר שהיה לו חבר נאמן מאד, וכיון שנודע לו שהוא מתערב במחלוקת הפסיק מיד את החברותא עמו.

בזמנים הידועים של המחלוקת בהנהגת העיר, כאשר בקשו הנר"מ אוירבאך וצ"ל להתערב בדבר, לא רצה בשום אופן, אע"פ שצוה ע"י הרב. באותם הימים עמל אאמו"ר הרבה מאד להשקטת המחלוקת והיה מתרץ כל צד לפני הצד שכנגד, כדי שלא יקבלו לשה"ר זה על זה.

אוהב שלום ורודף שלום — היה אבי מורי — ועושה שלום בין אדם לחברו ובין איש לאשתו ומקדים שלום לכל אחד בשוק. מעשה ובקשו ממנו להשכין שלום בבית אחד, והדבר היה לפני הימים הנוראים. הוא שכח זאת, ורק ביוה"כ בעת הווידוי, נזכר. הוא קבל על עצמו שמיד אחר יוה"כ יתא לו דבר זה מצוותו הראשונה, וכן עשה שמיד אחר יוה"כ לקח עמו את רבי דוד מארגנטינה והלכו לאותו הונג והשלימו כיניהם, מאידך התרחק מאד מלעזור לנירושין רה"ל, ואפילו כשנוקקו לדבר זה, וגם לבניו צוה להתרחק, באמרו: „את המצוה הזאת השאירו בשביל אחרים“.

בימים הקרובים לראשי-השנה היה מדרך את כל מי שפגש ב„כתיבה וחתימה טובה“, כי אמר: כל ברכה וברכה שאחר מדרך לחברו מצטרף לטובה ביום הדין. התרחק מלגדור נדבות אפילו בעליה לתורה, וגבאי בית הכנסת כבר היו יודעים מזה. אם לפעמים נצרך להתפלל בבהכנ"ס אחר, כגון בעלית חתן לתורה וכדומה, שלח את נדבתו בע"ש, וב„מי שברך“ היה אומר הנכאי „בעבור שנתן כך וכך“.

אאמו"ר נוהר מאד מראיית פני אשה, ואפילו את כלותיו לא היה מכיר כלל, וכשהיו באות אצלו היו צריכות לומר לו אשת מי היא. נוהר היה מלשמוע קול אשה, וכיחוד שחוק וזמרה, וכשפעם התאספו נשים ע"י חלונו ודברו בקול, סתם את החלון בכרים ובסתות, וכשהיה מהלך בשוק ושומע קולם היה סותם אוזניו.

אבי היה מונע מלפרוס פרוכת בבהכנ"ס שכתב עליה „נדבת האשה" או „אשת זה וזה", וכשפירסו פעם פרוכת כזו לקח סכין וחתך אותיות אלו, כי היה אומר: „די לנו ביצה"ר מבחיון, ואין אנו צריכים להכניסו בפנים בהכנ"ס".

היה נזהר מלומר כרכה או כל דבר שכקדושה בלא הכובע הגדול העליון, או בטלית על ראשו.

מנהגו: כשנסתפק אם לברך „שהחיינו" על ענין של שמחה או „דיין האמת" על דבר ביש, רח"ל, היה נוטל משהו ומברך „שהכל" ומודה לתקב"ה על כך, ומברך על הרעה כשם שהיה סברך על הטובה.

אמרו חז"ל: „אם רואה אדם שיסורין באין עליו יפשפש במעשיו" (ברכות ה') וכן נהג אבי מורי וכזמן שבא לו איזה צער או עגמת-נפש, קיים את מאמר חז"ל כפשוטו. לדוגמא סיפר לי שפעם אחת הלך להתפלל כותיקין, והיה מעוטר בטלית ותפילין. הוא היה גר או ברחוב שלמעלה מביהכנ"ס „אור החיים" והלך להתפלל לביהכנ"ס הישן „מנחם ציון" בחורבת ר' יהודה החסיד, ובדרך היה מדרון גדול (היום יש שם מדרגות, אבל לפני ששים שנה היה מדרון) והוא נחקל ונפל לארץ, וגם ה„תפילה" של ראש נפלה על הארץ.

בנפלו חשכו עיניו והמתין על משהו שיגביהנו מן הקרקע, אבל השעה היתה מוקדמת ושום איש לא עבר עדיין, אך תקב"ה חיזק אותו והוא התרומם בכחות עצמו, ולאחר שנה איזה רגעים הרים התפילה של ראש מהארץ, התיצב על רגליו ולבש התפילין והלך לביהכנ"ס להתפלל כותיקין, כמנהגו יום יום.

לאחרי התפילה התכוון בעצמו: „רבנו של עולם, בטח זה מדה כנגד מדה, שעשיתי עבירה בריצת רגלים להרע, אבל בשביל מה נפלתי בזמן שהלכתי להתפלל, הרי היום גדול ויכולתי ליפול בזמן אחר". לאחר מכן השיב אל לבו: „מה שאנו אומרים בתפילת ימים נוראים „הסובל ומעלים עין מסורדים", זה צריך ביאור, וכי תקב"ה מעלים עין, הרי אמרו חז"ל, כל האומר תקב"ה

ותרן יזותרו חיוו" (ב"ק, ג'). והסביר זאת במשל על עשיר אחר הרואה את בנו שגונב גלוסקא אחת מהחנות, כודאי יתרנש אביו עליו מאד באמרו לו: „הלא יש לך הרבה גלוסקאות בבית, מפני מה אתה צריך לגנוב". ואם אביו יבוא להכותו בהתרגשות זו, אזי הבן בסכנה גדולה כמובן, אבל ברחמי האב על הבן הוא סובל ומעלים עין מזה כאילו לא ראה, רק לאחר מכן כאשר הבן הלך לחדר ללמוד, אביו בא אל החדר, הפסיק אותו מלימודו והכה אותו על מה שגנב. מוכן כי במכה הזאת, בשעת מתנייתו של האב, אין סכנה להבן ובזכות לימוד התורה נהפך הדין לרחמים, והבן חכם מבין ממה שענישו אביו כאמצע הלימוד, את גודל ההטא.

וכן על כל צרה שהיתה באה עליו, היה שוקל בדעתו תיכף למה ועל מה זה, והיה חוזר בתשובה. כך למשל היה מנהגו ליפית את הסוכה ובהתאם להלכה לא היה מוריד את קישוטי הסוכה עד מוצאי החג, אע"פ שהיה מתנה מקודם שיוכל להשתמש בו. שנה אחת היתה סוכתו במקום הפקר, וחושש היה שלא יגנבו מנוי הסוכה, ועל כן התנה בערב יו"ט כדין, ובהושענא רבה לעת ערב, נכנס אל הסוכה על מנת להסיר דברים העלולים להגנב, הוא התיצב על ספסל חדש וחזק, וסכין בידו, אך רגל אחת מהספסל נשברה. הוא נפל על הארץ והסתכן בנפשו, שכן הסכין היתה על לבו, ומיד התרומם ונתן שבה להקב"ה על שנפל, ולא עלה בידו רצונו לשנות את מנהגו ולא לנגוע חלילה בכבוד הסוכה.

היה מעביר על מדותיו, וכמאמר חז"ל כל המעביר על מדותיו מעבירין לו על כל פשעיו (ראש-השנה, ט"ז). ולכל מי שפגע בכבודו, אפילו במדה גדושה, קיבל כאהבה. פעם אחת ספרו לי שאיש אחד מהמתפללים מביהכנ"ס כיוה אותו ואמרו לי שאני מחוייב, משום כיבוד אב, לקנא על כבודו וכן עשיתי. הוכחתי את האיש הלז, אך א"מ כעם עלי על זה ומען כנגדי, מפני מה עשיתי

דבר זה בלא רשותו, כי אדרבא הוא היה שמה מזה, על מה ש' ז
ענה אותו כלל.

כן מעשה בחסיד אחד שבא לביהכנ"ס שלו והתפלל מנחה
ביחידות לאחר צאת הכוכבים. נתרגש א"מ מזה ודבר עמו קשות
על מה זה שאיחר זמן התפלה, כמנהגו למחות לאנשים שעוברים
על שו"ע, ואחר כך התחרט בלב, מפני שהלה קיים מנהג אבותיו
כידו ולא עשה זה מטעם קלות ראש. ביקש, איפוא, מהגבאי שילך
אצלו, ויאמר לו שהוא רוצה לבוא אליו לבקש מחילה ממנו.
הגבאי נענה לו, אך אותו חסיד השיב לו לגבאי שאבי אינו
צריך לבוא, בתוספת: „כטח אני מוחל לו מחילה גמורה, אך הוא
צריך לידע שלא פגע רק בי, אלא גם בזה את כל הצדיקים
הגדולים הנוהגים ככה להתפלל במאוחר”.

לשמע הדברים ביקש ממני אבי שאני אלך ג"כ לדבר עמו,
ולבקשו שימחול לו וכן עשיתי. אמרתי לו להחסיד שהאמת הוא
כן, שמנהג אבותיכם בידכם, אבל צריכים לידע להצדיק את
האיש שהולך כל ימיו על פי שלחן-ערוך, ואם איש בא בפניו
ומשנה את הזמן של שלחן-ערוך, כודאי יכעוס על זה, וכמאמר
חז"ל „אורייתא הוא דקא מרתחא ביה”. אך אבא לא השלים, הוא
ביקש הימני להזמין אותו חסיד שיבוא לביהכנ"ס ויפייס אותו
ברבים, ובוה יסודר הכל, וכן היה. הלה בא לביהכנ"ס ושתו משקה
יי"ש, וכן ברכו האחד את חברו בברכת „לחיים” כנהוג, ואבי
מורי עוד לא הסתפק גם בזה, ונתן פה נפט לביהכ"נ נדבה, שכן
מתיירא היה שמא פגע בכבוד בית הכנסת בעת שצעק עליו.

כן היתה מדתו שהיה זוכר וסופר תמיד את הנסים והנפלאות
שעשה לו הקב"ה, וכן סיפר לי שבכלות שנים עשר חודש מיום
בואו לארץ ישראל, חס הקב"ה עליו, ושלח רפואה לכל בני ביתו,
אך הוא עדיין נשאר אצלו מחמת הקדחת, קדחת רביעית, היינו
שכל יום רביעי באה הקדחת ל"ע, וידוע שהקדחת הרביעית היא
המחלה היותר קשה כמחלות הקדחת, ועל פי הרופאים נסע לעיר
יפו להחליף את האויר, אך שם גברה מחלתו, עד שנתרפא לפי

עצותיו של ר' שאול סלומון, שנתן לו מודה עם לימון, וכאור הבקר ביקש להתווירו לירושלים, והובל על גבי חמור, ובדרך נסיעתו היו לו יסורים קשים, אך בשוכו לירושלים נתרפא.

חנוך לנער

אע"פ שכל זמנו היה קודש לה', שישב ועסק בתורה, בכל זאת מצא לו זמן רב כדי לחנך את בניו ובנותיו לתורה וי"ש, וקיים בהם בעצמו „ושננתם לבניך“. ולא מסרם למלמדים, רק לאחר שגדלו הרבה — זולת בשנים שעסק בהן בחיבורו על המדרש, ולא היה זמנו פנוי ללמד, מסרם למלמדים, וזרם ללמוד עמהם הרבה גמרא בעודם קטנים.

א"מ הקפיד מאד על בניו שלא יתחברו עם נערים שאינם מזהקים ליראי שמים, כדי שלא ילמדו ממעשיהם, וזוכרני כי כאשר היינו מאחרים לפעמים לחזור מביהכנ"ס או מן החרד, היה חוקר אותנו בשבע הקירות על סיבת האחור, כגון: „להיכן הלכתם“, ו„עם מי“, ו„לשם מה“, וכדומה.

כשעוד היינו קטנים היה מחנכנו לילך בפיאות ומלכושים ארוכים. פעם אחת שאל אותו אחד מן החדשים: „למה בניך הולכים בפיאות ומלכושים ארוכים כל כך? הלא צוחקים מהם“, ענה לו א"מ „בשביל זה גופא אני עושה כך, כדי שאתם תצחקו מהם, ולא תתחברו עמהם וילמדו ממעשיכם הרעים“.

אאמו"ר היה מונע את בניו מללמוד ג"ך, ורק כנביאים ראשונים התיר להם קצת, כמו שאמרו חז"ל: „מנעו בנים מן ההגיון“ (ברכות, כ"ח). וק"ו ולהכדיל בין הקודש והחול לעיין בספרים שמחבריהם אינם מוחזקים ליראי ה', ובפרט בספרי הדקדוק.

זוכרני כי לאחר נשואי, כשלקחתי לי לחבר ורע את הרה"ג ר' אברהם-חנוך הופמן, שהיה יר"ש אמיתי ובעל דקדוק גדול, קניתי לי את הספר „מסלול“ ולמדנו בו יחד. כיון שנודע הדבר לא"מ

קראני ואמר לי: „אמשול לך משל — מי שהיה לפניו כוס יין ונתן לתוכה אבן, הלא בודאי שיישפך מעט מן היין“.

רק אחר שהסברתי לו שאני לומד זאת עם בעל יר"ש אמיתי, והדבר נהוג לי מאד, כי לא ידעתי כלל את תורת הדקדוק, כגון שוא-נה ושוא-נע, שמחויבים מצד הדין לדקדק בהם בק"ש (במבואר באו"ה ס' ס"א), וגם שמתוך כך אני מבין כמה מפירושי רש"י בתורה, כגון בפסוק „ורחל באה“ (בראשית כ"ט). ובכגון זה בודאי שהדבר דומה לנותן התיכת סוכר בכוס משקה, שאע"פ שיוצאת טיפה ממתקת את כל המשקה, התיר לי את הלימוד.

ומתוך שלא עסקתי בנ"ך בילדותי, ובפרט בנביאים אחרונים, הייתי הוור לפעמים בדרשותי על פסוק בשיבוש, וכשבאו השומעים לפני אבי מורי והעירו לו על כך, בהדגישם כי חבל שלא נתן לי ללמוד יותר, היה אאמו"ר עונה להם: „טוב לי פסוק בשיבוש משיבוש בלא פסוק“, ובאמת שכך אנו רואים שאלה ששמו עיקר למודם בנ"ך והגיון, הלכו בשיבוש, בעוה"ר.

ולא רק לבניו היה א"מ כח מסור להנכם לתורה ויר"ש, אלא אפילו לילדיהם של אחרים היה עושה כך, והיה שגור על פיו מה שפירש הנצי"ב וצ"ל את הפסוק „וראה בנים לבניך“ (תהלים קכ"ח), שצריכים להנך בנים של אחרים כבניו, ואז יהא „שלום על ישראל“. וכל ילד מילדי ישראל שנודמן לידו היה מיד מכנים בלבו אהבת תורה ויראת שמים.

פעם אחת סח לי איש אחד, קצב במקצועו: „הלואי שאזכה להתפלל כל התפילות, כפי שאני קורא ק"ש שעל המטה“. לשאלתי, סיפר לי כי לאחר שנפטרה אמי הצדקנית ע"ה לא רצה אבי לישון יחידי, ועל כן ביקש מאביו של קצב זה, לשלוח אליו את בנו שעוד נער היה, ללון אצלו. הלה מילא רצון אבי מורי. כאשר בא הנער לישון אצלו אמר לו אבי: „כיון שאתה ישן אצלי חיובא רמיא עלי להנכך בקריאת שמע שעל המטה“. אבי נמל, איפוא, את הסידור ויחד עם הנער קרא קריאת שמע, וכה עשה בכל לילה עד שההרגל נעשה למטבע, והנער קרא קריאת שמע בכל הדקדוקים.

* * *

בפרק על תולדות אאמו"ר, אציב גם זכרון לשני אחי. הגדול הוא הרה"ג ר' אברהם יוחנן זצ"ל, אשר בהיותו בן שנה ומחצה עלה אל הקודש יחד עם אאמו"ר ומנעוריו הוכרו כשרונותיו המצוינים.

כאשר הגיע למצוות, היו כל הכמי ירושלים על סעודת ה, בר מצוה" והוא דרש פלפול גדול, וכל השומעים השתוממו, וגם הלך אצל הגאון ר' שמואל סלאנט זצ"ל, והרב מכריסק ר' יהושע לייב דיסקין זצ"ל, ואמר לפניהם את הפלפול.

כל שנותיו היה מלומדי ישיבת „עץ חיים" וגדול בנגלה ובנסתר. הוא היה הש"ץ של מנין „מכוונים", שהיו מתפללים ככוונות האריז"ל ואף היתה לו קבוצת תלמידים שקיבלו הימנו תורת הח"ץ.

כל שנותיו יגע בתורה לשמה, עד שנהרג ע"י נכרי אחד על קידוש השם.

אחי הצעיר: ר' בנימין אפרים (בימי מחלתו הוסיפו לו שם חיים, וכך נקרא: ר' חיים בנימין) הרכיץ כל שנותיו תורה לתלמידים, והיה ידוע כמלמד מצוין. כוחו היה גדול להשריש יראת-שמים בנערים, אפילו נערים פשוטים, וזה ג"כ ירושה מא"מ ז"ל. לדוגמא: אז החליפו הנערים הפשוטים בעונותינו הרבים, בלוריות במקום פיאות, אך כשנכנס נער כזה ללמוד אצלו, הכנים בלבו של הנער דברים של יראת שמים, עד שגזו הנער את הבלורית

12) בשנותיו האחרונות למד בחברותא עם הרה"ג ר' זאב שחור. יום אחד אחרי לימודם שנחתו על גדלו של יהודי הנהרג ע"י נכרי, שחז"ל אמרו דאיקרי „קדוש". מיד אח"כ הלך לבהכנ"ס בשכונת מאה שערים להתפלל עריבה. בחזרתו מן התפילה והוא הולך לתומו, עלה עליו ערבי ברכבו ורצץ את מוחו. ר' אברהם יוחנן עוד חי אחרי זה ג' ימים ובכ"א אלול תרצ"ז בליל ש"ק נפטר. באותו עש"ק נפטרה גם בתו של רבי בן-ציון מרת מלכה, מיד אחר שהדליקה את נרות השבת.

במוצאי השבת כשכא הקהל העצום ללוות את ר' אברהם יוחנן לדרך האחרונה, ליוו גם אותה, והיה רבי בן-ציון רגיל לומר שזכתה לכך מכיון שדבקה בהרבה ממדותיו של דודה ר' אברהם-יוחנן, וכפרס דקדקה ותקפידה בחינוך הבנים לצניעות.

והתחיל לגדל פראות כדון, וכל נער שראו הגבאים או מנהל הת"ת שנתקדד מיראת שמים, היו מכניסים אותו להדרן, כדי שהוא יהמם אותו באש התורה, ובאש של יראת שמים.

כן היה בעל גמילות חסד גדול בגופו ובממנו, לקבץ בסף להכנסת כלל או לרפואת חולה, והכל מכה עבודה א"מ ז"ל, וגם זכה לקיים מצות כבוד אב בגופו כמה שנים, ונפטר כבן ששים, בכ"ח לחודש מנחם אב שנת ת"ש.

לישיבה של מעלה

בשנותיו האחרונות של אאמו"ר זצ"ל ראינו יותר ויותר את גדלותו וקדושתו, וככל שהיה הנר הולך ודועך כן גדלה שלחבתו, עד שהופיעה עליו רוח הקודש ממש, ודברים מופתיים נחגלו בו. מעשה ובאמרו את שיעורו לפני הקהל והגיע למאמר הז"ל, "פני רשעים בגיהנום כשולי קדרה", אמר: "רבותי דעו שהדברים כפשוטם, כי בא אלי אחד מהם לבקש שאעשה לו טובה, ועמד בחלוני וראיתי פניו כשולי קדרה ממש".

כשנולד לי בני הצדיק יהודה-יוסף ובאתי לבשרו על כך, אמר לי: "בנך זה יהיה צדיק גדול, אך ה' ירחם שיאריך ימים" — וכנראה חזה טרחוק ברוח הקודש שילקח ממני, רח"ל.

13) ילדו זה של המחבר היה אבן ספיר ונפש יקרה. יניק וחכים טובא ובעל יר"ש נפלא שהכל קו עליו כי לגדלות נוצר, ונפטר בחיותו כן י"ב שנה. כב' לח' מרחשון. רבי בן ציון היה מרבה לספוי על גדלותו של ילדו זה. כשתקפה פעם מחלתו והיה ר' בן ציון יושב על ידו, אמר לו הילד: לפי דעתי נראה לפרש את הכתוב "רבות רעות צדיק ומכולם יצילנו ה'", היינו "רבות רעות צדיק" כעולם הזה "ומכולם יצילנו ה'" לעוה"ב. כמובן שהפירוש לא מצא הן אז בעיני האב, והוא אמר לו: "לא בני, מכולם יצילנו ה' גם בעוה"ז".

לפני יציאת נשמתו התורה ילד זה לפני אביו על ב' עבירות שהיו בידו, האחת — כשפעם סיים את תפילת שמונה-עשרה וכל הקהל היו עדיין עומדין עשה עצמו כאילו שלא גמר עדיין ונעשה כגונב דעת הבריות השניה — שפעם היה לו מלמד זקן, וכדרך הילדים שחקו פעם ממנו, וגם הוא שחק עמהם, הילד בקש את אביו ללכת על קבר המלמד ולבקש הימנו מחילה על כך.

אע"פ שהיה דרכו שלא לצאת מחומת העיר העתיקה כלל, הוכרח בשנותיו האחרונות לשנות ממנהגו על פי הרופאים ולצאת לגור בשכונות תחדשות, כדי להקל עליו נשימת האויר.

לאחר זמן מה הוקל לו קצת ואז הודיע לי שרצונו לחזור לעיר העתיקה. שכרתי לו דירה בהצר, "אור החיים", כדי שיהא קרוב לבית הכנסת, אך בעוה"ר נתגברה מחלתו, עד שאפילו על מדרגות בהכנ"ס לא היה יכול לעלות, והבאתי ס"ת לחדרו, וכן סידרתי לו מנן בכל ש"ק.

באותו זמן היתה המלחמה בעיצומה ואבי טורי הלך ונחלש מיום ליום. וזכרני שבכל יום שאלני את מצב המלחמה, בהוסיפו: „איני רוצה לראות את הטומאה של שתי וערב נכנסת לא"י", בהתכוונו לצבא בריטניה, ששתי וערב מצויר על דגלה.

אחרי חג השבועות שחל באותה שנה, ביום ראשון, נתגברה מחלתו מאד, עד שאפילו מן המטה לא היה יכול לירד.

באחד מימי השבוע האחרון לחייו אמר לי שרצונו לקדש את הלבנה. מלאתי רצונו ולקחתיו בעגלה וקידש את הלבנה בשמחה עיצומה. ביום השישי קרא לי ואמר בזה הלשון: „תתכונן לחתונתי שיהא ביום ש"ק". מכיון שהבינתי כוונתו הכנסתי את ילדי כדי שיברכס לפני פטירתו, אך בני הקטן ברוך ז"ל בן השנתיים ומחצה נשאר בחוץ, ואח"כ כשכבר מצאתיו והכנסתיו לא רצה לברכו בשום אופן: „איני יכול לברכו" אמר, ולא רצה לדבר עוד מזה, ובעוה"ר ששה חדשים אחרי פטירת אאמו"ר נפטר גם הוא, רח"ל.

ביום השבת קודש, י"ב סיון תרע"ז, אחרי ששמע את קריאת התורה שבתפילת מנחה, והתפלל בדעה צלולה וזכה, נשתנו פניו, ומיד שלחתי לקרוא לכמה אנשים ועמדנו על יד ממתו.

באותה שעה שמעתיו מלחש אלי לכסות החלון שליד ממתו, כי מחלון זה נראה ממרחק רב, מגג אחד ה„קלויסטרס", שתי-וערב. לאחר שכסיתי את החלון קרא אאמו"ר הגאון והצדיק: „שמע ישראל", וכל הקהל שעמדו על יד ממתו ענו אחריו, וכך עלתה נשמתו המהורה והזכה לישיבה של מעלה, זי"ע ועכ"י אמן.

פרק שנים-עשר

אור זורח

כדי לקיים את מה שאמר החכם מכל אדם, „רעך ורע אביך אל תעזוב“ (משלי, י"ז) אעלה בספר את פעולותיו וסיפורי-חיוו הטהורים של אדמו"ר הנה"צ רבי זרח בראורמאן זצ"ל, שנפשו קשורה היתה בנפש אאמו"ר זצ"ל, ומיום פטירתו של א"מ נשא את אהבתו אלי, וחנני נמש לבן, ולא זה ידו מתוך ידי, עד שעל פיו ועצתו ישקו כל מעשי ודרכי, וכל מה שעשיתי היה בעצתו, שכן נתקיימו בו דברי חז"ל: „כל הלומד תורה לשמה נהנין ממנו עצה ותושיה“ (אבות, פ"ו).

ובעזה"ש אספר את כל עניני גדולתו וצדקתו ומסירות נפשו, וגם מענין תלמידיו הרבים שהעמיד, את אשר ראו עיני ואת אשר סיפרו לי מגידי אמת.

רבי זרח בראורמאן

ולא על כל ימי חייו אספר, אלא על העיקר שבהם, מיום עלייתו לא"י וישיבתו בירושלים.

לימודה ושימושה

עוד מנעוריו זכה מו"ר הגה"צ רבי זרח בראוורמאן וצ"ל לשמש הרבה מגאוני וצדיקי הדור, וכיניהם גם את הנאון הנצי"ב וצ"ל בעת למדו בישיבת וואלוז'ין, והנצי"ב היה מחבבו ביותר.

אך נפשו איותה לקחת לו את אחד מיהידי הדור, כדי לילך אחריו לשמשו, וללמוד ממנו דרכי התורה והיראה, ומשום כך החליט בלבו ללכת לקראת אחד משני גדולי הדור בימים ההם: הגה"ק רבי יהושע־ליב דיסקין והגה"ק רבי ישראל סאלנטר זיע"א.

באותו זמן עלה הגרי"ל מבריסק לירושלים, ועל כן גמר אומר בלבו לנסוע אל הגר"י סאלנטר וכבר התחיל להתכונן כדי לבוא לפני המלך, להזור על כל הש"ס וכדומה, אך באמצע הכנותיו עלתה נשמת רבי ישראל סאלנטר השמימה.

הדבר פגע בו מאד, וכמה ימים לא ידע לשית עצה לנפשו, עד שאזר חלציו ואמר: „עבור עלי מה, מיד שאנמור את הכנותי, אעלה לירושלים כדי להיות במחיצת הגרי"ל דיסקין“.

הוא קיים את מאמרו, סיים את הש"ס ושאר הכנותיו, ועלה לא"י. ומיד עם כואו הכיר הרב מבריסק את צדקתו וכיבדו מאד, עד שקבע עמו שיעור בכל לילה בסדר זרעים, בהלכות התלויות בארץ, והוא היה משמש את רבו בחרדת קודש, ולמד ממנו דרכי קדושתו.

כעבור זמן־מה האריכו את זמני השיעורים וקבעו לימודם גם כיום. מיד אחרי תפלת שחרית היו מתחילים, ומסיימים בשעה אחת אחרי חצות היום, וסדר לימודם כלילה היה מיד לאחר תפילת מעריב, עד אחר חצות.

(1) ראש ישיבת וואלוז'ין עד סגירתה בשנת תרנ"ב. וראה להלן במדור תולדות בנו הגר"י חיים ברלין בפרק „הסארת ירושלים“. על עמידתו הנאמנה כנגד הכנסת ומורת זר לימודי חול בישיבתו הקדושה.

כמעט כל סדר לימודנו היה משניות עם פירוש הר"ש והר"מ — סיפר לי מו"ר ר' זרה — והיינו לימדים בעמקות גדולה. בדרך הלימוד תורצו הרבה תמיהות וקושיות, אולם הלימוד נמשך זמן רב, עד אשר בהודש שלם הספקנו ללמוד פרק אחד בלבד.

כשהיו מתקשים לפרקים בדברי הרע"ב מברטנורא, היה הרב מבריסק רגיל לומר: „את דברי הרע"ב בהלכות אלו מחוייבים אנו לתרץ, שכן הוא היה בירושלים בבחינת מרא דאתרא". בימי עזירת גשמים בירושלים, רח"ל, היה הרב מבריסק שולח מנין תלמידי חכמים להתפלל על ציון הרע"ב מברטנורא במורד הר הזיתים.

מלבד עמקות לימוד התורה, למד מרבו הרב מבריסק את דרכי עבודת ה' ועיון תפילה, ובפרט התעלות במדות טבעי האדם, והיה רגיל לספר לי, כי מכל שימוש קטן שהיה משמש לרבו אפשר היה ללמוד פרק בעבודת ה', וכמה עובדות מסה שסיפר לי הזכורות לי עדיין, מעידות על כך.

מעשה והמניד מוילקאמיר, הגה"צ ר' חיים יצחק אהרן זצ"ל, חלה במחלה רצינית והרב מבריסק שיגר את רבי זרה לבקר את המניד החולה, וכן לאמר למניד שהוא מבקרו בשמו. ויעש כן. כשמוע המניד את דבריו ענה לו: „תאמר לרבך שאיני זקוק לכך, כי הרי על ידו ובגללו נחליתי, כיון שעד עכשיו חשבתי שעדיין נמצא איש אמת אחד בעולם, והוא רבך, ועתה נודע לי שלא כן הדבר, ונחליתי מצער".

„השתוממתי מאד על הדברים — סיפר לי רבי זרה — אך המניד גזר עלי בתוקף למסור את דבריו להרב מבריסק".

„אמת ונכון הדבר שעל ידי חלה — הגיב הרב מבריסק על דברי המניד — וכך היה מעשה, שאיש אחד ממשפחה חשובה נכשל בעבירה, והגרש"ם פסק שלא לבזותו על כך מפני כבוד

(2) חיבר כמה ספרים, וביניהם: „תקנת השבים". נפטר בגיל למעלה ממאה שנה. בירושלים.

המשפחה, והסכמתי עמו, וכאשר המגיד הצדיק שמע על כך הלה, מחשש שיש כאן ריה חנופה".

הרב מבריסק ביקש איפוא מתלמידו, הוא רבי זרח, לחזור אל המגיד ולומר לו שיש יסוד להכרעתם, שהדין מפורש בירושלמי, דאם ידעינן באחד שחטא שלא ישוב לכסלה, אסור לבזותו על העבר, משום כבוד המשפחה.

מורי רבי זרח מילא שוב את שליחותו, חזר אל המגיד ומסר לו את דברי הרב מבריסק. כיון ששמע המגיד את הדברים אורו עיניו ואמר לי: "שוב לרבך הצדיק, ותגיד לו שבע"ה הוטב מצבי, ובעוד כמה ימים אבוא אליו". בכל ימיו היה מו"ר רבי זרח לומד מעובדה זו, עד כמה יש להתרחק מן החנופה.

שוב מעשה, והרב מבריסק שיגר את רבי זרח לאחד מגדולי ירושלים למסור לו בשמו דברים קשים. מחמת צדקתו של רבי זרח היה הדבר קשה עליו לעשותו, אך מאידך לא יכול היה לסרב לרב. הוא הלך איפוא לאותו גדול, דוקא באותה שעה, שלפי השערותיו היה ישן או שאנשים היו מצויים אצלו, ונאלץ לחזור ללא מילוי שליחותו. בדרך זו קיים רבי זרח את דברי רבו, מבלי שיצטרך להוציא מפיו את הדברים הקשים.

עברו כמה ימים והרב מבריסק נוכח לדעת, שרבי זרח עדיין לא החזיר לו תשובה, פנה אליו: "רואה אני שאין אתה רוצה לקיים את השליחות שמסרתי לך".

רבי זרח הודה לו, והצטדק שלא הלך, כיון שהוא מפקפק בתועלת שבדבר, שכן לדעתו בין כך ובין כך לא יועילו הדברים. את התועלת והטובה שבדברים אלו אין אני יכול לבאר לך — הגיב הרב מבריסק — אך בוא ואספר לך מעשה:

בדורות קודמים היה עסק קניית היערות, כריתת העצים ומכירתם, אחד העסקים המסחריים הגדולים ביותר, שיהודי רוסיה היו מצויים בהם. סוחר גדול, שכל ימיו עסק בזה, הוקין, ובניו המשיכו לנהל את העסק, אולם כל הדבר הקשה במסחר היו מכיאים אליו, והוא היה מיעץ להם.

כאחד הימים נודמנה להם קניית יער של אלפי עצים כמחיר נוח, וכדרכם לשאול את פי אביהם הזקן על כל קניית פנו אליו גם הפעם ושאלו לעצתו.

לשמע פרטי העיסקא המוצעת התעניין אביהם הזקן בשלוש בעיות. לשאלה הראשונה: כמה רחוק היער מן המים, ענו לו כי המרחק הוא שלשה ימים. לשאלה שניה: לכמה זמן היא ההתחייבות לקצירת העצים, ענו לו שההתחייבות היא לשלש שנים, וכן גילו לו את הסכום העצום שעליהם לשלם כדמי קדימה, על חשבון העיסקא. לשמע תשובותיהם הורה להם אביהם: „אל תקנו את היער המוצע לכם“.

עצת אביהם לא נראתה בעיניהם, ובצאתם מביתו הפטיר אחד האחים: „אבינו זקן, וכנראה שכבר אינו מבין מאומה בעסקי מסחר“. „לדעתי — הוסיף — עלינו לקנות את היער, ולפי השערתי נתעשר עושר רב“. האחים הסכימו לו וקנו את היער.

עוד באותה שנה פגעה מגיפה בבהמות במדינה זו, ומחמת חוסר הבהמות לא יכלו להביא את העצים אל המים, וכך עברו שלש שנים. קשיים נוספים נצטברו בדרך ההעברה, וכך הפסידו את כל כספם שהשקיעו בקניית היער, מחמת ריחוק היער מן המים, עד שבאו אל אביהם הזקן ואמרו לו: „אם אין נביא אתה, הרי בן נביא אתה, שהרי ניתשת את מגיפת הבהמות“.

„בני — נענה להם אביהם הזקן — לא נביא אני ולא בן נביא, אלא שהדבר נודע לי מתוך הנסיון הרב שנתנסיתי בעסקי עד זקנותי. כמה פעמים בימי חיי ראיתי שאנשים הפסידו כספם בקניית יער, מתוך ריחוק המקום מן המים, וגם מפני שלא עמד לרשותם זמן ארוך לקוץ העצים, ואם דמי קדימה מועטים הם הפסידו מועט, לכן כששמעתי מכם את פרטי העיסקא, יעצתי לכם שלא תיכנסו לעיסקא זו, והמציאות הוכיחה את צדקתי“.

הרב מבריסק שסיפר באוזני רבי זרח סיפור זה, סיים את דבריו: „אף אם נאמר כמענתך שאין כשליחות זו תועלת, הרי

היית חייב לעשות את הדבר לכבוד וקנתי, כדכתיב „שאל אביך ויגדך זקנך ויאמרו לך“ (דברים, ל"ב).

הרב מבריסק קם ממקומו, נטל את ידי תלמידו רבי זרח והוליכו לארגז שולחנו הטהור ופתחו לפניו והראה לו ספרי מוסר שהוא לומד בהם בכל יום, ברמזו שלא יעלה כדעתו שהוא עושה אפילו דבר קל ללא חשבון הנפש, ואף הפעם שקל יפה את הצעד שהוא הורה לו לעשות.

מעובדה זו היה מורי רבי זרח לומד בכל ימי חייו, את גדלותה של לימוד המוסר.

יקר מזולל

עוד כהיי רבו הגר"ל מבריסק היה מורי רבי זרח דולה ומשקה מתורת רבו לאחרים, ומקיים בכל נפשו את דברי חז"ל (אבות, א') „והעמידו תלמידים הרבה“, ואפילו שיחה קלה שהיה שומע מרבו היה מוסר לתלמידיו, וכן היה קולט כל תנועה קלה מרבותיו. כי כל זמנו היה פנוי לתורה, כיון שכל עול הפרנסה היתה מוטלת על אשתו הרבנית שעסקה בצביעת בגדים.

מיד כשפיים את שיעורו עם רבו היה לומד עם תלמידיו, שהיו גדולי תורה ויראה, וביניהם הרה"ג ר' זעליג בראווערמאן בן אחיו, ר' מענדיל זואלפא, האחים הרבנים ר' חיים ור' אהרן שיפמן ועוד.

ובך היה סדר לימודם: כל השבוע, מיום ראשון עד יום הששי, היו בבית המדרש, ורק ביום השלישי היו הולכים לבתיהם, להביא

(3) מגדולי התורה בנגלה ובנסתר. מסר את נפשו על התורה ועל העבודה. רבים השיב מעון והעמיר תלמידים הרבה כראש ישיבת „מאה שערים“.

(4) מעסקני חבדת „שומרי תורה“, שנים רבות הרביץ תורה לתלמידים כמלמד בחלמוד תורה „עץ חיים“.

(5) מגדולי התורה בירושלים. למעלה משלשים שנה שימש כמלמד כתות עליונות בחלמוד תורה „עץ חיים“.

להם צרכי מאכל ליתר ימי השבוע. תלמידים אלה היו מקיימים את סאמר המשנה „פת במלח תאכל ומים במשורה תשתה ועל הארץ תישן“, פשוטו כמשמעו, כי בני עניים היו. זוכרני עדיין את התחבולות של תלמידים אלו, כדי שלא יסבלו חרפת רעב, שהיו לוקחים את לחמם הנשאר ומייכשים אותו בשמש, כדי שלא יתקלקל ויפסל מלאכול.

אף שינתם המועטת היתה כבהמ"ד, וכך הוכרחו להשתמש בכל מיני אמתלאות והמצאות, כי הגשמים היו נכנסים דרך החלונות, עד שעלתה בדעתם ליטול אבנים ולהעלות את משכבותם, מעל גבי הקרקע כדי שלא יתרטבו במים, וכך היו עוסקים ועמלים בתורה.

אחרי פטירת רבו הרב מכריסק הגביר רבי זרח פעלין בענין זה, וקיבץ אליו תלמידים רבים מירושלים והמושבות, והיה אומר לפניהם שיעורים. כראשונה בישיבת „דגל תורה“ שבעיר העתיקה, ואחר התחיל לומר שיעורים ב„מאה שערים“ לפני תלמידים גדולי תורה.

הישיבה הגדולה „מאה שערים“ נבנתה אז על ידו, ובאותו זמן יסד גם את בית התבשיל לתלמידי הישיבות העניים.

אין לתאר את גודל האהבה והחיבה שרחש לתלמידיו, שהיה מתנהג עמם כאב לבנים סמך, מפתו אכלו ובכסותו נתכסו והיה דואג למצבם הכלכלי, הקים להם חדרי לינה וסידר את הצטרפותם, וכשהגיעו לפרק נשואין השתדל לזווגם בבנות ת"ח, ולקבל עבורם נדוניא, וגם התחייבות מצד חותניהם שיהא האכרך סמוך על שולחנם ויעסוק בתורה.

את סעודת הנשואין של כל תלמיד ותלמיד היה מקיים בביתו, והוא בעצמו שר ומרקד, מפזז ומכרכר לשמח חתן וכלה, כי מנגן נדול היה וכוחו רב בשיר.

מיפר לי אחד מתלמידיו, כי פעם אחת נודע לו שאבי הכלה של אחד התלמידים, שגר בשכונת ימין משה, עורך סעודת „שבע ברכות“, והיה זה אחרי חשיעור שהיה אומר כל לילה במשך שלש

שעות. „מהוייבים אנו ללכת לשמח חתן וכלה” — אמר לתלמידיו, וללא שהיות לקה בקבוק יין ומגדנות, כי כך היה דרכו להביא לכל שמחה שהשתתף בה, כדי שלא להכביד בהוצאות על בעל השמחה.

רבי זרח ותלמידיו הגיעו איפוא לבית אבי הכלה בשכונת „ימין משה” ושימחו את החתן והכלה עד שעתיים אחרי הצות הלילה, וכל השכונה הפכה למקום שמחה. בשוכם הביתה לאחר ליל שמורים סערו התלמידים את הארוחה שהוכנה לבוקר. רעיתו הרבנית הששה שמא לא תוכל להספיק להכין למחר ארוחה שניה, אולם רבי זרח הרניע אותה: תלמידי חכמים הם ורעבים הם שעסקו כל הערב בשמחת חתן וכלה, הניחי להם וה' המכין סוון לכל הי, יזמין את צרכנו למחר.

כבוד מרובה כמדה גדושה נוהג היה רבי זרח בתלמידיו, והיה מרבה למנות שבחם: „הנה תלמיד זה חכם גדול וזה חריף עצום, התלמיד ההוא בקי נפלא, והשני יר”ש אמיתי, והשלישי עדין לגאון”, ומתוך כך גדל כיניהם חשק התורה. וגם חשק רב להרביץ תורה ברבים נטע בלב תלמידיו, לרבנים מגידי שעורים ומלמדים, וגם הצליח בזה, וכמעט כל תלמידיו היו משמשים בקודש. כיניהם: גיסי הרה”צ ר’ אהרן שיפמן יאדלער, שלימד תורה בת”ת „עץ חיים”, או הרה”צ ר’ זעליג כראוורמאן, שהרביץ תורה בישיבה קטנה שע”י ישיבת „מאה שערים”.

דרכו של מו”ר, שהיה מחפש אחרי תלמידים בעלי כשרונות, בפרט מהנמצאים במושבות החדשות וביחוד מבני העניים ומשדלם לבוא ללמוד אצלו בישיבה.

והיה שגור בפיו מה שפירשו הו”ל (כ”מ, פ”ה) את הפסוק „אם תוציא יקר מוולל” (ירמיה, ט”ז) — תלמיד חכם מעם הארץ, שענינו להוציא ולברר את בעלי הכשרונות מעמי הארצות, ולהופכם לתלמידי חכמים.

והדבר גם נתקיים בו, שהרבה מתלמידיו, שבעת שהביאם לישיבתו היו עמי הארץ גמורים, עלו ונתעלו עד שהוכרו כתלמידי

הכמים מובהקים. מעשה בבן אלמנה אחת ושמו מיכל, שדר בשכונתו, ואמו הוה זלאטניק, מסרת אותו לנגר, כדי ללמוד את המלאכה ולסייע לפרנסת הבית. הנגר מיכל רגיל היה בבית אבי מורי רבי יצחק-זאב, והוא הכיר בו שחריף שכל וכשרון הוא. כיון ששמע את הדבר הלך מיד אל חברו הוא רבי זרח, וסיפר לו: „מצאתי מרגלית טובה עבורכם” וסיפר לו את כל הענין.

תיכף ומיד הלך רבי זרח לאלמנה זו והשפיע עליה למסור את הנגר לידו, כדי להנכו כישיבתו, וכדרכו הצליח גם כאן, ובמשך הזמן נתגדל נגר זה לת”ת מובהק וי”ש אמיתי.

כאשר הגיע ר’ מיכל לפרק נשואין דאג לו רבי זרח להשיאו לבת ת”ח ואשה משכלת, היא בתו של הרה”ג ר’ יהודה מרייסן, ואחרי נשואיו נתקבל כמלמד לתלמידים המכונים בת”ת „עץ היים”. ר’ מיכל זכה להעמיד בירושלים משפחה שלמה של תלמידי חכמים ויר”ש, בנים ובני בנים.

כהנה וכהנה היו פעולות הקודש של רבי זרח, כדי להוציא יקר מזולל, עד שהיה ממש לוקה מבחורי הקיבוצים של עוקרי הדת ומהפכם לצדיקים גמורים. בעצמי מכיר אני אחד מתלמידיו, שהיה בקיבוצים הפשיים, וכבר היה נשקע שם במ”ט שערי טומאה, רח”ל, וכיום הוה אינו מחסר יום ללא טבילה במקוה.

עיון תפילה

כגדולתו של רבי זרח בתורה כך היתה גדולתו בתפילה ובעבודה שבלב, וגם כל זה היה על פי הדרכים שקיבל מרביתו הגאונים הצדיקים ר’ נחום מהורודנא ורי”ל דיסקין זיע”א.

מנין מיוחד היה לו לרבי, והיה נקרא בפי כל „ר’ זרח”ס מנין”. ושם היו מתפללים מלה במלה עד שהיו אומרים בירושלים „הרוצה להתפלל כאמת ילך למנינו של ר’ זרח”, ששם היו מתפללים כותיקין, בין בהול ובין בשבתות ויו”ט, וכל השומע פסוקי דזמרה בלבד במנין זה התעורר לתשובה. וזכרני שלפעמים נקלע איזה

אורח למנין זה, וכאשר היה שומע את תפילותיהם, היה שואל מי הוא ההולה, או מה היא הצרה רח"ל, שמתפללים עליהם בהתעוררות כזו.

ואין לתאר על הכתב את גודל השתפכות הנפש וההתלהבות של מורי רבי זרח בתפילתו, עד שהיו פניו מאירים ממש, ורואים עליו בחוש שכל עצמותיו תאמרנה, וכל השומע תפילתו הרגיש בעצמו רגש של התבטלות גמורה כתינוק לפני אביו. תלמידי חכמים רבים בירושלים מהושבי הסביבה, היו רגילים לבוא למנין זה, כדי ללמוד ממנו את עבודת התפילה.

בחול היו מתחילים להתפלל „מזמור שיר חנוכה" 52 דקות לפני ניין ההמה, שאז זמן עטיפת הטלית, ובשבת עשרים דקה קודם לכן, אך בטלית היו מתעטפים בין ישתבח ליוצר, וכך היו אומרים במתינות ובתלהבות פסוקי דזמרה. ובפרט קריאת שמע שלו שהיה אומרת בנחת ובנעימה, במעמים ובדקדוק עד שנשמעות מסמנו בכירור כל הששים הפסקות שמוכיר בעל ה„חיי אדם" (כלל ס', י"ב).

תיכף ומיד אחר התפילה היה נוהג לחלוץ את התפילין. פעם אחת שאלתי מפני מה ממחר הוא כל-כך בזה, ענה לי שאין בו כח לצמצם מוחו בכוונת התפילין, וגם בעת התפילה עולה לו הדבר ביגיעה רבה, והבנתי מדבריו שהיה מתמיר על עצמו כשיטת ה„שאנת אריה", שלא יסיה דעתו כלל מקדושת התפילין.

בכל גופו ונפשו היה רבי זרח מקיים את דברי הרמב"ן זצ"ל באגרתו: „והסר כל דברי העולם מלכך בעת התפלה, והכן לך לפני המקום ב"ה, וטהר רעיונך, וחשוב הדבור קודם שתוציאנו מפיך" כי ראו בו ממש, שלפעמים היו לו טרדות גדולות ומשונות, ובכל זאת לא שינה מסדר והנהגת תפילתו כמלוא נימא.

פעם אחת נסעתי עמו ביחד עם רבנים מספר למושבה „עקרון", כדי להשתתף שם בחנוכה הבית של בנין הת"ת, שהוקם ע"י אנשי המושבה. בדרכו תעה העגלון, והוכרח לעצור את העגלה, וירד הימנה רגלי, כדי למצוא הדרך, והדבר היה בלב מדבר

שממה. ארכו הדכרים והניעה זמן תפילת ערבית, וכיון שהיינו „מנין“ שלם ההלטנו להתפלל בשדה, ובדעתנו היה להתפלל במהירות, מתוך הבלבול והסכנה שהיינו שרויים בה, אך רבי זרה שנתכבד להיות השליח צבור פתה בתפלה כדרכו, מלה כמלה ובהתעוררות גדולה, כדרכו בשיבתו סמש, עד שהיינו כולם מתפלאים, כי הטורח הרב והפחד הנורא לא כלבלוהו מתפילתו הקדושה אפילו במעט.

אחת מהליכותיו המפורסמות ביותר של רבי זרה, יש להזכיר את מנהגו ללכת יחד עם תלמידיו, בכל ש"ק אחרי סעודה שלישית, אל הכותל המערבי, ושם היה מומר את הטומורים המסודרים בסידורים, ואח"כ היה עובר לפני התיבה בתפילת מעריב. כמה וכמה מנינים היו שם במוצאי שבת לתפילת מעריב, אך בירושלים היתה ידועה מעלת תפילת ערבית אצל הכותל עם מנינו של ר' זרה, ותפילתו שם היתה בהתלהבות נוראה. ואחרי התפילה היה כל הקהל אומר ביחד, „אחינו כל בית ישראל“ וכו' וכן היה רבי זרה משמיע שם „מי שכרך“ לחולים הזקוקים לרפואה וכו'.

בירושלים של הימים ההם רגילים היו לומר: „הלואי שנזכה להתפלל בימים נוראים, כמו שרבי זרה מתפלל ערבית במוצאי שבת קודש אצל הכותל“.

גם במוצאי יום הכיפורים לא שינה ממנהגו זה ועם המנין שלו היה הולך להתפלל שם תפילת נעילה, והוא בעצמו עבר לפני התיבה ואומר „אבינו מלכנו“ וכו' פסוק בפסוק. ויש לציין כי בתפילת ערבית ובקידוש הלבנה לאהרית לא פחתה ההתעוררות מבחפילת נעילה, אלא שתוספת שמה גדולה נתוספה בהם וכך נמשכה תפילתם זמן מרובה אחר הזמן המותר כבר באכילה, ומרוב המתיקות והדביקות לא הרגישו הקהל בצומם בזמן החולף ועובר.

מדות הקודש

הרבה מאד יש לנו ללמוד ממדותיו הטובות של מורי רבי זרה, שקיבל מרבו הגה"צ רבי נחום מהורודנא, הן בהתמדת הלמוד

והן בענוה, סבלנות והסתפקות במועט, שהיו כולם מיוסדים על פי ספרי המוסר של הראשונים, וכפרט על פי דברי הרמב"ן, עם תוספת הלכה למעשה מרבו הגר"ל דיסקין זי"ע. בצדקתו שימש כספר מוסר חי.

אך אם לספר כל זה תקצר היריעה, ולכן אעלה על הכתב רק מעט מן האורות הגדולים האלו שראיתי בעיני וששמעתי באזני, וגם מזה שסיפרו לי תלמידיו האחרים.

ענוה והרחקה מן הכעס

מעולם לא ראיתי כועס, ומעולם לא שמעתי מרבה לאיש בקול רם או בלשון שררה, ואף שידוע שהאדם העוסק בצרכי צבור יש לו מתננדים המעיזים לפעמים כנגדו, לא שת לבו על כך, ודיבר עם כל אדם בנחת, ואפילו בעת שהיה צריך לצוות לאיש כענין צרכי צבור וכדומה, לא אמר דרך צווי אלא דרך בקשה והתנצלות, כעין מה שאמרו חז"ל (ברכות, ז') על הפסוק „אמרי נא אהותי את — אין נא אלא לשון בקשה“.

פעם אחת לפני אצלו, ולפני שהלכתי לישון רצה להזכירני על אמירת תיקון חצות, אולם בעדינות נפשו הכתפק באמירתו „בן ציון, הסידור לאמירת „הצות“ מונח בארון זה“.

מקומו בביתנו היה בין פשוטי העם, וגם כאשר השתתף באסיפה היה קובע מקומו אצל הפתח, ואף במעשיו ובמחשבותיו היה משפיל עצמו כדי שלא יבוא ח"ו לידי גאות.

וכן היו דבורו ולבושו בפשטות גדולה מאד, עד כדי כך שאיש שאינו מכירו היה מהזיק אותו לאחד מפשוטי העם, ומאידך היה גוהג לשבח את המון העם כשכחים גדולים ולקלם את מעשיהם, אך נתקיים בו דברי הרמב"ן: „השפל עצמך וינשאך המקום“.

מדת הסבלנות

כוחו בסבלנות הבהיל ממש את הרעיון, וכמעט שיצא מנדר האנושי. כאחד הימים פרצה מחלוקת בענין צבורי, ואנשים שהיו

מאוכלי שולחנו העיוו כנגדו. אך עליו לא היתה ניכרת שום קפידה, וגם אח"כ כשהתבוננו במעשיהם המבישים ובאו לפניו לפייסו, השיב להם בנחת ומחל להם בלב שלם.

אך האנשים לא נזקו וקבלו מיד מן השמים עונש חמור, רח"ל, כמו שאמרו חז"ל (שבת, קי"ט) המבזה ת"ח וכו', ואי אפשר לתנות את צערו הנורא של מורי ורבי בשמעו את הדבר, כמאמר דוד המלך ע"ה ממש: „ואני בחלותם לבושי שק”.

באחת מאסיפות הרבנים ובתי דינין בירושלים, עמד אחד ממתנגדיו בקובלנא על איזה פעולה מסוימת שעשה בהנהגת הישיבה, אשר לדעתו של אותו מתנגד לא היתה ראויה למטרתה, וכאן מצא האיש לגכות חובו וכיזה את מו"ר בבזיון גדול. ורבי זרח עמד מן הצד ושתק, עד כדי שהנאספים סבורים היו שצדק האיש בדבריו, „שתיקת כהודאה דמיא”, אם כי לאמיתו של דבר לא היה רבי זרח אחראי לכך.

אחרי האסיפה כשניגשו אליו תלמידיו ושאלוהו על מה ולמה הסכים להתבזות כל כך ולא גילה את האמת, ומה גם שכבוד התורה יש בזה, אמר להם שעשה את הדבר עפ"י ההלכה מהא דאמרו (ב"מ, נ"ט) „מוטב שיפיל את עצמו לכבשן האש ואל ילבין פני חבירו ברכים”, ואם היה אומר שהוא לא עשה זאת הרי היה מוכן ממילא שמעשה יד הגבאי השני באמצע, וגם הוא ת"ח. והוא הוסיף להסביר שענין זה הוא כעין המעשה דר"מ ושמזאל הקמן שמובא שם בגמ'.

באחד מלילי השבת התאחר רבי זרח בשיעורו לפני תלמידיו, ומחמת עייפותו היה קשה עליו ללכת משיבתו אל ביתו, ועל כן ירד אל הדרי הליגה של הישיבה, לראות אולי ישנה מטה פנויה לנוח עליה שעה קלה, שכן הרבה מהתלמידים היו הולכים לביתם לש"ק, ומתוך כך היו מקומותיהם פנויים. וכיון שמצא מקום פנוי שכב לנוח עליו. תוך דקות אחדות ניגש אל המטה אחד התלמידים והחל להרכיץ באיש השוכב עליה, הוא רבי זרח, והמכות היו נאמנות, אך רבי זרח שכב בהתאפקות, ולא הוציא הגה מפיו, שכן

תפס מיד את הענין, ולא רצה להלבין פני תלמידו, שהרביץ ברבו מבלי דעת.

למהרת נודע שהיה כאן סכסוך בין נערים שהתגוררו בישיבה, ואחד מהם החליט להנקם מחבירו בלילה, ולהרביץ בו כשכבו לישון. הדבר נודע לחברו, וחלה לא עלה על מטתו בלילה התיא. רבי זרח, שמצא את מטתו ריקה, כאמור, שכב עליה לנוח קצת, ולכן ניגש אותו חבר אל האיש השוכב עליה, והרביץ לו מבלי דעת למי הוא מרביץ, אך רבי זרח עשה עצמו כאילו אינו מרגיש, וקיים בעצמו „ונפשי כעפר לכל תתיה“.

מדת החסד

כל מכירי רבי זרח היו מעידים שאהבתו לעשות חסד היתה ממש כאדם התאב לאכול מעדנים בשעת רעבונן, כמו שכתוב (מיכה ו') „כי אם עשות משפט ואהבת חסד והצנע לכת עם אלקיך“, כי מעשה צדקתו היה כמסירות נפש ממש, ובכל יום הקדיש מזמנו היקר כדי לדאוג למדוכאים, ולמלאות מחסורם של עניים והולים וקשי יום. אם להוצאות שבת ואם להלבשת עניים, ובמיוחד היה עוסק בצדקה להכנסת כלה, ביגיעה רבה ובמאמץ נפלא, עד שכל דבר מעצור, כתנאים ובזמן, לא עמד בפניו.

בערב יום כיפורים אחד נודע לו שת"ח אחד בעיר צריך לנסוע למרחצאות טבריה, לפי פקודת הרופאים, ואין לו להוצאות הדרך והאכסון במבריה. מיד לבש מעילו, וכמה שעות לפני התקדש היום, יצא לקבץ על פתחי נדיבים. כאשר אחד מהם העיר לו: „הרי מצוה לאכול היום, ומדוע עוסק כבודו בדברים אחרים“? ענה לו רבי זרח „אם תענית יום הכפורים נדחה מפני פיקוח נפש, אכילה ושתיה של ערב יום הכפורים, לא כל שכן“.

שוב מעשה וכחול המועד של סוכות יצא רבי זרח לקבץ מעות לעזרת אברך חולה. כאשר אחד מבין הנתבעים בא כנגדו במענה: „הרי מצוה לישב בסוכה, וכבודו מסתובב מתוך לסוכה בדרכו

מכית לבית", ענה לו כפשטות: „הלכה היא שחולים ומשמשיהם פטורים מן הסוכה".

פעם אחת סובב רבי זרח ב„הושענא רבה" על הפתחים, לצרכי תלמידי חכמים חולים, וכך היה טוען באזני הנתבעים בכניסתו לבתיהם, בשעה שהיו מסובים לשלחנם ואוכלים ממאכלי החג ושאר מעדנים: „יושבים אתם ואוכלים „קרעפלאך", ותלמידי חכמים שרוים בצער, והרי אמרו חז"ל, תלמיד חכם שחלה צריך שיחלה עצמו עליו".

ביתו פתוח היה לכל עובר אורח. רבים מפליטי רוסיה שעלו לארץ הקודש ולא היה להם כאן קרוב או גואל, מצאו אצלו קורת גג, וראו את ביתו כביתם ממש, ולפעמים היו כשמונים איש מאוכלי שולחננו, ורבי זרח בכבודו ובעצמו היה מגייס את ההוצאות לכלכלתם.

ואזכיר כאן לטובה את נוות ביתו הרכנית מרת פייגע לאה ע"ה, שהיתה כיד ימינו בענין נשגב זה, וקבלה על עצמה באהבה את כל הקושי והטורח שבדבר. משפחות שלמות, אנשים נשים וטף, היו שוהים שבועות שלמים בביתם, והיא בעצמה הכינה להם את כל מחפוריהם, ונתקיים בו מאמרם ז"ל (יבמות, ס"ג): „זכה עורתו". אף נטלה חלק בפעילותו הצבורית, ובאשר נצמרכו לתקן את המקוה בפתח תקוה אם המושבות, וברשות העסקנים לא היה הסכום הדרוש, עמדה הרבנית ומכרה את תכשיטיה, ואת תמורתם מסרה לבעלה עבור תיקון המקוה.

וענינים נשגבים צמחו לאחר ימים מתוך בית אש"ל זה של רבי הקדוש. הרבה מן השוהים שם, שירדו אח"כ לאמריקה ונעשו לעשירים מופלגים, היו זוכרים את הימים ההם, כאשר אכלו על שולחנו של רבי זרח, והזילו מכספם נדבות הגונות למוסדות התמך בירושלים — בין נדיבים אלו היו ידועים בניו של הגביר הידוע מאנישעוויץ.

במסגרת אהבתו של רבי זרח למעשי חסד, יש לציין את עמלו להשקיט את המחלוקת ולהביא שלום בין אדם לחברו ובפרט

בין איש לאשתו, וממש מסר נפשו על כך. אצל הרבה מכני ירושלים היה נקרא בשם „ר' זרח עושה השלום". מעשה ונתכבד בסנדקאות, אולם לאחר שנודע לו על ריב משפחתי, שיש לפעול בו במהירות, כדי להשלים ביניהם, דחה את כבוד הסנדקאות, ופנה למקום הריב, להשלים בין הצדדים.

כהנה וכהנה היה רבי זרח מרבה בעשיית חסד, בנופו כבממונו, בהבאת שלום ובהשאת עצה טובה, כי בו נתקיים מאמרם (אבות ו') „ונהנין ממנו עצה ותושיה". רבים היו משכימים לפתחו בשאלת עצה במילי דשמיא ובמילי דעלמא, וכל אחד ואחד היה מגלה לפניו מצפוני לבו, ביניהם קשי רוח ושבורי לב, והוא משתתף בצערם, מחוקם ומעודדם כבטחון ותוחלת להשי"ת.

מדת הבטחון

מופלאה ומיוחדת היתה אצלו מדת האמונה והבטחון בכל הליכותיו ואע"פ שהיה בעל הוצאה רבה להחזקת תלמידיו ואורחיו, החזיק בבטחונו. עד היכן היתה מגעת מדת בטחונו, וכיצד סייעו לו מן השמים, סיפר לי הרה"ג ר' מיכל מושקין זצ"ל, מעשה נורא: פעם אחת נצמרכתי לצדיק זה בערב שבת. כשנכנסתי לביתו מצאתיו שרוי בצער, ותמהתי על זה מאד, שכן מנוגד היה הדבר לדרך בקודש, ומעולם לא ראיתיו במצב כזה. כיון שהרגיש בתמהוני אמר לי: „צער של מצוה יש לי, כי במצב כזה, לפי המצב שכיום, אהיה נאלץ לנעול את בית האש"ל מיד אחר השבת, כי עדיין אין אני רואה שום דרך ועצה להשיג כסף, אף עבור הלחם של יום ראשון". בסיום דבריו, כאשר הבתין שהדבר נוגע ללבי, חזר ואמר לי: „אל דאגה, ר' מיכל, תשועת ה' כתרף עין". ונפרדנו לשלום.

6) מחשובי הרבנים בירושלים ונמנה לכל דבר מצוה. שנים רבות שימש ברבנות בארה"ב ובשבו לארה"ק שימש כחבר הוועד המפקח על העירובין „ועד משמר הקדש". היבר ספרים הרבה.

אחרי השבת, שוב נצטרכתי אליו ועליתי לביתו, ולתמהוני ראיתי שהכל מסודר בבית האש"ל על צד היותר טוב. כל האורחים יושבים ואוכלים כרגיל, ולרוב פליאתי בקשתי מרבי זרח שיספר לי כיצד צמחה לו הישועה.

„אדרבא ואדרבא” — ענה לי רבי זרח בשמחה — „בוא ואספר לך על החסד שעשה הקב”ה עמי. במוצאי שבת קודש, כשנבי מתפילת ערבית ליד הכותל המערבי, כמנהגי, עברתי לתומי ע”י שער יפו והנה שמעתי קוראים בשמי, קרבתי אל הקול ומחמת החשכה לא הבחנתי בו, אולם סביר אני שהיה זה אדם שלא הכרתי אותו.

לאחר ששאל לשלומי אמר כלאחר יד: „ר’ זרח, בידי צרור מעות קטנות, שמסרו לי עבורכם”, ומיד לאחר שמסר לידי את הצרור נעלם מעיני ומחמת החשיכה לא ראיתו יותר.

כשבאתי לביתי ופתחתיו את הצרור ראיתי שמונחים בו שלושה עשר נאפוליון זהב. כמובן שאורו עיני לנוכח הישועה שצמחה לי ברגע האחרון ובע”ה אוכל להמשיך ולקיים את בית התבשיל שלי.”

והיה רבי מיכל אומר כי בטות הוא שנתקיים אז ברבינו מה שדרשו חז”ל (ב”ב, ט”ו) על הפסוק „רודף צדקה וחסד ימצא חיים צדקה וכבוד” (משלי, כ”א), „כל הרודף אחר הצדקה, הקב”ה ממציא לו מעות לעשות בהם צדקה.”

בשנים תרע”ד—ע”ה, שנות המלחמה העולמית הראשונה, כשהיו כחורי ישראל נתפסים לצבא, שם נאבדו גופם ונשמתם, היה רבי זרח מסתיר בביתו הרבה בחורים, מכלכלם ולומד עמם כל יום ויום, ומתפלל יחד עמם מנחה וערבית, כדי לעודדם ולחזקם, ואע”פ שהיה הדבר בחזקת סכנה, שם במחוגו בה’, שבודאי יסייע על ידו במצוה הגדולה.

סיפר לי התני הרה”ג ר’ רפאל יאדלער וצ”ל על דרכו של רבי זרח, שהיה לונה על הוצאות בית האש”ל שלו, ועל הוצאת בנין ושיבתו, והיה בהגיע יום הפרעון ועדיין אין בידו לפרוע

קבל על עצמו תענית ומתפלל להשי"ת שיזמין לו מעות לפרעון החוב, כדי שלא יבוא להילול ה', ח"ו.

באחד הימים הגיע זמן פרעון של חוב גדול, ועדיין לא היה בידו פרוטה אחת. במנהגו קבל עליו תענית, והלך לישיבה להשמיע את שיעורו הרגיל. המלוה היה חוזר ובא כמה פעמים, אולם כשהיה רואה את רבי זרח עפוק בשיעורו, היה חוזר לאחוריו, ולבו לא נתנו להפריע לו.

לפנות ערב, כאשר רבי זרח חזר לביתו, הופיע אצלו איש אחד, ומסר בידו פקדון, בדיוק כסכום הכסף שהיה צריך לפרעון החוב, בהוסיפו כי לעת עתה יכול ורשאי רבי זרח להשתמש בכסף לצרכו, ומיד כשיצא המפקיד מן הבית הופיע המלוה ורבי זרח שמח היה שיכול היה להחזיר למלוה את החוב המגיע לו.

מדת ההסתפקות

כנודל פזרונו של רבי זרח לעניים ואורחים, והשתדלותו למלאות רצון איש ואיש, כך היתה מדת צמצומו והסתפקותו במועט לצרכי עצמו באופן בלתי רגיל, עד שכל אכילתו היתה ממש לחם ומים בדרך הצדיקים.

כל כלי התשמיש שבביתו היו מיושנים ושבורים, ואפילו מטתו שישן עליה שבורה היתה, ועם זאת היה נוהר מאד מאד שלא יודע הדבר לבני אדם, ויתחלל שם שמים על ידו, ח"ו, „בני אדם מחזיקים אותי לת"ח ויר"ש, וכתוב אין מחסור ליראיו" — היה אומר.

את דחקותו ועניו היה מקבל באהבה ובשמחה, ולא רצה לקבל משום איש. „שונא מתנות יתיה" (משלי ט"ו), ובררך זו חי כל ימיו עד לעת זקנתו. כשהיה מוטל על ערש דווי, ביקרו בביתו תלמידו המובהק הגביר הידוע ר' צבי מאנישעביץ מאסריקה, וכאשר ראה את מצבו הדל של רבו קנה לו מטה ומזרונים, כרים וכסתות. אך גם אז לא רצה רבי זרח ליהנות

מהם, אלא לאחר שתלמידו זה הפציר בו מאד, שכן חושש היה לחלישות דעתו, שהיה נדבן גדול למוסדות התורה והחסד בא"י ובחור"ל ומקרב את השדרי"ם שלהם, אך לאחר זמן מועט כאשר הופיע בביתו עני ת"ח וכן טובים, נתן לו רבי זרח את המטה במתנה, והוא חזר לשכב על המטה הישנה.

לא יאומן כי יסופר סדר אכילתו בעת נסיעותיו למושבות לחנוק הדת, שהיו למעלה מכוזות אדם. כאשר ביקרתי יחד עם רבי זרח במושבה רחובות, התעניינתי אצל בני המושבה, היכן מתאכסן רבי זרח ואיש לא ידע. כנראה שכל אחד סבור היה שרבי זרח מתאכסן אצל חברו, עד שפעם אחת נפתרה הידתי, כשנקלעתי לבהכנ"ם של המושבה, כשעה אחרי תפילת ערבית, מצאתיו יושב בפינה חשוכה, שלא יבחינו בו, וסועד את ארוחתו: לחם עם אשכול ענבים, ללפת בו את פתו.

לא השלמתי עם זאת, שכן רבי זרח היה צריך לשהות ימים מספר במושבה, ולא יוכל להחזיק מעמד כתנאים אלה, ועל כן הפצרתי בו להכנס לבית אחד התושבים לאכול ולישון כהונן, והוספתי שכל אחד מן התושבים היה מקבל פניו בשמחה גדולה, אולם רבי זרח סירב בתוקף באמרו לי: „אל ירע הדבר בעיניך, כי איני יכול להכנס לבית אחד מבעלי הבתים לאכול מכמה נמוקים אשר עמי. ראשית איני יודע את טיב כשרות המאכלים אשר יכבדו אותי בהם, ומאידך איני רוצה לסרב שלא אוציא לעז על כשרות המאכלים. זאת ועוד, שלדאבוני מתהלכות נשי התושבים בגילויי שערות ובלבושי פריצות, עד שאי אפשר לומר שום דבר שבקדושה. כן איני רוצה ליהנות מהם, מפני שכבר הורו לנו חז"ל (סנהדרין, נ"ב) „נהנה הימנו דומה לקיתון של חרס“, ודרשותי לא ישפיעו עליהם כלל וכלל“.

אף לינתו היתה בכהמ"ד, שהיה פורש למקום מוצנע וישן מעט על הספסל או באחד מחדרי תלמודי התורה, שנוסדו על ידו, וזוכרני כי בעת שהושלם בנין הת"ת באחת המושבות אמר לי: „תהלה להשי"ח, שהכין לי בית מלון הנון“.

פעולותיו להקמת תלמודי תורה במושבות

מורי רבי זרה היה מן הראשונים שדאגו למצב אחינו בני המושבות, שח"ל זכינו שנתייסדו מושבות באה"ק, אך היו אז כגוף בלא נשמה, שנשמת ישראל היא התורה והמצוות, ובעוה"ר לא היה שם שום ת"ת, רק בתי ספר חופשיים להנכם בדרך עקלקלות, הרך כפירה ומינות רח"ל, לזה נתן לבו לייסד ולסדר תלמודי תורה במושבות.

בשעה שהתחיל להסביר את מחשבתו להברין, הכמי ירושלים, היה לצחוק בעיניהם, כי מי יוכל להכנס בענין הנורא והנשגב מכמה טעמים: (א) מצד התומר שבן, שצריכים ע"ז הוצאה מרובה, ומאיפה נקה זאת; (ב) מצד פקירי ותושבי המושבות, שהיו אז אינשי דלא מעלי והלימוד בבתי ת"ת המתנהג בדרך החינוך הישן היה נגר רצונם, ולא נתנו ליסד ת"ת במושבות אלא רק בתי ספר שיתנהגו בדרך החינוך החפשי, וגורו חוק שאסור לשום איש להשכיר חדר לת"ת ומי שיעבור ע"ז יענש בעונש גדול. אולם מורי רבי זרה לא שת לבו לכל הדברים האלה ונכנס למלחמה מכפנים ובטחונו היה בהקב"ה שיעזור אותו, שהקב"ה עוזר לכל עושי מצוה לעשות ולגמור המצוות.

לראשונה החליט לאסוף את הרבנים וכמה מן הנכבדים בירושלים לאסיפה, כדי להסביר לפניהם את תוכניתו לייסד חברת "שומרי תורה", וראיתי אז בחוש שנתקיים מאמרם ז"ל (ברכות, ו'): "כל מי שיש יראת שמים בלבו דבריו נשמעים", כי כולם קבלו את דבריו, ופה אחד החליטו לעמוד לימינו, ואי אפשר להעלות על הכתב גודל עמלו ומסירות נפשו בכל ענין זה, כי בימים ההם של האסיפות והפעולות לא נח ולא שקט, לא אכל ולא שתה, וכל זמנו קודש לעבודה זו. הוא היה המיסד, הוא המקבץ, הוא הקורא לאסיפות, הוא השמש והוא הגבאי, הוא המציע והוא המוציא לפועל.

היו לילות שארכו בהם האסיפות עד אור הכוכר, והרבה מן המשתתפים יראו ללכת לביתם בשעה זו, אך רבי זרח בכבודו ובעצמו היה הולך אתם ללילות, ויש אשר לפעמים תקפתו עייפות נוראה בגלל מאמציו המרובים, ואז היה נכנס לחצר שנקלעה בדרכו, שם מעילו מראשותיו, ישן קמעה, ושוב הוזר לעבודתו ואיש לא ידע בשכבו ובקומו.

וסדר פעולותיו כך היה. כשתיה הולך להקהיל את האסיפה, היה מציע לפני כל אחד ואחד מהנאמנים את הדבר הצריך תיקון, ומסביר לו את הענין, עד שהלה מסכים לו. כאשר היו באים לאסיפה היו כבר מאוחדים בדעה אחת, ולאחר מכן, כאשר ההחלטה נתקבלה ברוח זו, חושב היה כל אחד ואחד בפני עצמו „הנה נתקבלה דעתי“.

בכל פעולה חדשה, ולו הטובה ביותר, שיש לה מתנגדים — כך קמו כנגדו כאלה שהתנגדו לפעולותיו הקדושות האלו, אך גדולי ישראל שהכירוהו יפה, ובראשם הגרש"ם והאדר"ת זצ"ל, עמדו לימינו בכל עת, וגם חתמו על „קול קורא“ לעזר פעולותיו, בפרט למען חברת „שומרי תורה“, שהיתה מטרתה ליסד תלמודי תורה כמושבות, כאמור.

וזכורים לטובה ולכרכה גדולי ירושלים שעזרו על ידו בענין נשגב זה, הנאונים הצדיקים: רבי יוסף-היים זוננפעלד, הרב ר' אריה-ליב משניפישוב, הרב ר' דוד מארגנטינא, הרב ממאנצעסטר חתנו של הגאון ר' חיים בערלין זצ"ל, הרב דוב עפשטיין, הרב יואל-משה סלומון, רבי אלימלך פרלמן, רבי זלמן רובין, כי היו כל אלו מכירים את מו"ר ואת כוונותיו הטחורות, והיה חביב ונערץ על רבני ירושלים.

לאחר שהענינים הוחלטו בירושלים, היה נוסע למושבות, וגם שם נוהג כסדר הזה, שהיה הולך אל זקני המושבה ומעמיד אותם על המצב, כמו שאמרו חז"ל (יבמות, פ"ה): „אמור ואמרת — להזהיר גדולים על הקטנים“, ואחרי שקבלו הזקנים את דבריו, הלך לחשובי המושבה, והשפיע עליהם שיעמדו לעזר הזקנים בחזק

הדת, ובסוף היה הולך מבית לבית מהמתישבים, ומדבר על לבם, ומחזקם בשמירת התורה והמצוה, ומתאר לפניהם את גודל השכר והעונש, ואהרי שמסיים סיכוכו קורא לאסיפה גדולה, וכולם היו באים בלב נכון, ומתוך כך הצליח להקים בכל מושבה ומושבה הנהלה זועה, שיפקחו על שמירת הדת, וכמעט שאפשר לומר שכרוב הפעמים נתקבלו דבריו.

אחרי גמרו את האסיפות והדיבורים, התחיל מיד הלכה למעשה, והיה שוכר בית דירה לתלמוד תורה, ומדבר על לבם של שנים בפועלי המושבה שיבניפו בניהם שם לנסיון, ומתוך ריבוי השנים נתרבו אה"כ התלמידים, כי הילדים שלו באים לכהנ"מ, ויודעים לענות „אמן” ויהא שמיה רבא וכו' ומתקנאים בהם אבותיהם של ילדים אחרים, וגם הם מוסרים את ילדיהם לתלמוד תורה שנוסד על ידו.

במסגרת זו נוסד גם הת"ת הגדול „שערי תורה” ביפו. וסיפר לי הרב"ג ר' מוענדיל וואלפא שפעם אחת הוחלט על הקמת תלמוד תורה במושבה אחת, אך לא מצאו מגרש כדי להקים עליו את הבנין, כי כל קרקע המושבה היה לה רק רשיון לזריעת, ולא לבניה, והיה קושי רב לשנות את מעמד הקרקע, כי היו זקוקים לרשיון מעיר המלוכה באיסטמבול. אחד מראשי המושבה העיר אז בלעג באזני רבי זרח: „רואה אתה את כף ידי, כאשר תצמחנה עליה שערות, או תצליח לכנות כאן בנין לתלמוד תורה”.

אולם רבי זרח הגיב על כך בתקוה: „עוד תבוא להשתתף בחנוכת הבית ועוד תנדב נדבה הגונה”, ודברי הצדיק נתקיימו, שכן בראשונה התחילו לבנות ללא רשיון כלל, ואח"כ נודע לעסקנים על נכרי „כר מצרא” של קרקע זו שיש לו רשיון בניה, גם לחלקת הקרקע השניה, כחוק הממשלה. הבנין הוקם על תילו. האיש הופיע לחנוכת הבית, ונדב נדבה הגונה להוצאות הבנין.

כאלה היו מעשי צדקותיו ופעולותיו של מו"ר רבי זרח לחיוזק הדת, ובכח בטחונו הגדול ומסירות נפש, הקים תלמודי תורה במושבות הישוב החדש, בפתח תקוה ובראשון לציון, בעקרון

וברחובות, והעמיד שם מלמדים הגונים ויראי שמים, ואת פרנסתם סיפק כיד רחבה מקופת חברת „שומרי תורה“.

כאשר היה בדעת הנאון הצדיק בעל ה„חפץ חיים“ מראדין, לעלות לא"י, וכבר הכין עצמו לזה, הכין לו מו"ר רבי זרח מקום מגורים במושבה „פתח תקוה“, ליד הישיבה אשר נוסדה ע"י רבי זרחי, היא „ישיבת לומזה“, אך עלייתו של ה„חפץ חיים“ לא יצאה לפועל.

יסודין של אהבה

בחוש ראה ראינו במו"ר הצדיק, שנתקיים בו ענין קבלת יסודין באהבה, כפי שהם מתוארים בספרים הקדושים. כמעט שנים עשרה שנה לפני פטירתו לא היה יכול להציב רגליו על הקרקע, ויסוריו הנוראים היו למעלה מנשוא, עד שרופאיו היו מתפללים האיך יש בכוחו של אדם לסבול יסודין כאלה, ובכל התקופה ההיא, מסש לא שמעו ממנו קול אנחה, ואת הגמרא לא השמיט מידו אפילו לרגע אחד.

כל ימי חליו אשר חלה לא פסקו אצלו אף לשעה אחת ביקורי אנשים, אשר באו לבקש עצה ותכונה, וכבר ספרתי על כך לעיל שיחד עם גאונותו כתורה וצדקתו היה חכם גדול בכל הוויות העולם, עד שביתו הפך לתל תלפיות, גם בעת שהותו בבית החולים התירו לכל אדם להכנס אצלו, כי רבים צריכים לו.

הרבה בני אדם היו תמיד בביתו ושהו במחיצתו, מי לקבל עצה ומי להתברך ממנו, ומי שבא לבקרו בחליו, והיו ביניהם רבים שרצו לעזרו ולשמשו, אולם ברוב צדקתו לא רצה בשום אופן לקבל שירותם.

מן המקורבים שמעתי, שכל ימי חליו לא שמעוהו כלל שח שיחת חולין או דברים של מה בכך, ומיד כשסיים להיענות למבקרו, חזר לתלמודו ולתפילתו, ואפילו בתקופות הקשות ביותר, בימי חליו, לא ביטל תפילת ותיקין, וגם פסוקי דזמרה וקריאת

(ז) יחד עם הרה"צ רבי אליעזר שולביץ. מיסד ישיבת לומזה, שהיה חברו מנעוריו.

שמע שלו היו באותה נעימה והטעמה ובקול חזק, כבימי בריאותו. כששהה בביה"ת, "שערי צדק" אף העמידו לרשותו הדר מיוחד, כדי שהחולים האחרים לא יבלבלוהו מעבודתו.

בימי הליו חיזקו תלמידיו את ה"מנין" שלו, והיו באים אצלו להתפלל גם בשבת ויו"ט, והיה הקהל בא ברצון, כי יקרה להם ברכת הצדיק שברכם עבור זה.

כמו שכתפילתו ועבודתו לא שינה בימי הליו, אפילו בדקה מן הדקה, כך נהג ביתר דרכיו ומנהגיו, שלא שינה מהם כלל, אלא שעור החזיק בהם, בכל החומרות וההידורים, אפילו בימים שהיו יסוריו נוראים ומבהילים, עד שאי אפשר היה להכיר עליו כלל את גודל הליו, והיו רואים שנתקיים ונתאמת בו מאמרם ז"ל, "איוה יסורים של אהבה, שאין בהם ביטול תורה", ובאהבה נפלאה היה מקבלם.

כל ימי חייו סופלאים היו, ואף פרשת פטירתו ועלייתו לישיבה של מעלה כך. ימיו האחרונים התחילו, מיד עם חליה של גזות ביתו, הצדקנית מרת פייגע לאה ע"ה, שהיתה משמשתו כל ימי חייו במסירות נפש, בפרט בימי הליו, עד אשר כמה וכמה אנשים לא היה ביכולתם לעשות עבורו מה שעשתה היא בשעה אחת, ועל הכל קבלה את הדבר בשמחה ובאהבה, ועמדה על משמרתה זו, עד שתקפתה מחלתה, בר"ח שבט תרצ"ח והועברה לבית"ת של הד"ר וולאך. וביום ה' בשבט, עש"ק פ' וארא, נפטרה שם. בהלווייתה, שהתקיימה עוד באותו יום אחרי הצהרים לפני כניסת השבת, השתתף קהל רב והספידוה הרבה רבנים וגם אני בתוכם.

למחרת, ביום שבת קודש, ו' לח' שבט, נתגברה פתאום מחלת מורי הצדיק רבי זרח, ועוד באותה שבת, בעלות המנחה, עלתה נשמתו המהורה במערה השמימה, בבחינת, "בחייהם ובמותם לא נפרדו".

בהלווייתו השתתפו כל בני ירושלים ובראשם רבניה וגדוליה, אשר גם הספידוהו הספר רב כראוי לו, וגם אני הקטן זכיתי

להמנות על מספירי מורי ורבי, ופתחתי אז מהא דאמרו חז"ל (במדרש קהלת) „קשה סילוקן של צדיקים יותר מצ"ח קללות ומחורבן בית המקדש" וכו', שבצ"ח קללות כתיב „והפלא ה' את מכותך", ובחורבן ביהמ"ק כתוב „ותרד פלאים", ובמיתת צדיקים כתיב „הנה יוסיף ה' להפליא את העם הזה הפלא ופלא ואבדה חכמת חכמיו, וכינת נבוניו תסתתר". ויש להקשות בכמה אופנים: שהרי בגמ' מפורש דלא כמדרש דאמרו (ר"ה ד') „שקולה מיתתן של צדיקים כשריפת בית אלקינו", וגם למה שינו הלשון בגמרא ואמרו „מיתתן" דלא כמדרש שכתב „סילוקן", ועוד שזמן הפסוק שהובא שם במדרש „ואבדה חכמת" וכו', לא משמע כלל שמירי במיתת צדיקים?

ויש לפרש שישנם שני דרכים בעבודת ה' אצל הצדיקים: יש צדיק המייגע עצמו בתורה ועבודה, מוסר נפשו על ציווי הקב"ה, אך אין לו תלמידים ההולכים בעקבותיו, אלא כל הבא לביתו ומתחמם באורו מקבל ומושפע ממנו. צדיק זה נמשל לביהמ"ק, שכל הבא לתוכו הרי הוא מקבל משהו, אבל אם אין הוא בא לתוכו אין לו כלום, וזה שאמרו גם בגמרא „שקולה מיתת צדיקים כשריפת בית אלקינו".

אבל לפעמים יש לך צדיק שמשתדל ומצליח להעמיד תלמידים צדיקים ותלמידי חכמים נבונים הדומים לו, ומוכה את הרבים בהקמת ת"ת ושיבות, שמעלה זו היא יתרה על ביהמ"ק, כי הצדיק הזה הוא כעין בית יוצר לחכמים ונבונים, ודבר זה אמרו במדרש שם „קשה סילוקן של צדיקים יותר משריפת בית אלקינו", שע"י פטירת הצדיק מסתלקת פעולתו ביצירת נבונים וחכמים, כהא דכתיב „ואבדה חכמת חכמיו וכינת נבוניו תסתתר". וידוע לכל שבענין נשגב זה הצטיין מו"ר זצ"ל, ומי יוכל לספר ולפרט את פעולותיו הקדושות, בהפצת התורה, במשך יובל השנים שהיה בירושלים, ובמסירות נפשו לזכות את הרבים, ועליו נאמר „קשה סילוקן יותר משריפת בית אלקינו", זכותו הגן עלינו ועל כל ישראל.

פרק שלושה-עשר

תפארת ירושלים

„צדיק כתמר יפרח כארו בלבנון ישנה“
(תהלים, צ"ב). אי לאו מלכא את, לא
מימסרא ירושלים בידך, דכתיב „והלכנו
באדיר יפול“ (גיטין, נ"ו). גי נקראו על
שמו של הקב"ה, ואלו הן : צדיקים ומשיח
וירושלים (ב"ב ע"ה).

להלן אספר בפרטות מקצת ממעשה הרבנים
הגאונים והצדיקים אשר היו בירושלים משנת ת"ר
ואילך, פעולתם והנהגתם, ויחסם עם הציבור ועם
היחיד, וביחוד גודל מסירות נפשם לחזק את קיום
התורה והמצות, וכן את הגדרים והסייגים שהנהיגו
בירושלים, כמו שלימדונו חז"ל (במשנות ברכות פרק
א', משנה א'), „מפני מה אמרו עד חצות, כדי להרחיק
את האדם מן העבירה“. ואיך שקיימו בעצמם את
דברי חז"ל (מו"ק ו'), „צורבא מרבנן דאיכא במתא
כל מילי דמתא עליה רמיא“, שהיו מחנכים ומעודדים
את תלמידי החכמים ובני הישיבות לגדור גדר ולעמוד
בפרץ, כנגד כל שינוי קל מהדרך שקבלנו מאבותינו,
ואף למסירות נפש בהתנהגות על פי דרך ישראל סבא.
אעלה על הכתב קצת מדרכם בקודש כפי שהשגתי
בעז"ה, וכזה ראה וקדש, הלא המה :

הגאון רבי מאיר אויערבאך, הגאון רבי
שמואל סלאנט, הגאון רבי משה יהושע
ליב דיסקין, הגאון רבי אליהו דוד
רבינוביץ תאומים (האדר"ת), הגאון רבי
חיים בערלין, הגאון רבי יוסף חיים
זוננפלד.

הגאון רבי מאיר אויערבך זצ"ל

הגאון ר' מאיר אויערבך רבה של עיר קאליש עלה לירושלים בראשית שנת תרכ"א וקבע את מקום משכנו אצל שער ציון בהתחלת רחוב היהודים, ועד חורבן העיר העתיקה היתה תחצר נקראת על שמו „תחצר הרב מקאליש". כחצר זו היה בית מדרשו, ובעזרת נשים של ביהכנ"ס זה ישבו הבד"צ שלו בראשות הראב"ד ר' יעקב-לייב לעוי זצ"ל, ורק לאחר פטירתו עבר הבד"צ לתחצר ה„תורבה".

עם בוא הגאון רבי מאיר אויערבך לירושלים, החליט הגרש"ס סלאנט למסור בידו את הנהגת העיר, וכן היה קודם לו: „רבה של ירושלים", ובמעט על כל קריאה והודעה שיצאו בירושלים מיום בואו, היה חותם ראשונה יחד עם הגרש"ס.

הגרמ"א היה מן הענקים שעמדו על המשמר בירושלים, שיתנהנו כפי התורה והמסורה, בלי שינוי קל, והיה שם לבו לעורר אפילו על הדבר הקטן ביותר.

מעשה שהגיע י"ז לח' מרחשון ועדיין לא ירדו גשמים, הרב שלח להודיע לתלמידי החכמים בעיר ולהזכירם שצריכים הם להתענות, כמו ששינו „הגיע י"ז מרחשון ולא ירדו גשמים התחילו היחידים מתענין שלש תעניות" (תענית י"ד).

יראתו היתה מוטלת על כל תושבי ירושלים, שכן תמונתו כתואר מלאך אלוקים וקולו קול ארי. לא פעם אחת ראוהו כיצד היה גוער באיש שעבר עבירה, והאיש שאליו היו הדברים מכונים נתאבן מרוב אימה ופחד כאבן סמש.

בירושלים היו מספרים הרבה על כוחו הגדול וכולם ראו בהוש כי מתקיימים בו דברי הז"ל „צדיק גזור והקב"ה מקיים" במילואם, אם לטוב ואם לביש ח"ו.

1) אחד משלשת האחים הצדיקים לבית לוי. שעלו אל הקדש ועמדו בראש העדה האשכנזית בעיר הקדש. ראה תולדותיו בספר: „תולדות חכמי ירושלים" ח"ג, ע' 267.

סיפר לי הר"ר בן-ציון מכויסק ז"ל, מוקני ירושלים, כי בשנות נעוריו בעת שהיה לומד בישיבת „עץ חיים", שלח לו הגר"ם אויערבך עשרה „בישליקעס", כתמיכה. בזמן ההוא היה זה הון רב, אך לבו לא נתנו לקחת את הכסף, כי ידע שנמצאים בישיבה אברכים עניים ממנו, הזקוקים מאד לכסף זה. ר' בן ציון חזר, איפוא, להגר"ם אויערבך והחזיר לו את הכסף. הדבר מצא הן בעיני הרב ויברכהו, שלא יצטרך לעולם לידי מתנת כשר ודם. ודברי הרב נתקיימו במלואם, שמיר אח"כ התחיל ר' בן ציון לשלוח ידו במסחר, וההצלחה האירה לו פנים, ונעשה לעשיר מופלג (גם בניו ובניו עד היום הזה עשירים גדולים הם). וכן היה לפעמים היפוך הדברים רח"ל. מעשה באשה אחת, שהרב הוכיח אותה על מעשיה. אך היא התחצפה ולענה על דבריו, ואז פנה אליה רבי מאיר: „בעבור זה לא תוכי לבוא לקבר ישראל". וכן היה כי באחד הימים נאבדה האשה ולא נודע מקומה, וכל החיפושים אחריה עלו בתוהו.

תקיף גדול היה במילי דשמיא, אולם טוב לב היה לכל אחד מישראל. בעל הסדר גדול, ולכל דבר שבצדקה היה מן הראשונים בתרומות גדולות וחשובות.

מעשה שבא לפניו אחד מן התלמידי חכמים בירושלים ואמר לו: „רבי קושיא גדולה יש לי להקשות". משנענה לו רבי מאיר: „שאל בני ואנסה לתרץ לך", פתח האיש בקושיא: „ואם תאמר מה נאכל?" רבי מאיר נענה לו בנדיבות לבו. ומסר בידו מטבע חשובה שיש בה לפרנסת שבועיים. עברו שבועיים, ושוב הופיע. „כורי ורבי — טען — הזרתי על תירוצו, והקושיא במקומה עומדת". הרב נענה לו גם הפעם, ומסר בידו תרומה נוספת לכלכלת ביתו, וחוזר חלילה.

לאחר שהדבר חזר ונשנה כמה פעמים, אמר לו הרב בלשון צחה ובתיבה: „בני קושייתך גדולה מאד, עד שאין בכוחי לתרצה וחייב אתה לפנות לרב גדול ממני, על מנת שיתרץ את הקושיא המעיקה עליך".

לוחם גדול היה נגד אלה שהעיוז לשנות בדרכי התורה והמסורת המקובלים מדור דור, ובפרט נגד מרשיעי ברית. כאשר באו וסיפרו לו על איש אחד המכשיל את הצבור בדברים אסורים, שלח הרב לקרוא לו. בשיתתם העיז האיש לדבר כנגדו בחוצפה, אך הוא לא התרגש וסטר לו על לחיו. אותו רשע, שכעס מאד, הוציא מתחת בגדיו אקדוח, וכיוון אותו לעברו של הרב. באותה שעה פתח הרב את כותנתו וגילה את לבו, באמרו לו: „ירה!“ והוסיף: „יודע אני שער עתה לא נכרא בעולם חץ לחמיתני, כי כל מעשי לשם שמים, ולא לכבודי ולכבוד בית אבא.“ מיד נפל פחד נורא על אותו האיש, שכרה על נפשו.

במדה שהדבר היה נוגע במילי דשמיא, לא החניף הרב גם לאצילי ישראל, ונהג עמהם בהתאם לאמת ולדין. סיפר לי הרב „ג ר' זבולון חרל"פ על דרכו של הגרמ"א, שהיה לומד שיעורים ברבים בבהמ"ד שלו ברחוב היהודים, בבוקר — במשניות ובערב — בשו"ע. בין השומעים היו רבנים גדולי ישראל, וביניהם היה רב אחד הרב „ג ר' אליהו מרגלית זצ"ל. באחד הימים כאשר הופיע ר' אליהו כאיחור לשיעור ונשאל ע"י הרב לסיבת האיחור, סיפר לו ר' אליהו שסידר קדושין לאברך אחד. לשאלה נוספת מה טיבו של אברך זה, הוסיף ר' אליהו לספר כי לאברך זה אשה רעה, שיש לה דין מורדת, ועל כן התיר לו לישא אחרת על פניה. כשמוע הרב את הדברים נודעוץ מאד ופנה אליו: „מדוע לא הודעת לי והייתי מסדר לו היתר של מאה רבנים, כנהוג, משום תקנת חרם דרבנו גרשום“.

„אורייתא קא מרתחא בית“ בהגר"מ אויערבך, והוא פתח את ארון הקודש ויאמר: „רבש"ע, אתה תתבע כבודו של רבנו גרשום“, ותיכף שלח לקרוא את האברך, ותכריח אותו לגרש מיד את אשתו השניה.

מיד לאחר זה חלה ר' אליהו במחלה מסוכנת, רת"ל, ואם כי הג"ר מאיר אויערבך יגע הרבה בגופו ובממונו להחלימו, נברו אראלים על המצוקים ור' אליהו נפטר לעולמו.

בהלויתו הספידו הרב הספר גדול, ובסיומו אמר: „רבשׁע, כהרי בשמיא, כי לא עשיתי את הדבר לכבודי, או לכבוד בית אבא, אלא כדי שלא יבואו לזלזל בדברי הגאונים“. ויחד עם בקשת מחילה, הוסיף: „יהא דבר זה לעילוי נשמתך, שעל ידך נתחזקו דברי רבינו גרשום מאור הגולה, לעיני כל ישראל“.

בכל עת צרה, ל״ע, היה נוהג לאסוף את צבור תושבי ירושלים לבית הכנסת הגדול, בחורבת רבי יהודה החסיד, ודורש לפניהם דברי התעוררות. המישה בעלי תקיעה היו מתיצבים בבית המדרש: אחד על הבימה, וארבעה בארבע פינות בהכנ״ס, והוא היה מגביה קולו, כארי שואג, וכל הקהל עונה אחריו בתפילה, עד שאפילו מי שלבו כאבן היה נימות, וכולם היו מוהרים בתשובה.

בני ירושלים היו מספרים על כוחו הגדול שנתגלה לעין כל. היה זה בשנת בצורת, כשעברו רוב חדשי החורף ועדיין לא ירדו גשמים, וכמעט שכבר לא היה מים לשתות. הרב קרא לתפילת צבור, והסדיר את התפילות בסדר זה, ובסיום תפילתו עמד ואמר בקול גדול: „לא נזוז מכאן עד שירדו גשמים“. הדברים יצאו מפי הרב, ובבוקר, עם נץ החמה, ירדו גשמי ברכה, וכל הכורות נתמלאו מים לישועת בני ירושלים. אשרי הדור שראה כל אלה.

הגאון רבי משה יהושע ליב דיסקין זצ״ל

בשמונה לח' מנחם אב שנת תרל״ז זרח בין החומות אורו של אותו גאון וצדיק, הגאון רבי יהושע-ליב דיסקין, הרב מבריסק, שעלה לירושלים.

מיד עם בואו החל הרב לשמור על מנהגי ירושלים. בשעה צהגיע לשערי ירושלים ליד שכונת „בית יעקב“, ביקש להביא לו בגדי ירושלים, כדי שלא ילך בירושלים בבגדי הגלות, שידוע כי הבגדים הארוכים שהולכים בירושלים, זה היה הלבוש של ישראל בעת שביית המקדש היה קיים, כמו בגדי כהונה שהיו

ארוכים כמדת כל כהן וכהן, כמ"ש חז"ל, "ומדו בד", ודרשו חז"ל, "מדו כמדתו", ופרש"י: כאן למדך שיהא כתונת כהנים כמדת קומתו וכו'. זאת ועוד: הבגדים הארוכים, מביאים יראת שמים על האדם, והא ראייה: שכל הנמשכים אחר תרבות נכרים, משליכים מעליהם את בגדיהם הארוכים.

רבי משה יהושע לייב דיסקין — הרב מבריסק

צדיק נשגב היה הגרמ"ל מבריסק וכל הנהגותיו ותנועותיו היו מחושבות עפ"י ההלכה. בכית מדרשו היה מונע לנבאי להשתמש בנוסח, "בעבור שיתן". הנהוג ב"מי שברך", כדי שלא יכשלו ח"ו מחמת שכחה וכדומה, בעון נדרים רח"ל. אף כאשר אורח היה בא להתפלל, וגורר משתו ב"מי שברך", היה הרב בעצמו נוטל הימנו את מטפחתו למשכון, עד שיפרע את הנדבה.

שנה בקירוב חי הגרי"ל בירושלים על פני רבי מאיר אויערבך, הרב מקאליש, ובפרק זמן זה מסר לו הרב מקאליש את כל סדרי הגדרים והסייגים שקבעו בירושלים נאוני קדמאי, מיסדי הישוב.

וכאשר הרב מבריסק נעשה במשך הזמן כעין מנהיגה של ירושלים, להם במסירות נפש שלא לשנות אפילו במעט מכל זה. ועניו היו פקוחות על קדושת הצבור בכל עניני הדת, כגון שמירת שבת, כשרות ושחיטה, טהרת החינוך וצניעות.

אימתו היתה מוטלת על סביביו וה' הצליח בידו. פעם אחת היה כותב בביתו גט פטורין בין איש לאשתו, ובאמצע כתיבת הגט פסק מלכתוב את הגט והניח את זה למחר ויהיה פלא גדול בעיני כל ביה הרב, ולמחר נתברר הדבר, שהיא היחה שקרנית, שזה אינו בעלה אלא לקחה איש אחר במקום בעלה, ושאלו אותו בני ביתו: הרי הרב אינו מאמין במופתים, וכי יש מופת גדול מזה? אמר להם: האם זה מופת, זה חכמה שנתן הקב"ה לאדם להבין דבר מתוך דבר: הוא המנהג שהיה אצלם כלב קטן, כדרך המודרניים לילך עם כלב קטן, וכשעת כתיבת הגט ראה שהכלב הלך ממנו אליה והימנה אליו, והתפלא הרב כיצד יכול להיות שהכלב יהיה רגיל עם שניהם, שבודאי קורם הגט הרי הם נפרדים זה מזה, מפני המחלוקת שביניהם, והכלב נשאר אצל אחד מהם, ואם הכלב היה אצלה מפני מה הכלב רץ אליו, ואם הכלב שלו מפני מה הוא פונה אצלה? ומכאן הבין הרב שדבריהם שקר, שהוא אינו בעלה ועל כן אין מחלוקת ביניהם, והכלב היה רגיל לשניהם, לכן חדל מלכתוב את הגט, ואחר כך נתכרר שצדק כחששותיו. וזה מאמר חז"ל ביבמות: „קרי שמואל עליה דרב, לא יאונה לצדיק כל און“ (משלי כ"ב).

שמעתי בשם ר' משה שוחט פרנקנטאל ז"ל, ששמע מפי הרב הנאון מהרי"ל זצ"ל, שאמר שאנחנו רואים מדרכי בעל

„טורי זהב“ וצ״ל שהוא חיבר על „אורח חיים“, „יורה דעה“ ולבסוף חיבר על „חושן המשפט“, וכולם יכולים להבין שאת „חושן המשפט“ חיבר ביתר עמקות וביתר כח-התורה מהחלקים שלפניו, וזהו שאמרו חז״ל „תלמידי חכמים, כל זמן שמזקינים דעתם מתישבת עליהם“.

גולת הכותרת בפעולותיו על משמר הקודש בירושלים, היתה בעיקר מלחמתו נגד החינוך החפשי של ה„מחדשים“ בבתי ספר שלהם. הוא חיזק שוב את האיסור והרס הקדמונים על בתי ספר אלה, ובא על כך בהתיימת ידו הקדושה, ופירסם את הדבר ברחובות העיר.

סיפר לי הרב״ג ר' אליהו הכהן, שהיה מגדולי התורה בישיבת „עין חיים“, על איש אחד שנצטרך לחברו שהיתה עבודתו בבית-ספר, ועל כן שאל את הרב, אם מותר לו להכנס לשם, אך הרב השיב לו שה„חרם“ חל גם על מפתן הבית והורה לאיסור.

בשנת תר״מ, כאשר נתיסד בירושלים בית הספר הנקרא בשם „למל“, שלח הרב בשבת קודש את הרב״ג ר' שלמה-זלמן פרוש, בנו של הרב״ג ר' נפתלי-צבי וצ״ל, להכריז את החרם במגרש הסמוך לבית הספר, שהיה שם קיבוץ אנשים. הבריונים

(3) וזכר צדיק לברכה. אעלה על הכתב מעשה שסיפר הרב הגאון ר' יצחק בלאזר וצ״ל על רבי נפתלי צבי וצ״ל פרוש. שבעיר מגוריו היה פרוש כפשוטו ולא דיבר רק בכתב את הדרוש לו, ולא אכל רק איזה זיתים ביום. לחם שרוי במים. ואף פרוסת זו היה בולע. כדי שלא יהנה מעולם הזה. לא לבש רק בגד לבן. מפני חשש שעסננו. ולא ישן רק איזה שעות ולא ישן במטה. ועדיין לא נחה דעתו בעבודתו. כי היה מתירא שעדיין לא יצא ידי חובתו. וכשבא הגאון ר' יצחק בלאזר לסביבתו התיר את נדרו על הריבוד. ונכנס אצלו ואמר לו: „הרי רבינו תלמידו של הגאון ר' ישראל סלאנטער, ובדאי יש לרבינו רוח הקודש, לזה בקשתי שידריכני בעבודת ה' ולהודיעני את עוונותי כדי שאוכל לעשות תשובה עליהם. ובכה בדמעות שלי. אך לא היה לו להרב מה לעשות לו. לאחר מכן כאשר נסע הרב״ג ר' יצחק בלאזר לקובנה. פנה ר' נפתלי צבי אף הוא לקובנה. ובקש הימנו להכנס עמו להגאון ר' ישראל סלאנטר, והוא נענה לו. רבי יצחק בלאזר הודיע לו להגאון ר' ישראל סלאנטר. על רצונו של ר' נפתלי צבי להכנס אצלו. מיד עם כניסת רבי נפתלי צבי

התנפלו עליו וממש פצעו את מוחו, ואמר אז הרב מבריסק שבדבר זה נסתם קטרוגה של מדת הדין, דאיתא בתנא דבי אליהו שמדת הדין זועקת לפני הקב"ה: „מי הוא האיש שפצצו את מוחו על כבודך“.

כשנולד לר' שלמה זלמן בן, שנתעלה ברבות הימים והוא הרה"ג ר' עקיבא פרוש, שימש הרב מבריסק כסנדק וכן היה נוכח בסעודת הברית מילה, אע"פ שמיום בואו לירושלים לא היה הולך לשום סעודת מילה, מלבד לש"כ ר' אליעזר דן רלב"ג. משום כבודו של ר' שלמה זלמן, שמסר נפשו על קידוש השם, שינה ממנהגו.

באותו שבת שהכריז ר' שלמה זלמן את החרם, נשלח גם הגאון ר' ליב חפץ, בשליחות הגר"ל להכריז את החרם והאיסור בבהכ"נ הגדול שבחורבת ר' יהודה החסיד, ומיד בסיימו בא השוטר הנקרא בלע"ז „עמוד“, ולקחו לבית האסורים, כי על פי חוק ממשלת טורקיה אסור היה להכריז חרם רק מטעם ה„חכם באשי“, ובררך לבית הסוהר אף הכהו השוטר מכות אכזריות בשבט שבידו כמנהגם, ורק אחרי כמה ימים שחררוהו, בדרישת הגרש"ס וה„חכם באשי“.

לחדרו של רבי ישראל סלנטר, פנה אליו: „בטוח אני שיש לרבינו רוח הקודש. ועל כן יורני רבינו דרך בעבודת ה'“. בחכמתו השיב לו רבי ישראל סלנטר: „אני חושב, שעל פי חכמינו ז"ל התסא היותר גדול מכלם, הוא להיות כפוי טובה, כמאמר חז"ל בזה, הטובה היותר גדולה שנותן הקב"ה לאדם הוא בריאות הגוף, שע"י שהוא בריא בנופו כיכולתו לעבוד את ה' ומי שאינו משגיח על בריאות גופו, חושש אני, שהוא בכלל כפוי טובה. ודי למבין“ (הערת המחבר).

ר' נפתלי-צבי נסע לאחר מכן לירושלים, והעמיד משפחות הפרושים, ומעשה אבות סימן לבנים. בנו היה ר' זלמן פרוש, שהיה גדול במדת החסד. הוא יסד את הגמ"ה הכללי שבירושלים, היה ממנוה הכולל מינסק, וכן נמנה על באי ביתו של הגר"ל דיסקין מבריסק.

(4) מנאמני ביתו של הרב מבריסק, והוא ששיגר אותו לשמש כרב לשוב האשכנזי, שהחל להתארגן ביפו. חדשים מספר שימש בתפקיד זה, ואחר חזר לירושלים לשמש בבית דינו של הרב מבריסק ובמקומו נתמנה הגאון ר' נפתלי-הירץ מביאליסטוק.

על פרשת החרם כנגד בתי הספר ההילוניים, ראה לעיל בפרק „מלחמתה של תורה“.

ולא רק על זאת היתה נטושה מלחמת הרב, אלא גם נגד כל מיני החברות שצצו ועלו בימים ההם, ולפעמים היו ביניהן חברות שלכאורה היתה כל כוונתם לחיזוק הדת, אך הרב מבריסק היה רואה את הנולד.

מעשה ונתיסדה בירושלים חברה בשם „בני ישראל“ שמטרתה היתה ללחום נגד המיסיון ימ"ש, שחטפו אז לשמד בכל מיני מצדקי, רח"ל, ואז גם הקימו את בית החולים שלהם מחוץ לעיר, ונכשלו בו רבים שהלכו להתרפאות שם, ועברו על איסור הקדמונים שאסרו זאת, שכן גדולי ירושלים לפנים קבעו שכל יהודי המת בבית החולים הזה לא יקברוהו בקבר ישראל, וזכרני מעשה שמתה שם אשה ישראלית אחת, ואנשי המיסיון קברוה אצלם בבית הקברות של הנכרים.

בחברה הזאת היו חברים בה אנשים שונים, הן מצד היראים והן מצד החפשים, כגון: סולמיאק, סגנו של קונסול רוסיא, אדלמן ועוד כמותו, כי המלחמה עם המיסיון היתה עזה מאד, וסיפר לי הרה"ג ר' זעליג לידערס מעשה נורא, כי בעת ההיא נכנס הרה"ג ר' ישעיה אורנשטיין זצ"ל לביתו של הרב מבריסק, חלץ את מנעליו וישב על הקרקע כאבל. לשאלת הרב על מה זה, ענה לו ר' ישעיה כי מתאבל הוא על הורבן הדת בירושלים, שכן הנה הוקמה חברה אחת הנקראת „בני ישראל“, שהיראים נתחברו בה עם החפשים למלחמה במיסיון, כביכול, ומי יודע מה יצמח מזה, כי „בהתחברך עם אחיזהו פרץ ה' את מעשיך“ (ד"ה, ב'). הרב אמר לו: „לך לשלום ואנכי אענין בזה“.

מיד כצאת ר' ישעיה, שלח הרב מבריסק לקרוא אחרי אחד מחברי החברה, הרה"ג ר' נחום לעוי. לשאלת הרב מה טיבה של חברה זו, סיפר לו ר' נחום שהחברה נוסדה למלחמה במיסיון, ומכיון שלפעמים צריכים אנו לפנות למוסדות הממשלה, צרפנו גם את סולמיאק, את אדלמן וכו'.

(5) מנכבי חסידי סלונים בירושלים.

„מקובלים היינו בעירי בבֵּרִיסק מוקני הדור, שלא להקים שום חברה הוֹיָן מחברת ש"ס ומשניות — הדגיש באזניו הרב מכריסק — כי כל החברות שלא היה יסודתם בלימוד התורה היו כהם אנשים דלא מעלי שלבסוף קלקלו את כל החברה, ואפילו אנשי ה„חברה קדישא“ שבבֵּרִיסק הוכרחו ללמוד בכל יום, דף גמרא, כדי שיהיו כעין חֲבֵרַת ש"ס. ולכן — המשיך הרב — עֲצַתִּי שתקבלו עליכם ללמוד בכל יום דף גמרא, וכל מי שלא ישתתף יפסל מלהמנות על אנשי החברה“.

ודבריו נתקבלו על לב החברה וכן עשו. כמובן שהחברים החפשים לא השתתפו בשיעורים ומתוך כך נפסלו מלהימנות על אנשי החברה.

זוכרני כשנספדה חברה השאית, שמטרת יסודה היה שכל אחד מהחברה יעזור לרעהו בחברה וחוזר חלילה, נכנסתי לפני הרב מכריסק ושאלתיו דעתו על זה, בראשונה אמר לי: „סאי נפקא לך מינה“, ורק אחרי שאמרתי לו שלפי דעתי דבר נכון הוא, כי הרי יסודם הוא במצות „ואהבת לרעך כמוך“, אמר לי שענין זה אינו כלל בגדר „ואהבת לרעך“, אלא אהבת עצמו הוא, שכעת דואג הוא לחברו ואח"כ חברו לו, וזה נגד מצות התורה, שצריך לאהוב את כל אחד מישראל, אפילו שאינו חבר בחברה זו, ואף כמי שעשה לו רעה נאמר „לא תקום ולא תטור“ וצריך להיטיב לו. והרב סיים: „חלילה לך מלהכנס לחברה זו, שנגד התורה היא“.

במשך כל השנים היו עדת הספרדים ועדת האשכנזים נפרדות בכל הענינים: שחיטה, תלמוד תורה, הן בדברי רוחניות הן בדברי גשמיות, הן במוסדות צבוריים, והדבר היה לסורת רוח הדור הצעיר, שהיו רוצים דוקא הכל באיחוד. על כן ארגנו „ועד האחדות ספרדים ואשכנזים“.

(6) אחר כמה שנים כשהספדתי את הגאון ר' מאיר שפירא מלובלין זצ"ל, חזרתי על דברי הרב האלו והמלצתי על ענין ה„דף היומי“ שיסד גאון זה. שהיתה לונתו לעשות את „אגודת ישראל“ כעין חֲבֵרַת ש"ס גדולה.

כיון ששמע זאת הרב מבריסק מען, שהועד נוצר להפריע את קדושת החנוך של עדת האשכנזים, שכן הספרדים או רובם ככולם, שולחים את בניהם ובנותיהם לבתי ספר, ואנחנו רואים מה שעלתה בידם, שכמעט הדלו גדולי תורה מביניהם, לזה אנחנו מחוייבים להרוס את „ועד האחדות“. הוא שלח איפוא אותנו, היינו לומדי הישיבות, אצל הממונים, ולזהזיר אותם בשמו שאסור לעשות „ועד האחדות“, והוא ילחם נגד זה בכל כוחו. הממונים פתחו מדבריו, וכולם חזרו ובטלו את „ועד האחדות“, וכך היתה דעתו בכל הענינים שלא לעשות שום חדשות.

וכן בכל שעה שהיה צורך במחאה או במלחמה, שלח הרב מבריסק לקרוא את בני הישיבות, וזירו אותם למלחמה, ובדרך כלל עשתה מלחמה הרב פרי, לכיצור חומת ירושלים עיר הקודש.

הרב מבריסק היה לוחם נגד החדשות, ואפילו בדברים שנראה לעין כל שהוא טוב, היה מוחה בכל תוקף ועוז. לדוגמא אביא עובדות מספר. ידוע כי בממשלת טורקיה היתה זכות ליהודים למנות על ראשם „חכם באשי“ ראשון לציון, והמשרה שלו היתה משרה גדולה מאד, דהיינו בעת שהוא בא לבית הממשלה היו חולקים לו אנשי הצבא כבוד, כמו שחולקים לה „פחה“ של הממשלה, שהוא מושל העיר.

בירושלים היו שתי עדות, עדת הספרדים ועדת האשכנזים, אך הזכות של ה„חכם באשי“ היתה רק להספרדים, שהם קדמו בישוב ארץ ישראל, וכל דבר שנציגי עדת האשכנזים היו דורשים מהממשלה, היו זקוקים להתימת ה„חכם באשי“, אם כי הממשלה היתה יודעת שעדת האשכנזים יש להם רב אחר, שכן בימי החגים, כאשר הרבנים היו הולכים לקבל את פני ה„פחה“ מושל העיר, היו באים שניהם, „החכם באשי“ בשם עדת הספרדים, והגרש"ם זצ"ל בשם עדת האשכנזים, ולעת זקנתו היה הולך בנו הר' בנימין ביניש ז"ל, ולאחר פטירתו של ר' ביניש היה הולך הגאון ר' אריה ליב הרשור ד"צ ז"ל. עם כל זאת לא היתה הממשלה מתחשבת עם דרישה כל שהיא רק בהתימת ה„חכם

באשי", והיה בכך השפלה גדולה לעדת האשכנזים, ולכן השתדלו עדת האשכנזים אצל הסולטאן מלך טורקיה באיסטמבול, שיתן גם לעדת האשכנזים את הזכות לבחור „הכם באשי" מיוחד לאשכנזים.

באחד הימים הגיעה הידיעה שהצליחו ושמוחו עדת האשכנזים שמחה גדולה, ובחרו את הגאון ר' קאפיל אביו של הגאון ר' צבי מיכל יליד צפת, שנתנדל בהכרון בשכנות עם הערבים, וידע טוב את לשון הערבית.

כאשר הרב מבריסק שמע שמינו אותו ל„הכם באשי" נתרש מאד, ואמר שהוא רוצה להתראות עם הג"ר אברהם שבצקי ו"ל, ממונה מכולל וילנא וזמוט, שכן כל הנהגות הצבור היו אז על ידי הממונים ב„ועד כל הכוללים". הלה היה גדול בתורה וביראה ועשיר, והוא היה מהמכוכבים מירושלים, וגם הרב מבריסק חלק לו כבוד מאד.

כאשר בני ביתו הלכו לר"א שבצקי והודיעו לו שהרב רוצה להתראות עמו, מיהר לבוא, שכן מעולם לא שלח הרב מבריסק לקרוא אחר איש שיבוא אצלו. ר' אברהם בא להרב, וכפי ששמעתי לא קיבל אותו הפעם בכבוד, כמו בכל פעם, כי היה בקפידא עליו שהוא הסכים על בחירת ה„הכם באשי" לאשכנזים, כדי שלא יהיה אחד בפה ואחד בלב.

לשאלת הרב מבריסק לר' אברהם: „אתם הסכמתם לעשות בירושלים „קאזיאנער רב"? (הרב מטעם הסמשלה ברוסיה נקרא בשם „קאזיאנער רב"), השיב לו ר' אברהם: „רבינו, חלילה, לא אנחנו בחרנו את ר' קאפל כ„קאזיאנער רב", אלא שהוא נבחר ע"י הממשלה לתפקיד זה". אולם הרב מבריסק הסביר לו: „ראשית, זה דבר חדש, שמעולם לא היה „הכם באשי" לאשכנזים, ואין אני רוצה לקפח את זכותם של הספרדים, כיון שהם החזיקו בזכות של ה„הכם באשי". שנית, מפני מה בחרתם את הרב ר' קאפל, וכי אין רבנים יותר גדולים ממנו בתורה, אלא מפני שהוא יודע לדבר ערבית כטוב, עוד מעט תאמרו כי עליו לידע גם לשון טורקי

ולשון צרפת, אזי נמנה את אחד ממנהלי בתי ספר האלה, מהמורים בבתי הספר, והאחריות תהיה עליכם, שאתם פתחתם את הפתח לעשות „קאזיאנער רב“ בירושלים. על כן אני מצוה אתכם שתלכו תיכף ומיד ל„ועד כל תכוללים“ ולמחות מהאה נמרצה בחתימת ידכם“.

ר' אברהם קיבל את הוראת הרב מבריסק, והתכנית נתכמלה.

בשנת תרנ"ד ראו גדולי ירושלים שהפרצות מתרבות, וצריכים לעמוד תמיד הכן על המשמר, כדי לעצור בעד התפשטותם. בתקופה זו עלה לירושלים הגאון רבי שניאור זלמן מלובלין וצ"ל בעמח"ס „תורת חסד“, שהיה לוחם גדול נגד החדשים. בא לפניו הרה"ג ר' משה סמניצר ובהשתדלותם הוקם „ועד משמרת הקודש“, בפיקוחם של הרב מבריסק, הגאון ר' שניאור זלמן מלובלין ורבי שמואל סלאנט, וכראש הועד נתקבל הגאון ר' שאול חיים הורביץ רב דמאה שערים והמייסד של הת"ת והישיבה שם, וכל סמרת ועד זה היתה להשגיח שלא ישנו מכל הגדרים והסיוגים, ובפרט בעניני החנוך שהנהינו גאוני ירושלים. הרב מבריסק היה מסתייג מאד מן החדשות ומדקדק שלא ישנו במעט מקוצו של מנהג ישראל, ופעם אחת היה מסדר קדושין בחופת בנו של אחד המקורבים, ולא היה שם מי שיומר את הניגון „מי אדיר“, ולא הסכים הרב לסדר את הקדושין, עד שיומרו את הניגון, כנהוג.

כאשר שמע שמסדרים בעיר חתונה עם כלי זמר, שלח לומר להם: איך אינם מתיראים מהאיסור הנורא של הגה"צ ר' נחום משאדיק, שאסר זאת בירושלים. תיכף ומיד בטלו את הדבר.

ולא רק על ההמון היה פחדו של הרב מבריסק, אלא גם על כל גדולי ישראל בירושלים, שהיו יראים לעשות גדולה או קטנה, הן בשל צבור והן בשל יחיד, בניגוד לרצונו, כי כל היוצא מפי

(7) ראה תולדותיו בספר: „תולדות חכמי ירושלים“, ח"ג, ע' 226.

קדשו, היה מתקיים במלואו, כמאמרם „צדיק גזור והקב"ה מקיים".

מעשה שנקנתה מכספי קופת „פקידי ואמרכלי אמשטרדם" חצר גדולה על יד שער שכס, כדי להקים עליו בית חולים. כאשר באו לפני הרב וסיפרו לו את הדבר, אמר להם הרב בהידוד: „יהי רצון שלא תשרה שכינה במעשה ידיכם", והתכוון בדבריו למאמר הז"ל, „שכינה למעלה מראשותיו של חולה" (שבת י"ב), וכיון שלא יהיו חולים לא תשרה שכינה שם.

אבל מאחר שיצא הדבר מפי צדיק, נתבטלה כל קניית המגרש, וקנו מגרש אחר ע"י „מחנה יהודה", עליו בנו את בית החולים „שערי צדק".

ונבואה נזרקה מפיו של הרב, כי כיום מפהדים יהודי העיר העתיקה ללכת עד שער שכס, כי שם מושב הערבים הרוצחים.

ומה נורא היה פחדו על גדולי ירושלים שלא עשו דבר נגד דעתו ומחשבתו. כאשר נפטר הרה"ג ר' קאפל, הממונה מכולל סובאלק, רצה הרב מבריסק למנות את בנו הנאון ר' צבי מיכל למלא מקום אביו, וידוע שבימים ההם היתה כל תנהגת העיר בידי הממונים, אך ר' צבי מיכל, שהיה מתרחק מאד מעסקי צבור, לא רצה בשום אופן, אך גם לא היה יכול לומר להרב שהוא מסרב להיענות לבקשתו.

ביקש, איפוא, רבי צבי מיכל מעשרה תלמידי חכמים ספרדים לעשות „תיקון כרת" בלימוד כל הלילה, בלי הפסק, וקודם אור היום הלכו עמו לכותל המערבי, ונתן לכל אחד מהם „פתקא" להתפלל עליו שיעזור השי"ת ויתן במחשבו של הרב לחזור בו מהצעתו, בדבר מינויו כממונה הכולל.

עתירת הג"ר צבי מיכל נתקבלה, וכשבא למחר אמר לו הרב מבריסק: „התבוננתי בענין הצעת המינוי, וראיתי כי יקשה

(8) הדברים נרשמו בשנת תש"ה בערך. כלומר עוד בימי השלטון המנדטורי של בריטניה.

עליך הדבר". הגאון ר' צבי מיכל נתן איפוא תודה וברכה להשי"ת על כך.

בשנת תר"מ, עם הרחבת הישוב, רבו בירושלים יתומים וילדים עזובים, רח"ל, ואחד ממנהיגי ההפשים: הדוקטור הרצברג, יסד בית יתומים ואסף אליו את הילדים ויפטםם בלמודים האסורים כמתכונת בתי ספר המוחרמים.

בראות הרב סכנה נוראה זו אור חלציו והקים את המוסד הגדול בית היתומים שלו, שנקרא על שמו: בית היתומים "דיסקין" — עד היום הזה.

וכה אמר הרב לאיש שעזר על ידו בענין זה, הר"ר יהואל הירש צימרינסקי: "לך וחפש בכל אורוות העגלות והסוסים, וכשתראה ילד מישראל הרוחק את הסוסים ואופני העגלות טפני דחקות, תביאהו אלי אל בית היתומים שלי".

ההתחלה היתה בדחקות גדולה, ולבסוף, בשנת תרנ"ד, נתקיים בו „אבן מאסו הבונים היתה לראש פינה" (תהלים, קי"ה), ויצא ממיצר למרחב, והקימו למוסד בנין גדול, וגדול כבוד הבית הזה שמגדלים בו מאות יתומים ועזובים לגדולי תורה ויראה.

סיפר לי הגרי"ח זוננפלד, שפעם אחת שלח הברון ראטשילד מפריז סכום כסף גדול להרב מבריסק עבור בית היתומים שלו, אך הרב שלח לו את הסכום בחזרה, יחד עם מכתב תשובה כי מאיש הנותן מממונו לבתי הספר אינו רוצה לקבל תמיכה להחזקת התורה והמצות, ובסיום המכתב כתב לו הרב: „על כסף כגון זה אני מתפלל שיטבע בים".

בשנת תרמ"ז, בראות הרב מבריסק את ההתרחבות של הישוב היהודי בעיר יפו וסביבותיה, מינה את הגאון ר' נפתלי הירץ הלוי זצ"ל לכהן כרב דיפו והמושבות. ר' נפתלי הירץ לא רצה לקבל את המשרה, אלא כתנאי שהרב מבריסק ידריכו בכל הנהגות העיר.

רבי נפתלי הירץ, שהיה צדיק גדול וגאון בתורה, בננלה,

בנסתר ובמוסר, היה שונא את ההדשות מנעוריו, כפי שקיבל מרבותיו זקני ביאליסטוק, אך הרב מבריסק תורה לו: „כמה וכמה דינים ישנם בשו"ע שתלויים במנהג המקום, יש מקומות שמקילים ויש מקומות שמחמירים, ומפני שביפו התחיל הישוב רק עכשיו, לכן רשאי אתה לנהוג בכל הענינים כמקילים".

כשנתגדל שם הישוב החדש ונתרבו שם ילדי ישראל, יסד רבי נפתלי הירץ תלמוד תורה בשכונת „גוה שלום" בשם „שערי תורה", ואף החל לבנות לו בנין על המגרש, אשר קנה ר' זרח ברנט ז"ל.

כאשר גבאי התלמוד תורה התקינו ספסלים חדשים, כדוגמת ספסלי בתי הספר, מחה על כך רבי נפתלי הירץ, אולם מחמת ההפסד הגדול שהיה כרוך בעשיית ספסלים אחרים בתבנית שונה, הועברה ההכרעה להרב מבריסק, ואחד הגבאים ר' אייזיק בן-טובים אף נסע לירושלים למטרה זו. אולם הרב מבריסק פסק אף הוא שחלילה להם לעשות בדבר הזה, לעשות ספסלים כדוגמת בתי הספר, מטעם „הרהק מן הכיעור ומן הדומה לו" (חולין, מ"ד).

שוב היה מעשה שאחד הגבאים הצליח להשיג סכום כסף חשוב עבור הת"ת, בתנאי שיוסיפו לתכנית הלימודים למודי הול. כאשר הרצו את השאלה לפני הרב מבריסק פסק: „הלילה וחם, אמור להם לשנות משהו מהחינוך הירושלמי המקובל", וחזר לפנייהם על מה שאמרו חז"ל במשנה (תרומות פ"ח) „אם יכול להציל רביעית במהרה יציל ואל יטמאנה", שאע"פ שיהיה להם מעט הכמות בהינת רביעית, מחמת חסרון הכסף, יצילו את אלו ואל יטמאו את כולם.

כן מסר הרב מבריסק לרבי נפתלי הירץ את סדר ההשגחה על תיקוני תרומות ומעשרות ערלה וכלאים, והלה העמיד משגיחים על כך, כדי להוציא את הדבר לפועל, כפי שכבר הסברתי לעיל.

(9) ראה תולדותיו להלן, בהערות לתולדות האר"ת.
(10) בפרק ההשגחה על הפרשה תרומות ומעשרות.

גדולה ורבה היתה השפעתו של הרב מבריסק על הישוב החדש, עד שכאשר בשנת תרל"ט נתיסדה הברת „פתח-תקות" וקנתה כברת ארץ כדי להקים ישוב הרדי, נרשם הקושאן של הנהלה על שמו, וכל חברי החברה חתמו על כתב התקשרות, לקיים את עניני הדת וככל הספקות יכריע הרב מבריסק ומדבריו לא יסורו ימין או שמאל.

עד ימיו האחרונים היה הרב במלוא עוזו, עומד דרוך למלחמת הובה ומצוה כנגד המתחדשים ופורצי הגדרים, וגם יכול להם.

בשנת תרנ"ח, אחרי חג הסוכות, נתגברה חולשתו של הרב, והיה הולך וחסר עד חדש העשירי הוא נפטר, ובסוף החודש נוספה לו מחלת דלקת הריאות ל"ע.

ואין להעלות על הכתב גודל שברון הלבבות ששרר אז בירושלים, כי ממש נמס כל לב ורפו כל ידיים. בכל הבתי כנסיות ובתי המדרשות, ת"ת וישיבות, אמרו תהלים עבורו, וגם לכל המקומות הקדושים שלחו להתפלל, ובעזה"ר שתם ד' את תפילתם ונתגברה מחלתו מאד. הרופאים קראו לאסיפה אצלו כדי להתיעץ מה יעשה בשעה זו. והיה שם ביניהם הרופא המלומד דוקטור הופמאן „דער דייטשער דוקטור", והוא הביע דעתו בפני הרבנית ואנשי בית הרב, שלפי דעתו צריך להודיע להרב את מצבו, אולי הוא רוצה לצוות משהו לביתו וכו'.

בחכמתו הבין הרב את רמו הרופא, ביקש שיביאו לו מים וכזית פת ומלח, כדי שיוכל לקיים מצות ברכת המזון. שהיא מצוה דאורייתא, לפני פטירתו.

כתקופה ההיא הייתי כמבריה יחד עם א"מ ז"ל (שכן אמי מורתי היתה צריכה להתרפא בחמי טבריה) ואז התעוררו אנשי טבריה לחזק בפעם נוספת את האיסור של בתי הספר וכתבו מכתב להרב מבריסק שיבוא בחתימתו לחזק עוד פעם את איסור בתי הספר בטבריה. את המכתב שלחו על ידי להוציא הדבר מכח אל הפועל. הנסיעה מטבריה לירושלים ארכה כשלשה ימים על

הפרידות, ובאתי ביום הששי ולא זכיתי להיכנס אצלו, שכן מפני חולשתו לא נתנו הרופאים להכנס אליו.

ולמחרת בשבת קודש התחילה גסיסתו, ובכל זאת שלחו מטעם כל הכד"צ בירושלים להרבות בתפילה, ובעוה"ר לא נתקבלו התפילות, ויחד עם עלית קדושת השבת, בסוף היום, בער"ח שבט תרנ"ח, עלתה נשמתו הטהורה לשמי מרומים.

מיד על צאת השבת עשו הח"ק אסיפה בבית רבי שמואל פלאנט והחליטו שלא לעשות את הלוייה במוצאי השבת מטעם סכנת נפשות, והלינוהו עד למחר. כל הלילה היו עוסקים בהספד, וגם אני זכיתי להיות בין המספידים.

כאור הבוקר יצאה החלויה. כל אותו היום היה נראה בירושלים כיום תשעה באב, כי כל ההנויות היו סגורות על מסגרי, ובני ירושלים הלכו שחוחים ומורכנים ראש כאבלים.

ואספר כזה פלא גדול: כמה ימים לפני פטירת הרב, כשהייתי בטבריה ואראה בחלומי איך שאני חוזר לירושלים, לאחר שלא הייתי בביתי זמן רב, והנה כל כני העיר מתנכרים אלי, ואין אף אחד בהם שיקרא לי לשלום, והצטערתי על זה מאד.

ועכשיו ידעתי הפתרון. שנתקיים הדבר במילואו, שהלכתי בהלוויות הרב, ופגשתי בהרבה ממכרי וידידי, וכמובן שאף אחד מהם לא נתן לי שלום, ונתקיים כי מאמרם ז"ל, „החלום אחד מששים בנבואה" (ברכות, ז').

כשהגיעה ההלויה לחורבת ר"י החסיד ציוה הגרש"ם להכניס את מטת הנפטר הקדוש לבהכנ"ס הגדול ולהניחו אצל הביטה, ואח"כ עלה והספידו וכך אמר בהספידו: „גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם את אהבתי ויראתי שחיו לי להרב, שבאלו אחד ועשרים שנה שזכינו להיות יחד בירושלים באו אנשי ולא מעלי ודברו ואמרו להגאון כנגד כבודו וצרפו גם אותי, מודיע אני ברכים שהכל שקר, וחלילה לי לנגוע מאומה בכבוד גאונו הקדוש. ועל כל זאת אבקש מחילה ממנו. ואמר מאמר חז"ל, „גדולים צדיקים במיתתן יותר מבחייתם" (חולין, ז'), שיהיה מליץ

טוב על ירושלים וארץ הקודש ועל כלל ישראל. וכל אותו היום עסקו שם בהספדים, ולפנות ערב הובא למנוחות על יד ציון הגאון ר' אליעזר דן רלב"ג זצ"ל.

סיפרו לי המקורבים, שבימיו האחרונים כשגברה מחלתו, שאל הרב לאנשי ביתו, "מה טיבו של ר' אליעזר-דן שבא אצלי עכשיו?"

גם בשאר ערי ארץ ישראל הספידוהו הספר רב, וכעיר יפו הספידו הגאון ר' נפתלי הירץ זצ"ל הספר גדול שארך כשלוש שעות כהליצת מנעלים, ואאמו"ר זצ"ל הספידו הספר רב בטבריה. ונחם כישיבות ובמוסדות הספידוהו הספר רב. ובישיבת "עין חיים" הספידו רבי נטע זייסון שהיה מבאי בית הרב, ובהספרו

(11) הרה"צ ר' אליעזר-דן אמר בשם הרב מברסק זצ"ל ביאור על הפסוק שאמר ראובן ליעקב. "את שני בני תמית", לכאורה פלא איך אמר ראובן בכור ישראל ליעקב אביו. "את שני בני תמית"? וכיאר שזה הלשון תמית הוא על חלק הבכורה כמו שאמרו חז"ל (נדרים, ס"ד) על הפסוק. "כי מתו כל האנשים" עני השב כסת היינו שבאמת מי היה צריך לדרוש מיעקב שישלח את בנימין בטח הלא ראובן הוא הבכור, ועליו היה לדרוש ממנו ולא יהודה, אך מסני שראובן היה נוגע בדבר שידוע שיעקב אבינו לקח את הבכורה מראובן ונתן ליוסף. ועכשיו שיוסף איננו יכול להיות שיתן חלק הבכור לבנימין, ולכן יש לו נגיעה שאם בנימין ג"כ לא יהיה אזי תחזור הבכורה לראובן, לזה אמר ראובן אני מסלק את עצמי מחלק הבכורה לגמרי, כי אני רוצה ליהנות מחלק הבכורה מאומה אף שיתן לי חלק הבכורה אני אחזיר לאחי, וזה החשבון הוא על שני בני תמית שהחלק שמגיע לשני בני יחלק לכולם, וזהו החשבון: דרך משל נחלק את ארץ ישראל על ששים חלקים, כמה יעלה לכל שבט, המשה חלקים, שהיו אז י"א שבטים וחלק הבכורה הרי שנים עשר חלקים, נמצא לכל שבט יהיו חמשה חלקים ולראובן עם חלק הבכורה עשרה חלקים. מי היו בניו של ראובן: חנוך ופלוה חצרון וזרמי, ארבעה בנים, נמצא ארבעה חלקים בעד ארבעה בנים, וחלק הבכורה חמשה, ועלה לכל בן שני חלקים, ולחנוך עם חלק הבכורה ארבעה חלקים, ואמר. "את שני בני תמית" היינו שחקה החלק של שני בני וכמאמר חז"ל סתם בני הם הגדולים מי הם, "חנוך ופלוה", כמה חלקים היו להם ששה, ואם נחלק הששה חלקים לכל השבטים. נעשה מן הששה חלקים שנים עשר חלקים, והיה לכל שבט חצי חלק, ושבת ראובן מסני חלק הבכורה שני חלקים, ונמצא שראובן יהיה לו רק חמש חלקים, ולכל השבטים יהיה חמש חלקים וחצי, נמצא חלק הבכורה נחלק לכל השבטים, וראובן היה מסולק לגמרי מחלק הבכורה, וזהו שאמר. "את שני בני תמית" שאני רוצה ליהנות מחלק הבכורה ואיני נוגע בזה.

(11) ראה תולדותיו בספר "מנדולי ירושלים", לר' יעקב געליס.

סיפר באריכות על כל מעשי וגדלות הרב בפרטות. זי"ע ועכ"י, אמן.

הגאון רבי שמואל סלנט זצ"ל

מֶרֶן הַגָּאוֹן רַבִּי שְׁמוּאֵל סֶלֶנֶט הוֹפִיעַ בִּירוּשָׁלַיִם בַּחֹדֶשׁ אֲדָר שָׁנַת ה'ר"א, וְאַחֲרֵי פְטִירַת הוֹתֵנוּ הַגֵּה"צ ר' יוֹסֵף וּגְדַל מִסְלָאֲנִטִין, שֶׁהָיָה מִגְדוֹלֵי הָרַבָּנִים וְרֹאשֵׁי הָעֵדָה בִּירוּשָׁלַיִם, יָהָד עִם הַגָּאוֹן ר' יִשְׁעִיָּהוּ בֶרֶדְקִי זצ"ל, נִתְקַבַּל הוּא לִמְנַחֲיָה וְרַבָּה שֶׁל יְרוּשָׁלַיִם.

רבי שמואל סלנט — אב"ד ירושלים שבעים שנה

12) ראה תולדותיו בספר „הצדיק רבי יוסף ווגדל מסלאנט“, ירושלים תרפ"ז.

13) ראה תולדותיו בספר „תולדות חכמי ירושלים“ ח"ג. ע' 267.

הוא היה בעל כשרונות בלתי רגילים, עד שהיה יודע בעל פה את כל הש"ס והראשונים, וארבעה חלקי השו"ע כלשונם, והיו מגדולי דורו שכינו אותו „שו"ע חי", וכל שאלה חמורה שנתעוררה אצלם היו מעבירים להכרעתו.

כן היה ידוע בענותנותו, בסבלנותו ובחכמתו, וכמדותיו אלו משך לבם של בני ירושלים מיד עם כואו לא"י.

את משכנו קבע בחורכת ר' יהודה החסיד, שהיה ממש כעין רשות הרבים, וביתו היה פתוח לכל, כלילה בביום, כדי לענות לדורשיו.

מנהגו היה לישון רק בתחילת הלילה איזה שעות, ואח"כ עוסק בתורה עד אור הכוכר, וגם בשעות אלו היה מצוה שיעוררוהו, באם תבוא איזה שאלה.

על אף גאונותו והתמדתו זו היה מעורב מאד בין הבריות, עד שגם אחרי שנתמנה כרבת של ירושלים קראו לו בני ירושלים: „ר' שמואל'קע", ולא בשם „הרב".

גם לעת זקנותו, כשרצו לעשות לו חותמת, שעליה חקוק „אויבער רבינער", מחה על זה באמרו: „חלילה לי לקחת תואר זה בירושלים, המלאה חכמים וסופרים", ומרגלא בפומיה: „אינני רב בירושלים, אלא מורה הוראה רגיל".

טוב לב מופלא היה, ומקבל כל אדם בסבר פנים יפות. סיפר לי הרה"ג ר' יעקב שפירא זצ"ל, שכאשר הגיע לירושלים ועלה לבקר את חורכת ר' יהודה החסיד, היה לבו שבור בקרבנו, כי היה עני ומחוסר כל. רבי שמואל פגע בו, וכמנהגו נתן לו מיד שלום ושאל לשמו, למצבו ולמלאכתו. ר' יעקב ענה לו, שכן ישיבה הוא, ותוסף לספר שלאחרונה עסק בשו"ע יור"ד הלכות שחיטה וטריפות, ואף התאמן בשחיטה. „האם יש לך קבלה על שחיטה"? שאל רבי שמואל ורבי יעקב ענה בחיוב, אף הוציא את ה„קבלה" אשר לו, ומסר אותו לידי רבי שמואל. הלה נטל את הכתב, ונתן אותו בחיקו ללא הנה נוסף והלך לו. ר' יעקב עומר

ומתפלא: למה נמל הימנו האיש שלא הכיר אותו את הכתב?
שכן הוא לא ידע, שדיבר עם רבה של ירושלים.

אחר כך, כאשר ר' יעקב סיפר את הדבר לחבריו, אמרו לו:
„אשריך ר' יעקב, שרכינו כבר הכין לך פרנסה“, וכן היה, כי
לאחר התייעצות עם חבריו בבית הדין, מינה רבי שמואל את רבי
יעקב לשוחט ברחוב היהודים.

בירור דין-תורה אחד שהתנהל בין איש לאשתו מהמשפחות
המיוחסות בירושלים, נמשך ארבעה שנים אצל הכד"צ ולא עלתה
בידם לברר עם מי הצדק. כאשר בעלי הדין באו לפני הגרש"ם
ושניהם טענו, האיש והאשה, הבין הגרש"ם שהצדק אתה, אבל
לא יכול היה להוכיח זאת שחור על גבי לבן.

בתוך טענותיו, כאשר בעל הדין הוציא את השעון מתוך
חיקו, נשמטה פתקא קטנה מחיקו ונפלה על השלחן, הגרש"ם נמל
את הפיתקא, והבחין בה שהיא „רעצעפט“ מהרופא, וקרא בה
על דבר מחלתו וחולשתו, ועי"ז נחודע לכל שהצדק אתה, והורה
הגרש"ם לגרשה.

את גודל הסבלנות שלו אין לתאר על הגליון, ולדונמא אביא
כמה סיפורים. פעם אחת סחה בתוקף ועזו כנגד סוחר אחד על
מעשיו הרעים, ואסר לקנות ממנו עד שיתקן מעשיו. הלה בא
אצלו בעזות ובקולות, כמובן, ואמר שאם הרב לא יחזור בו
מהוראת האיסור, ישבור את כל החלונות.

בסבלנות השיב לו הרב: „מה אתה חושב, שאני אשתוק?
מיד אשלח לקרוא אחר הזננ, להתקין זגונות חדשות“!

כן מספרים מעשה נורא על איש אחד בן בליעל ששלח לו
מכתב, ובו ביזה אותו ביותר. הרב לקח את מכתבו ולא ענהו
כלל, שכל חכמתו היתה בסבלנות ובשתיקה, אך גנו את המכתב
בבית גנזיו.

לאחר חמש ועשרים שנה בערך, כאשר בנו עמד לפני משפט
ממשלתי ונוקק לעזרת הגרש"ם, נכנס הלה אצל הגרש"ם וביקש
הימנו שיעזור לבנו. כמובן שאז דיבר עמו בכבוד ובחנופה, מיר

הודקף רבי שמואל והוציא מארגזו את מכתבו, ואמר לו בנחת:
 „יש לך פקדון אצלי מלפני חמש ועשרים שנה“.

הלה חמה מאד והתענין לדעת מה טיבו של הפקדון שהפקיד
 בידי רבי שמואל, אך עיניו השכו, כאשר רבי שמואל פתח את
 הסכתב ונתנו לו לקריאה. הלה נרעש ונדהם למקרא דברי הבז
 שכתב עליו, ונעשה כאבן דומם, ולא מצא את הפתח לצאת בו.
 על אף תכונותיו הסכלניות האלו ידע הרב גם לצאת מגדרו,
 כשהוצרכו לכך, ולנהוג בתקיפות וביד חזקה, משולבת בהכמה
 רבה.

זוכרני מעשה. כשאמי מורתי היתה מוכרת קמח לאפות
 לפסח, היה אופה אחד — שעסק גם במכירת חלב — שהיה חייב
 לה עשרים נאפוליון, וסירב לשלם. האיש היה גבר אלים, עד
 שגם בית הדין לא הצליח להוציא מידו את החוב.

לאחר שמיעת טענותיה פנה אליו רבי שמואל בתקיפות:
 „מדוע אינך רוצה לשלם את שלושים הנאפוליון שאתה חייב לה
 עבור הקמח“?

„איני חייב לה רק עשרים — התחיל האופה לצעוק — ומדוע
 יאמר הרב שלושים“?

בדבריו אלה שהוצאו הימנו בתבונת רבי שמואל, הודה
 איפוא שאת העשרים הוא חייב, ומיד פנה אליו רבי שמואל
 בתקיפות: „הנני נותן לך זמן מוגבל למחר בשעה זו שתביא את
 הכסף“. למחרת לא בא בשעה המוגבלת, ועל כן שלח רבי שמואל
 לומר לו: „דע לך, כי מעולם לא התחלתי בענין שלא סיימתי,
 אם אינך מביא את הכסף, אשלח מיד את שמי לחכריו בעיר
 שכל סחורתך אסורה, ואסור לצרף אותך לכל דבר שבקדושה“.
 אך שמע האופה את דברי הרב, ומיד הופיע עם הכסף ביד.

כך היה מנהגו של רבי שמואל: עת לקרב, לחיכה וסבלנות,
 ועת לתקיפות ולהטיל אימה למען חיוק התורה והמצוה.

וכל זה בדברים המסורים לפרט, ליחורים, קל וחומר לדברים
 שהיו נוגעים לצבור ולכלל, שהיה מתיצב כארי ועומד בפרץ, ולא

הש לכבודו כלל, שהיה הולך בעצמו לגדור ולסתום פרצה, אפילו בדבר הקטן ביותר. הוא בעצמו היה מסבב אצל הספרים בערב הפסח אחר הצות ומוהיר אותם שאמור במלאכה, ואף לוקח מהם את המספריים.

סיפר לי הרה"ג ר' יעקב געלים ז"ל, המכונה ר' יעקב מנקר, כי כאשר אחד הסנדלרים ברחוב היהודים החל לעשות מלאכתו בגילוי הראש, ונודע הדבר להגרש"ס, שלח הרב את שמשו לומר לו בשמו שילבוש את כובעו.

לאחר שהשמש חזר ומסר לו על סירובו של הסנדלר להיענות לדרישת הרב, נתעטף רבי שמואל באיצטלה שלו, וירד בעצמו לרחוב היהודים, ניגש לחנות ופקד על הסנדלר לחבוש מיד את הכובע. הסנדלר התחיל להצטדק בטענות שהוא יושב תחת כיפה, וכדומה, אך הרב אמר לו: „בני, לא באתי להתווכח עמך, חבוש את כובעך ואל תפרוץ פירצה בירושלים“.

עד כדי כך היה הגרש"ס חושש מכל פירצה בהיוו של הצבור בירושלים. ולא רק לאחרים היה נאה דורש ומקיים, אלא אפילו על קרוביו ובני משפחתו היה שם עיניו ומוכיחם וחושש על קלקולם יותר מעל האחרים, ונמוקו עמו, כדי שלא יאמרו הכריות: „בהסכמת הגרש"ס עושים כך“.

מעשה בצעירה אחת מנכדותיו, שהתהילה ללבוש „פאלע-רינע“, כפי ה„מאדע“ החדשה, במקום ה„שאל“ שהיה נהוג בימים ההם. אלה שבאו וספרו את הדבר להגרש"ס טענו בפניו כי מזה תוכל להתהוות בירושלים פרצה חדשה, שכן רבים יסתמכו עליה ויאמרו: „נכדת הגרש"ס לוכשת בכך“.

הרב קרא לבנו, הוא אביה של צעירה זו, וביקש הימנו: „לך אל בתך, ותאמר לה שתסיר מיד את המלבוש ותלבש את ה„שאל“ כמו אמה, אחרת אצטרך לילך לכל בתי הכנסיות ולהכריז שזה נגד רצוני, ואף מחיתי על כך“.

נכדתו ששמעה את הדברים התקיפים מפי זקנה, חזרה ולבשה את ה„שאל“, כמנהג אמותיה.

כל ימי רכנותו של הגרש"ס בירושלים היו כל דברי העיר נחתכים על פיו, ואפילו הדבר הקטן ביותר — כמלך ממש, סאן מלכי רבנן. הוא היה הראשון שהקים את סדר ההשגחה על קיום המצות התלויות בארץ, תרומות ומעשרות, כפי שכבר ספרתי לעיל.

כן היה הגרש"ס אחד מן הראשונים, שיצאו ללחום את מלחמת הישוב נגד החדשים לסיניהם, ונגד השינויים בחינוך המקובל, ובשנת תרס"ד, כאשר גברו ידי הצעירים החדשים והפיצו את הלשון העברית בבתי ספר ומלאכה שלהם, התייצב בדרכם ולחם עמם כארי.

סיפר לי הרב"ג ר' יצחק שלמה בלויא, כי בימים ההם נכנס אל הגרש"ס המייסד הראשי של לשונם — ואיני רוצה להזכיר את שמו, כי ידוע הוא, ואתן סימן בזה שהדרך בין „נחלת שבעה“ עד רח' קיננ ג'ורג', נקראת כיום על שמו, וסימנא מילתא, כי שם סקור כל הפריצות והחילול שבת, וכל הרוצה לנסוע בטקסי בשבת יורד לשם (איש זה מת בשבת קודש וקולמוס בידו) — וכדבריו פיאר את לשונו שרוכו ככולו לשון הקודש הוא, ומען לפני הרב למה אין תלמודי התורה מלמדים בלשון העברית.

הגרש"ס ענה לו כחכמתו: „המבחר שבמשקאות הוא היין, ולכל דבר שבקדושה אנו נוטלים אותו ל„קידוש“ ל„הבדלה“ ולברכת המזון, למילה ולנשואין, אך ראה זה פלא: רק נגע מחלל שבת בפרהסיא כמשקה זה, מיד נאסר, ולפעמים יש לך שאין יין אחר, אנו מקדשים ומבדילים על חמר מדינה ולא על יין אסור זה“.

„כן הדבר — הוסיף רבי שמואל — בלשונכם, אפילו יתא כדברך שיש בה מלשון הקודש, אבל אחר שאתם, מחללים שבת

(14) וראה לעיל בפרק „על משמר הקודש“.

ועוברי עבירות, משתמשים בה ומקיימים את החינוך הפושע, נאסרנו לדבר בה".

כיון ששמע אותו רשע את תשובתו הפיקתית של רבי שמיאל, חרה אפו ואמר בחוצפה: „מעולם לא האמנתי שאשמע מהרב שטותים כאלה", אך רבי שמואל הניב כבדיחותא: „מעולם לא ידעתי שמד אינו יודע לדבר עברית כלל, ואומר שטותים במקום שטויות". האיש הסתלק משם בעברה וזעם, ואח"כ שפך בוז וחוצפה בעתון שלו הנקרא „האור" [אבי היה קורא לו „החושך"] על הגרש"ם וכל גדולי ירושלים.

הדברים היו ביום ח' סיון שנת תרס"ג, וביום כ' סיון גזרו הבר"צ תענית צבור על הפונרומים שהיו ברוסיא, והתאספו כל הקהל בבחכ"נ הגדול שכחורבת רבי יהודה החסיד, בהתאם להוראת רבי שמואל והבר"צ, שלא יתפללו כלל ב„מנינים", ויבואו כולם להורבת רבי יהודה החסיד להתפלל. לפני אסיפת תפילה זו בקשוני הרבנים שאדרוש באמצע התפילה, והדבר פירסם גם במודעות והסכמתי לכך.

בדרשתי הזכרתי את דברי חז"ל (הניגה, י"ד): „זה קלות קלל ישעיה את ישראל, ולא נתקראה דעתו עד שאמר להם המקרא הזה „ירחבו הנער בוקן והנקלה בנכבד" (ישעיה, ג') ומחיתי על מה שכתב עתון זה כנגד הגרש"ם וגדולי ירושלים, והחזרתי לו מנה אפיים על מעשיו המבישים.

ביום ה' שבט, יום הולדתו של רבי שמואל, היה רגיל לעשות כל שנה כעין מסיבה לתשוכי ירושלים ולנכבדיה, וכן עשה בשנת תרס"ח, כשנה לפני פטירתו. הדיינים וגבאי המוסדות נכנסו אליו לברכו, וגם אני בתוכם.

לאחר שהרה"ג הדיין ר' ליב הרשלער וצ"ל פנה אלי בשם כל הנוכחים להשמיע מעניני דיומא לכבוד הרב, פתחתי בפסוק: „ואברהם זקן בא כימים", ודרשו חז"ל (מס' קנים) „תלמידי חכמים כל זמן שמזקינים דעתן מתישבת עליהם", כן אנחנו רואים היום ברכינו, שלעת וקנתו עורנו עומד על משמרת התורה בעיר, ועל

אף חולשתו וזקנותו כינם אסיפה גדולה לחיזוק האיסור של
גאוני ירושלים, כנגד בתי הספר המשגים בחינוך המקובל.

בערב ר"ח אלול בשנת תרס"ט עלתה נשמתו לישיבה של
מעלה, אחרי כהונת שבעים ושנים שנה ברבה של ירושלים.

רבי שמואל סלנט — ט"ו יום לפני פטירתו

ואע"פ שציה של יספידוהו, הרי משום כבודה של ירושלים, התירו הרבנים, והגאון ר' חיים ברלין, שהיה נחשב כממלא מקומו, הספידו הספר גדול וסיפר על כל פעולותיו וצדקותיו. זי"ע ועכ"י, אמן.

הגאון רבי אליהו דוד רבינוביץ תאומים זצ"ל — „האדר"ת"

בחדש אדר שנת תרס"א עלה לירושלים הגאון האדיר רבי אליהו דוד רבינוביץ תאומים זצ"ל, המכונה בראשי-תיבות: האדר"ת, שהיה רבן של מיר ופוניבז', ועלייתו היתה על פי הזמנת הגרש"ם זצ"ל, כדי שיכהן ברבנות ויהיה לו לעזר בהנהגת העיר.

רבי אליהו דוד רבינוביץ תאומים (אדר"ת)

ככניסתו לירושלים נתקבל על ידי בני ירושלים בבחכנ"ס של בית ההולים, "שערי צדק" במלוא הכבוד, ומיד לאחר קבלת פנים הלך לבקר את רבי שמואל, ונתלוו אליו כל חכמי ירושלים וממוני הכוללים.

מיד כשראהו רבי שמואל עמד מכסאו והצהיר בפני כולם: "הריני מוסר בזה להדרת גאונו את כסא הרכנות", אך האדר"ת לא הסכים לישיב על מקום רבי שמואל וישב אצל השולחן מן הצד, בין כל הקהל. רבי שמואל החל לספר בשבחו כאמרו: "הנני יודע שבקי הוא ככל הש"ס בבלי וירושלמי", ועוד כהנה, אך האדר"ת לא נתן להמשיך, בתזכירו דברי חז"ל, שאם מכבדים לאדם משום שחושבים שבקי במסכת והוא אינו בקי צריך להודיע זאת, ומכיון שהוא שומע דברים כגון אלה הוא מחוייב להודיע שהדבר אינו כן. דברי האדר"ת נאמרו כענווה אמיתית, שכן היה ענוותן גדול.

כשסיים ביקורו אצל רבי שמואל הלך לבקר אצל הנאון רבי שניאור זלמן מלובלין, בעל "תורת חסד"י, ואצל ה"חכם באשי" הרב הנאון ר' יעקב שאול אלישר, יש"א ברכה¹⁷.

בסיימו גם בקורים אלו, פנה אליו הנאון ר' יצחק וינוגרד בבקשה לבקר בישיבת "תורת חיים", אך הוא מנע עצמו מזה, כיון שהכין כי בביקורו זה יצטרך לכתוב כתב המלצה עבור הישיבה, ולא רצה בכך, כי היה מתכוון לקבל תמיכה מישיבת "עץ חיים" כאחד מלומדי הישיבה¹⁸.

מיום הופעת האדר"ת בירושלים היה רבי שמואל מלנץ מפנה אליו את כל השאלות החמורות באיסור והיתר וכו', והאדר"ת היה מקבל ועונה לשואליו בסבר פנים יפות, וכך נתקיים

(17) ראה תולדותיו בספר "מנדולי ירושלים" לר' יעקב גליס, ח"ב.

(18) ראה תולדותיו שם, בחלק א', ע' קנ"ח.

(19) לאחר פטירתו מצאו אצלו סכום כסף מעוסף עבור ישיבת "תורת חיים". ועליו היה רשום: "כסף זה נתנו לי גבאי ישיבת "תורת חיים" בחתונת בני, ומצוה אני להחזירו להם, כי בוודאי חשבו שעל ידי זה אבוא לבקר בישיבה, ואנכי לא הלכתי".

בו "ונהנים מסנו עצה ותושיה" (אבות, פ"ו), שעל כל הענינים בין של צבור ובין של יחיד, במילי דשמיא ובמילי דעלמא, היו פונים אליו והוא היה מדריך את הפונים אליו בחכמה ובתכונה. מנין קבוע בתוך ביתו היה לו להאדר"ת, שכן היה מתפלל בפסוקי דזמרה ובק"ש ביחידות, ורק לתפילת "שמונה עשרה" היה מצטרף ל"מנין".

בכוחו הגדול בהלכה תיקן הרבה ענינים בעיר. בערב שבת אחד, בשעת קבלת שבת, פנה לאחר המתפללים: "מדוע אינכם אומרים כמה מדליקין, כנהוג?" כאשר השיבו לו שמתפללים הם עפ"י נוסח הגר"א, אמר להם האדר"ת: "אם הייתם לומדים בשעה זו בדברים אחרים, צדקו דבריכם, שכן לדעת הגר"א אין צריך לומר דוקא פרק "במה מדליקין", אבל לדבר בדברים בטלים אינו כלל נוסח הגר"א, שכבר כתב במכתבו הידוע לפני נסיעתו לא"י, "שמכל דיבור ודיבור של דברים בטלים נברא מלאך משחית, רח"ל".

האדר"ת היה מזהיר את שלוחי הצבור להתחיל "קדושה" עם הצבור יחד, ובקול יאמרו רק מ"לעומתם" וכו', ובדברי קדשך" וכו', דאם לא כן אומרים "קדושה" ביחידות. כן היה מזהיר שיאמרו ה"ברכו" אחר הקדיש שלאחר התפילה כשהוזרים למקום שהתפללו, ולא כאותם שאומרים אותו במקום שפסעו נ' פסיעות, וכן בעוד הרבה מעניני התפילה.

נוהגים בירושלים כי בשבוע האחרון של תשרי, לאחר חג הסוכות, אין אומרים "תחנון", ומכיון שהאדר"ת לא מצא מקורו בהלכה, רצה לומר תחנון, ועל כן שלח לו הגרש"ס ז"ל: "הלילה לשנות המנהג, כי פה כבר נתפשט המנהג שלא לומר תחנון".

מיד לאחר בואו קרא האדר"ת ממובחרי בני הישיבה לאסיפה בביתו, ואמר לפנייהם מאמר חז"ל (מועד קטן, ו'), "צורבא מדרבנן דאיכא במתא, כל מילי דמתא עליה רמיא", לכן ביקש שיעזרו לו במילי דמתא, לתקן כל דבר הדרוש לכבוד ה' ולכבוד התורה ולכבוד ירושלים עיה"ק.

בראשונה נענו בני הישיבות לקריאתו, והיו מתארגנים לקבוצות קבוצות לפי מקומות מגוריהם, לפקה ולהשגיח בשכונות מגוריהם כדברים האמורים, וכן בכל שאר תקלות בעניני דת וצבור. הוא הודיע לבני הישיבות על דעתו ועל דעת הגאון רבי שמואל סלנט, כי הם ערבים לכך ששום בן ישיבה לא יפסיד לא בגשמיות ולא ברוחניות, אם בשעות לימודו בישיבה יתנדב לעסוק באחד הענינים שהטיל עליהם, כי „ביטולת של תורה זהו קיומה". לקריאה זו הצטרף בהתלהבות רבה גם הגאון מבריסק ר' יהושע ליב דיסקין זצ"ל.

כרבות הימים נשמטו למעשה בני הישיבות כל אחד לדרכו, כי לא רצו לקבל עליהם את עול אחריות כשרות העיר, רק יחידים שקבלו את דברי האדר"ת ז"ל ה"ה: הרה"ג ר' מתתיהו עלבע ז"ל במאה שערים²⁰, ור' נתן נטע גולומב ז"ל²¹ בעיר העתיקה, ר' בנימין כהן ז"ל²² בשערי חסד ור' עקיבא פרוש ז"ל²³ ב„כנסת", וכך ר' וואלף גרוסמן חתן הרה"ג ר' יחזקאל הכהן. אף את תיקון העירובין ותיקון המשקלות שנהגו בירושלים, יסד האדר"ת, וגם באלה מינה אותי על הסדור והשגחה, ומכיון הפרטי היה משלם לי את כל ההוצאות.

פעם אחת פנה אליו בשאלה הר"ר אשר זוסמן, ממונה ככולל מיונסק²⁴: מדוע צריך הרב לטרוח ולעמול, כדי לשלם מממונו לר' בן-ציון עבוד ההוצאות, ואמר נא לר' בן-ציון להגיש את החשבון ל„ועד הכללי", ואנו נשלק לו במיני ותקילין".

אך הרב ענה לו בצדקתו: „חז"ל אמרו „רובן כנזל", ולכן צריך כל אחד למיחש, אולי גם הוא בתוך רוב זה, ובפרט אני

(20) ראה תולדותיו בספר „מדמויות ירושלים" לר' יעקב גליס, ח"א, ע' רנ"ד.

(21) מעסקני הצבור הנאמנים.

(22) מגדולי הלומדים בישיבת „תורת חיים".

(23) מגדולי התורה בירושלים ועסק כנאמנות בשמירה על חומות ירושלים.

מכתביו נדפסו בספר „משנת רבי עקיבא". נפטר ביום כ"ז בחשוון תרפ"ב.

ור' בן-ציון ידלר הסמידו לפני משהו.

(24) ממנהלי „הועד הכללי לכנסת ישראל".

שאדם חלוש הנני, ומי יודע אם יוצא אני בעבודת הרבנות שלי, ואמרו חז"ל, "גזל ואינו יודע ממי גזל, יעשה צרכי רבים" (ב"ק, צ"ד), ואין לך צרכי רבים גדולים מזה שבתיקון העירוב²⁵.

בימים ההם הוציא עלי איש אחד לעז, כי השכר שמקבל הנפה המיוחד לתיקון המשקלות עבור כל התיקון, מתחלק בינו וביני, מהצה על מהצה. כאשר הדברים הגיעו לאוני האדר"ת קרא לאותו האיש ופתח עליו בקולו: "השמר והזהר, דע, שאתה מטיל מום בקדשים".

האדר"ת נודע לבעל חסד גדול. דרכו כשהיה נוסע למרחצאות להכראת נופו היה נוטל עמו ארגו מיוחד עם כל הכלים, שאדם צריך להם לפעמים כנסיעתו, כדי שיוכל להנאות בהם אנשים הצריכים לכך. הוא היה מן הראשונים, שהתקינו את ההשנחה על קיום המצות התלויות בארץ והוא היה מן הרבנים, שמינו אותי על זאת, כפי שכבר ספרתי לעיל. וגאון ענק היה בשאלות ובעיות אלו, עד שגם הגאון ר' נפתלי הירץ זצ"ל היה פונה אליו בשאלות אלו, וכשנת תרס"ב, לאחר שנפטר גאון זה²⁶, נסע האדר"ת בעצמו ליקבי, "ראשון לציון" להפריש תרומות ומעשרות. הוא היה אמנם רבה של ירושלים, אך עיניו היו פקוחות גם על המתרחש במקומות אחרים בארץ והחליף מכתבים עם רבני ווקני ערים אחרות בעצה הדרכה והתעוררות. וכאשר נודע

(25) דברי האדר"ת נזכרו לעיל בפרק על תיקוני מדות ומשקלות, אולם חזרנו והבאנו אותם כאן להיאיר דמוחו המופלאה.

(26) אנב אוכיר כאן את פטירתו של הגאון רבי נפתלי הירץ זצ"ל, שהיה בן חמשים שנה בעת פטירתו ביום י"ד סיון תרס"ב והספדנים קראו עליו. ובן המישים שנה ישוב מצבא העבודה" (במדבר כה). שכן היה עובד ה' מנעוריו, גאון וצדיק בכל מכמני החורה. וכבר לעיל הזכרתי מענין גדולתו.

בשבעה לפטירתו בקש אחי הגאון רבי שמואל סלנט להספיד אותו משמו בחורבת ר' יהודה החסיד, ולכלול בהספד גם את הגדולים, שנפטרו בירושלים באותו זמן, הגאון ר' שלמה זלמן מלובלין בעל "תורת חסד" שנסטר ביום ה' ניסן, ואת מחותנו הג"ר אליהו מבורואלס. חמיו של אחי הרה"ג רבי אברהם יוחנן ז"ל.

פעם אחת דברתי עם הגאון ר' נפתלי הירץ בענין מדת הסתפקות, ואמר לי שלמדת הסתפקות לא רי להסתפק בענין אכילה ולקבל באהבה, כמאמר

לו על נסיונם של חוגים חילוניים לפרוץ את חומת החינוך בחברון. הריץ מיד מכתב לבעל ה"שדי המד" הנאון רבי חזקיהו מדיני, להעמיד אותו על חומרת הדברים. במכתבו הוא מדגיש כי הוא כותב לו את המכתב בעיצומו של חול המועד, דבר שלא עשה מעודו, משום שהדבר חמור ואינו סובל דיחוי.

בסוף חודש שבט שנת תרס"ה נחלש הרב מאד. נכנסתי אליו לבקר, ותיכף כשראה אותי שאלני: "מה נשמע בעיר", ספרתי לו שפירצת בתי הספר והחינוך החפשי מתרחבת בכל יום, אפילו בעלי בתים חשובים כבר שולחים לשם את בניהם ובנותיהם, ועל כן בקשתיו לטכס עצה בנידון.

"אומר לך את האמת — פנת אלי — לפני בואי לכאן לא ידעתי, שהשריפה כל כך גדולה היא", והביע את דעתו שצריכים לאחד חכורה של יראים, ואיש לרעהו יאמר חוק, שלא נוזל מכל הדרכים והמנהגים שקבלנו מאבותינו הק' אפילו כחוט השערה. "מוטב אם כבודו היה נותן לי את דבריו בכתב" — ביקשתי הימנו, והוא נענה לי: "אף על פי שאין בידי כח להחזיק הקולמוס, בכל זאת עבור ענין זה אתאמץ בשארית כחי", האדר"ת נטל איפוא את הקולמוס, וכתב את הדברים, ובשעת הכתיבה אמר לי: "דע לך שכל תיבה ותיבה אני כותב בדם, אבל שמח אני להקריב את שארית דמי, כדי שיתחזק החינוך הישן ויתמעטו פרצות הבתי ספר"²⁷.

חז"ל: "סת במלח תאכל ומים במשורה תשתה", אלא צריך להסתפק ולקבל באהבה את הסיבות, איך בא לו "הפת במלח". ואמר לי שבעת שהיה דר במאה שערים, היתה פרנסתו ע"י אשה אחת שאספה ככרות לחם מהשכנים והביאה לו לאכול, ופעם אחת איחרה להביא לו את הלחם, והיה לומר ברעבון נפשו, עד שחשכו עיניו וכמעט שהגיע לבולמוס, וכיון שראה שפתחה את הדלת והביאה את הלחם, האירו עיניו כמאמר חז"ל: "סת בסלו", מזה אנו יכולים לדעת כיצד היו דורות הראשונים לומדים מתוך הדחק, ומתפללים במסירות נפש (הערת המחבר).

דבריו של האדר"ת בכתב־יד־קדשו נמצאו בין כתבי רבי בן־ציון, ובאגרת שנשלחה בשנת תרס"ז ע"י שומרי חומות ירושלים, בראשות הבר"צ ורבי חיים ברליון, לקהילת ביירות (ראה לעיל בנספח לפרק "מלחמתה של תורה"). הובאו דברים אלה במילואם.

ביום ג' לחורש אדר שנת תרס"ה, עלתה נשמתו המהורה השמימה, ושמישי הכד"צ, שהכריזו על ביטול מלאכה, הכריזו גם שכל מי ששולח בניו ובנותיו לבתי הספר אל יגע במטה. בשהגיעה ההלויה ע"י שער ציון עליתי להספידו, ופתחתי בהא דכתיב (איכה ה) „נפלה עטרת ראשנו” — משל למה הדבר דומה, לאדם שמנתחים אותו באבר חולה, שהדבר נורא מאד, גם אם האבר הוא יד או רגל וכו', אבל מה נורא וזקוק לרחמים הוא החולה שכבר זקוק לניתוח ראשו, רח"ל, ובעזונותינו הרבים נפרצו פירצות הרבה, ובפרט פירצת בתי הספר, עד שהצמרכנו לניתוח בראש, ונלקח מעמנו ראש וצדיק זה, „אוי נא לנו כי חטאנו”. וסיימתי את הספדי, בהא דאמרו חז"ל „אין אומרים בפני המת, אלא דבריו של מת”, וחזרתי לפני הקהל על מה שאמר לי הרב כמה ימים לפני פטירתו, וגם סיפרתי לפניכם שנתן לי דבריו אלו בכיה"ק הנמצא תחת ידי למשמרת. זי"ע ועכ"י, אמן.

הגאון רבי חיים בערלין זצ"ל

הגאון רבי חיים בערלין, בנו של הגאון הנצי"ב זצ"ל, עלה לירושלים בשנת תרס"א ממוסקבה שכרוסיה, שם שימש ברבנות. עוד לפני עלייתו של האדר"ת, גילה הגרש"ס דעתו באוני מקורביו שסאד היה רוצה לראות גאון זה ממלא מקומו ברבנות ירושלים, וגם לקחו אותו דברים בנידון זה בשם הגרש"ס, אך הוא סירב ולא רצה לשמוע על זה כלל.

כיון שראו חכמי ירושלים שהוא עומד בסירובו, נתקבל לתפקיד זה הגאון האדר"ת, ששימש אז ברבנות פוניבז', ולאחר שעלה לכהן ברבנות ירושלים היה לעזר להגרש"ס, אך בעוה"ר לא זכה להאריך ימים על כסא ממלכתו ועוד בחיי הגרש"ס, כחמש שנים לאחר עלייתו, נפטר לבית עולמו.

לאחר פטירת האדר"ת פנה הגרש"ס שוב לרבי חיים בערלין, וביקש הימנו לעזור על ידו בהנהגת העיר. הפעם נענה לו רבי

חיים ובהרבה מעניני העיר שקד יחד עם הגרש"ס, אם כי לא רצה בשום אופן לשמש ברבנות.

רבי נפתלי צבי יהודה ברלין (הנצי"ב)

בשנת תרס"ט, נסתלק גם הגרש"ס, ואז הוכתר הגר"ח בכתר הרבנות, בניגוד לרצונו. על אף זקנותו פעל בזמן שבתו בירושלים גדולות ונצורות לחיזוק משמרת הדת, ועמד בראש כל הקרנות, הועדים והמוסדות בירושלים, שלפנים עמד הגרש"ס בראשם.

מופלא היה רבי חיים בטוב לבו, ובמשך תקופת מנוריו בירושלים יסד וחקים כמה וכמה קרנות של גמילות חסדים. בעל הוראה מובהק היה, וכל הפוסקים והשו"ת הראשונים והאחרונים, היו נהירין לו, ומתוך נסיוני האישי הנני רשאי לציין את חלקו

הנדול בתקן השמירה וההשגחה על קיום המצות התלויות בארץ, וחזק את תקנת הגאונים שלא להכניס כלל מבל לירושלים.

רבי חיים ברלין

מעשה והגיעו לירושלים ששה שקי שקדים ללא התעודה המעידה שמעושרים הם. הסוחרים רצו להפריש מהם לתרומות ומעשרות, אך הוא לא נתן להם, כדי שלא יכשירו את הפירצה, והשקדים הוחזרו בהזרה למקום שהימנו הגיעו לירושלים, בצירוף מכתבו שבו הוא מצווה שיעשרו השקדים במקומם, כן היה מפרסם מודעות אוהרה לצבור שלא יקנו שום פירות וירקות, רק עם תעודה שהפירות נתעשרו כמושכות גופא.

לוחם גדול היה הגאון רבי חיים בערלין נגד החדשות, והיה נוהר מאד שלא לשנות אף במעט מדרכי ומנהגי אביו הגאון הנצי"ב זצ"ל. בשנת השמיטה תר"ע, הופיעו לפניו באי כחם של כמה מושבות, ודרשו ממנו בכל מיני מצדקי, להקל להם מעט בעניני השביעית, ובתוך כך גם טענו לפניו מדוע אינו מצטרף

(28) ראה לעיל במדק המיוחד להשגחה על הפרשת תרומות ומעשרות.

להיתר המכירה, כפי שהסכימו רבנים אחרים. בתשובה לפנייתם עמד מכסאו, הביא את ספר אביו הנצי"ב, והצביע על המקום בו הוא מחסיר בזה מאד. משום כך — הוסיף הרב — אפילו להיזקק לכם איני יכול, כי לא אוכל לשנות מדברי אבי, גדולה או קטנה! והוסיף להדריך אותם כיצד להתנהג בעבודות השמיטה, כפי שסדרו נאוני ירושלים.

שנים מספר לפני מלחמת העולם הראשונה, כשנתכונן בירושלים „ועד העיר“ (הראשון) כדי לפעול ולעשות להצלת המוסדות והכוללים מן הרעב והמשבר הידוע שפקדם, כבר אז היו מן החדשים, שנכנסו להיות שותפים לוועד ולחזות דעתם בעניני הצבור, עד שעלה הצורך להתקין בתקנות שלהם שהנבחרים מוכרחים להיות אנשים ידועים ליראי ה', שומרי התורה ואמונתינו הק', בדרך ישראל סבא דוקא, ואז שיגר להם רבי חיים מכתב מיוחד, בו הורה להם להוסיף לתקנה זו שהנבחר יהא דוקא עוסק בחורה, ושומר מנהגים הקבועים בארץ, ע"פ תקנות נאוני עיה"ק. כגדולי ירושלים, קודמיו ברבנות, היתה עיקר מלחמת הרב התנגדות לשינויים כחינוך המקובל, ומרגלא בפומיה שהוא מצווה על מלתסה קדושה זו מאביו הנצי"ב²⁹. תקופה קצרה לפני פטירתו, אף מסר להעסקנים אנרת בכתב ידו, כדי שיהא הדבר למשמרת ולאות לבני מרי, וזה לשון הכתב:

29) ישיבת וואלוז'ין שימשה כאחד המבצרים האדירים ששמרו על חומת בית ישראל מפני רוחות ההשכלה והלאומיות, שחדרו אליה ואיימו על יסודותיה. השלטונות הנכריים שמעולם לא ראו בעין יפה את קיומה של הישיבה, נתנו יד למאמציהם של המשכילים לפגוע בסדריה ובסוסו של דבר אף הצליחו לערער אותו.

הסיבה המכרעת שנרמה לסגירת הישיבה היתה ההוראה להכנסת למודי חול בסדר הלמודים. הוראה זו נתקלה בהתנגדותם הנמרצת של ראשיה להכנסת למודי חול במסגרת סדרי הלמודים הקבועים. הנצי"ב אף הביע נכונות להשלים עם סגירת הישיבה ובלבד שלא יצטרך להכניס למודי חול לסדרי הלמודים, והוא נחמך בהשקפתו זו גם ע"י הג"ר חיים סולובייצ'יק מבריסק, מראשי הישיבה הבולטים בימים ההם.

ההתנגדות לזמורת זו בהיכל ה' הונחלה על ידי ראשי ישיבת וואלוז'ין גם לדורות הבאים. ראשי ישיבות ליטא התנגדו להכנסת למודי חול

„לזכרון מה שהזכירני וצוה עלי מר אבא הגאון וצללה"ה
הפ"מ, קודם פטירתו, על דבר שמסר נפשו על ענין ישיבה
דוואלוזין, שלא להבנים לתוכה שום לימוד מלמודי חול,
ולסיבה זו נסגרה הישיבה, וכוזה נחלה מחליו, אשר לא
עמד ממנה, וצוה לו באזהרה שלא להסכים בשום אופן
וללא שום הוראת היתר שבעולם, ואמר שהקב"ה רמז כל
זה בתורה שאמר „להבדיל בין הקודש ובין החול", היינו
שכל עניני חול המתערבים בקודש לא די שאין עניני
לימודי חול מקבלים קדושה, אלא אף זו שעניני לימודי
קודש מתקלקלים מהם, ע"כ לא ירע לך, בנך, מה שענין
זה גרם לי לצאת מן העולם ולהפגיר הישיבה, כי כראי הוא
הענין הגדול הזה, למסור נפשו עליו.

כדברים האלה דבר אלי ביום ג' כ"ו מנחם-אב שנת
תרנ"ב כווארשא".

ביום ג' לחודש תשרי תרע"ג נחבקש רבינו לישיבה של
מעלה, ומפני הטקטרנים אושר כתב ידו ע"י הכד"צ, ובו הם
מדגישים שכתב יד הרב הוא:

נתברר לנו הכד"צ הח"מ כת"י הגאון הצדיק ר' חיים
בערלין ז"ל, שזהו כת"י ממש, ואשרנוהו וקוימנוהו כדחזי.

וע"ד האמו"צ בעה"ח ז' טבת שנת העת"ר

הכד"צ עה"ק ירושלים ת"ו

נאום משה נחום וואלענשטיין

נאום צבי פסח פראנק

נאום חיים מענדיל בהרא"ש ז"ל

בישיבות, וכנגד רוחות ההשכלה שפשטו ברחוב היהודי ופגעו בקצות
המתנה, שקדו לחסן את תלמידיהם בסני רוחות אלו ולהנחיל לתלמידיהם
אחרים את ההכרה הברורה שאין לנו שיוך רק התורה הזאת. היא
שעמדה להם להחזיר הכרה זו לרבים. אף התלמידים שלא נשארו באהלה
של תורה, ופרשו לחיי מסחר, נשאו בלבם את המורשת שהונחלה להם
בשנות לימודיהם בישיבה, וכל נסיונות החפשיים לערער את המסורת
נחקלו בחומת הנאמנות והמסורת של היהדות הנאמנה.

* * *

הגאון רבי יוסף חיים זוננפלד זצ"ל

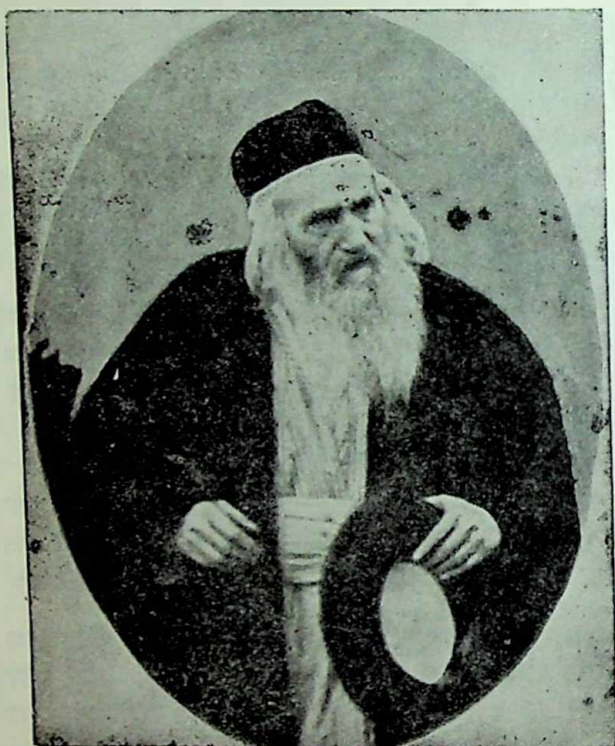
בשנת תרל"ג הופיע בירושלים הגאון רבי יוסף חיים זוננפלד, ומיד עם בואו נתקרב להרב מקאליש זצ"ל³⁰, עד אשר עלה לירושלים בשנת תרל"ז. הגאון רבי יהושע ליב מבריסק זצ"ל³¹, ורבי יוסף-חיים זבק בו עד מאד, עד שנעשה כעין יד ימינו לכל דבר שבקדושה.

אדם השלם היה רבי חיים בכל הענינים וכל המעלות נתמזגו בו. גאון ענק וצדיק אמיתי, ועם זאת ענוותן ופיקח נפלא. וסיפר לי האדר"ת, כי כאשר עלה לירושלים גילה רבי שמואל סלנט באוניו, שהתלמיד חכם הגדול ביותר בירושלים הוא רבי יוסף-חיים זוננפלד.

כל ימיו היה רבי יוסף-חיים כורח מן ההתמנות ומן השררה. עם בוא הרב מבריסק היה מפציר בו שיכהן כחבר בית דינו, אך הוא השתמט מזה. היה זה לאחר פטירתו של הרב מקאליש, רבי שמואל רצה לצרף את הבד"צ המיוחד שהיה לו לרב מקאליש כחצרו, אל הבד"צ שישב בחורבת רבי יהודה חסיד, אך הרב מבריסק לא הסכים לזה, באמרו: „מוטב שישארו שני בתי דינים כפי הנהוג מקדמת דנא, שלכל רב הית בד"צ משלו".

(30) ראה תולדותיו בספר „תולדות חכמי ירושלים" ת"ג.

(31) ראה לעיל בערכו המיוחד.

רבי יוסף-חיים אונגפלד, רבה של ירושלים

הרב מכריסק הפציר איפוא ברבי חיים, לכהן כראב"ד
 כבד"צ זה: אך הלה היה משתמט עד שראה שאין ברירה לפניו
 ואז נתן הסכמתו בצירוף שלושה תנאים: הראשון שלא יכהן
 במשרה זו יותר מחודש ימים, שנית שמיד כשימצא אחר הראוי
 לכהונה זו אפילו תוך חדש ימים ישתחרר, ושלישית שלא יכריע
 בדין תורה שיבוא לפניו בו ביום אלא למחר, לאחר שישאל את
 דעת הרב מכריסק.

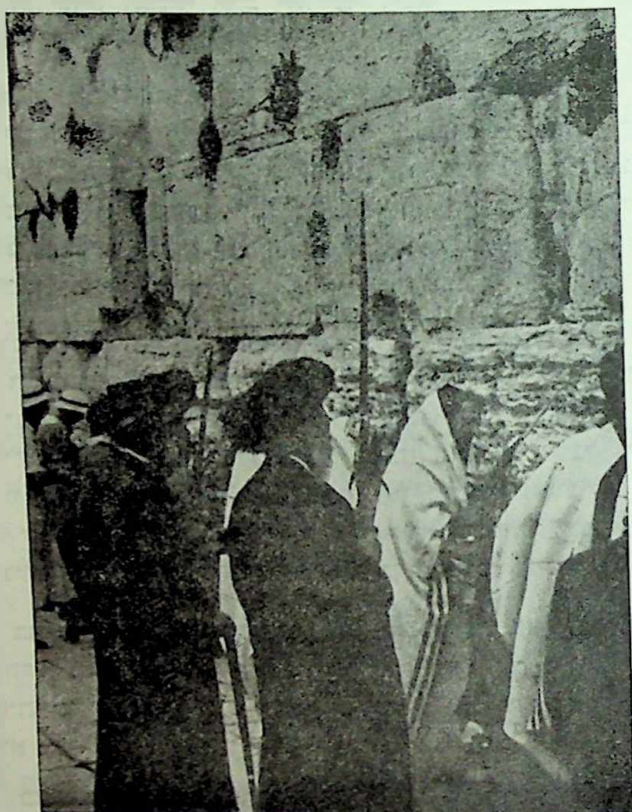
באותה תקופה קצרה, ששימש כראש בית דין — סיפר לי הרב כעצמו — בא לפניו לדין תורה גבר אלים, שהיה גם ת"ח ויצא חייב בדינו. האיש התחיל לזעוק מרה: „איך חייבתם אותי וזהרי לפי מה שכתוב בשו"ע חו"מ, סעיף פלוני ופלוני, הדין עמי".

„דע לך, בני, שמרן ה, בית יוסף" סידר את השו"ע, רק כשביל הדיינים, ולא בשביל הבעלי דינים — ענה לו רבי חיים — כי אין בעל דין רואה חובה לעצמו, ככתוב „כי השוחד יעור".

לוחם ענק נגד החדשות היה רבי חיים, ואחרי פטירת הרב מכריסק היה הוא הלוחם הראשי והעיקרי, ובפרט היה מוסר נפשו על טהרת החינוך. כבר בשנת תרל"ח חתם על איסור בתי הספר, יחד עם גאוני ירושלים, ופעם אחת כאשר הרב מכריסק שיגר אותו להכריז את החרם בבית הכנסת הגדול בחורבת רבי יהודה הסיד, הכוהו בריונים מכות אכזריות. כשראו במקוה את אותות המכות והעירו לו על כך אמר רבי חיים „אותות כבוד המה לי"³².

מרנלא בפומיה דכרי בעל ה„חתם סופר": „חדש אמור מן התורה", וגם מלהמתו זו היתה כחכמה גדולה. בדידי הוי עובדא שחייתי רגיל, ככל פעם שהיתה הכרזה מהרבנים לאסיפת תפילה ע"י כותל המערבי, לדרוש שם דברי התעוררות, והנה ראיתי שרבי חיים, שהיה תמיד מעשרה הראשונים לשמוע את דרשותי, הרי כאן מיד כאשר הרגיש שמתכונן אני לפחות בדרוש הסתלק בחכמה שלא ירגישו בו. הדבר היה לפלא בעיני, ואף שאלתי אותו בנידון, והסביר לי כי ירא הוא מן החדשות, שכן מעולם לא שמע על דבר חדש כזה, לעשות כעין סדר לדרוש ע"י כותל המערבי, וחושש הוא למכשולים העלולים לצאת מזה.

32) עובדה זו מובאת גם ע"י הר"מ בלויא בספרו „עמודא דנתורא", וראה לעיל בסרך „מלחמתה של תורה".

יקירי ירושלים וד' מינים בידיהם ליד הכותל המערבי
בתמונה נראים : רבי זאב שחור ורבי אברהם יוחנן ידלר

וחכם עדיף מנביא, כי בזמן האחרון התחילו התפשים לנאום
ע"י הכותל ונצטערתו מזה הרבה, כי היתה כי הרגשה שבגלל
מנהגי זה הם ינאמו עבשיו את דבריהם האסורים במקום קדוש זה.
אך תחלה לד' שעשה עמרי גם ופלא, והממשלה אסרה את
הנאומים כל השנה ע"י כותל המערבי, ורק בליל "תשעה באב"
נתנו לי רשות לדרוש במנהגי, והיה הדבר כתוב במפורש בחוק

הממשלה, שרק המניד הרב יאדלער רשאי לדרוש ע"י הכותל, ורק בליל תשעה באב, ותו לא.

אותב ישראל וארץ ישראל בכל מאודו ונפשו היה רבי חיים, והוא לקח חלק פעיל בנסיעת הרבנים שסדרתי בשנת תרע"ד להתעוררות תשובה במושבות ובקבוצים³³. וזכרני שבעת נסיעת הרבנים היה יורד מזמן לזמן מהעגלה והולך רגלי, בעוד ששאר הרבנים המשיכו לנסוע, ונמוקו עמו שהליכה זו ברגליו על אדמת הקודש חביבה עליו.

רבי חיים היה שליחו ויד ימינו של הרב מבריסק, בהקמת בית היתומים שלו, ואחרי פטירתו נתמנה הוא לראש המוסד וגם רבי שמואל היה מחשיב אותו מאד. וזכרני שכאשר נפטר האדר"ת והכריזו שלוחי הכד"צ בשם הרבנים, שכל השולח מילדיו לבתי הספר אל ינע במטה, היו מראשי המוסדות שבאו לרבי שמואל ושאלו את פיו, אם אמת היא השמועה, שהוא, הרב, לא ציוה כלל להכריז את הדבר, ואם כן — מדוע החמיר כל כך?

בתגובה לשאלתם הודקף רבי שמואל מכסאו, ואמר להם בתוקף: „אם גם אנכי לא ציויתי זאת, הרי יש בירושלים רבי יוסף-חיים זוננפלד, שגם הוא רב גדול, ואם הוא ציוה כודאי שהוא צודק“.

בהשתדלותו של הרב הוקם לאחר פטירתו של האדר"ת, ועד שהיה מורכב משלשת הכד"צ בירושלים: פרושים, חסידים, וספרדים, שהיו יושבים יחד יום אחד בשבוע, כדי לעיין במילי דמתא, חיזוק עניני דת וההשגחה על הכשרות. בנשיאות הועד היו יחד עם רבי יוסף חיים זוננפלד עוד ארבעה רבנים: רבי דוד מארגנטינה, רבי ישראל יעקב יעבץ מקרעמנשוק, רבי אריה ליב ראשקעס משניפישוק ורבי דוב בער אכראמוביץ, שהיו מתכננים בכל יום רביעי, ומתקנים את הדברים הצריכים תיקון.

(33) ראה לעיל בפרק „גשר בין הישוב הישן והחדש“.

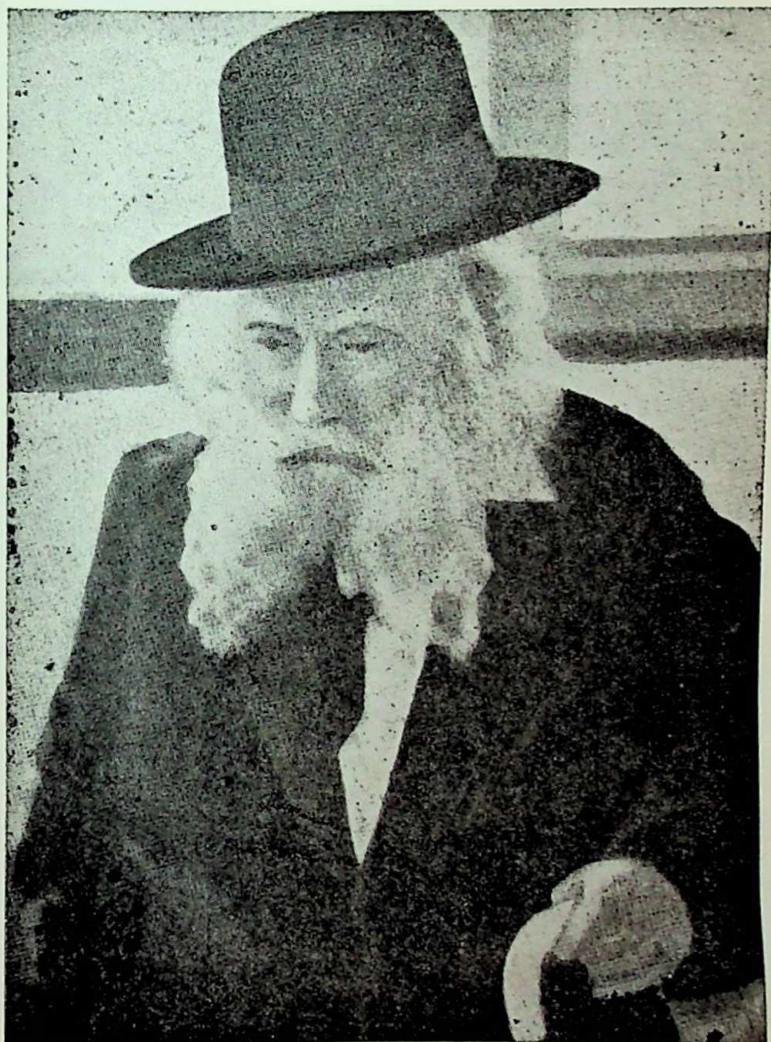
על יסודי הדת, כדוגמת „ועד משמרת הקודש“ שהיה בימי הרב מכריסקי.

לעזרת הועד התארגנה קבוצת אברכים בעלי יראה מופלגים, שהיו מעוררים על כל ענין של הזוק הדת, והיו מודיעים לוועד על כל פירצה שנפרצה, בפרט בענין ההינוך. ויהר עם אנשי הועד היה שם עין על אלה הפורצים גדרות ראשונים, ומוסרים לדיהם לבתי הספר, כדי שהועד יוכל להענישם באי נתינת כסף החלוקה מה „כולל“ וכדומה.

הועד היה גם מכריז על איסור הנסיעה בעגלות המאחרים בבניית השבת ומוזהה על אלה המבקרים ב„סינימה“ והלובשים בפריצות, וכן היו משגיחים על החנויות, שלא ימכרו דברים אסורים, ועל האופים שינפו את הקמח כראוי ויפרישו חלה כדיון. כחמישים שנה מיום בוא הרב לירושלים, לא רצה ברוב ענותנותו לקבל משרת רב, ורק לעת זקנתו, בשנת תר"פ, כשראה בחכמתו הגדולה שהמצב זקוק לכך, והענין הוא בבחינת „מקום שאין איש“, הסכים לשמש בתור רב ואב"ד וגם ברבה הראשי של ארץ-ישראל כולה מטעם „אגודת ישראל“.

ועל כתב רבנות ששלחו לו גדולי וזקני ירושלים, היה חתום גם הגאון ר' יצחק ירוחם דיסקין, בנו של הרב מכריסקי.

ביום י"ט לחודש אדר שני שנת תרצ"ב, עלתה נשמת רבינו המהורה לשמי מרומים. זי"ע ועכ"ל, אמן.

בין המברכים : האדמו"ר רבי אברהם מרדכי אלטר מגור

פרק ארבעה-עשר

תורה עם דרך ארץ

בדור שלפנינו עסקו כל ישראל בלמוד המוסר. תלמידי חכמים ובעלי בתים, סוחרים ובעלי מלאכה, ולא היו מסתפקים בקטעי המוסר שבספרים כגון „חק לישראל“ וכדומה, אלא היו קובעים עתים מיוחדים ללימוד ספרי המוסר בחבורה.

גם אאמו"ר היה אומר כמה שיעורים בספרי המוסר בחבורות, בבהמ"ד „מנחם ציון“ שבחורבת רבי יהודה החסיד, ואף בבהמ"ד „שונה הלכות“, שהמתפללים בו היו ברובם בעלי אומנות ומלאכה, וקבעו כמה שיעורים בלמוד המוסר, וכשכתות היו הדרשנים דורשים לפניהם באגדות חז"ל.

ואזכיר כאן למובה את בעלי המלאכה הירושלמיים, שהיו מלומדי המוסר ומהבקיאים בספרים: הסנדלר ר' ניסן שוסטער, וכן שני החייטים ששם היה שמואל — האחד ר' שמואל „דער אמעריקאנער שניידער“, שהיה תופר בגדים אירופיים, וחברו ר' שמואל שניידער שהיה תופר בגדים כמנהג בני ירושלים — ואתם ר' נתן בעקער, ר' יצחק סטאלער, ר' גרשון שמיד, ר' נפתלי מעלער ור' צבי [הערשיל] בלעכער.

ואתאר במקצת את תכונותיהם ודרכם בקודש של יהודים יקרים ועובדי ה' הללו.

דרכו של ר' ניסן שוסטער הסנדלר היתה, לתפור נעלי נשים, מבלי לקחת מדת רגליהן, ואם לא הצליח והמדה לא התאימה היה תופר אחרות.

לנערים שלמדו אצלו את המלאכה היה מלמד גם דינים ומוסר. באחד הימים ראה שאחד הנערים אכל פת ביסנין ולא ברך אח"כ כדיו, מיד הפסיק ר' ניסן ממלאכתו ואמר לו: „בני, עד שאינך יודע דיני ברכות הנהנין על בודיים, אסור לי ללמדך מלאכה", ולא זז משם עד שלימד ר' ניסן את הנער עיקרי דיני ברכות אלו.

גדול בתורה, מתמיד נפלא וצדיק נשגב היה ר' ניסן, עד שהגאון מברסק היה קם מפניו מלוא קומתו.

ר' שמואל „דער אמעריקאנער שניידער" החייט האמריקאי לא הניח את ספרי המוסר מידיו אפילו לזמן קטן, והיה עוסק בהם הרבה מאד. זכה וזיכה את הרבים ביסדו בירושלים וסביבותיה חברות „שונה הלכות". נסע לאמעריקא והתקרב שם אל הגביר ר' מנחם נייטין, ובהשתדלותו בנה הלה בהכנ"ס גדול ונאה, „שונה הלכות". ואת הבנין הגדול ביהכנ"ס לתורה ותפילה „זהרי חמה" והכנסת אורחים אשר בשכונת „מחנה יהודה". נדיב זה אף נתן סכום הנון ע"י הרה"ג ר' שמואל זאנוויל שפיצר, להקמת השכונה הגדולה „בתי נייטין", שנבנתה סמוך לשכונות „מאה שערים" ו„בתי הונגריין".

אף חברו ר' שמואל שניידער, שהיה תופר בגדים כמנהג ירושלים, עסק כמלאכתו כאמונה, וקבע עתים הרבה לתורה ולתפילה, וגם מי שלא הכירו היה הושב אותו לאחד מגדולי ירושלים ונכבדיה, כי חכמתו האירה פניו.

כשעלה הגאון ר' יצחק בלאזער זצ"ל לירושלים, שלח אחריו ר' שמואל לבוא ולקחת מידת בגדיו, כדי שיוכל לתפור לו את המלבושים הירושלמיים. כיון שהופיע ר' שמואל בביתו חשב הגאון שכודאי בא אליו אחד מרבני ירושלים לקבל פניו בעלייתו לא"י. מיד קם לקראתו ובקשו לשבת וכך שוחחו השנים זמן רב בדברי תורה ומוסר, עד שר' שמואל קם ואמר „ימחול לי כבוד הרב שליט"א וירשה לי לקחת מדת מלבושיו, כפי שנתבקשתי". רבי יצחק השתומם מאד מאד: „אכן זה הוא החייט הירושלמי, ואנכי לא ידעתי, אשריך ירושלים שחייט כגון זה דר בקרבך!"

רבי איצ'לה בלאזר, מפטרבורג

ר' נתן בעקער (האופה) — מעולם לא פסק פומיה מגירסא, וספרי המוסר לא משו מתוך ידיו, וזכרני שבימי נעוריו היה מלמד לבחורים שיעורים בתורת המוסר (ר' נתן היה חותנו של הגה"צ ר' זעליג בראווערמאן זצ"ל).

ר' יצחק סטאלער (הנגר) — למד ולימד, עשה וסייע בידי אחרים שיעשו. היה בקי בספר „חובת הלבבות" בעל-פה. זכרני שעוד בילדותו חזר לפני בעל פה על פרק אחד מ„חובת הלבבות". על ידו נתיסדו כמה שיעורים במשניות ובמוסר, והוא בעצמו היה מקבץ את הכספים לקניית ספרי לימוד ושכר המגיד שיעור. ר' גרשון שמיד (חרש ברזל) — בעל תורה ויר"ש נפלא ובעל מדות תרומות, היה מחשובי המגידי שיעורים בחכרת „שונה הלכות".

ר' נפתלי מעלער (הצבעין) ור' הירשל בלעכער (הנפתן) — שניהם היו שלוחי צבור בשבתות בימים טובים ובימים נוראים,

בבהכנ"ס הגדול „מנחם ציון“ אשר כחורבת ר"י החסיד. היו ת"ח מצוינים וכעלי יר"ש מופלגים, ומחשובי לומדי המוסר בירושלים.

כל זאת ועוד הרבה יותר היו תוצאות מסירות הנפש והקרבת הגוף של הראשונים כמלאכים, על כל ענין של יראת שמים, עד שגם הנערים לומדי המלאכה והאומנות, התנהגו כבני אדם והיו מלאים וגדושים בתורה וי"ש. חבל, חבל על דאבדין ולא משתכחין.

פרק חמשה-עשר

מצניעי לכת

רואה אני זכות לעצמי להציב מצבת קודש לשלשה אישים
מגדולי ירושלים, שהשתדלו להצניע לכת, אולם מעשיהם העידו
על מעלתם, ורואה אנכי זכות לעצמי שהייתי קרוב אליהם.

הצדיק רבי צבי מיכל שפירא זצ"ל

כל ימיו של הגאון הצדיק רבי צבי מיכל שפירא זצוק"ל
השתדל להצניע את גדולתו בכל הדרי תורה, בננלה ובנסתרה,
ורק בודדים, אלה שהיו מקורבים אליו, ידעו להעריך מקצת
מגדולתו.

כלל גדול אמרו בעלי המוסר בלמוד התורה ובעבודת ה',
והוא: שאין אדם מצליח בלימודו ובעבודת ה' ית"ש אלא אם
הוא מצניע לכת, אולם אם הוא מפרסם למודו ודרכי עבודתו,
ועושה בהם קרדוס לחפור, הרי זה לא יצליח. מרגלא בפומיה של
הגה"צ ר' צבי מיכל זצ"ל, שהצלחת הלמוד הוא רק כהסתר
ובענות, והוסיף להסביר מה מעם לא היו דורות הראשונים
מצליחים בכסף הנדוניא, ומאידך היו מצליחים בלימוד התורה
והמוסר, ואילו בדורות האחרונים נהפכו הדברים, שבכסף הנדוניא
מצליחים ובלמוד התורה אין ההצלחה ניכרת? וההסבר הוא,
כי בדורות הראשונים היו מפרסמים את סכום הנדוניא בקול רעש
גדול, ולכן לא הצליחו בו, משא"כ עסק התורה היה בצנעה, ועל כן
נחכרך בהצלחה רבה, ואילו בדורות האחרונים אין מפרסמים את

סכום הנדוניא כלל, וכנהוג היום כותבים ב"תנאים" רק "כפי המדובר", ובלימוד התורה מתפארים עד מאד, עד שכל הלומד אפילו מעט מתגאה הרבה, ומה עוד אם עולה איזה חידוש בדעתו של אדם, מיד מפרסמו בכתבי העתים, לכן הם מצליחים בנדוניא, שמגיעים מתוך הסכום למותרות ופריקת-עול, ואין הם מצליחים בתורה שניקנית מתוך הדחק.

הנאון ר' צבי מיכל אף קיים בעצמו דבר זה, וכשהיה רוצה לפעמים לערוך "תיקון כרת" כדרכו בקודש, ולהיות ער כל הלילה, היה הולך לביהכנ"ס של הספרדים, במקום שאין מכירין אותו, לאחר שטבל במקוה טהרה, ולובש כנדי חכמי הספרדים והולך ל"כותל המערבי".

גם את ספרו "תקון הצות" פירשם בעילום שם, עד אשר הקהל חשבו את מחבר הספר כאחד מגדולי הספרדים.

חכמי המוסר היו מרבים לתבוע מהאדם לקיים את מה שאמרו הז"ל (אבות פ"א) "עשה לך רב וקנה לך חבר", שכל איש ואיש צריך להשתדל להתחבר עם בעל תורה ויר"ש, כדי שיוכל להתייעץ עמו בכל דבריו ובעיותיו. אף הג"ר צבי מיכל רגיל היה לומר: "איני יודע ולא אוכל להבין איך אפשר להיות יר"ש אמיתי בלא חבר ורע", וגם דבר זה קיים בעצמו, ולא היה עושה שום דבר, כקטן כגדול, מבלי לשאול את רעיו וידידיו: הגה"צ רי"ח זוננפלד, או הגה"צ ר' זלמן כהר"ן זצ"ל.

ביתו של ר' צבי מיכל עצמו היה פתוח בפני כל שואל או הבא לדרוש דבר ה', והיה מקבל את כל אחד ואחד בסבר פנים יפות, מדריכו ומלמדו, כפי שקיבל מרכותיו הקדושים, אך גם ענין זה נתעטף אצלו בכמה עיטופים של ענוה.

כאשר נחלש בסוף ימיו היה שולח את שואליו ודורשיו להגה"צ ר' יהודה מאיר זצ"ל משיבת "עץ חיים", שאף הוא היה צנוע במעשיו, אם כי נאון כתורה.

ביחוד דרש ר' צבי מיכל להרכות בלימוד המוסר, ומען נמרצות כנגד אלה הלומדים מוסר מן השפה ולחוץ, כמו שקוראים

איזה סיפור, ואינם יודעים שלימוד המוסר צריך יגיעה לא פחות מדברי הלכה. באחד הימים סיפר לי הגאון ר' צבי מיכל זצ"ל, שראה אחד יושב על ספסל נוח הנקרא „ויגשטול" ולומד „חובת הלבבות" שער הכניעה, והתפלא מאד מה השפעה היא לו מלימוד „חובת הלבבות", בזמן שהוא יושב על ה„ויגשטול" ולומד „חובת הלבבות" כמו סיפורי מעשיות.

סיפר לי הגאון ר' יהושע העשיל מרגליות זצ"ל, שהיה בסוף ימיו רב ב„רחובות", שפעם אחת נכנס לבית סוחר אחד, ומצא אותו מסב בסעודתו, מכשיר המלפון על השולחן, וכידו השניה ספר מוסר. רנע אחד למד מוסר, וברנע השני דיבר במלפון. אוי לנו שנשכח מאתנו לימוד המוסר, שחושבים שכך הוא לימוד המוסר — מען בפני — ביד אחת אווזים את המלפון וכיד השניה אווזים ספר מוסר, לזה אנחנו צריכים לחזק את עצמינו ואת בנינו בלימוד המוסר, כיגיעה ובחזרת לימודו, ונזכה ללמוד וללמד לשמור ולעשות ולקיים.

הצדיק ר' אברהם־הנך הופמן זצ"ל

בשנות נעורי זיכני השי"ת ברע וידיד נפש, ה"ה הרה"צ ר' אברהם הנך הופמן זצ"ל, ורק אז ועל ידו הנעתי במקצת להבנה אמיתית של תורת המוסר.

חברי זה היה ירא שמים ובקי נפלא בתורת המוסר. עוד מימי ילדותו שימש ת"ח הרבה, והצטיין כבעל במהון כלתי-שכיח.

עלה לא"י בעודו בבחרותו, כי לא רצה לשאת אשה בחו"ל, שמא לא תאבה ללכת אחריו לא"י. בהיותו עני מדוכא, ואין בידו הסכום הנדרש להוצאות הדרך, וגם תעודת הפספורט לא היתה לו, החליט לעשות את הדרך רגלי, וכן עשה. כיתת את רגליו מעיר לעיר ומכפר לכפר, מוויילנא ועד אודיסא וכו', וכאשר שאלוהו כיצד אינו מפחד לעכור את הדרכים האלה ללא פספורט, היה

פותח את הסידור ומראה על „תפלת הדרך” ואומר: „הנה, זהו הפספורט שלי”.

כיון שהגיע לאודיסא עלה מיד על אניה נכרית המהלכת לא”י וחבילתו בידו, עד שהגיע בודק התעודות והאישורים על תשלום דמי הנסיעה. הלה ביקש הימנו את תעודותיו, וכיוון שלא היו בידו, גרשו בחזרה אל החוף, ואך חבילתו נשארה בספינה.

למזלו נעצרה האניה בשעה שעמדה לצאת לדרכה, ואחד הנוסעים הביא עמו עדר גדול של כבשים ועזים להטעין אותם על אניה. נדחק איפוא ר’ אברהם חנוך בין הצאן, ועלה אתם על האניה מכלי שירגישו בו כלל, ורק כשזזה הספינה ממקומה, חזר אל חבילתו — וכך יצא בדרכו אל הארץ הקדושה.

כשעברו כמה ימים, והנוסעים הכירו אחד את חברו, התחילו האנשים מציקים לו, לר’ אברהם חנוך, בשאלות: „כיצד אתה נוסע לארץ שאינך מכירה, ללא פרוטה בכיסך?”, „אולם הוא ענה להם: דעו שיש לי שטר הכתוב על שם הבנק הגדול שבעולם, בסכום ענקי. האיצו בו הנוסעים יום יום להראות להם את השטר, עד שהוציא מחיקו ניר, שהיה כתוב עליו „תני רב תחליפא אחזה דרבנאי כל מזונותיו של אדם קצובין לו, מר”ה ועד יום הכיפורים (ביצה ט”ו) והוסיף „נאמן עלי בעל ההבטחה שיקיים דבריו”, וזוכרני שפתקא זו היתה מונחת בכיסו כל ימיו.

כאשר הגיעה האניה ליפו ופרומה אין בידו לפורטה כדי לעלות לירושלים, נשא עיניו וראה אורחת ישמעאלים עולה ירושלימה והמה נושאים על חמוריהם פירות וירקות. ר’ אברהם חנוך הצטרף אליהם ללא פחד, כי שם לנגד עיניו את דברי חכמי המוסר, שאדם השם בטחונו בה’ ית”ש אינו ירא משום דבר שבעולם, ואמנם הטיל הקב”ה מוראו על הערבים, שכבדוהו מאד, וקראו לפניו: „ככה יעשה לחכם היהודי”.

ר’ אברהם חנוך, שהגיע לירושלים בשמחה ובששון, קרא שם משפחתו בירושלים „הופמן”, לזכר בטחונו הגדול בה’ ית”ש, והנם שעשה עמו בעת עליתו לא”י.

מיד בבואו לירושלים נשא אשה, ולתקופת השנה נולד להם בן ויקרא ר' אברהם חנוך את שם בנו: יצחק בן-ציון, ע"ש שנולד בציון. גם מצב פרנסתו הוטב כאן, כי התפרנס ממלמדות בבית והצליח בזה מאד.

כל ימיו לא עזב ר' אברהם חנוך את הנהגותיו הנפלאות שנהג בהם מנעוריו, וביניהם מנהגו שהיה שותק כל יום השבת, ומתוך כך היו כל דרכיו מרכים כבוד שמים. זוכרני שהגרי"ח זוננפלד היה קורא עליו: „טוב יצר כבוד לשמו" בנימטריא „רכי אברהם חנוך הופמן".

מרגלא בפומיה של חברי הגדול: מה טעם שינתה המסורה וניקדה את מילת „מבטחו", שבפסוק „ברוך הגבר אשר יבטח בה' והיה ה' מבטחו (ירמיה יז) בפתח במקום קמץ הכתוב, לומר לך שאפילו במקום שנדמה לך שכל הדרכים קמוצים וסגורים לפניך, אל תהדל מלבטוח בה', ואז יסייעו לך מן השמים ויפתחו לך שערי הצלחה.

בשבת קודש לא דיבר ר' אברהם חנוך. ולקחתי אותו לחבר טוב, ולמדנו ביחד שולחן ערוך וספרי מוסר, והתחלת הלימוד היה בספר „חפץ חיים" וכשהגענו להלכתא „מלתא דמתאמר באפי תלתא ובאפי מאריה", יגענו הרבה בפירושו ב„באר מים חיים", ולא הבנתי פירוש ההלכה על נכון, ונכנסתי אז להרב סברסקי וצ"ל ולמד אתי את כל הענין להלכה של ב„אפי מאריה" ו„אפי תלתא".

והיינו כל כך מקושרים יחד, שכל אחד היה מחוייב לתת חשבון איך התנהג עם בני ביתו, שמרגלא בפומיה, כי מי שבא לביתו ושואל את אשתו: „מה יש לאכול?" או „מה בישלת לאכול?" — הרי זה ככלל דברים בטלים. מה מקום לשאלה כזו? מה שיש יתנו לפניו, ולא זו כלבד, אלא שרברים אלו עלולים לגרום הקפדה וכעס ומחלוקת, ל"ע, כמובן, ועובר על „אל תרבה

שיחה עם האשה", וחובת האדם הלא לקיים דברי חז"ל לאהוב אותה כנופו, ולכבדה יותר ממנו.

הגאון הצ' ר' נפתלי מאמשטרדם זצ"ל היה מספר, כי לאחר נשואיו נשאל על ידי רבו הגאון הצ' ר' ישראל סלנטר, בזה הלשון: „ר' נפתלי, בני, האם אתה עוסק במצוות גמילות חסדים?" „רבי ומורי, אין לי כסף במה לעשות גמילות חסדים" — ענה לו.

„לא התכוונתי לגמילות חסדים בממון — החזיר לו רבי ישראל — אני מתכוון לגמילות חסדים לעזור לאשתך, במילי דביאת, כי צריך אתה לידע שלא לקחת שפחה לשמשך, אלא לקחת אשה, אשתו כנופו, כדברי חז"ל: „מימי לא קראתי לאשתי אשתי אלא ביתי".

סרגלא בפומיה בשם הרב הצדיק ר' חיים אהרן, המגיד מוילקומיר: „ישמח לב מבקשי השם", שמי שמבקש דרך ה', יש לו לשמוח, כי בטח יקויים בו „בדרך שאדם רוצה לילך מוליכין אותו".

הוא נפטר באמצע ימיו, בר"ח אלול, ונצטרפה מיתת צדיקים שמכפרת לכפרת ישראל, ויודע אני בעצמי, שהמעט מזעיר של יראת שמים שיש כי הוא ע"י השפעה של חברי זה רבי אברהם חנוך הופמן ז"ל.

הרה"ג ר' זאב שחור זצ"ל

בפרק זה אזכיר את ידידי במשך עשרות בשנים, החל משנת תר"ס: הרה"ג זאב שחור זצ"ל. וכדי לקיים „זכר צדיק לברכה", אעלה על הכתב סקצת מהספדי שאמרתי עליו, ע"פ סאמר חז"ל, כשחלה רבי אלעזר נכנס ר' יוחנן לבקרו וכו', „על האי שופרא דבלי בארעא קא בכינא", אמר לו „ודאי" וככו תרווייהו. ע"כ. ובאמת צריך ביאור, מהו הענין שבכו „על האי שופרא דבלי בארעא", אבל הביאור כסו שאמרו חז"ל „אמר ר' יוחנן אני נשארתי משפירי ירושלים", נמצא שכל זמן שר' יוחנן היה חי

וראו כל בני דורו את יופיו, יכלו ללמוד דונמא מהיופי של אנשי ירושלים, אבל אחרי פטירתו לא היה שום מושג מהשופרא של „אנשי ירושלים“, ועל זה אמר ר' אלעזר „על האי שופרא דבלי דארעא“, היינו שלא יהיה לשום איש המושג מה היה השופרא של ירושלים, וכן אנחנו יכולים לומר על הסנוח „האי שופרא דבלי דארעא“ — מלבד שהוא היה מהמשפחה המיוחסת של ירושלים, הוא היה לדוגמא איך היו מחנכים ילד בדורות הראשונים לפני שבקיעם שנה, שהוא היה ת"ח גדול בתורה ויראת שמים, ומרביץ תורה ברבים בשיעורים, בגפ"ת ובמשניות, וכן היה מהסוהרים היותר גדולים שכירושלים ונחשב כ"כ בין העשירים הגדולים שכירושלים, ובכל זאת לא חסר אף יום מללמוד שמונה שעות ביום, כדברי הרמב"ם, שאף מי שעוסק במלאכה צריך ללמוד שמונה שעות ביום, ואף שהוא עסק במסחרו לא החסיר ללמוד השיעורים והרביץ תורה ברכים, וכשחזר מבית מסחרו נכנס לביהמ"ד.

כן היה בעל צדקה ונתן כל ימיו מעשר מהריוח שלו, ופעם אחת ביקש ממני לשאול את הגאון ר' שמואל מלאנט, שהיה קשה לו לעשות החשבון מהריוח של כל חודש וחודש, לכן רצה לתת עד להשבון על חשבון הצדקה, ואת החשבון יעשה אח"כ, וגם אם ישאר בידו איזה חלק מהמעשר, הלא יגרלו הרווחים במסחר, ויעלה חשבון המעשר? ותשובתו של הגרש"ם היתה שאסור לעשות כן: „העניים הרוצים לאכול אינם רוצים לעשות מסחר“. והוא היה סמל קדוש, כיצד היו מחנכים ילדים בירושלים לתורה וליראת שמים, שאף לאחר נשואיו, הלך לעסוק במסחר, אבל לא זוהי ידו מתורת ה' ומיראת שמים, למד ולימד, וחיוק אח לומדי התורה. זהו ה„שופרא“ שהיה בירושלים, ועל פטירתו נוכל לומר: „על האי שופרא דבלי דארעא“, שסמל כזה נכלע בארעא.

זכותם תגן עלינו ועב"י, אמן.

קובץ דרושים

פתיחה

- (א) דרשה ראשונה בשבת כלה תרס"א
- (ב) דרשה בכנסיה הגדולה הראשונה (בוינה)
- (ג) דרשה בביהמ"נ „שיף שול" בוינה
- (ד) התעוררות לחזוק החנוך המקובל
- (ה) דרשה בשבועי של פסח
- (ו) התעוררות ללימוד פרקי אבות
- (ז) התעוררות ללימוד התורה
- (ח) תורה עם דרך ארץ
- (ט) לימי הרחמים והסליחות
- (י) לימי ראש השנה
- (יא) דרשה לשבת הגדול
- (יב) לחזוק הדת וכו'
- (יג) לשמירת שבת

פתיחה

בשבת פ' זכור שנת תרס"ב כיכר אותי אנרש"ם לדרוש ברכים, ופתחתי גם אז במשנה אבות (פ"ד, מ"ז) כפי שמבואר בדרשתי הראשונה בימין משה (ראה להלן: „הדרשה הראשונה בשבת בלה").

אח"כ דרשתי בענין מגילת אסתר, על מאמר חז"ל „על מה נתחייב הדור שנהנו מסעודת אותו רשע", לכאורה זה פלא שאף על אכילת נז"ש אין חיוב מיתה, וכפרם כליון על כל קהל ישראל, לזה בארתי שע"י הסעודה נתפורה אחרותם של ישראל, והיינו שבכל עת וזמן כל ישראל מקושרים לרעת גדול הדור, ואז היה גדול הדור מרדכי הצדיק, וע"ז נאמר במגילה „איש יהודי היה בשושן וכו', איש ימיני", שאף שהוא היה משבט בנימין, אבל הפרסום שלו היה „איש יהודי", רוצה לומר שלא החניף לרשעים ולא תראה פנים שוחקות, אדרבה התכבא כל פעם, שהוא איש יהודי, זהו הכבוד שלו, וכל הדור היה כסוף לו, והלבו בדרכיו ללחום תמיד נגד הרשעים, ונגד כאלה הפוסקים על שני הסעיפים, וכיחור נגד התינוק החפשי הכל בכה „איש יהודי", אבל מה עשה המן הרשע, שרעתו היה להסית נגד חכמי התורה, ונגד מנהגו של מרדכי הצדיק שהתנאה ב„איש יהודי"? הוא סידר בתי ספר וגמנסיות לבנים ובנות גם יחד, והראה להם פנים שוחקות, שהוא יריד היהודים, ומזכן שלכל בן ובה „משכילים" נתן משרה ממשלתית במשכורת גבוהה, וע"ז סרו הצעירים ע"י תלבושתם המתאימה לרחובות שושן בדרך ישראל שבא.

ומזכן שמרדכי הצדיק מחה על זה ככל דרשותי, אבל דבריו לא נשאו פרי, אולם תוריהם עמדו כולם לימין מרדכי, אך כשעשה אחשוורוש הסעודה ונתן כבוד ליהודים כמו לגויים ואת כולם ביחד הומין לסעודה „מסות זהב" וכו', אז נכנסה כלכם של רבים הנחה מטפעת, שהמן באמת ירד היהודים, שע"י המן הומין המלך לכל היהודים, והשזה אותם כמו לגויים, וגם כתוב במגילה „כרצון איש ואיש", ואמר חז"ל כרצון „איש" זה מרדכי „איש יהודי", ו„איש" זה המן „איש צר ואויב", שלא היה הכרח לאכול ולשתות מאכלות אסורות, בדרך משל שהיתה צלוחית יין

על השלחן התומה בחותם מרדכי, שהיוו כשר, וכן היה שם יין נפר, וכל מי שרצה לשמור על התורה ולשתות יין כשר, שתה כשר, וכן להיפך, לכאורה פלא, וערבוביא זו היא הסכנה הגדולה ביותר ליהדות.

והשומעים אמרו, שאם לא היו שומעים לא היו מאמינים כי ליליד ציון ומתלמידי תורה וישיבת „עין חיים“, יש כח גדול כזה.

הקדמה קצרה לאחר כבן ערבתי מספר בקהל עם על שלשה נאונים וצדיקים שנבטרו באותו זמן, שכן ביום ג' ניסן תרס"ב מספר הנאון ר' שניאור זלמן זצ"ל מלובלין בעל „תורת המד“, ואני הייתי אז במושב עקרון עם אאמ"ר שהיה מוכרח עפ"י הרופאים להחליף אוויר, הצטערתי מאד שלא הייתי בההלוייה, ולא זכיתי להיות בין המושפדים. ביום סיון, ס' בהעלותך, נספר בירושלים הנאון ר' נפתלי הירץ הלוי זצ"ל רב דיסו והמושבות, ולא הייתי אז בירושלים, כי הלכתי לכפר ענתות להבין „שמירה“ בשביל אאמ"ר זצ"ל, כי הערים היו רבאים גדולים, וברצון אאמ"ר היה שאנחנו נהיה בשעת הקצירה ורישה במקלות, והמספידים אמרו עליו „כבן חמשים ישוב מעבודתו“, ובמלות השבעה כיבד אותי הגרש"ס להספירו בביהמ"ע הגדול בחורבת ר' יהודא התמיד הג"ל ופירסמו מודעות בכל חרצות ירושלים בשם הגרש"ס. ונאסף קהל עצום בתפלת המנחה לתק כבוד האהרון לאב"ד דיסו והמושבות, ובאמת נפלה עליו אימה גדולה מהקהל הרב שנתאספו שם לכבוד הנאון זי"ע ובתוכם היו זקנים, תלמידי חכמים וגדולי תורה, ובקשתי מהקב"ה שבזכות הצדיק ז"ל יצליח דרכי.

ופתחתי אז בדברי חז"ל „שקולה מיתתן של צדיקים כשריפת בית אלקינו“, לזה אנחנו מתחילים בפסוקים מאיכה (ה') שהם משריפת בית אלקינו „נפלה עטרת ראשנו, אוי נא לנו כי חטאנו, על זה דוה לבנו“, ולכאורה צריך להבין מה שנאמר כאן „נפלה“ מעצמה ובאיכה (ד') „השליך משמים ארץ, עטרת תפארת ישראל“ משמע כלשון פועל, ולהלן „על זה דוה לבנו“ — על הר ציון שעמב"ל, משמע שלכל הדברים האמורים למעלה, לא היה „דוה לבנו“.

וכאן השמעתי דברי הספר להנאון ר' נפתלי הירץ, שהיה ראש ליעוז החדש, לכל המושבות, כי ער אז באו רק זקנים למצוא מקום מנוחה על הר הזיתים, וכימיו החלו צעירים לעלות לארץ ישראל לבנות בה ולהפרותה, לגדל בנים ובני בנים על

דרך התורה והיראה, והוא היה העטרה לזה, ונפל בעו"ה כמעט כחצי ימיו, ז"א נפלה עטרת ראשנו מעצמה, "אוי נא לנו כי חטאנו" בעוה"ר, משל לאבא שנפטר והניח בנים גדולים וקטנים, ומובן שהבנים הגדולים הספידו אותו ותיארו את כל שבחו הרבם, ולאח"י אמר להם הבן הקטן: "אחי, אתם הספרתם את אבי, בעיקר על העבר, ועיקר ההספר הוא מה יהיה להבא, שנלקח ממנו עטרת ראשנו, מי ינחמני ומי ידריכני, וע"ז לי נאה לבכות ולי נאה לספור, כי אני עוד זקוק הרבה להדרבה", כן הזקנים שהספידו על ההלויה הספידו רק על העבר, ואני בתור אביר אספיד נח יהיה על להבא, מי יעסוק לנטוע בלב הצעירים קיום התורה בכלל, וביוחד מצוות התלויות בארץ.

ובהמשך ההספר בא אלי שליח מהגרש"ם להספיד גם את הגאון ר' שניאור זלמן וצ"ל הרב דלובלין, כי לא הספידו אותו כהלכה, מפני שנפטר כאמור בחידוש ניסן, ולאחר ניסן נכנס בשאלה של שלשים יום קודם חג השבועות, רק 2 ימים, וכן עשיתי ופתחתי "אם בארזים נפלה שלהבת" וכו' וקויים זה על קוץ זה, רהיטו בחודש ניסן הגאון מלובלין וצ"ל ובט"ו אייר נפטר ר' אליהו הרב מכורזאלאט וצ"ל ובסיון נפטר הגאון ר' נפתלי הירץ וצ"ל, מזה נתבונן נודל חטאינו ועוונותינו שבשלשה חדשים נטל הקב"ה מירושלים שלשה נאונים וצדיקים.

ואז פרצה מחלת ילדים ל"ע, וכעת שעליתי על הבמה אצל ארון הקודש אמר לי אחר מוקני ירושלים, הר"י יעקב דאנציגר ז"ל: אחר שהקב"ה זיכה אתכם לדרוש ברכים בפני קהל גדול כזה עליכם להתפלל תפילת רבים על מצב אחינו בני ישראל, ובפרט על מחלת הילדים ל"ע, וכן עשיתי ואמרתי את נאמר חז"ל על הפסוק, "השקיפה ממעון קדשך מן השמים", שבשעת מצות הבאת כיכורים התפללו על כל ישראל, ובכל פעם שישראל עוסקים במצוה, חובה עליהם להתפלל בעד כלל ישראל, כי אז התפילה מקובלת ביותר, ופתחתי את ארון הקודש וכולם ביחד אמרו פסוקי תפילה, היינו: "שמע קולנו" וגו', "השיבנו" וגו', "אל תשליכנו מלשונך" וגו', "אל תשליכנו לעת זקנה" ועוד.

* * *

אח"י הספרתי את הגאון ר' נפתלי הירץ וצ"ל בביהכנ"ס שערי תורה בשכונת "נוה שלום". אח"י כשהגיע ידיעה מאמריקה שנפטר הגאון ר' יעקב-יוסף, ראש הרבנים באמריקה, שהיה המגיד כוילנא, שלח הורש"ם אחרי ובקש ממני להספיד

[שצח]

קובץ דרושים

ואמר לי שהוא השיב רבים מעון, לכן מחויבים אנו להספידו ולפרסם ברכים את גודל זכותו, כמאמר חז"ל זכות הרבים תלוי בו, ועשיתי רצונו והספרתי ב„בין המצרים“ כביהמג"ס הגדול בחירבת רבי יהודא חסיד ופתחתי בפסוק „כל רודפיה השיגה בין המצרים“.

מני אז נעיתי לכל קריאה של רבני וגאוני ישראל לדרוש ברכים, אולם עיקר דברי נסכו על הצורך לחזק את חומת ירושלים עיר הקדש, ולבצר אותה בפני פורצי הגדר, המנסים לפגוע בקדושתה — וכ"ה שדברי נשאו פרי לקדושת ירושלים.

א.

דרשתי הראשונה בשבת כלה, בשנת תרס"א, ב"ימין משה"

שינוי במשנה (אבות פ"ד), "ר' מאיר אומר, אל תסתכל בקנקן אלא כמה שיש בו", לכאורה זה פלא: הלא אם יתן לי איש מעונים בכלי מאוס, אמאוס לאכלו! אך כוונת ר' מאיר על המשנה שלפניה: "הלומד מן הקטנים למה הוא דומה! לאוכל ענבים קהות ושותה יין מגתו, והלומד מן הזקנים למה הוא דומה! לאוכל ענבים בשולות ושותה יין ישן", על זה בא ר' מאיר לבאר שדוקא מן הקטנים שמחזשים מדעת עצמם זהו נקרא, "יין מגתו", אבל בזמן שהקטנים אומרים מדעת זקנים בוודאי צריכים ללמוד מהם שזהו, "יין ישן", וזה שאמר ר' מאיר: "יש קנקן חדש מלא ישן", שהם עדיין קטנים, אבל התורה שלהם הוא מדעת הזקנים.

לזה אמרתי, רבותי, אל תפחדו מלשמוע ממני דברי תורה, הגם שאני מתחשב בין הקטנים, צעיר בשנים, מודיע אני לכם שהתורה שאניז לכם הוא כולו מדעת הזקנים, רובם מא"מ וצ"ל, ועוד מספרי מוסר, מ"מסילת ישרים", "נפש החיים" וכו' רק אני המסדר לפי המקום, ולפי הזמן, וכי נתקיים דברי ר' מאיר, "קנקן חדש מלא ישן".

והתחלתי בהפסוק, "דבר בעתו מה טוב". הנה באורח חיים (סימן תצ"ד סק"א) מקשה בעל ה"מנן אברהם" האיך אנו אומרים בחג השבועות, "יום מתן תורתנו", הלא קיימא לן כר' יוסי דאמר, "בו' בסיון ניתנה תורה", ואיתא ג"כ במדרש שבו' בסיון באו ישראל להר סיני לקבלת התורה, וחיכו כל היום ולא ניתנה תורה, ורק למחר בו' בסיון כתוב (שמות י"ט), "ויהי ביום השלושי בהיות הבקר, ויהי קולות וברקים". ועלינו להבין: א) מאיזה טעם היה כך שחיכו כל היום ולא ניתנה התורה? ב) שאמרו בשבת (פ"ז) אליבא דר' יוסי, שמשנה רבינו הוסיף יום אחד מדעתו, צריכים להבין באיזה לשון אמר משה לישראל, הלא בטח לא שינה משה רבינו מדברי הקב"ה מאומה, איך הוסיף משה יום אחד מדעתו? ג) מה שכתוב (ויקרא, כ"ג), "וספרתם לכם ממחרת השבת" וגו', ומפרשים חז"ל, שבת זהו יו"ט, דיו"ט איקרי נמי שבת, ר"ל שהספירה בששה עשר בניסן, והצדוקין שאינם מאמינים בדברי חז"ל, הם מתחילין לספור הספירה בכל פעם ממחרת השבת

קובץ דרושים

הראשון שבפסח. לכאורה פלא על מה כתבה התורה כלשון ה"שבת" שיבואו הנדוקים לידי טעות, מפני מה לא כתבה התורה בפירוש, "בששה עשר בניסן", ולא יבואו לשום טעות! ד) "מלכותא דרקיאה כמלכותא דארעא", במלכותא דארעא בזמן שהמלך רוצה ליתן איזה מתנה הטובה לבני מדינתו, הוא מפרסם זמן קודם לזה, באיזה יום ובאיזה שעה יהיה זה, ופה בשעה שהקב"ה רצה ליתן התורה לישראל, שאז כל העולם כולו חרדו מהפחד, ואיתא במדרש שמלכי אומות העולם באו לבלעם הרשע, שאלו אותו מה יום מיומים, ואמר להם היום נותן להם הקב"ה תורה לישראל, אך לא הודיעו לעם ישראל כבירור באיזה יום יהיה, שבאו להר סיני בו' סיון, ולא נתנה תורה עד ז' בסיון — היתכן?

אבל הביאור הוא כך, שתורתינו הקדושה נחלקה לשני סוגים: תורה שבכתב ותורה שבעל פה, שמסר הקב"ה למשה כעל פה, והוא מסרו ליהושע ויהושע לזקנים, ואמרו חז"ל (גיטין ס') לא כרת הקב"ה ברית עם ישראל אלא בשביל דברים שבעל פה, שנאמר (שמות ל"ד) "כי על פי הדברים האלה כרתי אתך ברית ואת ישראל", וכאמת הם רק שני שמות, תורה שבכתב ותורה שבעל פה, אבל תורה אחת היא, דהיינו שהתורה שבעל פה מפרשת איך לקיים התורה שבכתב ובלי תורה שבעל פה אין אנו יודעים כלל הביאור של תורה שבכתב. לדוגמא: במצוות תפילין כתוב, "וקשרתם לאות על ידך", אבל מהי מצוות תפילין, ועשיית התפילין, ומקום הנחת התפילין? הכל מבואר בתורה שבעל פה, וכן כל המצוות. ועל דרך זה מפרשים עפ"י דרוש, להודיענו שתורה שבכתב ובעל-פה תורה אחת היא, שחולקו אותיות הא"ב לתורה שבכתב ולתורה שבעל פה, שמצינו במסכת ברכות על המשנה, "מאימתי קורין את שמע" מקשה הגמרא, "תנא היכי קאי דתני מאימתי", ומתרץ הגמרא, "תנא אקרא קאי", ומבארים שהקושיא של הגמ' הוא למה מתחיל התנא את הש"ס, "מאימתי" במ' שהוא כאמצע הא"ב, למה לא התחיל באל"ף? על זה מתרצת הגמרא, "תנא אקרא קאי", כי התורה מתחלת בבי"ת, "בראשית" ומסתיים בלמ"ד, "לעיני כל ישראל", לזה מתחיל התנא במ', והגמרא מתחלת בבי"ת, "תנא הכי קאי", שפירשו שהחציו הראשון של הא"ב לתורה שבכתב בל"ו וחציו השני לתורה שבע"פ א"ת, להודיע לנו שתורה שבכתב ובעל-פה תורה אחת היא, לזה רצה הקב"ה שישראל יקבלו את התורה שבכתב דווקא ע"י פירוש של תורה שבע"פ, לזה אמר למשה, "היום ומחר" ולפי דברי השם היה צריך ליתן התורה בו' בסיון, אבל נתן למשה רשות לדרוש

בהיקש, שהוא אחד משלש עשרה מדות, והיקש יכולים ללמוד מעצמו, ודרש "היום" כמחר, מה מחר לילו עמו אף היום לילו עמו, לכן הוסיף משה יום אחד מדעתו, ר"ל ע"י ההיקש ומסר כן לבני ישראל שהקב"ה אמר לו, "היום ומחר", ולפי דבריו יתן התורה בו' בסיון, אבל אני מוסיף עוד יום אחד מדעתי, על פי לימוד ההיקש היום כמחר, ולפ"ז באו בני ישראל ביום ו' בסיון בקבלת התורה והמתינו כל היום ולא נתן להם התורה, ע"ז נקבעה בלב כל ישראל התורה שבעל פה שהיא מפרשת תורה שבכתב, ולמחרת בו' בסיון, "בהיות הבקר ויהי קולות וברקים", נמצא שביום ו' בסיון קבלנו תורה שבעל-פה, ובז' סיון, תורה שבכתב.

ע"כ אנו עושים חג השבועות בו' בסיון, שהוא קבלת תורה שבעל פה, כי על זה כרת ברית הקב"ה עם ישראל, ע"כ אנו אומרים, "זמן מתן תורתנו", דהיינו תורה שבעל פה, וע"ז מתורצת קושיית המג"א, ולפי זה מתורץ ג"כ הקושיא מפני מה כתבה תורה אצל ספירת העומר, "ממחרת השבת", ולא, "בששת עשר בניסן", להודיענו שחג השבועות הוא דיוקא לישראל שמאמינים בתורה שבעל פה, ויידעים שיו"ט נמי אקרי שבת, אבל המינים והצדקים ר"ל שהם אינם מאמינים בתורה שבעל-פה, הם אין להם חלק בחג השבועות, ולא ידעו ולא יבינו את יום מתן תורתנו.

אח"י הארכתי בענין לימוד התורה וחינוך הבנים, על יסוד הפסוק (דברים ד') "והודעתם לבנך", שע"י זכירת מעמד הר סיני נתחזק באמונת ה' ובתורתו, וכן הארכתי בענין אחדות שלום ואהבת איש לרעהו, על סוד הפסוק (שמות יט) "ויחן שם ישראל נגד ההר", ופרש"י ז"ל כאיש אחד בלב אחד, שבלא זה אי אפשר לבוא ללימוד התורה בשלימות, וכמו שאמר ר' עקיבא, "ואהבת לרעך כמוך" זה כלל גדול בתורה, שע"י המצווה ואהבת לרעך כמוך נתקיים התורה והמצוות, בכלל ובפרט.

ב.

דרשה בכנסיה הגדולה הראשונה — וינה, אלול תרפ"ג

אמרו חז"ל: "הרבה נביאים היו בישראל כפלים כיוצאי מצרים (מגילה י"ד), אלא נבואה שהוצרכה לדורות נכתבה ונבואה שלא הצרכה לדורות לא נכתבה". רוצה לומר שהנבואה שהדורות צריכים להתרפאות בהם מכל עונותיהם ולחיות

קובץ דרושים

בהם ולהתחזק בהם באמונה לקיום המצוות כתבו, לזה אנחנו צריכים לידע איזה נבואה אנחנו צריכים כעת לרפאות את הדור שאנחנו חיים בו, לזה מצאתי נבואה (במלאכי ג') שהיא נבואה אחרונה, שהרי אנחנו בגלות יותר מאלף ושמונה מאות וחמשים שנה, ובודאי זאת הנבואה תרפא אותנו מהחללים שלנו, ויזכה לסוף דברי הנביא „הנני שולח לכם את אליהו הנביא“.

והוא, שבנבואתו האחרונה הוא מצייר את סוגי האנשים שיהיו בתקופה האחרונה, קודם ביאת משיח צדקנו, ומצייר שם שלשה סוגים: סוג א' הוא מצייר את הפסולת שיהיו, היינו שאמר „וקרבותי אליכם למשפט וכו' במכשפים ובמנאפים ובנשבעים לשקר“ וכו' ; סוג ב' שהקב"ה יאמר לכלל ישראל „חזקו עלי דבריכם אמר ה' ואמרתם מה נדברנו עליך, אמרתם שוא עבוד אלקים, ומה בצע כי שמרנו אמרתו וכו', הלכנו קדורנית וכו' ועתה אנחנו מאשרים ודים גם נבנו עושי רשעה“ וכו' ; סוג ג' „אז נדברו יראי ה' איש אל רעהו“ וכו'. באמת צריכים אנחנו להבין את דברי הנביא שמספר לנו את השיחה שתהיה בין הקב"ה עם כלל ישראל, שהקב"ה יאמר לנו „חזקו עלי דבריכם“ ואנחנו נשיב „מה נדברנו עליך“, נתבונן למשל אם ראובן יאמר לשמעון מפני מה דברת עלי דברי קשות, ושמעון ישיב לו מה דברתי עליך, והשיב ראובן אמרת לי גולן רוצח, היכול להיות דבר כזה? אם שמעון באמת דיבר עליו אלה הדבורים, כיצד יאמר לו מה דברתי עליך, ואם לא דיבר איך יאמר ראובן שדיבר? על אחת כמה וכמה השיחה שתהיה בין הקב"ה ובין כלל ישראל, בזמן שהוא יאמר לנו „חזקו עלי דבריכם“, נשיב „מה נדברנו עליך“ ויאמר הקב"ה „אמרתם שוא עבוד אלקים וכו'“, מה בצע כי שמרנו את משמרתו? הלא הם המה דברי כפירה היותר גדולים, ומי צריך כפירה יותר גדולה מזו, כיצד יכול להיות שכלל ישראל יאמרו „מה נדברנו עליך“ ולא ירגישו כלל שזה דרך כפירה? ולפי הנראה שהסוג הב' והג' יהיו רוב בנין ורוב מנין של ישראל, ואיך לא ירגישו בדברי הכפירה כלל, וזה פלא מאד?

אבל אם נתבונן בדור שלפנינו, נראה שהכל אמת ונכון. בדרך משל, נשאל מהאבות מפני מה אתם לא מחנכים את בניכם ואת בנותיכם כדורות הראשונים שחינו אותם בתלמוד תורה ושיבות, ולהיות עובדי ה', ולשמור את משמרת ה' התורה והמצוות, ושתהיה יראת ה' על פניו, כמו שנאמר „לבעבור תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו“ ואמרו חז"ל זה הבושה, רוצה לומר שיהיה ניכר על פניהם שהם יראי ה', כמו שאמר דהמע"ה „שויתי ה' לנגדי תמיד“, וכמו

שכתוב בשלחן ערוך (סימן א') שצריך להיות ניכר על האדם יראת ה' בשיבתו ובתנועותיו ובעסקיו ובדבוריו ובלכתו ובשובו, וכמו שכתב הרמב"ן, "ראשך כפוף עיניך למטה, ובביטוי, ולבך מעלה", ואתם מחנכים את בניכם להיפך בבתי ספר ובגמנסיה ושם מחנכים אותם לעזות מצח, שניכר על פניהם העזות וללבוש בנדי פריצות חילול שבת וביטול טהרת המשפחה ולריקודים בחורים וכתולות, כי זה כל פרי בתי הספר, מה תשובתם הרגילה בפי כל דורות אלו לא כדורות הראשונים, כי מה ריוח יהיה לבני ואיזה פרנסה יהיה להם מזה שישמרו את משמרת ה' ושילך בראש כפוף כמו שוטה, הזמן כעת צריך לילך בקומה זקופה, להראות שהוא איש חכם ואין לדקדק כל כך בשמירת המצוות ובעבודת ה', ואין אנו מרגישים שזה כפירה ממש, שכופרים בהשפעת הקב"ה, שחושבים שהפרנסה צריך להיות דוקא נגד תורת ה', כי זה דברי עשו הרשע, לזה אמר לו יעקב אבינו ע"ה, "עם לבן גרתי ותרתי"ג מצוות שמרתי" והקב"ה נתן לי רכוש גדול כזה.

כן אלו האנשים שמחזיקים את הבתי ספר והגמנסיות, הן בחתימת ידם והן בכסף, בזמן שאנחנו שואלים אותם: איך אתם מחזיקים בתי כפירה ומינוות, ורקדים בחורים וכתולות? מה תשובתם: שבזמן הזה יש רוח אחרת, שצריך לחנך את הצעירים ואת הצעירות ב"פוטבול" וברקודים שיהיה רוח חיים בהם, זהו מה שאמר הנביא שהקב"ה ישיב לנו, "אמרתם שוא עבור אלקים, ומה בצע כי שמרנו את משמרתו וכי הלכנו קדונית, ועתה אנחנו מאשרים זדים, נבנו עושי רשעה" וכו', על זה אמר אח"כ הנביא, "אז נדברו יראי ה' איש אל רעהו, ויקשב ה' וישמע", היינו יתנון שזה דברי כפירה וישוב לדרך האמת, לאמונה ובטחון — על זה נתייסדה "אגודת ישראל", לחזק איש לרעהו בעבודת ה' כדורות הראשונים, לחנך את בניהם לעבודת ה' ולשמור מצוות ולעבור תהיה יראת ה' על פניהם, כמאמר רבי יהודה בן תימא (אבות פרק ה') "עו פנים לגיהנם ובשת פנים לגן עדן".

וביחוד אנחנו תושבי ארץ הקודש שזיכנו ה' לישוב בפלסטין של מלך בחצרות אלקינו, בודאי חיובא רמיא עלינו להחזיק בקדושת ישראל, כמאמר הפסוק "קדושים תהיו" וכו', פרושים מן העריות, מן הפריצות, מן הטיולים חתן וכלה, כמאמר חז"ל "מידי מעשה יצאנו, מידי הרהור לא יצאנו", וכל הגדול מחבירו יצרו גדול הימנו ולפי קדושת המקום כך צריך להתגדל ולהתקדש בקדושת המחשבה וכו'.

דרשה בביהמ"ד הגדול בוינה הנקרא „שיף שול“

כתוב (תהלים קכ"ח) „יברכך ה' מציון וראה בטוב ירושלים כל ימי חייד“, לכאורה צריך להבין לאיזה אנשים בירך דהמע"ה הברכה הזאת, מובן שברכה זאת הוא לכלל ישראל, וכלל ישראל ישבו בערי יהודה ולא בירושלים, כי בירושלים ישבו רק הכהנים הלויים אנשי מעמד, וכלל ישראל ישבו בערי יהודה, ולמה אמר „וראה בטוב ירושלים כל ימי חייד“, ויותר פלא כי דברי דהמע"ה הם נצחיים שגם כעת אנחנו קיימים על ידי הברכה של דהמע"ה, והרי אנחנו מפוזרים בארבע כנפות הארץ, וכלל ישראל לא ראו ירושלים מימיהם, ואיך נתקיים בנו הברכה „וראה בטוב ירושלים“?

אלא הביאור ככה: ירושלים נקרא לב העולם, הרי אנחנו רואים שכל גוף האדם חי מכת הלב, והלב בעצמו מכח כל האברים של הגוף, היינו מאכילה ושתיה ושינה וכדומה, א"כ הסדר הוא שכל אברי הגוף הם מחיים את הלב ונותנים כח להלב, ואח"כ הלב מחיה את כל האברים, כן הוא בעיר הקודש ירושלים, שיעקב אבינו ע"ה אמר „וזה שער השמים“ שעל ידי עיה"ק ירושלים הקב"ה מחיה את כל העולם כולו ו"ל שהשפע וברכה מן השמים יורד לירושלים, ומירושלים מחיה את כל העולם כמו הלב.

אכל החיות והקדושה של ירושלים הוא תלוי במעשה ידינו, בקיום התורה והמצוות, שבעת שקיימנו התורה והמצוות כדין, היתה ירושלים בקדושתה, ובעוה"ר חרבה עירנו ושמים בית מקדשינו כמו שכתוב „ויצא מבת ציון כל הדרה“, בזמן הבית היתה כל עבודתנו במעשה הקרבנות, ואף מי שעבר איזה עבירה ר"ל בא בקרבנו לירושלים, ואמרו חז"ל הכהנים אוכלים ובעלים מתכפרים, שקדושת ירושלים החייתה את כל ארץ ישראל, שכל השפע והברכה הן ברוחניות והן בגשמיות, הכל הוא מירושלים — וזה אמר דהמע"ה „וראה בטוב ירושלים כל ימי חייד“, שאף בזמן שהיו בערי יהודה היו חיים מירושלים כמו שהאיברים חיים מן הלב, אע"פ שהם רחוקים מן הלב. וכן אפילו בזמן הגלות שאנחנו מפוזרים בארבע כנפות הארץ, ג"כ אנו חיים מהשפע של ירושלים עיה"ק, וגם תפילתנו ותורתנו עולים למעלה לשמים ע"י ירושלים, וזה „מלאכי אלקים עולים ויוראים בו“.

בעזה"ר כשחרב בית המקדש ואין לנו כעת כהן בעבודתו ולוי בדוכנו, ואין בידינו להביא הקרבנות להתכפר על עונותינו, אבל זה שאנחנו מחזיקים את תושבי ירושלים, ובכח נדבתנו הם חיים ואוכלים ולומדים על השלחן ומברכים, זהו המזבח בעת הזאת, ונתקיים שתלמידי חכמים אוכלים בירושלים ובעלים מתכפרים. וכן בעת שתושבי ירושלים מתפללים בכח האכילה שאכלו מנדבת אחינו היושבים בגולה, החשבון של קדושת התפילה עולה ג"כ לאלו המתנדבים, ויכול להיות שאיש שהוא באונגנן או בפולניה או באמריקא, והוא מתפלל אצל כותל מערבי, ר"ל שאלה האנשים שהולכים להתפלל אצל כותל מערבי בכח התמיכה שלהם נחשבים גם על חשבון המתנדבים, וכן בלימוד התורה הק' שאמרו חז"ל „אין תורה כתורת ארץ ישראל" ובעת שאנשי הגולה מחזיקים את לומדי התורה בארץ ישראל, נחשבים גם הם ללומדים תורה בארץ ישראל, לזה אמר דהמע"ה „יברכך ה' מציון וראה בטוב ירושלים כל ימי חיידך". וביחוד מי שזכה שיש לו בית בירושלים שהוא מקיים בזה עושה צדקה בכל עת, ובבית זה מברכים ומתפללים ולומדים ומחנכים את בניהם לתורה, אשרי לו ואשרי חלקו שעליו מכוונים מאמר חז"ל „את בנציבין ומצודתך פרוסה בירושלים" (פסחים, ג') היינו שהוא יושב בוינא וביתו הוא בירושלים, פרוסה לקבל שפע ברכה והצלחה מירושלים לו ולכל בני ביתו, וגם אני אברך אתכם בברכה של דהמע"ה, הגם שאני הדיוט, אבל הברכה הוא מדהמע"ה „יברכך ה' מציון וראה בטוב ירושלים כל ימי חיידך", וזהו ממש מאמר המשנה „אוכלים פירותיהם בעולם הזה והקרן קיימת לעולם הבא", ואילו היינו יודעים את גודל ריוח הפירות למי שיש לו בית בירושלים, שאף בזמן שהוא אוכל וישן מתרבה הרווח בירושלים כל רגע ורגע ארבע ועשרים שעות במעת לעת, ולא היה נשאר איש אחד באנשי הגולה שלא יהי' לו בית או שנים בירושלים, ומייעץ אני לכם כמו אח שיראה כל אחד להיות לו איזה נחלה בירושלים ואזו יתרבה השפע והברכה והצלחה לכם ולכל ישראל, אכ"ר.

וגם אני מוצא חובה לעצמי לעשות מחאה לכבוד ירושלים עיה"ק, ששמעתי פה מכמה אנשים שבשעה שהם רוצים לדבר אודות אנשים היושבים בירושלים קוראים לתושבי ירושלים „יושבי החוץ" („די וואס זיצען אין דרויסען") רעדו כל אברי שלאנשי ירושלים היושבים לפני ולפנים קוראים חוצה, כלומר שאנשי הגולה יושבים בפנים ואנשי ירושלים יושבים חוצה, התייף הוא אנשי ירושלים יושבים לפני ולפנים ואנשי גולה הם חוצה, ואז הבנתי מה שאנו אומרים „מפני

קובץ דרושים

חטאינו גלינו מארצנו ונרחקנו מעל אדמתנו, שכל כך נרחקנו מעל אדמתנו שאנחנו חושבים שצריך שיבתנו בגולה, בגרמניה, באנגריה, בפולניה, או לאותה בושה, ששכחנו אמונתנו „בכל יום אחכה לו שיבא“, ונשוב כולנו לארץ אבותינו לארץ הק', כמו שאמר הפסוק, „שובו אלי ואשובה אליכם“, ואמר הגר"א זצ"ל אין מקרא יוצא מידי פשוטו, שבזמן שאנחנו נתחיל לשוב לארץ ישראל הקב"ה ישוב אלינו ג"כ, שובו אלי ואשובה אליכם.

וכשבא קרוב לשעה שנים-עשר ורבע, שאז זמן מנחה גדולה, וצריכים אנחנו להתפלל מנחה גדולה ולאכול סעודת שבת, כי מנהגם היה לאכול חמין (טשולנט וקוגל) אחר מנחה גדולה, ובאמת שמחתי מאד לשמוע דברים אלו, שמהדרים כל כך באכילת חמין בשבת, אפילו לומר לדרשן שיגמור דרשתו בשעה הקבועה, כדי שוכל לאכול את החמין ולא יתקרה, אך מצאתי לעורר שם הק"ש והתפילה צריך ג"כ להיות חם „אש ה'“ כמו שאמר ב„חיי אדם“: וראוי שידעו אבריו בשעה שמזכיר את ה', לזה אם אנחנו נקיים גם קריאת ק"ש בתפילת שמונה-עשרה ג"כ באש ה', אש קדושה, כמאמר הכתוב „והאש על המזבח תוקד בו לא תכבה“ אז יש לנו לשמוח ג"כ באכילת חמין בסעודת שבת, אבל אם חלילה הק"ש והתפילה היא בקרירות כדרכו של עמלק ימח שמו, „אשר קרן בדרך“, רק נהדר לאכול חמין בסעודת שבת, בזה עדיין לא יצאנו ידי חובתנו, ונקוה אל ה' שעל ידי מצוות אכילת שבת, נזכה ג"כ לקיום כל התורה והמצוות באש ה', בקדושה ובטהרה, כמו שאנו מתפללים בתפילות של שבת קודש „קדשנו במצוותיך ונתן חלקנו בתורתך וכו' וטהר לבנו לעבדך באמת“.

ד.

התעוררות לחינוך המקובל

בנוסח ההודיה של חנוכה ופורים שבתפילת י"ח: על הנסים ועל הפורקן ועל הגבורות ועל התשועות ועל המלחמות. לכאורה פלא: א) מדוע מזכיר „על המלחמות“ בסוף שהוא היה בתחילה שע"י המלחמות היו הנסים ב) מהי הודיה לה' על המלחמות?

והביאור כך, על פי מאמר חז"ל „לעולם ירגיז אדם יצר טוב על יצר הרע“ והוא שהאיש עומד תמיד במלחמה נגד היצר, הן לעצמו והן לכלל, ובחנוכה היתה אז מלחמת הצדוקים שכפרו בתורה שבע"פ, והחשמונאים גיהלו מלחמתם

נגדם, ועי"ז זכו לנצח במלחמת היונים, כמו שאנו אומרים, "וידים ביד עוסקי תורתך", ובכל דור ודור עומדים עלינו לכלותינו ושיטות והנהגות כוזבות, וגדולי ישראל שבכל דור ודור עליהם לצאת במלחמה נגדם, וזה נקרא מלחמתו של תורה והקב"ה היה בעזרם, לזה אנו גומרים בהודיה על המלחמות, שזה באמת דבר סופי עד סוף כל הדורות. ולזה גם מצאתי חובה לפרסם תמיד את המלחמות וההתנגדות של גאוני קדושי קדמאי, שסיפר לי אאמו"ר וזקני ירושלים ומה שראיתי בעיני.

ומספרים על הגאון ר' ישראל סלנטר זצ"ל שבימיו נתחדש איזה מנהג ששינו מהמנהגים המקובלים מדור דור, ולחם בחזקה על זה, ושאלוהו התלמידים: רבינו, הרי יש שינויים גדולים מזה ורבינו שותק על זה? והיתה תשובתו שמה שהיה לפניו אין עליו האחריות, וללחום ע"ז, כי היתה כבר מושרשת מקודם, אבל הפירצה שבזמנו אני מוכרח ללחום בכל כוחי.

חכמי המוסר מצאו רמז שמזל תשרי הוא מאזנים, היינו שכל דין וחשבון שהוא בחודש תשרי הוא, אם הוא שקל את מדותיו ועסקיו על פי התורה. כן אומרים בשם גאוני קדמונים שידוע כי שמו של הגר"א זצ"ל מרומז בתורה בפרשת המשקלות והמאזנים: „אבן שלמה" (דברים, כ"ה) ר"ת א'ליהו ב'ן ש'ל'מ'ה. מהי הכונה ששמו הקדוש מכוון בפרשת מאזנים? להודיענו שאצלו היה המאזנים האמתיים ב„אבן שלמה", להכיר האמת לאמתו, הן בדברי הלכה הן בדברי אגדה, הן בדברי מוסר.

סיפר לי הרב הגאון ר' זרח בראווערמאן ז"ל, שהיה בנו ברימצה, ושאל את הגאון מהרי"ל דיסקין זצ"ל, אם יברך הברכה של „ברוך שפטרני" בשם ומלכות, והשיב לו: מה ספק יש בזה, שהרי הגר"א פוסק שיברך בשם ומלכות, ויכתב על זה „וכן עיקר", וכל מקום שאמר הגר"א „וכן עיקר" אין ספק בזה שבדאי הדין כן. אבל חכמי המוסר אומרים שבזמן הזה אי אפשר לברך בשם ומלכות, כי מי יודע אם חינוך את בנו על פי התורה כדיו, שאז אפילו אם הוא בן שלשים שנה ויעבור על איזה עבירה כשכיל שאביו לא חינוך אותו כדיו, הרי החשבון על אביו ר"ל, ובדאי בזמן שהוא יודע שהוא חינוך בנו על פי התורה כדיו, יכול לברך בשם ומלכות.

ה.

דרשה לשביעי של מסח

„נחית בחסדך עם זו גאלת נחלת בעדך אל נוח קדשך" (שמות, ט"ו): צריכים

[תח]

קובץ דרושים

להבין : א) מה טעם חילק הפסוק שהגאולה היתה בחדש „נחית בחסדרך“, וגו', וההנהלה היתה בעוז „נהלת בעוז אל נוח קדשך“ ? ב) מה טעם שאמר הקב"ה למשה שיאמר לפרעה „דרך שלשת ימים נלך במדבר“ (שמות, ג') ר"ל שהבקשה היתה רק על זמן ערך שבעה ימים, היינו שלשה ימים הליכה ושלשה ימים חזרה ושם יום אחד או יומיים, ואח"ז כתוב (שם, י"ד) „ויגד למלך מצרים כי ברח העם“ וגו', ופרש"י וכיון שהגיעו לשלשת ימים שקבעו לילך וראו שאינם חוזרים, באו והגידו לפרעה וכו', למה לא אמר הקב"ה מתחילה לשלוח את בני ישראל לחירות עולם ?

ג) מה טעם אמר הקב"ה למשה „ונתתי את חן העם הזה בעיני מצרים וגו', ושאלה אשה משכנתה“ וגו', ר"ל שהרכוש שיקחו אתם ממצרים היה ברצון של המצרים ע"י חן וע"י שאלה, ובכיות הם היה בהיפך נגד רצונם, כמ"ש רש"י על הפסוק „ויסע משה את העם“ וגו', שעיסרו מצרים את סוסיהם תכשיטי זהב וכסף ואבנים טובות, והיו ישראל מוצאין אותם בים, וגדולה היתה ביזת הים מביזת מצרים וכו', בלא חן ובלא שאלה ? ד) מה טעם אמר הקב"ה למשה „דבר נא באזני העם“ וגו' ואמרו חז"ל (ברכות, ז') אין נא אלא לשון בקשה, שלא יאמר אותו צדיק [אברהם] „ועבדום וענו אותם“ קיים בהם, „ואחרי כן יצאו ברכוש גדול“ לא קיים בהם, וכי רק מפני שלא יאמר אותו צדיק צריך הקב"ה לקיים את דברו, ואם לא אמר אותו צדיק לא היה ה' מקיים חלילה ! ה) הלא ביזת הים היתה גדולה יותר ואז לא היתה שום נקשה ש„לא יאמר אותו צדיק“ ? ו) באיזה כח היה לו לפרעה לרדוף אחרי בני ישראל — שנאמר „וירדוף אחרי בני ישראל“ (שמות, ד') ?

ז) על הפסוק „לפני בעל צפון נכחו תחנו על הים“ (שם, י"ד) — באיזה כח נשאר „בעל צפון“ בעת שעשה ה' שפטים בכל אלהי מצרים ? ח) על הפסוק „וירא ישראל את היר הגדולה אשר עשה ה' במצרים“ (שם, י"ד) לכאורה היה צריך לכתוב „אשר עשה“ ? ט) מה הטעם שזכו בני ישראל בשביעי של פסח למדרונה גדולה כזו, שאמרו „זה אלי ואנוהו“ (שמות, ט"ו) ופרש"י ראתה שפחה על הים מה שלא ראו נביאים וכו' ? י) שאנחנו אומרים בברכת אמת ויציב „ודים טבעת וידידים העכרת“ — מה הטעם הקדימו פורענות של מצרים קודם הצלת ישראל ? יא) גם מה שאנחנו אומרים „אחד מהם לא נותר“ צריכים להבין, מהו תועלת של הנס הגדול, שאחד מהם לא נותר ? יב) על הפסוק (שם, כ"ז) „וינער ה' את מצרים בתוך הים“ — מה תועלת לנו במה שהודיענו הכתוב ש„ניער פרעה וחילו“ ? יג) כתוב בתהלים „וינער פרעה וחילו בים סוף כי לעולם חסדו“ (תהלים קל"ו) —

מה טעם שאנו צריכים להודות לה' על נס זה בפני עצמו? יד, „ירדו במצילות כמו אבן“ (שם, ט') — פרש"י כמו אבן, ובמקום אחד כתוב צללו „כעופרת“, ובמקום אחר „ואבלימו כקש“, הרשעים נקש הולכים ומטורפים עולין ויורדין, בינונים כאבן, והכשרים כעופרת שנחו מיד. מה טעם ששינה הקב"ה כמיתתן של מצרים, בשלשה סוגים ולמה נתחייבו הכשרים במיתה?

לבאר את כל הנ"ל נקדים את מאמר בגמרא (שבת נ"ו ע"ב), „אמר רב יהודה אמר שמואל בשעה שנשא שלמה את בת פרעה, ירד גבריאלי ועץ קנה בים ועלה בו שירטון ועליו נבנה כרך גדול“. פרש"י: כרך גדול שהוא מיצר לישראל.

הנה ירמיה הנביא אומר „תיסרך רעתך“ (ירמיה ב'), וכיארם המפרשים וחכמי המוסר שהעבירה בעצמה היא מענישה את האדם, רוצה לומר שע"י עבירות שאדם עושה נברא מלאך משחית ומחבל, והם בשונאי ישראל, ולפעמים נבראים שונאי ישראל חדשים מעונותיהן של ישראל, ומתגדלין ועולים מעלה מעלה, הכל ע"י עונותיהן של ישראל, והם הם מענישים את ישראל כל אחד ואחד לפי חשבונן, היינו שמי שעשה את העברה בזדון ובעזות, אזי נברא מלאך משחית ומחבל גדול וחזק ומתלבש באחד משונאי ישראל, והוא מענישו יסורין קשים ומרים, כפי גודל עונו, ואם עבר עבירה בקרירות ובחלישות, אזי נברא המשחית והמחבל ג"כ כדוגמת העבירה, ומעניש ג"כ בקרירות, ואם הוא בעצמו לא עבר העבירה אלא רק שלא מיחה באחרים שעשו, אזי עונשו ג"כ ע"י שונאי ישראל, שלא מוחים בחבריהם שעושים רעה לישראל. זהו הביאור, פשוט ככל מאודך, בכל מדה שמודד מודדין לו. כללו של דבר, שאין כל אומה ולשון ולא שום בריה שבעולם יכולים להרע את עם ישראל, אלא אלה שנתגדלו בעונותיהן של ישראל, ובעת שישראל עושין תשובה אזי מקבלים הגוים ושונאי ישראל את עונשם כפי המדה והמשקל הרע שהרעו לישראל.

ובזה אנו מבינים את המאמר הנ"ל בשבת. למשל: איש אחד רוצה להטיב לחבירו ולהעלותו למדרגה עליונה, ולהוציא על זה אלפי לירות לשנה, אזי פעולותיו של איש זה הוא לפי גודל חשיבות המקבל, ר"ל שאם זה המקבל הוא איש עני ורש ומחוסר כל, אזי יהיה פעולתו להאכילו להשקותו ולהלכישו ולבנות לו בית דירה שע"י פעולותיו יעלה מעלה מעלה. באופן אחר: אם המקבל הוא איש בעל בית מכוון בפרנסתו ובבית דירה, אזי יהיה פעולתו לבנות לו בתים, גנות ופרדסים וכו' הוא מעלהו למדרגה נכוחה. ומובן בעת שזה

הנותן יקח בחזרה את טובתו, הסוג הראשון ישאר בעירום ובחוסר כל, הסוג הב' ישאר בעל הבית מכובד בפרנסתו ובניית דירה, כמו קודם- זה החשבון ראה גבריאל בשעה שנשא שלמה המלך ע"ה את בת פרעה, שזה היה החטא הראשון אז, וראה שע"י זה החטא יתרבו חלילה עוד חטאים ועיונות לישראל, וע"י זה תתגדל אומה הרשעה ושונאי ישראל לענוש את ישראל ולהחריב את בית תפארתינו, ואם חלילה שונאי ישראל יהיו כבר אומה ומלוכה ומדינה מכוססת, והם יתחילו חלילה להתגדל מעוותיהן של ישראל יום יום יעלו מעלה מעלה, לאין שיעור, ואם יחזרו ישראל בתשובה, אזי יהיו שונאי ישראל נשאים אומה ומדינה ומלוכה חזרה כמו קודם- לזה עשה גבריאל חסד עם ישראל שבגלל חטא זה נעץ קנה בים, ר"ל שנס יסוד הישוב של אומה הרשעה יהיה מעוותיהן של ישראל, וכמה זמן יתאחר עד שיהיה ישוב מדינה ומלוכה, ובעת שיחזרו ישראל כתשובה אזי יהרס הכל עד היסוד, כמ"ש חז"ל (במנילה דף ו' ע"א) על הפסוק יחזקאל (כ"ו), „אמלאה החרבה“ אם מליאה זו — חריבה זו- רוצה לומר שכל זמן שקיימים שונאים לישראל, שנבראו ונתגדלו מעוותיהן של ישראל, הם הם המקטרגים על ישראל, וע"י אמנם יכולים ישראל להתמלא, ובעת שישראל חוזרים בתשובה, אז נהרסים ונחרבים כל שונאי ישראל שנבראו מעוותיהן, אז נתמלאים ישראל בקדושתם, ויתגדל ויתקדש שמו הגדול ב"ה, וסדר זה אנו מתפללים בתמילת הימים הנוראים „וכל הרשעה כלה כעשן תכלה, כי תעביר ממשלת זדון מן הארץ“ ואח"כ „ותמלוך אתה ה' לבדך“, ומטעם זה צוה הקב"ה להמלך שאול ע"י שמואל הנביא (שמואל א', ט"ז) „והמת מאיש ועד אשה, מעולל ועד יונק, משור ועד שה, מגמל ועד חמור“, שהם כולם נבראו מעוותיהן של ישראל, וכל זמן שהם היו קיימים, לא יכלו ישראל לבוא לקדושתם הממשית, וצוה הקב"ה להרוס אותם כליל, ואז יבואו ישראל לקדושתם האמיתית, ושם ה' נתקדש בהם.

ו.

התעוררות ללימוד פרקי אבות

„כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא“ וכי' (סנהדרין ק"ד א'). צריכים להבין: מהו הלשון „חלק“, כלום זכות עולם הבא במתנת חנם ניתנה, הלא ידוע שעולם הבא הוא תשלום השכר לצדיקים בעד קיום חמצות בעולם הזה,

כמו שפירש רש"י (דברים ו', י"א) על הפסוק „היום לעשותם“ : ולמחר — לעולם הבא — ליטול שכרם, ו„חלק“ משמע לשון מתנה?

(ב) מה טעם שאנו מקדימים המשנה של „כל ישראל“ לפני לימוד פרקי אבות?

(ג) מפני מה סינרו לומר זאת בקיץ ולא בחורף?

(ד) אמרו חז"ל (ברכות ה') שעולם הבא הוא אחד מג' דברים שבא ע"י יסורין, וצריכים להבין למה זה בא ע"י יסורין, הלא זה תשלום שכר, לפי חשבון המצות שעשה?

כן אמרו חז"ל (חגיגה ט"ו) ברא צדיקים ברא רשעים ברא בן עדן ברא גיהנום, כל אחד ואחד יש לו ב' חלקים אחד בגן עדן ואחד בגיהנום, זכה צדיק נוטל חלקו וחלק חבירו בגן עדן, נתחייב חרשע נוטל חלקו וחלק חבירו בגיהנום. (וקשה : א) הלא ידוע שהגן עדן הוא תשלום שכר לצדיקים בעד מעשיהם הטובים שעשו, כמו שאמרו חז"ל שהצדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהם ונהנין מזיו השכינה, ולעומת זה הגיהנום הוא תשלום לרשעים בעד מעשיהם הרעים שעשו, וכיון שבשעה שאדם נברא עדיין לא עשה שום מצוה ושום עבירה, איזה שייכות יש לו לגן עדן ולגיהנום? ב) זכה צדיק נוטל חלקו וחלק חבירו — באיזה זכות נוטל הצדיק את חלק הרשע בגן עדן?

ונסביר את כל הנ"ל בדרך קצרה. אמרו חז"ל „מלכותא דארעא כמלכותא דרקיעא“, ומנהגו של מלך בשר ודם, שיש לו מקום מיוחד שבו מתענגין ידידיו ועבדיו עושי רצונו, כל אחד במדור שלו, וכפי גודל הנחת רוח שעשה למלך, כן מכינים תמורתם התענוגים והכבוד שהוא יתענג בהם, ומקום המדור הוא מתנה מאת המלך. גם יש למלך מקום מיוחד, שבו מענישים את עובדי רצונו כל אחד במדור שלו, וכגודל רשעתו שעשה למלך כן מכינים לו את העונשים בשבילו.

כמו"כ במלכותא דרקיעא יש מקום הנקרא „גן עדן“ שבו מתענג כל צדיק וצדיק כל אחד במדור שלו וכפי גודל מעלתו ומעשים טובים שעשה מכינים בשבילו תענוגים וכבוד, כמאמר חז"ל (כתובות) שהראה הקב"ה לר' אבהו תליסר נהרי אפרסמון וכו' ומקום המדור הוא מתנת חנם מהקב"ה.

גם יש מקום הנקרא „גיהנום“ שבו מענישים את כל רשע ורשע במדור שלו על מעשיו הרעים, וכפי גודל רשעתו שעשה כן מכינים עונשים בשבילו, כמו שאמר הכתוב בירמיה „תיסרך רעתך“, וזוה נתבאר הגמרא חגיגה הנ"ל, שכל אחד ואחד יש לו ב' חלקים אחד בגן עדן ואחד בגיהנום, כלומר החלק שהוא מקום המדור

קובץ דרושים

שלו בתור מתנה מהקב"ה זכה צדיק וכו', דאף שכבר נתמלא החלק שלו במצות ומעשים טובים, אין לו עוד מקום איפה להכין יותר תענוגי עולם הבא, הנה לעומת זה החלק של הרשע בן ערן עוד פנוי, לזה זוכה הצדיק ונוטל גם את חלק של הרשע. נתחייב הרשע ו"ל שנתמלא חלקו בגיהנום, אז נוטל הרשע חלק הצדיק בגיהנום, תמורת חלקו בן ערן. וע"י קבלת יסורים באהבה זוכה הצדיק ליטול חלק של הרשע בן ערן. וזאת היא כוונת הגמרא (ברכות ה') שעולם הבא היא מג' דברים שבאים ע"י יסורים, היינו על החלק שהוא נוטל מהרשע. וזה שאמרה המשנה, "כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא", היא הכוונה על מקום המדור שנותנים לו כשנברא שעליו יכול הצדיק להכין בערו תענוגים לעולם הבא.

ומטעם זה מקרימים המשנה של כל ישראל קודם פרקי אבות להודיע להאדם שבפרקי אבות יוכל למלא את חלקו בג"ע הצפון לצדיקים, כי לזה נקרא „אבות“, „אבות מכלל דאיכא תולדות“ — שהמאמרים נמצאים בו המה אבות לכל דברי מוסר שזכרו בדברי חכמינו ז"ל, ומפני שבקץ עלול יותר לבלות את הזמן על תענוגים ולבטל מדברי תורה, חלילה, לזה סידרו הלימוד של פרקי אבות בזמן הקיץ, שהוא מלא דברי מוסר ותוכחה, וה' יזכנו לאהבת התורה וליראת שמים.

ז.

התעוררות ללמוד תורה

כתוב „והנית בו יומם ולילה“ (יהושע א'). צריכים אנו להבין : (א) מהו הלשון „והנית“ ולא כתוב „ולמדת“ ! (ב) כי זה אינו מהמציאות שהאדם ילמד תורה יומם ולילה, הרי הוא משועבר לזמן של אכילה ושתייה ושינה ולהריוח פרנסת ב"ב ! (ג) לפי פסוק זה חייבה אותנו התורה להגות בתורה יומם ולילה, ואיך חתירו חז"ל לעשות תורתך קבע ומלאכתך עראי ? (ד) מלשון חז"ל עשה תורתך קבע ומלאכתך עראי, משמע שרוב הזמן של היום צריך להיות על התורה ומיעוטו למלאכה, ואנחנו רואים ההיפך, שאפי' היראים לעובדי ד' הם עוסקים במלאכתם יותר ממה שהם לומדים, וגם מלשון השו"ע שאדם מחויב לקבוע עתים לתורה ביום ובלילה, משמע שדי באיזה שעות ביום ואיזה שעות בלילה ! (ה) את נוסח הברכה שאנו מברכים כל יום בברכת התורה „לעסוק בדברי תורה“, מהו הביאור של לעסוק בד"ת מפני מה איננו מברכים ללמוד תורה ! (ו) איך אנו אומרים בברכה שלפני ק"ש בערבית „ובהם נהנה יומם ולילה“ !

ויש להסביר את כל העניין, כפי שאנו רואים שרוב בני אדם עמלים ויגיעים רוב שעות היום, כדי להביא די מחיתם בביתם, אע"פ שזמן אכילתם אינו עולה רק רבע של זמן יגיעתם, מ"מ העיקר קביעות אצלם, הלא הוא זה אכילתם, ר"ל שאם היה יכול להתפרנס בלי עמל ויגיעה אז בטח לא היה עובד כלום.

כן בענין לימוד התורה, שבאמת אנחנו מחויבים ללמוד תורה יומם ולילה, אך זה דבר בלתי אפשרי, כי הלא צריכים זמן לאכילה ושינה וכו' לכן צותה לנו התורה שאף בזמן שהאדם עובד ואוכל צריך לחשוב שזה הכל בשביל לימוד התורה, ר"ל שאי אפשר לו ללמוד איזה שעות ביום ובלילה רק ע"י אכילה ושינה וכו', ע"ז אמר הכתוב הלשון, "והגית" במחשבה שהוא בינת הלב, וזהו שאמרו חז"ל, "עשה תורתך קבע ומלאכתך עראי", ר"ל שכל המחשבה של האדם אמילו בשעת עבודה, תהיה בשביל לימוד התורה, ואם היה באפשרותו לפרנס את ב"ב בלא עבודה, היה מתעסק ביום ולילה בתורה.

וע"ז אנו מברכים, "לעסוק", היינו שאפי' אנו עוסקים במלאכה גם זאת היא בשביל התורה, והוא בכלל מצות לימוד התורה, וע"ז אנו אומרים, "ובהם נהגה יומם ולילה", שכל מחשבתנו ועמלנו רק בשביל התורה.

לכן צריכים אנו לקבל עלינו תניד ובמיוחד בחג מתן תורתנו את גודל מצות לימוד התורה, שהקב"ה זיכה ויזכה אותנו ויקל מעלינו עמלנו ופרנסתנו, כדי שנוכל ללמוד וללמד ולקיים.

ח.

תורה עם דרך ארץ

רבי בן-ציון היה רגיל לדרוש בביהכנ"ס הגדול, "שונה הלכות" בעיר העתיקה. תשוקתו היתה לדרוש תמיד בביהכנ"ס, "שונה הלכות" לפני הקהל שנהנה מיגיע כפיו, כי אמר שהם צריכים ללמוד ולהתיגע בחלק התורה שבו אדם לחבירו: "נשאת ונתת באמונה", וידוע שזה מלחמה כבדה להתגבר על היצר, כמאמר חז"ל, "רובם בגזל" (ב"ב קס"ה). שנית: השוקדים על התורה יש להם זכות לימוד התורה, כמאמר חז"ל (סוטה כ"א), "תורה בין בעידנא דעסיק בה ובין בעידנא דלא עסיק בה מגני ומצלי".

כתוב, "ובתורתו ינהג יומם ולילה" (תהלים א') לכאורה צריך להבין על איזה סוג אנשים מדבר דוד המלך עליו השלום, אם על סוג השוקד על התורה יומם

קובץ דרושים

ולילה, איך שידך עליו השבח „אשרי האיש אשר לא הלך בעצת רשעים“ וגו', וכי שבח הוא על האיש ששוקד על התורה יומם ולילה! לזה מבארים חכמי המוסר כי כל איש מישראל יש לו ללמוד ולענול בחלק התורה שלו, לדוגמא: בעלי בתים ופועלים, הבעלי בתים יש להם ללמוד חלק התורה איך להתנהג עם הפועלים (ויקרא כ"ה) „לא תרדה בו בפרך“, „והי אחיך עמך“, „כי טוב לו עמך“ (דברים ט"ו) ואמרו חז"ל „במאכל ובמשתה“, והחלק התורה שהפועלים צריכים ללמוד הוא לעבוד באמונה, אם הוא שכיר יום אסור לו לאבד זמנו, כמו שאמרו חז"ל [תענית כ"ג] אצל אבא חלקיה, כן מי שעובד בקבלנות צריך להיות פעולתו באמונה- לזה אם הבעלי בתים עוסקים בחלק התורה שלהם, איך להתנהג בכבוד עם הפועלים, כדיון התורה, והפועלים יתעסקו בחלק התורה שלהם שיעסקו באמונה, אז הכל שלום, אבל אם חלילה להיפך שהפועלים אינם משגיחים על חלק התורה שלהם לעסוק באמונה, על ידי זה הבעלי בתים שלהם מתרעמים עליהם, ומתנהגים עמהם נגד כבודם, אז חורבן העולם.

וכן העשירים והעניים- העשירים צריכים ללמוד ולעמול בענין מצוות הצדקה, כמו שאמרו חז"ל (בבא בתרא י') „כל המעלים עיניו מן הצדקה כאילו עובד ע"ז“, ועוד מאמרי חז"ל בענין הצדקה, והעניים יש להם חלק התורה איך לכבד את העשירים בחלק התורה, כמו שאמרו חז"ל (עירובין פ"ו) „רבי מכבד את העשירים“, ושלא לבוא חלילה לידי קנאה ושנאה, לזה אם העשירים עוסקים בחלק התורה שלהם, אזי שלום בעולם, ואם חלילה להיפך שהעניים עוסקים בחלק התורה של העשירים, והעשירים בחלק התורה של העניים, אז חורבן בעולם, לזה אמר ר'המנ"ה על בעלי בתים פשוטים הנהנים מיגיע כפם שהשבח שלהם הוא „שלא הלך בעצת רשעים“ — — — „ובתורתו יהנה יומם ולילה“, בחלק התורה שלהם, היינו שנושא ונותן באמונה, עליו אמר דוד המלך ע"ה „והיה בעץ שתול על פלגי מים“.

על זה אומר אני לכם: רבותי, אתם זכיתם להיות נהנים מיגיע כפיכם, אשריכם בעולם הזה וטוב לכם לעולם הבא, אך ורק לקיים „נשאת ונתת באמונה“ בלי שום מרמה ובלי שום הוראת היתר לעצמו, ועל זה אמרו בתפילת הפרנסה: „בהיתר ולא באיסור“, צריכים להבין כפל הלשון אם כהיתר בודאי זה לא באיסור, אלא שלפעמים האיסור נעשה ג"כ היתר על פי הדחק, לזה מבקשים אנו „בהיתר ולא באיסור“ שלא יהיה שום דקדוק איסור בזה.

יש פסוק „פן תאכל ושבעת ובתים טובים תבנה וישבת וגו' ורם לבבך ושכחת“ (זכרים ח') התורה מודיעה לנו הכח איך לנצח את יצרו, בעת שהוא עוסק בענין הפרנסה, וחכמי המוסר מבארים את זה במשל במלחמת מלכים שנלחמים זה נגד זה, אז תלוי העיקר בחכמה לנצח את חבירו, שידע הדרך במה לנצח את חבירו, שלא יהא הוא מנוצח, כן הוא במלחמת היצר שהכח לנצח את יצרו הוא במדת הענוה והשפלות, וחלילה בהיפך שהוא מות הגאווה, לעולם הוא יהא מנוצח, שהיצר יתגבר עליו יום יום, וכן כתב הרמב"ן ז"ל בתחילת מכתבו לבנו „שהעיקר הוא ללחום נגד הכעס והגאווה“ וז"ל „תתנהג תמיד לדבר כל דברך בנחת לכל אדם ובכל עת, ובוזה תנצל מן הכעס וכו' ומן הגאווה, ואז תבוא ליראות ה'“ וכו' ויש לזייק בדברי קדשו „לכל אדם ובכל עת“, כי בשעה שאדם הוא עני בפרנסתו ובדירתו וגם הוא נצרך לבריות, אז בדרך הטבע הוא רחוק מהגאווה, אדרכה ועתו שפלה מאד, וכל דבריו בנחת, ובפרט בעת שהוא מדבר עם אדם שהוא גדול ממנו בעושר ובכבוד, אבל באיש שהקב"ה מצליח אותו בהצלחה מרובה, בפרנסה ובבתים טובים, אז הוא בסכנת הנפש חלילה, כי יכול להלכד במצודת הגאווה, שהוא חושב שכתו עשה את כל זאת, ושוכח שהקב"ה ובהשגחתו יתברך שהכל על ידו, ואז כל דבריו של איש זה הוא בעזות ובפרט נגד בני אדם שהם נמוכים ממנו בעניות, על זה אמר הרמב"ן ז"ל „תתנהג לדבר כל דברך בנחת לכל אדם ובכל עת“, ר"ל אף בעת שאתה מצליח בהצלחה מרובה, ואף כשאתה מדבר עם אדם שהוא רש ממך, על זה אמר הכתוב „השמר לך פן תשכח וגו' פן תאכל ושבעת וגו' ובקרך וצאנך ירביון וגו' ורם לבבך, ושכחת את ה' אלקיך וגו', ואמרת בלבבך כחי ועוצם ידי עשה לי את החיל הזה“, ע"י ריבוי הצלחתו נתרבה אצלו מות הגאווה ורם לבבך שכחת את מעשה ה' יתברך וזהו כפירה ממש ר"ל.

לכן צוותה התורה וזכרת את ה' אלקיך כי הוא הנותן לך כח לעשות חיל, ועי"ז תסתלק ממנו מדת הגאווה, ואז יבין מעשה ה' כי הוא הנותן לך כח לעשות חיל.

פעם אחת שאלו גאון אחד : מה טעם שאנחנו רואים נערים יראי ה' מאמינים בה' ובתורתו, ובשעה שיוצאים לאויר העולם להרויח את פרנסתם וליהנות מיגיע כפם אזי מתחילים הם להתקלקל, ובעוה"ר יש מהם שיוצאים לתרבות רעה ?

תלילה — השיב להם — דבר זה מפורש במשנה תורה בפרשת עקב בפסוק ורם לבבך ושכחת וגו', ואמר בזה הלשון, כי עם השלשה „בישליקעס“ [מטבע

קובץ דרושים

שהיה בזמן הטורקי] — שאז היה לוקח פועל שלשה בישליקעס ליום, וזה ערך מאה מיל — הראשונים שמרויח ע"י יגיע כפיו, אז נכנס בלבו נדנוד של גאוה, שעד כה היה סמוך על שולחן אחרים, ועכשיו הרויח בידו שלשה בישליקעס, וזה נדנוד הגאוה הוא נדנוד כפירה ל"ע, וכל מה שמרויח יותר ע"י יגיעת כפיו נתגברה מדת הגאוה אצלו בלבו, וזה מדת הכפירה, „ורס לבבך ושכחת" וגו', לזה היה אומר שיהלדים שמלמדים אותם למלאכה צריכים ללמוד מוסר הרבה במדת האמונה, שידעו שהקב"ה הוא הנותן כח לעשות חיל, וכל מה שמרויח זה חסד מהקב"ה.

לזה אחיי ורעוי, עליכם לתת לב באלו הפסוקים שוכרנו ולהבין שכל מה שהאדם מרויח הוא חסד מהקב"ה, ולא לבוא חלילה לשום נדנוד של גאוה, אדרבא צריך להקטין את נפשו, כמו שאמר יעקב אבינו ע"ה (בראשית ל"ב), „קטנתי מכל החסדים וענין תתחזק האמונה בלבכם, ותתקיים הברכה של דוד המלך ע"ה במזמור קכ"ח, „יגיע כפיך כי תאכל" וגו' ומסיים המזמור „יברכך ה' מציון, וראה בטוב ירושלים כל ימי חייד".

ט.

דרשה בביהמ"ד „ישועות יעקב" (שכונת מאת-שערים)

אמרו חז"ל לפתוח בכבוד אבסניא (ברכות ס"ג). אנחנו מחויבים ליתן שבח והודיה להקב"ה על כבוד אבסניה זו, היינו ביהמ"ד הגדול „ישועות יעקב", כי זה אלף ושמונה מאות שנה בערך, היה המקום הזה מדבר שממה לחיות רעות, ות"ל שזכינו לעשות פה ישוב של ישראל, ואבסניא לתורה ועבודה וגמילות חסדים, וזכינו לבנות את הביהמ"ד הגדול הנקרא בשם „ישועות יעקב", וכמאמר חז"ל (ברכות ח') „מיום שחרב ביהמ"ק אין לו להקב"ה בעולמו אלא ד' אמות של הלכה בלבד", לזה אנו אומרים את הפסוק מה שאמר יעקב אבינו ע"ה על מקום המקדש בעת שברח מפני עשיו אחיו „מה נורא המקום הזה" וגו' (בראשית כח), כמה גדולה הקדושה של ביהמ"ד הזה, שמתפללים בו יום יום, ולומדים בו יומם ולילה, בזה אנחנו מנקשים שיקוים דברי דוד המלך ע"ה (תהלים מ"ד) בפסוקים „אתה הוא מלכי אלקים, צה ישועות יעקב". „בך צרינו ננח בשמך נבוס קמינו" במהרה בימינו.

ואותה שבת היתה לפני הסליחות, והתחלתי בהפסוקים שאנו אומרים בתחלת הסליחות „לא בחד ולא במעשים באנו לפניך, כדלים וכרשים דפקנו

דלתיד, דלתיך דפקנו רחום וחנון, נא אל תשיבנו ריקם מלפניך, מלפניך מלכינו ריקם אל תשיבנו, כי אתה שומע תפילה, שומע תפלה עדיך כל בשר יבואו וכו', לכאורה נראה שהפסוקים האלה מסודרים על פי חרוזים, ו"ל כהתיבה שמסיום הפסוק הראשון מתחיל באותו התיבה בפסוק השני, ולפי האמת צריכים אנו להבין שאלו הפסוקים הם היסוד של בקשות הסליחות, למשל כשאדם רוצה לבנות בית, עושה קודם את היסוד, ולפי גדלו ונבחו של הבית כן עושה הוא ג"כ את היסוד, כן הוא הנמשל פה שאלו הפסוקים הם היסוד לכל הבקשות והסליחות שאנו באים לבקש מהקב"ה.

ובארתי את זה במשל ששמעתי בשם הגאון רבי יצחק בלאזער זצ"ל, והוא שדרך העשירים הגדולים נדיבי לב שכלם דופקים על פתחיהם, אלה לקבל נדבות ואלה לקבל הלוואות למסחר, אלה ואלה באים אליהם, וההבדלים ביניהם הם ארבעה: א) בענין מלבושיהם ודפיקתם בדלת, רוצה לומר שהעניים שבאים לבקש נדבות הם באים במלבושי עניים ושפלות, בלב נשבר ונדכא ודופקים על הדלת בנחת באימה ופחד, וכפי מדת שפלותם וענותם כן הוא מדת החן שהם מוצאים בעיני העשיר, ואלה הסוחרים הגדולים שבאים לקבל הלוואה למסחרם הם להיפך במלבושי כבוד נאים וכניאות ומצלצלים בפעמון הדלת, והכל בניאות וללא מורא, וכפי מדת גיאותם כן הוא מדת החן שמוצאים בעיני העשיר; ב) בענין הכניסה — העני הבא אל העשיר לקבל צדקה דופק בדלת ונותנים לו רשות תיכף ומיד להכנס בלי שום שאלות, אבל הסוחר הבא לקבל הלוואה, צריך הוא קודם כל לשלוח להעשיר את שמו ואת שם הבח"ר והסמל שלו, והכתובת של כל סינפיו, ממתין בפרוודור ומחכה לתשובה, והעשיר שואל ע"י הטלפון שלו עליו ועל מצבו, אם ראוי ליתן לו הלוואה ומוכן שאם הוא מקבל תשובה חיובית שמעמדו טוב, אז נותן לו העשיר רשות להיכנס ודורש ממנו את מבוקשו, ואם מקבל תשובה שלילית ז"א שאינו ראוי ליתן לו הלוואה, אזי עונים לו להסחר בטענה שהעשיר אין לו פנאי עכשיו לקבלו, והלה הוא מבין כבר שאותו עשיר אינו רוצה להלוות לו והולך כפחי נפש; ג) בענין סכום הבקשה שמקבלים, שהסכום שמקבלים העניים הם מועטים ושמיים בזה, והסכום שדורשים הסוחרים ומקבלים הם לאלפים; ד) בענין הקבלת פנים של העשיר, ר"ל שהעני הוא אינו רגיל בזה לדבר עם העשירים, ואינו יודע איך לקבל פני עשיר ולשער את תוארו של העשיר, אבל הסוחרים הם כבר מורגלים

כזה ויודעים איך לקבל פני עשיר, ולשער את התואר של העשיר. ומעשה היה בסוחר גדול שהיה לו ביה"ח וסניפים הרבה בכמה עיירות, אך מפני גודל מסחרו נדחק מצבו, ולא היה לו באפשרותו להמשיך את מסחרו, והוא נזקק להלוואה של סכום גדול, אך הוא יודע שאם יבוא לתעשיר בתור סוחר לבקש ממנו הלוואה, בטח יתענין העשיר על מצבו ועל ביהח"ר שלו, ובוראי יקבל תשובה שלילית, מה עשה בא לפני העשיר בתור עני, וגם דפק על הדלת כדרכו של עני, ותיכף ומיד נתנו לו רשות להכנס, כיון שנכנס אמר לו, "אדוני העשיר האמת שדפקתי על הדלת בתור עני, אך האמת אגיד לך שאני מהסוחרים הגדולים, והראה לו מיד את הסמל שלו, ומבקש אני ממך שתתן לי רשות לדבר עמך דברים מספר ואל תשיבני ריקם מלפניך, ואז נתן להעשיר את התואר הראוי לו כפי רגילותו לדבר עם העשירים, ומפני גודל החסד של העשיר קבל בקשתו ונתן לו רשות לישוב ולהסית את לבו. אמר לו: "אדוני, אמת שאני כעת נדחק במצבי אך לא מפני חסרון ידעיה במסחר", אדרבא הוא עוד מבאר לפניו את כל סדר תכנית המסחר שלו שהוא על צד היותר טוב, אך מפני הסתבכות עסקיו בכמה עיירות נשחק מצבו ודרוש לו כעת סכום הלוואה שהוא כך וכך, ומוסיף הסוחר ואומר לו שעל פי סדרי המסחר עלול הוא בקירוב הימים לשוב למצבו הקודם, ומקווה להחזיר לו בשלמות את הלוואתו — ודברים היוצאים מן הלב נכנסים ללב, והעשיר נתן לו סכום ההלוואה.

כן, מלכותא דרקינא כמלכותא דארעא, תפילתינו ודרישתינו מהקב"ה מחולקת לשני סוגים, האחד כדרישת העני והשנית בתור זכותים, זכות התורה והמצוות, ר"ל הסוג האחד שבאים לבקש מהקב"ה בתור עני כמ"ש דהמע"ה, "תפילה לעני כי יעטוף" (תהלים ק"ב), "לב נשבר ונדכא אלקים לא תבזה" (שם נ"א) והסוג השני בזכותים היינו זכות התורה והמצוות, ובשאלתנו באים בכל שנה לבקש מהקב"ה שנת חיים ופרנסה, בני חיי ומזוני הם ג"כ בשני סוגים: א) בתפילת העני בתור נדבה; ב) בתור זכותים והקבלות.

התפילות ע"י הזכותים מבואר בתקוני הזוהר שכל אחד צריך לקבל רשות שתכנס תפילתו למעלה, זה בא בכת התורה שלמד, זה בא בזכות התפילין, זה בזכות הציצית זה בצדקה וחסד וכדומה, ובשעה שאדם מזכיר את זכויותיו, אזי פותחים את פנקסו, כמו שאנו אומרים בתפלת "ונתנה תוקף": "ותפתח את ספר הזכרונות ומאליו יקרא" וגו', ורואים איך התנהג עם הציצית ובהלכות תפילה

ותפילין ובהלכות קביעות עיתים לתורה וצדקה וחסד, ואז אם נמצאו שהוא שלם במעשיו, והוא קיים את כל מצוותיו על פי התורה, אז בטח יקובל תפילתו ועשיו את בקשתו בכבוד רב, אבל אם חלילה לא קיים מצוותו בשלימות, ואדרכא נתרבו חלילה חובותיו אזי אין נותנים לתפילתו רשות להיכנס, לזה מוכרח הוא להשתדל ולטכס עצה איך שתפילתו תקובל. וכל אחד יודע מרת נפשו, לזה אנחנו עושים את העצה של העשיר הנ"ל, ואומרים אנו בתחילת הסליחות, „לא בחדש ולא במעשים באנו לפניך אלא כדלים וכרשים דפקנו דלתיך“, והחוק הוא שהדל יכנס תיכף בלא שאלות, ומובן שבוודאי הדלת נפתחת, אח"כ אנו אומרים „דלתיך דפקנו רחום וחנון, נא אל תשיבנו ריקם מלפניך“, וממשיכים אנו ואומרים „מלפניך מלכנו ריקם אל תשיבנו“, שזהו תואר של הקב"ה מלך מלכו של עולם, „כי אתה שומע תפילה“ ואח"כ כל הסדר והפטוקים של שומע תפילה, ומבארים אנו בזה בהמשך הפטוקים שאנחנו יודעים את גדולתו של הקב"ה ואת חסדו הגדול ואת נפלאותיו וגדולתו בשמים ובארץ בימים ובהומות, והגם שהשנה שעברה לא עשינו כל מה שביכולתנו לעשות, ואפשר שגם נשאר חובות עלינו מקוים אנחנו שהשנה הבאה עלינו לטובה נתקן הכל על פי התורה, ונעשה תשובה שלמה על העוונות ותקבלנו בתשובה שלימה.

י

דרשה ליום ב' דר"ה ב,שערי חסד", בביהכ"נ הגר"א

אמרו חז"ל (בגמ' תענית) מעשה כרבי אלעזר שירד לפני התיבה, והתפלל כ"ד רגלים ולא נענה, וירד ר"ע ואמר „אבינו מלכנו“ ומיד נענה, וצריך להבין איזה יתרון יש בשני התיבות האלו, שמיד שאמר אותם מיד נענה, ונראה שהוא ע"ד שאנו אומרים בתפילת מוסף של ראש השנה „אם כבנים אם כעבדים, אם כבנים, רחמנו כרחם אב על בנים, ואם כעבדים עיינינו לך תלויות עד שתחננו“ וכו' ולזה אמר ר"ע „אבינו“ כנגד מה שאנו בניו של הקב"ה, וכמו שאמרה התורה כתוב „בנים אתם לה' אלקיכם“ ואמר „מלכנו“ נגד מה שאנו עבדיו, ולזה נענה מיד.

לכאורה כשאנו אומרים „אבינו מלכנו“, הרי מיד כבר אנחנו צריכים להענות ולמה „עבר קציר כלה קיץ, ואנחנו לא נושענו“ ולזה נאמר שלזה צוה הנביא

* דרשה זו נרשמה ע"י הרב שלום רבינוביץ הי"ו.

קובץ דרושים

אם אתם קורים לי אבי „איה כבודי“, ואם אדונים אני, שקורים לי מלך „איה מוראי“, ולזה כשאומרים „אבינו מלכנו“ צריך לתזור בתשובה שלמה, שאם לא כן נהפך ח"ו הסיגור לקטיגור, כשאומרים „אבי“ ואין מכבדים אותו.

בעיקר צריך האדם לדעת שהאדם בעצמו אינו עושה כלום, וכל מה שעובר על האדם הכל הוא מן השמים, ואם האדם חושב שהוא בעשר אצבעותיו מרויח, זהו בחינת עבודה זרה, ועל זה אמר הכתוב „לא יהיה לך אל זר“, שלא תעשה עצמך אל זר, והוסיף עוד ואמר „תקעו בחודש שופר בכסה ליום חגנו“. ואמר בנמ' (ר"ה) איזהו חודש שהלבנה מתכסה בו, זהו ר"ה, מפני שכל שאר החנים הם באמצע החודש, שהלבנה במלואה, משא"כ ר"ה, שהוא בתחילת החודש, ואמנם יש עוד רמז גדול בדבר, כי בתחלת השנה הכל מבוסה, שאין יודעים מה נזרו אם טוב ואם רע ח"ו, ולכן צריך להתחזק ולעשות תשובה שלמה.

והנה בימי הדין צריך לכל אחד להתאמץ ולחפש סיגורים וזכותים, כדי שיצא זכאי בדינו, והנה אמרו בנמ' (שבת ק"ט), „אמר ר' ישמעאל כל העונה אמן יש"ר בכל כחו קורעים לו גזר דינו, אפילו של שבעים שנה“, והנה רש"י פירש „בכל כונתו“. אמנם התוס' פירשו „בקול רם“ עי"ש ולזה צריכים להתחזק ולענות „יהא שמיא רבא“ בקול רם ובזכות זה יהפך ד' כל הגוירות מרעה לטובה, וכי"ר, אמן.

בברכת „אשר יצר“ אנו אומרים „רופא כל בשר“, ולמה בתפלת שמ"ע אומרים „רופא חולי עמו ישראל“, וביאורו על דרך שאמרו במגילה (י"ז) „מפני מה תקנו רפאנו בשמיני, כנגד מילה שניתנה בשמיני“, ולכך בברכת „אשר יצר“ שנתקנה על בריאת האדם בכללות, הרי נכללים גם העכו"ם בכלל, ולכך אומרים „רופא כל בשר“, דמשמע גם העכו"ם, משא"כ בשמו"ע שתיקנו נגד מילה, שזה לא שייך רק בישראל, תיקנו „רופא חולי עמו ישראל“, בפרטות.

ב„סלח לנו“ אומרים „כי מוחל וסולח אתה“, וכן בשאר הברכות „כי גואל אתה“ וכו', וצריך ביאור למה, ואמר על דרך משל, כשאחד רוצה לפתוח חנות או עסק וצריך לקבל רשיון מהעיריה, אזי אם העיריה רוצה לתת לו את הרשיון, איננה מערמת 'לו קשיים בדרך, משא"כ אם האיש שרוצה לפתוח את העסק מוכר כאיש נוכח, אזי מערימים לו קשיים, ואומרים שפה צריך עוד פתח ועוד חלון וכדומה, לזה אנו אומרים „כי מוחל וסולח אתה“, הרי אתה רוצה בתשובת רשעים, ולכך אנו מבקשים ממך שתסלח לנו.

[תכא]

בתהלים (לד) „לדוד בשנותו את טעמו לפני אבימלך ויגרשהו וילך“, צריך להבין שני דברים : א) מכיון שכתוב כבר „ויגרשהו“ בודאי שהלך ולמה כפל הלשון ? ועוד : שהרי ידוע שזה המזמור הוא תולך על סדר א"ב „אברכה בכל עת“ וכיוצא, עד גמירא, ולמה באות ו' דילג, שאמר „הביטו אליו ונהרו“ ואח"כ „זה עני קרא“ ? והביאור הוא : כשבא דוד המלך לאכיש, ואמרו עבדי אכיש „הלא זה אשר ענו לו הכה שאול באלפיו ודוד ברכותיו“, ורצו להרוג אותו, אזי עשה דוד את עצמו כמשתגע, ואכיש אמר „החסר משוגעים אני“ ושילח אותו חפשי, ואזי היו לו עבדים שאמרו לו שדוד באמת אינו משוגע, רק הוא עושה את עצמו ככזו, כדי שישלחו אותו חפשי, ולזה עשו עצה הזאת שהם ישלחו אותו החוצה, והם יראו דרך החלון, אם כשיהיה בחוץ כבר ברח, אזי סימן שאיננו משוגע, ורק עושה עצמו משא"כ אם גם בחוץ לא יברח, זהו סימן שהוא באמת משוגע, אבל דוד ברוב חכמתו הבין את זה, ולכך גם כשיצא לחוץ ויגרשוהו, לא ברח רק הלך, וזה בוגת הכתוב „ויגרשהו“ שאחרי שגרשוהו הוא רק „וילך“ ולא ברח, ורק אז החליטו לשלחו חפשי, ולזה נתן השבח להקב"ה שנתן לו עצה זו, והנה אמרו בגמ' (שבת) אתו ינוקא דדרשו א"ב (דף ק"ד) ה"ו זה שמו של הקב"ה, אמרו שחותמו של הקב"ה אמת, ולכך אף שדוד הוכרח לעשות כן, מפני שהיה בסכנה, מ"מ כיון שזה לא היה אמת, שהרי באמת היה אז ככל שאר האנשים, בדעה שלמה וצלולה, לא רצה להחיתים שמו של הקב"ה על זה המזמור, ודילג את האות ו'.

יא

דרשת לשבת הנדול

שאלות : א) על נוסח הברכה שמברכים כליל פסח על הנאולה „אשר גאלנו וגאל את אבותינו“ צריכים אנו להבין : איזו נאולה יש לנו בזמן הזה ? ב) מה שהקדים נאולה זו קודם נאולת אבותינו, לכאורה צריך להיות בהיפך : אשר גאל את אבותינו ולנו ? ג) על מה שאנחנו אומרים „זמן חירותינו“, איזה חירות הוא לנו ? ד) מאמר המשנה (פסחים פ"י מ"ד) „בכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים“, ע"כ, ואומרים בשם הגר"א זצ"ל שבכל מקום שמזכיר הש"ס „חייב“, הוא אף במסירות נפש, לזה צריכים אנו להבין איך לקיים דברי המשנה שכל אחד יראה את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים ? ה) באור על מה שמזכירים אנו בכל מקום „ממצרים גאלתנו ומבית עבדים פדיתנו“, מה החבדל

בין ממצרים גאלתנו לומבית עבדים פזיתנו! ו) הנוסח של בעל ההגדה שמתחיל הלשון „עבדים היינו לפרעה במצרים“, ומסיים „אילו לא הוציא הקב"ה את אבותינו ממצרים היינו אנו ובנינו משועבדים לפרעה במצרים“, מהו ההבדל בין עבדים למשועבדים? ז) „ועברתי בארץ מצרים“ וגו' (שמות י"ב) וכאן מוסיפים חז"ל אני ולא מלאך, אני ולא שרף, צריך להבין ההכרח שהקב"ה בכבודו ובעצמו היה צריך לעבור בארץ מצרים למכת בכורות! ח) ומה התועלת לנו במה שהודיע לנו הקב"ה שהוא בכבודו ובעצמו יעבור במצרים! ט) וסיף הפסוק „ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים אני ה'“, מהו ההכרח שהקב"ה הודיענו שיעשה שפטים באלהיהם? י) הלא ידוע שמדת הדיון היתה מקטרגת על ישראל, הללו עובדי ע"ז והללו עובדי ע"ז, ובזמן קטן כזה איך נתקדשו כלם בקדושה יתירה, שזכו לצאת ממצרים בענני כבוד ובענני אש! יא) צריכים להבין מה שעל מכות הראשונות שפרעה התורה „חטאתי הפעם“ ואמר „ה' הצדיק“ וגו' (שמות ט') ואח"כ נתחרט ולא שלח את ישראל ובמכה העשירית מכת בכורות לא התחרט, אדרבא במהירות גירש את ישראל! יב) „ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשונו“ וגו' (שם י"א) לאיזה תועלת הודיענו הקב"ה שהכלב לא יחרץ לשונו! יג) על הפסוק (שם כ"ב) „לכלב תשליכון אותו“ ואיתא במכילתא (הובא ברש"י) אמר הקב"ה „תנו לו שכרו“ ע"כ צריכים להבין על מה צוותה לנו התורה שיתנו לו שכרו, על מה שלא חרץ לשונו! יד) ביאור על הנוסח שאנו אומרים בהתפילה „א"ל מלך יושב מעביר ראשון ראשון“ (טו) שהרי ידוע שחישב את הקץ „שלא היו אבותינו במצרים רק רד"ו שנים“, והקב"ה מהר להוציאם מפני שהיו ישראל אז כבר נשקעים במ"ט שערי טומאה, והוציאם בחפזן שלא יפלו חלילה לשער הנ' — פליאה גדולה, שהרי ידוע שכל זמן שהיה לוי חי, לא היה השעבוד כדאיתא ברש"י על הפסוק (שמות ר') „ושני חייו לוי“, וזהו בערך מאה שנה מיום שבאו למצרים, לזה נשאר השעבוד בערך רק מאה ועשר שנים, וגם הם היו דור שלישי ורביעי מיעקב אע"ה, איך ירדו מקדושתם שהגיעו לשער המ"ט, הרי אנחנו אלף ושמונה מאות ושמונה ושבעים שנה בנלותו, ות"ל שאנחנו כלנו בקדושת ישראל ובאהבת ה' לקיום התורה!

וביאר אבי מורי כל אלו השאלות במלים קצרות, והוא שידוע מחכמי המוסר שמשקל העוונות הוא לא רק בהמספר אלא גם בהאיכות. לדוגמא כמו שחושבים המספרים שהמספר הראשון הוא יחידות מספר השני הוא עשרות ומספר השלישי הוא מאות, ר"ל שהמספר האחרון מוסיף על המספר הראשון,

עשרה פעמים, כן הוא במספר העיונות רח"ל, שעבירה ראשונה היא מספר יחיד, ואם לא עשה תשובה ועשה פעם השניה, אז הוא קשה יותר ויותר מפעם הראשון, וכן בפעם השלישית הוא יותר קשה מפעם השני כן הוא הסדר למאות ולאלפים, וכל עבירה ועבירה הוא הקליפה והטומאה, ל"ע, וכל מה שנשקע יותר בהעבירות הוא נשקע יותר בהקליפות והטומאות, רח"ל, וידוע שאף המצוות והדברי קדושה שלו נופלים בידי הקליפות, ובזמן שזוכה לעשות תשובה נתקן בתחילה את החטא הראשון במחילה ובסליחה שהוא החטא הקל, ואז נעשה החטא השני לראשון, שהוא החטא הקל, וכן כשחוזר ועושה תשובה גם על השני הוא נתקן והשלישי הוא נמנה לחטא הראשון וכן הלאה וזהו הביאור, "מעביר ראשון ראשון", ובמצרים שחטאו שנה אחר שנה ושנו את העבירות כמה וכמה פעמים בלא תשובה, אז נשקעו במ"ט שערי טומאה, כי בעבירות שעשו ישראל נחזק הקליפה והטומאה, וגם המצוות והדברי קדושה שעשו אז, גם הם נפלו בידי הקליפות ועי"ז נתגבר כח הטומאה והקליפות, שלא היה בכח לשום מלאך ושרף ללחום נגדם ולווצחם, רק הקב"ה בכבודו ובעצמו נצח ושבד הקליפות, וזהו, "ועשה שפטים באלהיהם", וכשראו פרעה ועבדיו שעשה שפטים באלהיהם, אז נכנע לבבו ולב עבדיו כמאמר הכתוב (שמות י"ב), "ותחזק מצרים על העם וגו' כי אמרו כלנו מתים", וגם הכלב שידוע שהוא מסטרא דטומאה, נכנע לכבוד ישראל ולא חרץ לשונו, ועי"ז צוה הכתוב לשלם לו וזכות המצוה ומסירות נפשם של עשית הקרבן פסח שהשה היה אלוהי מצרים כידוע, עי"ז נתברר כח הקדושה, והקב"ה בעצמו ובכבודו עבר לנגוף בארץ מצרים, ושם (שם י"ב), "ועבר ה' לנגוף" ובקדושה זאת יצאו בני"י מהטומאה והקליפות של מצרים, וזהו הגאולה האמיתית, ועי"ז אנטחו אומרים, "ממצרים נאלתנו ומבית עבדים פדיתנו", גאולת מצרים הוא על שיצאנו מהקליפות והטומאות של מצרים, ו"מבית עבדים פדיתנו", בפשוטו מהיות עבדים, וכמאמר הגר"א זצ"ל על הפסוק, "זכור את אשר עשה לך עמלק" [והובא בספר, "חזון ציון"] כל יציאה מטומאה לקדושה, של הכלל ושל הפרט, נחשבת מעין יציאת מצרים עכ"ל, וזהו ביאור מאמר הכתוב, "ליל שמורים הוא לה", להוציאם מארץ מצרים וגו' לכאורה צריך להבין שהגאולה היתה בעצם היום כמ"ש, "ויחי בעצם היום הזה" (שמות י"ב).

ולפי דברי הגר"א נחא שבליה הוציא הקב"ה אותנו מטומאה מצרים, שבזמן קטן כזה הוציא אותנו מכל הקליפות ומכל העיונות שעשו כל השנה, כמ"ש

הכתוב שם „הוא הלילה הזה לה“, שימורים לכל בני ישראל לדורתם“, שבכל ליל פסח מוציא הקב"ה את ישראל בכלל ובפרט מכל הטומאות, והוא היציאת מצרים בכל שנה ושנה וע"ז אנו אומרים „זמן חירותינו“ ומברכים אנו את הברכה „אשר גאלנו וגאל את אבותינו“ ומקדמים אנו את גאולתנו קודם גאולת אבותינו.

וזה ביאור המשנה „בכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים“ כפשוטו, שבכל שנה יש בכל אדם יציאה מהטומאות ומהקליפות שהוא יציאת מצרים, וע"ז אמר בעל ההגדה „שאלו לא הוציא הקב"ה את אבותינו ממצרים הרי אנו ובנינו משועבדים היינו לפרעה במצרים“ ר"ל שהיינו משועבדים להטומאה והקליפות ר"ל, וע"ז אנו אומרים בכל שנה „זמן חירותנו“ לחירות שע"י הרהורי תשובה שמהרהר בלבו בעת יגיעתו ועמלו לבער את החמץ ולהכניס המצה, במצוה זו הוא זוכה לצאת לחירות מכל הטומאות ומכל הקליפות שנשקע ע"י עוונותיו שעשה כל השנה, ואף אם חלילה יחזור ויעשה — גם קדושה זו נשארה לדורות.

יב

לחיווק הדת

„לכו בנים שמעו לי, יראת ד' אלמדכם, מי האיש החפץ חיים“ וגו', כך טען דוד המלך ע"ה (תהלים ל"ד). לביאור צריך להבין את המלה „לכו בנים“, שחיה צריך לכתוב „בואו בנים“ ולא „לכו בנים“?

אבל הביאור ככה, שיש שני מיני דרשות, שיש דרשה שהוא מדבר מענין העולם הבא לאחר מאה ועשרים שנה, חשבון הנפש „לפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון“ ולדרשה זו באים לשמוע הזקנים והבעלי בתים שהם יושבי אוהל, שיש להם זמן, והדרשן מלהיב את לבם ביראת ה' בחשבון הנפש „דע לפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון“, אבל הצעירים העסוקים בחיי העולם הזה אינם מסוגלים לקבל תוכחה כזו בלבם, ובשעה שצריכים אנו לדבר לסוג של צעירים אנו צריכים להכניס דברי אלקים חיים במילים אחדים, היינו בתחיים הגשמיים, כמו שאמר הפסוק „ראה נתתי לפניך את החיים ואת הטוב“, חיינו שכל חיי העוה"ז תלוי בקיום התורה והמצוות, וזה הוא חיים של טובה, חיים של ברכה, חיים של פרנסה, לזה אמר דוד המלך לאלו הצעירים העסוקים בעיסקיתם לחשיג חיים

הנשמים, אמר להם, „לכו, במסורה לכו לסבלותיכם“, היינו שאף בזמן שאתם הולכים לסבלותיכם, „שמעו לי, יראת ה' אלמדכם“, מי האיש החפץ חיים, שהוא אינו מדבר עמהם כעת מהתיים הנצחיים בלבד, אלא מחיים הנשמיים, לראות טוב: „נצור לשונך מרע“ שמי שישמור את לשונו ושפתיו יחיה חיים טובים, חיים ארוכים.

אחי היקרים, בזמן שאני אומר תוכחה מענין חשבון הנפש, אזי אני דורש בביהכנ"ס, ומי שרוצה יבוא לשמוע, אבל כעת אני עומד לדרוש בחיים הנשמיים, ובפרט שזיכנו הקב"ה לבא ולהשתטח על אדמת הקודש, ולבנות ארץ אבותינו, ואין לתאר את נורל שמחת לבנו ושמחת אבותינו, אבות הקדושים ואמהות הקדושות, אך העיקר הוא שנהיה קשורים יחד ולבקש מהקב"ה שזיכנו לישב פה בשלום ובשלחה, והשקט ובטח, לזה באתי לדרוש ברחוב * ולהשמיע לכל העוברים ושבים כלשון המלך דוד, „מי האיש החפץ חיים“, כי גם הצעיר והצעירה שהולכים לטייל, הוא אחי והיא אחותי!

ועל זה אמר שלמה המלך: „חכמות בחוץ תרונה ברחובות תתן קולה“, היינו לדבר החכמות במקום הכרזה, ואמרו הדרשנים על הפסוק „שיר השירים אשר לשלמה“, שלא כתוב היחוס שלו, וב„דברי קהלת בן דוד“ כתוב „מלך בירושלים“ כי שזמן שבא בתור שררה כולם שמעו, ואינו צריך להודיע להם מי הוא, אבל בזמן שהוא בא בתור תוכחה, „הכל הבליס“, צריך לומר מי הוא המדבר, „בן דוד מלך בירושלים“. כן אני לא באתי כעת בתור תוכחה, „הכל הבל“, אלא להודיע שזיכנו להיות על אדמת הקודש — והעיקר שיהא שלום בינינו ובין אדמת הקודש.

איתא בילקוט שבזמן שבא אברהם לארץ כנען, וראה שהכנעני עובד האדמה אמר „יהא חלקי עמהם“, השיב לו הקב"ה „חייך, לך ולזרעך אתננה“, והם עובדי אדמת הקודש. בואו ונעשה חשבון: אברהם אבינו שאמרו חז"ל שקיים כל התורה כולה, לא היה שמח בחלקו לעה"ב בעד התרי"ג מצוות, רק אמר „יהא חלקי עמהם“ והקב"ה השיב לו „ולזרעך אתננה“ שבנין יהיו עובדים את ארץ הקודש, רואים אנו סגולת קדושת עובדי ארץ הקודש, רק שיהא שלום בינינו ובין אדמת

* כל הדרשות שלי היו רק בבתי כנסיות ובתי מדרשות, ובזמן האחרון התחלתי לדרוש ברחובות, ברחוב ע"י ביהכנ"ס, ואם לא היה מקום ע"י ביהכנ"ס דרשתי בצד, ובת"א דרשתי ברחוב אלנבי ששם אלפי אנשים הולכים ושבים, וכולם עמדו לשמוע ממני את דברי.

קובץ דרושים

הקדוש, היינו בשמירת שבת ומאכלות כשרות ובצניעות וקדושה- [והתפלאו כל העוברים ושבים על העומדים לשמוע, ואמרו לי כי היו כאלפים איש בערך, ואני הייתי מוכיר בפירוש, בפני כולם, שאין אני דורש משום איש לשלם לי].

„איש אמו ואביו תראו“ — בפסוק זה התחיל הקב"ה את פרשת קדושים, להראות שזהו יסוד של היראת שמים, כי באמת צריך לבאר שבשביל מה התחילה התורה בפרשת קדושים „איש אמו ואביו תראו“, „ואת שבתותי תשמורו“, וגם להבין את הלשון „את שבתותי“, אלא הביאור ככה שהמצוה בבורא יש בה שני סוגים, כבוד אב ומורא אב; כבוד אב זהו מצוה שכלית, ששכל האדם מחיוב את זה שצריך לכבד את אבא, ומורא אב זהו מצוה חוקית, ודבר קדוש הוא, שצריך לפחד מקדושת האב, וזה אמר הכתוב „קדושים תהיו כי קדוש אני“, שתעשו כל המצות בקדושת המצוות, ולא על פי שכל גשמי, שמי שיעבוד את ה' בשכל הגשמי יכול לתעות בדרכו כמובן, ואמר הכתוב הנחינה לזה: „איש אמו ואביו תראו“, שמי שיש לו פחד מאביו ואמו, זהו סימן שכל מה שעושה הוא מטעם קדושת המצוות, ולא מטעם שכל הגשמי. וכן בשבת ג"כ יש שני סוגים: מנוחה וקדושה, מנוחה יוכל להיות על פי שכל הגשמי, לנוח יום אחד, אבל קדושה הוא רק מטעם קדושת המצוות, קדושת שבת, וזה שאמר הכתוב: „את שבתותי תשמורו“ תשמרו למען קדושת השבת, למען קדושת המצוות.

אמרין בגמ' סנהדרין (ק"ב): מאי דכתיב „כימיו בנה חיאל בית האלי את ירחיו“, מלמד שהיה מקבר והולך מאבירים עד שגובי אחאב שושביניה הוי, אתא איהו ואליהו למשאל בשלמא. יתיב וקאמר דלמא כי מילטי יהושע הכי לט וכו', אמר ליה אין, אמר ליה השתא לויסתא דמשה לא קא מקיימי דכתיב וסרתם ועבדתם וכו', וחרה וכו' ועצר את השמים, וההוא גברא אוקים ליה עבודת כוכבים על כל תלם ותלם ולא שביק מיטרא למיזל ולויסתא דיהושע תלמידיה מקיימי, מיד „ויאמר אליהו התשבי חי ה' אם יהיה השנים האלה טל ומטר כי אם לפי דברי“.

וצריך להבין שהרי כוונת אליהו לא היתה להנקם ממנו ורק להוכיח לו את אמיתות דברי משה רבינו, ואיך הוכיח לו זה, ואדרבה קשה לו ג"כ זאת הקושיא עצמה, שאיך זה יכול להיות שקללת משה רבינו לא נתקיימה, וקללת אליהו תלמידו נתקיימה!

ותירצתי דבתענית (ט) אמר ר' יוחנן מטר בשביל יחיד, פרנסה בשביל רבים, ולזה אמר לו אליהו שמה שאותה רואה שהולך גשמים, זהו לא בשביל שלא נתקיימה קללת משה ח"ו אלא בשביל שיש צדיק בדור, שבזכותו הולך גשמים, ועכשיו תראה הרי בדור הזה אני נותרתי נביא לבדי, וכל המטר הולך בזכותי, אם אני אצוה עכשיו שהגשם לא ילך בזכותי, ממילא יהיה עצירת גשמים. מכאן רואים זכותו של הצדיק, שבזכותו יכול ללכת גשמים בכל העולם, וכל העולם ניזון בזכותו.

קטעים מצוואת המחבר

הגה"צ המחבר זצ"ל גוע ויאסף על עמיו ביום ט"ו מנחם-אב תשכ"ב, ומנהגתו כבוד בבית-העלמין בהר המנוחות בירושלים. כשמונה שנים לפני פטירתו כתב את צוואתו לבני משפחתו והרי כמה קטעים מצוואתו שהורה לפרסמם ברבים ביום ההלויה:

- א. אסור להפסיד בין בפני ובין שלא בפני.
- ב. ברבר טבילה במקוה אם יהיה באפשרי ואנשי חברה קדישא יחלימו על זה, ולכל הפחות תשעה קבים בעמידה הכרחי.
- ג. שישאו המטה על הידים דוקא עד בית-העלמין, ואם לא יהיו מתנדבים שישכרו כסף.
- ד. שיכריזו בעת ההלויה שאני מבקש מחילה מכל מי שפגעתי בכבודו וכממונו באיזו פגיעה שהיא (כממון אשר לא יוכלו לתבוע) ויגידו כפה דוקא, "הנני מוחל לבן-ציון בהרב יצחק זאב".
- ה. אני מבקש מכל אלו שישתתפו בהלוייתי שבחזרתם יברכו "לך בשלום ותנות בשלום על משכבך ותעמוד לקץ הימים לגורלך".
- ו. מי שיש באפשרותו אבקש ליתן צדקה בהלוייה לעילוי נשמתו.
- ז. לא יכתב שום תואר על מצבתי אלא, "בן-ציון בהרה"צ ר' יצחק זאב זצ"ל מ"מ בעיה"ק ירושלים תוכב"א", גם השם "מאיר" הנוסף לי בחלי לא יכתב.

ת. נ. צ. ב. ה.

אחרית דבר

מאת המביא לבית הדפוס

עם סיום הספר אודה לה' אשר זיכני לברך על המוגמר,
על ספר זכרונותיו של אא"ז המגיד הירושלמי זצ"ל.

ספר זכרונות זה אינו כשאר ספרי זכרונות למיניהם, ואפשר
לומר עליו בפה מלא כי ספר מוסר הוא. כי כל מי שהכיר את
אא"ז בחייו ראה בו את האיש המוכיח, המחזיר ומקרב לבן
של ישראל לאביהם שבשמים, וכשם שזכה לכך בחייו בעל-פה,
כך ממשיך הוא באותו קו בספרו זה בכתב. אף כאן משתמש
הוא בדברי המוסר והתוכחה, לכוון את האדם לדרך הישרה
בעיני אלקים ואדם.

בספר זה הוא מתאר לפנינו את גדולתם וקדושתם של
גאוני וצדיקי ירושלים, אשר הציבו סייגים וגדרים, שלא לזוז
ח"ו משהו מן הדרך אשר הורונו ומהם אנו מקבלים מושג על
קדושתה ותפארתה של עיה"ק ירושלים ת"ו, אשר היתה אז
במלוא הדרה, וראוי לכל אדם להתבונן בזה מאד, שכן עם
ביטולם של הגדרים והסייגים שהיו מקובלים מדור דור נפגמה
קדושתה של ירושלים, ועלינו לעשות בכל כוחנו להחזיר הודה
ותפארתה כמקדם.

יש אשר ישאלו: מתי היה לו לאא"ז זמן לכתוב זכרונות
אלה? הלא כל ימיו ושנותיו היה עוסק בצרכי רבים ומסובב
על פני כל הארץ, להשיב רבים מעוון! — אען ואומר כי הוא
ראה דבר זה כצרכי רבים, כדי להציב את דמות דיוקנם של
גדולי וצדיקי עיה"ק ירושלים ת"ו לפני הדורות הבאים, שילמדו
ממעשיהם הטובים, ועל כן ראה בזה דבר גדול והכרחי, כדבריו
בהקדמתו לקונטרס „בן יכבד אב" אשר תוציא לאור בשנת
תש"ח: „וסדרתי זכרונות ירושלים, אשר שמעתי מפי אאמו"ר
וזקני ירושלים, ואשר ראו עיני, כדי שיהיו לתועלת לדורות
הבאים".

הרבה קשיים ותלאות עברו עלי עד אשר כתבייד אלו
ראו את מכבש הדפוס. עוד בשנת תשכ"ג, לאחר פטירתו של
זקני, נטלתי על עצמי את המשימה הזאת להציב בזה שם
וזכר לאא"ז לדורו ולדורות הבאים, אבל „הכל תלוי במזל”...
מכשולים הרבה היו לי בדרך עד שבחסי השי"ת הגעתי עד
הלום.

אפשר לראות סימן בדבר, כי השנה שנת תשכ"ז, שנת
הופעת הספר, היא שנת חמישים שנה להסתלקותו של זקני
הגה"צ רבי יצחק-זאב זצ"ל בעל „תפארת ציון” על המדרש
וכו', ומאה שנה לעלייתו לארץ-ישראל, זי"ע.

ברכה מיוחדת הנני קובע לאבי מורי עט"ר שליט"א, אשר
עזרני והדריכני, והיה לי למורה דרך בהוצאת הספר. יזכה
ה' לו ולב"ב להתברך בכט"ס.

הוצאת „נצח” ובראשה המנהל הר' יחזקאל רוטנברג
הי"ו ראויה לשבח על מאמצי הרבים כדי להוציא את הספר
בפאר והדר. אף ידי העורך הר' בצלאל לנדוי הי"ו,
אשר השקיע הרבה עמל להוציא את הספר כתיקונו, זכור
לטוב, וכן ר' אהרן סורסקי נ"י, ואתם כל אלה אשר
עזרוני ועודדוני להגשים משימתי הקדושה. תהי משכורתם
שלמה מאת ה', השוכן בציון ובחר בירושלים.

זכות אבותי הק' וזכות ירושלים תעמוד לי ולב"ב להתברך
שלא תמוש התורה מפי ומפי זרעי וזרע זרעי, ונזכה לגדל
צאצאינו לתורה ולחופה ולמעשים טובים.

יצחק זאב באאמו"ר חיים דוד שליט"א יאדלער

פניה"ק ירושלים תובב"א

נכד המחבר

בסיעתא דשמיא ט"ו מנ"א תשכ"ז
במלאות חמש-שנים להסתלקותו

לזכרון-עולם

האשה מרת חנה גיטל (גולדמן) בהרה"צ רבי בנציון ע"ה
נלב"ע ג' אדר תרצ"ט

הרה"ג רבי רפאל בהרה"צ רבי יהודא לייב ידלר זצ"ל
נלב"ע י"ד ניסן תשי"ד

האשה מרת מלכה (רבינוביץ) בהרה"צ רבי בנציון ע"ה
נלב"ע כ' אלול תרצ"ג

הרה"ג רבי עבי מיכל (הלר) בהרה"צ רבי מאיר זצ"ל
נלב"ע י' טבת תשכ"ז

האשה מרת מרים (הלר) בהרה"צ רבי בנציון ע"ה
נלב"ע ט"ו סיון תשי"ז

הרה"ג רבי ישראל אשר (וואלעס) בהרה"צ רבי חיים זצ"ל
נלב"ע כ' שבט תשכ"ו

האשה מרת אסתר רבקה (בלוי) ע"ה בהרה"ג רבי חיים
דוד שליט"א
נלב"ע י"ג מני"א תשט"ו

הבתולה מרת מלכה ברכה ע"ה בהרה"ג רבי חיים דוד
שליט"א
נלב"ע כ"ה אדר תש"ח

תהא נשמתם צרורה בצרור החיים

